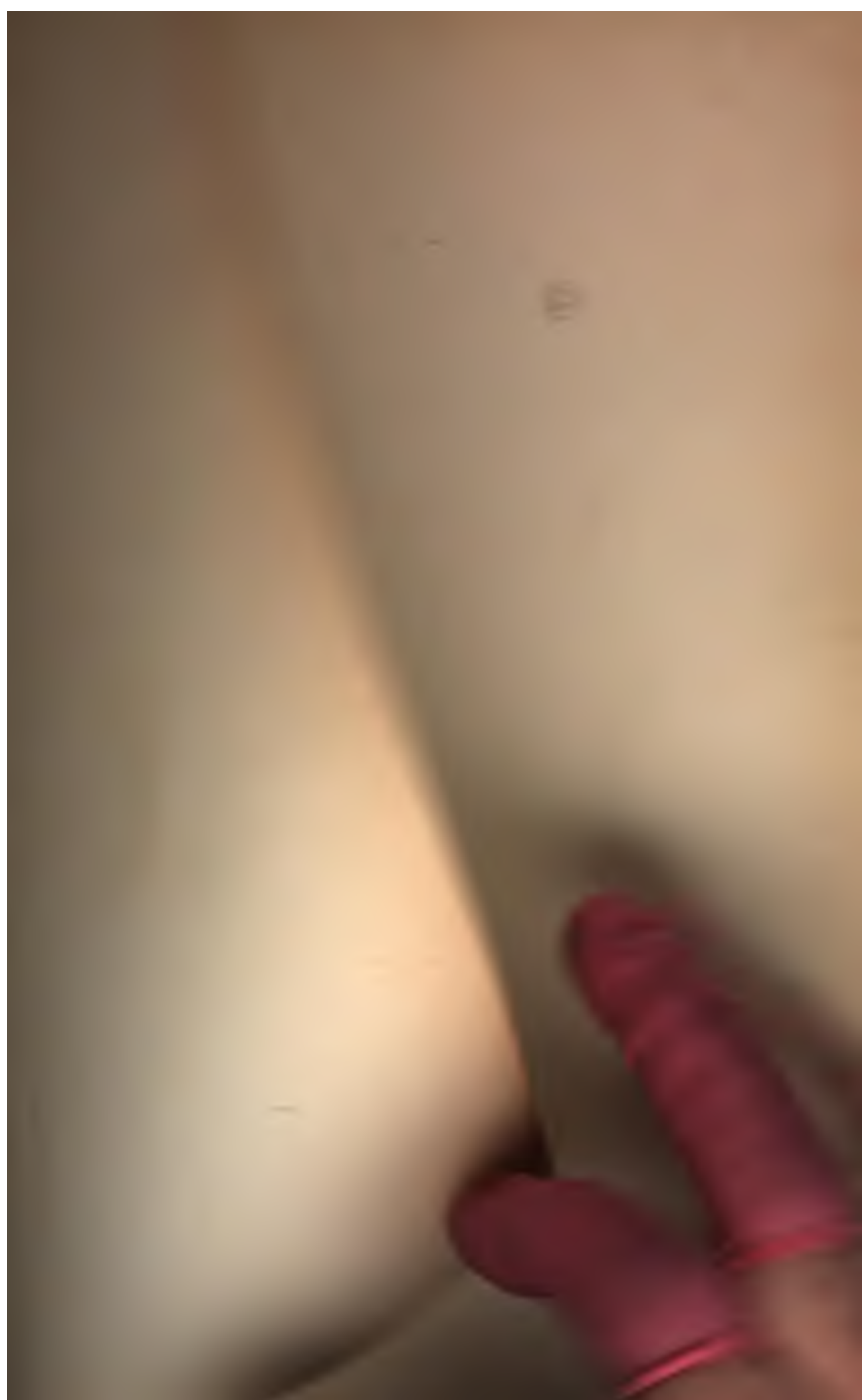

Ex
Libris

C F Kricka.

DANSK

BIOGRAFISK LEXIKON,

TILLIGE OMFATTENDE

NORGE FOR TIDSRUMMET 1537—1814.

UDGIVET

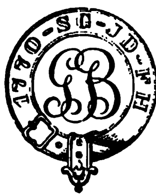
AF

C. F. BRICKA.

I. BIND.

AABERG—BEAUMELLE.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN).

GRÆBES BOGTRYKKERI.

1887.

DANSK BIOGRAFISK LEXIKON.

FORORD.

Jævnlig og fra mange Sider har der lydt Klage over Savnet af et dansk biografisk Lexikon, der for over 40 Aar siden af en bekjendt Historiker med rette blev betegnet som «et næsten uundværligt Hjælpemiddel ved historisk Læsning og for vor Histories Dyrkere». I de fleste Litteraturer findes saadanne Værker, og hvor de ikke havdes fra ældre Tid, har man i de senere Aar set det ene nye Foretagende af denne Art opstaa efter det andet, til Dels efter en kæmpemæssig Maalestok. Trods gjentagne Forsøg paa at afhjælpe Savnet, Forsøg, som det er unødvendigt her at komme nærmere ind paa, da de dels kun have efterladt sig svage, dels slet ingen Spor i Litteraturen, staar imidlertid Danmark — og ligesaa Norge — endnu den Dag i Dag uden noget saadant Lexikon. Forgjæves vil i de fleste Tilfælde den almindelige Læser søge fyldigere Oplysninger, naar han støder paa en dansk Mands Navn, der af en eller anden Grund interesserer ham, og selv Historikeren maa ofte lade et opdukkende biografisk Spørgsmaal staa uløst, hvad enten nu de til hans Raadighed staaende Hjælpemidler ikke forslaa, eller Tiden forbyder ham at anstille dybere gaaende Undersøgelser. Skjønt den danske biografisk-personalhistoriske Litteratur ikke er rig, maa det dog indrømmes, at den uden for de monografisk behandlede Levnedsskildringer tæller adskillige Værker, som i mange Tilfælde med stor Nytte kunne raadspørges: vi have vore Forfatter- og Kunstnerlexika,

Konversationslexikonnet, Skrifter om Præster, Læger, Jurister, Lærere osv., kort sagt en Mængde Hjælpemidler, hvor den, der er bevandret i denne Art Litteratur, kan søge Oplysninger; men hvor mange ere inde heri? og hvor mange have Lejlighed til, hvad dog de fleste private Bogsamlingers Beskaffenhed gjør til en Nødvendighed, for en saadan Sags Skyld at henvende sig paa de offentlige Bibliotheker? Og naar nu, som let kan ske, heller ikke paa denne Maade de attraaede Oplysninger findes, maa man gaa videre, gjennemsøge Tidsskrifter, samle spredte Notitser osv., og i det man da saaledes staar over for den hele Litteratur, for slet ikke at tale om det utrykte Materiale, maa de fleste opgive Undersøgelsen eller nøjes med en tilfældig funden Besked.

Det er for at raade Bod herpaa, at nærværende Foretagende paabegyndes. Dets Opgave bliver at samle det spredte og paa en let tilgængelig Maade lægge det frem for alle. Gjennem Tusinder af Biografier fremkommer en Art Danmarkshistorie fra Oldtiden til vore Dage; men det bliver Læserens Sag, om han vil uddrage dette af Bogen, thi dens Formaal bliver dog først og fremmest biografisk, nemlig at give saa mange Oplysninger om den enkelte, som Rummet tillader.

Naar de tidligere Forsøg paa at tilvejebringe et biografisk Lexikon her i Landet ere strandede, kan det synes dristigt at gjenoptage Planen. En Gang maa dog imidlertid Forsøget gjøres, og Spørgsmaalet bliver da, om det rette Tidspunkt til at anstille det er valgt. Herpaa maa der vistnok svares ja, for saa vidt flere af de forskjellige Retninger, hvori et saadant Lexikon skal gaa, nu dyrkes bedre end tidligere. Spørges der nemlig om, hvem der skal skrive Værket, bliver Svaret: ikke denne eller hin enkelte, men *en hel Række af Fagmænd.* Rigtignok har man nylig set en enkelt Mand naa til Enden med det gigantiske Foretagende selv at skrive et biografisk Lexikon for den østerrigske Kejserstat i det sidste Aarhundrede, men da Polyhistorernes Tid dog for længst er forbi, maa det nu til Dags i Regelen blive mange Fagmænds Sag at løse den Slags Opgaver. Det er denne Samarbejden, der er Hovedprincippet for dette Værk; det er ikke en enkelts

Kundskabsfylde, der giver det sin Karakter, men det er Sammenslutningen af de mange Kræfter. Det er hele Folket, som gjennem sine Repræsentanter biografisk skildrer sin Fortid og Nutid. Hver Artikel er forsynet med sin Forfatters Navn, og man vil deraf se, at mange af vore dygtigste Videnskabsmænd og Fagmænd arbejde med, og at ogsaa Norge stiller et smukt Kontingent. Ligesom det er de enkelte Forfattere, der bære Ansvaret for Biografierne, saaledes er det ogsaa dem, Æren tilkommer, hvis Forsøget, som det maa haabes, føres igjennem. —

Ved et Arbejde af denne Natur er det nødvendigt at forudskikke nogle Bemærkninger om dets *Plan,* thi der er flere Veje at gaa, og det er derfor naturligt at angive, hvilken der her er slaaet ind paa. Af de forskjellige biografiske Lexika er der da næppe heller ret mange, som have fulgt de samme Principper.

Bogen skal indeholde Biografier af alle danske Mænd og Kvinder, som have gjort sig mere bekjendt i en eller anden Henseende, ved Fredens eller Krigens Gjerning, ved Aandens eller Haandens Arbejde, i Kunstens, Litteraturens, Videnskabens, Politikens, Handelens eller Industriens Verden, og hvad Tiden angaar, skal det *begynde med Aar 1000* og gaa lige ned til Nutiden.

I det der altsaa skal gjøres et *Udvalg,* er man inde paa det vilkaarlige. Medens der er mange, hvis Navne uomtvistelig høre hjemme i et saadant Værk, er der ikke faa, som maa siges at staa paa Grænsen, hvem den ene vil medtage og den anden vrage. At gjøre et Udvalg, som absolut tilfredsstiller alle, er en Umulighed. For imidlertid at underkaste Valget en saa alsidig Prøvelse som muligt, bruges den Fremgangsmaade, at de af Udgiveren, til Dels ved Forhandling med Fagmænd, udarbejdede Lister over Artikler, som tænkes optagne i Lexikonnet, trykkes og omsendes til samtlige Medarbejdere, for at disse derved kunne blive opmærksomme paa utilbørlige Forbigaaelser og Medtagelser, og Fejlene i Tide kunne blive rettede.

Følgende almindelige Regler for Udvalget ere opstillede. Hovedbetingelsen for, at en Person medtages, er den, at vedkommende

har haft en mere almindelig Betydning og ikke blot i en enkelt Egn eller lille Kommune spillet en fremtrædende Rolle; men det fordres selvfølgelig ikke, at den Handling eller Virksomhed, som har henledet Opmærksomheden paa ham, skal være fortjenstlig, saa lidt som Historien dvæler ved de gode Handlinger alene. Den engelske Kritiker har Ret i, at «i et Arbejde af denne Art maa Oplysninger findes om hver den, som mindes i sit Land, selv om hans Bedrift var en Forbrydelse og hans Skrift kun en Skandale». For deres Vedkommende, der have virket i Litteraturen, er Betingelsen den, at de have ydet noget ret betydeligt. De Forfattere, hvis Virksomhed nærmest er gaaet ud paa at popularisere andres videnskabelige Arbejder, ville i Regelen blive forbigaaede, naar ikke selve de populære Fremstillinger have Krav paa særlig at paaagtes, og noget lignende gjælder ogsaa Skolebogsforfattere og Oversættere. Paa Skjønlitteraturens og til Dels ogsaa paa Kunstens Omraader gaas noget længere ned end ellers, da de, som ere optraadte her, maa antages i højere Grad at have tiltrukket sig den almindelige Opmærksomhed. I Tvivlstilfælde følges den Regel: hellere for mange end for faa.

Der kan mod det her opstillede Princip rejses den Indvending, at Lexikonnet kommer til at omfatte *for* mange, og det er klart, at man ved at indskrænke Udvalget, saa at blot virkelig betydelige eller meget bekjendte Folk kom med, vilde opnaa den Fordel at kunne ofre mere Plads paa de enkelte. Fra at vælge denne Fremgangsmaade er Udgiveren dog bleven afholdt ved den Betragtning, at om end et Værk, indeholdende et langt mere begrænset Antal, men til Gjengjæld mere i Enkeltheder gaaende Biografier, vil frembyde en interessantere Læsning, saa ville dog formentlig flere, men mere kortfattede Artikler stifte større Nytte. Selv om Rammen gjøres nok saa vid, vil der dog indtræffe Tilfælde, hvor Lexikonnet forgjæves raadspørges, og at gjøre disse Tilfælde saa sjældne som muligt, maa blive Opgaven, hvis Bogen skal opfylde sin Bestemmelse som det Hjælpemiddel, der giver Oplysning om de mange, der have gjort sig bemærket, og ikke blot om de forholdsvis faa, der have udmærket sig.

Noget andet bliver det, om Udvalget overalt er det rette. Der komme vi som sagt ind paa en Skjønssag, og det er allerede berørt, hvad der gjøres for at give Vilkaarligheden det mindst mulige Raaderum. Skulde det trods al anvendt Omhu vise sig, at betydeligere Navne forbigaas, da kan dette ikke forsvares, men bedes velvillig tilgivet i Betragtning af Opgavens Omfang og den menneskelige Ufuldkommenhed. Den modsatte Anke, at Navne medtages, som ikke bør findes her, vil rimeligvis lettere fremkomme, men vil ogsaa have ulige mindre at sige. Da Regelen: hellere for mange end for faa blev opstillet, var det med det samme givet, at Grænsen nedad oftere maatte overskrides; men den Fejl, at saaledes et og andet Navn med urette kommer med, tør vel regnes til de smaa.

I *geografisk Henseende* skal Lexikonnet omfatte ikke blot det nuværende Kongerige Danmark med dets Bilande, men ogsaa dets nu tabte Lande indtil Afstaaelsen samt Norge under dets nøje Forening med Danmark fra Aaret 1537 til den endelige Adskillelse i Aaret 1814. Følgelig medtages de skaanske Provinser indtil 1658 og Slesvig indtil 1864, medens paa den anden Side Island og Færøerne først falde inden for Værkets Omraade fra Aaret 1537. Disse Grænser maa dog jævnlig overskrides ved Overgangstiderne. Saaledes maa Artiklen om en Nordmand, hvis Liv falder baade før og efter 1537, omfatte hans Virksomhed ogsaa før dette Aar, ligesom ikke heller Kielerfreden 1814 skal overskære Biografien af en dalevende Nordmand. Spørgsmaalet bliver i begge Tilfælde, om vedkommendes Betydning enten efter 1537 eller før 1814 er stor nok til, at den uden Hensyn til foregaaende eller efterfølgende Begivenheder medfører hans Optagelse i Lexikonnet, og besvares dette Spørgsmaal med et Ja, maa Artiklen indeholde en Fremstilling af hans hele Liv, dog saaledes, at den Del af det, som egentlig falder uden for Værkets Plan, behandles mere kortfattet end det øvrige.

At *Norge* saaledes er taget med for Tidsrummet 1537—1814, behøver næppe noget Forsvar. Det er ikke et Forsøg paa at ville lade Norge for disse Aarhundreder rent gaa op i Danmark, som om dets bekjendte Mænd da ligefrem ere at betragte som danske,

thi dette lader sig saa meget mindre gjøre, som der i Følge den nys givne Forklaring vil blive medtaget adskillige Nordmænd, hvis væsentligste Betydning falder efter 1814. Men ligesom enhver Formodning om paa den Maade at ville tilegne sig Norge formentlig tilstrækkelig afvises ved Bogens Titel, der udtrykkelig nævner de norske Biografier ved Siden af de danske, saaledes er det paa den anden Side en Umulighed at skille de to Folk ad for den lange Periode, da deres Skæbne paa det nøjeste er sammenvævet, da deres Digtere og Forfattere alle yde Bidrag til den fælles Litteratur, da deres Sønner blande Blod paa de samme Valpladser i Kampen mod den fælles Fjende, da Kjøbenhavns Universitet er begge Rigers Højskole, og da en fælles Embedsstand er spredt over begge Lande. Langt snarere vil man bebrejde Udgiveren, at Planen ikke er bleven udvidet til at omfatte ogsaa Norge fra Oldtid til Nutid, saa at det var blevet et dansk-norsk biografisk Lexikon. Saa tiltalende en saadan Tanke er, saa store praktiske Vanskeligheder ere imidlertid forbundne med dens Udførelse. Allerede i sin nuværende Udstrækning stiller Lexikonnet saa store Fordringer til Udgiverens Tid og Kræfter, at det maatte synes mere end voveligt at forøge dem, thi allerførst maatte det dog haves for Øje ikke at foresætte sig et Maal, som vel tog sig smukt ud, men om hvis Gjennemførlighed der med Føje maatte næres Tvivl. Hertil kommer, at et Forsøg fra Udgiverens Side paa at faa en norsk Medredaktør, der kunde overtage hele den norske Del, strandede. Naar Spørgsmaalet da blev det, om det gik an at lade Norge uden for den egentlige Fællestid ligge hen, syntes det hævet over enhver Tvivl, at Svaret maatte blive bekræftende. Lige til Unionstiden er Berøringen mellem de to Riger med Undtagelse af de fjendtlige Sammenstød saa ringe, at der i og for sig ikke er nogen Grund til for dette Tidsrum at samle Biografierne af begges betydelige Mænd paa ét Sted; Forlangendet om, at ogsaa svenske Mænd skulde medtages, vilde omtrent være lige saa berettiget. Fra 1380 til 1537 stiller Forholdet sig vel noget anderledes, men Udviklingen er dog meget forskjellig i de to Lande, og de Mænd, der gribe ind i begges Historie, ere paa faa nær enten danske

eller Udlændinge, saa heller ikke her er et fælles biografisk Lexikon en Nødvendighed, hvorimod det bliver en smuk Fremtidsopgave at levere et saadant Arbejde for alle tre nordiske Riger i Unionstiden. Endelig kommer Tiden efter 1814, da det foryngede Norge glider ind i nye Baner; men ogsaa for dette Tidsrums Vedkommende fremtræder det saa langt fra som noget uundgaaeligt, at Biografierne af de to Folks Repræsentanter paa alle Livets Omraader blandes mellem hverandre, at i Virkeligheden kun yderst faa danske Biografier ville kaste Lys over de norske eller omvendt. Netop for Tiden efter 1814 er Norge desuden i Færd med at faa et litterært Hjælpemiddel, som i mangfoldige Tilfælde vil være i Stand til at raade Bod paa Mangelen af et egentlig biografisk Lexikon, nemlig J. B. Halvorsen's «Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1880», hvis Forfatter af Hensyn til denne Mangel har givet sine biografiske Oplysninger en Udførlighed, som i Forbindelse med Bogens mange andre udmærkede Egenskaber har sikret den en saa høj Rang blandt lignende Arbejder. —

Udlændinge, som i det mindste i nogen Tid have haft fast Bolig i Danmark (Norge) og her udøvet en saadan Virksomhed, at de fortjene Omtale, medtages, men den Del af deres Liv, som er henlevet i Udlandet, berøres kun i Korthed. Lexikonnet vil derfor bringe Artikler om Mænd som Borri og St. Germain, men derimod ikke om den tyske Reformator Bugenhagen, der ikke kan betragtes som bosat her i Landet, om han end under sit Ophold her udrettede meget. Mærkelige danske og norske, som have *nedsat sig i Udlandet*, medtages i Regelen, men i kortere Levnedsbeskrivelser. — Forholdene i *Slesvig* gjøre det nødvendigt at opstille nogle særegne Regler for denne Landsdel. Medens paa den ene Side kun de betydeligste af de mange Tyskere, som have nedsat sig her, kunne faa Plads i Lexikonnet, kan der paa den anden Side ikke dvæles ved de mange Slesvigere, som have fundet Ansættelse syd for Ejderen, og som f. Ex. i litterær Henseende helt høre Tyskland til. De vigtigere af dem bør nævnes i Lexikonnet, men heller ikke stort mere. En Mand som Th. Mommsen f. Ex. tilhører saa bestemt Tysklands Litteratur, at et Par Linjer om ham

ville være tilstrækkelige, blot for at antyde, at han som Slesviger er født paa dansk Grund. Med Hensyn til Slesvig efter 1864 følges samme Regler som for Norge efter 1814.

Maa der med Hensyn til Antallet af Artikler udøves Kritik, for at Foretagendet ikke skal voxe over alle Bredder, nøder det samme Hensyn til ogsaa at begrænse de enkelte Artiklers *Omfang*. Ud over 16 Sider tør ingen Artikel strække sig, og en saa stor Plads kan endda kun indrømmes ganske enkelte, hvorimod der vil blive mange paa faa Linjer, alt naturligvis saa vidt muligt rettende sig efter vedkommendes Betydning og Livsforhold. Det maa fastholdes, at Bogen vilde tabe sin Karakter som Lexikon, dersom den skulde optage Artikler paa flere Ark; *saa* fyldige Oplysninger maa søges i Monografier.

Det hele Tidsrum, der falder inden for Lexikonnet, lader sig dele i tre Afsnit, som ville blive behandlede hver paa sin Maade. Det første, som med Forbigaaelse af den egentlige Sagnhistorie og de første i biografisk Henseende højst dunkle Aarhundreder begynder med Aar 1000 og strækker sig lige til Reformationstiden, vil give et forholdsvis ringere Antal Artikler, og ikke alene Udvalget, men ogsaa Omfanget af dem skal i det hele gjøres mere begrænset. For Nutiden og den nærmest foran liggende Tid følges derimod den Regel at være rundhaandet med Artikler. Ved saaledes at sænke Niveauet temmelig stærkt for den nyeste Tid opstaar ganske vist det før berørte Forhold, at adskillige af tvivlsom Betydning faa Plads i Værket, Personer, som en senere Tid ikke vilde optage, Muligheder, som ikke opfylde de Forventninger, der næres om dem; men Hensynet til, at Lexikonnet vistnok vil blive raadspurgt oftest for den nyeste Tid, turde her være afgjørende, som overhovedet et Arbejde dog altid nærmest maa rette sig efter Samtidens Krav. For alligevel ikke at ofre for megen Plads paa dette Tidsrum, ville Artiklerne om nulevende gjennemgaaende gjøres kortere, hvilket ogsaa andre Hensyn gjøre ønskeligt. Utvivlsomt havde det været en stor Behagelighed for Forfattere og Udgiver, om man i Lighed med, hvad der finder Sted ved andre biografiske Lexika, havde kunnet forbigaa alle nulevende; men det behagelige

har maattet vige for andre, mere praktiske Hensyn. Endelig skal hele den mellemliggende Tid, fra Reformationen til vore Dage, søges behandlet efter en ensartet Maalestok med noget længere Artikler end for de to Yderpartiers Vedkommende. At der dog jævnlig vil ske Brud paa disse Regler, kan imidlertid ikke undgaas, thi vistnok opgives det Forfatterne, hvor stor Plads der er tiltænkt hver Biografi, men selv om Udgiveren altid var i Stand til at ramme det rette Maal, hvilket er en Umulighed, vil Forfatternes forskjelligartede Behandling af Stoffet udøve en betydelig Indflydelse ogsaa paa Artiklernes Omfang.

Hvad *Behandlingsmaaden* i Almindelighed angaar, gjordes Medarbejderne ved den første Fordeling af Artikler bekjendt med en Del Forholdsregler, som vilde blive at følge. Af dette Program meddeles her et Par Punkter.

Med Hensyn til Artiklernes Indhold maa selvfølgelig, da Talen er om et biografisk Arbejde, Hovedvægten lægges paa det biografiske Element. Saa vidt det lader sig gjøre, skal der tilstræbes inden for Lexikonartiklers snævre Rammer at give smaa Biografier, d. v. s. let læselige, for den dannede Almenhed beregnede Skildringer af de forskjellige Personers Livstildragelser og Betydning, indeholdende saa mange faktiske Oplysninger som muligt. Det er ikke et personalhistorisk Lexikon med den Opgave at give en Række kronologiske Data og intet mere. Ikke heller skal det som et Forfatter- eller Kunstnerlexikon anføre alle vedkommendes Arbejder, men de vigtigste af disse skulle nævnes, og alt efter som Pladsen tillader det, skulle de karakteriseres under ét eller enkeltvis. Imidlertid vil Hensynet til Pladsen naturligvis gjøre det umuligt at give alle Artiklerne Form af smaa Biografier; de mange korte Artikler paa en halv Snes Linjer maa som oftest faa en mere sammentrængt Karakter. I Artiklerne om Kongerne skal der ikke gives en kort Fremstilling af Landets Historie under deres Regering, men deres personlige Historie skal gjøres til Gjenstand for Omtale. Derfor ville disse Artikler ogsaa blive ansatte til et forholdsvis mindre Omfang. — Til en Biografi hører jo en vis Karakteriseren og Vurderen. I de smaa Artikler vil denne, som nylig bemærket,

ofte falde bort, men hvor den udføres, maa det ske med al fornøden Hensynsfuldhed, særlig over for nulevende eller nys afdøde. Det er ikke Meningen hermed at ville forbyde Kritik eller at ville paalægge Forfatterne at holde deres egen Opfattelse tilbage, saa vist som dette ikke lader sig gjøre uden paa Bekostning af Skildringens Liv og Værd; men Forfatterne opfordres indtrængende til overalt at være moderate og over for Nutidsforhold hellere at være lidt for forsigtige end det modsatte, en Opfordring, som med de stærkt udprægede Modsætninger mellem Partierne i vore Dage ikke tør holdes tilbage. Overhovedet maa Lexikonnet ikke gjøres til Tumleplads for Partianskuelser, men skal tilsigte en upartisk Behandling. Naar Udgiveren har søgt at faa forskjellige Anskuelser paa Politikens, Litteraturens og Kunstens Omraader repræsenterede blandt Medarbejderne, er dette sket, for at saa vidt muligt en vis Sympathi over for den skildrede Personlighed, der dog ikke maa udarte til kritikløs Beundring, kan komme til Orde. — Med Undtagelse af, at Fødsels- og Dødsdage altid saa vidt muligt anføres, blive i Regelen, navnlig i de mindre Artikler, Dagsangivelser ikke at medtage. — Højere indenlandske Ordener (fra Kommandørgraden af) angives, udenlandske derimod ikke eller kun i al Korthed. Det maa erindres, at Ridder af Danebrog indtil 1808 er det samme som Storkors af Danebrog.

Princippet for *Ordningen* træder formentlig klart frem: Efternavn, Fornavn, Aarstal for Fødsel og eventuelt Død, for saa vidt de kjendes, Angivelse af vedkommendes vigtigste Stilling eller Virksomhed, Biografien.

Saa simpel den Regel end lyder, at Artiklerne ordnes efter Efternavnene, trænger den dog til Forklaring. Ved Efternavn forstaas det, vi nu kalde saaledes, selv om det egentlig ikke er noget Navn (Hansen, Petersen). At ordne den ældre Tids Navne efter det, vi nu kalde Fornavne, hvor der intet Slægtnavn bruges (altsaa Jacob Erlandsen under Jacob, Hans Tausen under Hans), er ganske vist i og for sig det rationelt rigtige, men aldeles upraktisk i et Værk, der henvender sig til den større Almenhed, og har desuden den Ulempe, at en bestemt, af alle godkjendt

Grænse mellem ældre og nyere Tid ikke lader sig drage. Derfor er hin mere simple Regel foretrukken. Uden Undtagelser lader den sig dog ikke gjennemføre, hvis man ikke vil komme ind paa et Konsekventmageri, der afstedkommer Forvirring. Ærkebiskop Absalon maa saaledes søges under Navnet Absalon, thi saaledes kaldes han altid i vor Historie; det vilde være urimeligt at opføre ham under Navnet Assersen. Og det samme er Tilfældet med en Del andre af Middelalderens Personer, især Kirkens Mænd.

De fremmede Fyrster, som medtages, indføres ligesom vore egne fyrstelige Personer efter deres Navne, ikke efter deres Landes Navne (Albert af Brunsvig under Albert, Bernhard af Pløn under Bernhard).

Ved sammensatte Navne følges den Regel, at Slægtens oprindelige Navn er det afgjørende, saa at f. Ex. Bille-Brahe henføres til Bille, Paludan-Müller til Müller. Til Vejledning erindre man, at i adelige sammensatte Navne det første, i borgerlige derimod det sidste som oftest er Hovednavnet. Henvisninger tænkes desuden i visse Tilfælde anvendte for at lede paa rette Spor. De sammensatte Navne holdes samlede for sig efter de enkelte Navne, hvilket bedst forstaas ved et Exempel: Personerne af Navnet Paludan-Müller opføres ikke som i Erslews bekjendte Forfatterlexikon midt imellem andre af Navnet Müller, men bag efter disse.

Af praktiske Grunde tages der ikke overalt Hensyn til Genealogiens strængeste Fordringer. Den bekjendte Vincents Lunge f. Ex. vil findes under Navnet Lunge, ikke under Navnet Dyre, til hvilken Slægt han hørte, og hvis Vaaben han førte, men hvis Navn han aldrig brugte. Man tør ikke forudsætte en saadan genealogisk Viden hos Flertallet af dem, der spørge Lexikonnet til Raads.

Fra den Regel, at Artiklerne ordnes strængt efter Navnenes Stavemaade, gjøres dog en Undtagelse med Bogstaverne *i* og *j* inde i Ordene, i det vel den ældre Brug af *i*, hvor det er udtalt som *j*, til Dels bevares, men Navnet indordnes, som om det var stavet med *j* (f. Ex. Biering og Bjering mellem hinanden).

Medens Retskrivningen ellers er nyere, følges for Person-

navnenes Vedkommende i det hele mere gammeldags Regler. Den ældre Tids Navne, som man staar friere overfor, gjengives med den Retskrivning, der for en Menneskealder eller to siden saa at sige var den eneraadende, altsaa f. Ex. Carl, Christian, Claus, Philip, Steen, medens den nyere Tids Navne staves paa den Maade, som deres Ejermænd have brugt og bruge. Da man i Danmark i det hele, hvad Navne angaar, temmelig har holdt paa det gamle, opnaas der ved denne Fremgangsmaade, at Personer af samme Navn (Efternavn) mindre skilles ad; helt undgaas dette dog ikke, da nogle i den nyere Tid have anvendt de moderne Retskrivningsregler ogsaa paa Efternavne (Clausen — Klavsen), men at gjennemføre én Retskrivning af alle Navne vil paa det nuværende Standpunkt næppe være tilraadeligt. Ved gamle Familienavne anvendes den Stavemaade, som de endnu blomstrende Familier selv bruge. —

Artiklerne skulle slutte med *litterære Henvisninger*, for saa vidt — men ogsaa kun for saa vidt — der i Litteraturen eller paa et nærmere betegnet Sted i et Arkiv eller en Haandskriftsamling findes samlet en Del Oplysninger om vedkommende, for at den, der ønsker at faa nærmere Underretning, kan vide, hvor han skal søge den. Ved betydeligere Personer vil det ikke engang altid være nødvendigt at nævne alle Monografierne om dem, men det vil undertiden være tilstrækkeligt at henvise til et Par af de vigtigste, hvorved der ikke alene spares Plads, men navnlig vindes det, at den søgende faar en bestemt Anvisning, hvad der kan have større Værd for ham, end om han sattes til at vælge mellem en hel Del ham maaske lige ubekjendte Skrifter og Afhandlinger. At ville anføre alle eller blot de fleste af de Kilder, hvorpaa Fremstillingen er bygget, vilde i Regelen føre meget for vidt og give Værket en Karakter, som det ikke er beregnet paa at skulle have. Mangen Artikel beror paa dybtgaaende Arkivundersøgelser eller er en Mosaik af talrige spredte Notitser i trykte Skrifter, og mangt et Træk skriver sig fra mundtlig Overlevering; at dokumentere alt dette vilde være en Umulighed. Med andre Ord: Citaterne maa nærmest opfattes ikke som Kildeangivelser, men som Henvisninger. At der imidlertid bliver nogen Uover-

ensstemmelse mellem de forskjellige Forfatteres Brug af dem, er en Selvfølge, ligesom ogsaa visse Arter af Biografier friste til en stærkere Citeren. —

Hermed turde det væsentlige være sagt til Forklaring af Bogens Plan. Et Par Ord af personligt Indhold ønsker Udgiveren endnu at knytte hertil, nemlig en Tak til de mange, hvis kraftige Hjælp Værket skylder sin Tilbliven; først til *Forfatterne*, hvis Arbejde, hvor megen Interesse de end maatte føle for Sagen, dog i saa mange Tilfælde maa være dem et Offer; dernæst til *Forlæggeren*, Hr. Justitsraad Hegel, fordi han intet Øjeblik har taget i Betænkning at indlade sig paa et saa stort Foretagende, der vilde have skræmmet de fleste; endelig til *Direktionen for Carlsberg-Fondet*, uden hvis Understøttelse Udgiveren aldrig vilde have set sig i Stand til at skride til Løsningen af denne Opgave.

Kjøbenhavn, d. 4. Marts 1887.

C. F. Bricka.

Aaberg, Christen Pedersen, f. 1819, Politiker. A., der er Søn af Gaardejer Peder Christensen A., Aabergaard i Møborg Sogn ved Lemvig, og Maren Christensdatter og er født 15. Sept. 1819, valgtes 1861 ind i Folketinget af Ringkjøbing Amts 2. Valgkreds. Siden da har han uafbrudt repræsenteret Kredsen, indtil 1866 ogsaa i Rigsraadets Folketing. Under Grundlovskampen var han blandt «de syv vise Bønder», som J. A. Hansen døbte de for Forfatnings-forandringen stemte Bønder, der skilte sig fra ham. A. hørte til det i 1876 opløste «Mellemparti» og sluttede sig derefter afgjort til Højre i Modstanden mod Folketingsparlamentarismen. Hverken hans Naturel eller hans utilstrækkelige oratoriske Gaver have dog henvist ham til fremtrædende Deltagelse i den saakaldte storpolitiske Kamp. Derimod har A. med jysk Udholdenhed og Grundighed været Talsmand for Jyllands materielle Interesser, for Vestkystens Sikring, for Hedeplantning og for Jærnbanesager. Vemb-Lemvig-banen (Lov af 31. Marts 1873) tør nævnes som en Frugt af hans Virksomhed. Fra 1868 har A. jævnlig haft Sæde i Finansudvalget, hvor Jærnbane- og Havnesager have været tildelte ham. Han regnes for at være en af de i Jærnbanevæsenet kyndigste Rigsdags-mænd. Lemvigkredsen skylder A., at Staten siden 1880 har ind-kjøbt 10—11000 Tdr. Land Hede i Kredsen: Kronheden, Kloster-heden m. m.; det er A., der har henledet Finansministerens Opmærk-somhed paa Sagen og ført Forhandlingerne til begge Sider. Han har i 25 Aar siddet i Sogneraadet i Møborg, hvor han har arvet Faderens Gaard, deraf i 24 Aar som Formand. *M. P. Friis.*

Aagaard, Carl Frederik, f. 1833, Landskabsmaler. A., der er Søn af Skomager Ole A. og Anna Ursula f. Winchler og er født 29. Jan. 1833 i Odense, lærte Malerhaandværket der; men da han ønskede

at uddanne sig til Kunstner, kom han i 1852 til Kjøbenhavn, hvor hans Broder Johan Peter A. var Xylograf. Hos denne lærte han at tegne paa Træ og at radere, hos Dekorationsmaler Hilker øvede han sig i Dekoration, medens han samtidig besøgte Kunstakademiet. Uagtet han snart lagde sig efter Landskabsmaleriet under P. C. Skovgaards Vejledning og har gjort dette til sit Hovedfag, har han dog ikke alene i sine yngre Aar, men ogsaa senere udført anselige Dekorationer. I Forening med Hilker deltog han i den maleriske Udsmykning af Landbohøjskolen og Universitetets Vestibule, hvilken sidste han i de senere Aar har restavreret; med Heinr. Hansen deltog han i Udførelsen af de malede Omgivelser omkring Marstrands Billeder i Christian IV's Kapel i Roskilde Domkirke, selvstændig dekorerede han Studenterforeningen, Frijsenborg, Tilskuerpladsen i Dagmartheatret, Koncertsalen i «National» m. m. Som Landskabsmaler begyndte han at udstille i 1857 med «Fritvoxende Markblomster», der havde vundet den Neuhausenske Præmie. I 1865 fik han den Sødringske Opmuntringspræmie for et stort Landskab, «Efteraarsmorgen i Dyrehaven», som blev kjøbt til den kgl. Malerisamling; i 1870—71 og 1875—76 var han paa længere Udenlandsrejser, begge Gange til Italien, hvis Natur han har gjengivet i store Billeder, f. Ex. «Udsigt fra Theatret i Taormina» (tilh. Kmh. Treschow), medens han ikke forsømte i Pompeji og andensteds at foretage Dekorationsstudier. I Tiden mellem de tvende Rejser var han i 1874 bleven Medlem af Kunstakademiet. A. dvæler ikke med Forkjærlighed ved en enkelt Naturstemning eller Formation. «Bjærglandskab fra Schweits» (H. M. Kongen) vexler med «Skovsø fra Hellebæk», «Møens Klint» i straalende Solskin med «Optrækkende Tordenvejr», Graavejr med Maaneskin, blomstrende Haver med vilde Skovpartier. A. blev i 1858 gift med Anna Emilie Eline Pio, Datter af Violinist Pierre Theodore P. og Hansine Vilhelmine f. Thomsen.

Weilbach, Konstnerlex. *Ph. Weilbach.*

Aagaard, Christen Lauridsen, 1616—64, latinsk Digter, var født 28. Jan. 1616 i Viborg, hvor hans Fader, Laurids Jensen A., var Sognepræst ved Graabrødre Kirke. Efter at Sønnen havde endt sine Studier ved Universitetet, var han først fra 1639 af i henved 2 Aar anden Kapellan ved Viborg Domkirke, derefter i omtrent 5 Aar øverste Hører i Sorø, men blev 1646 Provst ved Universitets-Kommunitetet i Kjøbenhavn og Aaret efter i For-

bindelse dermed Professor poëseos. 1651 ombyttede han dernæst denne Stilling med Rektoratet i Ribe og giftede sig 2 Aar senere med Sognepræsten ved Domkirken, Mag. Sør. Andersen Vedels yngste Datter, Mette. I hans Tid skal Skolen have været besøgt af Disciple fra hele Jylland, og Dimittendernes Antal tiltog; men allerede 1658 forlod han Skolen, idet Kapitlet valgte ham til theologisk Læsemester, i hvilken Egenskab han tillige var Sognepræst i Vester-Vedsted. Han døde dog allerede 5. Febr. 1664 efter flere Aars Sygelighed. Han er bekjendt som latinsk Digter, og flere af hans Digte ere trykte i Rostgaards Deliciæ poët. Dan. I, S. 341—47. Han digtede ogsaa i det danske Sprog og skal have efterladt flere, dog ufuldførte, videnskabelige Arbejder.

J. Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 463. *J. Kinch.*

Aagaard, Johan Peter, 1818—79, Xylograf, Bog- og Kunsthandler, født 3. Maj 1818 i Odense, en Broder til ovfr. nævnte Carl Fred. A. Han kom 1839 som Malersvend til Kjøbenhavn, hvor han, for en Del under Flinch, uddannedes til Xylograf. Fra 1842—47 udstillede han forskjellige Træsnit paa Charlottenborg. 1849 gik han i Kompagni med Xylograf A. Th. Kittendorff, og fra Firmaet Kittendorff & Aagaard udgik der nu en Række fortjenstfulde, godt illustrerede populære Værker vedrørende Nordens Historie. Nævnes kan: V. Holst, Felttogene 1848, 49 og 50 (1852); A. Fabricius, Danmarks Historie for Folket (I—II, 1854—55); N. Bache, Danmarks, Norges og Sveriges Historie (I—V, 1867—76), ikke at tale om Ugebladet «For tre Skilling» (1855—57), der fortsattes af «I Hjemmet» (1857—64), samt en «Illustreret Almanak» (1854—61). A. har Fortjenesten af at have bragt Kemitypien til Anvendelse i Danmark, hvad der muliggjorde Udgivelsen af Worsaaes «Afbildninger fra det kgl. Museum for nordiske Oldsager i Kbhvn.» (1854; 2. forøg. Udg. 1859). Efter Kittendorffs Død i 1868 forestod han deres Firma alene. 1852 ægtede han Ulrika Gustafva Rydberg, Datter af Grosserer Carl R. i Sverige. Han døde 22. Maj 1879 i Kjøbenhavn.

Weilbach, Konstnerlex. *C. Nyrop.*

Aagaard, Juliane Caroline Hilda, f. 1836, Forfatterinde. Hilda A. er Datter af Distriktslæge Vilhelm Tetens og Marie f. Bramsen. Hun er født i Skive 12. Avg. 1836. 28. Nov. 1856 ægtede hun Lauritz Aagaard (1821—77), Søn af Amtsforvalter Ulrik A. i Nyborg og først Ejer af Fuglsø i Jylland, siden af Nybogaard

paa Sjælland. — Hun har udgivet to Digtsamlinger: «Stemningsdigte og aandelige Sange» (1872) og «Tænkt og følt» (1879), mest Salmer og kristelige Sange, har end videre skrevet forskjellige Fortællinger i «Fædrelandet», «For Romantik og Historie» o. s. v., og endelig har hun leveret to Artikler «Fra de lidendes Lejr» (1878) og «Aabent Brev til P. Worm» («Ude og Hjemme», 1878, Nr. 33), i hvilke hun paa kristelig Grundvold stiller Manden som den stridende, Kvinden som den lidende og i Kraft heraf vælger Mandens Regimente. *Nic. Bøgh.*

Aagaard, Just Georg Valdemar, 1811—57, Politiker. Georg A. fødtes i Kjøbenhavn 12. Marts 1811. Hans Fader, Krigsassessor Holger Halling A., gift med Marie f. Koës, flyttede kort efter til Herregaarden Iselingen ved Vordingborg, og fra denne Bys lærde Skole dimitteredes A. i 1829. Ved Universitetet sluttede han fortroligt Venskab med en Kreds af unge begavede Mænd, blandt hvilke Hall, F. M. Knuth og Monrad senere ere blevne mest bekjendte. Paa det gjæstfri Iselingen, hvor foruden den store Børneflok ogsaa P. O. Brøndsteds to Døtre, Søsterdøtre af Fru Aagaard, opdroges, samledes disse Venner i Ferierne til glade og aandrige Sammenkomster. A. blev juridisk Kandidat 1835, rejste en kort Tid til Udlandet, var Fuldmægtig hos Kammeradvokaten indtil 1837, men forpagtede saa Gaarden Binnitze ved Maribo og blev Prokurator i Maribo Amt 1841. Han havde da ægtet Charlotte Bartholin-Eichel, hvis Fader i sin Tid ejede Svanholm i Sjælland. Den nationale Rørelse, som udgik fra Slesvig, og de samtidige Frihedsbestræbelser havde i A. en begejstret Talsmand, og han sluttede sig af et fuldt Hjærte til det national-liberale Parti fra dets første Dannelse. Han sad paa den grundlovgivende Rigsforsamling for Maribo Amts 3dje Kreds, faldt igjennem i Nabokredsen (2den) ved det første Folketingsvalg i Dec. 1849, men valgtes senere 4 Gange i denne, ligesom han efter Gjennemførelsen af Forfatningen af 2. Okt. 1855 valgtes til Rigsraadet for 2den Kreds (Fyn og Laaland-Falster), men døde, kun 46 Aar gammel, 16. Marts 1857, Aaret efter sin Ungdomsven Grev F. M. Knuth. A. var opdraget i et dannet og i høj Grad patriotisk Hjem, hvis ædle Præg aldrig fornægtede sig, han var selv en varm Fædrelandsven, begejstret for alt stort og skjønt, med livlig humoristisk Sans. Han besad ikke glimrende Evner, og hans Natur var indolent, men over hele hans Personlighed var

der udbredt en umiddelbar personlig Elskværdighed, som vandt ham alle Hjærter.

Barfod, Dansk Rigsdags-Kalender, 1856. *C. St. A. Bille.*

Aagaard, Knud, 1769—1838, topografisk Forfatter, fødtes 22. Marts 1769 tæt udenfor Kolding, hvor hans Fader Svend A. ejede Skindelborg Have, hvis Fortidslevninger formodentlig allerede fra Barndommen af have vakt hans Sans for Fædrelandets Historie. Han blev Student fra Kolding Skole 1789, theol. Kand. 1794 og kaldtes 1798 til res. Kapellan i Thisted, 1799 til Sognepræst i Skjoldborg og Kollerup i Thy og 1806 til Sognepræst i Agerskov i Tørning Len, i hvilken Stilling han døde 27. Febr. 1838 efter at have været Provst siden 1829. Som Kandidat giftede han sig 1796 med Enken Karine Sophie Schrøder, f. Rossouw, († 1804) og efter hendes Død med Ingeborg Schack († 1838), hvis Fader ejede Bredegaard i Løg Herred. A. har udgivet flere Skrifter med værdifulde Oplysninger om den danske Bondestands Levevis og Tænkemaade, nemlig en Beskrivelse over Thy (1802) og en anden over Tørning Len (1819); i sidstnævnte Skrift omtalte han det danske Sprogs betrængte Stilling i Sønderjylland og har Fortjenesten af, at han var den første, der offentlig henvendte Opmærksomheden herpaa. Han har desuden skrevet flere Afhandlinger i landøkonomisk, antikvarisk, sproglig og religiøs Retning. Ogsaa til Molbechs Dialektlexikon ydede han Bidrag.

Erslew, Forf. Lex. *O. Nielsen.*

Aagaard, Niels Ebbesen, 1662—1717, Skolemand, er født 1662, blev 1681 Student, 1689 Skolemester i Thisted, 1692 Baccalaureus, 1696 Magister, entledigedes 1703, blev 1710 Alumnus paa Borchs Kollegium, hvor han blev Inspektor, 1714 Rektor i Kjøge, døde 1717. Paa Borchs Kollegium udgav han tre Disputatser: Thya illustranda, 1711—13, et ufuldendt Arbejde, der har Interesse som en af de tidligste Monografier om en dansk Lokalitet. I Thottske Samling, Fol. Nr. 407, bevares Brudstykker af hans latinske Skoletaler. Han laa paa Kollegiet sammen med Holberg, der roser ham for hans flittige Studium af Latinen; han var Medarbejder ved Frederik Rostgaards danske Ordbogsarbejde, idet han føjede latinsk Oversættelse til de danske Ord.

Hundrup, Lærerstanden ved de nedlagte Latinskoler i Hjørring .... og Thisted (Aalborg Sk. Pr. 1871) S. 51 f. — ved de nedlagte Skoler i Kjøge etc. (Roskilde Sk. Pr. 1870) S. 7. Hist. Tidsskr. 3. R. I, 122 f.

Chr. Bruun.

Aagaard, Niels Lauridsen, 1612—57, Professor, var født i Viborg og Broder til ovfr. anførte Christen Lauridsen A. 1631 blev han Student, studerede udenlands og udnævntes 1641 til Rektor paa Herlufsholm, hvorefter han tog Magistergraden. I fire Aar styrede han Skolen, ikke uden mange Bryderier og Ærgrelser, indtil han af Kjøbenhavns Universitets Konsistorium kaldedes til Sognepræst i Faxe mod at ægte sin Formands Enke, Barbara Pedersdatter; da hun kom for tidlig i Barselseng, dømtes han 1646 fra sit Embede, men, efter at han det følgende Aar havde disputeret paa Universitetet, fik han Tilladelse til atter at faa Embede; samme Aar udnævntes han til Professor eloqventiæ og Notarius ved Sorø adelige Akademi, ved hvilket han fra 1650 tillige var Bibliothekar; død 22. Jan. 1657. Foruden en Mindetale over Christian IV, der giver gode Bidrag til Oplysning om Forholdene ved Akademiet, har han udgivet en Del større og mindre Disputatser om forskjellige, mest filologiske, Æmner, f. Ex. om Tacitus, om Fugl Phønix' Rede, om Bogstavet Digamma o. s. v., alle paa Latin.

Wad, Rektorerne p. Herlufsholm S. 121 ff. *G. L. Wad.*

Aagaard, Peter, —1790, Kancellideputeret, blev 1740 Sekretær i det danske Kancelli, 1754 tit. Justitsraad, 1757 Kancelliforvalter, 1759 virkelig Justitsraad, 1768 tit. Etatsraad, 1771 Sekretær i Kancelliets Depechekontor, 1772 Assessor i Kancellikollegiet, 1773 Deputeret sammesteds, s. A. virkelig Etatsraad, 1776 Konferensraad, 1779 tillige Direktør for Waisenhuset og 1ste Tilforordnet i Missionskollegiet. Han døde sidst i Juli Maaned 1790. I Aaret 1760 blev han gift med Bolette Sophie Hersleb, en Datter af Biskop H.; hun døde 1765, 37 Aar gammel. Han var en flittig og paalidelig Embedsmand, der navnlig under det Guldbergske Regimente blev stærkt benyttet; han nød megen Anseelse baade for sin Dygtighed og for sin Retsindighed. *G. Kringelbach.*

Aagaard, Peter Hersleb, 1765—91, Højesteretsadvokat. Han var en Søn af ovfr. nævnte Peter A. og blev født 29. Nov. 1765 i Kjøbenhavn. Udrustet, som han var, med ypperlige Aandsevner blev han Student 1782 og allerede 1784, altsaa næppe 19 Aar gammel, juridisk Kandidat; strax efter blev han i Følge Faderens Ønske, men i øvrigt støttet af glimrende Anbefalinger, Volontør i Kancelliet og endnu samme Aar Protokolsekretær i Højesteret. Efter at han i Aaret 1788 var bleven Advokat i Højesteret, er-

hvervede han sig hurtig ved sine ypperlige Talegaver, sin stærke Hukommelse, sin klare Forstand og sunde Dømmekraft i Forbindelse med sin personlig elskværdige Optræden, sin Uegennyttighed og Godgjørenhed og sine varme, litterære, videnskabelige og kunstneriske Interesser et meget stort Klientel og en udstrakt Vennekreds, men døde allerede 7. April 1791.

Minerva 1791, 2. Kvart. *G. Kringelbach.*

Aage, —1167, Biskop. Aage (rettere Aagge, Ogge) valgtes efter Biskop Rigs Forflyttelse til Roskilde (1138) af Domkapitlet og Menigheden i Slesvig til hans Eftermand. Da Kong Erik Lam imidlertid strax efter lod sin Kapellan, den tyskfødte Herman, indvie til det samme Embede, kom det til Uroligheder i Stiftsstaden, ved hvilke Herman blev fordreven, idet Klerkene og Bymændene foretrak en indfødt. Det kom vel kort efter til et Forlig, ved hvilket Kongen gav efter og forsørgede Herman paa anden Maade, men i den kort efter udbrudte Tronstrid med Harald Kesjas Søn Oluf synes A. at have holdt med denne og hans Ærkebiskop, hvorfor han droges med ind i deres Nederlag og blev fordreven. 20 Aar efter kaldtes han imidlertid tilbage til sit Sæde af Kong Valdemar, for hvis Vrede hans Efterfølger Esbern havde maattet gaa i Landflygtighed. Ærkebiskop Eskil lyste ham nu i Kirkens Band, men han beholdt ikke des mindre paa Grund af Kirkestriden sit Embede lige til sin Død 1167.

Ny kirkehist. Saml. IV, 605 ff. Saxo, ed. Müller, S. 773. 768 f.

A. D. Jørgensen.

Aagesen, Andreas, 1781—1846, Generalavditør, var en Søn af Generalkrigskommissær og Deputeret i det kgl. Generalitets- og Kommissariatskollegium Søren A. og Hustru Megtele Christine f. Riegelsen. Han blev privat dimitteret 1797, juridisk Kandidat 1801, Avditør 1802, Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten 1807, sendtes i 1808 som konstitueret Generalavditør ved Søetaten til Rensborg, fulgte Overadmiralitetsretten til Slesvig, overtog, da denne Ret i 1810 ophørte at fungere, Justitiariatet i Priseretten i Hertugdømmerne, blev 1814 Justitiarius i Kjøbenhavns Søret, s. A. Justitsraad, 1816 Assessor i Højesteret, 1821 Deputeret i Kancelliet, 1822 Generalavditør i Landmilitæretaten og Deputeret i Generalkrigskommissariatet, 1829 Kommandør af Danebrog og døde i Kjøbenhavn 15. Nov. 1846. Han havde Ord for at være en udmærket duelig og retskaffen Mand. *G. Kringelbach.*

[illegible]

[illegible]

an paa en detailleret Fremstilling af hele det romerske Retsstof, men tilsigte væsentligst at belyse de formueretlige Grundprinciper med de romerske Retsregler som Udgangspunkt. De danne derfor paa en Maade en Fortsættelse af det i Forelæsningerne over dansk Tingsret begyndte Arbejde, men den valgte Plan har ganske vist maattet føre til Tilsidesættelse af historisk betydningsfulde Dele af Romerretten, saaledes af Familieretten og Arveretten. Ved Siden af de nævnte systematiske Værker optog A. Drøftelsen af de formueretlige Grundbegreber i en hel Række Arbejder af mindre Omfang. I Universitetsprogrammet for 1866 meddelte han «Bidrag til Læren om Overdragelse af Ejendomsret og andre tinglige Rettigheder», hvori navnlig den — i øvrigt allerede baade af andre og af A. selv i Forelæsningerne over Tingsretten fremhævede, men ikke tilstrækkelig paaagtede — Sætning om Existensen af de tinglige Overdragelsesretshandler ved Siden af de obligatoriske Kontrakter betones, og som desuden indeholder skarpsindige Undersøgelser om Tinglæsningens Betydning ved Retserhvervelser. I Universitetsprogrammet for 1871 offentliggjorde A. «Bemærkninger om Rettigheder over Ting, 1ste Række: om Retsbeskyttelsens forskjellige Udstrækning», i Programmet for 1872 «Fortsatte Bemærkninger om Rettigheder over Ting, navnlig om Ejendomsrettens Begreb» og som Festskrift ved Universitetets Firehundredaarsfest 1879 «Om Singulærsuccession i Formuerettigheder inter vivos med særligt Hensyn til dansk Ret». Disse Skrifter indeholde dybsindige Undersøgelser saavel af vor positive Ret i disse Æmner som af almindelige Retsgrundsætninger og vidne om et særligt Blik for at forfølge alle et Grundbegrebs Fremtoninger paa de forskjellige Dele af Retsgebetet. A.s stærke Følelse af de formueretlige Grundideers indbyrdes Slægtskab og Sammenhæng gav sig Udtryk i de efter Forfatterens Død udgivne Forelæsninger over Indledningen til den danske Formueret, der om end maaske uden tilstrækkelig Begrænsning belyse mangfoldige Retsbegrebers Forgrening og Forbindelse gjennem deres Henførelse til systematiske Grundsynspunkter. Af A.s andre Arbejder skal foruden nogle Afhandlinger om Broderlods Beregning og om Interessentskab, der ere optagne i Ugeskrift for Retsvæsen for 1868, 1869 og 1877, nævnes en Fremstilling af nogle ved Konnossementer forekommende Retsforhold, der fremkom som Grundlag for Forhandling paa det tredje nordiske Juristmøde (1878). A., der var Medlem af den danske Bestyrelsesafdeling for de nordiske Juristmøder, har ogsaa ved sin 1876 udgivne «Fortegnelse

over Retssamlinger, Retslitteratur m. m. i Danmark, Norge, Sverige og til Dels Finland» givet et trods nogen Ufuldkommenhed meget væsentligt Bidrag til det videnskabelige Samarbejde mellem de nordiske Jurister. I Ledelsen af Universitetets Anliggender tog han ivrig Del, og han var et virksomt Medlem af den til Udarbejdelsen af en Sø- og Handelslovbog nedsatte Kommission.

Illustr. Tidende Nr. 1049 (1879). *Deuntzer.*

Aagesen, Jens, s. Raaby.

Aagesen, Nicolai, 1783—1861, Bankdirektør. Han var en Broder til den ovfr. nævnte Generalavditør Andreas A. og blev født 3. Maj 1783 i Kjøbenhavn, privat dimitteret 1799, juridisk Kandidat 1802, Underkancellist i Kancelliet 1803, Kancellist 1806, Kancellisekretær s. A., Assessor i Overretten i Kjøbenhavn 1809, Justitiarius i Kjøbenhavns Søret 1816, Justitsraad 1817, Direktør i Nationalbanken 1821, tillige extraordinær Assessor i Højesteret 1824, Etatsraad 1826, kgl. Direktør for Nationalbanken 1838, Konferensraad 1846, Kommandør af Danebrog 1853 og døde i Kjøbenhavn 13. Febr. 1861. Han blev i Aaret 1818 gift med Julie Augusta Drewsen (f. 16. Maj 1799, † 27. Okt. 1847), Datter af Christian D., Ejer af Strandmøllens Papirfabrik, og Anna Christine Dorothea f. Lassen. Han nød megen Anseelse i de forskjellige Embedsstillinger, han beklædte.

Erslew, Forf. Lex. *G. Kringelbach.*

Aagesen, Peder, 1546—91, Professor, var født i Kjøbenhavn. Hans Fader, Aage Knudsen, var Kjøbmand, Moderen hed Dorthe Hansdatter. Efter at være bleven Student, vandt han Dr. Niels Hemmingsens Yndest, og da denne anbefalede ham til Peder Oxe, fik han af ham Hjælp til at studere udenlands. I Wittenberg tog han Magistergraden; hjemkommen blev han paa Peder Oxes Anbefaling 1573 Professor ved Universitetet, først i Latin, siden i Græsk og endelig i Dialektik. 1574 kreerede Hemmingsen ham til Baccalavr i Theologien. 1577 forestod han med en anden Professor Studenternes theatralske Forestillinger ved Festlighederne i Anledning af Prins Christians Daab. Han havde en betydelig Andel i Bibelrevisionen 1588, men for øvrigt var hans litterære Virksomhed ikke betydelig. Døde 16. Sept. 1591. Var gift to Gange, sidst med Karine, Datter af den kgl. Historieskriver M. Hans Svaning.

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 II, 605 ff.

H. F. Rørdam.

Aagesen, Svend, o. 1130—, Historieskriver, var en Søn af Aage Christiansen, Ærkebiskop Eskils Broder; han hørte saaledes til en af Landets første Familier. Han maa rimeligvis være født o. 1130 og fik en lærd Dannelse. Dog har han næppe været Gejstlig, da han selv taler om sin «dictio phalerata», som ikke kan betyde andet end en Riddersmands Sprog. Han sluttede sig nær til Ærkebiskop Absalon og maa have hørt til hans Hof, da han kalder Saxe sin Kontubernal; maaske har han været Ærkebiskoppens Staller (Marsk). Han har efterladt sig to Værker, begge skrevne paa Latin og af Betydning for Fædrelandets Historie. Det ene er en kortfattet Danmarkshistorie fra den ældste Tid indtil Pommerns Underkastelse 1185, med hvilken Begivenhed ogsaa Saxe nogle Aar senere sluttede. Den sidste Del af sit Værk (fra Svend Estridsens Død af) har han efter sit eget Sigende affattet kortere af Hensyn til Saxes paatænkte Skrift. Uagtet sin Kortfattethed indeholder hans Fremstilling dog adskilligt, som ikke findes hos Saxe. Hans andet Værk indeholder en Fremstilling af Knud den stores Vederlagsret og denne Rets senere Udvikling. Begge Skrifter ere udgivne af den yngre Stephanius 1642 efter et Haandskrift, som senere er gaaet tabt. Derefter ere de optrykte i «Scriptores Rerum Danic.» T. I og III. — Naar S. A. døde, vides ikke. *J. Kinch.*

Aagesen, Truid, — 1600 —, Musiker, blev efter i mange Aar at have opholdt sig i Tyskland og Italien under 20. Juni 1593 beskikket til Organist ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. Forskjellige kongelige Gunstbevisninger, som han modtog, medens han beklædte denne Stilling, tyde paa, at han har været en dygtig og anset Kunstner. I Aaret 1600 rejste han i Kongens Ærende til Prag, og det stod muligvis i Forbindelse hermed, at der s. A. i Hamborg udkom et Bind «Cantiones trium vocum» komponerede af Theodoricus Sistinus, A.s latinske Kunstnernavn. 1614 blev han paa Grund af offentlig udtalte katholske Sympathier afsat fra Embedet og maatte forlade Landet.

Ny kirkehist. Saml. IV, 754. Kirkehist. Saml. 3. R. I, 401 f.

V. C. Ravn.

Aalborg, Hans, 1542—1619, lærd Boghandler, var Søn af Raadmand Hans Krag i Aalborg, Moderen hed Barbara. 20 Aar gammel drog han fra Aalborg Skole til Universitetet i Rostock, hvor han studerede og tog Magistergraden. I hele sit efterfølgende Liv var han

meget rejsende, først som Hovmester for en Række unge Adelsmænd (Tyge Brahe, Niels Skram, Oluf Rosensparre, Predbjørn Podebusk), senere som Boghandler eller efter Datidens Sprogbrug Bogfører; det Program, som Kjøbenhavns Universitet udgav om ham efter hans Død, fremhæver hans mange besværlige og farefulde Rejser. Boghandlervirksomhed drev han allerede i 1582, da han blev Universitetets Boghandler, og hans Virksomhed blev højt skattet, han var Ven med de fleste af Datidens lærde Mænd her i Landet. 1583 fik han et Vikarie i Roskilde Domkirke og 1591 et Vikarie i Lund. 1594 stod han ved Kansler Niels Kaas' Dødsleje. Han førte Udlandets lærde Litteratur hertil, men ved Siden heraf — og det nævnes med Berømmelse — forlagde han ikke faa indenlandske Værker. Sammen med en anden Boghandler, Henrik Waldkirch, fik han 1586 Privilegium paa at udgive den danske Bibel paa ny, og denne Bibeludgave, der omfattedes med den største Interesse af Frederik II og hans Omgivelser, udkom i 1589, trykt hos Mads Wingaard. Exempelvis kan endnu nævnes, at han 1601 bekostede en ny Udgave af Peder Palladius' Haandbog for Præster, og at han 1603 sammen med Møntmester Niels Svabe fik Privilegium paa at udgive Bibelen i lille Format. Til Oplysning om hans og Datidens Boghandlervirksomhed skal det nævnes, at han 1596 maatte aflægge Ed paa ikke her at ville forhandle danske Bøger, der vare trykte i Udlandet (det gjaldt om at værne den rene Lutherdom mod Vranglære), og at han 1597 paa Livstid lejede et Kapel i Frue Kirke til derfra at drive sin Boghandel. 1594 ægtede han en Datter af Borgmester Jens Evertsen i Landskrone, Anna, der ved ham blev Moder til 11 Børn; hun døde 13. Nov. 1627. Selv døde han 9. Avg. 1619.

C. Nyrop, Den danske Boghandels Hist. I, 133 ff. Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537-1621 III, 668 ff.

C. Nyrop.

Aalborg, Niels Mikkelsen, 1562—1645, Præst. Denne flittige Folkeskribent var født i Aalborg 16. Sept. 1562. I sin Ungdom havde han et svageligt Legeme, og dette gav Anledning til, at han som Student først lagde sig efter Medicinen, som han studerede baade i Kjøbenhavn og Rostock. Senere ombyttede han denne Videnskab med Theologien og blev 1590 Præst paa Hammershus Slot i Skaane. 1595 tog han Magistergraden og blev 1600 Sognepræst i Noseby og Aaridsløf, ligeledes i Skaane, og siden tillige Provst i Villands Herred. Her begyndte han sin

frugtbare Forfattervirksomhed, og han holdt sig, hvilket var et Særsyn i de Tider, udelukkende til Modersmaalet. Den danske Litteratur var endnu saa fattig paa Skrifter egnede til Folkelæsning, at en Forfatter, hvis flittige Stræben gjennem et langt Liv gik ud paa at skaffe en saadan Litteratur til Veje, fortjener Opmærksomhed og Tak, selv om han for en Del lod sig nøje med en Oversætters mere beskedne Rolle. A. blev dog ogsaa original Forfatter; men det kom ham dyrt at staa. Han havde nemlig skrevet en Forklaring af Johannes' Aabenbaring, som han 1609 i Manuskript leverede den theologiske Professor Dr. Hans Poulsen Resen med Begjæring om, at han vilde gjennemlæse Arbejdet, for at det kunde faa det theologiske Fakultets Approbation til Trykken. Efter at Værket havde ligget et halvt Aars Tid hos Resen, mindede Forfatteren om det gjennem sin Ven, den anden theologiske Professor Dr. Cort Aslaksen, og Følgen var, at Resen nogen Tid efter sendte Værket til denne med den Besked, at han ikke fandt noget at bemærke derved, men ansaa det for et godt Arbejde. Hos Doktor Cort laa det nu atter et halvt Aars Tid; han kigede hist og her i det, men mente sig fritagen for at læse det helt igjennem, da Resen alt havde givet det sit Bifald; og da Forfatteren, hvem Ventetiden blev lang, atter mindede om Sagen, svarede Aslaksen, at han kunde sende Fortalen, saa skulde han nok besørge det fornødne med Bogtrykkeren. Endelig kom Bogen da ud 1611, og der var foreløbig ingen, der bemærkede noget stødende ved den. Imidlertid blev A. 1612 forflyttet til Sognepræst i Helsingborg og Provst i Lugude og Sønder-Asbo Herreder og syslede nu med andre litterære Arbejder, da paa én Gang et truende Uvejr trak op over hans Hoved. Ved et uforsigtigt Brev til Præsten M. Oluf Kock, der blev dømt fra sit Embede paa Grund af sin Hælden til Kalvinismen, havde A. nemlig forraadt, at han nærede levende Sympathi for Kocks Kamp mod Resen, og nu kom det op, at han i Forklaringen af Aabenbaringen havde ytret en Anskuelse, der betragtedes som kjættersk, nemlig Haabet om, at Hedninger, der her i Livet ikke havde hørt noget om Frelseren, dog ved Guds Naade kunde blive salige. En Retssag indlededes imod ham, og skjønt han kunde paaberaabe sig, at Værket havde faaet den akademiske Approbation, blev han dog afsat fra sit Embede 1614, da det viste sig, at ingen af Professorerne havde gjort sig den Ulejlighed at læse Bogen helt igjennem. Efter i nogle Aar at have været uden Embede blev A. dog atter forsonet med Resen, der imidlertid var bleven Sjællands

Biskop, hvorpaa han 1619 blev Sognepræst ved den da nys opførte Holmens Kirke i Kjøbenhavn, fra hvilket Embede han paa Grund af Alder og Svaghed fik sin Afsked 1638, men levede dog endnu i 6 Aar, og døde i en høj Alder 1645. Hans Hustru, Anne Axelsdatter, overlevede ham. — A.s Forfatter- og Oversættervirksomhed strakte sig over et vidt Felt og omfattede historiske, theologiske, medicinske og økonomiske Æmner. Mere vilde han have udgivet, hvis ikke Censuren var traadt hindrende i Vejen. En af ham udgiven Lægebog har oplevet forskjellige Oplag og findes endnu hist og her blandt Almuen. Det samme gjælder enkelte af hans opbyggelige theologiske Skrifter.

Giessing, Jubellærere II, 2, 88 ff. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 335 ff. Ny kirkehist. Saml. VI, 588 ff. *H. F. Rørdam.*

Aall, Jacob, 1773—1844, norsk Godsejer, Politiker, Historiker og Statsøkonom, var Søn af Nicolai Benjamin A. (f. 1739 † 1798), der ejede Ulefos ved Norsjø i Nedre Thelemarken og var Kjøbmand i Porsgrund. Født i denne By 27. Juli 1773, blev A. 1791 Student fra Nyborg Skole (med Udmærkelse) og tog 1795, ligeledes med Udmærkelse, theologisk Embedsexamen. Efter sin Hjemkomst til Norge forsøgte han sig som gejstlig Taler i den afsides Skovbygd Slemdals Kirke; men Udfaldet af den første Prøve gav den ængstelige Kandidat en saadan Mistillid til sine Evner i denne Retning, at han begyndte at se sig om efter andre Studier, uden dog ganske at opgive Tanken paa fremtidig gejstlig Ansættelse. 1796 rejste han atter til Kjøbenhavn, og de der begyndte naturvidenskabelige Studier fortsattes senere paa en Rejse til Tyskland, som han foretog sammen med sine fortrolige Venner, Peter Erasmus Müller og N. Hofman-Bang, Ejer af Hofmansgave i Fyn. Under denne Rejse, der varede fra 1797 til 1799, bestemte han sig for at opgive al gejstlig Befordring, hvorimod han nærmest følte sig kaldet til at ofre sig for en Virksomhed som praktisk Bergmand. I dette Øjemed uddannede han sig hovedsagelig i Freiberg og ved Undersøgelser af de sachsiske og schlesiske Gruber. I 1799 vendte han tilbage til Norge, hvor hans Fader imidlertid var død, og han kjøbte derpaa samme Aar Næs Jærnværk i Holt, mellem Tvedestrand og Arendal, for 170000 Rdl. d. C. Som Arbejdsherre udfoldede A. en stor og velsignelsesrig Virksomhed, heri understøttet af sin Hustru Lovise Andrea Stephansen (f. 1779 † 1825), hvem han havde ægtet ved sin Hjemkomst 1799. (Hun var en Datter

af Justitsraad, Bogholder Laur. Nyeland S. i Kjøbenhavn.) For den store Arbejdsstok vare de begge som en Fader og en Moder, og med aabent Øje for alle nye Forbedringer indførte A. ved Jærnværket en mere rationel Drift, der i de paafølgende trange Tider bidrog meget til at lette ham den tunge Kamp.

Ved Krigens Udbrud i 1807 bragtes A., ligesom de fleste øvrige norske næringsdrivende, i en vanskelig Stilling. Men uden at ænse de store Farer, der truede hans egen Økonomi, udfoldede han en storartet Virksomhed for at hjælpe alle, der vare afhængige af ham, ja, den hele Befolkning i stor Omkreds, og med den yderste Anspændelse af sin hele Kredit lykkedes det ham at holde sin egen Virksomhed gaaende og tillige redde mange andre ved at holde den truende Hungersnød borte fra dem. Mellem de mange, der paa denne Tid arbejdede for Norges Providering efter offentligt og privat Initiativ, indtager A. saaledes en fremragende Plads. Hans Virksomhed i denne Henseende bragte ham i Forbindelse med Grev Herman Wedel Jarlsberg, i hvis Hænder den interimistiske Regeringskommission havde betroet den øverste Ledelse af Norges Forsyning med Korn og andre Levnedsmidler. Begges Opfatning af Landets fortvivlede Stilling faldt i det væsentlige sammen, og da A. gjentagne Gange havde udtalt sin Beklagelse over Regeringens for Norge faretruende Politik, blev han i Avg. 1809 af Grev Wedel indviet i de Planer, som da næredes om at løsrive Norge fra Danmark og indgaa en ny Forening med Sverige; men uagtet A. tidligere i samme Aar havde opfordret Regeringskommissionen til at istandbringe paa egen Haand et fredeligt Forhold til England, nægtede han at følge Greven i hans endnu mere vidtgaaende Planer. — Ved Oprettelsen af det norske Universitet skjænkede han en betydelig Sum til dettes Grundfond.

Paa Rigsforsamlingen paa Ejdsvold i 1814 mødte A. som første Repræsentant for Nedenæs Amt og var der Talsmand for Anskuelser, der ikke oprindelig havde haft hans Hjærtes Sympathier, men om hvis Rigtighed under de forhaandenværende Omstændigheder hans Fornuft havde overbevist ham. Ikke alene de rige Ungdomsminder og talrige personlige Venskabsforbindelser knyttede ham til Danmark; ogsaa af økonomiske Grunde var det for ham som norsk, i det andet Rige privilegeret Jærnværksejer en betænkelig Sag at slutte sig til den nye, af Grev Wedel (ogsaa en stor Jærnværksejer) forfægtede Unionspolitik. Men han ofrede alle Hensyn paa sig selv og egne Interesser, idet han bøjede sig for

den almindelige Situation og de Krav, den stillede til hans og hans Landsmænds Resignation. Paa dette Grundlag blev han Medlem af det Parti, der under Rigsforsamlingen forlangte, at Prinsregenten fremfor alt skulde oplyse Nationen om dens sande Stilling, og som i Betragtning af denne ønskede en Forening med Sverige. Anskuelser som disse betragtedes i Øjeblikket som Svaghed, og A. maatte med sine Meningsfæller udstaa mange bitre Forfølgelser, der har sat sine Spor i de Bemærkninger, han strax efter nedskrev om flere af sine Kolleger. For øvrigt var han paa Ejdsvold Medlem af Værnepligtskomiteen, og som Medlem af Konstitutionskomiteen havde han sin Andel i Grundlovens hurtige Istandbringelse.

Om Høsten 1814 skal han fra Grev Wedel have modtaget Tilbud om at indtræde i den nydannede Regering, hvad han dog afslog. Derimod mødte han som Repræsentant for Nedenæs Amt paa alle Storting til og med 1830 (alene med Undtagelse af det i 1824); valgt til Medlem af Stortinget i 1839, maatte han paa Grund af nedbrudt Helbred undslaa sig. Som Stortingsmand var det især i de praktiske Spørgsmaal, hans Indflydelse gjorde sig gjældende. Han bidrog saaledes i 1816 til, at Stortinget ophævede den under Navn af Ejdsvolds-Garantien bekjendte, af Rigsforsamlingen paatagne Forpligtelse til at indløse Rigsbanksedlerne efter en Kurs af 375 Procent. I alle økonomiske Spørgsmaal raadede han til forsigtig og langsom Fremgang uden at overanstrænge Landets Kræfter. I den nye norske Bergværkslovgivning har han en væsentlig Andel, ligesom han viede Sølvværket paa Kongsberg en betydelig Interesse og havde store Fortjenester af, at denne Rigdomskilde paa ny kunde aabnes for Landet. Som offentlig Mand var A. altid Fredsvennen, der søgte at indtage det mæglende, forsonlige Standpunkt, samtidig med at han stedse var tro mod sin Overbevisning og med Mandighed kæmpede for denne.

Som Forfatter og Mæcenat udfoldede A. en betydelig og flersidig Virksomhed. Foruden at Werlauffs Udgave af Vatsdæla Saga (1812) og Bjørn Halldorssons islandske Lexikon (1814) ere trykte paa hans Bekostning, har han selv oversat og udgivet Snorre Sturlassons norske Kongesagaer (1838—39) samt derhos leveret nogle i Tidsskrifter og Aviser trykte mindre Sagaoversættelser. Hans Hovedværk er «Erindringer som Bidrag til Norges Historie 1800—15» (I—III, 1844—45; 2. Udg. i et Bind ved C. C. A. Lange, 1859). Derhos har han lige fra Begyndelsen af Aarhundredet

behandlet økonomiske Spørgsmaal af Vigtighed for hans Fædreland i mindre Arbejder. En Række af saadanne nationaløkonomiske Afhandlinger ere trykte i det af ham udgivne Hæfteskrift «Nutid og Fortid» (I—III, 1832—36). Af Betydning for hans Samtids Historie ere de to Skrifter «Fædrelandske Ideer» (1809) og «Om Kornmangelen i Norge, med Hensyn paa Misvæxten 1812» (1813).

I sine senere Leveaar blev A. stedse mere sygelig, hvilket voldte, at han trak sig ud af det offentlige Liv og overlod det meste af Arbejdet med Jærnværkets Bestyrelse til sin ældste Søn. Derimod var han til det sidste sysselsat med sine litterære Arbejder, navnlig med Udgivelsen af sine Erindringer. Ved hans Død, der indtraf paa Næs Jærnværk 4. Avg. 1844, var han endnu ikke færdig med 3dje Del, der bag efter blev udgiven af Andreas Faye. Han gik bort, agtet og æret som en af sin Samtids bedste Borgere. Hans Biografi, ved Sønnen, Højesteretsassessor J. C. Aall, er trykt i den 2. Udgave af hans Erindringer.

Lassen, Norske Stamtavler I, 19 f. B. Moe, Eidsvolds-Repræsentanter og Storthingsmænd S. 3 ff. Halvorsen, Norsk Forf. Lex. *Yngvar Nielsen.*

Aall, Nils, 1769—1854, norsk Ejendomsbesidder og Statsraad, Broder af den foregaaende, var født i Porsgrund 1. Dec. 1769 og nedsatte sig, efter at være uddannet i Frankrig og England for Handelen, som Kjøbmand i sin Fødeby. Fra 1810 var han, uden Løn, Raadmand i Skien og Porsgrund. I 1814 blev han af Christian Frederik udnævnt først til Regeringsraad og senere til Statsraad, i hvilken Stilling han bestyrede 4. Departement for Handels- og Toldvæsenet. Om Sommeren foretog han tillige med Sorenskriver Christie og Kjøbmand Rosenkilde en Rejse til England for at tale Norges Sag; men Deputationen afvistes. Ved sin Tilbagekomst til Norge afsluttede han og Statsraad Collett Konventionen paa Moss 14. Avg. 28. Nov. tog han Afsked som Statsraad og ofrede sig siden, bortset fra at han var Medlem af Stortinget 1815—16, udelukkende for Bestyrelsen af sine store Ejendomme. Han havde efter Faderen overtaget Ulefos med de dertil hørende Skove i Nedre Thelemarken. Under vanskelige Konjunkturer overlod han disse til Sønnen, der bragte Sagerne i Orden og reddede Ejendommene for Familien. A. boede en Tid paa den smukke Gaard Brekke ved Skien, men flyttede senere tilbage til Ulefos, hvor han hos Sønnen endte sine Dage 23. Okt. 1854. Han blev gift 1. 1794 med Mariane Møller, f. 1774 † 1796, Datter af Landfysikus, Dr.

med. Hans M., 2. 1804 med Christine Johanne Blom, f. 1782, en Kjøbmandsdatter fra Skien.

Lassen, Norske Stamtavler I, 16 f. B. Moe, Eidsvolds-Repræsentanter og Storthingsmænd S. 6 f. *Yngvar Nielsen.*

Aarestrup, Andreas Theodor, 1819—74, Læge, Søn af Toldkasserer Peter Georg A. og Anna Christiane f. Kjerulff, fødtes i Bogense 6. Sept. 1819. Dimitteret fra Herlufsholm 1838 tog han 1844 Lægeexamen, var derefter i nogle Aar Kandidat og Reservekirurg paa Almindeligt Hospital samt senere Reserveaccouchør ved Fødselsstiftelsen og virkede tillige som Distriktslæge og praktis. Læge i Kjøbenhavn. 1860 udnævntes han til Overlæge ved en nyoprettet medicinsk Afdeling paa Almindeligt Hospital og vedblev efter Afdelingens Flytning til det nye Kommunehospital i 1863 at fungere i samme Stilling indtil kort før sin 29. Maj 1874 indtrufne Død. 1870 fik han Professortitelen. Han var gift med en Datter af Lægen Oluf Lundt Bang. Som en meget samvittighedsfuld og med et skarpt Blik begavet praktisk Læge nød han en udstrakt og velfortjent Tillid. Skrifter har han ikke efterladt sig.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 5. Udg., S. 2.

Jul. Petersen.

Aarestrup, Carl Ludvig Emil, 1800—56, Digter. Emil A. er født i Kjøbenhavn 4. Dec. 1800. Forældrene vare Fuldmægtig Jørgen Fog A. og Sophie Charlotte f. Aagaard; den sidste omtales som en i flere Retninger begavet Natur. Begge døde, da A. kun var 7 Aar gammel, og han tillige med sin yngre Broder kom nu i Huset hos Morfaderen, Kjøbmand Aagaard i St. Kongensgade, hvor han blev til sin Konfirmation. Senere havde han nærmest Tilhold hos en Tante og en gammel Dame, der havde været Kammerjomfru ved Hoffet, og da han kom til at bo i Huset hos en Kammager Catala, fandt han i dennes Familie en behagelig Omgangskreds, som han tit senere mindedes. Om sin Skoletid fortalte A. selv, at han kun læste lidt, men fik gode Karakterer. I Okt. 1819 blev han — af en Adjunkt Spengler — privat dimitteret til Universitetet med Hovedkarakteren Haud illaudabilis. Den officielle Liste over Aarets Dimittender viser, at han for sin Udarbejdelse i Modersmaalet fik Laud, men i øvrigt havde tre Non, i latinsk Stil, Arithmetik og Geometri. Til Embedsstudium valgte han Lægevidenskaben. Om Sommeren foretog han dels alene, dels i Forening med en Ven længere Fodture i det sydlige Sjæl-

land, hvor Præstø sædvanlig gjæstedes, og her blev han paa en saadan Udflugt forlovet med sin Kusine Caroline Frederikke Aagaard, Datter af en Urtekræmmer. Naar Familien vilde paaskynde hans Studier, som han just ikke hastede med, svarede han, at han ikke læste for at blive Doktor, men for at faa Kundskaber. Sit Fag omfattede han med varm Interesse. Hvilken Tilfredsstillelse røber sig ikke i Linjer som disse af et Brev til hans forlovede: «Tro mig, Anatomien er ikke hæslig, ikke vanhellig. Hvor stygt er ikke Kadaveret, saaledes som vi faa det, smudsigt, hentæret, uskjønt; men naar Huden er borte, naar de enkelte Dele betragtes hver for sig, de røde, friske Kjødtrævler med deres fine, gjennemsigtige Hinder, Senerne, blanke som Sølv; Brusket paa Ledemodene, snehvide, glatte; det uendelig fine Net af Aarer, Pulsaarer og Nerver; og den beundringsværdige Sammenhæng, Forstanden kan opdage deri — o, et dødt Legeme indeholder en Skat af den højeste Skjønhed; man maa tabe sig i Beundring derover, som om man stod for det fuldendteste Værk i Naturen.» Med den digteriske Produktion havde det lige saa lidt Hastværk som med Embedsstudiet. A. synes ikke at have kjendt Frembringelsens første Uro og utaalmodige Trang, saa lidt som hans Ungdom har svajet under stærke Brydninger. Sund som han var af Natur, magelig og besindig af Tilbøjelighed har han givet sig Tid og suget Honning, hvor Livet bød ham det, i Digtning og Videnskab, i muntert Selskab og i et dansk Landskabs Pragt og Stilhed. Poesien var Tidens Stormagt, de rige Kilder, Oehlenschläger havde kaldt frem, begyndte at vælde, og den Vaar af Ungdom og lyse Farver, hvori de klædte alt, stemmede ypperlig med A.s Hang til Idyllen og til skjønhedsfuld Nyden. Han var stærkt optaget af Oehlenschlägers Værker og kom oftere i Digterens Hjem. Senere traadte han i nært og fortroligt Forhold til Chr. Winther. I Brevene fra Studentertiden viser han sig som en livsglad, tillidsfuld, forelsket Yngling; hyppig forekomme Udbrud af barnlig Religiøsitet og umiddelbar Skjønhedsglæde. Paa Charlottenborg-Udstillingen stemmes han ved Synet af en Række Thorvaldsenske Arbejder til dyb Andagt og glæder sig over den uendelige Skjønhed, der kan udtrykkes i legemlige Former. Nu og da i en Fristund blev et Digt til, nogle af de første offenliggjordes i «Aftenblad» 1823, f. Eks. 27. Juni: «Ved Hofmanns Død» og «Den lille ulykkelige», 8. Avg.: «Siskensang» og 10. Okt.: «Torsten og Trine». De følgende Aar bragte «Nyt Aftenblad», «Nyaarsgaver fra danske Digtere» og senere «Kjøben-

havnsposten» af og til et Digt fra hans Haand, men der findes intet Tegn til, at andre end Chr. Winther have lagt Mærke til disse spredte Glimt.[1]

Efter i Aaret 1827 at have taget Embedsexamen med bedste Karakter giftede han sig 21. Okt. s. A. med Karoline Aagaard og nedsatte sig strax som praktiserende Læge i Nysted, som han efter 11 Aars Forløb ombyttede med Saxkjøbing, hvor han ligeledes boede i 11 Aar, indtil han i Jan. 1849 blev udnævnt til Fysikus i Fyns Stift, en Stilling, som han tidligere havde søgt. I det følgende Aar blev han tillige Læge ved Afdelingen for afsindige i Graabrødrehospitalet i Odense og levede nu i denne By til sin Død, der indtraf 20. Juli 1856.

Utvivlsomt har A., hvad aandelig Kapital angaar, været vel udrustet, da han forlod Hovedstaden, og ligesaa utvivlsomt har Livet i de smaa Provinsbyer tæret derpaa. Dog bevarede han sit Sinds sunde, glade Ligevægt og sit friske Lune. Dr. Brandes aftrykker i sin Afhandling om A. Brudstykker af en Række Breve, som Digteren har skrevet til en Ven, Urtekræmmer Christian Petersen i Kjøbenhavn. Afvexlende med barokke og nydelige Beskrivelser af Provinslivets Forhold og Fremtoninger føres her nu og da Klage over Kjedsomhed og Tomhed; men mismodige ere disse Breve ingenlunde. Det maa vel erindres, at de ere skrevne til en jovial Forretningsmand, en lystig Selskabskammerat, hvis Dannelsestrin var vidt forskjelligt fra den belæste Digters og Æsthetikers. I et Brev fra Fru Aarestrup hedder det, at end ikke i Ungdommen sluttede A. sig med særlig Fortrolighed til nogen, at han altid følte Glæde ved Ensomheden, Naturen og alvorlig Tænkning, «aldrig var han i Ordets dybere Betydning mismodig». Erstatning for det kjøbenhavnske Selskabsliv fandt A. i de laalandske og fynske Herregaardes aristokratiske Kredse. Den afholdte Læge med udstrakt Praxis i By og paa Land blev maaske fortrinsvis Herregaardslæge, og den muntre, vittige, galante Mand blev snart lige saa velset ved luxuriøse Middage som ved Sygesengen. Han befandt sig vel i de farverige Omgivelser og navnlig i Damernes Kreds, hvis Skjønhed og pragtfulde Toiletter, hvis Smil og Haandtryk idelig udgjøre Motiver for hans Digtning. Og

[1] Hans først trykte Digt er dog maaske «Børnesalme», der findes i «Sange ved Blegdamsskolens Examen 1820». Her indeholder den en ottelinjet Strofe mere end i «Samlede Digte», hvor den ogsaa fejlagtig er dateret 1826.

de mange Ture ud i Landet paa alle Aarets og Døgnets Tider bidroge sikkert til at bevare Friskheden og Naturglæden hos ham. Paa disse Kjøreture fra Landsby til Herregaard undfangedes nu og da et Digt, som saa senere fæstnedes til Papiret, men der var ingen Trang eller Ærgjerrighed til at sende det ud i Verden. En Udenlandsrejse, han foretog som Læge for en dødssyg Komtesse, gjaldt Tyskland og Bøhmen, ellers indskrænkede alle Udflugter sig til en for det meste aarlig tilbagevendende Tur til Hovedstaden. Paa en af disse gjorde han Søren Kierkegaards Bekjendtskab, og paa en Møensrejse 1839 traf han Thorvaldsen, hvis Værker tidlig havde gjort et dybt Indtryk paa ham. Sit gode Litteraturkjendskab vedligeholdt han flittig ved Hjælp af Bogsendinger fra Hovedstaden. Hans mange, i Regelen meget fri, Oversættelser vise, hvilke udenlandske Digtere han fortrinsvis syslede med: Moore, Heine, Goethe, Hugo, Burns, Byron, Hafis, Rückert og Cunningham.

Paa Chr. Winthers Opfordring udgav A. i Dec. 1837 en Samling «Digte» — «et stort Ansvar for Gud og Mennesker, men især for Reitzel,» siger han, og den ringe Tillid til Læseverdenen, han synes at have næret, bekræftede sig des værre. Det var i den spekulative Digtnings og Filosofis Glansperiode, og denne lod ikke sine Straaler skinne paa en umiddelbar, sanselig frisk Natur som A.'s. Endnu 3 Maaneder efter Bogens Fremkomst var der kun solgt 40 Exemplarer. Karakteristisk er det, at J. L. Heiberg hverken havde Plads for A. i sin Anthologi fra 1842 eller nævnte ham med et Ord i sin Afhandling om «lyrisk Poesi» Aaret efter. P. L. Møller viste sig atter her som den mest skarpsynede af Datidens Kritikere, men hans træffende Karakteristik af de Aarestrupske Digte vakte ingen videre Opmærksomhed. Digteren gjentog ikke Forsøget. Den litterære Skæbne rokkede dog ikke hans gode Humør eller forstyrrede hans daglige Levevis som Læge og Selskabsmand. Hist og her i Breve findes vel bitre Udfald mod Tidens Tendens; men en vis Nøgternhed, som Provins- og Herregaardslivet meddeler, hans Virksomhed og hans Pligter som Forsørger for en talrig Familie tillode ham ikke at ruge over litterære Skuffelser. Ved et Prøvevalg i Dec. 1840 blev A. valgt til Deputeret sammen med Orla Lehmann, og kun Frygten for, at det skulde skade hans Stilling som Læge, hindrede ham fra at modtage Valget. Hans Stilling til Tidens Frihedsbevægelse var paa en Gang præget af den uafhængig følende Digter, af Provinsmatadoren

og af Selskabsmanden i de fornemme Herregaardssaloner og derfor vaklende. Snart taler han begejstret om Revolution og Republik, snart er der fornem Kulde og Spot i hans Ord om Bevægelsen og dens danske Talsmænd, og snart udtrykker han dyb Mistillid til Folkets Evner. Han har et større Blik for Udlandets end for Hjemmets Begivenheder; men man tør ikke som Dr. Brandes heraf drage den Slutning, at han nærede kosmopolitiske Tilbøjeligheder. Saa snart Forholdet mellem Danmark og Hertugdømmerne antog en krigersk Karakter, aande hans Udtalelser den varmeste Begejstring for Fædrelandets Sag. (Se t. Ex. «En Drøm» og «Virkelighed», to politiske Digte, der findes trykte hos O. Borchsenius, Fra Fyrrerne I.) Hans Produktion havde aldrig været rig, i hans sidste Leveaar randt den mer og mer sparsom, og af de Bladnotitser, der 1856 meldte hans Død, skulde man ikke ane, at det var en af vore mest ægte og ejendommelige Digtere, der var gaaet bort. I Begyndelsen af Treserne offentliggjorde Chr. Winther i sine Anthologier en Række af A.s efterladte Digte, og nu vandt de saa megen Opmærksomhed, at Samfundet til den danske Litteraturs Fremme kunde, skjønt ikke uden Modstand, overdrage Udgivelsen af et Bind «Efterladte Digte» til F. L. Liebenberg og Chr. Winther (1863). Hermed var Glemselens Slør draget bort fra A.s Træk og hans Ry slaaet fast. I 1877 kunde F. L. Liebenberg hos A.s oprindelige Forlægger udgive de «Samlede Digte», hvor Indholdet fra de to tidligere Samlinger er yderligere forøget med en Række dels originale dels oversatte Digte. Den omhyggelige Udgiver har med denne Udgave for Øje ikke blot gjennemgaaet A.s Manuskripter, men ogsaa for Oversættelsernes Vedkommende i de fleste Tilfælde jævnført dem med Originalen. En Efterskrift gjør nærmere Rede for de foretagne Forandringer og Rettelser. Alt, hvad A. har skrevet, indeholde de «Samlede Digte» dog ikke, og muligvis er der ved Udvalget gaaet lidt for strængt til Værks. Foruden de ovennævnte politiske Digte fattes adskillige kaade Ritorneller og bl. a. et overmaade skjønt om end dristigt erotisk Digt; nogle Brudstykker, der ere meddelte af Borchsenius i «Nær og Fjærn», kunde maaske ogsaa nok have hævdet deres Plads.

A.s Digtning er udelukkende Lyrik; men saa afsluttet hans Omraade er, saa afgjort er ogsaa hans Ejendommelighed. Hans Farvers blændende Pragt, hans Toners Klang og Sødme tillade ikke, at han overses i vor Litteratur. Af danske Digtere er han

nærmest beslægtet med de to, han personlig kom i Berøring med: Oehlenschläger og Chr. Winther. Den Verden, hans Digtning fører ind til, er som en Lund eller Have, hvor en yppig Natur udfolder sig i hed Sol og kølig Skygge, med rødmende Bær og saftrige Frugter, med Vande, hvor Forellen og den sølvhvide Lax springe, medens Nattergalen og Siskenen synge i Ellekrattet. Ingen Trækfuglelængsler stunde mod de Egne, der ligge udenfor. Digteren dvæler i rolig nydende Mag blandt sin exotiske Blomstervrimmel for at lovsynge den Kvindeskjønhed, som næres af Lundens Frugter, som udvikles i dens Varme og Læ, og omkring hvilken alt det øvrige kun tjener til Ramme. Det kvindelige Legeme er for A. en uudtømmelig Kilde til Sang; som ingen anden dansk Digter har han beundret og fundet Udtryk for dets Skjønhed i Hvile og Bevægelse, i dets Nøgenhed og i let dølgende Toiletters diskrete Antydninger. Lokkernes mørke Fylde, Nakkens og Skulderens bløde Runding og Armens fine Linje røbe for ham en Skjønhed, som han virtuosmæssig véd at variere. Der er i denne Erotik vel mere Glød end Inderlighed, dens Toner indbyde til jordisk Livsglæde, men den er fri for ethvert Stænk af Brynde, af usund, ulmende Lidenskab. Dens Drivefjeder er kjæk Attraa forenet med høj, ædel Skjønhedsglæde. Dertil kommer den Friskhed, hvormed A. maler, den Umiddelbarhed, hvormed han opfatter. Den kulturrige Verden besynger han naivt, djærvt og dristig. Han reflekterer ikke længe over de modtagne Indtryk, men lader dem fra sit frodige Sind strømme ud i fast hamrede Strofer. Endelig besidder han et fint Skjælmeri og et oprindeligt, ægte dansk Lune, der giver hans Tanker og Indfald kraftig Flugt. Enten han synger om Elskovens salige Hengivelse — som i den enestaaende Romance «Skjøn Ellens Elsker» — eller om dens Flygtighed og Kval, er det vel fremfor noget dette Lunes spillende Skjær, der gjør hans Diktion saa original og ægte. Der spores ingen Fremskridt eller Tilbagegang i A.s Produktion; fra første Færd finder han sit Æmne og sin Form. Over Formen besad han et ypperligt Herredømme, og han elskede Sprogets ømme, smidige og farvestærke Ord. Hans Strofer med den fuldttonende Stigen og Fald, med de kjækt klingende Rim ere som rigt prydede Skaaler, hvori Digteren i Ny og Næ pressede sin ildglødende Drue for den lille Kreds, der altid vil samles om ham.

P. L. Møller, Kritiske Skizzer II. G. Brandes, Kritiker og Portraiter. Nær og Fjærn Nr. 284. *Bertel Elmgaard.*

Aarflot, Sivert Knudsen, 1759—1817, landøkonomisk Forfatter, er født paa Aarflot i Ørstens Sogn paa Søndmør i Norge 23. Okt. 1759. Hans Forældre vare Bønderfolk, og han selv blev opdraget som Bonde. Han forstod dog at skaffe sig flere Kundskaber end almindeligt for hans Stand paa den Tid. Dette gav ham Adgang til at blive Skoleholder, i hvilken Stilling han virkede i 15 Aar. 1798 blev han Lensmand for Voldens Skibrede. Fra 1800 boede han paa Gaarden Egsæt, hvor han anlagde et Bogtrykkeri, fra hvilket der udgik en hel Del Skrifter af økonomisk Indhold, oftest forfattede af ham selv. Fra 1810—16 var han Udgiver af «Norsk Landboblad», der udgik ugentlig fra hans eget Trykkeri. Det kgl. danske Landhusholdningsselskab hædrede ham i 1800 med en Guldmedaille som Paaskjønnelse af, at han havde skjænket sin Bogsamling til et Almuebibliothek, og 1803 tildelte Kongen ham Guldmedaillen for ædel Daad til Belønning for hans ufortrødne Bestræbelser for i de tunge Aar at afhjælpe Brødmangelen ved at give Anvisning paa Surrogater. 1809 blev han Danebrogsmand. Han var fra 1789 gift med Gunhild Rasmusdatter Ekrem, som overlevede ham til 1836. Selv døde han 14. Juli 1817 paa sin Gaard Egsæt.

Halvorsen, Norsk Forf. Lex. *J. P. Petersen.*

Aarhus, Jacob Madsen, 1538—86, Professor. Denne Mand, der med Føje kan nævnes som en af de lærdeste og skarpsindigste Lærere ved Kjøbenhavns Universitet i det 16. Aarhundrede, var født i Aarhus 1538 og blev Student 1559. I sin Ungdom nød han Understøttelse af den brave Rigsraad Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm. 1563 tog han den filosofiske Bakkalavrgrad, og nogen Tid efter blev han Rektor i Aarhus, hvor han tillige 1565 aflagdes med et Kanonikat. Derved fik han Midler til at besøge fremmede Højskoler, da han 1566 nedlagde Rektoratet. I syv Aar færdedes han nu ved fremmede Universiteter (Wittenberg, Leipzig, Heidelberg og maaske flere) og indsamlede et stort Forraad af Kundskaber, næsten i alle Videnskabens Grene, men fornemmelig i de gamle Sprog, ogsaa i Hebraisk, samt i Filosofi og Theologi. Selv i hin latinske Tidsalder var der næppe mange danske Mænd, der kunde maale sig med ham i grundig filologisk Indsigt. Paa hans videnskabelige Retning havde for øvrigt den berømte franske Filosof og Sprogmand Petrus Ramus udøvet en Del Indflydelse. Derfor foragtede J. M., trods sin store klassiske Lærdom, ikke Modersmaalet, men blev den

første, som her til Lands gjorde det til Gjenstand for videnskabelig Iagttagelse (se ndfr.). — Hjemkaldt fra Udlandet blev han 1574 Professor ved Universitetet, først i Latin, siden i Græsk. Hermed forenede han fra 1578 Stillingen som kongelig Bibliothekar, og da Dr. Niels Hemmingsen var bleven fjærnet fra Universitetet paa Grund af sine kalvinistiske Anskuelser, blev J. M. 1580 valgt til hans Efterfølger som Professor i Theologien. I Wittenberg havde han 1567 taget Magistergraden, i Kjøbenhavn erhvervede han 1574 Bakkalavrgraden og 1582 Doktorgraden i Theologien. Han døde allerede 15. Juli 1586, ugift. Hans talrige Skrifter, hvoraf en Del først bleve udgivne efter hans Død, medens mange forbleve utrykte, ere nærmest af sproglig og filosofisk Art, og hans Kommentarer over flere bibelske Bøger gaa mere ud paa en dialektisk Analyse end paa egentlig theologisk Fortolkning. Hans Fremstilling er klar og præget af Skarpsindighed.

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 II, 301 f. 608 ff.

H. F. Rørdam.

— Jacob Madsen Aarhus kaldes af E. Sievers (Grundzüge der Phonetik, Leipz. 1881, S. 122) «der älteste *Phonetiker* der Neuzeit» og har som saadan efterladt sig et for sin Tid højst mærkeligt Skrift, der som et lille Oktavbind paa i alt 250 Sider udkom i Basel 1586 med Titel: «De literis libri duo, qvorum priore nativa pronunciatio asseritur, posteriore sophistica confutatur». I Dedikationen til Niels Kaas dadles de ældre Forfatteres Omtale af Bogstavlydene som rent vilkaarlig, og det hævdes som nødvendigt, «ut doctrina aliqva literarum, *omnibus lingvis communis,* extaret. Eam autem nullam veram et constantem esse posse, nisi *ex ipsa natura,* omnibus hominibus et gentibus communi, describatur.» I Overensstemmelse hermed søger Forf. da i Skriftets første Bog for første Gang i Evropa at give en almindelig, samlet, systematisk Oversigt over Bogstavlydene, idet han saavel for Vokalers som Konsonanters Vedkommende gaar ud fra den forskjellige Stilling af Taleredskaberne, hvorved de frembringes, og derved haaber at naa Resultater af Almengyldighed for alle Sprogs Lyd. Hans geniale Forsøg paa at skabe en almindelig Fonetik — et Forsøg, som først den nyere tyske og engelske Videnskab med rigere Midler og større Held har gjentaget — har næppe efterladt sig direkte Spor i den moderne fonetiske Litteratur i Udlandet; men derimod har hans Bog været af ikke ringe Betydning for senere danske Forfattere, saaledes bl. a. de Partier af den, hvor den gamle

Lære om Diftonger for første Gang forkastes og Forskjellen mellem i og j, u og v indskærpes. Paa disse og flere andre Steder har Bogen endnu en særlig Interesse for os danske derved, at der her specielt ogsaa tages Hensyn til Modersmaalet i Forfatterens jyske Dialekt, hvorfra talrige Exempler anføres; men langt betydeligere Vidnesbyrd om hans Sans for Studiet af vort Sprog fandtes sikkert i flere af de Haandskrifter, han ved sin Død efterlod sig. Blandt disse anføres nemlig ikke alene et «Dictionarium Latino-Danicum D. Jac. Mathiæ», men ogsaa «Observationes Danicæ» og fremdeles «Grammaticæ Latino-Danicæ D. Jac. Mathiæ Pars I—II», «Etymologiæ ejusd. Pars I—II», «Syntaxis Pars I» — som det altsaa synes et omfangsrigt grammatisk Værk, der skrevet af en Mand som Forfatteren til «De literis» sikkert ogsaa for os vilde have været af ikke ringe Interesse, men som des værre nu maa anses for tabt.

M. Lorenzen.

Aarhus, Jacob Matthisen, s. Matthisen.

Aarsleb, Christen Nielsen, —1723, Præst. Han var født i Jylland i en af de Byer af Navnet Aarslev, som findes der (i Aarhus Stift), blev Student 1681 fra Kjøbenhavns Skole og siden theologisk Kandidat. Han maa have gjort sig bemærket ved særlige Evner og historisk Interesse, eftersom Præsident Peder Resens Enke, Anne Meier, efter kyndiges Raad 1688 overdrog ham at bearbejde hendes afdøde Mands store Samlinger til Danmarks Beskrivelse (Atlas Danicus) og at gjøre dem færdige til Trykken, idet han tillige forpligtedes til ikke at modtage nogen Ansættelse, saa længe Arbejdet stod paa. Det lykkedes ham i Løbet af 3½ Aar at faa det hele færdigt i en forkortet latinsk Bearbejdelse. Men da Enken imidlertid var død, blev Værket des værre henliggende utrykt. A. var en af de første Alumner paa Borchs Kollegium, og som dets Inspektor holdt han en latinsk Tale ved Kollegiets Indvielse 1691. I Maj 1692 tog han Magistergraden, og samtidig blev han Præst i Sorterup og Ottestrup ved Slagelse. Her forfattede han en latinsk Fremstilling af Kong Frederik II's Historie; men da hans Manuskript 1707 blev underkastet den akademiske Censur, fandt Professorerne Poul Vinding og Caspar Bartholin Anledning til at gjøre saa væsentlige Indvendinger mod Arbejdet, at Forfatteren maatte opgive Tanken om at faa det udgivet. Censorerne indrømmede vel, at det var skrevet i et fortrinligt Sprog, i Tacitus's historiske Stil; men den Frihed, hvormed Forfatteren

havde ytret sine Meninger, særlig om kongelige Personer og udenlandske Magter, kunde efter deres Mening «ikke tolereres», og Kong Frederik IV var enig med dem heri, vel især fordi der kunde gives de udpegede Udtryk og Bemærkninger Anvendelse paa Nutiden. — Efter denne Modgang betraadte A. ikke mere Forfatterbanen. Han døde i de første Dage af Avg. 1723. Gift 1. med Anne Nielsdatter, 2. med Johanne Beate de Clerque.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 42 (med Kall Rasmussens Tilføjelser). Wiberg, Alm. Præstehist. III, 159. Luxdorphiana S. 287 ff. Danske Mag. 4. R. VI, 353 ff. *H. F. Rørdam.*

Aarsleff, Carl Vilhelm Olaf Peter, f. 1852, Billedhugger, Søn af Drejermester Th. A. i Nyborg, er født der, besøgte senere Kunstakademiet i Kjøbenhavn og vandt den store Guldmedaille 1881 for et Relief: «Dolon indhentes af Diomedes og Odysseus». Derefter opholdt han sig som Akademiets Stipendiat et Par Aar i Syden. Til Frederiksborg-Musæet har han udført en Frise med Æmner af Jomsvikingernes Liv. Hans smukkeste Arbejde er vel hidtil en Statue af den fortabte Søn, udstillet 1885. *Jul. Lange.*

Aarøe, Bendt Christian Mogens, 1828—86, Officer, er født 5. Jan. 1828 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, der tidligere havde været Militær og gjort Krigen med i 1848 som Kapitajn, var Toldembedsmand. Skjønt hans Hu ikke stod til Handelen, blev han dog anbragt i Lære hos en Silke- og Klædehandler; men han forlod hurtig denne Stilling, da hans egentlige Lyst var at blive Militær. Han henvendte sig derfor til Kong Christian VIII med Anmodning om Understøttelse og fik Tilsagn af Kongen om at blive Landkadet paa Chatolkassens Regning. Saaledes kom A. i 1845 ind i Hæren og udnævntes til Sekondlieutenant 2 Aar senere. Kort efter udbrød Krigen, og han gjorde da Tjeneste først ved 4. Forstærknings-, senere ved 12. lette Bataillon. Aaret efter var han med i Slaget ved Kolding og udmærkede sig navnlig ved Stormen paa Vrandrup Hovgaard, hvornæst han deltog i Ryes Tilbagetog til Dels som Kompagnichef, efter at han i Juni var forfremmet til Premierlieutenant; endnu samme Aar benaadedes han for sin Optræden ved Kolding med Ridderkorset. Den paafølgende Vinter blev A. Adjudant hos Oberst Læssøe og deltog ved dennes Side i Slaget ved Isted. Da Læssøe faldt, var han netop sendt bort for at overbringe en Befaling, men da han ved Tilbagekomsten hørte sin døende Chefs Ønske om, at Grydeskoven skulde tages,

satte han sig i Spidsen for det tilstedeværende Mandskab og fordrev Fjenden der fra; senere tog han 2 Kanoner i Cathrineskoven. I Begyndelsen af Avg. deltog han ogsaa i en Forpostfægtning ved Røde Hus foran Danevirke. Efter Krigen (i 1852) indgik A. Ægteskab med Frøken Anne Christine Struch fra Throndhjem, som døde i 1878, og han gjorde nu Tjeneste i forskjellige Stillinger, saaledes var han fra 1855—57 Vagtmesterlieutenant i Nyborg, hvorefter han blev ansat ved 16. Bataillon i Kjøbenhavn. Da Krigen udbrød 1864, var han endnu Premierlieutenant, men erholdt et Kompagni ved 17. Regiment, hvormed han deltog i Dybbøls Forsvar indtil Slutningen af Marts. Da besluttede Overkommandoen at virkeliggjøre et af ham i 1863 indsendt Forslag om under en eventuel Krig at oprette et Strejfkorps[1], der ved Landgange paa den af Fjenden besatte Kyststrækning kunde tilføje denne saa stor Skade som muligt. Korpset, som i Begyndelsen havde en Styrke paa 180 Mand Fodfolk og 22 Ryttere, udførte flere Expeditioner, der bragte A.s Navn paa alles Læber (en Beretning om Korpsets Virksomhed findes i Militært Tidsskrift 13. Aarg.). Under Vaabenhvilen voxede Korpsets Styrke til o. 600 Mand og 3 Landgangskanoner, ligesom ogsaa Dampskibet Jylland blev stillet til dets Raadighed; der næredes store Forventninger til det, da Krigen udbrød paa ny, men skjønt det ikke manglede A. paa Foretagelsesaand og hans underordnede med Tillid saa op til ham, naaede han kun et ringe Resultat. Krigsbestyrelsen paaskjønnede dog hans Virksomhed, og Kongen benaadede ham i Nov. 1864 med Sølvkorset, ligesom han ogsaa dekoreredes med Sværdordenens Ridderkors.

A. var i April s. A. bleven forfremmet til Kapitajn, men paa Grund af Fodfolkets daarlige Forfremmelsesforhold efter Krigen faldt han i 1880 for Aldersgrænsen. Da han saaledes i en endnu kraftig Alder saa sig uden Virksomhed, søgte han at blive Politiker og gjenoptog sin Forfattervirksomhed (han havde saaledes tidligere foruden forskjellige Artikler i Dagspressen skrevet et Par Piecer om Ordningen af vort Forsvar og med krigsministeriel Understøttelse udgivet en «Ledetraad i Felttjeneste») og gjorde sig navnlig bemærket ved «et Indlæg i Forsvarssagen» (1881), hvori han hævdede en fra de andre militære sagkyndige noget forskjellig Opfattelse;

[1] Angaaende Korpsets Tilblivelseshistorie se en Artikel af A. i Dagbladet for 10. April 1885.

1883 udarbejdede han et Forslag til en Omordning og Udvidelse af Bornholms Væbning. Det lykkedes dog ikke A. at komme ind i Rigsdagen, han trak sig helt tilbage fra det offentlige Liv og henlevede sine sidste Dage i Vejle, hvor han døde 15. Marts 1886.

Nationaltid. Nr. 3545. Illustr. Tidende 4. April 1886.

P. N. Nieuwenhuis.

Aasheim, Arent Nicolai, 1749—1800, Fysiker, blev født 17. Juni 1749 i Bergen, hvor hans Fader Stephen A. var Politibetjent; hans Moder hed Barbara Arentz. Han modtog den første Undervisning i sin Fødeby og dimitteredes 1765 derfra til Kjøbenhavns Universitet, hvor han 1766 tog Examen philosophicum. Han lagde sig her efter Medicin og Astronomi og var en Tid ansat som Observator; han var ogsaa en kort Tid kongelig Landmaaler. A. tog medicinsk Examen 1776 og blev samtidig Dr. med. 1782 blev han Professor designatus i Medicin, 1793 ansattes han som Vikar for Prof. Kratzenstein, efter hvis Død 1795 han blev udnævnt til Professor i Experimentalfysiken. Foruden de fysiske holdt han ogsaa medicinske Forelæsninger. A. har kun udgivet nogle faa og ubetydelige Disputatser; som Videnskabsmand har han ingen Betydning, derimod omtales han som en dygtig Lærer og en stiv Latiner; han var meget yndet af de studerende for sin Uegennyttighed og Gavmildhed. Da den største Del af den fysiske Instrumentsamling, som Kratzenstein havde skjænket Universitetet, gik til Grunde ved Ildebranden 1795, maatte han ved egne Midler skaffe nye Instrumenter til Veje; Døden forhindrede ham imidlertid i at gjøre Brug af dem. Han døde ugift 10. Juli 1800.

Lahdes Mindesmærker 2. H. Rafns Nyt Bibl. f. Phys. III.

C. Christiansen.

Aaskov, Jørgen Lauridsen, 1616—90, Præst. Han er født 25. Sept. 1616 i Ribe, hvor hans Fader Laurids Jørgensen († 1640) var Borger. Her gik han ogsaa i Skole, indtil han 1638 sendtes til Universitetet af Rektoren Anders Pedersen Romdorph, der var gift med M. Søren Andersen Vedels Datter, Dorthe, hvem Jørgen Lauridsen nævner som sin «forvante». 1641 vendte han atter tilbage til Ribe efter Opfordring af Biskop Hans Borchardsen, som tog ham til Lærer for 5 af sine Børn. Under denne sin Virksomhed modtog han tillige rigelig Understøttelse af sin Slægtning, den ovennævnte Dorthe Sørensdatter, der efter sin første Mands Død var bleven gift med en bekjendt Læge, Dr. Ludvig Pouch. 1645

blev han Kapellan hos Præsten Hans Nielsen i Søllerød, som han efterfulgte i Embedet 1647. 1668 udgav han sin Rektors, A. P. Romdorphs, «Dechachordum jubilæum», ti Julesange, med tilføjede Noder, som denne havde digtet i Aarene 1632—41 til Brug for sine Skolebørn, naar de i Juletiden skulde synge for Døre. Sjællands Biskop, H. Vandal, havde paa sine Visitatser i Søllerød lagt Mærke til A.s fortrinlige kateketiske Gaver og opfordrede ham derfor til at udgive sine Forklaringer til Luthers lille Katekismus, for at de kunde komme andre Præster og Lærere i Stiftet til gode. De udkom 1679 med Biskop H. Baggers Anbefaling under Titel: «Catechismi Børns andelig Melck oc Tyggemad» og opnaaede i forholdsvis kort Tid 3 Oplag. Disse hans ejendommelige enfoldige Forklaringer, der særlig egnede sig for Almueundervisningen, have baaret hans Navn ned igjennem Tiden, medens hans øvrige asketiske Arbejder vare for ubetydelige til at komme i Betragtning. Han døde 3. Marts 1690, men allerede fra 1679 af var Embedet blevet bestyret af hans Søn, Laurids Jørgensen, der ogsaa blev hans Eftermand. A.'s Sønnesøns Søn var den ndfr. nævnte Læge, U. B. Aaskow.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 7. Indledningerne til A.s to ovennævnte Skrifter.

S. M. Gjellerup.

Aaskow, Urban Bruun, 1742—1806, Læge, Søn af Sognepræst Hieronymus Larsen A. († 1744) og Anne Marie f. Bruun, fødtes 28. April 1742 i Brønshøj. Efter at have deponeret fra Herlufsholms Skole i 1758 og derefter paabegyndt sine medicinske Studier i Kjøbenhavn ledsagede han 1761 Professor Th. Bugge til Throndhjem paa en astronomisk Exkursion. Efter nogle Aars Kandidattjeneste paa Frederiks Hospital blev han 1770 Marinelæge paa den til Algier afsendte Eskadre og beskrev senere i sin 1774 publicerede Doktordisputats de Sygdomme, der hærgede Flaadens Besætninger. Han avancerede hurtig til Admiralitetsmedikus, blev 1775 Livmedikus hos Dronning Juliane Marie, 1776 Medlem af Landhusholdningsselskabet og endnu samme Aar Medlem af en vigtig Kommission til Ophjælpning af Kirurgien; 1779 blev han Medlem af Direktionen for Kvæsthuset og snart efter ogsaa af Direktionen for Frederiks Hospital. 1782 fik han Etatsraads Rang og døde 31. Maj 1806. 1774 havde han ægtet Anne Marie Kall (f. 1741 † 1801), en Datter af Konferensraad J. C. K. Af Fødselshjælpens Fremme i Danmark har A. for saa vidt væsentlig For-

tjeneste, som det var paa hans og hans Kollega Guldbrands Tilskyndelse, at Dronning Juliane Marie i 1785 skjænkede en ved Siden af Frederiks Hospital beliggende Gaard til Indretning af en selvstændig Fødselsstiftelse. Sin betydelige lægevidenskabelige Bogsamling afstod han mod en aarlig Pension til det kgl. Bibliothek.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 4. Udg., S. 1 f. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 530 f. *Jul. Petersen.*

Aastrup, Poul Mortensen, 1576—1619, Biskop, var født i Aastrup i Ribe Stift, hvor hans Fader, Morten Poulsen (Grum), var Præst; Moderen hed Anne Nielsdatter. Han blev Student fra Ribe Skole og foretog siden, som Hovmester for unge adelige, vidtløftige Udenlandsrejser gjennem de fleste Lande i Evropa. Efter sin Hjemkomst tog han i Dec. 1604 Magistergraden i Kjøbenhavn, hvorpaa han 1605 blev Rektor ved Ribe Skole, i hvilken Stilling han gjorde sig bemærket ved sin Iver for at indføre Reformer, sigtende til at hæve Skoleundervisningen til et højere Trin, navnlig ved Indførelse af maanedlige Examiner og Flidsbelønninger. 1610 kaldtes han til Professor Pædagogicus ved Universitetet; men allerede i April 1611 beskikkedes han til Biskop i Lund. Det var en urolig Tid, i hvilken han overtog dette vidtløftige Embede; thi det var lige som Kalmarkrigen stod for Døren, af hvilken de skaanske Provinser saa stærkt berørtes. Og der var Uro i Kirken; thi det var den Tid, da den melanchtonske eller kryptokalvinistiske Retning maatte vige for den lutherske Orthodoxi. Biskop P. M. maatte deltage i Mødet i Kolding i Febr. 1614, hvor Præsten Oluf Kock blev dømt; han maatte ikke længe efter indstævne M. Niels Mikkelsen Aalborg i Helsingborg til at møde for Konsistorium i Kjøbenhavn og selv være med at dømme ham fra Embedet; han maatte i Juli s. A. deltage i Granskningen af Resens Forsvarsskrift og i alt Fald i Hovedsagen godkjende det; han maatte i Aaret 1615 indvie Orthodoxiens Helt, Dr. Hans Resen, til Sjællands Biskop, og han maatte endelig 1616 være med at dømme Biskop Hans Knudsen Veile fra Embedet — unægtelig haarde, pinagtige Vilkaar for en Mand, der efter alt at dømme selv stod den kryptokalvinistiske Retning nær, saa det efter nogles Mening kun var et Tidsspørgsmaal, naar Resen ogsaa vilde gjøre det af med ham. — Som kirkelig Tilsynsmand viste han megen Nidkjærhed for Tugt og Sædelighed; slette Præster havde i ham en stræng Dommer. Med de latinske Skoler førte han et omhyggeligt Tilsyn, og Folke-

undervisningen, saa vidt hin Tid kjendte dertil, tog han sig med Iver af, straffede forsømmelige Degne, talte Forældrene alvorlig til paa sine Visitatser og foreholdt dem, hvad de skyldte deres Børn. Intet Under derfor, at ikke alle syntes om denne alvorlige og nidkjære Biskop. — Under en Pest, som i Efteraaret 1619 rasede her i Landet, mistede Biskop P. M. først to haabefulde Sønner, og 4. Nov. s. A. bortkaldtes han selv. Hans Hustru, Sidsel, en Datter af Historieskriveren M. Anders Vedel, overlevede ham med flere Børn, hvoriblandt den senere som Orientalist bekjendte Morten Poulsen Grum.

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 III, 634 ff.

H. F. Rørdam.

Abbestée, Peter Herman, 1728—94, Gouvernør i Trankebar; Søn af Vinhandler Helvig A. og hans Søsterdatter Maria Barbara Fabritius (Tengnagel), født i Kjøbenhavn. Efter Faderens Død ægtede Moderen Agent Peter v. Hurch, Meddirektør for det asiatiske Kompagni, og rimeligvis ved hans Indflydelse antoges A. 1752 som «Assistent ved Negotien i Trankebar», hvorhen han sendtes Aaret efter. 1755 sendtes han af Gouvernementet til Kongen af Trevancours Land (sydligst paa Malabarkysten) for at udvirke Oprettelsen af et Faktori paa College; da dette lykkedes for ham, blev han dets «Opperhoved». Aaret efter sendtes han i samme Egenskab til Faktoriet i Kalikut. 1760 kaldtes han tilbage til Trankebar og valgtes her kort efter (29. April 1761) ved Gouvernør H. J. Forchs Død af det sekrete Raad til Interims-Gouvernør; Valget stadfæstedes Aaret efter af Direktionen i Kjøbenhavn. 1775 nedlagde han sit Embede (hans Efterfølger blev David Brown) og vendte med sin Familie tilbage til Danmark, hvor han i det følgende Efteraar af Kompagniets Generalforsamling valgtes til Meddirektør (der var den Gang i alt 7 Direktører). Som saadan deltog han i Forhandlingerne om Koloniernes Overtagelse af Staten, der vedtoges af en Generalforsamling 23. April 1777. Strax efter udnævntes A. til Brigadér og samme Aar til kongelig Gouvernør i Trankebar. Han afgik til Ostindien i Dec. s. A., men naaede først sit Bestemmelsessted 13 Maaneder efter. Anden Gang fik han sin Afsked 1783 (han havde imidlertid faaet Generalmajors Titel og Rang) med Tilkjendegivelse af, at man paa Grund af den Dygtighed og Konduite, hvormed han havde klaret Vanskelighederne i den engelsk-franske Kolonialkrig, ønskede, at han vilde vedblive at

fungere, indtil fredeligere Forhold indtraadte. Hans endelige Afskedigelse fandt Sted i Maj 1786, men først to Aar efter kunde han aflevere Embedet til sin Eftermand, den tidligere Generalkonsul i London Peter Anker. I Jan. 1789 forlod han Trankebar. Han døde i Kjøbenhavn 29. Dec. 1794. — 1768 havde han i Trankebar ægtet Françoise Lange; deres Datter Maria Barbara ægtede Grev Blücher-Altona. *A. D. Jørgensen.*

Abel, 1219—52, Konge, Søn af Kong Valdemar Sejr og hans anden Hustru Berengaria. Ved sin ældre Broder Eriks Udvælgelse til Konge blev han 1232 hans Efterfølger som Hertug af Sønderjylland, hvilket Len han tiltraadte 1237. Samtidig ægtede han i Henhold til tidligere Aftale mellem Fædrene Grev Adolf af Holstens Datter Mechtild. Da Greven kort efter gik i Kloster, var han i en Del Aar sine umyndige Svogres Formynder. Ved Faderens Død 1241 blev han Ejer af en stor Del af Kongeslægtens Arvegods, deriblandt alt, hvad der laa i Hertugdømmet, samt Stæderne Svendborg, Faaborg, Skjelskør og Rudkjøbing. De meget blandede Ejendomsforhold medførte snart mindre Sammenstød mellem ham og Kongen; men til aaben Fejde kom det først, da Erik 1246 havde brudt med den mægtige Hvideslægt og kort efter ogsaa inddrog Svendborg som formentlig Krongods. I Aarene 1247—48 kæmpedes der nu med skiftende Held i Nørrejylland, Fyn og Sønderjylland, indtil det lykkedes Søsteren Sophie af Brandenborg at mægle Fred mellem Brødrene. Da derpaa i Sommeren 1250 Kongens Mand Henrik Æmeltorp i Rensborg blev angreben af de holstenske Grever, gjæstede Kong Erik paa Vejen til hans Undsætning sin Broder i Slesvig, men blev her svigagtig tagen til Fange; A.'s Mænd Tyge Bost og Lage Gudmundsen lode ham dræbe og sænke i Slien (10. Avg.). Efter at A. ved Tyltered havde fralagt sig al Del i Drabet, toges han til Konge og kronedes i Roskilde (1. Nov. 1250).

Som Konge viste A. megen Klogskab og Maadehold, ligesom han i det hele synes at have været den mest begavede af Kong Valdemars efterladte Sønner. Han søgte at ophjælpe Stæderne og fremme Forbindelserne med Udlandet, og ved kloge Indrømmelser bragte han den indre Ufred til Hvile. Men inden de nye Forhold kunde faa Tid til at fæstne sig, bortreves han, 33 Aar gammel, ved en voldsom Død, i Kampen mod de oprørske Friser, 29. Juni 1252. Hans hæderløse Død og hans Efterfølgers Interesse af at

svække Sønnernes Krav paa Tronen stemplede ham som Brodermorder. — Hans Hustru Mechtild overlevede ham i mange Aar; hun gik i Kloster, men forlod det igjen og ægtede den svenske Jarl Birger Brosa, som dog kort efter døde. Hun døde 1288.

A. D. Jørgensen.

Abel, 1252—79, Søn af Kong Abel og Dronning Mechtild, født efter Faderens Død. I Skiftet med sin Broder, Hertug Erik af Sønderjylland, fik han Byerne Svendborg og Rudkjøbing, muligvis ogsaa Faaborg, og som kongeligt Len Tranekjær med Langeland. Hans Hustru synes at have været en Datter af Grev Gunzelin af Schwerin. A. døde Paaskedag (2. April) 1279 i Svendborg og blev begravet i Graabrødrenes Klosterkirke. Han efterlod kun en Datter Margrethe, som gik i Klosteret Zarrentin i Meklenborg og overlod sine Frænder Greverne Slægtgodset i Danmark; de solgte det atter til Kong Erik Menvæt (Menved). Som Abbedisse indstiftede hun 1317 en Sjælemesse for sin Fader, «Hertug Abel».

A. D. Jørgensen.

Abel Cathrine, o. 1626—76, Stifterinde af «Abel Cathrines Stiftelse». Hun er født 1626 eller 1627 i Holsten (Slesvig?) og siges at have været i Sophie Amalies Tjeneste, da denne 1643 kom herind i Landet. I hvert Fald var hun det senere og maa trods sin underordnede Stilling i høj Grad have erhvervet sig Dronningens Velvilje, da Sophie Amalie, ogsaa efter at hun havde fratraadt sin Tjeneste og lige til hendes Død, paa forskjellige Maader viste hende sin Tillid og Yndest. I 1655 giftede hun sig med Hans Hansen (Osten), Proviantskriver paa Kjøbenhavns Slot og Inspektør ved det kongelige Gods paa Laaland og Falster. Denne Mand erhvervede sig efterhaanden en efter Datidens Forhold betydelig Formue, navnlig i Jordegods, og efter hans Død (1672) anvendte og legerede A. C. en ikke ringe Del af Formuen til velgjørende Formaal, blandt hvilke særlig kan nævnes Opførelsen af en Bygning i Kjøbenhavn med Boliger for fattige samt Henlæggelsen af en betydelig Kapital til denne Stiftelse, som fik Navn efter hende. Mærkeligt er det i øvrigt, at hun, som aldrig selv underskrev sig med noget Familienavn, og som i det mindste en Tid lang tjente i underordnede Stillinger, baade i Indskriften paa hendes Kiste, i det over hende og Manden rejste Epitafium i Holmens Kirke og i et af Manden oprettet Testamente af 1665 kaldes A. C. *von der Wisch*, paa det første Sted med Tilføjelsen:

Wolfsdatter. Dette forklares dog vel rettest ved, at hun var uægte Datter af en Adelsmand af den nævnte Slægt. Hun døde 1. Jan. 1676.

O. Nielsen, Efterretn. om Abel Katrines Stiftelse, 1875. Leonora Christinas Jammers-Minde, 3. Udg., S. 46 f. Hofman, Saml. af Fundationer X, 368 ff.

S. Birket Smith.

Abel, Christen Pedersen, — 1663—, Præst. Han skal være født i Nibe og blev Student fra Aalborg 1636. Han opholdt sig nogle Aar (o. 1657—58) i Norge, hvor han synes at have modtaget Understøttelse fra Kansleren Jens Bielke og dennes Søn, Jørgen Bielke. Senere rejste han til Holland og blev 1663 Præst for den nyoprettede dansk-norske Menighed i Amsterdam, for hvilken han udgav flere Opbyggelsesskrifter, hvoriblandt en dansk Salmebog, der udkom 1667. Dennes første Afdeling indeholder en rimet Oversættelse af Davids Salmer. De fleste af dem (95) har han selv oversat, men dette Arbejde er meget smagløst og vidner om en ringe poetisk Begavelse. De øvrige ere optagne fra andre Forfattere, f. Ex. Arrebo. Den anden Afdeling indeholder et Udvalg af de bedste danske Salmer fra det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Han og hans Menighed sluttede sig senere til den reformerte Kirke. Han levede endnu 1674.

Personalhist. Tidsskr. V, 228 f. Ny kirkehist. Saml. I, 572 f.

S. M. Gjellerup.

Abel, Ivar, 1720—88, Sprogforsker. Født i Ejstrup Mølle (Asfærg Sogn ved Randers), som hans Fader ejede, fik han sin første videnskabelige Opdragelse hos Præsten i Asfærg, Laurids Eskildsen Vivild, hvis Hustru Kirsten Ivarsdatter Abel var en Slægtning af ham; senere kom han i Viborg Kathedralskole, hvorfra han dimitteredes til Universitetet 1739. 1761 tog han latinsk-juridisk Examen og virkede som Prokurator ved Kjøbenhavns Byting til 1771. Ved Siden heraf og navnlig efter at have opgivet Prokuratorbestillingen syslede han ivrig med Sprogstudier («Glottophilus» kalder han sig selv). 1765 udgav han, nærmest til praktisk Brug, «Index unisonorum hebraicus», et Glossar over enslydende eller hinanden lignende hebraiske Ord. Dertil sluttede sig senere «Symphona symphona» (1782), der indeholder sammenlignende Bemærkninger om en Række Ord af forskjellige indiske Sprog, og «Gentium Boreo-Orientalium vulgo Tatarorum harmonia linguarum» (ud. A.), der under temmelig rigtige Synspunkter for Inddelingen sammenstiller Ord af forskjellige finsk-ugriske, tatariske og mongolske

Sprog. I sit «Schediasma etymologico-philologicum» (1783) meddeler han bl. a. nogle Bemærkninger om Grønlandsk, men kan for øvrigt ikke frigjøre sig fra den ældre Theori om Hebraisk som Ursprog. En Del af sine sidste Aar opholdt han sig i Fredensborg og døde 1788. Han var gift med Maria Frost, en Klokkerdatter fra Fredericia.

Vilh. Thomsen.

Abel, Søren Georg, 1772—1820, Præst. Han fødtes 3. Jan. 1772 i Mo (Thelemarken), hvor Faderen, Hans Mathias A., da var Sognepræst (f. 1738 † 1803); Moderen hed Elisabeth Knuth Normann (f. 1737 † 1817). 1788 blev han Student fra Helsingørs Skole, 1792 theologisk Kandidat, 1794 personel Kapellan hos Faderen, da Sognepræst i Gjerestad, 1799 Sognepræst til Finnø, 1803 Faderens Eftermand i Gjerestad, 1813 Ridder af Danebrog for sin Iver og Dygtighed som Anfører for Kystværnet. Han repræsenterede Nedenæs Amt paa det overordentlige Storting 1814 og det andet ordentlige Storting 1818. Paa begge Ting var han Medlem af Odelstinget. Paa det sidste gjorde han sig bemærket som Oppositionsmand ved temmelig vidtgaaende Forslag. Skjønt han talte for Foreningen med Sverige (20. Okt. 1814), maa han henregnes til de Patrioter, der havde sin Rod i den gamle Tid, hvorfor han ogsaa med Skarphed optraadte mod Nicolai Wergelands berygtede Bog «Danmarks politiske Forbrydelser mod Norge» (1816). Mest bekjendt er han bleven ved sin Katekismus-Forklaring: «Religionsspørgsmaal med Svar» (Kbh. 1806; 6. Opl., Chra. 1816), hvori den rationalistiske Opfatning af de kristelige Dogmer utilhyllet fremtræder. Bogen blev ikke avtoriseret, men alligevel temmelig meget benyttet. A. blev 1800 gift med Anne Marie Simonsen, en Kjøbmandsdatter fra Risør. Han var Fader til den berømte Mathematiker Niels Henrik A. († 1829). Han døde 5. Maj 1820.

J. Aas, Gjerestad Præstegjæld og Præster, Risør 1869, S. 151 ff. Halvorsen, Norsk Forf. Lex.

D. Thrap.

Abercron, Christian Frederik, 1749—1815, Officer, er født i Glückstadt 8. Maj 1749 og Søn af Oberstlieutenant i Dronningens Livregiment David Vilhelm A. (f. 1719 † 1791) og Marie Elisabeth, en Borgerdatter fra Glückstadt. Paa fædrene Side hørte han til den skotske Slægt Abercromby. A. indtraadte i sit 14. Aar som Underofficer i Dronningens Livregiment, udnævntes 1769 til Sekondlieutenant og avancerede derpaa langsomt gjennem de følgende militære Grader; først 1808 naaede han, der den Gang var ansat i

det oldenborgske Infanteriregiment, at blive Oberstlieutenant, og han deltog samme Aar som Kommandør for Regimentets 1. Bataillon i Bevægelserne paa Fyn mod de insurgerende spanske Hjælpetropper. Det næste Aar fik han Lejlighed til at udmærke sig under Expeditionen, der af et kombineret dansk-hollandsk Korps iværksattes mod Friskarehøvdingen Schill, og han fremhæves i Rapporterne for den Bravour, hvormed han ved Stormen paa Stralsund førte sin Bataillon frem til Angreb. Han hædredes i den Anledning saa vel med Danebrogsordenens Ridderkors som med den hollandske Reunionsorden. 1812 avancerede han til Oberst og Kommandør for Regimentet, hvis 4 Musketerbatailloner vare indlemmede i den «bevægelige Armédivision», der under Ewalds Kommando var opstillet i det sydlige Holsten. Det følgende Aar betroedes ham Befalingen over 2. Brigade af dette Korps, der nu under Navn af Auxiliærkorpset kommanderedes af Prins Frederik af Hessen og var underlagt Marechal Davout, og i de Bevægelser og Kampe, som Korpset deltog i, saaledes bl. a. i den for de danske Vaaben glimrende Arrièregardetræfning ved Sehested, fik han Lejlighed til ogsaa i de højere Kommandoposter at vise sig som en erfaren og omsigtsfuld Fører. — A. var gift med Sophia Amalie Wilcken og døde i Rensborg 26. Febr. 1815.

En af hans Sønner, *Carl Frederik A.*, ligeledes en dygtig Soldat, der allerede som ganske ung Lieutenant havde udmærket sig i Krigen 1813, men som ogsaa tidlig havde lagt et udpræget slesvig-holstensk Sindelag for Dagen, plettede Navnet, der nu i henved 150 Aar havde været baaret med Ære af talrige Officerer i den danske Hær, ved i 1848 som Kapitajn i 16. Linjeinfanteribataillon ganske at svigte Fanen og ved at forlede sine Sønner, der vare danske Kadetter, til at desertere fra Akademiet. I Oprørsarmeen betroedes ham vigtige Kommandoposter, og i Slaget ved Isted var han Chef for 2. Insurgentbrigade, der dannede Willisens højre Fløj og havde til Opgave at omgaa og falde den danske Hær i Ryggen. A.'s fremadgaaende Bevægelse blev imidlertid standset af Brigaden Krabbe kort foran Passet ved Vedelspang, og der udspandt sig som bekjendt her mellem de to Hærafdelinger en skarp, standende Strid, der, hvad den taktiske Føring paa begge Sider angik, dannede en af Slagets smukkeste Episoder.

Manthey, Ridderes Levnetsløb 1809–17. C. Th. Sørensen, Kampen om Norge.

S. A. Sørensen.

Abildgaard, Christian Ulrich, 1698—1771, Skolemand, er født i Throndhjem 1. Avg. 1698; Faderen Jens A., Premierlieut. ved Artilleriet, Moderen Hilleborg Bugge. Student 1716, Cand. theol. 1718, 1726 Rektor i Kalundborg, 1735 Magister, 1739 Konrektor og 1748 Rektor i Helsingør, død 14. Maj 1771. Han skal have været en fortrinlig Rektor. Gift 1. 1734 med Birgitte Amundin, † 1735, 2. med Christine Feilberg.

Hundrup, Lærerstanden ved Helsingørs lærde Skole S. 11. *Chr. Bruun.*

Abildgaard, Nicolai Abraham, 1743—1809, Maler. A. er født i Kjøbenhavn (døbt 11. Sept. 1743); hans Fader var Arkivtegneren Søren A. (s. d.). Da han som Dreng ansaas for at have ringe Evner, sattes han i Lære hos en Malermester; men det maa erindres, at hans Hjem og Omgivelser samtidig bøde hans, da den en Gang var vaagnet, ualmindelige Trang til Dannelse Næring. Som Malersvend arbejdede han paa Dekorationer under Prof. J. E. Mandelberg og besøgte nu ogsaa det nye Kunstakademi, hvor han fra 1764 til 1767 vandt Medaillerne. Tre Konkursarbejder af ham (Malerier over gammeltestamentariske Æmner) bevares paa Kunstakademiet; de vise tydelig, at det, som Akademiet paa hin Tid meddelte sine Elever og atter krævede af dem, kun var en aldeles overfladisk Praxis i at lave et Billede i en Manér, som for den, der ikke saa nøjere til, kunde minde om Nic. Poussin, le Brun og de øvrige franske Malere. Naturen kastede man kun et flygtigt Blik paa gjennem en tankeløst overleveret Kunststils Briller. Det blev senere A. selv, som først indlagde sig Fortjeneste af at højne Niveauet for Akademiets Malerskole meget betydelig; dog maa det her strax bemærkes, at hans Stræben ingensinde gik i Retning af at sætte Kunsten i noget nærmere, mere direkte Forhold til Naturen og Virkeligheden. Han var bestandig erklæret Idealist, endog i den Grad, at han ikke gav sig af med at male Portrætter; han øste Kunsten i alt væsentligt op af den ældre, klassiske Kunsts Kilder. Selv hvor han i et eller andet satirisk Æmne tegner eller maler noget, som skal forestille den samtidige Virkelighed, er Stilen i hans Fremstilling alligevel ikke formet over Virkeligheden, men over den store Kunsts Traditioner.

For en dansk Maler af denne Retning er Udenlandsrejsen den vigtigste Sag af alle. Den store Guldmedaille, som han havde vundet, gav ham Adkomst til et Stipendium; men han maatte vente paa det i 5 Aar (til 1772). Medens det tidligere havde

været det almindeligste, at de rejsende Kunstnere først gik til Paris, begav A. sig lige til Rom og forblev der, med Udflugter til Neapel osv., i 5 Aar, ivrig beflittet paa at udvide og uddybe sin kunstneriske Dannelse. Efter nedarvet Skik studerede han Annibale Carraccis Freskomalerier i Palazzo Farnese, dernæst Rafael, som han, i alt Fald senere, skattede højere end alle andre Malere, og Michelangelo, der dog synes at have haft mere Indflydelse paa ham end Rafael. For Koloritens Skyld kopierede han Titians store Altertavle med den nøgne Sebastiansfigur (nu i Vatikanets Galleri): den pragtfulde, dybe, rødlig gyldne Karnation og den fede Paasætning af Farven i denne Skikkelse fik en overordentlig bestemmende Indflydelse paa hans egen Farvegivning hele hans Liv igjennem. Men alsidig anlagt, som han var, studerede han alle Kunstens Grene: Skulptur, Arkitektur, Dekoration og erhvervede sig meget betydelige Kundskaber i Mythologi og Antikviteter saa vel som i Anatomi og Perspektiv. Antikens plastiske Sans beundrede og studerede han i dens Skulptur og i dens Vaseformer, Bygningsformer, Møbler; Levningerne af dens Malerkunst, som man den Gang netop begyndte at faa Øjet op for, interesserede ham; men han synes ikke at have vurderet dem saa højt, som de fortjene.

Med Rette benyttede han sit Ophold i Italien mere til Studium end til Produktion. Det betydeligste Maleri, han frembragte, var «den jamrende Philoktet» (i den kgl. Malerisamling). Det laa godt for A. hele hans Liv igjennem at vælge en enkelt, betydningsfuld Skikkelse til Gjenstand for Maleri eller Tegning: han komponerede vel meget kunstfærdig; men et dramatisk Sammenspil mellem flere Figurer blev aldrig hans Sag, det hæmmes af hans overvejende Interesse for den enkelte Figurs Stilling og Linjer. Hans Philoktet, som man ikke kan frakjende virkelig Alvor, men heller ikke sige fri for Affektation, vidner i Henseende til Behandlingen af Legemet om et meget dybtgaaende Studium: enkelte Partier, som højre Arm og Haand, ere næsten uovertræffelige; andre Ting rigtignok mindre vel lykkede (den bløde, slappe Ryg); Farven er glødende, stilfuld og skjøn, men ganske vist ikke studeret efter Naturen. Senere, da A. mere malede sine Figurer «ud af Hovedet», henfaldt han til en Ensformighed, som har været paafaldende for alle: Skikkelserne blive alle lange og smalle ligesom hans egen, deres Gang krumknæet og slæbende; Bevægelsen af Figurens enkelte Dele følges hyppig ikke rigtig ad, falder ikke sammen til en hel,

sandt opfattet Bevægelse; heri føler man allermest Savnet af et skarpt og hurtigt Blik for det virkelige Livs Fænomener. Dog bliver der bestandig noget vist storladent ved hans Skikkelser, og det bør stærkt fremhæves, at man vilde kunne sammensamle et lille Galleri af tegnede og malede Abildgaardske Figurer, maaske mest fra hans senere Periode, af en ren og glimrende Skjønhed, Frembringelser af en virkelig udmærket Kunst.

I Juni 1777 forlod A. Rom med Haab om at kunne blive Professor ved Akademiet i Kjøbenhavn, efter at Als var død Aaret i Forvejen. Han stod nu virkelig som en af Evropas lærdeste akademiske Malere, i lignende Betydning som man kan bruge dette Udtryk om hans samtidige: Mengs, Fussli, Julien de Parme, Reynolds, Benjamin West; hans Navn var kjendt og anset flere Steder i Evropa. Inden Hjemkomsten opholdt han sig nogle Maaneder i Paris. Her fik Poussins Stil, der jo tidlig havde indvirket paa ham gjennem Overlevering, vistnok ny Betydning for ham; man synes ogsaa at spore Indflydelse af Eustache Lesueur. Det manglede ikke paa Opfordringer til at gjøre Medlemsarbejde for Optagelse i det franske Akademi; men han undslog sig af Mangel paa Tid — ikke af Stolthed, udtalte han senere, skjønt han med det samme erklærede, at han ikke satte alt for megen Pris paa denne Ære.

I Dec. s. A. er han atter i sit Fædreland. Han udvirker extraordinært, at han strax kan blive agreeret ved Akademiet, tager derefter fat paa sit Medlemsarbejde («Svend Tveskjæg og de danske Kvinder»), bliver Medlem af Akademiet næste Foraar, ansøger strax om at blive Professor og opnaar det. Samtidig med en flittig Virksomhed i Akademiet er han i de første 16—17 Aar derefter tillige meget produktiv som Kunstner. Hans store monumentale Værker skulle vi strax omtale; men foruden dem udgaar der fra hans Atelier en Mængde mindre, hvortil Æmnerne vare tagne fra alle Haande litterære Kilder — undertiden mindre bekjendte, eftersom A. satte mere Pris paa Anseelse for Lærdom end paa at blive let forstaaet. Der var græsk Mythologi og romersk Historie, Scener fra det gamle Norden efter Saxe eller efter Ewalds Behandlinger, Ossianske eller Shakespearske Skikkelser, Illustrationer til Niels Klim, som udkom i Clemens' smukke Stik. Skulde noget særlig fremhæves, kunde det vel blive hans smaa Malerier med enkelte Figurer af de to heroiske Skjalde Homer og Ossian, eller hans Sokrates i Fængselet (alle ligeledes stukne af Clemens). Tillige

syslede han med Modellering, Kobberstikkunst, Læsning og Forfattervirksomhed osv.

Omtrent 1780 bød den danske Regering ham som «kongl. Historiemaler» en højst ærefuld Virksomhed: de største monumentale Opgaver, som kunde falde i en dansk Malers Lod, og en efter Datidens Priser anselig Løn derfor (1000 Rdl. d. C. = 3200 Kr. aarlig). Den overdrog ham nemlig at udføre fædrelandshistoriske Malerier til Christiansborgs Riddersal, det betydningsfuldeste Rum af verdslig Karakter i hele Landet. Paa de større Vægfelter for neden skulde den nyere Tids Historie fremstilles i et Billede fra enhver af de oldenborgske Kongers Regeringstid, i Salens øvre Del Æmner fra de ældre kristelige Kongers Historie, og i Loftet allegoriske Malerier med Hentydning til Rigets Tilstand under Oldtidens hedenske Konger. Til disse Billeder — Oliemaleri paa Lærred i fuld Farve — sluttede sig andre, malede graat i graat som Relieffer. Nogle af Hovedbillederne vare rent historiske Malerier, f. Ex. Christian IV i Slaget ved Femern, havde til Dels endog en temmelig tør administrativ Karakter, som Christian VI's Oprettelse af Dokken, Flaadearsenalet og Brandkassen i Kjøbenhavn. Men paa andre Malerier vare historiske og allegoriske Figurer blandede mellem hverandre efter det Exempel, som Rubens havde givet i sit berømte Galérie Medicis. Frederik V var forherliget som «den hyperboræiske Apollo», tronende paa Skyer, omgivet af Minerva medica (Hentydning til Hospitalerne), Juno Lucina (Fødselsstiftelsen), «Freden», «Kunstakademiet», Neptun osv. Dette allegoriske Element var eneraadende i fire Dørstykker, som A. malede i «Souveræn-Gemakket» paa Christiansborg, og som forestillede Hovedepokerne i Evropas Historie.

Den Slags Allegori ansaas af Tidsalderens Æsthetikere for «Kunstens højeste og vanskeligste Trin, som kun Malere af første Rang kunde opnaa», og A. erhvervede sig Navn af en «højst genial Allegorimaler». Man beundrede f. Ex., at han for at minde om Krudtets Opfindelse havde fremstillet «Europa» siddende paa en Kanon, der er omstrøet med Bomber og Kugler. «Europa» saas her — med Hensyn til Søfart og Handel — med et Kompas i den ene Haand og et Par Vægtskaale i den anden. «Vægtskaalene staa i Ligevægt, men ere tomme — hvor sindrig udtrykkende!» udraabes der. (Der skal dog en ret sindrig Læser eller Beskuer til at fatte, hvori det sindrige her egentlig bestaar.) Disse dybsindige Ideer ansaa man for særlig udviklende for den

unge Kronprins: «Store, og sikkert — derom kan ej tvivles uden af dem, som intet kjende til hans Karakter — frugtbare, gavnrige Tanker maa gjennemstrømme hans Sjæl ved ethvert Blik, han kaster paa dem.»

Det var, som man ser, en Slags kunstnerisk Hieroglyfskrift. A. vilde selv have vedkjendt sig dette Udtryk: han beundrede de gamles «vittige Billedsprog» og paastod, at «der var et sandt Billedsprog hos Grækerne som Hieroglyferne hos Ægypterne». Han satte en Stolthed i at kunne dechiffrere den kunstige Sammenstilling af Symboler paa sent antike Monumenter; man har fra hans Haand en virkelig sindrig og lærd Fortolkning af en antik Marmortavle med Solens Billede (Minerva 1793, II). Men Hieroglyfer kunne kun læses af indviede, og et Chiffersprog duer kun for dem, der ere i Besiddelse af Nøglen til samme. Derfor arbejdede A. kun for et lærd og yderst faatalligt Publikum, eller maaske egentlig for slet intet, og havde ogsaa, som han ved Lejlighed røber, en Følelse af «at fattes Venner, som forstode ham». For det større Publikum nærede han en souveræn Foragt. Et satirisk Billede af ham, «le sort des artistes», stukket af Clemens, viser Publikum foran et Maleri: det bestaar af Personer med Æselsører, Svine- og Faarehoveder, af Kalkuner og Gæs osv. Billedet har følgende Motto af la Fontaine:

Ceci s'adresse à vous, esprits du dernier ordre,
Qui n'étant bons à rien, cherchent sur tout à mordre.

Dette er jo meget fornemt; men det er des værre for en Kunstner en mer end halvt ulykkelig Stilling at staa i et saa aldeles fjærnt Forhold til dem, der skulle se hans Billeder.

Han var unægtelig ikke saa ganske kommet paa sin rette Hylde. Derfor ligger det Spørgsmaal nær, om han da egentlig var kaldet til at være Kunstner, et Spørgsmaal, som Høyen, senere tiltraadt af Weilbach, har besvaret benægtende. Det skal være «*ene ved Arbejde, ved Flid*», at han har naaet sine Resultater; «det var en begavet og aandrig Mand, som invita Minerva søgte at blive Kunstner». Men det er ikke rigtigt. Ingen Kunstner i Verden er blevet fremragende uden stor Flid; men ingen har frembragt Arbejder som mange af A.'s alene ved Flid. Han havde store Naturgaver netop til det egentlig kunstneriske i Kunsten, et overordentlig sikkert Øje for Form og et endnu finere for Farve: han staar endnu som en af de faa danske Malere, der med Rette

kunne kaldes Kolorister. Ogsaa for den rent mekaniske, praktiske Del af sin Kunst havde han udmærkede Evner: han var en Virtuos, en dreven Tekniker. Det, som det skortede ham paa, var ikke Kaldet og Evnen, men det rette Kunstner*sind*, der finder sig rigtig fyldestgjort ved Udøvelsen af Kunsten. Med sin overlegne Intelligens og stærke Selvfølelse vilde han fremfor alt være en af de Mænd, som gik i Spidsen for Udviklingen. Der har været Tider, da de forreste Pladser virkelig indtoges af Kunstnerne; men det kunde ikke blive Tilfældet i en Tid, der var saa mægtig bevæget af filosofiske og politiske Kampe som A.'s, tilmed i et Land, hvor Kunsten var ny og en lidet anerkjendt Magt. Derfor havde han ikke nok i sin Kunst, selv om han paa de gamle Renaissancemestres Vis vilde udøve alle Kunster. Han vilde være Leder og Styrer, Tænker, Forsker, Kritiker, Lærd. Og dette virkede tilbage paa hans Malerkunst: for at give den en Stemme med i Diskussionen gjorde han den mere filosofisk og pædagogisk, end dens Natur tillod; den led Skade paa sin æsthetiske Uskyldighed, erstattede den umiddelbare Følelse ved spidsfindig udspekulerede Hentydninger, saa at til Slutningen Forklaringen i Katalogen blev mere vigtig end Malerierne selv.

Christiansborgs Brand i Febr. 1794 blev en afgjørende Begivenhed i A.'s Liv. «Nu brænder mit Navn», raabte den ærgjerrige Mand. Han havde den Gang afleveret 10 af de større Malerier, af hvilke kun tre frelstes. Ej alene Fortidens Arbejde gik til Grunde, ogsaa Fremtidens Virksomhed og dens Løn indskrænkedes med ét. Den kraftige Mands Virkelyst led et alvorligt Knæk: Arbejdet i Atelieret smagte ham i lang Tid ikke, som Maler frembragte han i 6 Aar saa godt som intet. Arkitektur og Dekoration synes i denne Mellemtid at have været mere tillokkende for ham. Han ledede Dekorationen af det Levetzau'ske Palais paa Amalienborg (for Tiden Udenrigsministerium); i det plastiske Arbejde deltog hans unge Ven Thorvaldsen. Gjenopførelsen af store Partier af Kjøbenhavn efter Branden 1795 gav ham ikke alene flere dekorative Opgaver, men gjorde ham endog til udøvende Arkitekt: Vinhandler Lorenzens Gaard paa Nytorv opførtes efter hans smukke Plan (desuden vistnok en stor Gaard paa Gammeltorv). Han syslede ogsaa med Planer til Christiansborgs Gjenopførelse. Men i Begyndelsen af det nye Aarhundrede fik han under forandrede huslige Forhold ny Lyst til Malerkunsten. Han udførte med megen Omhu fire Malerier, som fremstille Scener af Terents' Komedie «Andria»

(i den kgl. Malerisamling), desuden et Par fine Smaabilleder af Appulejus' «Gyldne Æsel» (sammesteds). I de terentsiske Billeder har A., som Høyen fremhæver, mindre tænkt paa at fremstille det antike Theater end Hverdagslivet i en antik By: det er derfor en Inkonsekvens, at Davus optræder med den komiske Maske for Ansigtet. Meget i disse Malerier minder for Resten endnu om Poussin.

A., som i sin Ungdom havde oplevet den Struenseeske Periode i Danmark, senere i Rom Jesuiterordenens Ophævelse og i Paris de stærke Brydninger, der gik forud for Revolutionen, hyldede afgjort frisindede og fritænkerske Anskuelser. Han var saa temmelig en Præstehader og vistnok en meget lunken Beundrer af Kongerne, om han end med sin Pensel forherligede den oldenborgske Stamme. Hvor Regeringen selv optraadte i den nye Tids Aand, som ved Bondeemancipationen, samstemmede han med den: han var en af Indbyderne til Indsamling for Frihedsstøtten (1792), han gav Tegning til dette Monument som Helhed og til de to Relieffer paa Fodstykket. Men for Resten kom hans Anskuelser, især i den sidste Tid af det 18. Aarh., tit i Strid med konservative Avtoriteter og Traditioner. I en (anonym) Artikel i «Minerva» 1798 protesterer han i en irriteret Tone imod, at en Hædersmedaille for Biskop Balle havde faaet Mottoet: «Religionens Ven, Statens Ven» («Vi ville ikke engang betragte disse Ord i deres videste og mest forhadte Betydning, — at ingen skulde være Statens Ven uden tillige at være Religionens» — — men «hvad har Politik med Dogmatik, Stat med Religion, nogen menneskelig eller borgerlig Myndighed med min Tro at gjøre?»). Han var den Gang Omgangsven med den franske Republiks Repræsentanter og med P. A. Heiberg. Da Heiberg i Følge Hof- og Stadsrettens Dom af 24. Dec. 1799 skulde gaa i Landflygtighed, tegnede A. til hans Stambog et Billede af en kvindelig Skikkelse, som i fortvivlet Sorg og Skam skjuler Ansigtet i Hænderne, medens Retfærdighedens Symboler ligge henslængte paa Jorden. Han snærtede ogsaa Samfundstilstandene i satiriske Billeder i en Aand, som minder om P. A. Heibergs polemiske Digte («Lykkens Tempel», malet paa en Kakkelovnsskjærm, og Laterna-magica-Billeder, stukne af Clemens m. m.). Det kan være hvast og sindrigt og i kunstnerisk Henseende pikant og smukt; men det er, ligesom Billederne til Niels Klim, ganske blottet for umiddelbart komisk Lune.

I sit Forhold til Akademiet og sine Kunstfæller begyndte A. som Opponent og endte som Despot. Allerede da han ansøgte

om Rejsestipendium, optraadte han som Reformator, idet han krævede Stipendierne tildelte ikke som hidtil efter Anciennitet, men efter Konkurrence. Han havde Ret i Principet og vandt Sejr, maaske ved Struensees Indblanding; naturligvis høstede han selv Fordelen deraf. Næppe er han blevet Professor (1778), før han nedlægger Indsigelse imod den Bestemmelse, at Professorerne selv skulle betale deres Patenter, og erklærer sig utilfreds med sin Løn som kgl. Historiemaler (til Dronning Juliane Marie sagde han: «Deres Majestæt, jeg tjener nu paa det samme som en Hyrekusk»). Ogsaa denne Gang føjede man ham. Senere, da han ansaa sig for moden til at blive Akademiets Direktør, 1787, nedlagde han Indsigelse mod den forrige Direktørs, Wiedewelts, Gjenvalg; foreløbig uden Held, dog opnaaede han næste Gang sit Ønske, idet han enstemmig valgtes til Direktør for Perioden 1789—91. Saa længe hans ældre Kolleger Wiedewelt og især Harsdorff levede, kunde hans Indflydelse næppe være eneraadende, om man end allerede tidligere kunde høre ham kaldt «den almægtige Abildgaard»; men da de faldt fra eller svækkedes, var der ikke længere nogen indenfor Akademiet, som kunde holde ham Stangen. Han var uafbrudt dets Direktør fra 1801 til sin Død 1809. Akademiet kunde paa mange Maader være tjent med en saa dygtig Mand til Leder; han har bl. a. Fortjeneste af dets Forsyning med Gibsafstøbninger og andet Apparat. Men han kunde optræde overmaade egenraadig og havde en Tilbøjelighed til at samle saa meget af Akademiet og overhovedet af Landets monumentale Kunstøvelse i sin Person som muligt. Foruden at være Professor ved Modelskolen vilde han ogsaa være Professor i Mythologi og i Anatomi; dog føjede Regeringen ham ikke heri, saa lidt som i hans Ønske om at lede Christiansborgs Gjenopførelse. Mødte han Vanskeligheder fra Akademiet, trak han sig gjærne som den vrede Achilles tilbage i sit Telt; det skete navnlig 1798—1800.

Som Personlighed er A. blevet meget strængt bedømt fra forskjellige Sider. En samvittighedsfuld Historiker som Werlauff (Hist. Tidsskr. 4. Række, 4. Bd.), der endog har overdrevne Forestillinger om hans kunstneriske Betydning, siger, at «han fra Karakterens Side var mindre anset; man antog og har stedse antaget, at han i høj Grad var Egoist og derfor søgte at fjærne eller nedtrykke alle fremspirende Talenter, i hvilke han troede at kunne befrygte nogen Rival». Denne Dom kan, som ogsaa Weilbach har antydet, ikke anses for retfærdig. A. har en Gang ved Lejlighed ytret:

«Hvad de franske kalde Jalousie de métier, tror jeg ikke, man med Rette skal kunne beskylde mig for, i det mindste er jeg mig det ikke selv bevidst.» Naar man til Støtte for Anklagen nævner hans bekjendte Sammenstød med A. J. Carstens, da denne i sin Ungdom opholdt sig i Kjøbenhavn, maa det erindres, at Carstens selv netop meddeler, at A. efter at have set hans tidligste Forsøg vilde drage ham frem og drage ham til sig. At det kort efter kom til et skarpt Brud imellem dem, er ikke saa underligt, eftersom Carstens fra sin Side medbragte en lignende Lyst til at «nedlægge Indsigelser», som var ejendommelig for A., ja endog aabenbart brændte af Lyst til at udmærke sig som Oprører; han karakteriserer selv sin Færd paa et lidt senere Standpunkt som «starrsinniger Trotz».

Vistnok krævede A. meget for sig selv: Magt, Indflydelse, en rundelig og anset Tilværelse; men han satte Pris paa det virkelige og solide Venskab og var ikke ligegyldig for andres Interesser, naar de vare Interesse værd. Dette bevises især af hans Forhold til Thorvaldsen, som er mindeværdigt i vor Kunsts Historie. A. synes tidligere end nogen anden at have haft en bestemt Overbevisning om Thorvaldsens Betydning, og det uagtet den unge Kunstners naive, bløde, drømmende Natur, der var saa utilgængelig for lærde Kundskaber, var meget forskjellig fra hans egen. Han tog sig med den utrætteligste Iver af Thorvaldsens Sager og gjorde ham uundværlige Tjenester. Og hans Venskab for Thorvaldsen gjaldt ikke alene den lovende *Kunstner*, men strakte sig til hans rent menneskelige Forhold. Under Begyndelsen af Thorvaldsens Ophold i Italien hjalp A. uafladelig hans fattige Forældre. En Ytring af den gamle Fader i et Brev til Sønnen i Rom fortjener at anføres til Modvægt mod hint Ry for Egoisme: «Der er ingen af dine Venner, der har gjort mig noget godt, undtagen Hr. Justitsraad Abildgaard.»

Men i Venskab gjælder det ikke alene om positive Tjenester, men ogsaa om Maaden, hvorpaa de ydes: af Maaden kjender man Hjærtelaget. Og heri har der vistnok tit været noget stødende ved A.'s Færd. Han synes temmelig hensynsløst at have paabyrdet Thorvaldsen Hverv og Kommissioner, der voldte Omkostninger, uden at være tilstrækkelig redebon til at dække disse. Og han taler lidt vel meget om sin Protektion. «Vær De ganske rolig», skriver han, «jeg har en Gang været saa heldig at kunne bidrage noget til Deres Vel, og jeg slipper sjældent halvgjort

Arbejde. Hvad jeg kan gjøre for Dem, kan De lide paa, skal ikke blive forsømt.» A. kunde med Sandhed udtale disse Ord; men man synes dog at mærke igjennem dem et Sind, der ingenlunde glemmer sig selv for Vennens Interesser, men tager den Opgave at virke for dem som et Stykke Arbejde, der tiltaler hans stolte Energi, hans Lyst til at sætte sin Vilje igjennem. Desuden var han overdrevent lidt følsom i sin Udtryksmaade, som da han i et Brev af 17. Jan. 1804, rent i forbigaaende og midt inde mellem andre Ting, melder Thorvaldsen — hans Moders Død! («Om De ikke allerede véd det, vil jeg herved lade Dem vide, at Deres Moder er død og begraven for en 14 Dage siden; naar Deres Fader trænger, kommer han til mig, og jeg giver ham den Understøttelse, jeg formaar, som jeg for Fremtiden skal vedblive for Deres Skyld.») Intet Under, at Thorvaldsen baade ved Indholdet og Formen af denne Meddelelse følte et Stik i Hjærtet, som i længere Tid gjorde ham bittert stemt mod A. Og dog var det A., som i *Gjerningen* ogsaa havde hjulpet her, i det han havde lagt de fornødne Penge ud til Moderens Begravelse. Han brugte senere det Udtryk, at han havde «betalt hendes Begravelse»; men af et Brev fra Gotskalk Thorvaldsen ser man dog, at det denne Gang var et Laan.

Vi fremdrage dette Træk exempelvis til Oplysning om hans Handlemaade i rent menneskelige Anliggender. Ligesom hans Kunst har hans personlige Væsen baaret Præg af Viljens og Intelligensens Overvægt over den umiddelbare Følelse. Han har desuden vistnok manglet en vis naturlig Ynde, været haard og kantet af Væsen ligesom af Figur, kold, arrogant og bydende i sin Tale, selv hvor han mente det godt. Deraf forstaar man let, at han har stødt an imod manges Egoisme, hvilket atter tilstrækkelig forklarer, at han selv er blevet udskreget som en stor Egoist. Paa hin Tid, da den offentlige Stemme kun gjorde sig lidet gjældende om Kunstens Anliggender, maatte Kritiken lige saa vel som Kunsten mest udøves fra oven, fra Akademiet og dets styrende Mænd. Sikkert har mangt et lille Kunstneræmnes Indbildskhed vaandet sig for hans hvasse, spodske Ord og ment sig berettiget til at jamre over, at han ingen Rival vilde taale ved Siden af sig, selv om vedkommende aldeles manglede Evne til at blive hans Rival. Om han end «fra Karakterens Side var mindre anset», saa har han dog sikkert i det mindste været anset for at have Karakter, hvilket ikke er nogen ringe Ros.

En samtidig Tegning viser A. i et af hans smukke, rummelige Værelser paa Charlottenborg: den lange, magre Skikkelse sidder fordybet i sine Tanker, med Ryggen støttet mod en Kommode, hvori han har sin Samling af Mønter, Kobberstik osv.; Fødderne med Tøfler paa strækker han hen imod Kakkelovnen. En opslagen Bog har han lagt fra sig; en stor Reol med Bøger staar umiddelbart ved Siden af ham. Det har vistnok været en Yndlingssituation for A., som en Vennehaand (formodentlig Sergel) her har skildret. Han lagde megen Vægt paa en skjøn, solid, kunstnerisk Udstyrelse af sit Hjem, gav selv Tegninger til sine Møbler efter antike Motiver, i en Stil, som den Gang var ny i Danmark, og omgav sig med en ret kostbar Samling af Billedværker, Bøger og alle Haande Kunstsager. Hjemmet havde ikke altid været lykkeligt for ham. Hans første Hustru, f. Oxholm, skal have været «en meget lunefuld Person»; Ægteskabet opløstes ved Skilsmisse, og en Søn af det døde. Senere, som en Mand paa 60 Aar, 1803, indgik han et nyt Ægteskab med en smuk og aandrig ung Kone, som var skilt fra sin Mand (Juliane Marie f. Ottesen, f. i Ostindien 1770, † 1848, forhen gift med Kammerjunker A. Hauch). Det skal have været et virkeligt Inklinationsparti, og det gjorde den aldrende Mand lykkelig. Paa et af sine seneste Malerier, en af Illustrationerne til Terents' «Andria», har A. malet sig selv i Mellemgrunden som en antik Borger, staaende i sin Husdør med sin Hund, medens den unge Hustru sidder uden for Døren med Barnet paa Skjødet — en Gruppe af ualmindelig Skjønhed. Det er et idealiseret Billede af hans sene huslige Lykke. Ægteskabet skjænkede ham to Sønner og en Datter. Han forøgede endnu dette Familielivs Skjønhed ved at kjøbe et yndigt lille Landsted, Spurveskjul, ved Frederiksdal; der døde han 4. Juli 1809, efterladende sig rundelige Kaar for sin Familie.

Hans Portræt er malet af Juel og modelleret i Medaillon af hans Ven, den berømte Sergel. Senere har Saabye modelleret en Statue af ham efter samtidige Portrætter.

Weilbach, Konstnerlex. *Jul. Lange.*

Abildgaard, Niels Lauridsen, —1313—, var af Kong Erik Menved bleven gjort til Ridder og Landsdommer i Nørrejylland og forlenet med 3 Herreder. Ikke desto mindre var han blandt de Adelsmænd, som paa Kongens Tog ind i Sverige 1309 forlode ham. Den Gang blev han dog benaadet; men 1313 hørte han til

Hovedmændene for den jyske Almues Opstand. Han blev 1314 dømt fra Liv og Gods; men i hvilket Omfang Dommen blev udført, vides ikke.

Huitfeldts Krønnike. Suhm, Hist. af Danmark XI. *J. Kinch.*

Abildgaard, Peter, 1695—1778, Præst, født 30. Marts 1695 i Throndhjem af Forældrene Jens A., Premierlieutenant i Artilleriet (Jyde), og Hilleborg f. Bugge. Han kom i Throndhjems Skole under den bekjendte Rektor Anders Borch og blev her til Avg. 1708, da Skolens Bygning brændte. Forældrene, der vare i trange Kaar, kunde ikke skaffe de 3 Sønner privat Undervisning, men bleve lykkelig hjulpne ved daværende Oberstlieutenant Vincents Budde, der skaffede dem Plads i Christianias rigt doterede Skole. Her blev A. færdig til Universitetet 1711, men opsatte sin Rejse paa Grund af Pesten i Kjøbenhavn. Da han nu 1712 skulde afsted, havde han ingen Penge og maatte for at tjene lidt tage en Huslærerpost hos en Præst paa Nøtterø. 1713 kunde han rejse og blev s. A. Student og fik ved Søren Lintrups Velvilje Kost paa Klosteret, som han dog maatte give Slip paa 1714 efter at have faaet Examen phil. og Baccalaureigraden. Da han ingen Understøttelse havde, maatte han tage hjem til Norge som Huslærer, først hos Lagmand Stockfleth, siden hos Præsten Søren Michelsen i Asker. Her var han, da Carl XII laa i Christiania 1716. Svenskerne havde Posteringer i Asker. A. kunde herved komme til Kundskab om et og andet og vovede sig paa ensomme Skovstier nogle Gange til General Lützows Hovedkvarter i Lier for at give Underretning. 1718 drog han atter til Kjøbenhavn, tog Exam. theol. og holdt Dimisprædiken. Da han vilde hjem til Norge saa snart som muligt, maatte han tage over Fladstrand i aaben Baad med en Kurer i Jan. 1719. Han kom lykkelig til Land og drog til Throndhjem som Privatlærer, indtil han 1720 blev kaldet som Personelkapellan hos Sognepræst Christoffer Hersleb i Stod, hvor han led megen Nød, indtil han 1726 blev Sognepræst til Røraas. Her virkede han i 52 Aar til sin Død 25. Jan. 1778. Han var en dygtig Theolog og derhos bevandret i Mathematik, Fysik, Botanik m. m., ligesom han øvede nogen Lægepraxis. Fortjeneste indlagde han sig af Skole- og Fattigvæsenet bl. a. ved at opsamle for de fattige en Kapital paa 2000 Rdl., hvilket var betydeligt for den Tid. Som Prædikant tilhørte han den gamle orthodoxe Skole, og i Samtaler optraadte han ivrig mod de engelske Deister. Han

blev gift 1. 1722 med Anna Sophia Hersleb, sin Sognepræsts Datter og Biskop P. Herslebs Søster (f. 1704 † 11. Marts 1745), 2. 1752 med Anna Hjort, Bergskriver Peder H.'s Datter (f. 1695 † Juli 1778). I sit første Ægteskab havde han 8 Sønner og 3 Døtre.

Giessing, Jubellærere II, 2, 261 ff. Erlandsen, Geistligheden i Throndhjems Stift S. 180.

D. Thrap.

Abildgaard, Peter Christian, 1740—1801, Veterinær. Han blev født i Kjøbenhavn 22. Dec. 1740. Hans Fader var ndfr. nævnte Søren A. Han meddelte Sønnen den første Undervisning og lærte ham ikke blot de gamle Sprog og Tegnekunsten, men lod ham allerede meget tidlig læse kemiske og mineralogiske Bøger. Fra sit 12. til sit 16. Aar gik A. dernæst i Kathedralskolen, men blev saa taget ud af 5. Klasse og sat i Lære i et Apothek, fordi Faderen ikke mente at kunne faa Raad til at holde ham frem ad den studerende Vej.

Heldigvis kom han til den bekjendte Apotheker J. F. Cappel, som var en dygtig Kemiker, og hos ham kom han tillige i Berøring med en ung Mand, F. H. Müller, der senere vandt et stort Navn som teknisk Kemiker. Her var altsaa Lejlighed til at lære Kemien grundig, og A.s Biograf, E. Viborg, fortæller ogsaa, «at han, der om Dagen maatte passe sin Dont som Lærling i Apotheket, ofte brugte Natten til kemiske Forsøg, medens han sædvanlig anvendte Morgenstunden til at udvide sine Skolekundskaber». Hos Cappel blev han i 4 Aar og vandt i høj Grad hans Yndest, men da det 5te Aar kom, meldte han ganske uventet sin Principal og sin Fader, at han vilde være Student. Uagtet deres Modstand satte han sin Plan igjennem og blev akademisk Borger i sit 20. Aar (1760). Efter at have underkastet sig den filosofiske Examen og taget Baccalaureigraden ved en Afhandling «de utilitate chemiæ in œconomia reipublicæ» 1762 studerede han Medicin. Han blev snart yndet af Universitetets Lærere, tegnede for E. Pontoppidan til «Danske Atlas» og blev Amanuensis hos Prof. de Buchwald.

Imidlertid begyndte i 1762 Kvægpesten, der i Aarene 1745—51 havde hærget Danmark umaadelig, igjen at vise sig, og Frederik V besluttede nu efter Bernstorffs Raad at sende 3 unge Medicinere til Lyon, hvor Bourgelat i 1760 havde grundet den første Veterinærskole, for at de der kunde lære at behandle Kvægsygen. Valget faldt blandt andre paa A., og herved blev han ført ind paa den Vej, som senere fortrinsvis skulde gjøre ham berømt. Han kom

til Lyon i 1763. Forholdene her tiltalte i Begyndelsen hverken ham eller hans Rejsefæller. Uagtet det foruden deres særlige Opgave med Hensyn til Kvægpesten tillige i al Almindelighed var paalagt dem at lægge sig efter Veterinærkunsten, havde de egentlig ingen Forestilling om, at de skulde tage fat paa en hel ny og stor Videnskab. A. fortæller selv, at de nærmest tænkte paa at dyrke de Studier, de allerede havde paabegyndt, og kun ved Siden af søge at indhente Erfaring om Behandlingen af Kvægpesten. Men nu fandt de i Lyon en Anstalt, der med de menneskelige Lægeskoler som Forbillede lagde Vind paa det theoretiske Studium især af Hesten og dens Sygdomme. Særlig Hestens Anatomi dyrkedes, «maaske mere end ret var». Pathologien og Therapien stode derimod paa svage Fødder. «Den Videnskab, som Skolen højtidelig lovede, skulde først grundlægges», siger A. De saa snart, at Helbredelseskurene kun kunde kaldes Forsøg, og at disse «experimenta», der vare overladte til ukyndige Elever, sjælden anstilledes saaledes, at man deraf kunde høste grundig Kundskab om Sygdommens Natur og Lægemidlernes Virkning. Undervisningen led ogsaa af store Mangler, idet Bourgelat selv blot skrev sine Forelæsninger og lod dem holde af ukyndige Kirurger, fordi det ikke passede for en Mand af hans Stand at holde Forelæsninger.

Medens en af A.s Rejsefæller aabent udtalte sig om disse Mangler og derved fornærmede Bourgelat saa meget, at han maatte drage bort, kastede A. sig derimod med sin vanlige Energi ind i Studiet og underkastede sig til sine Rejsefællers Forundring ganske den Disciplin, som var indført for Skolens Lærlinge, der gjennemgaaende vare af langt ringere Opdragelse. Han lærte alt, hvad der kunde læres, og vandt Bourgelats Yndest, saa at han endog nogenlunde fandt sig i, at A. ogsaa søgte Undervisning hos Bourgelats Modstander Dr. Vitet. Man gjorde ham smigrende Tilbud om at faa Ansættelse ved Skolen i Lyon, men han afslog dem og vendte efter 2½ Aars Ophold der tilbage til Kjøbenhavn i 1766.

Her var imidlertid Frederik V død, og Interessen for Veterinærvæsenet var kølnet. Det lykkedes dog A.s Velynder, Livmedikus Berger, at sætte igjennem, at han beholdt sit Stipendium (250 Rdl.) i 2 Aar og blev udsendt for at søge at bekæmpe den endnu herskende Kvægpest. Hermed havde han imidlertid intet Held, og da han nu troede at maatte opgive ethvert Haab om at komme til at virke for Veterinærvæsenet, kastede han sig paa ny over Lægevidenskaben, som han i øvrigt ogsaa i Lyon havde dyrket

ved Siden af Veterinærfagene, og i 1768 fik han den medicinske Doktorgrad ved en Afhandling «de venæsectione in suppressis menstruis». Derpaa praktiserede han som Læge i Kjøbenhavn, og uagtet han maatte kæmpe imod en hel Del Fordom og Ringeagt paa Grund af hans tidligere Syslen med Dyrlægekunsten, lykkedes det ham dog at samle sig en god og anset Praxis, støttet som han var af en Del af de mere fremragende Lægers Yndest. Theoretisk syslede han dog endnu noget med Veterinærvæsenet og udgav saaledes i 1770 sin fortrinlige lille Bog: «En Dansk Heste- og Qvæg-Læge. Efter Kgl. allernaadigst Befaling forfærdiget til Bøndernes Brug og Nytte» (82 S.). Denne Bog har haft en overordentlig stor Udbredelse, er udkommen i 5 Oplag paa Tysk og 8 paa Svensk og blev endnu i 1883 udgivet i 13. (ganske vist stærkt omarbejdede) Oplag paa Dansk. I 1771 udgav han, ligeledes med kgl. Understøttelse, 1ste Bind af «Unterricht von Pferden, Kühen, Schaafen und Schweinen» (256 S.), indeholdende disse Husdyrs, navnlig Hestens, Bedømmelseslære og Læren om deres Avl og Pleje. Bogen havde allerede i 4 Aar ligget færdig i Manuskript paa Dansk. 2det Bind, som skulde indeholde Sygdomslæren, udkom des værre aldrig.

Denne Bog gav Anledning til, at Struensee efter Oeders Tilskyndelse opfordrede A. til at indgive Forslag om Oprettelsen af en dansk Veterinærskole. A. havde paa dette Tidspunkt egentlig slet ingen Lyst til at afbryde sin gode Livsstilling som Læge og begynde paa et saa stort og vanskeligt Foretagende, men han gav dog efter for Bergers indtrængende Formaninger om at gjøre sine veterinære Kundskaber frugtbringende for sit Fædreland. Kort efter indtraadte imidlertid Struensees Fald, men paa samme Tid optraadte der en meget dødelig Lungesyge i de kgl. Stutterier, og Arveprinsen søgte A.s Raad herom. Da det var lykkedes ham i kort Tid at standse Sygdommen, bleve Forhandlingerne om Oprettelsen af en Veterinærskole gjenoptagne, og 3. Jan. 1773 blev det efter A. P. Bernstorffs Indstilling resolveret, at A. med en Gage af 1200 Rdl. skulde paa egen Bekostning indrette en saadan. Nu kastede han sig med megen Energi over Sagen, kjøbte en Ejendom med stor Grund paa Christianshavn, og allerede 13. Juli samme Aar aabnede han sin Skole, ved hvilken han i de første Aar var den eneste Lærer. Hans aarlige Løn kunde naturligvis ikke forslaa til Afholdelsen af Udgifterne til Skolens Indretning og Drift, men det varede heller ikke længe, inden Staten ofrede

noget mere paa den nye Anstalt, som den endelig overtog helt i 1776. Senere afkjøbte den tillige A. hans anselige Bibliothek, mineralogiske og fysikalske Samling, hvorved. Skolen i denne Henseende blev bedre udstyret end nogen af Udlandets Veterinærskoler. Dens første Elever vare Officerer og Korporaler af Kavalleriet og Beriderne fra de kgl. Stalde. Senere kom Lærlingene væsentlig til at bestaa af Underofficerer og Fanesmede fra Kavalleri og Artilleri samt af civile Lærlinge, en fra hvert Stift i Danmark og Norge. Studietiden var 3 Aar. Desuden modtog en Del Smedesvende af Lavet en kortere Uddannelse for at blive brugbare som Kursmede. Fra 1776 af blev der holdt 1 eller 2 unge Medici eller Chirurgi som Pensionærer og Hjælpelærere ved Skolen. Den første af disse, der kom til at gjøre Veterinærvæsenet varig Nytte, var Erik Viborg. Han virkede fra 1783 som anden Lærer ved Skolen, men synes at have voldet A. mange Bryderier ved sin urolige, forfængelige og intrigante Karakter. Desuagtet ophørte A. aldrig at hjælpe og støtte ham og bedømte hans Færd paa den elskværdigste og mest overbærende Maade. En anden meget talentfuld og ham altid inderlig hengiven Elev fik A. senere i J. V. Neergaard. Ogsaa adskillige fremmede besøgte A.s Skole, og ligesom denne efterhaanden tilkæmpede sig megen Anseelse her hjemme, indtog den i det hele en fremragende Stilling mellem Datidens veterinære Læreanstalter.

Ganske uden Kritik blev A.s Virksomhed dog ikke. Den bekjendte skarpe og hensynsløse Riegels angreb ham saaledes i sin Bog «de fatis faustis et infaustis Chirurgiæ» (1787) meget heftig, navnlig i hans Egenskab af Lærer i Dyreanatomi, idet han siger, at der «om Dyrenes Anatomi som Videnskab hersker stor Tavshed», og at A. «elsker og driver hellere Hofsager end de Ting, der høre til Dyrlægekunsten». For saa vidt der til Grund for dette Angreb har ligget andet end personlig Uvilje, har det sikkert beroet paa et Fejlsyn paa Skolens Opgave, der ikke væsentlig var at være en videnskabelig Anstalt til Studiet af Dyreanatomi, men som i første Linje skulde være en praktisk Skole for Dyrlæger. «Hellere ulærd end unyttig», siger A. i Fortalen til sin «Heste- og Kvæglæge», og i sit Svar til Riegels hævder han, at saa vist som Bondens Ruin ofte følger af hans Husdyrs Sygdom og Død, maa Veterinærskolen anses for en af Statens nyttigste Indretninger, og han tror, at den Tid og det Arbejde, han har anvendt paa dens Fremme, ere vel anvendte, ja bedre, end om han havde sørget

mere for sit Ry ved lærde Værker. Riegels' Angreb fremkaldte ogsaa de mest anerkjendende Udtalelser om A.s Virksomhed fra Skolens Direktion.

Ligesom saa mange andre af Datidens bedste Mænd saa ogsaa A. sin højeste Opgave i at fremme det *nyttige*, det, der kunde tjene til Landets Fremgang og Borgernes Lykke. Til dette Maal arbejdede han hele sit Liv utrættelig og paa mangfoldige Maader. Som Medlem af Stutteridirektionen virkede han meget til Hesteavlens Forbedring, og ikke mindre ivrig arbejdede han paa Ophjælpningen af Faareavlen, navnlig ved Indforelsen af det spanske finuldede Faar, over hvis Levemaade han paa en Rejse i Spanien 1793 gjorde interessante Iagttagelser. I Forening med E. Viborg udgav han i 1800 et udforligt og grundigt Arbejde (128 S.) «Vejledning til en forbedret Faareavl og de spanske Faars Behandling i Danmark og Norge».

Viborg tillægger ham stor Fortjeneste af Kvægpestens endelige Udryddelse ved Hjælp af Spærring og Nedslagning (1781). Om denne Sygdom skrev han i 1779 en udforlig Afhandling, som indeholder mange interessante Iagttagelser. Den er oversat paa Tysk af Viborg og udgiven i hans «Sammlung von Abhandlungen für Thierärzte und Oekonomen» I, 1795 (88 S.). Praktisk vigtige vare ogsaa de Forbedringer, han indførte ved Hestebeslaget, i det han afpassede det noje efter Fodens Bygning og grundede det paa fysiologiske Principer, som i det væsentlige vare rigtige.

I Aarene 1774—78 var han Præsident i Landhusholdningsselskabet, og det kan næppe betvivles, at han har haft væsentlig Andel i den betydelige Virksomhed til Landbrugets Fremme, som paa den Tid udfoldedes.

I de forste Aar, efter at Veterinærskolen var oprettet, vedblev A. at virke som Læge, og i 1775 blev han endog Stadsfysikus. Som saadan virkede han, efter Viborgs Vidnesbyrd, «adskilligt godt for det offentlige og var en ivrig Deltager i Jordemoderkommissionens, Karantænekommissionens og Collegii medici Forretninger». Senere se vi ham meget virksom i Selskabet for druknedes og skindødes Redning. To Taler af ham ved dette Selskabs Aarsmøder ere offentliggjorte i «Bibliothek for Physik, Medicin og Oekonomie» 1798 og 1800. Sit Lægeembede og sin Praxis nedlagde han i 1782, da Veterinærskolen lagde mere og mere Beslag paa hans Tid og Arbejdskraft.

Ved Siden af sin mangesidige Virksomhed i forskjellige prak-

tiske Retninger fandt A. Tid til videnskabelige Arbejder i Naturvidenskabens forskjellige Grene. I disse var han hjemme som faa, og han har leveret mangfoldige, om end i Regelen ikke omfangsrige, Arbejder paa Fysikens, Kemiens, Mineralogiens, Zoologiens og Fysiologiens Omraade. Han spillede en meget betydelig Rolle i det videnskabelige Liv her hjemme og stod i jævnlig Forbindelse med mange Naturforskere i Udlandet, hvor hans Navn overalt havde en god Klang. Han var Medlem af en Mængde lærde Selskaber i Udlandet, og 1791 tilbød man ham Stillingen som Direktør for Veterinærskolen i Hannover. Af det danske Videnskabernes Selskab blev han Medlem 1775, og fra 1795 til sin Død var han dets Sekretær. Som saadan holdt han i 1797 en Mindetale over A. P. Bernstorff, der havde været Selskabets Præsident. Denne meget vel skrevne Tale (57 S.) roser Molbech (i sin «Vidensk. Selskabs Historie») som «en af de bedste, værdigste og mest passende Taler, der ved lignende Anledninger ere hørte i dette Selskabs Sale».

Af A.s *mineralogisk-kemiske* Undersøgelser fortjener især at anføres, at han var den første, der foretog en kemisk Undersøgelse af Kryolith og gav den Navn. Han paaviste, at den indeholdt Fluor og Aluminium, medens den tredje Bestanddel, Natrium, først fandtes senere. Hans mineralogiske Samlinger vare betydelige; en stor Del af dem blev kjøbt til Prins Christian Frederik, men gik des værre til Grunde ved Slotsbranden 1794. Ved A.s Død blev en betydelig og værdifuld Mineralsamling kjøbt til det den Gang paatænkte Nationalmusæum; den findes nu i Universitetets mineralogiske Musæum.

Hans *zoologiske* Arbejder ere vel for største Delen Smaaartikler, men om hans Virksomhed i denne Retning saaledes end ikke er særdeles omfangsrig, er den dog (efter en Kjenders Udtalelser) «egnet til at indgyde Respekt og bærer Vidnesbyrd om en fremragende videnskabelig Begavelse». Dette træder vel tydeligst frem i hans Afhandling om Slimaalen, Myxine, («Schrift. der Ges. naturforsch. Freunde») og i hans Bemærkninger om en hos Hundestejlen snyltende Bændelorm, Schistocephalus solidus, (1. Bd. af «Naturhist.-Selskabets Skrifter»). For det første af disse Dyr paaviste A. gjennem en anatomisk Undersøgelse, at det ikke som hidtil sædvanlig antaget hørte til Linnés Vermes, men var et Hvirveldyr. For Ormens Vedkommende paaviste han ved Fodringsforsøg — en den Gang ukjendt Methode —, at den i Hundestejlens Krop-

hule levende Snylter, naar Hundestejlen fortæres af Vandfugle, udvikler sig videre i disses Tarme, som han rigtig formoder, til Kjønsmodenhed. Ogsaa hans Afhandlinger om Infusionsdyrenes Oprindelse (3. Bd. af Nat.-Selskabets Skr.) og om Megatheriet (Vid. Selskabs Skr., Ny Samling 5. D.), som han maatte snige sig til delvis at aftegne under sit Besøg af Musæet i Madrid, indeholde gode og træffende Bemærkninger. Hans øvrige zoologiske Arbejder — heri indbefattede de temmelig omfattende Bidrag til O. Fr. Müllers «Zoologia Danica» 3. og 4. Bd. — ere væsentlig af artsbeskrivende Natur.

Blandt hans *fysiologiske* Arbejder bør nævnes Bemærkninger om Grunden, hvorfor Næsen altid mangler hos enøjede Monstra, Forsøg over Elektricitetens Indvirkning paa Dyr, over Blodkarrenes Indsugningsevne, over Hovedets Reproduktion hos Snegle, over Aandedrættet og over Kulstoffets Mængde i Blodet. Ogsaa disse Arbejder vidne om hans videnskabelige Begavelse og sunde kritiske Sans.

At han ogsaa paa *Fysikens* Omraade hørte til Tidens kyndigste Mænd her hjemme, kan man skjønne deraf, at det kort før hans Død blev ham tilbudt at blive Lærer i dette Fag ved Universitetet, hvilket han dog afslog. I Forening med E. Viborg udgav han i 1800 en stor Lærebog, «Indledning til almindelig Naturkyndighed for Dyrlæger» (324 S.), i hvilken Kapitlerne om Lyset, Elektriciteten, Magneten og Jordkloden ganske ere hans Arbejde. Denne Bog blev oversat paa Svensk og paa Tysk.

At A. maatte nære en levende Interesse for alt, hvad der kunde fremme Studiet af Naturvidenskaberne og Udbredelsen af Naturkundskab i vide Kredse, er en Selvfølge. Dette gav sig ogsaa mange Vidnesbyrd, af hvilke særlig fortjener at fremhæves, at han er den egentlige Stifter af Naturhistorieselskabet (1789), som en Tid lang spillede en ikke ringe Rolle i det videnskabelige Liv her hjemme.

For at fuldstændiggjøre Billedet af A. fortjener det at omtales, at han i sine yngre Dage var Medarbejder af flere af Datidens kritiske og æsthetiske Journaler. I en af dem («Alm. dansk Bibliothek», 1778) findes der af ham under Mærket Andreas Naalemager enkelte vittige, satiriske, smaa Afhandlinger.

Efter et Liv, der trods hans svage Helbred lige til det sidste var viet til utrætteligt Arbejde til Gavn for hans Fædreland, døde A. pludselig af et apoplektisk Tilfælde 21. Jan. 1801. Hans Død

vakte almindelig Beklagelse, og hans Minde hædredes i Tale og Skrift af adskillige ansete Mænd. Det kan heller ikke betvivles, at A. hørte til Fædrelandets bedste Sønner. Han var et lyst og skarpsindigt Hoved, havde ualmindelige Kundskaber og besad fortrinlig Fremstillingsevne. Han havde stor praktisk Dygtighed og synes at have besiddet lykkelige Gaver til at arbejde sammen med andre. Hertil bidroge hans fine Dannelse og vindende Væsen, men først og fremmest hans ualmindelig elskværdige Karakter.

A. ægtede 1767 Margrethe Christine Jagenreuter, Datter af Borgerkaptajn J., og fik med hende 2 Døtre. Den ene af dem blev gift med Kapitajnlieutenant Oxholm, den anden med Kammersekretær og Kommiteret Stoud.

Nyt Bibliothek f. Læger 2. Bd. Lahdes Mindesmærker 4. H. Badens Universitets-Journal 1801. Tilskueren 1801. E. Viborg, Efterretning om den kgl. danske Veterinærskoles Indretning, 1792. J. V. Neergaard, Mit Livs vigtigere Tildragelser, 1844. Hist. Archiv 1870, I. En fuldstændig Fortegnelse over hans Skrifter findes i Viborgs Afhandling i Nyt Bibl. f. Læger og i Nyerups Lit.-Lex. Jvfr. Gosch, Danmarks zoolog. Lit. *B. Bang.*

Abildgaard, Søren, 1718—91, Arkivtegner, var Søn af Tolder Peder A. i Flekkefjord og Hustru Anne Sørensdatter og fødtes 18. Febr. 1718. Familiens formodede Nedstammen fra den danske Adelsfamilie af dette Navn har ikke kunnet bevises. A. gik i Skole i Christianssand og blev Student 1737. Noget Examensstudium har han ikke lagt Vind paa, og naar vi allerede finde ham gift 1739 med Anne Margrethe Bastholm, skyldes det vistnok et tidligt udviklet Tegnetalent, at han har fundet et nøjsomt Udkomme. I 1751 malede han et Miniaturportræt af Langebek, det eneste Billede af denne, der kjendes, og i 1753 og 54 træffe vi ham som Langebeks Ledsager paa Rejse i Sverige og i Østersøprovinserne med det Hverv at tage Faksimiler af Haandskrifter og tegne de Segl og Monumenter, der fandtes at have Betydning for Fædrelandets Historie. Hans oprindelige Interesser gik, som maaske allerede hans Valg af Professor Horrebov til Privatpræceptor antyder, i Retning af Naturvidenskaberne, og for disses praktiske Anvendelse, særlig hvad Jordbundslæren angik, har han haft en udviklet Sans, der i Litteraturen viser sig ved en Række økonomiske Smaaafhandlinger saasom: Om Kalk og Kalkbrænderi, om Mergel, om Tørveproduktion, om Bliantserts i Norge, om Stutteri og Fiskeri o. s. fr. Endog medens han fulgte Langebek i Sverige, fik han Tid til «at paafinde en Komposition af Ler til Porcellæn», som

han lod brænde i Stockholm med et saa heldigt Resultat, at den svenske Regering, som Langebek vidner, bød ham et Par Hundrede Plåtar for Opfindelsen, et Tilbud, han dog ikke modtog.

Da A. kom tilbage fra sin 2 Aars Rejse med Langebek, var «hans forrige Levebrod kommet i andres Hænder». Han indgav da 1755 en Ansøgning om at maatte blive Arkivtegnemester ved det kgl. Gehejmearkiv, indtil han kunde blive befordret til nødtørftigt Levebrød i Byen. Ansøgningen, der var varmt anbefalet af Langebek, bevilgedes i Sept. samme Aar, men Embedet var ulønnet, og allerede i Jan. 1756 indgiver A. en ny Ansøgning om mod fri Befordring og et lignende Gratiale af 300 Kr., som han havde haft paa sin svenske Rejse, at maatte aftegne «Monumenta Patriæ» saa vel i Hovedstaden som i Provinserne. Ogsaa denne Ansøgning bilagdes med en indtrængende Anbefaling af Langebek, til hvis egne Bestræbelser for at indsamle alt Materiale til Oplysning om Fædrelandets Historie de paatænkte antikvariske Rejser vilde afgive et betydningsfuldt Supplement. Og endnu i samme Maaned bevilgedes Ansøgningen — én Mand til Ærgrelse, Samleren Højesteretsassessor Klevenfeldt, der først havde Fortjenesten af at have ladet Segl og Gravstene aftegne og derfor betragtede A.s Forehavende som Indgreb i sit Domæne.

A.s Rejser strakte sig gjennem et Tidsrum af 8 Aar, 1756—63. Hans Tegninger, der ere udførte med Tusch, enkelte med Farve, bevares nu, 918 i Tallet, i det med Oldsagmusæet forbundne antikvarisk-topografiske Arkiv. Den langt overvejende Del er Gravmonumenter, ligesom det i det hele kun var de Monumenter, der bare Aarstal, Navne og Inskriptioner og saaledes fremtraadte som historiske Kilder, for hvilke Datidens Opmærksomhed var vakt, og som man fandt Interesse i at afbilde. Tegningerne vise en før ukjendt Bestræbelse for Proportionernes korrekte Gjengivelse og for Indgaaen i Detaillen, for saa vidt man da vidste at erkjende dens Interesse. I Læsning af Indskrifter har A. vist stort Mesterskab og Taalmodighed; sikkert nok skylder han Langebek sin første Undervisning heri.

A. havde ikke blot Gravstenene til Maal, naar han med sit kgl. Kommissoriepas meldte sig hos Herremænd eller Præster; han spurgte — som hans i antikvarisk-topografisk Arkiv bevarede fynske og jyske Rejsedagbøger udvise — om gamle Dokumenter og Portrætter paa Herregaardene, og i Kirkerne gjorde han Notitser om Inventariegjenstande, der bare Navne og Vaabenmærker, om

Klokkeindskrifter og om Epitafier, hvilke Tiden ikke tillod ham at aftegne. For Døbefonternes Skulpturer og for Kirkernes Arkitektur og Bygningshistorie havde man endnu ikke Øje paa hans Tid. Om Dysser og Høje træffe vi derimod ikke sjælden Notitser med Beskrivelser og Maal. A. er den første sagkyndige Antikvar, der gjennemrejser Landet og til Dels Sogn for Sogn søger Oplysning om Mindesmærkerne. Alle tidligere Underretninger om disse vare indvundne ved Beretninger fra Præsterne af højst forskjellig Værdi.

I Firserne i forrige Aarhundrede var der Planer oppe om Udgivelse af Gravstenstegningerne i Kobberstik ved G. Haas under A.s Korrektur, men de strandede paa Omkostningerne. I 1859 er en enkelt Suite, de antvorskovske Monumenter, bleven bekostet udgiven af Fuldmægtig Anton Petersen. Af andre lejlighedsvis udgivne Monumenttegninger af A. maa særlig henvises til den mesterlige Tegning af den nu tabte Gravplade over Biskop Niels Jepsen i Værket over Roskilde Domkirkes Gravstene ved J. B. Løffler.

A. døde 2. Juli 1791. Efter et Vers over ham i Adresseavisen havde han længe været lidende, men var sig bevidst til Dødsstunden, i hvilken han sendte sin Slægt sin sidste Tanke. Hans fremragende Karaktertræk vare Nøjsomhed og Flid. Efter Tradition i Familien skal han til Tider have været sær og vanskelig, hvad der vel kunde stemme med Skildringer i Langebeks Breve fra Rejsen i Sverige, hvorefter A. ikke hørte til dem, der toge mødende Rejsegjenvordigheder med let Sind. Hans Hustru overlevede ham. I en mærkelig Grad gik A.s Begavelse som Kunstner og hans praktiske Sans over for Naturens Frembringelser i Arv til hans to Sønner, Maleren Nicolai A. og Veterinæren Peter Christian A. — Der er i Familien bevaret to forskjellige Miniaturportrætter af A. fra hans ældre Dage; hans Ansigt viser en skarp Profil og magre Træk.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Langebeks Breve i st. kgl. Bibl. Personalhist. Tidskrift 2. R. I. Langebekiana S. 123. Luxdorphiana S. 329. Antiqvariske Annaler I. Nyerup, Suhms Levnet S. 241.

Henry Petersen.

Abildgaard, Terkel, 1498—1564, Præst, formodes (af Thiset) at være en Søn af Bertel Terkelsen A., Foged paa Skjern, der 1471 kun førte et Bomærke i sit Segl, men senere kaldes «Abildgaard i Skjern, Væbner». Terkel (ell. Thorkel) A. var en af Dr. Morten Børups Disciple i Aarhus Skole. I Marts 1515 blev

han immatrikuleret ved Universitetet i Rostock og har mulig ogsaa taget Magistergraden sammesteds. 1520 fik han en kirkelig Virksomhed i Aarhus (vistnok som Vikarius) og blev senere tillige Rektor ved Domskolen, i hvilken Stilling han erhvervede sig en betydelig Anseelse som fremragende Skolemand. Han var en af de Mænd, som i Aarhus arbejdede for Reformationens Fremme, hvorfor han 1537 indkaldtes til Forhandling om Kirkeordinansens Affattelse. Blev den første evangeliske Sognepræst ved St. Clemens' Domkirke i Aarhus og var tillige Kannik sammesteds. Han døde 5. Avg. 1564 (ikke 1567, som der jævnlig siges) i sit 66. Aar. Gift med Gertrud Sørensdatter. Han er Stamfader til den borgerlige Slægt Abildgaard.

A. S. Wellejus, Oratio de vita et obitu Jo. Pet. Grundith, Bl. O 5. Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 669. 700. Poulson, Cat. past. dioec. Aarh. p. 14 f. Kirkehist. Saml. II, 587. *H. F. Rørdam.*

Abildgaard, Timme Lauridsen, —1314, Ridder, en Broder til ovenanførte Niels A., var kongelig Kammermester. Han var med paa Toget til Sverige 1309 og maa i Begyndelsen ingen Ulydighed have vist, eftersom Kongen modtog hans Kavtion for Broderen; men senere rømmede han ikke blot hjem, men havde endog søgt at forlokke Kongens lejede tyske Tropper til Affald. Derpaa var han en af Hovedmændene for den nørrejyske Almues Opstand 1312 og blev ligesom hans Broder 1314 dømt til at miste Liv og Gods. Kongen vilde lade ham hænge, men lod sig dog bevæge til at lade ham slippe med at miste Hovedet. Han skrives til «Markgaard», det nuværende Margaard i Vigerslev Sogn i Fyn.

Huitfeldts Krønnike. Suhm, Hist. af Danmark XI. *J. Kinch.*

Abildgaard, Tyge, —1284—, var den sønderjyske Hertug Valdemars Drost 1284 og maatte Aaret efter dele sin Herres Fangenskab, da Erik Glipping lod ham paagribe og fastholde paa Søborg Slot, hvorfra de kom ud 1286. Derefter skal T. A. samme Aar af Hævnlyst have deltaget i Sammensværgelsen mod Erik Glippings Liv, som vel heller ikke var Hertugen ganske ubekjendt. Rimeligvis er han død kort efter; thi saa vidt vides, findes han ikke senere omtalt.

Suhm, Hist. af Danmark X. *J. Kinch.*

Aboe, Thøger, 1745—1806, Søofficer, er født 14. Sept. 1745. Efter at have gjennemgaaet Søkadetakademiet udnævntes han 1766

til Sekondlieutenant. Som ung Officer, under Struensees Ministerium, blev A. Interims-Ekvipagemester paa Holmen, hvilken Stilling han rimeligvis har naaet gjennem Struensees Protektion. Da Struensee blev styrtet ved Hofrevolutionen i Aaret 1772, var A. iblandt dem, der bleve fængslede paa Grund af deres personlige Bekjendtskab til den faldne Minister, men den indledede Undersøgelse førte for hans Vedkommende kun til det Resultat, at han blev frifunden og atter løsladt. Admiralitetet fandt dog, efter at denne Sag var sluttet, Anledning til at beordre Lieutenanten til at opholde sig i Udlandet for et Tidsrum af 2 Aar, dog uden noget Tab i Henseende til Stilling eller Lønning. A. forlod som Følge heraf sit Fædreland, sagde foreløbig Farvel til sin Stilling i Marinen og gik i hollandsk Tjeneste. Her skal han under Søkrigen imellem Holland og England have spillet en fremtrædende Rolle og i Ostindien udmærket sig saa meget ved Forsvaret af de hollandske Etablissementer, at han blev udnævnt til hollandsk Admiral. Efter at Freden var sluttet imellem de to stridende Magter, tog A. sin Afsked og vendte igjen tilbage til Danmark. Her kom han imidlertid ikke til at spille nogen Rolle i Marinen; vel blev han i 1786 udnævnt til Kapitajnlieutenant og avancerede i 1789 til Kapitajn, men videre kom han ikke, og han forlod snart igjen Tjenesten. En medvirkende Aarsag hertil var den Omstændighed, at hans betydelige Formue, som han havde medbragt fra sit Ophold i Holland, ved Uheld og andres Skjødesløshed var gaaet tabt. For at ingen af hans Kreditorer skulde lide noget Tab, gik han nu som ældre Mand til Søs som Koffardikapitajn i det Haab atter at tjene sig en Formue og døde 27. Nov. 1806 paa Hjemrejsen til Kjøbenhavn fra Batavia efter faa Dages Sygdom. Han var gift med Maria van der Spuy.

Øst, Materialier t. et dansk biogr.-lit. Lex. Sp. 83 ff. *O. Lütken.*

Abrahams, Charles Julius Sophus, f. 1838, Arkitekt. Født i Kjøbenhavn 2. Juni 1838, Søn af nedfr. nævnte Not. publ. N. C. L. A., Student 1857, gjennemgik han Kunstakademiet, fik Afgangsbevis 1866 og vandt den lille Guldmedaille 1870. Foruden adskillige Villaer og Etagehuse har han tegnet Sparekassen i Hillerød, Fyrtaarnet paa Stevns, Gurrehus 1883 og Mullerup Herregaard 1886. A.'s kunstneriske Naturel har ikke tilstrækkelig Ballast til at magte større monumentale Opgaver, medens en let Haand og en livlig Evne

til med faa Midler at skabe noget tiltalende ere hans bedste Egenskaber. Han ægtede 1877 Wilhelmine Petersen.

Weilbach, Konstnerlex. *Erik Schiødte.*

Abrahams, Johannes Henrik Severin, f. 1843, Skuespiller og Theaterdirektør. A., yngste Søn af ndfr. nævnte Not. publ. N. C. L. A., fødtes i Kjøbenhavn 28. Juli 1843 og blev Student 1862. Han begyndte at forberede sig til at tage statsvidenskabelig Examen, men opgav dette for at vie Scenen sine Kræfter. 20. Maj 1868 debuterede han paa det kgl. Theater som Albert Ebbesen i «Elverhøj», men blev afskediget allerede ved Udgangen af Sæsonen 1868—69, debuterede derpaa 14. Nov. 1871 paa Folketheatret og hørte fra den Tid til denne Scenes dygtigste Kræfter. Ved Udgangen af Theateraaret 1878—79 modtog han Engagement ved Kasino, hvor han optraadte i de 3 paafølgende Sæsoner, tog derpaa Ophold i Paris, men vendte atter tilbage for fra 1. Sept. 1884 at overtage Ledelsen af Folketheatret som Direktør. Han blev 18. Juli 1868 gift med Caroline Marie Gammeltoft, Datter af Kammerraad G. til Herløvgaard ved Hillerød. *Edgar Collin.*

Abrahams, Nicolai Christian Levin, 1798—1870, Professor i Fransk, Notarius publicus. A., Søn af Handelsbogholder Moses Levin A. og Juliane f. Meyer, blev født i Kjøbenhavn 6. Sept. 1798. 1815 blev han dimitteret til Universitetet fra Metropolitanskolen, blev udmærket ved Examen Artium, ligesom det følgende Aar ved filosofisk Examen, og underkastede sig 1818 den juridiske Examen. Han besad en livlig Begavelse og havde fra sin Barndom, ved Siden af Musik og Sang, navnlig med Iver dyrket de levende Sprog. Allerede 1816 blev han antagen til Lærer i Fransk for Søkadetterne og gav tillige i stort Omfang Privatinformationer i dette Sprog. Hans Talenter og hans omgængelige Natur havde snart banet ham Adgang til mange Selskabskredse og givet ham en fremragende Plads blandt de yngre Mænd med akademisk Dannelse. Han var saaledes med i Tylvten, der til Forsvar for Oehlenschläger traadte op imod Baggesen. 1819 gjorde han en Rejse til Tyskland og Frankrig. Efter sin Hjemkomst i Jan. 1820 tog han igjen fat paa sine gamle Beskjæftigelser og blev tillige Prokuratorfuldmægtig, da han nu agtede at vælge Sagførervejen. Imidlertid forekom denne Vej ham snart for trang, og da hans Forkjærlighed for Studiet af Fransk stadig voxede, satte han sin Hu til en Docentplads heri ved Universitetet, en Post, som i

nogle Aar havde staaet ledig efter Puerari's Bortrejse. De Skridt, han gjorde til den Ende, lykkedes dog ikke. Han førte imidlertid et behageligt Selskabsliv og var med til at stifte og udvikle Studenterforeningen. 1825 fik han endelig Tilbud om at blive Prøveprokurator; men, da der paa samme Tid viste sig en gunstig Lejlighed til en længere Udenlandsrejse (med den unge Musiker Nic. Gerson), foretrak han denne. Rejsen, der varede 3 Aar, bragte ham i Forbindelse med mange interessante Personligheder og gav ham rig Lejlighed til at studere Musik, Sprog og Kunst. Den gik gjennem Tyskland, Italien, Schweits og Holland. Kort efter sin Hjemkomst forsvarede han (Okt. 1828) for Magistergraden sin Afhandling om Wace's «Roman de Brut», som han havde studeret og afskrevet under sit Ophold i Paris. Denne Afhandling, der vidner om, at Forfatteren var bekjendt med den romanske Filologi paa det Stadium, hvortil den var bragt af Raynouard, ledsages af et Aftryk af den Del af Digtet, der handler om Hengist og Horsa, med en dansk Oversættelse paa Vers. 1829 blev han Lektor i Fransk ved Universitetet i Kjøbenhavn, 1832 Professor extraordinarius og overtog 1839 tillige Tysk. 1844 udgav han en Beskrivelse af de gammelfranske Haandskrifter i det kgl. Bibliothek, 1845 en fransk Grammatik, der har oplevet mange Udgaver, og 1848 en gammel Oversættelse paa Fransk af Baldassare Castiglione's «Cortigiano», 3. Bog (1528). 1852 forlod han Universitetet for at overtage Posten som Notarius publicus og blev 1853 udnævnt til Etatsraad. — I 1835 havde han ægtet Frederikke Juliane Augusta Philipsen, der døde 1852 efter at have skjænket ham flere Sønner. Efter sit Giftermaal trak A. sig tilbage fra det selskabelige Liv, hvor han havde bidraget saa meget til Underholdningen baade som dramatisk og musikalsk medvirkende, hvorimod hans Interesse for Litteratur og Kunst bevirkede, at hans Tid blev stærkt optagen i forskjellige Foreninger. Han var saaledes i en Række af Aar Formand i Kunstforeningen og i Samfundet til den danske Litteraturs Fremme. Dette var maaske Grunden til, at han ikke med større Iver deltog i den Bevægelse, der ved Diez's «romanische Grammatik» (1836—43) var fremkaldt i Studiet af Oldfransk. Hans Forelæsninger, der i Almindelighed beskjæftigede sig med fransk Litteraturhistorie, samlede vel i Regelen ikke nogen stor Tilhørerkreds, men hans Tilhørere forsikre, at de med Glæde mindes hans livlige Foredrag og hans smukke Oplæsning af Litteraturprøver. — A. døde pludselig 25. Jan. 1870. Han efterlod sig en meget be-

tydelig Avtografsamling, hvis danske Afdeling blev kjøbt af Staten og indlemmedes i det kgl. Bibliothek.

N. C. L. Abrahams, Meddelelser af mit Liv, 1876. Erslew, Forf. Lex.

Thor Sundby.

Abrahamsen, Boline Margaretha, s. Kragh.

Abrahamson, Joseph Nicolai Benjamin, 1789—1847, Officer, født i Kjøbenhavn 6. Dec. 1789, yngste Søn af ndfr. nævnte W. H. F. A. Blev Artillerikadet i 1801 og Officer 4 Aar efter. Ved Generalkvartermesterstabens Oprettelse i 1808 traadte han ind i denne som Adjoint og begyndte s. A. at virke ved Artillerikadetinstituttet indtil 1811, da han overgik til Generaladjudantstaben og blev Premierlieutenant. I Generaladjudantstaben, hvis Chef var Bülow, men som i øvrigt sorterede direkte under Frederik VI som højstkommanderende, og hvor den egentlige Styrelse af Hærens, for ikke at sige hele Landets, Anliggender fandt Sted, vandt han Kongens Yndest og Tillid, som aldrig forlod ham, og der betroedes ham strax Føringen af den «hemmelige Protokol», Kongens Gehejmekorrespondance. 1812 blev han Kapitajn og Divisionsadjudant i Staben og gik som Souschef i Felten med det Korps, der i 1814 under General Kardorff blev sendt ud for at kæmpe mod Danmarks tidligere Vaabenfælle, Frankrig, men som imidlertid kun naaede til Rhinen, da Freden sluttedes, hvorpaa Korpset vendte tilbage. Det næste Aar blev A. atter udkommanderet med det 5000 Mand stærke Troppekorps, der under Befaling af Prins Frederik af Hessen sammen med Hærafdelinger fra de andre mod Frankrig forbundne Magter skulde besætte en Del af dette Land som Garanti for nye Uroligheder og i den Anledning indtog Kantonnement i Nordfrankrig. Korpsets Stab navnlig var rigt udstyret med talrige, flinke Officerer, og A. stod efter sin Aldersorden langt nede i Rækken blandt disse; men Kongen havde anbefalet ham til Prinsen af Hessen, og han ses efter en stor Maalestok at være bleven benyttet ved de fleste Lejligheder, hvor der særlig krævedes taktfuld og behændig Optræden. Han blev saaledes strax sendt forud for at forhandle med den hollandske Regering om Korpsets Marche gjennem Holland, anvendtes hyppig som Mellemmand ved Ordningen af Korpsets Affærer med de forskjellige Myndigheder, som Korpset under Opholdet i Frankrig kom i Berøring med, og da Wellington, de allierede Hæres Generalissimus, der førte Hof som en Fyrste, ønskede at have Repræsentanter fra

de ham underlagte Hærkorps om sig, tog Prinsen af Hessen ikke i Betænkning dertil for sit Vedkommende at lade Valget falde paa den unge Kapitajn, uagtet de øvrige Magters Repræsentanter næsten uden Undtagelse hørte til de højeste Rangklasser. Det er sandsynligvis for at sætte A. i Stand til des bedre at hævde sin Stilling under disse Forhold, at Frederik VI haster med fra Hjemmet 1817 at sende ham Udnævnelse til Kammerjunker. A. befandt sig øjensynlig vel i disse fornemme Omgivelser og var selv Gjenstand for megen Opmærksomhed. I Wellingtons Hovedkvarter i Aachen delte han Bolig med Fyrstbiskoppen af Thurn-Taxis, og da Wellington kort før Okkupationens Ophør i Eftersommeren 1818 foretog sin sidste Inspektionsrejse, ses A. at have været ham en stadig Ledsager paa denne.

Med Troppernes Hjemkomst 1818 var den sidste Bevægelse af det krigerske Røre, der havde karakteriseret Aarhundredets Begyndelse, forsvunden, og A. var for Resten af sit Liv udelukkende henvist til Fredens Gjerning, om det end derfor ikke blev fredelige Dage for ham. Som Faderen før ham var det navnlig Undervisningsfaget, han kom til at hellige sine rige Evner, og i hvilket han ogsaa i flere Retninger blev banebrydende. Den «indbyrdes Undervisning» stod da paa Dagsordenen. Frederik VI interesserede sig levende for Indførelsen af dette ejendommelige, oprindelig af Englænderne A. Bell og J. Lancaster i større Stil udviklede Læresystem — der som bekjendt gik ud paa ved Hjælp af et meget detailleret Apparat af Tabeller, der hængtes op paa Væggene i Skolestuen, at anvende de viderekomne Skolebørn som Lærere for de mindre langt fremskredne —, idet Kongen deri saa et Middel til at afhjælpe det lavere Skolevæsens Brøst og til at skaffe Almuen Undervisning uden at gjøre for store Fordringer til Lærernes Dygtighed og Antal; men han stødte paa Modstand hos Skoledirektionen og savnede Manden til at sætte det i Scene. Denne fandt han i den hjemvendte A., der i Frankrig havde sat sig ind i Systemet og nu med Energi kastede sig over den foreliggende Opgave og blev en ivrig Forkæmper for Sagen. Der blev strax i en af Kaserneskolerne i Kjøbenhavn anstillet Forsøg med Methoden, denne Prøveskole blev i Foraaret 1819 udvidet til en «Normalskole» med A. som Forstander, og senere paa Aaret bleve samtlige Hærens og Flaadens Skoler unddragne den almindelige Skoledirektions Tilsyn og stillede under en særlig militær Direktion, i hvilken A. var Sjælen, med det specielle Formaal at fremme den

indbyrdes Undervisning. A. indtraadte s. A. i en Kommission, der skulde undersøge Undervisningsmethoden nærmere, udarbejdede i den følgende Tid dels alene, dels i Forening med andre Tabeller og Vejledninger til Brug ved Undervisningen og udgav sammen med daværende Amtsprovst P. H. Mønster i Ringsted, senere Biskop i Aarhus, et større Værk om den indbyrdes Undervisnings Væsen og Værd (3 Dele, 1821—28). Ved sin personlige Indflydelse hos Kongen udvirkede han tillige, at den indbyrdes Undervisning blev optagen som et Hovedfag paa Seminarierne, og at disses Forstandere og første Lærere indkaldtes til Normalskolen for der at lære den rette Anvendelse af Methoden, ligesom han blev bemyndiget til at kontrollere den Fremgang, Systemet gjorde paa Seminarierne, og give Rapport derover til Kongen. Lærere, Præster og Provster fik derhos det strængeste Tilhold om nøje at paase, at de fra Normalskolen givne Forskrifter i alle Detailler fulgtes og overholdtes. Ved denne rastløse og ihærdige Virksomhed lykkedes det A. efterhaanden at faa Methoden indført i over 2000 af Landets Almue- og Borgerskoler, men i det han ogsaa vilde bringe den højere Undervisning ind under sit Omraade, skød han over Maalet; fremragende Mænd som Grundtvig, Ørsted, Clausen, Fader og Søn, bekæmpede i Tale og Skrift Systemet som sløvende og aandløst, og Avtoriteterne paa Skolevæsenets Omraade fandt sig kun med den største Uvilje i dette nye Udslag af Adjudantvælden og i den næsten ubegrænsede Magt og Myndighed, «den røde Bisp», som A. kaldtes, paa deres Bekostning sad inde med, og som han ikke altid haandhævede lempelig eller hensynsfuldt. Det er næppe troligt, at A., hvor stærk han end var med Kongen som Rygstød, i Længden vilde have kunnet besejre denne Modstand; nogen egentlig Styrkeprøve kom det dog ikke til, thi forinden havde Kongen kaldet ham til et nyt Hverv, men betegnende er det, at da A. fratraadte sin Stilling ved Normalskolen og i Skolekommissionen, var det, som Livskraften af den indbyrdes Undervisning svandt med det samme, indtil Systemet ved Slutningen af Trediverne ganske stedtes til Hvile sammen med den gamle Konge.

Et andet Undervisningsomraade, hvortil A. knyttede sit Navn, nemlig Oprettelsen af den militære Højskole 1830, blev af langt mere indgribende Betydning. Ideen hertil er sandsynligvis udgaaet fra ham, og han tog i hvert Fald en fremragende Del i den hele Ordning, der paa en glimrende Maade bestod sin Prøve. Skolens

Formaal var efter Planens Ord «at give en passende Udvidelse af den Dannelse, som Officerer i Armeen modtage i Almindelighed, til de Personer, som maatte have vist en særegen Modtagelighed for Dannelse, saa at med dem de Pladser i Armeen senere kunne besættes, hvortil mer end almindelig Dannelse behøves». Skolen skulde da navnlig uddanne Officerer til de saakaldte specielle Korps — Ingeniør- og Artillerikorpset —, Generalstabsofficerer, militære Lærere m. fl. Som rimeligt var, blev A., der i 1824 var avanceret til Major, i 1829 til Oberstlieutenant, Skolens første Undervisningsdirektør, og han beklædte denne Post med den ham egne Energi og Utrættelighed; men ogsaa her synes hans undertiden for vidt drevne Iver og hans myndige, selvbevidste Optræden at have skabt ham en Opposition, som han ikke kunde magte, og efter 5 Aars Virken fratraadte han Stillingen som Direktør, blev Overkvartermester i Generalkvartermesterstaben og ansattes kort efter i den ansete Post som Generalkrigskommissær for Kongeriget, d. e. Chef for hele Udskrivningsvæsenet. 1840 udnævntes han til Oberst.

I Forbindelse med sin Embedsvirksomhed saa A. sig ved sin ualmindelige Arbejdsdygtighed og Kundskabsfylde i Stand til at udfylde en Mængde Tillidshverv, der overdroges ham dels af Staten, dels af Medborgere. Han var saaledes, foruden hvad der alt er anført om Skolevæsenet, Direktør for Døvstummeinstituttet, Deputeret for Odense i Stænderforsamlingen, Medlem af den store Kommission 1840—41, der omorganiserede Armeen, Medstifter af og Vicepræsident for det kongelige nordiske Oldskriftselskab og senere Selskabets Præsident. Frederik VI benyttede ham i talrige militære og diplomatiske Sendelser til Udlandet, og en Mængde videnskabelige Samfund i Udlandet talte ham som Medlem. Hans fortjenstfulde Virken fandt ogsaa levende Paaskjønnelse. Han var dekoreret med Danebrogsordenens Kommandørkors og talrige udenlandske Ordener; 1827 blev han optagen i den danske Adelsstand, 1842 Kammerherre, og Universitetet i Kønigsberg, hans Farmoders Fødeby, kreerede ham 1830 til Dr. philos.

A. ægtede 1821 Sophie Frederikke Frisch, en Datter af Etatsraad Hartvig Marcus F., Direktør for den grønlandske Handel, og Dorothea f. Tutein. Han døde i Odense 6. Jan. 1847.

Erslew, Forf. Lex. L. Koch, Den danske Landsbyskoles Hist. Højskolens Program ved Jubilæet 1855. *S. A. Sørensen.*

Abrahamson, Werner Hans Frederik. 1744—1812. Officer og Forfatter, født i Byen Slesvig 10. April 1744 og Søn af Kapitajn i slesvig-holstenske nationale Infanteriregiment Johan Benjamin A. og Louise Juliane f. Khewald. Han viste sig tidlig begavet og lærenem, men Forældrene havde Uvilje mod offentlig Skolegang, og han maatte derfor i flere Aar lade sig nøje med en tarvelig Undervisning i det fattige Hjem. Ved Faderens Død 1757 kom han dog ind paa Landkadetakademiet i Kjøbenhavn, og her begyndte først hans egentlige Uddannelse. Til en Begyndelse saa det imidlertid sort ud, thi Akademiet var i en yderst slet Forfatning, baade med Hensyn til Undervisningen, der gaves, og til hele den Tone, som herskede der. Disciplinen var daarlig og Raahed det mest fremherskende Træk hos Eleverne. A. har selv givet en Fremstilling af Tilstandene paa Akademiet, en Skildring, der er ligefrem gruopvækkende. Tyskeriet sad i Højsædet, — det var forbudt Kadetterne at tale Dansk, de maatte stjæle sig til at læse danske Bøger, og den eneste Øvelse, der gaves i Modersmaalet, var den, at et Hold Kadetter hver Søndag beordredes til at overvære dansk Gudstjeneste. Heldigvis faldt det i A.'s Lod at opleve den grundige og ypperlige Reform, som Akademiet gjennemgik under den højtfortjente Oberst, senere Generallieutenant, Henrik Gude, over hvem A. taknemmelig har rejst et smukt Monument i et Mindeskrift. 1762 blev han Fændrik i slesvigske gevorbne Infanteriregiment og næste Aar Sekondlieutenant og overgik derefter 1768 til Artillerikorpset. 1771 blev han ansat som Lærer i Sprog og Geografi ved den ny oprettede Artilleriskole, der var den første Begyndelse til en højere Undervisning for Officerer og navnlig skyldtes General Huths Bestræbelser. A. underviste paa Dansk, og det var første Gang i Militæretatens Historie, at danske Officerer eller Officersæmner undervistes paa Modersmaalet. 1780 blev han tillige knyttet til Landkadetakademiet som Lærer i de skjønne Videnskaber. 1773 var han bleven Premierlieutenant, 1786 Kapitajn, men paa Grund af sin Helbredstilstand fik han næste Aar Afsked af Militærtjenesten med Bibehold af sin fulde Gage, og han vedblev at fungere som Lærer ved begge Undervisningsanstalterne, ved Artilleriskolen indtil 1806, ved Akademiet, hvis Inspektør han var bleven 1799, indtil 1810.

Haand i Haand med den nidkjære og frugtbringende Virksomhed, A. udfoldede som militær Lærer i den betydningsfulde Periode, hvor Overgangen fra en fremmed til en virkelig national Landhær under Kronprins Frederiks Ledelse forberedtes og fuld-

byrdedes, paa det nøjeste knyttet hertil og med om muligt endnu større Krav paa at mindes af en taknemmelig Efterslægt gaar A.'s ivrige Bestræbelser for Danskhedens Befrielse overhovedet fra det tyske Element. Dette er saa meget mærkeligere, som hans Barndomshjem var tysk. Han kunde selv ikke et dansk Ord, da han kom ind paa Landkadetakademiet, og dog havde han efter knap to Aars Forløb opnaaet et saa stort Herredømme over det danske Sprog, at han ved en Præmieæskning kunde besvare den stillede Opgave paa Dansk i velbyggede, rimfri Jamber, et i lige Grad talende Vidnesbyrd om hans Energi, Begavelse og tidlig vakte Kjærlighed til det danske Sprog. Denne hans nationale Vækkelse fik en mægtig Impuls og kan betragtes som fuldført, da han 1773 lærte at kjende de Skatte, der skjulte sig i de islandske Sagaer, hvilke han med sit Sprogtalent snart lærte at læse i Grundsproget, og hvoraf han senere har oversat nogle, og han gaar nu med den største Iver til Studiet af vore Oltidsminder, hvis Betydning han har fremhævet i flere Afhandlinger, samler i Forbindelse med Rahbek og Nyerup vore middelalderlige Folkeviser, der dog først udkom efter hans Død under Titel «Udvalgte danske Viser fra Middelalderen» (5 Bind, 1812—14) og deltager i Udgivelsen af populære danske Skrifter. Han var en fortrolig Ven og Beundrer af Digteren Ewald og en af de første, der forstod at vurdere dennes nationale Betydning. Tidlig vakt i religiøs Henseende stod han ogsaa i Venskabsforbindelse med Biskop Balle og var i Forening med denne og Ove Malling Sjælen i den Kommission, der foranstaltede Udgivelsen af «Evangelisk-christelig Psalmebog» (1793—98). Trykkefriheden havde i ham den ivrigste Forsvarer, men ligesom han ingensinde selv misbrugte den, saaledes havde han ogsaa Øje for, at den kunde være et tveægget Sværd, og han var den første, der offentlig udtalte, at Struensee ved dens Indførelse selv havde hvæsset Øxen i sine Fjenders Haand. I en af sine Fortællinger, «Tronfølgen i Gondar», fører han et velrettet Slag mod Datidens Smædeskrivere. Talrige ere i øvrigt de Bidrag, hvormed han ved sin store Flid, Alsidighed og Belæsthed saa sig i Stand til at berige den danske Litteratur (se Nyerups «Lit.-Lexikon»), og bl. a. i «Minerva» (1785—1807) og «Borgervennen» (1796—1810), af hvilke Tidsskrifter han var en flittig Medarbejder, vil man saaledes finde Afhandlinger og Recensioner af ham over de forskjelligste Æmner. Som Kritiker gjør A. ikke Forsøg paa at glimre eller være overlegen, Satiren og Ironien

ligge overhovedet ikke for ham, men han skriver med Alvor og Grundighed, og man mærker, at det er den ærlige, sandhedssøgende Mand, man har for sig. A. elskede Poesien og yndede fra Ungdommen af at udtrykke sine Tanker i bunden Stil. Om han end ligeledes i sine Digte behandler de mest forskjelligartede Ting, saa er dog ogsaa i disse Kjærligheden til Sproget og Fædrelandet Grundtonen. Nu til Dags vil der vel blive tillagt hans Poesier mindre Værd, men i hin Tid vakte mange af hans Selskabssange og patriotiske Digte stor Opsigt og levede længe paa Folkets Læber, og enkelte af dem ere endnu ikke glemte og ville bevare hans Navn, saaledes Visen: «Norma morum» («Min Søn, om du vil i Verden frem, saa buk») og Visen om Slaget paa Reden: «Vi alle dig elske, livsalige Fred».

A. indtog en høj Stilling blandt Frimurerne og var en elsket og agtet Personlighed. 28. April 1779 havde han ægtet Benedicte Rosine Marie Rothe (f. 24. April 1761 i Skjelskør, † 17. Marts 1830), næstyngste Datter af Major og Amtsforvalter i Travendal Nicolai August R. og Hedevig Margrethe f. Bille. Han døde i Kjøbenhavn 22. Sept. 1812.

Nyerup, Lit. Lex. Molbech, Hist. biogr. Samlinger S. 385 ff. E. Collin, Fremragende danske Frimurere I, 47 ff. Hist. Arkiv 1886, II.

S. A. Sørensen.

Absalon, 1128—1201, Ærkebiskop. A. tilhørte ved sin Fødsel Rigets mægtigste og mest ansete Slægter. Hans Fader Asser Rig var Søn af den mægtige Skjalm Hvide, der i Svend Estridsens Tid var Høvedsmand over hele Sjælland og, da Erik Ejegod drog i Pilegrimsfærd, modtog hans Søn, den senere Knud Lavard, til Opfostring. Han siges ved denne Lejlighed at være Drengens mødrene Frænde. Uafhængig heraf var Absalon, som der lejlighedsvis oplyses, nær beslægtet med de to bekjendte Høvdinger Knud og Carl, Sønner af Erik Jarl og Knud den helliges Datter Cæcilia, og derigjennem med Ærkebiskop Eskil.

Asser Rig og hans Hustru Inge boede paa Slægtens gamle Sædegaard Fjalenslev (Fjenneslev lille) mellem Ringsted og Sorø, hvis Stentomter i den nyere Tid ere fundne umiddelbart nord for Kirkegaardsdiget; i Kirken fandtes Skjalm Hvides Gravsted. Paa denne Gaard fødtes A.; han havde en ældre Broder Esbern (Snare) og en Søster Ingefred, andre Søskende nævnes ikke. Da han ved sin Død, 21. Marts 1201, gik i sit 73. Aar, var han altsaa født mellem 21. Marts 1128 og samme Dag 1129; muligvis kan der af

det usædvanlige Navn sluttes, at han døbtes paa Dagen «Absalon» (30. Okt.), altsaa 1128.

A. voxede op i et rigt Hjem — Faderens Ejendomme vare spredte over det halve Sjælland — og under mægtige Indtryk af Tidsbegivenhederne. Da han var et Par Aar gammel, indtraf det skæbnesvangre Mord i Haraldsted Skov, som Asser Rig og hans Brødre følte sig kaldede til at paatale og hævne, og den myrdede Knud Lavards efterfødte Søn Valdemar opfostredes som Barn og Dreng sammen med A. og hans Søskende, til hvilke han bestandig senere følte sig knyttet med et broderligt Venskab. Deres Drengeaar faldt i Erik Lams hæderløse Regeringstid; den Ødelæggelse ved Vendernes Indfald, som de da vare Vidne til, ikke mindst paa Sjælland, stod i den stærkeste Modsætning til de store Overleveringer, som levede i Slægten og samlede sig om dens nøje Forhold til Valdemars Forfædre. Det fejler ikke, at jo de dybe Indtryk fra denne Tid havde deres store Del i, at Absalon senere i saa mange Aar betragtede Kampen mod Venderne som sin Hovedopgave ved Siden af Bispeembedets kirkelige Forretninger.

Næppe ret længe efter Kong Eriks Død og Udbruddet af Tronfejderne (1146) opløstes Barndomshjemmet i Fjenneslev; Asser Rig gik i Kloster og døde som Munk, Esbern og Valdemar toge Del i Kampen for Kong Svend Eriksen, og A. drog til Paris for at studere Theologi og Kirkeret. Den stærke religiøse Bevægelse, som fulgte paa det første store Korstog, havde netop den Gang hos os begyndt at drage en Række storættede Mænd ind i Kirkens Tjeneste eller i alle Tilfælde bragt dem til at bringe store Ofre for at oprette kirkelige Stiftelser, og Skjalm Hvides Sønner vare ogsaa i den Henseende blandt de fremmeligste i Tiden. De grundlagde i Forening et Kloster paa Assers Gaard i Sorø (Sore) og udstyrede det rigelig med Gods. Da Bygningen af den lille Stenkirke var godt paabegyndt, blev Asser med sin Hustrus Samtykke Munk; han døde 13. Dagen efter dens Indvielse. Den efterlevende Broder Ebbe var alt for optagen af Tidens politiske Begivenheder til at kunne varetage den unge Stiftelses Tarv, og efter hans Død (1151) forfaldt Klosteret helt, medens dets Gods blev spredt.

A. har da som yngre Søn rimeligvis fra Barndommen af været bestemt for den kirkelige Stand, og meget i hans Karakter og Aandsretning tyder paa, at hans Tilbøjelighed førte ham samme Vej. I Paris sluttede han Venskab med Kanniken Vilhelm i St. Genovevas Kloster, en udmærket kyndig og erfaren Mand, som han

senere indkaldte til Danmark og gjorde til Abbed paa Eskilsø, umiddelbart ved Siden af sit eget Bispesæde Roskilde. A. blev selv en udmærket Klerk, dygtig ikke blot i den kirkelige Lærdom, men ogsaa i Lovkyndighed og verdslige Videnskaber. Her uddannede han den sjældne Veltalenhed, som han senere berømmes for, ligesom han allerede i denne sin første Ungdomstid lagde Grunden til den Selvbeherskelse og den ydmyge Fromhed, som baade Fjender og Venner anerkjendte hos ham. Som Søn af en Høvding og som opfostret sammen med vordende Høvdinger havde han tillige uddannet sit Legeme i alle Tidens Idrætter, ligesom hans maadeholdne Levemaade gjorde det muligt for ham at underkaste sig overordentlige og vedholdende Anstrængelser; men det synes i øvrigt at fremgaa af flere Træk, at hans Ydre ikke var anseligt, og at man ikke lagde Mærke til ham, naar han færdedes blandt sine Standsfæller, før han fik Lejlighed til at gjøre sig gjældende ved sin Tale.

A. nævnes ikke i Tronfejderne før henimod Slutningen; han stod da selvfølgelig paa Valdemars Side. Ved den Forhandling mellem ham og den tilbagevendte Svend i Albani Kirke, som indledede Forliget mellem Kongerne, var han det eneste Vidne, og da Svend kort efter overfaldt sine Medkonger ved Gildet i Roskilde, aflagde A. de første fremtrædende Prøver paa sit urokkelige Mod og sin hensynsløse Hengivenhed for Valdemar. Skjønt han nemlig var udenfor al Fare, den Gang Overfaldet skete, ilede han ufortøvet sin Fosterbroder til Hjælp, og da han troede at have fundet ham haardt saaret, vilde han ikke forlade ham eller tænke paa sin egen Sikkerhed. Senere undkom han ved sin Ro og Aandsnærværelse og bragte sin Moder det første Budskab om, hvad der var sket; men saa stor var ogsaa hendes Hengivenhed for den unge Konge, at hendes Sorg over hans formentlige Død var større end Glæden over Sønnens Frelse.

Ligesom vistnok i den nærmest foregaaende Tid opholdt A. sig nu atter en Stund hos sin Moder i Fjenneslev; som præsteviet Klerk deltog han næppe i den blodige Afgjørelse paa Gradehede. Men i det følgende Foraar kom han til for første Gang at drage Sværdet i en Kamp af en helt anden Natur.

Vendernes Hærtog havde under Borgerkrigene overskredet ethvert Maal; store Strækninger af Landet laa øde, og de sydlige Øer begyndte at modtage en vendisk Befolkning og træde i venskabelig Forbindelse med den; fra det tidlige Foraar af maatte

man være belavet paa disse Gjæster, overalt hvor Havet skar sig ind i Landet, eller hvor de kunde naa hen efter at have ranet Heste. Saaledes kom en Vikingeskare paa 24 Skibe i Foraaret 1158 til Bæltet og gik i Land paa Sjælland; Venderne toge Heste og droge hærgende ind over Øen. Efterretningen herom bragte A. til at gribe til Vaaben. Palmelørdag, 12. April, mødte han dem med sine Huskarle ved Boslunde; han havde kun 18 Mand, men hans Angreb var saa voldsomt og uimodstaaeligt, at han sprængte Hestene fra hinanden og hug Mændene ned for Fode; kun faa undkom til en nærliggende Skov, medens A. kun mistede en enkelt Mand.

Den følgende Langfredag døde Biskop Asser af Roskilde, men skjønt A. nu omtrent havde opnaaet den kanoniske Alder af 30 Aar, synes der dog ikke fra først af at have været tænkt paa ham som Efterfølger. Imidlertid opstod der Uenighed om Valget, der jo som oftest traf et Medlem af Domkapitlet, og det blev foreløbig udsat.

Ud paa Sommeren samledes efter Opbud Ledingsflaaden i Masnedsund for at foretage et Hærtog til Vendland. Der viste sig imidlertid saa megen Vrangvilje og Raadvildhed blandt de forsamlede Skibshøvdinger, at det hele endte med en Opsættelse, en Beslutning, som Kong Valdemar efter den bestaaende Forfatning troede at burde bøje sig for. A., som havde fulgt Kongen til denne Samling for at tage Del i Toget, følte sig bittert skuffet ved hans Vankelmod og haanede den ynkelige Udflugt, man havde brugt, at det ikke gik an at sætte Rigets bedste Stridskræfter paa Spil. «Lad os da en anden Gang samle Udskuddet og Stymperne», sagde han, «saa er Fordelen des større, hvis vi sejre, og Ulykken til at bære, hvis det gaar galt!»

Det er betegnende for Forholdet mellem de to Venner, at Kongen strax efter, da der var udbrudt en blodig Fejde imellem Bymændene i Roskilde, hvorved han blev nødt til at vende sig imod Staden med væbnet Haand, benyttede Lejligheden til at blande sig i det uafgjorte Bispevalg og faa sin Barndomsven kaaret til Biskop i Rigets Hovedstad. Hermed begyndte A.'s rige Virksomhed i Fædrelandets Tjeneste.

Hvor uklar man endnu var over, hvad det fremfor alt maatte komme an paa for at bringe Riget paa Fode, viste deres første Foretagende. Der var rejst Mistanke mod Falstringerne for deres Forbindelse med Venderne, medens de selv paastode, at man lod

dem i Stikken, og at Kongen vanslægtede fra sine Fædre i Kampen mod disse utrættelige Fjender. Harmen herover bragte Kongen og A. til at ruste en Hær af Sjællændere for at hærge Falster. Men en pludselig og farlig Sygdom, som overfaldt Valdemar i Ringsted, standsede det overilede Foretagende; A. kaldtes til hans Sygeleje, og Hæren sendtes hjem. Sygdommen var saa voldsom, at A. opgav sin Ven og beredte ham til Døden, medens han selv kæmpede med den samme Sygdom uden at ville lade Vennen mærke det for ikke at forværre hans Tilstand. Da de lykkeligvis begge kom sig, betragtede de Sygdommen som en retfærdig Straf og en Advarsel for den Blodskyld mod kristne Landsmænd, som de havde villet paabyrde sig, og de gjorde nu Løfter om hellere at vende deres Vaaben mod Rigets rette Avindsmænd.

Allerede i det følgende Aar (1159) udførtes der to Hærtog til Vendland. Kongen nøjedes nu med at raadføre sig med sine nærmeste Venner og derefter at iværksætte sine Planer med den Styrke, han og de kunde samle. Det blev saaledes især Sjællændere og Skaaninger, som kom til at bære Byrden ved det første Tog, først efterhaanden lykkedes det at drage Fynboer og Jyder med ind i den næsten uafbrudte Kamp. Efter de første Aars Tog, som især havde deres Betydning ved at vænne baade danske og Vender til den nye Tingenes Orden, hvorefter vi bleve de angribende, traadte Kong Valdemar i Underhandling med Henrik Løve om et fælles Foretagende mod Vestvenderne. Dette udførtes 1160 og havde til Følge, at det nuværende Meklenborg blev underkastet det tyske Herredømme og den tyske Kultur. Samme Aar maatte Rygen atter underkaste sig det danske Herredømme, fra hvilket det gjentagne Gange havde løsrevet sig.

Haand i Haand med disse Tog og af endnu større umiddelbar Betydning for Rigets egen Fred gik Bestræbelserne for at sikre selve de danske Farvande, som endnu den Gang og længe efter hjemsøgtes af Vikingerne; der byggedes Borge (som Vordingborg, Nyborg, Kalundborg osv.), og der indrettedes Vagthold saa vel paa Søen som langs Kysterne. Fremfor alle berømmes A. for sin utrættelige Aarvaagenhed: «han nedbrød for største Delen sine Bispegaarde for des bedre at kunne befæste Vagtstederne,» siges der, «og i det han jævnlig laa ude imod Fjenden, laante han ofte Hus af Skov og Krat; men denne hans ringe Bolig gjenrejste Fædrelandets sammensunkne Haller! Ja endog Vinterens Is traf ham ude paa de skrøbelige Skibe, for at ingen Aarstid skulde savne det heldbringende Vagt-

hold eller hans uforlignelige Kjærlighed til Fædrelandet faa Skin af at vige tilbage for Savn og Møje.»

Han nøjedes dog ingenlunde med denne Virksomhed udad til, imod Rigets Fjender. Borgerkrigene havde sat dybe Spor i hele Samfundet, og A. var utrættelig i at arbejde hen imod Fred og Forsoning. Saaledes formaaede han Kongen til at tilbagekalde de fredløse Deltagere i den sidste Kamp om Kronen; enkelte af dem bleve fra den Tid af hans og Kongens mest hengivne Venner. Ved sin Veltalenhed og sit forstandige Maadehold, siger Saxe, gjorde han Ende paa de bedrøvelige Tingtrætter, som den Gang vare blevne saa almindelige paa Sjælland og jævnlig udartede til Vold og Drab; uanselig og jævn var han i sin første Optræden, men snart maatte alle sande, at han forstod at beherske dem med sin Tales Magt. Og paa samme Maade mæglede han mellem Kongen og de store og mellem sine Landsmænd og de fremmede; alle tyede de til ham for at finde Forstaaelse for deres Sag og en Talsmand for deres Ønsker. Denne Side var saa fremtrædende hos ham, at Arnold af Lybek ved Omtalen af hans Død siger: «Hele Danmark sørgede over hans Død og befalede hans Aand i Jesu Christi, Fredsfyrstens, Hænder, ligesom han selv i Live havde ført mange, som laa i Ufred, til Fred og Enighed.»

Der indtraadte efter de første sejrrige Vendertog et Par Aars Hvile, som Kongen og A. benyttede til ligesom at give deres Gjerning en højere Indvielse. Det er ej heller usandsynligt, at de følte særlig Trang til at ytre deres Taknemmelighed for Helbredelsen af den svære Sygdom og den Lykke, som senere havde fulgt deres Foretagender. Vist er det, at i Sommeren 1161 gjenoprettede A. det helt forfaldne Kloster i Sorø, og omtrent samtidig oprettede Valdemar et Benediktiner Abbedi ved sin Faders Gravkirke i Ringsted og et Gjæstehus for St. Hans Brødrene i Antvorskov ved Slagelse. Det var det samme Aar, i hvilket A. indkaldte sin Ven Vilhelm fra Paris og gjorde ham til Abbed paa Eskilsø i Roskilde Fjord; senere flyttedes han til Æbleholt (Æbelholt) ved Arresø.

Sorø Kloster blev af A. efterhaanden udvidet til et stort og rigt Cistercienser Abbedi. Han paabegyndte strax Opførelsen af den prægtige Klosterkirke, i hvilken hans Frænder og deres Slægt i Aarhundreder søgte deres Gravsteder ved Siden af den navnkundige Ærkebiskop og hans Forfædre. I det følgende Aar (1162) maatte A. følge med Kongen til det store Møde i St. Jean de Laune ved Saonefloden i Burgund, paa hvilket Kejser Frederik

søgte at afgjøre den langvarige Kirkestrid til Fordel for den af ham støttede Pave Victor, i Modsætning til den kanonisk valgte Alexander, der havde Tilhold i Frankrig. Valdemar havde i denne Strid sluttet sig til Tyskland og i den Anledning brudt med den myndige og strængt kirkelige Ærkebiskop Eskil, som endog havde forladt Riget og nu levede i 7 Aars Landflygtighed i Clairveaux. A. havde forgjæves søgt at forebygge dette Brud og maatte nu nøjes med at forhindre en yderligere Spaltning i den danske Kirke; modstræbende var han fulgt med til Tyskland for ikke helt at forspilde Kongens Tillid. De Erfaringer, som Valdemar gjorde ved Kejserhoffet, og det Lensløfte, som her afnødtes ham, aabnede imidlertid hans Øjne for Farerne ved en nærmere Forbindelse med Kejserdømmet, og efter Hjemkomsten var han alvorlig betænkt paa at sikre Rigets Selvstændighed for Fremtiden. Han paabegyndte derfor ufortøvet det store Værk med Opførelsen af en Teglstensmur paa Danevirke, ivrig styrket i dette Forsæt og støttet i dets Udførelse af A.

Imidlertid vare Vendertogene blevne gjenoptagne i Aaret 1164 og fortsattes nu næsten uafbrudt i 20 Aar. I lang Tid spillede Henrik Løve en fremtrædende Rolle i disse Kampe, snart som vor, snart som Vendernes Forbundsfælle, snart ene i Kampen mod danske og Vender. Medens Beretningen om disse Tildragelser derfor ved første Øjekast gjør Indtryk af en trættende Ensformighed, viser der sig for en nærmere Betragtning en Mangfoldighed af Situationer, der utvivlsomt, om vi vare fyldigere underrettede om Enkelthederne og om de mangeartede Kræfter, som her vare i Bevægelse, vilde høre til de interessanteste Partier i vor Historie. Fortællingen, som den nu foreligger fra Saxes Haand, er selvfølgelig anlagt med Ensidighed og gjennemført med Partiskhed for hans Helt A.; men at det overhovedet var muligt i den Grad at gjøre denne Mand til Midtpunkt i Beretningen om en saa langvarig og vidtrækkende Kamp, viser noksom, at han i en fremragende Grad var Sjælen i de danske Foretagender. Det samme fremgaar da ogsaa deraf, at Kong Valdemars Død (1182) saa langt fra betegner en Tilbagegang i disse, at de tvært imod maa siges derefter at tage et fornyet Opsving, ja med en forbavsende Kraft at føres til en endelig Afslutning (1185). Og det samme er Tilfældet med Forholdet til det tyske Kejserrige; Muren i Danevirke var ikke fuldført ved Valdemars Død, men fortsattes under hans Søn, og for første Gang mødte Opfordringen om at tage Danmark til Len af Kejserdømmet

et bestemt og for bestandig afgjørende Afslag. Da A. herefter nedlagde Sværdet, havde han fuldtud naaet sit Maal: at værne om Danmarks og de danske Haves Fred, ja en stor Del af Vendland var endog for en Aarrække lagt under den danske Krone. Og han havde i de mangeaarige Kampe indlagt sig en Berømmelse som Kriger og som Hærfører, der har faa Sidestykker i vor Historie.

Samtidig havde han ufortroden arbejdet paa Folkets og Landets Udvikling i alle Fredens Idrætter. Ved Aar 1167 gav Kongen ham Kjøbstaden Havn eller Kjøbmande-Havn (Kjøbenhavn) ved Øresund med Halvdelen af det tilliggende Herred, og her opførte han en fast Borg af Sten paa en Holm i Stranden, dels til Byens og Handelens Beskyttelse, dels til herfra med sine Skibe at beherske det vigtige Farvand. Opførelsen af denne Borg betegner et vigtigt Vendepunkt i Hovedstadens Historie; fra nu af udviklede den sig hurtig, rimeligvis samtidig udvidet ved Bosættelsen af indkaldte Nybyggere, til en af de betydeligste Handelspladser i Norden. For A. personlig var Borgen i Havn til det sidste hans kjæreste Besiddelse.

Særlig følte han sig dog selvfølgelig kaldet til at fremme Kirkens og den højere Aandskulturs Anliggender. Det var her et Hovedpunkt at sikre de højere Interesser et fyldestgjørende og varigt materielt Grundlag. Dertil sigtede i Virkeligheden Grundlæggelsen af de saakaldte Herreklostre, som oftest opførte i Landets skjønneste og fredeligste Egne, ensomt beliggende, men rigt udstyrede med Jordegods og saaledes i Stand til at frede om den Lærdom og Dannelse, som deres Medlemmer maatte have hjembragt ude fra, og at forplante den videre til deres Lærlinge blandt læg og lærde. I endnu højere Grad var dette dog Tilfældet ved Bispesæderne og Domkapitlerne, der jo vare hin Tids Præsteskoler. For at sikre deres Indtægter trængte A. paa med at faa Tiendeydelsen vedtagen i sit Stift. Modstanden herimod havde varet i Aarhundreder. Man var villig til at betale Kirkens Mænd, endog rigelig, men kun for den enkelte bestemte «Tjeneste». Saaledes fik Sognepræsten Betaling for Naademidlerne og hvad han ellers ydede, og Biskoppen tog Penge for Præste- og Kirkevielser saa vel som for de andre Forretninger, som vare forbeholdte hans Embede. Ved Siden heraf var der i Tidernes Løb indført visse regelmæssige Afgifter som «Redsler» og «Bispegaver», men Kirkens gamle Fordring, at der skulde gives Tiende af alt, hvad der høstes og avles, medens alle de hellige Handlinger skulde udføres uden Vederlag,

kunde ikke trænge igjennem. Det var derfor en stor Sejr for A., at det lykkedes for ham at faa Tienden vedtagen i sit Stift (1171); der fastsattes bestemte Regler for de Ydelser, som endnu skulde bibeholdes, især Boderne for de saakaldte «Helligbrud», alle de Forseelser eller Forsyndelser, som kunde paatales af de kirkelige Myndigheder. «Herimod lovede Bonderne Biskoppen Tredjedelen af Tienden», siges der; de to andre gik som bekjendt til Præsten og Kirkebygningen. Denne saakaldte «sjællandske Kirkelov» blev vedtagen paa et Maalstævne i Ringsted Lund og lyst paa Landstinget (1171). Tre Aar efter gjentoges det samme i Lund. Ærkebiskop Eskil var efter sin Hjemkomst bleven forsonet med Kongen og A., og under et Ophold af denne sidste ved Ærkebispesædet vedtoges i alt væsentligt samme Lov af Skaaningerne «paa Maalstævne i Lund». Den optegnedes og udfærdigedes under Kongens og de to Biskoppers Segl; i den senere Kirkestrid med Jacob Erlandsen kom den til at spille en fremtrædende Rolle som et Frihedsbrev for Menighederne imod Ærkebispens Overgreb.

Ved disse Bestemmelser tiltoge uden al Tvivl Bispestolenes Indtægter i høj Grad, og herfra har da vel den Dom om A., at han var havesyg og gjerrig, sin Oprindelse. I Virkeligheden savner denne Beskyldning selvfølgelig al Grund. A. ejede ved sin Død kun det, han havde arvet eller var i Besiddelse af som Prælat og Stormand i Riget. Naar han havde samlet store Indtægter paa sin Haand, saa var det for at sikre saadanne til de Formaal, som efter hin Tids Vilkaar kun Kirkens Mænd i Længden kunde ventes at ville ofre noget paa, medens vi forlængst have vænnet os til at anse dem for Statens Opgave. Ikke blot den egentlige Aandskultur, men for en væsentlig Del ogsaa Rigets Forsvar havde sine bedste, ofte eneste Støtter i Biskopperne. For sit eget Vedkommende levede A. et saare afholdende og nøjsomt Liv, ligesom hans sædelige Renhed og højsindede Gavmildhed fremhæves med den højeste Ros.

Et Par Aar efter Udstedelsen af den skaanske Kirkelov nedlagde Ærkebiskop Eskil med Pavens Samtykke sit Embede. Det var ikke gaaet saa let i Skaane som i Sjælland med Tiendens Indførelse; vel var Loven bleven vedtagen, men da det kom til Stykket, modsatte Almuen sig at efterkomme den. Samtidig indvikledes hans nærmeste Slægt i de politiske Stridigheder mellem Kongen og de forbigaaede Kongefrænder. Han havde derfor atter opholdt sig et Par Aar i Udlandet og vendte nu tilbage med Pavens

Tilladelse til at nedlægge Ærkebispedømmet og selv at udnævne sin Efterfølger. Dette Valg foretoges i en højtidelig Forsamling i Lunds Domkirke i Kongens og talrige Stormænds Overværelse. Eskil nedlagde sit Embedes Insignier paa Alteret og vilde give Afkald paa sin Ret for ikke at træde Domkapitlet for nær; men Kongen og alle de tilstedeværende opfordrede ham til at nævne sin Efterfølger. Han valgte da A. som den værdigste, ikke blot i Kirken, men ogsaa i det danske Folk. A. vilde dog ikke modtage Valget for ikke at tabe sit naturlige Fodfæste i Kampen for Kongen og Riget; Sjælland var i den Grad kommet til at staa i forreste Række i denne, at man maatte frygte for at gaa glip af Aaringers Anstrængelser, naar Høvdingen her blev skilt fra sin Hær. Men Eskil havde en ubetinget Tillid til sin yngre Vens Evner; han holdt derfor fast ved sit Forsæt, og da Paven blev Opmand i Striden, afgjorde han den saaledes, at A. skulde modtage Ærkebispeværdigheden, men samtidig indtil videre beholde Bispedømmet i Roskilde. Da ogsaa Kongen støttede denne Afgjørelse, maatte A. bøje sig for den, og han modtog Indvielsen i Fasten Aar 1178; 13 Aar efter overdrog han Sjællands Stift til sin Frænde Peder Sunesen.

Det kunde ikke undgaas, at Tiltrædelsen i Lund maatte føre til blodige Kampe; Skaane var alt i Forvejen halvt om halvt i Oprør mod Kongen og de store. A. optog Kampen som en uundgaaelig Tilskikkelse og slog uden Vanskelighed Bøndernes Modstand ned. Men han misbrugte ingenlunde sin Sejr til at fremtvinge Opfyldelsen af det Løfte, som i sin Tid, maaske med Urette, var givet paa Bøndernes Vegne i Lund. Kun vægrede han sig ved at gaa tilbage til den tidligere Tilstand og modtage Betaling for de hellige Handlinger m. m., og i denne Vægring laa der selvfølgelig en mægtig Paamindelse for de gjenstridige til at betale Tienden. Den gjennemførtes da vel ogsaa for det meste i Løbet af de 20 Aar, som hengik efter Nederlaget ved Dysjeaa; men Saxe roser dog hans Efterfølger Anders Sunesen for, at det først var lykkedes ham fuldstændig at skaffe Kirken sin Ret.

Efter Sejren over Venderne trak A. sig tilbage fra de politiske Begivenheder; Kampene mod Hedningerne og deres Omvendelse til Kirkens Lære havde han anset for en Slags Korstog, som vare fuldt forenelige med hans kirkelige Kald; men den unge Hertug Valdemars Foretagender i Tyskland havde han ingen Del i. Kirkestyrelsen kunde da ogsaa nok lægge Beslag paa selv en betydelig

Mands hele Tid og Opmærksomhed. Der var meget at oparbejde fra de urolige og oprevne Tider, og meget stod endnu tilbage at organisere for at faa den danske Kirke fuldt indordnet i det almindelige Kirkesamfund. Saaledes siger en tysk Forfatter, at A. fik indført fuld Ensartethed ved Gudstjenesten i de forskjellige Bispedømmer, men i øvrigt berettes der intet om Enkelthederne i hans Kirkestyrelse. I den samtidige voldsomme Strid mellem Kong Sverre og de norske Biskopper blandede han sig kun for saa vidt, som disse sidste med Ærkebiskop Erik i Spidsen i en Aarrække nøde godt af hans storartede Gjæstfrihed og fandt en Støtte hos ham over for Paven og den øvrige Kirke. Hans eget kirkelig ydmyge Sind fremlyser noksom af den Beretning, at han lod anbringe et Krucifix over sit ærkebiskoppelige Sæde, for at det skulde se ud, som om de, der fremstillede sig for ham, bevidnede dette og ikke ham deres Ærbødighed.

Som et enestaaende Mindesmærke om det aandelige Liv, som blev vakt ved A.s Virksomhed og fik sin Næring af det store nationale Opsving, staar Saxes uforlignelige Værk om vor Oldtids Historie. Forfatteren var A.s Klerk, opdragen af ham til sit Kald, opmuntret og nødet til det i sit Samliv med ham. Selve den Tanke at faa en udførlig Beretning om Fædrenes Bedrifter nedskreven, til Ære for det danske Navn blandt de fremmede og til et Exempel for Folket i Samtid og Eftertid, tilhørte, som Saxe siger, Ærkebiskoppen: «han kunde ikke finde sig i, at vort Fædreland skulde savne et sligt Mindesmærke, han, der altid brændte af Begjærlighed efter at give det Glans». Men hvor skarpt et Blik og hvor lykkelig en Haand han ogsaa her havde ved at vælge Saxe til Tankens Iværksættelse, behøver ikke at fremhæves, naar man erindrer, hvad denne Forfatter betyder for vor Middelalders Historie og for Kjendskabet til vort Folks ældste Minder.

A. døde Dagen før Skjærtorsdag, 21. Marts 1201 i Sorø Kloster, hvor han rimeligvis efter Tidens Skik havde tilbragt Fasten i Stilhed. Han gik i sit 73. Aar og hans stærke Legemes Kraft var brudt i Aaringers rastløse Arbejde. Der er bevaret en Optegnelse af hans sidste Vilje, som viser, at han til det sidste havde bevaret hele sin Aands Klarhed og retsindige Betænksomhed. Sin rige Fædrenearv gav han til Sorø Kloster undtagen Fjenneslev, sit Barndomshjem, som Esbern Snare skulde have tillige med «den lille Skaal, hvoraf deres Fader plejede at drikke». Kjøbenhavn med det tilliggende Jordegods havde han alt forhen givet til Roskilde Bispestol. Hvad

han ellers ejede, fordelte han til Venner og Frænder og til alle dem, som havde staaet ham nær i de forskjelligste Stillinger.

A. jordfæstedes i Ærkebispeskrud, med Ring og Stav, foran Alteret i Sorø Klosterkirke; en Blyplade med Indskrift nedlagdes i Graven med ham. Omkring ham hvile hans Slægtninge, og i senere Tider har hans Frænde i den historiske Gjerning, Valdemar Atterdag, fundet sin Grav i den samme Kirke.

Saxonis Gesta Danorum. H. F. J. Estrup, Absalon som Helt, Statsmand og Biskop, 1826.

A. D. Jørgensen.

Adelbjørn, —1135, Biskop. Adelbjørn, eller med en tysk Navneform Adelbert (Alber eller Albert), tiltraadte som Biskop i Slesvig efter Gunner, som det synes i et af de nærmeste Aar efter 1121. I Slaget ved Fodvig i Skaane, i hvilket han deltog tillige med Rigets andre Biskopper paa Kong Niels' Side, blev han farlig saaret (4. Juni 1134). Da Kongen kort efter tyede til hans Bispestad, men her fandt sin Død paa aaben Gade i Kamp med Bymændene (25. Juni), synes A. at være bleven beskyldt for Forræderi mod ham. Han døde halvandet Aar efter som Følge af sine Saar.

A. D. Jørgensen, Den nord. Kirkes Grundlæggelse, Tillæg S. 88.

A. D. Jørgensen.

Adeler, Christian Lente Baron, 1784—1844, Amtmand. Han fødtes 29. Nov. 1784 paa Hovedgaarden Lundbæk ved Nibe og var en Søn af Kammerherre Conrad Vilhelm Baron A. til Dragsholm († 1785) og Cæcilie Dorothea f. Mohrsen, Juel-Rysenstens Enke († 1789). Han blev Student 1799, juridisk Kandidat 1801, Kammerjunker 1802, Sekondlieutenant i Dragonerne 1803, Ritmester 1810, Kammerherre 1815, Lensfriherre 1816, Dr. juris 1817, Amtmand over Flensborg Amt 1820, Amtmand over Travendal m. fl. Amter 1829, fradømt sit Embede 1843 af Overappellationsretten «paa Grund af Misbrug af sin Embedsmyndighed, paa Grund af Ulydighed mod Overrettens Befalinger og formedelst Usandheder, indeholdte i hans Embedsberetninger, saa vel som paa Grund af de i hans Defensionsindlæg indeholdte Invektiver mod den holstenske Overret». Han døde i Stuttgart 7. Marts 1844. 23. Marts 1823 var han bleven gift med Charlotte Marie Louise v. Warnstedt (f. 1787). Han har skrevet et Par smaa Afhandlinger.

Erslew, Forf. Lex. Lassen, Norske Stamtavler I, 55 f.

G. Kringelbach.

Adeler, Cort Sivertsen, 1622—75, Admiral. Han blev født 16. Dec. 1622 i Brevig i Norge. Faderen Søren Jensen havde tidligere været Skriver ved det kongelige Saltværk i Langesund, Moderens Navn var Dorthe Nielsdatter; for den opstillede Formodning, at Forældrene skulde have været af hollandsk Oprindelse, ligger der intet til Grund. Til sit 15. Aar opdroges han hjemme og gik da ligesom saa mange andre af hans unge Landsmænd til Holland for at lære Navigation og Mathematik. Sin Uddannelse modtog han i Byen Hoorn i Nordholland, tog derpaa Tjeneste om Bord paa den hollandske Flaade og deltog 1639 i det bekjendte Slag ved Dünerne, hvor Admiral Martin Herbertsen Tromp sejrede over Spanierne. Det følgende Aar tog han Hyre hos Kapitajn Johan Reiersen fra Hoorn og fór med ham nogle Aar paa Italien. Da Reiersen gik i Tjeneste hos den venetianske Republik, fulgte Cort med som Konstabel paa hans Skib, og da Reiersen døde nogle Aar efter, overtog Cort efter hans Ønske Posten som Skibskapitajn, en Stilling, som Republiken bekræftede ham i. En Afbrydelse i hans Virksomhed indtraadte dog ved en Rejse, som han 1646 foretog til Norge for at besøge sin Slægt; fra Norge rejste han til Holland, hvor han 16. Juni 1646 i Hoorn ægtede en Hollænderinde ved Navn Engeltje (paa Latin kaldes hun Angelica Sophronia). Han forblev i Holland vistnok i det mindste til det følgende Aar, men rejste derefter paa ny til Venedig for at gjenoptage sin tidligere Tjeneste. Den Stilling, han her indtog, var oprindelig kun en beskeden. Hans Skib, St. Jørgen eller, som det senere kaldtes, den store St. Jørgen, var hans eget og var kun lejet maanedsvis til den venetianske Republik; selv havde han som dets Skipper eller Kapitajn vistnok stadig en venetiansk Adelsmand om Bord som sin overordnede. Men var Stillingen i og for sig underordnet, var der dog rigelig Lejlighed til at gjøre sig bemærket. Venedig var fra Sommeren 1645 af indviklet i en langvarig Krig med Tyrkerne; Skuepladsen for Kampene var dels Kandia, paa hvilken Ø Tyrkerne havde sat sig fast, men som Venetianerne søgte at bevare i deres Besiddelse, dels Arkipelagus og Dardanellerne, i hvilke Farvande de fjendtlige Flaader stødte sammen. Republiken trængte til de fremmede Skibe og de fremmede Kapitajner; allerede af Nødvendighed var den foranlediget til at paaskjønne og hædre dem af de fremmede, som gjorde sig fortjente i Kampen.

Om Corts Deltagelse i Krigen 1648 og 1649 vides intet sikkert, men at han allerede da har tiltrukket sig en vis Opmærksomhed,

synes at fremgaa af, at Eskadrechefen Giacomo da Riva 1650 valgte hans Skib til sit Kommandoskib. Under Rivas Ledelse deltog han i det nævnte Aar med Hæder i Kampene ved Dardanellerne, ud af hvilket Stræde det gjaldt at forhindre den tyrkiske Flaade fra at komme; samme Aar var han med ved Rivas heldige Angreb paa Volo i Thessalien, hvor 5 tyrkiske Skibe, der vare ladede med Proviant og bestemte til Kandia, bleve gjorte til Bytte.

Ogsaa 1651 deltog han i en større Fægtning, vistnok det for Venetianerne heldige Slag ved Paros. 1652 fik han Lejlighed til paa en særlig Maade at lægge sit Mod for Dagen, i det han reddede Generalproveditoren Geronimo Bragadinos Liv. Under en stærk Storm var nemlig dennes Skib, som var paa Vejen til Kandia sammen med Rivas og Corts, i Færd med at forlise i Argentiera Havn; da kastede Cort sig, skjønt hans eget Skib ogsaa var i Fare, i Storbaaden med en Del Matroser, naaede Bragadinos Skib og frelste ham, umiddelbart før hans Skib splintredes. Han deltog i det nævnte Aar ogsaa i større Foretagender; saaledes var han med til at undsætte Garnisonen i Suda paa Kandia, som var haardt trængt af Tyrkerne. I det følgende Aar, 1653, havde en anden Eskadrechef, Iseppo Delfino, valgt hans Skib til sit Kommandoskib; Cort retfærdiggjorde den udviste Tillid ved at gaa ind paa fortsat Tjeneste paa Betingelser, som andre Kapitajner ikke vilde antage, og ved at deltage med Hæder i forskjellige Kampe ved Rhodus. Men først Aaret 1654 skulde paa en varig Maade grundlægge Corts Berømmelse hos Venetianerne. 16. Maj fandt et heftigt Slag Sted ved Dardanellerne. Om Slagets Gang findes forskjellige, i det enkelte modstridende Beretninger, men holder man sig til en af disse, der kort efter nedskreves af et Øjenvidne, var Corts Andel i Kampen omtrent følgende: Allerede i Fægtningens Begyndelse blev hans Skib, der ligesom Aaret i Forvejen tjente som Admiralskib for Iseppo Delfino, heftig angrebet af 4 tyrkiske Skibe, hvoriblandt det fjendtlige Admiralskib; men Angrebet blev afslaaet, den venetianske Besætning sprang over paa Fjendens Skib, erobrede alle Standarterne og nødte Modstanderne til at flygte. Men da Delfino mærkede, at hans Skib drev ind imod Land, lod han kaste Anker; dette bevirkede, at Tyrkerne paa ny samledes om ham med alle deres Skibe; en frygtelig Kamp begyndte, under hvilken Masterne paa det venetianske Skib bleve skudte over, Tovene sprang, og Vandet trængte ind igjennem talrige Huller. Trods Corts Forestillinger besluttede Admiralen under

disse Forhold paa ny at kappe Ankertovene, Cort ilede hen til Forstavnen for at udføre Ordren, men i samme Øjeblik sprang Vinden til alt Held om og førte Skibet bort fra Land. Fangende Vinden med Kapper og Lagener banede det sig Vej ud igjennem Dardanellerne. Imidlertid indhentede snart 14 tyrkiske Skibe det, en ny Kanonade begyndte, men efter en kort Kamp blev Fjenden dreven tilbage, og det venetianske Admiralskib forenede sig med den øvrige Flaade. Der findes talrige Vidnesbyrd saa vel af de venetianske Admiraler som af Republikens Historieskrivere om den Tapperhed, som Cort udviste ved denne Lejlighed. Generalkapitajnen Lunardo Foscolo overgav ham strax i Statens Navn to Guldkjæder, og Senatet skjænkede ham i Jan. 1655 dels som Belønning for hans Bedrifter, dels som Erstatning for den store Skade, hans Skib havde lidt, en Guldkjæde til Værdi af 300 Dukater og en livsvarig Pension paa 200 Dukater.

For de nærmest følgende Aar tie Kilderne saa godt som ganske om Corts Virksomhed; kun omtales hans heltemodige Deltagelse i Slaget ved Dardanellerne i Juli 1657, hvor hans Skib trængte midt ind i den fjendtlige Flaade. Han havde ved denne Lejlighed ingen af Admiralerne, men Senatoren Francesco Quirini om Bord som venetiansk kommanderende. Imidlertid var hans Anseelse under Krigen stegen saa stærkt, at han i Jan. 1659 blev udnævnt til Ridder af St. Markus Ordenen, og en vistnok endnu ualmindeligere Æresbevisning blev ham tildelt ikke en Maaned efter, idet Senatet tilkjendte ham en aarlig Pension paa 1400 Dukater, at nyde ikke alene af ham selv, men ogsaa af hans Arvinger i tredje Led.

Endnu 1659 deltog Cort med Hæder i de stadig fortsatte Kampe ved Dardanellerne som Kapitajn paa Skibet den store St. Jørgen. Ogsaa 1660 nævnes hans Navn med Berømmelse i forskjellige udstedte Attester; det var især ved Kandia, at han paa dette Tidspunkt fik Lejlighed til at udmærke sig, i det han hjalp til at bringe et Hjælpekorps i Land ved Fæstningen Suda paa den nævnte Ø. Dog var hans Stilling i dette Aar en anden end tidligere. Skjønt Skibet den store St. Jørgen endnu var i venetiansk Tjeneste og han selv om Bord paa det, fungerede han ikke længere som dets Kapitajn. Men hvilken Karakter hans nye Virksomhed har haft, er det ikke muligt bestemt at angive; i en Attest betegnes han som «simpel frivillig», i en anden som Generallieutenant, et Udtryk, der er vanskeligt at forstaa som anvendt paa en Søofficer.

I hvert Tilfælde synes hans Stilling i 1660 at have været mere selvstændig, maaske ogsaa mere overordnet end tidligere.

Med Aaret 1660 afsluttedes Corts Virksomhed i venetiansk Tjeneste. Dog er der endnu nogle Omstændigheder ved denne Periode af hans Liv, som fortjene at omtales. Nogle Kilder vide at berette om en Træfning, under hvilken Cort, truet paa Livet af en tyrkisk Høvding ved Navn Ibrahim, fældede denne med sin Klinge, afhuggede hans Hoved og gjorde hans Standart og Sabel samt flere Gjenstande til Bytte. Endnu den Dag i Dag opbevares paa det ethnografiske Musæum i Kjøbenhavn disse Trofæer sammen med andre erobrede tyrkiske Vaaben. Kilderne henføre denne Bedrift til 1658, men da man ellers ikke véd noget om en saadan Træfning i dette Aar, er det muligt, at den tilhører et andet Tidspunkt; til at tvivle paa selve Begivenheden, der maaske mere end nogen anden har prentet sig i den almindelige Erindring om C. A., synes der ingen afgjørende Grund at være. Mere paafaldende er Beretningen i Kilder, som synes at maatte stamme fra C. A. selv, om, at han er bleven hædret med endnu en venetiansk Ridderorden foruden, som omtalt, med St. Markus Ordenen; meget taler imod, at det forholder sig saaledes. Heller ikke er han bleven ophøjet i den venetianske Adelsstand, skjønt det antydes i Digte fra Samtiden; derimod har han i alt Fald siden 1659 ført et Vaabenskjold, hvis mest ejendommelige Insignier vare en halv Ørn samt en Arm holdende paa Spidsen af en Kaarde et kløvet Tyrkerhoved, hvilket sidste synes at hentyde til den før omtalte Begivenhed med Ibrahim Pascha.

I Maj 1661 vendte Cort over Land tilbage til Holland. Han gjorde det med et anset Navn, ikke blot iblandt Venetianerne, men ogsaa iblandt sine hollandske Standsfæller. Vel havde han næppe, som det senere sagdes, ført Kommandoen over Flaader, men han havde været en ualmindelig tapper og uforfærdet Søofficer og en trofast og omhyggelig Skibschef, der ikke saa nøje, som Tilfældet ellers ofte var, havde set paa sin personlige Fordel eller taget Hensyn til sine Kontrakters Ordlyd, og han havde ved disse Egenskaber opnaaet en første Rangs Stilling imellem de andre hollandske Kapitajner i venetiansk Tjeneste. Sandsynligvis var derfor hans Ry ilet forud for ham til Holland, og han kunde nu fremvise talrige Attester foruden sine Guldkjæder og sin Ridderorden til Vidnesbyrd om den Hæder, han havde vundet. Ved hans Tilbagekomst besang ogsaa hollandske Digtere, om end ganske

vist ingen af de første, hans Berømmelse og lode tilmed deres Fantasi et temmelig frit Spillerum.

Da under hans Færden til Søs hans første Hustru var død, indgik han i Juli 1662 et nyt Ægteskab, denne Gang med Anna Pelt, en Datter af en afdød rig Kjøbmand i Amsterdam. Ved Brylluppet vare mange fornemme Mænd til Stede, hvoriblandt en Del Medlemmer af de hollandske Herrestater. Det var ved denne Lejlighed, at Cort, saa vidt vides, for første Gang betegnede sig med Navnet Adeler (Adelaer). Hidtil var han i Regelen blot bleven kaldt Cort Sivertsen, med en hollandsk Omskrivning af hans Faders Navn; til sine Tider havde han desuden baaret Tilnavnet Adelborst, hvilket maaske angav den Stilling, han i sin Tid havde haft i hollandsk Marinetjeneste. Om Grunden til, at han nu antog sit nye Navn, hvilket for øvrigt var et Slægtnavn i Holland, vides intet bestemt, men man kan opstille den Formodning, at Ørnen i hans før omtalte Vaaben har givet Anledning dertil.

I Løbet af 1662 paatænkte C. A. at rejse til Danmark; dog blev denne Tanke foreløbig ikke iværksat. Den venetianske Republik havde nemlig efter hans egen Beretning ikke afbrudt sin Forbindelse med ham; den overdrog ham forskjellige Hverv i Holland og tilbød ham desuden paa ny at træde i dens Tjeneste, denne Gang endog som Admiral med en særdeles høj Gage og paa andre gunstige Vilkaar. Han kom imidlertid ikke til at modtage dette Tilbud, thi forinden erholdt han en Opfordring til at forestille sig for Kong Frederik III.

Denne Opfordring, som blev afgjørende for hans senere Liv, kom i Jan. 1663 skriftlig til ham fra Generallieutenanten over den norske Hær Claus Ahlefeldt, der paa denne Tid opholdt sig med Orlov i Holsten. Hvad der har givet den umiddelbare Anledning dertil, er hidtil ikke bekjendt. Sikkert maa dog Rygtet om hans Anseelse mellem Venetianerne og Hollænderne være naaet til Danmark, og det er ikke usandsynligt, at Frederik III har været ivrig efter at tilføre det nye Regeringssystem, som var skabt ved Enevældens Indførelse, friske Kræfter. A. viste sig paa sin Side heller ikke uvillig; dog undlod han ikke at fremhæve de glimrende Tilbud, han nys havde modtaget fra den Stat, i hvis Tjeneste han havde vundet sine Lavrbær. Det varede ogsaa til Avg. Maaned, førend han ankom til Kjøbenhavn. Her førtes nu Forhandlinger med ham om de Betingelser, paa hvilke han skulde træde i dansk Tjeneste, og 15. Sept. 1663 udnævntes han til Admiralitetsraad og

Admiral. Som Admiralitetsraad skulde han deltage i Kollegiets Raadslagninger om Søstaten og Flaaden og sørge for Udførelsen af de kongelige Forordninger og Instruxer, som Admiral skulde han efter Kongens Ordre føre de Flaader og Eskadrer, som maatte blive ham overdragne. Hans Lønning fastsattes efter forskjellige Underhandlinger og hans eget Ønske paa den ejendommelige Maade, at han skulde have Ret til toldfrit at indføre to Skibsladninger spansk Salt om Aaret til Bergen og holde en Fuldmægtig i denne By til deres Forhandling; tillige skulde han som Kapitajn over et Kompagni Nordmænd, der skulde oprettes paa Holmen, have Gage som andre Søkapitajner. I Juli 1664 forandredes imidlertid disse Lønningsvilkaar dertil, at han skulde have en aarlig Gage af 7200 Rdl., og senere foretoges der ogsaa Forandringer med denne Sums Størrelse.

Den Lønning, som A. saaledes opnaaede, var meget høj saa vel i Forhold til de andre Statsembedsmænds som især til de andre Admiralers. Den viser paa én Gang, hvor megen Pris Regeringen maa have sat paa at faa ham i sin Tjeneste, og hvor store Fordringer han selv har stillet. Tilmed erholdt han Sæde i Admiralitetet som den næste i Rangen efter Rigsadmiralen Henrik Bielke og blev saaledes Vicepræsident i det nævnte Kollegium, en Rang, som kun forrykkedes, da Ulrik Frederik Gyldenløve 1670 en kort Tid fik Sæde mellem ham og Henrik Bielke. Hvad der skete, var saaledes en Tilsidesættelse af de andre Admiraler, særlig af Niels Juel, der havde været Medlem af Admiralitetet og Tilsynsmand paa Holmen siden 1657, og af Nicolai Helt. Om den sidstnævnte berettes det ogsaa, at han misfornøjet skal have søgt sin Afsked, hvilken dog i alt Fald ikke kan være bleven bevilget.

Det varede ikke længe, inden A. opnaaede den ene Hædersbevisning efter den anden. Senest i Begyndelsen af 1665 har han erholdt Titel af Generaladmiral; samme Aar nævnede Rygtet, at han skulde afløse Henrik Bielke som Rigsadmiral, medens Bielke skulde være Premierminister; en saadan Forandring indtraadte dog ikke. I Febr. 1666 blev han optagen i den danske Adelsstand med et Vaaben, der kun var en delvis Forandring af det, han allerede havde ført i Venedig. Ved Danebrogsordenens Indstiftelse 1671 blev han udnævnt til Ridder af denne Orden. Baade Frederik III og Christian V viste ham stadig personlig Interesse, og i ikke ringere Grad gjaldt dette om Dronning Sophie Amalie. Maaske har det ogsaa bidraget til at styrke hans Stilling, at der 1665 fra

Staterne i Holland rettedes et Tilbud til ham om at overtage en Plads som Viceadmiral, hvilket han dog afslog. Tanken dukkede senere op igjen, men ligeledes uden Følger.

I 12 Aar var A. knyttet til den danske Marines Bestyrelse. Men i disse Aar fandt intet Sammenstød Sted mellem danske og fjendtlige Flaader, og de væsentligste af de Egenskaber, som han tidligere havde lagt for Dagen, fik han saaledes ingen Lejlighed til at anvende. Søkrigeren kaldtes hovedsagenlig til en administrativ Virksomhed. Denne blev imidlertid ingen ringe, thi Perioden var temmelig indholdsrig for den danske Marine. I Aarene 1664—67 foretoges et betydeligt Arbejde i Retning af Nybygning og Udrustning af Krigsskibe, til Dels foranlediget ved Krigen mellem England og Nederlandene, med hvilken sidste Magt Danmark havde sluttet Forbund. Rimeligvis af Pengemangel sygnede Virksomheden atter hen i de sidste Aar af Frederik III's Regering, men Arbejdet gjenoptoges med Kraft og med forøgede Midler under Christian V. Efter 1670 foretoges ogsaa betydelige Forandringer i Administrationen, en Kommission nedsattes til Undersøgelse af Søstatens Forhold, den kollegiale Ordning gjordes en Del simplere, og en Række Instruxer udstedtes for over- og underordnede Embedsmænd. Den truende politiske Stilling foranledigede ogsaa snart omfattende Krigstilberedelser.

Hvilken Rolle har nu A. spillet i Administrationen, og hvorledes har han personlig udført den ham paahvilende Gjerning? Det ligger saa vel i Kildernes Natur som i Omstændighederne, at dette Spørgsmaal ikke fuldt ud kan besvares. Marinens Bestyrelse var kollegial, og lige saa lidt i Admiralitetet som i de andre Kollegier er det muligt nøjagtig at udpege, hvilken Part de enkelte Medlemmer have haft i Forvaltningen og dens Principer. Ved A.s Side stode tilmed Mænd med en lang Virksomhedsbane, som Henrik Bielke og især Niels Juel; der er Spor til, at Samarbejdet ikke altid har været det ønskeligste mellem Admiralerne, men noget bestemt kan ikke siges derom, og i det store og væsentlige kan Ansvaret og Æren ikke fuldt fordeles.

Dog er der visse Punkter, med Hensyn til hvilke man med nogenlunde Sikkerhed kan tale om A.s Indflydelse. Allerede strax ved Tiltrædelsen af sit Embede interesserede han sig for Oprettelsen af et Korps af unge Nordmænd, som skulde indøves paa Holmen i Navigation under hans eget Tilsyn, og ogsaa senere mærkes hans Ønske om at forøge de faste Baadsmænds Antal. En anden

karakteristisk Bestræbelse var hans Iver for at erhverve tilbage for Fædrelandet de indfødte, særlig Nordmænd, der paa lignende Maade som han selv havde modtaget Uddannelse i venetiansk og navnlig i hollandsk Tjeneste. Derimod kan Formodningen om, at han fyldte Søofficerskorpset med Hollændere, ikke godkjendes uden med stærk Begrænsning. Ganske vist bleve adskillige Hollændere indkaldte, maaske paa hans Initiativ, men dette var i og for sig ikke noget nyt i den danske Marine, og om en talrigere Indkaldelse af fremmede var kun Tale under extraordinære Krigsforhold. Med Hensyn til Skibsbygningen viste han fra første Færd en ivrig Interesse for Bygningen af Galejer i Norge i Stedet for Skjærbaade, og han var selv i Bergen 1664 for at tage sig af denne Sag. Hans Indflydelse synes ogsaa at mærkes i forskjellige af de mere principielle Reformer, som indførtes under Christian V, og den større Myndighed, der herved tiltænktes Rigsadmiralen, var i alt Fald i Overensstemmelse med hans Ønske og skyldtes maaske hans Forslag. I det hele kan der ingen Tvivl være om, at en Mand med A.s Energi paa mange Maader maa have gjort sin Medbestemmelsesret gjældende. Thi ogsaa i private Forhold mærkes hans store Virkelyst. Han skaffede sig saaledes Ejendomme baade paa Christianshavn og i Norge og var en ivrig Kjøbmand. Saa vel ved Salthandel og Handel paa Island som ved Gjenoplivelsen af den ostindiske Handel søgte han at erhverve sig Formue. Det var vel i og for sig ikke noget Særsyn, at fornemme Embedsmænd paa den Maade skaffede sig Biindtægter, men han gjorde det vistnok i sjælden stor Maalestok og var næppe særdeles nøjeregnende; om han derved har forsømt sine Embedspligter, kan ikke afgjøres.

A. sendtes gjentagne Gange i offentlige Ærender til Holland. Ved Alliancetraktaten af Febr. 1666 havde Generalstaterne forpligtet sig til under den daværende Krig mellem dem og England foruden aarlige Subsidier at stille 8 Krigsskibe til Danmarks Raadighed. A. sendtes strax til Holland for at modtage disse Skibe; efter forskjellige Forhandlinger, under hvilke der var Tale om, at Skibene skulde forenes med den hollandske Flaade under A.s Befaling, førte han dem i Maj Maaned til Kjøbenhavn og antog samtidig mange hollandske Officerer til Brug paa Flaaden under den ventede Krig med England. Tre Aar senere, 1669, var han paa ny i Holland for at afslutte en Overenskomst angaaende Skibsmaalingen, et Spørgsmaal, der havde Betydning for Erlæggelsen af Tolden i Norge.

Da med Aaret 1672 Udsigterne til et Brud med Sverige stadig bleve mere og mere truende paa Grund af den almindelige evropæiske Situation og trods Griffenfelds Bestræbelser for at bevare en foreløbig Nevtralitet, var det naturligt, at ogsaa Flaaden blev Gjenstand for den største Opmærksomhed, og at omfattende Rustninger fandt Sted. Allerede 1673 var A. udset til Flaadens øverstbefalende, og ved Krigens Udbrud 1675 tildeltes denne Stilling ham endelig. 28. Juli udfærdigedes en Instrux for ham som Chef for den samlede til Østersøen bestemte Flaade, bestaaende af en Del danske Krigsskibe og de hollandske Auxiliærskibe. Flaaden var delt i 3 Eskadrer, under Generaladmiralen selv, Niels Juel og den hollandske Kommandør Bincks; dens Størrelse angives noget forskjellig; dog bestod den næppe af mere end 12 Linjeskibe foruden mindre Skibe. A.s Instrux gik ud paa, at han skulde krydse mellem Bornholm og Rygen, forurolige denne Ø samt Usedom og Wollin og for øvrigt optage alle Skibe, som gik fra og til Sverige, men han maatte paa ingen Maade risikere Flaaden ved i Utide at indlade sig i Kamp med den svenske Flaade, hvis denne viste sig at være for stærk.

13. Avg. stod Flaaden under Sejl til Østersøen, A. var om Bord paa Admiralskibet St. Georg; det var første Gang, at han i dansk Tjeneste skulde maale sig med Fjenden. Men Omstændighederne føjede sig anderledes. Efter at have krydset i Farvandet ved Bornholm gik Flaaden i Slutningen af Avg. vest paa og lagde sig for Anker mellem Møen og Rygen. Sidst i Sept. nærmede man sig til denne Ø, men en Landgang viste sig for farlig. Snart begyndte ogsaa Situationen at blive ugunstig. Der indløb Efterretninger om, at den svenske Flaade var den danske betydelig overlegen i Styrke, Forholdet til de hollandske Skibschefer var ikke synderlig godt, stærke Storme begyndte at blæse op, og hertil kom som den værste Ulykke en farlig Epidemi blandt Skibsmandskabet. Det varede heller ikke længe, inden A. selv følte sig smittet og syg. Under disse Omstændigheder besluttede han sig til at søge tilbage under Stevns, hvor Flaaden ankrede op 22. Okt.; en Uges Tid efter gik den længere tilbage, hen imod Dragør. Herfra anmodede han Rigsadmiralen Henrik Bielke om at komme om Bord til sig for af ham at modtage Kongens Befalinger; gik disse ud paa, at han atter skulde søge Søen, vilde han adlyde, men paa egen Haand vilde han ikke med sit af Sygdom medtagne Mandskab vove Flaaden, især da de stærke Storme vedbleve. Men imidlertid

havde hans egen Helbredstilstand alvorlig forværret sig; han saa sig nødsaget til at forlade sit Skib uden at have truffet Fjenden, overdrog 2. Nov. Kommandoen til Niels Juel, tog Afsked med Officerer og Mandskab og lod sig bringe i Land. 3 Dage efter, 5. Nov., døde han i sit Hjem i Kjøbenhavn, kun 52 Aar gammel. I Febr. 1676 blev hans Lig bisat i Holmens Kirke, men flyttedes en Del Aar senere til Frue Kirke.

Nyere Undersøgelser have godtgjort, at den store Nimbus, der har omgivet A.s Navn i mange Slægtled som evropæisk berømt Søkriger og som Gjenskaber af den danske Orlogsflaade, ikke har været fuldt fortjent. For saa vidt som adskilligt kunde tale for, at han selv ikke har været uden Skyld i de fremkomne Overdrivelser, maa det dog som et Vidnesbyrd derimod fremhæves, at det saakaldte Testamente, som oplæstes ved hans Bisættelse, og som sikkert skylder hans nærmeste Omgivelser og hans egne Beretninger sin Oprindelse, er affattet baade paalidelig og fordringsløst. A. vil ogsaa uden Tvivl vedblivende henregnes til den danske Marines ejendommeligste Skikkelser; hans æventyrlig bevægede og paa tapre Bedrifter rige Ungdom i det fjærne Udland vil med dens Modsætning, den rolige administrative Virksomhed i Hjemmet, stadig blive erindret.

Mylius, Cort Sivertsøn Adelers Liv og Levnets Beskrivelse, 1740. Bruun, Curt Sivertsen Adelaer, 1871. Danske Samlinger 2. R. V, 1 ff.

J. A. Fridericia.

Adeler, Frederik, 1700—66, Stiftamtmand. Han er født 3. Maj 1700 i Kjøbenhavn (Christianshavn) og var Søn af ndfr. nævnte Gehejmeraad Frederik Christian A. († 1726). Han rejste 1722 udenlands med to af sine Brødre, besøgte i Løbet af 4 Aar Tyskland og Nederlandene, England, Frankrig og Italien og blev kort efter sin Hjemkomst 1726 Kammerjunker hos Dronning Anna Sophie. Samtidig med sit Giftermaal blev han 1727 Etatsraad og Amtmand over Kalundborg, Sæbygaard, Dragsholm og Holbæk Amter, 1740 Konferensraad, 1749 ved Jubelfesten Ridder af Danebrog og 1751 ved Bytte med sin Svoger Joach. Hartv. Joh. v. Barner Stiftamtmand i Christianssand og Amtmand over Nedenæs og Raabyggelaget. 1760 ved Jubelfesten blev han Gehejmeraad og fik 1763 Ordenen de l'union parfaite. Han døde i Christianssand 28. Dec. 1766 og blev bisat med stor Højtidelighed i Christianssands Domkirke 20. Jan. 1767 med Parentation af Stiftsprovsten Professor S. Friedlieb, men 30. Maj s. A. ført til Familiebegravelsen i Frue

Kirke i Kjøbenhavn. Han ejede i Norge Herregaarden Gimsø Kloster med Bratsberg etc. ved Skien og i Sjælland (1727—54) Gundetved (nu Selchausdal) samt Egemark og Alkestrup 25. April 1727 blev han gift paa Frederiksberg Slot med Anne Beate Rosenkrantz, f. 28. Sept. 1707, † 15. Febr. 1777 under et Besøg i Christiania. Hun var en Datter af Justitsraad Jørgen R. til Qvitzovsholm, havde fra sit 13. Aar været Hofdame hos Dronning Anna Sophie og fik 1757 Ordenen de l'union parfaite. Hun beboede som Enke Gimsø Kloster og roses som en klog og fortræffelig Dame, medens det om Ægtefællen, uagtet flere gode Egenskaber, hedder, at han var »bekjendt for sin indskrænkede Forstand».

Lassen, Norske Stamtavler. J. B. Hass' «Ære- og Efterminde», Mskr. Nr. 338 in fol. i Univ. Bibl. i Chra. ved Aar 1766. Parent. ov. ham af S. Friedlieb, Mskr. Nr. 470 in 4to smstds. Ligpræd. over hende af J. v. d. Lippe, Chra. 1777.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Adeler, Frederik Baron, 1764—1816, Overpræsident, blev født paa Adelersborg 25. Juli 1764 og var en Søn af Kammerherre Conrad Vilhelm Baron A. og Ulrika Helene Cicignon. I en Alder af kun 14 Aar blev han Hofjunker, 1781 Kammerjunker, 1790 supernum. Kommitteret i Generaltoldkammeret og 1792 Kammerherre. 1802 udnævntes han til Stiftamtmand i Throndhjem og Amtmand over nordre og søndre Throndhjems Amt, men forflyttedes allerede 1804 som Amtmand til Holbæk. 1808 blev han Stiftamtmand i Fyn og Amtmand over Odense Amt og Aaret efter Gehejmekonferensraad og Overpræsident i Kjøbenhavn; 1804 havde han erholdt Storkorset af Danebrog. Han døde pludselig i Kjøbenhavn 23. Marts 1816. 1. Juli 1786 havde han ægtet Berta Komtesse Moltke, der var født 16. Nov. 1767 og døde 1. Maj 1846 paa Adelersborg. Dette Baroni, som A. 1785 havde overtaget tillige med Gimsø i Norge, substituerede han 1810 med en Fideikommiskapital, men Gaard og Gods, hvis Bestyrelse han med megen Duelighed varetog, forblev dog som et Allodialgods hos Efterkommerne af hans eneste Datter Sophie Hedevig Baronesse A.

Manthey, Ridderes Levnetsløb 1809—17. Lassen, Norske Stamtavler I, 53 f.

Thiset.

Adeler, Frederik Christian, 1668—1726, Gehejmeraad, var Søn af foranstaaende Generaladmiral Cort A. og Anna Pelt og født i Kjøbenhavn 13. Okt. 1668. Han blev holdt over Daaben af Kronprinsen, den senere Christian V, nød som ung en omhyggelig Uddannelse og rejste derpaa udenlands (1687—90). Paa sin Rejse

gjæstede han ogsaa Venedig, hvor man endnu havde hans Faders Bedrifter i frisk Minde, og hvor man modtog ham vel. Der blev endog offereret ham smigrende Ærevers. Strax efter sin Hjemkomst blev han Kammerjunker og ægtede i Sept. 1694 Henriette Marie Lente, Datter af Gehejmeraad Joh. Hugo Lente, Regeringsraad i Slesvig og Gesandt ved det køllnske Hof, og Margrethe Barnefeldt. Dels efter sin Fader, dels med sin Hustru kom A. i Besiddelse af betydelige Jordegodser: Bratsberg, Gimsø, Sæbygaard og Egemark, foruden det store Adelerske Hus paa Christianshavn m. m.; Dragsholm kjøbte han 1694 for Spotpris af en portugisisk Jøde. I Statstjenesten gjorde A. hurtig Karriere: 1694 blev han Justitsraad og Assessor i Højesteret, 1699 Deputeret i Sø- og Landkommissariatet, og kun 31 Aar gammel Etatsraad (1700). I 1704 ledsagede han Frederik IV paa dennes norske Rejse. I Rensborg fik han 1712 Danebrogsordenen og blev næste Aar første Deputeret i Rentekammeret og Gehejmeraad. Desuden var han Amtmand i Roskilde og Tryggevælde Amter og blev i 1717 efter Otto Krabbe Stiftsbefalingsmand i Sjælland. Under den nordiske Krig havde han som Finansdeputeret efter bedste Evne gjort sit til at raade Bod paa de store Vanskeligheder, Regeringen havde at kæmpe med, men snart efter Fredslutningen 1720 og Dronning Louises Død følte han, som var af en svagelig Helbred, Trang til Rolighed og Længsel efter at vende Hoflivet og dets Rænker Ryggen og indgav Begjæring om Afskedigelse fra sine Embeder, hvad der bevilgedes ham (Avg. 1721) faa Maaneder efter Kongens Ægteskab med Anna Sophie Reventlow. Han døde af Brystsyge i den Adelerske Gaard paa Christianshavn Langfredag Morgen, 19. April 1726. Med sin i 1703 afdøde Hustru havde han 7 Børn.

Hofman, Dsk. Adelsmænd III, 189 f. A. Højer, Friderich IV, passim. Lassen, Norske Stamtavler I, 42 f. *F. J. Meier.*

Adeler, Frederik Georg, 1736—1810, Stiftamtmand. Han er født 25. Avg. 1736, formentlig paa Forældrenes Ejendom Gundetved i Sjælland, og var Søn af ovennævnte Stiftamtmand Fred. A. († 1766). Han skal allerede være bleven Lieutenant som Barn, blev i sit 19. Aar (1755) Kapitajn og 1756 ansat i denne Egenskab ved 2. Vesterlenske Regiment, hvor han 1761 opnaaede Sekondmajors Karakter; o. 1757 blev han Kammerjunker. Efter at have faaet Afsked fra Militæretaten i April 1764 blev han i Juli s. A. Amtmand i Bratsbergs Amt og 1769 Kammerherre. 1771 blev han mod sin

Vilje forflyttet til Lister og Mandals Amt, da det ansaas mindre heldigt, at han var Amtmand i det Distrikt, hvor hans Ejendomme vare beliggende. Han kom imidlertid efter Ansøgning og med en Restriktion med Hensyn til Tømmerhandelen allerede 1773 tilbage til Bratsbergs Amt, hvor han efter den store Ildebrand i Skien i Nov. 1777 vandt megen Popularitet ved sin store Godgjørenhed mod de brandlidte. Tidligere i samme Aar var han udnævnt til Ridder af Danebrog. 1781 blev han Stiftamtmand i Christianssand og fik Afsked i Aaret 1788 i Anledning af de af Christian Lofthus vakte Uroligheder. Han var to Gange gift, første Gang 1762 med Juliane Ernestine v. Cicignon f. 1744 † 1790, fra hvem han blev separeret 1785; anden Gang 1796 med Caroline Rudolphine v. Schubarth f. 1760 † 1798, Enke efter Kammerjunker Jacob Løvenskiold til Borrestad. A. var Ejer af Gimsø Kloster med Bratsberg, hvor hans Jordbrug indbragte ham en Præmie i Aaret 1776. Da hans eneste Søn, Anton Beatus A., f. 1767 † 1843 som Kammerjunker og sidste Mand af Slægten i Norge, var svag paa Sjæl og Legeme, bestemte Faderen, at Godserne efter hans Død skulde tilfalde hans Brodersøns Linje i Danmark med Udbetaling af en Livrente til Sønnen.

Lassen, Norske Stamtavler. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Adeler, Henrik, o. 1660—1718, Stiftamtmand. Han er maaske født i Kragerø, hvor Faderen, Niels Sørensen A. til Jomfruland, der døde 1694 som Kancelli- og Assistensraad samt Amtmand i Bratsbergs Amt, den Gang formentlig boede. Han forekommer som Sekretær i Kancelliet mellem 1686 og 1691 og kaldes i sidstnævnte Aar tillige Assessor i Hofretten, da han ved Faderens Afstaaelse blev Amtmand i Bratsbergs Amt. Senere fik han Titel af Assistens- og Justitsraad. Ved det norske Regeringskollegium Slotslovens Oprettelse i 1704 blev han det ene af sammes 5 Medlemmer og fungerede i denne Egenskab til 1711, da han blev Stiftamtmand i Christianssand. 1709 fik han Titel af Etatsraad og døde 8. Febr. 1718 i Skien, hvorhen han nylig var kommen for at tilendebringe en Kommissionsforretning. Han blev 1686 gift med Drude Hansdatter Bladt, uden Tvivl en Datter af Borgmester Hans Pederssøn B. i Kjøbenhavn.

Norske Saml. 8vo I. 150. Lassen, Norske Stamtavler I. 65 f.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Adeler, Sivert, 1647—83, Søofficer, ovfr. nævnte Generaladmiral Cort A.s ældste Søn af første Ægteskab, er født i Hoorn i Holland. Han har maaske først været i hollandsk Tjeneste til Søs og kom 1663 med Faderen til Danmark, hvor han allerede 1666 udnævntes til Kapitajn og 1668 blev anvendt som Befalingsmand paa Skibet Færø, der blev udsendt for at gjenoplive de i nogen Tid ophørte Handelsforbindelser med Ostindien. Skibet afgik fra Kjøbenhavn i Okt. 1668 og kom til Trankebar i Maj det følgende Aar; i 1669 og 1670 var han i Bantam paa Java, med hvis Fyrste der blev sluttet en Traktat, efter at Christian Bielke med Skibet Mageløs ogsaa var bleven sendt der hen. I Sept. 1670 vendte A. tilbage til Kjøbenhavn, hvor han nød megen Anerkjendelse for Udfaldet af sin Sendelse, og hvor han samme Aar blev udnævnt til Schoutbynacht. I det følgende Aar blev han af Kongen sendt til Holland for paa Admiral Ruyters Skib videre at uddanne sig i Søtjenesten. 1672 udnævntes han til Kommandant i Dansborg, fik Titel af Indisk Raad og drog s. A. til Ostindien. Da han i Aaret 1683 befandt sig paa Hjemrejse til Danmark, døde han paa Skibet den flyvende Ulv ved det gode Haabs Forbjærg 24. Jan. samme Aar og blev begraven i Kapstaden. Han var ugift.

Lützow, Hist. Efterretn. om danske Søe-Officierer I, 9 f. Bruun, Curt Sivertsen Adelaer.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Adeler, Theodor, 1747—1826, Godsejer. Han var Søn af ovfr. nævnte Stiftamtmand Frederik A. († 1766) og fødtes 15. Marts 1747. Han var først Søofficer, idet han 1764 blev Sekondlieutenant og 1772 Premierlieutenant i Søetaten, men paa Grund af svagelig Helbred indgav han 1774 Ansøgning om Afsked, hvilken han fik med Kapitajns Karakter. Senere blev han Kammerherre og virkede som Godsejer meget til Bondestandens bedste ved Ophævelsen af Fællesskabet, Udflytningen af Gaardene osv. Han ejede Ullerup paa Mors og senere Sohngaardsholm (ved Aalborg), hvorfra han 1775 hentede sin Hustru Frederikke Ferdinandine Benzon (f. 1754 † 1828 i Marseille), Datter af Konferensraad Johs. B. I Aaret 1789 fik han den store Guldmedaille for Fortjenester. Paa Grund af sin svagelige Helbred og i Haab om at finde Lindring i et mildere Klima bosatte han sig senere i Frankrig, hvor han kjøbte Godset Gromelle i Nærheden af Avignon. Han fortsatte her i 25 Aar sine Bestræbelser til Landbrugets Fremme og var meget yndet af Befolkningen paa Grund af sin Godgjørenhed og Hjælpsomhed; ogsaa

enhver dansk, der kom til hans Gods, le petit Danemark, som det kaldtes, blev modtagen med Velvilje. Hans kjærlighedsfulde Natur viste sig ligeledes over for Dyrene, i det han paa sit Gods oprettede et Hospital for syge Heste og Hornkvæg og et Asyl for dem, naar de paa Grund af Alder vare blevne uskikkede til at arbejde. A., der var en meget kundskabsrig Mand, ejede en udmærket Bogsamling. Ved en meget nøjsom Levemaade opnaaede han, uagtet sin svagelige Helbred, dog den høje Alder af næsten 80 Aar. Han døde 28. Sept. 1826 paa sit franske Gods.

Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog S. 408 ff. Lassen, Norske Stamtavler I, 57.

P. Brock.

Lente-Adeler, Christian, 1699—1757, Godsejer, Søn af ovfr. nævnte Fred. Christ. A., var efter sin Udenlandsrejse Volontør ved Garden til Fods fra 1718 til 1722, blev derefter Kammerjunker hos Markgrevinden og senere hos Kong Frederik IV til dennes Død, 1735 Etatsraad, 1747 Konferensraad. Han kjøbte 1727 af sine Medarvinger Dragsholm Slot med Tilliggende og fik samme Aar Tilladelse til i Anledning af et ham af hans Morfaders Broder, Gehejmeraad Christian Lente, testamenteret Fidéikommis at føje Lenternes Navn og Vaaben til sit eget Navn og Vaaben; da han imidlertid forblev ugift, indsatte han ved Testamente af 1755 sin Broder Theodor til Arving af det Lenteske Navn og Fideikommis og oprettede Dragsholm til et Stamhus, der skulde tilfalde en Brodersøn af ham. Han døde 8. Oktbr. 1757.

Personalhist. Tidsskr. IV, 175. Lassen, Norske Stamtavler I, 43.

P. Brock.

Lente-Adeler, Conrad, 1732—1804, Officer, Søn af ndfr. nævnte Gehejmeraad Theodor Lente-A., er født i Fyn 14. Dec. 1732. Han var oprindelig ikke bestemt til at skulle gaa Officersvejen og indtraadte først med sit 23. Aar i Hæren, men han havde Anlæg for Tjenesten, og hans formaaende Slægt skaffede ham hurtigt Avancement, saa han allerede 3 Aar efter, 1758, var Ritmester og 1762 Major i det holstenske Kyrasserregiment. 1774 blev han som Oberstlieutenant forsat til fynske Regiment Ryttere, senere fynske Dragonregiment; 1783 blev han Oberst og 1789 Generalmajor og Chef for Regimentet. Denne Stilling beklædte han dog kun til Udgangen af Aaret, da han kaldtes til Kjøbenhavn for at tage Sæde som Deputeret i Generalitets- og Kommissariatskollegiet, hvor han forblev, indtil han 1803 afskedigedes med Generallieutenants Karakter.

— L.-A. nød Anseelse som en praktisk dygtig Kavalleriofficer, men som Deputeret forstod han ikke at gjøre sig gjældende, hvilket dog mindre tilskrives hans Mangel paa administrativ Evne end hans beskedne og noget ydmyge Væsen. Han fik 1774 Titel af Kammerherre og udnævntes 1792 til Ridder af Danebrog. Han døde ugift i Odense 25. Febr. 1804. *S. A. Sørensen.*

Lente-Adeler, Frederik Christian, 1728—91, Amtmand. Han blev født 1. Juli 1728 og var en Søn af ndfr. nævnte Gehejmeraad Theodor Lente-A. Han blev Hofjunker 1745, Kammerjunker 1747, Kirkeinspektør i Sjælland 1764 derved, at hans Fader afstod Amtmandschargen over Nyborg og Tranekjær Amter til Kammerherre v. Holstein, imod at denne skulde overlade Sønnen Stillingen som Kirkeinspektør, et Arrangement, der fandt Regeringens Billigelse. 1766 blev han Konferensraad, og han døde 23. Juni 1791, ugift.
G. Kringelbach.

Lente-Adeler, Theodor, 1702—67, Amtmand, Søn af ovfr. nævnte Fred. Christ. A. og født 26. Maj 1702, kjøbte 1730 Lykkesholm i Svendborg Amt, blev senere Gehejmeraad, 1752 Ridder af Danebrog, 1763 af l'union parfaite. Han var Amtmand over Nyborg og Tranekjær Amter. I Følge sin Broder Christian L.-A.s Testamente af 1755 fik han 1758 Patent paa at kaldes Lente-Adeler. Han ægtede 1727 Hofdame Leopoldine Cathrine Rosenkrantz, dame de l'union parfaite, f. 1710 † 1768. Han døde 21. April 1767.
Lassen, Norske Stamtavler I, 60 f. *P. Brock.*

Adelheid (eller Adele), — 1152 —, Dronning, var næstyngste Datter af Conrad af Wettin, Markgreve af Meissen og Lausitz, og hans Hustru Luccardis. Hun blev 1152 gift med Kong Svend (Grade), med hvem hun havde en Søn, som døde ganske ung, og en Datter, Luccardis. Man beskyldte hende for at forlede sin Mand til at indføre fremmede Sæder, efter Saxes Mening dog med Urette. Efter Svends Død giftede hun sig med Grev Albert af Aschersleben eller Ballenstedt, med hvem hun havde en Datter Gertrudis, som senere blev gift med Walther af Arnstein.
Suhm, Hist. af Danmark VI. *J. Kinch.*

Adler, Adolph Peter, 1812—69, Theolog. Han var Søn af Grosserer Niels A. og Anna Charlotte Christine f. Enghel. Han blev født i Kjøbenhavn 29. Avg. 1812 og kom 9 Aar gammel i

den kjøbenhavnske Borgerdydskole, fra hvilken han 1831 blev dimitteret til Universitetet; men som medskyldig i disciplinære Uordener under den skriftlige Prøve blev han afvist fra Examen, og først 1832 blev han Student. I 1836 underkastede han sig den theologiske Embedsprøve, og Aaret efter tiltraadte han en Rejse til Tyskland, Italien, Frankrig og Schweits. Allerede paa denne Rejse havde den nyere Filosofi vakt hans Interesse, og efter sin Hjemkomst begyndte han et planmæssigt Studium af Hegel. En Frugt af disse Studier var Afhandlingen om «den isolerede Subjektivitet i dens vigtigste Skikkelser», som han 1840 forsvarede for Magistergraden. I den følgende Vinter holdt han offentlige filosofiske Forelæsninger paa Universitetet, men allerede i Begyndelsen af 1841 blev han Præst i Hasle og Rutsker paa Bornholm. Kort efter (16. Maj 1841) ægtede han Margrethe Charlotte Amalie Kofod, Datter af Dr. theol. Børge Poscholan K., Sognepræst i Kjøbenhavn. I Sommeren 1841 visiterede Biskop Mynster paa Bornholm, og han giver A. det Vidnesbyrd, at han «uagtet al sin Hegelskhed har ret gode Gaver til at prædike og tager sig af sit Embede» (Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid, S. 421). Paa Bornholm syslede A. med et Arbejde, der skulde hedde: «Populære Foredrag over den subjektive Logik»; men inden det var fuldendt, udgav han «Nogle Prædikener» (1843), der vakte en vis Opsigt. I Fortalen til disse skildrer A. nemlig, hvorledes hans Tanke under Arbejdet paa den subjektive Logik «havde fordybet sig i sig selv for at forklare Skabelsen og Kristendommen». Som han da en Aften udviklede det ondes Oprindelse, saa han «som ved et Lysglimt», at det ikke var paa Tanken, men paa Aanden, alt kom an. Samme Nat mente han at høre «en hæslig Lyd» i sit Værelse, og det forekom ham, at Frelseren bød ham staa op, opbrænde sit eget og holde sig til Bibelen. Paa Grund af denne Fortale, som man almindelig opfattede som Tegn paa Forf.'s Afsindighed, blev A. suspenderet (1844) og senere entlediget, skjønt Sognebeboerne ansøgte om at beholde ham. Biskop Mynster, der frygtede for, «at den partielle Forvirring skulde blive total» (anf. Skr. S. 433), hvis man gik for hurtig frem mod A., lod ham forelægge forskjellige Spørgsmaal: om han erkjendte, at de omtalte Prædikener delvis vare skrevne i en exalteret, forvirret Sindstilstand; at de røbede Sværmeri; at de indeholdt falske Sætninger som den, at Jorden ikke oprindelig var god, og upassende Ytringer som, at Hexe maa brændes. Men

da A.'s Svar paa disse Spørgsmaal fandtes utilfredsstillende, blev han entlediget i Naade og med Ventepenge (1845). Siden udfoldede han en ret omfangsrig filosofisk-theologisk Forfattervirksomhed («Forsøg til en systematisk Fremstilling af Kristendommens Logik», 1846. «Theol. Studier» I—II, 1846—47. «Kristelige Afhandlinger», 1852. «Momenter med H. t. Forløsningsværket i Jesu, logisk fremstillede», 1853), der ved Siden af Glimt af Dybsind indeholder totalt formørkede Partier, de sælsomste Paradoxier og Meningsløsheder. Han sammenlignede sig selv med «Dampmaskinens første, ringe Opfinder», der «paa Grund af sine kuriøse Ideer» blev sat i et Galehus, og sine første Skrifter stiller han ved Siden af «Nehemias' smaa Tempelmure, som man mente, at Rævene om Natten vilde nedrive». Selv finder han imidlertid, at hans senere Arbejder have vist, at «de første Grundbegreber have været i Stand til at bære en Del af det kristelige Indhold». Denne Opfattelse vil næppe blive delt af mange. Som Theolog er A. snarere en Repræsentant for en moderne Gnosticisme end for den kirkelige Theologi, og som Filosof er han nærmest et Exempel paa, hvilke Ulykker den hegelske Spekulation kunde volde, hvor den traf paa skrøbelige Hoveder. S. Kierkegaard var en af de faa samtidige, der skjænkede A.'s Optræden en varigere Opmærksomhed; en ikke ringe Del af Kierkegaards Dagbogsoptegnelser fra 1846 dreje sig om A.'s formentlige «Aabenbaring». Paa den ene Side interesserede A. ham «ved det dobbeltsatiriske: at han som væsentlig Hedning bliver — kristelig Præst, og at han, bragt det kristelige adskilligt nærmere, bliver afskediget» (Af S. Kierkegaards efterladte Papirer, 1845—46, S. 581); paa den anden Side fandt Kierkegaard i A.'s Skrifter «en indirekte Satire» over den hegelske Filosofi, «i det han eklatant bryder med den, men dog ubevidst konniverer med den og da ved sit Livs Fortumlethed bringer den hegelske Filosofi i Situationer, hvor den maa vise sig saa selvmodsigende, som den er» (anf. Skr. S. 629). Efter sin Entledigelse blev A. i flere Aar i Hasle, men 1853 flyttede han til Kjøbenhavn, hvor han døde 5. Okt. 1869. Da han havde tilbragt et Par Aar af sit ufrivillige Otium i den lille Provinsby, rejste han atter udenlands og levede en Vinter (1847—48) i Syden. Sine Oplevelser paa denne Rejse har han skildret i et eget Skrift, der ved Siden af en og anden Notits af tidshistorisk Interesse indeholder en stor Mængde Synderligheder og Smagløsheder. Han sammenligner saaledes sig selv med Patriarken Jacob; thi som

denne har han i disse Rejseskildringer »begydt de Steder, hvor han har hvilet og haft romantiske Drømme, med Olie ɔ: Aand».

Avtobiografi i Forhandl. ved Kjøbenhavns Universitets Fest i Anledning af Salvn. og Kron. 1840. Adler, Skrivelser min Suspension og Entledigelse vedkommende, Kbh. 1845. Erslew, Forf. Lex. *Fr. Nielsen.*

Adler, David Baruch, 1826—78, Handelsmand og Politiker, yngste Søn af Vexelmægler Baruch Isak A. og Hanne f. Meyer, født 16. Maj 1826 i Kjøbenhavn. Fra 1846—50 var han som Deltager i Kommissionshuset Martin Levin & Adler bosat i London, hvor han i 1849 ægtede Jenny Raphael, Datter af Bankier John R. Aaret efter vendte han tilbage til Kjøbenhavn og overtog under Firmaet D. B. Adler & Co. en Onkels Bankierforretning, hvis Virksomhed fra nu af i Samklang med de Bestræbelser, der i det hele paa den Tid udfoldedes her i Landet, og hvortil Krigen i 1848 i saa væsentlig Grad havde givet Stødet, for en stor Del blev rettet paa at drage jyske Pengeforretninger bort fra Hamborgs Formynderskab. Det var da ogsaa især fra hans jyske Forbindelser, at Faren for hans Hus meldte sig under Handelskrisen i 1857, en Fare, som det dog dels ved yderste Anspændelse af egne Kræfter, dels ved kjøbenhavnske Handelsvenners Støtte i Skikkelse af Garanti lykkedes ham, om end kun med store Tab, at besværge. Som Tak for den ydede Haandsrækning stiftede han i 1864 et Legat paa 20000 Kr. for trængende Enker og Døtre af Handelsstanden. A. var Medstifter af Kjøbenhavns Privatbank (1857) og Handelsbank (1876) samt af flere jyske Pengeinstitutioner, deriblandt Ny jyske Kjøbstad-Kreditforening (1871) og Jysk Handels- og Landbrugsbank (1876). Efter Krigen i 1864 afsluttede han med Raphael & Son i London et dansk Statslaan, og i 1868 afsluttede han et svensk-engelsk Laan. — I *politisk* Henseende hørte han hjemme paa det nationalliberale Partis venstre Fløj og indtog ogsaa i alle andre Samfundsspørgsmaal et frisindet Standpunkt, hvilket i Forening med hans stærkt udprægede Sans for Deltagelse i det offentlige Liv, hans vindende Personlighed, store Arbejdsdygtighed og sociale Stilling efterhaanden tilførte ham en Række offentlige Hverv. Han var saaledes fra 1864—69 Medlem (for Helsingør) af Rigsraadets og Rigsdagens Folketing, fra 1869, som Afløser for C. N. David, Medlem af Landstinget og deltog i disse Stillinger især i Behandlingen af Finans- og Beskatningsspørgsmaal. Han var end videre Medlem af Borgerrepræsentationen fra 1858—64 og fra 1869—72, af Grosserer-Societetets Komité fra 1875—78, af Sø- og

Handelsretten fra 1862—78 og af det mosaiske Trossamfunds Repræsentantskab fra 1870—77. Desuden havde han Sæde i den skandinaviske Kommission for Udarbejdelse af en Vexellov (Lov af 7. Maj 1880) og af den danske (senere skandinaviske) Kommission for Tilvejebringelse af en Sø- og Handelsretslov. — Hans Interesse for dansk Kunst og Industri gjorde ham til et virksomt Medlem af Komiteerne for Udsmykning af Nationaltheatret (1870), for Industriudstillingen i 1872 og for Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingen i Paris 1878. Sidst, men ikke mindst, kan nævnes hans omfattende Virksomhed for Omordningen af Kjøbenhavns private Understøttelsesvæsen. — Han døde 4. Dec. 1878.

Illustr. Tid. 15. Dec. 1878. *C. Salmonsen.*

Adler, Jacob Georg Christian, 1756—1834, Orientalist, Generalsuperintendent. Han var født i Arnæs ved Sliens Bred 8. Dec. 1756. Hans Fader, Brandenborgeren Georg Christian A., var Præst i denne lille Skipperby, men blev et Par Aar efter forflyttet til Holsten og døde 1804 som Provst i Altona. Sønnen nød først Undervisning af sin Fader, siden af forskjellige Huslærere, indtil han kom paa Gymnasiet i Altona, hvorfra han 1776 afgik til Universitetet i Kiel. Hans Hovedstudium var Theologi, men dermed forbandt han de østerlandske Sprog, som han fra sin tidlige Ungdom havde en stor Forkjærlighed for. Efter at have udviklet sig videre i Orientalia under Tychsens Vejledning i Bützow og Rostock kom han 1779 til Kjøbenhavn, hvor det lykkedes ham at vinde den indflydelsesrige Kabinetssekretær, Gehejmeraad O. H. Guldbergs Velvilje, vistnok ikke mindst fordi han ogsaa havde henvendt sine Studier paa den kritiske Undersøgelse af Bibeltexten, et Æmne, som den Gang og senere sysselsatte mange Lærde. Ved et Skrift, udgivet i Hamborg 1779, havde han allerede lagt sit Kjendskab til den rabbinsk-thalmudiske Litteratur for Dagen ligesom sin Dygtighed i at behandle orientalske Haandskrifter. I Kjøbenhavn gav han sig til at undersøge de i det kgl. Bibliothek værende kufiske Haandskrifter og udarbejdede en latinsk Beskrivelse over dem, hvormed han forbandt interessante Oplysninger om Skrivekunsten hos Araberne og dens Udvikling samt forskjellige nye Iagttagelser angaaende den paa hin Tid endnu kun lidet kjendte kufiske Skrift, hvilke dog ikke alle have staaet deres Prøve («Descriptio codicum quorundam cuficorum in Bibl. regia Hafniensi et ex iisdem de scriptura cufica Arabum observationes novæ», Altonæ 1780, 4to). Ved Guldbergs

Anbefaling fik han nu et kgl. Rejsestipendium, der satte ham i Stand til i Aarene 1780—82 i Tyskland, Holland, Frankrig og Italien at granske græske og orientalske Haandskrifter, særlig med Bibelkritikken for Øje. Navnlig blev et 15 Maaneders Ophold i Rom af megen Betydning for ham, da han her kom i venskabelig Forbindelse med flere berømte Lærde, der kunde og vilde fremme hans særlige Studier, deriblandt Kardinal Stephan Borgia, Augustineren Antonius Georgii og Bibliothekaren Stephan Evodius Assemani. Ogsaa med adskillige indfødte Arabere kom han her i Berøring, hvilket skaffede ham en usædvanlig Indsigt i det nulevende arabiske Sprog og dets forskjellige Dialekter (en Række Meddelelser herom af A. ere f. Ex. optagne i G. Wahl's Neue arab. Anthologie, Lpz. 1791, S. 12—31). Ved sit behagelige Væsen og en klog Benyttelse af Forholdene vidste han at skaffe sig Adgang til mange hidtil lidet kjendte og sjældne Haandskrifter, og han udgav 1782 i Rom «Museum Cuficum Borgianum Velitris illustratum», indeholdende Afbildninger og Forklaring af Borgias gammelarabiske Møntkabinet og en Fremstilling af Drusernes Historie, oversat efter et sjældent arabisk Manuskript. Af dette Værk udgav han 10 Aar senere i Kjøbenhavn et andet Bind, der ogsaa fører den særlige Titel «Collectio nova nummorum cuficorum seu arabicorum» (Hafniæ 1792, 4to). Dette nye Bind staar i flere Henseender over det første og indeholder bl. a. en fortjenstlig Indledning om Oprindelsen til det arabiske Møntvæsen.

Efter sin Hjemkomst blev A. 1783 beskikket til Professor i det syriske Sprog ved Kjøbenhavns Universitet og var nu stærkt sysselsat med Sammenligning mellem de gamle syriske Bibeloversættelser og de foreliggende hebraiske og græske Texter af Bibelen. En Frugt af dette Studium som af hans i de romerske Bibliotheker foretagne Haandskriftundersøgelser var hans, ved nyere Granskninger vel til Dels forældede, men den Gang betydningsfulde Værk: «Novi Testamenti Versiones Syriacæ, simplex Philoxeniana et Hierosolymitana, denuo examinatæ et octo tabulis ære incisis illustratæ» (Hafn. 1789, 4to). Han ydede heri mange fra Haandskrifter hentede Bidrag til Oplysning om de for Textkritikken af det nye Testamente saa vigtige syriske Oversættelser og henledede navnlig, som den første efter Joseph Simon Assemani, de lærdes Opmærksomhed paa det siden af Grev Miniscalchi Erizzo udgivne «jerusalemske» Evangeliarium, der indeholder en i palæstinensisk-syrisk Dialekt affattet Oversættelse. — End videre maa nævnes hans Udgave af den

arabiske Historieskriver Abulfedas Aarbøger, som Suhm bekostede («Abulfedæ Annales Muslemici, arabice et latine. Opera et studiis Jo. Jac. Reiskii, sumtibus P. F. Suhmii, nunc primum edidit J. G. C. Adler», Tom. I—V, Hafn. 1789—94, 4to). Den egentlige Fortjeneste af dette Arbejde tilhører den tyske Filolog J. J. Reiske, der 1745 i Leiden havde afskrevet Abulfedas Værk og derefter oversat det paa Latin. Af forskjellige Grunde fik Reiske imidlertid ikke selv dette sit Arbejde udgivet med Undtagelse af en Del af Oversættelsen, der udkom i Leipzig 1754, men ingen Opmærksomhed vakte. Efter Reiskes Død 1774 blev hans Afskrift af Texten, hans Oversættelse og hele det dertil hørende Apparat kjøbt af Suhm. Paa dennes Opfordring paatog A. sig Udgivelsen heraf. Hans Arbejde derved bestod da væsentlig i Gjennemsyn og delvis Forbedring af Text og Oversættelse samt i Redigering af de udførlige Noter, for største Delen paa Grundlag af de righoldige, men spredte og uordnede Optegnelser, som Reiske havde efterladt sig.

Med det syriske Professorat forbandt A. fra 1785 Embedet som Præst ved Frederiks tyske Kirke paa Christianshavn. I denne Stilling efterfulgte han Josias Lorck, der især er bekjendt ved sin uhyre Samling af Bibeludgaver, der efter hans Død solgtes til Hertugen af Württemberg, og over hvilken A., der 1787 ægtede Dorothea Marie Lorck (f. 1772 † 1804), en Datter af hans Forgænger, s. A. udgav en Fortegnelse i 5 Bind. Som Prædikant erhvervede A. snart en stor Anseelse. Ved ham kom Rationalismen først højlydt til Orde i Kjøbenhavn, og hans blomstrende og følelsesfulde Foredrag vandt snart Efterlignere. 1788 blev han tillige Professor extr. i Theologien og Aaret efter desuden tysk Hofpræst; 1790 erhvervede han den theologiske Doktorgrad ved Afhandlingen «Nonnulla de vaticiniis vet. Test. de Christo» og blev samme Aar Medlem af Missionskollegiet og Meddirektør af Waisenhuset. Med en rivende Fart var han saaledes gaaet fremad paa Hæderens Bane. Da hans dobbelte Præsteembede og hans Studier ikke tillode ham at gjøre videre ved det theologiske Professorat, søgte og fik han til Dels Fritagelse for at holde Forelæsninger. Men hans Anseelse sank ikke derfor. En af hans Beundrere (Fallesen) skriver 1794 om ham: «Han forenede to meget sjældne Egenskaber, nemlig grundig Erudition og sand Popularitet. Hans Skrifter vidne om det første, og om det sidste hans offentlige Foredrag til Folket. Jeg har ej været saa lykkelig at høre ham ofte; men aldrig hørte jeg ham uden at blive rørt; og den Rørelse var af Varighed, da

han aldrig søgte at røre Hjærtet uden igjennem Forstanden og i det klareste, for den simpleste Mand forstaaelige Sprog. Hans Udvortes var den ædle Simplicitet, med faa, men naturlige Gestikulationer; det var som Sandheden personificeret — det var Johannes den anden.»

I Aaret 1792 blev A. beskikket til Overkonsistorialraad og Generalsuperintendent i Slesvig. Det var ham svært nok at forlade Kjøbenhavn, hvor han havde fundet mange Venner, og hvor en Tysker den Gang kunde befinde sig næsten ganske som hjemme. «Aber Gott hat's gethan», sagde han i sin Afskedsprædiken, og med denne beroligende Bevidsthed gik han da (1793) til Slesvig for ogsaa at lade Oplysningens Sol beskinne disse Egne. I over 40 Aar var han Generalsuperintendent i Slesvig og fra 1806 tillige i Holsten. Hans mærkeligste Foretagende i denne hans overordnede Stilling var Udarbejdelsen af den Kirkeagende (Alterbog) for Slesvig og Holsten, der sædvanlig bærer hans Navn (skjønt dette ikke findes i selve Bogen), og som under 2. Dec. 1796 fik kgl. Stadfæstelse som særlig egnet «zur Beförderung der allgemeinen Erbauung und zur Einführung einer bessern und zweckmässigern Ordnung des Gottesdienstes». Agendens første Virkning var imidlertid mange højst forargelige Optrin, der mindst af alt befordrede Opbyggelsen. Paa adskillige Steder maatte der endog anvendes Militærmagt for at bringe Rolighed til Veje. Menighederne vilde nemlig ikke finde sig i, at de gamle Texter kasseredes, at Fadervor, Trosbekjendelsen og Velsignelsen lavedes om, og at saa mange Forandringer foretoges i den nedarvede Gudstjeneste, at det næsten saa ud, som om en ny Religion skulde indføres. Den stærke Modstand, som næsten alle Vegne ytrede sig imod disse utidige Forandringer, nødte Regeringen til at temporisere. Men da den første Storm havde lagt sig, fik man dog Agenden helt eller delvis listet ind paa mange Steder. Mindre heldig gik det med den saakaldte Altonaerbibel, der, udgiven af Præsten Funk, udkom 1815 med A.'s Anbefaling. Da den nemlig var forsynet med rationalistiske Anmærkninger, tjenende til at bortforklare en Del af de kristelige Hovedlærdomme, vakte dette saa megen Modsigelse, at Regeringen, der tidligere havde sanktioneret Udgivelsen, fandt sig beføjet til at lade Restoplaget opkjøbe og bortgjemme. Efter at Claus Harms' Theses i Anledning af Reformationsfesten 1817 havde bidraget til at ringe en ny Tid ind, begyndte A.s Anseelse og Indflydelse at tabe sig noget. Han forblev dog i sin fremragende Stilling som den

øverste Tilsynsmand med Kirkevæsenet i Slesvig og Holsten indtil sin Død. I en høj Alder hensov han 22. Avg. 1834 i Gickau ved Lütjenburg, hvor han var paa Visitats.

Fallesen, Magaz. for Religionslærere II, 609 ff. VIII, 639 ff. Allg. deutsche Biographie I. Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform., 2. Udg., II, 225. 261 ff. 402. Nyerup, Lit. Lex. S. 9. Den Slesvig-Holstenske Kirke-Agende, Slesv. 1797. *H. F. Rørdam.*

(Med enkelte Tilføjelser om A. som Orientalist af *Vilh. Thomsen.*)

Adler, Johan Gunder, 1784—1852, Kabinetssekretær, blev født 5. Marts 1784 i Kjøbenhavn. Hans Forældre vare Bødkermester Adolf A. og Ingeborg f. Lund. Han dimitteredes 1802 fra det Schouboeske Institut til Universitetet, hvis Adgangsexamen han bestod med Udmærkelse, og to Aar efter underkastede han sig anden Examen. Under Kjøbenhavns Belejring og Bombardement 1807 gjorde han Tjeneste i Kongens Livjægerkorps. A., der følte Kald til Lærervirksomhed, privatiserede derefter i Hovedstaden indtil 1812, da han overtog Bestyrelsen af Skolen «Christian Augusts Minde» i Frederikshald, i hvilken Stilling han fik Titelen Lektor. Han henledede i højeste Grad den offentlige Opmærksomhed paa sig, da han, før Norges grundlovgivende Rigsforsamling traadte sammen i Ejdsvold, April 1814, i Forening med Sorenskriver C. M. Falsen udarbejdede et «Udkast til en Konstitution for Kongeriget Norge», der tryktes i N. Wulfsbergs «Journal for Lovgivning, Rigsforfatning og Politik» og var tilegnet Prinsregenten Christian Frederik, der med Interesse gjennemlæste det og forsynede det med kritiske Bemærkninger. Man har villet henføre Udkastets statsretlige Del til A., dets juridiske til Falsen, men denne Sondring lader sig ikke med Sikkerhed foretage. Udkastet er i øvrigt stærkt paavirket af den første franske Konstitution af Sept. 1791. Under det svensk-norske Felttog 1814 aabnede sig en ny Løbebane for A. Da han udmærkede sig ved sjælden Indsigt og Færdighed i nyere Sprog, gav Kong Christian Frederik ham det Hverv at gaa de militære Underhandlere til Haande ved Forhandlingerne om en Vaabenstilstand, ved hvilke ogsaa det franske Sprog maatte benyttes for Kronprins Karl Johans (Bernadottes) Skyld. 26. Juli udnævntes A. til Kongens Privatsekretær og fulgte med Hovedkvarteret. Denne Stilling bevarede A., efter at Christian Frederik havde nedlagt Kronen, og ledsagede i Okt. 1814 Prinsen til Danmark. Han fulgte med Prinsen paa den store Udenlandsrejse, som denne foretog i Forening med sin Hustru, Prinsesse Caroline Amalie, 1818—22.

A. udnævntes 1839 til Medlem af det kgl. Theaters Direktion, hvilken Stilling han beklædte i 10 Aar. Efter at Prins Christian havde besteget Tronen som Kong Christian VIII, blev A. Kabinetssekretær og Chef for det af Kongen 1840 oprettede Statssekretariat for Naadessager, under hvilket alle Anliggender vedkommende Gratialvæsenet henlagdes. Da dette Departement ophævedes efter Forfatningsforandringen 1849, afskedigedes A. 23. Dec. s. A. A. udnævntes 1840 til Gehejmeetatsraad, 1848 til Gehejmekonferensraad. Han dekoreredes 1843 med Danebrogsordenens Storkors og var Aaret før bleven hædret med Æreslegionens Kommandørkors. Han døde paa en Baderejse 26. Maj 1852 i Hof i det nordlige Bajern. Han var gift med Anna Maria Høyer, der var født 1786 i Kjøbenhavn og var Datter af Provst Chr. Fr. H.

Erslew, Forf. Lex. Dansk Maanedsskrift 1861, II. Hist. Tidsskr. 3. R. VI. Y. Nielsen, Norges Historie i 1814 I. *A. Thorsøe.*

Adler, Peter Christian, 1796—1851, Skolemand og historisk Forfatter, en Broder til Joh. Gunder A. (se ovfr.), var født 6. Okt. 1796 i Kjøbenhavn og blev Student 1816. 1827 ansattes han som Adjunkt ved Ribe Kathedralskole og forblev i denne Stilling til sin Død. Hans Hovedfag ved Skolen vare Historie og Geografi, i hvilke han besad gode Kundskaber. Fra 1834 optraadte han ogsaa som historisk Forfatter og skrev i Skolens Indbydelsesskrifter en Række af Afhandlinger vedkommende Ribe Bys Historie. I 1838—39 redigerede han «Histor.-statist. Maanedsskrift for Ribe Stift», som udkom i 1½ Aar. Han var en Mand, som havde mange Interesser og deriblandt med Held dyrkede Skuespilkunsten. Ogsaa for Politiken interesserede han sig i mere demokratisk Retning. 1849 valgtes han til Landstingsmand for 11. Landstingskreds, men døde allerede 10. April 1851. 1830 var han bleven gift med Anna Ussing, en Datter af Hospitalsforstander N. U. i Ribe. Hun var adskillige Aar ældre end han, men overlevede ham i mange Aar og døde i en meget høj Alder.

Erslew, Forf. Lex. *J. Kinch.*

Adolf (I), Hertug af Sønderjylland, 1401—59, var næstældste Søn af den holstenske Greve Gerhard, som ved Forleningen i Nyborg 1386 var bleven dansk Hertug af Sønderjylland, og hans Hustru Elisabeth, en Datter af Hertug Magnus af Brunsvig. Han var ved sin Faders Fald i Ditmarsken 1404 kun 3 Aar gammel. Tidlig sporedes hos ham Slægtens dybe Had til Danmark. Da

Dronning Margrethe en Gang ved et Besøg hos Erkehertuginden havde foræret ham et Smykke til at sætte i Hatten, fortælles der, at han ikke var at formaa til at tage imod det, og da det fæstedes paa hans Trøje, rev han det af. Dronningen skal da have sagt: «Du vil blive en arg Fjende af mit Rige!» Efter Faderens Død sendtes han til Borggreven af Nürnberg, Frederik, som i de Aar kaaredes til Kurfyrste af Brandenborg, Stamfaderen til det nuværende Kejserhus.

Da A. efter dansk Ret var bleven myndig, kaldte Farbroderen Grev Henrik ham tilbage og gav ham de to stærkeste Slotte i Holsten, Rensborg og Segeberg (1419). Han satte sin Lid til denne Brodersøn fremfor den ældre Henrik, der en Tid lang var bleven opfostret i Danmark. Efter Grevens Død (1421) fik A. Styrelsen af det hele Grevskab, medens Henrik førte Kampen om Sønderjylland og den yngste Broder Gerhard indtil videre blev holdt uden for Regeringen. Alle tre Brødre kaldte sig i øvrigt Hertuger af «Slesvig» og Grever af Holsten, i det deres Paastand som bekjendt gik ud paa, at baade det danske Hertugdømme og det tyske Grevskab vare arvelige i deres Slægt.

Først fra Aaret 1427, da den ældste Broder havde fundet sin Død ved Belejringen af Flensborg, traadte Adolf — eller Alef, Alv, som han kaldes af Samtiden — i Spidsen for den langvarige Kamp mod Kong Erik af Pommern. Hansestæderne havde nu imidlertid taget aabent Parti for Holstenerne, medens Kongens Sag efterhaanden blev opgiven i Sønderjylland, og A. opnaaede saaledes ved Vaabenstilstanden i Vordingborg (1435) den fredelige Besiddelse af alt, hvad han ved den Tid havde underkastet sig, nemlig hele Sønderjylland (undtagen Haderslev, med de nærmest liggende Herreder, og Ribe med Bispestolens Gods ved Trøjborg og Møgeltønder) samt Als og Øerne i Vesterhavet paa et Par enkelte nær. Da kort efter Misfornøjelsen med Kong Erik blev saa stor, at man tænkte paa at fordrive ham fra Riget, deltog Grev A. med de danske Stormænd i denne Sammensværgelse, og ved en Overenskomst i Lybek 1439 enedes man om at indkalde Christoffer af Bajern, der da skulde forpligtes til at forlene Greven med Hertugdømmet. Denne Forlening udførtes da ogsaa i det følgende Aar, og den nye Hertug fik ved denne Lejlighed udleveret Haderslev og Ærø som hørende til Hertugdømmet, medens Ribe ligesom tidligere forblev under Kronen.

A., der efter sin yngste Broder Gerhards Død var den eneste

tilbageblevne Mand af Grev Gerts Slægt og saaledes forenede hele Holsten paa en ubetydelig Strækning ved Elben (Pinneberg) nær, udmærkede sig i sin lange fredelige Regering som en kraftig, forstandig Fyrste. Han var to Gange gift, først med Mathilde af Anhalt, anden Gang med Margrethe af Hohenstein, der overlevede ham i 37 Aar. Begge Ægteskaber vare barnløse. Folkemeningen betragtede dette som en Straf for den Haardhed, som han skulde have udvist mod sin Broder Gerhards Børn, af hvilke Sønnen druknede ved Sønderborg, medens Datteren døde i Kloster. Men denne Beskyldning synes at savne al Grund.

A. døde 4. Dec. 1459 paa Segeberg Slot og blev jordfæstet hos sine Forfædre i Itzeho. Med ham uddøde en Slægt, der mere end nogen anden har bidraget til at løsrive Sønderjylland fra Moderlandet. *A. D. Jørgensen.*

Adolf (II), Hertug af Sønderjylland (Gottorp), 1526—86, Søn af Kong Frederik I og Dronning Sophie, født 25. Jan. 1526 i Flensborg. Han sendtes i sin første Ungdom til Kejser Carl V's Hof og siges alt i sit 16. Aar at have ført Tropper i Ilden. I Aaret 1544, efter hans fyldte 18. Aar, foretog Kong Christian III paa Landdagen i Rensborg et Skifte med sine to Brødre Hans og A., efter at han siden Faderens Død 1533 havde ført Regeringen i Hertugdømmerne i eget og Brødrenes Navn. 7. Avg. stadfæstede de i Fællesskab Stændernes Privilegier; to Dage efter foretog Kongen som den ældste Delingen i 3 Lodder, hvorpaa A. som den yngste valgte først. Han tog Gottorp Slot, hvortil var henlagt hele den sydlige Del af Sønderjylland (op til midt i Angel), for saa vidt som det ikke ejedes af Adelen eller Bispedømmet og saaledes stod under Fællesregeringen, dertil det lille Aabenraa Amt i Nordslesvig, endelig i Holsten Kiel og et Par andre Smaaamter i Landets østlige Del. Han indrettede nu sin Hofstat paa den gamle danske Grænseborg ved Slien og blev her Stamfader til en Slægt, som i 200 Aar spillede en betydningsfuld Rolle i Danmarks Historie.

I Modsætning til sine to ældre Brødre, Kong Christian III og Hertug Hans paa Haderslev, der begge udmærkede sig ved deres fredsommelige Sind og varme Iver for Kirkens og Oplysningens Sag, havde A. en fremtrædende Lyst til at færdes i Krig baade hjemme og ude. Allerede før Ditmarskerkrigen siges han at have tilbragt 7 Aar ved Kejserhoffet, vistnok jævnlig i Fejder og brydsomme Foretagender i alle Mellemevropas Lande. Han deltog 1548

i den «væbnede Rigsdag» i Augsburg, var 1552 med ved Belejringen af Metz og udmærkede sig i det hele som tapper Soldat saa vel som ved de ridderlige Turneringer.

Efter disse Ungdomsøvelser satte han sig det som Hovedformaal i Hjemmet at underkaste sig det frie Ditmarsken. Dette Land, som fra Middelalderen af havde ligget til Ærkebispedømmet Bremen, havde alt i Aarhundreder været Formaalet for de holstenske Grevers Erobringsforsøg, og mere end en af den tapre Greveslægt havde fundet sin Død i Kampen mod de selvraadige Bønder, som tidlig havde fjærnet Adelen og de store Slægter af deres Midte. I Aaret 1474 havde derpaa den tyske Kejser henlagt Ditmarsken tillige med Grevskaberne Holsten og Stormarn under det da oprettede Hertugdømme Holsten og derved givet Kong Christian I og hans Efterfølgere en Adkomst til det; hans Sønner Kong Hans og Hertug Frederik havde i Aaret 1500 forgjæves søgt at gjøre den gjældende med væbnet Haand. Denne Plan blev nu gjenoptagen af Hertug A. og forfulgt med stor Ihærdighed. Hans Forbindelser med tyske Lejetropper gjorde det let for ham at skaffe den nødvendige Styrke, og da det kom til Stykket, vilde hans to Medregenter, den unge Konge Frederik II, som var fulgt efter sin Fader Christian III, og Hertug Hans, lige saa lidt som Hertugdømmernes Adel staa tilbage for ham ved det dristige Foretagende. Saaledes udførtes det berømte Tog i Aaret 1559, som endte med Ditmarskens Underkastelse og Deling; Billedet af en af de harniskklædte Ryttere, som havde besejret Bondehæren, sattes i Hertugernes Vaaben som Mærke for den nye Landsdel.

Hertug A.s Krigslyst var dog ikke udtømt hermed. I Aaret 1567 drog han ud imod Hertug Johan Frederik af Sachsen-Gotha, der tillige med Æventyreren Wilhelm Grumbach var sat i Rigets «Acht»; Byen Gotha blev belejret og indtagen, Hertugen sat i livsvarigt Fængsel og hans Hjælpere henrettede. Aaret efter sluttede han sig til den spanske Hertug af Alba i Kampen mod de protestantiske Nederlande, og det samme gjentog han med endnu større Energi 4 Aar efter, 1572. Sin Krigslyst fik han paa denne Maade styret, men den lovede Sold lykkedes det ham trods alle Anstrængelser aldrig at faa udbetalt; det sølvrige Spanien stod i Borg og Gjæld til alle Sider.

Større Udbytte havde han af den Iver, hvormed han i Hjemmet var om sig for at forøge sin Arv; hans Dristighed og hans gode Lykke rakte her hinanden Haanden, saa han efterlod sine Lande,

forøgede til henimod det dobbelte af, hvad han havde modtaget ved sin Tiltrædelse. I Holsten erhvervede han saaledes Tremsbüttel, der i en Række Aar havde tilhørt Hertugerne af Lauenburg, senere ligeledes Steinhorst i selve Lauenburg. Af Domkapitlet i Hamborgs Gods bemægtigede han sig 20 Landsbyer i Holsten. Ved Ditmarskens Underkastelse kom hertil Tredjedelen af dette Land.

I Aaret 1556 døde hans yngste Broder Frederik, kun 27 Aar gammel. Han var til sin Tid bleven udelukket fra Delingen imod at faa Bispedømmerne Slesvig og Hildesheim samt en Aarpenge af Brødrene. Ved hans Død satte A. sig i Besiddelse af Slesvig Bispedømme, som bestod af en stor Mængde Bøndergods, spredt over hele det sydlige Slesvig, samt den faste Borg Svavsted ved Ejderen. Han havde i Forvejen indledet Sagen paa det bedste, Broderen havde anbefalet ham og Kapitlet erklæret sig villigt til at vælge ham; dette udførtes nu strax efter Frederiks Død til Trods for Kongens Forbud, imod at A. indgik en betryggende Forpligtelse. Han satte sig strax i Besiddelse af Stiftsgodset, som han siden hævdede trods Kongens Misfornøjelse. Samtidig bemægtigede han sig Peina Amt af Bispedømmet Hildesheim. Hertugslægtens Arveadkomst til Oldenborg og Delmenhorst for det Tilfælde, at Greveslægten skulde uddø, hævdede han med Styrke overfor det tyske Rige og fik den anerkjendt ved en Forlening, som blev Udgangspunktet for den senere Erhvervelse.

Den største Tilvæxt af Land opnaaede han dog ved sin Broder Hertug Hans' Død i Aaret 1580. Han paastod ved denne Lejlighed, at han som den afdødes Helbroder skulde være Enearving med Udelukkelse af den afdøde Halvbroders Sønner, Kongen og hans Brødre, og der siges, at han for sit Vedkommende havde god Lyst til at lade det komme til en Afgjørelse ved Sværdet. Men venskabelige Fyrster lagde sig imellem, og Forhandlingerne i Flensborg endte med en Deling af Lenet, medens A. fik hele Løsøret. Ved denne Lejlighed forøgedes det gottorpske Hertugdømme med Tønder Amt, Løgum Kloster og Øerne Nordstrand og Femern i Sønderjylland samt Bordesholm og en Sjettedel af Ditmarsken i Holsten.

Som Regent var A. en dygtig, men stræng Herre. Han sørgede for Landets Opkomst, foretog Inddigninger og andre Forbedringer, lod udarbejde Lovbøger og tog sig, især i sine senere Aar, ogsaa af Kirken og Oplysningen. Deltagelsen i de blodige Krige mod Protestantismen i det tyske Rige hindrede ham ikke i selv at holde over den «rene Lære» i Hjemmet. Han knyttede to

dygtige Mænd til sin Tjeneste, Kansleren Adam Tratziger (Drahtzieher) og Superintendenten Paul v. Eitzen, ved hvis Hjælp og Tilskyndelse han oprettede en lærd Højskole i Slesvig med Forelæsninger og lærde Øvelser (1567). Men da de andre Landsherrer betragtede dette Forsøg med Mistillid som rettet mod deres fulde Ligestilling i kirkelig Henseende, hver paa sit Omraade, og da det ikke var Hertug A.s Mening selv at anvende det nødvendige paa dets Udførelse, sygnede Skolen hen og standsede sin Virksomhed endnu før hans Død.

I sit Forhold til Danmark viste Hertug A. megen Loyalitet. Ligesom han talte dansk med de danske Indbyggere i sit Land, noget som end ikke hans Broder paa Kongetronen roses for, saaledes viste han det danske Riges gamle Klenodie, Danebrogsfanen, som tilfaldt ham ved Byttets Deling i Ditmarsken, den skyldige Hæder at hænge den i Slesvig Domkirke, i det danske Land, medens de andre erobrede Faner sendtes til Kiel. Mod Rigets ydre Fjender optraadte han i Forstaaelse med Kongen ved gjentagne Rustninger i Holsten, og skjønt han ikke ønskede at paatage sig nogen Lenspligt mod det danske Rige, gav han dog omsider efter i den langvarige Strid med Kongerne og sluttede Forliget i Odense (1579), ved hvilket Sønderjylland og Femern højtidelig anerkjendtes som danske Len i de da forlenede Slægters Mandsstammer.

Efter forgjæves at have bejlet til Dronning Elisabeth af England og efter at have afbrudt 6 andre vel indledede Frierier ægtede Hertug A. i Dec. 1564 Christine, Datter af Landgreve Philip den højmodige af Hessen (f. 1543 † 1604); med hende havde han 10 Børn, 5 Sønner og 5 Døtre. I Bryllupsnatten brændte Gottorp Slot, hvorefter det blev gjenopført i sin senere anselige, til Dels pragtfulde Skikkelse. Ligeledes opførte Hertugen i sine senere Aar Slotte i Husum og Tønning. — Han døde paa Gottorp 1. Okt. 1586 af en hidsig Sygdom og blev bisat i Slesvig Domkirke.

Schlesw. Holst. Lauenb. Provinzial-Berichte 1832. Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. II, 375 ff. Ny kirkehist. Saml. IV, 652 ff. *A. D. Jørgensen.*

Adolf, Hertug af Holsten-Gottorp, 1600—31, næstældste Søn af Hertug Johan Adolf og Christian IV's Søster Augusta, f. 5. Sept. 1600. Han opdroges sammen med sin Broder, den senere Hertug Frederik III, og Moderen vaagede strængt over Børnenes lutherske Opdragelse, i hvilken hun frygtede, at hendes Ægtefælles reformerte Tendenser skulde gjøre Skaar. I Aaret 1615 tiltraadte han med

sin Broder en Rejse gjennem Tyskland til Frankrig; Faderens Død i Marts 1616 kaldte Frederik tilbage som hans Efterfølger, A. rejste videre til Italien, men vendte snart efter hjem. Ved det gottorpske Huses Hjælp blev han 1621 udnævnt til Koadjutor i Stiftet Lybek, men derimod mislykkedes Bestræbelserne for ogsaa at skaffe ham Udsigt til Bremen Stift. Han kom ved denne Lejlighed for første Gang i Modstrid til Christian IV, som opnaaede at faa sin Søn Frederik valgt til Koadjutor i det nævnte Bispedømme. Rimeligvis af Misfornøjelse hermed og tillige tilskyndet af sin Lyst til krigerske Bedrifter vendte A. sig til det katholske Parti i Evropa og tog først Tjeneste med et hvervet Rytterregiment hos Tilly, under hvem han 1623 deltog i Slaget ved Stadtlohn. Efter at være aftakket modtog han 1625 Hververbrev af Wallenstein kort efter dennes Udnævnelse til kejserlig Generalissimus. Hvor han havde Kvarter, gjorde han sig berygtet ved sine Udsugelser, og da han i Efteraaret 1626 efter Ordre var marcheret til de østrigske Arvelande, rejste Bønderne sig endog imod ham. I Aaret 1627 blev han sendt med et Hjælpekorps til Polen; paa Vejen stødte han i Schlesien sammen med danske Tropper og led et Nederlag. I selve Polen var man misfornøjet med hans Optræden; han kaldtes tilbage og fik Kvarter paa Øen Rygen uden dog ret at kunne tilfredsstille Wallenstein. Under alt dette var Fjendskabet mellem ham og Christian IV steget i høj Grad; paa Kongens Tilskyndelse havde Hertug Frederik unddraget ham hans aarlige Apanage af det gottorpske Hus. A. søgte nu at benytte sig af Wallensteins Planer til Christian IV's Ydmygelse; han anmodede Kejseren om i Kraft af hans Forlening til den fælles Haand med de holstenske Len at give ham Exspektance paa disse, da de vare forbrudte ved Christian IV's Krig mod sin Overherre; samtidig søgte han om Forlening med den søndre Del af Ditmarsken og Amtet Steinhorst. Men hans Bestræbelser mødte ingen Anklang hverken hos Ferdinand II eller hos Wallenstein, og ikke bedre gik det med hans Forsøg paa at vinde hans Broder for disse Planer. Da saa Fredsmødet aabnedes i Lybek 1629, indfandt A. sig der og sendte paa samme Tid Gesandter til Kejseren for at erholde ikke alene Forlening med den kongelige Andel af Hertugdømmerne, men ogsaa en provisorisk Forlening med Norge. Hans æventyrlige Tanker om Herredømme passede imidlertid ikke ind i den kejserlige Politik, og Freden i Lybek gjorde snart Ende paa hans Illusioner. Først 1631 findes igjen nøjere Oplysninger om hans Færden; han deltog i Magdeburgs

Belejring og blev endelig efter en haard Kamp dødelig saaret i det berømte Slag ved Breitenfeld 7/17 Sept. 1631. To Dage efter døde han i Eilenburg. Hans Lig blev paa hans Moders og Broders Ønske udleveret og bisat i Slesvig Domkirke.

Jahrbb. f. d. Landeskunde d. Herzogth. Schleswig, Holstein u. Lauenb. VIII, 35 ff.

J. A. Fridericia.

Adolf Frederik, Konge af Sverige, Prins af det holsten-gottorpske Hus, 1710—71, var Søn af den fra den store nordiske Krig bekjendte Administrator i Holsten-Gottorp Christian August og dennes Kusine, Prinsesse Albertine Frederikke af Baden-Durlach. Han blev født 14. Maj 1710. Foruden at være Fyrst-Biskop i Lybek valgtes han 1743 til Tronfølger i Sverige i Henhold til, hvad der var aftalt i Fredspræliminærerne i Åbo med Kejserinde Elisabeth af Rusland. Den Overvægt, denne havde vundet under den for Svenskerne højst uheldige finske Krig, satte hende i Stand til at fremtvinge hans Valg, i det hun som Vederlag for dette gav den største Del tilbage af, hvad hendes Tropper havde erobret i Finland. Den personlige Forkjærlighed, hun havde for det gottorpske Hus, bragte hende til at ønske hans Valg, og dette lettedes vel ogsaa derved, at han nedstammede fra en Søster af Carl X Gustav. 8 Aar efter sit Valg besteg han Tronen. Han var en godmodig, ikke betydelig Mand, og de Forhold, hvorunder han blev Konge, i høj Grad ydmygende for ham. Det var paa den Tid, at de svenske Rigsdagspartier Hattene og Huerne under deres Kamp om Magten i Landet kappedes om at gjøre Kongemagten til en blot Skygge. A. F.s Dronning Louise Ulrikke, en Søster til Frederik II af Preussen, var klog og en kraftig Karakter, men havde mere Sans for Intriger end politisk Takt, og de Forsøg, der under hendes Opmuntring fandt Sted for at skaffe Kongen større Magt, førte kun til hans endnu dybere Ydmygelse.

A. F.s Valg til svensk Tronfølger var et Nederlag for den dansk-norske Politik, der understøttet af en stor Del af den svenske Bondestand gik ud paa at faa den senere Frederik V udvalgt til denne Stilling. Den Modsætning, der her var traadt frem imellem dansk og holsten-gottorpsk, svarede godt til de Stemninger, A. F. og hans Dronning vedbleve at nære imod det danske Hof. Ligesom denne deres Holdning blev en Hovedgrund til, at Danmark-Norges ledende Statsmand J. H. E. Bernstorff holdt det for at være uforeneligt med Rigets Sikkerhed, at Kongemagten i Sverige var stærk,

saaledes fremkaldte den en Tilnærmelse imellem det dansk-norske Hof og det den Gang herskende Parti i Sverige, Hattene. I det ogsaa Frankrig kastede sin Indflydelse med i Vægtskaalen, blev A. F. nødt til at slutte en Traktat med Frederik V, hvorved han opgav alle Fordringer paa den tidligere gottorpske Del af Slesvig og lovede, at saafremt det gottorpske Holsten, der beherskedes af den russiske Tronfølger Carl Peter Ulrik, nogen Sinde tilfaldt ham eller hans Efterfølgere, skulde de bortbytte det til den danske Kongefamilie imod Oldenborg og Delmenhorst (1750). Med ikke mindre Harme saa A. F. og hans Dronning sig nødte til at indrømme den samme Koalition, at deres Søn, den senere Gustav III, blev forlovet med Frederik V's Søster Sophie Magdalene. Deres Uvilje mod denne Forbindelse tog ikke af med Aarene, og det var kun den svenske Rigsdags bestemt udtalte Vilje, der 16 Aar efter, at Børneforlovelsen havde fundet Sted, nødte dem til at lade denne gaa over til at blive et Ægteskab. Derimod vare de heldigere i at lade deres Had imod Danmark gaa i Arv til Sønnen Gustav. A. F. døde 12. Febr. 1771. *E. Holm.*

Adolphus, Iver Pedersen, 1620—65, Præst, var en Søn af Dr. jur. et med. Peder Alfsen og Hustru Anne Jacobsdatter Wolf. Han var født i Bergen 1620 og blev Student fra Throndhjems Skole. Siden 1644—46 studerede han i Leiden, hvor han i sidstnævnte Aar udgav »Medulla oratoria«, en Art Haandbog i Rhetorikken, der vandt meget Bifald og gjentagne Gange oplagdes paa ny. Efter sin Hjemkomst blev han 1647 Kapellan og ikke længe efter Sognepræst i Fron i Gudbrandsdalen i Christiania Stift. 8. Maj 1640 tog han Magistergraden ved Kjøbenhavns Universitet med stor Berømmelse for Lærdom og Begavelse. Han foranledigede Optagelsen af Lesje Jernværk; men da nogle af hans Medparticipanter søgte at skyde ham ud af dette indbringende Foretagende, opstod derved heftige og langvarige Stridigheder. Selv kan Mester I. P. ikke frikjendes for Voldsomhed i sin Færd og andet, der ikke sømmede sig i hans præstelige Stilling. Han døde 31. Marts 1665. Gift med Birgitte, Datter af hans Formand, Hr. Thor Lauridsen i Fron.

Personalhist. Tidsskr. V, 231 f. Kirkehist. Saml. 3. R. V, 203 f. 269.

H. F. Rørdam.

Adser, s. Asser.

Adzer, Daniel Jensen, 1731—1808, Medaillør, af sønderjysk Æt, var født i Kjøbenhavn og Søn af Smeden Jonas Jensen A., en Slægtning af Smeden Daniel Preisler, der var Brandmajor i Kjøbenhavn under den store Brand 1728. Han blev Guldsmedsvend og lagde sig derpaa efter Medaillørkunsten. Det lykkedes ham at komme til Paris, hvor han uddannedes af gode Lærere, og senere til Rom, hvor han var sammen med Harsdorff, Billedhuggeren Stanley den yngre o. a., og hvorfra han i 1764 kom tilbage til Danmark. 1766 blev han Medlem af Akademiet i Kjøbenhavn paa en Medaille over dettes Præses Grev Moltke. I den følgende Snes Aar udførte A. Stemplerne til en stor Del større og mindre Medailler, blandt hvilke kan nævnes Medaillen paa Frederik V's Død, Medaillen pro meritis, Medaillerne over begge Bernstorfferne osv. A. var en flittig og duelig Kunstner, men hans Arbejder staa dog tilbage for Arbiens i Henseende til aandfuld Opfattelse og kunstnerisk Smag. Han havde adskillige Gange Uheld med sine Stempler, saaledes med dem til Medaillerne paa Moltke og paa Arveprins Frederiks Giftermaal; det ene Stempel til denne sidste sprang i Hærdningen, hvisaarsag A. i Skrivelse af 23. Juni 1774 klager sig fortvivlet for Akademiets Direktør Wiedewelt og beder ham «have Medlidenhed med en bedrøvet og sorrigfuld Medaillør, som er den usleste Dyr, der kan være til paa Jorden». Efterhaanden blev A. forglemt og fortrængt af andre og yngre Kræfter og hensad i i sin Medlemsbolig i øverste Stokværk paa Charlottenborg næsten uden Sysselsættelse. Hans Indtægter, som aldrig havde været rundelige, vare som en Følge heraf i den sidste Snes Aar af hans Liv meget smaa, og ved sin Død 4. April 1808 efterlod han sin Enke Christiane Frederikke f. Schæffer, Datter af en ruineret Snedker, i Nød og Trang, saa at Akademiet maatte anbefale hende til Kongens Naade. A.'s Broder J. L. Jensen A. var K. L. Rahbeks Lærer; hans Datter Cathrine giftede sig ind i Familien Bügel.

Rahbeks Erindr. I, passim. Weilbach, Konstnerlex. Meier, Wiedewelt S. 182. Ude og Hjemme 1878, Nr. 27.

F. J. Meier.

d'Agard, Jacques, 1642—1715, Maler, født i Paris, lærte Kunsten hos F. Vouet og blev i 1675 Medlem af Akademiet i Paris, af hvilket han igjen 1682 exkluderedes som reformert. Han forlod nu Frankrig og kom til Kjøbenhavn, hvor Christian V's reformerte Dronning Charlotte Amalie beskyttede og begunstigede

sine Trosfæller. d'A. var en for sin Tid betydelig Portrætmaler, han blev meget sysselsat og var yndet af Hoffet og de store. Han fik Titel af «Oberkontrafejer», med 1500 Rdl. aarlig Løn, og blev udnævnt til Hofjunker, og han var en af de sex Hofjunkere, der førte Hestene for Dronning Sophie Amalies Ligvogn 1685. Ogsaa var han et af de mest fremragende Medlemmer af den lille reformerte Menighed her hjemme. Han stod tillige med Præsten Mesnard i Spidsen for en Pengeindsamling i Udlandet til Fordel for de reformertes Kirke her, og 7. Febr. 1685 udgik der kgl. Beskikkelse for ham som Generaldeputeret for de reformerte ved den nye Kirke, som det var blevet dem bevilget at bygge paa Christianshavn, et Mandat, som varede ved til 9. Marts 1686. Ogsaa nævnes han blandt den reformerte Menigheds ældste. Til Christian V's Jordefærd forfærdigede han «Skilderier», ventelig Sørgedekorationer. Frederik IV bekræftede ham i hans Værdigheder som Hofjunker og første Hofmaler.

Med d'A. (og Coffre) fortrænger den franske Malemaade, med dens lette, gratiøse Sving, dens løst henkastede Tegning og Modellering og dens kokette Farvegivning, her hjemme den nederlandske Skoles kraftige, djærve Behandlingsmaade, energiske Karakteriseren, realistiske Opfattelse og sunde, naturtro Kolorit. De fleste af d'A.'s Malerier ere gaaede til Grunde eller spredte for alle Vinde; et Par Billeder af ham findes i den kgl. Malerisamling, nogle andre paa Rosenborg, hvor tillige hans eget Portræt opbevares. Blandt hans Lærlinge kan nævnes Rafael Mengs' Fader, Ismael Mengs, som efter sin første Lærer Peder Jochumsens Død 1711 kom til d'A. d'A. var gift med en Datter af den franske Maler Picard og havde Børn, deriblandt Sønnen Charles, der ligesom Faderen var Maler, men af hvem ingen Værker kjendes her hjemme. d'A. ejede en stor Ejendom i Kjøbenhavn, den tilhørte endnu i 1728 hans Arvinger, men gik til Grunde i den store Brand s. A. d'A. døde 16. Nov. 1715 og jordfæstedes paa de reformertes Kirkegaard.

Clément, Notice sur l'église réformée Française de Copenhague S. 5. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 148. Kjøbenhavns Skilderie 1830, Sp. 896 f. *F. J. Meier.*

Agerbech, Andreas, 1701—70, Præst, blev født i Varde. Hans Fader, Niels A., var Haandværker; Moderen hed Ane Andersdatter. Skjønt Kaarene vare ringe, bleve dog baade han og en yngre Broder holdte til Bogen og satte i Latinskole. Efter at være dimit-

teret til Universitetet underkastede han sig theologisk Attestats 1727. Derefter levede han som Huslærer i Kjøbenhavn (bl. a. i længere Tid hos Stadshauptmand Mikkel Fjeldsted), men drog 1732 med kongelig Understøttelse til Halle. Her fra tillod han sig i Skrivelse til Kongen at rejse ugrundet Anklage mod den ostindiske Mission samt at bryde Staven over Halle som Uddannelsessted for Missionærer. Efter sin Hjemkomst gav han sig af med Lægevidenskab og dristede sig endog til at indlevere en Disputats for den medicinske Doktorgrad; men hans Forsæt gik over Styr, da han — efter hans eget Udsagn — «imod sin om ikke imod alles Formodning blev saa godt som paalagt at være Præst». Han prædikede for Christian VI paa Frederiksberg og blev derefter 1737 kaldet til resid. Kapellan for Nordre Frederikshald og Berrig. Her voldte han Sognepræsten, Provst Joh. Cold, adskilligt Bryderi i en Nadverstrid og blev af den Grund, da Kirkeinspektionskollegiet tog Colds Parti, kaldt ned til Kjøbenhavn. Han skal da have praktiseret som Læge, endog i Hofkredsen; og Riegels, der kalder A. «et overspændt tænkende Hoved, der gjærne talede i en højtravende Stil og var skikket til at spille en Jakob Bøhmes Rolle», nævner hans Navn i Forbindelse med et skammeligt og fuldstændig usandt Rygte om Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfriesland. 1739 blev han Præst paa Bornholm, først i Povlsker, 1741 i Klemensker, hvorfra han 1756 forflyttedes til Christiansø, men resignerede Aaret efter. Paa Bornholm bragte hans stridbare Sind ham paa ny Konflikter saa vel med hans nærmeste foresatte som navnlig med Øens Kommandant. Det var ikke blot, fordi han tilhørte den pietistiske Retning; men der var i hans Person og hele Færd baade i Ord og Gjerning noget raat og stødende, der gjorde ham besværlig og oftere gav Anledning til Sagsanlæggelse imod ham, saa at han flere Gange var nær ved at blive dømt fra Embedet. Efter sin Afskedigelse drog han til Kjøbenhavn for nu helt at ofre sig for Lægevirksomhed, i det han ansaa sig selv for kaldet til Reformator i Medicinen. Hans populære Lægebøger, «den filosofiske Læge» (1758) og «den filosofiske Apotheker» (1764), er der vel meddelt det medicinske Fakultets «Imprimatur», men med det udtrykkelige Forbehold, at man «hverken i Theori eller Praxis kan være enig med Autor». De have kun Betydning som historiske Kuriositeter. Imidlertid ansaa A. sig stadig forfulgt af Alverdens onde Rænker, og i ynkelig Forfatning henlevede han sine sidste Aar, mest paa Bornholm. Han døde 1770 i Svaneke, hvor en Datter var gift

med Sognepræsten dersteds. Han var gift med Karen Lütken af ubekjendt Herkomst og havde mange Børn.

Personalhist. Tidsskr. I, 79 f. Møller, Mnemosyne IV, 387. 416. Daae, Aktm. Bidrag til den norske Kirkes Hist. S. 80 f. Riegels, Smaa histor. Skrifter III, 293 f. Kallske Haandskriftsaml. Nr. 102 og Nr. 477. *A. Jantzen.*

Agerbek, Hans, 1798—1869, Præst, født 1. Febr. 1798 i Skydebjærg, hvor Faderen, Hans Adolf A., var Præst; Moderen hed Helene Birthe Marie f. Bachmann. Faderen døde 1799, og da Moderen 1805 giftede sig igjen og kort efter døde, kom A. i Huset hos Sognepræst Z. E. Svitzer i Øster Hæsinge. Han gik et Aar i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, men blev 1816 privat dimitteret til Universitetet. Da han havde mistet en lille Formue ved Forstyrrelsen i Pengevæsenet 1813, maatte han tage ud som Huslærer 1818—20. Derefter vendte han tilbage til Kjøbenhavn og blev Alumnus paa Regensen. Som Student gjennemgik han en alvorlig Bodskamp, under hvilken han især søgte Støtte hos Grundtvig, i hvis Hus han ogsaa lærte at kjende A. Tholuch, som da opholdt sig i Kjøbenhavn. Han blev Kandidat 1822 og det næste Aar personel Kapellan hos Provst Lemvig i Vemmelev og Hammershøj. 1827 udnævntes han til residerende Kapellan i Thisted og Sognepræst i Skinnerup, og samme Aar ægtede han Marie Frisenberg († 1854). Han forflyttedes 1830 til Bredstrup, Vejle Amt, 1834 til Espe og Vantinge, 1841 til Øster Hæsinge og Hillerslev, hvor han døde 13. Sept. 1869. — I disse to sidste Embeder kom han i Berøring med de opvakte paa Fyn, af hvilke mange sluttede sig nær til ham; han, der selv vidste, hvad aandelig Nød vil sige, kunde bedre end de fleste andre Præster finde sig i disse Folks Særheder og Ensidigheder, fordi han hos dem fandt en alvorlig og oprigtig Tro. A. var en mild, stille Mand, utrættelig virksom i sit Embede. Han har skrevet adskillige Salmer, deriblandt «Uforsagt, vær paa Vagt!»

Præsten Hans Agerbeks Minde, 1870. Rasmussen Søkilde og Jørgensen, Hillerslev og Østerhæsinge Sogne S. 108 f. *L. Koch.*

Aggerskov, Christian Pedersen, —1789, Deputeret i Finanskollegiet. I Aaret 1742 blev han Fuldmægtig i Assignationskontoret i Rentekammeret, efter at han «i de sidste 9 Aar havde tjent ved Kammeret i Hof- og Militæretatens Kontor og, medens den forrige Renteskriver og Fuldmægtigen i samme Kontor begge paa én Tid

formedelst Svaghed vare fraværende, ved de der forefaldne Forretninger vist Prøve paa sin Habilitet». 1754 blev han Bogholder ved Assignationskontoret, 1759 Kammerraad, 1760 Revisor ved den almindelige Pensionskasse, s. A. tillige Kommitteret i Bygningskommissionen, 1762 Revisor ved Overskattedirektionen, 1768 Justitsraad, 1771 Medlem af og Revisor i Overbygningsdirektionen, 1776 Etatsraad, 1781 Konferensraad, s. A. Deputeret i Finanskollegiet og 1788 paa Grund af Aldersdomssvaghed dispenseret fra sit Embede med Bibeholdelse af sin Gage og Forpligtelse til at bistaa Kollegiet med sine Raad i paakommende Tilfælde. Han døde 2. Dec. 1789, anerkjendt som en særdeles nidkjær, redelig og dygtig Embedsmand.

G. Kringelbach.

Agier, Pierre Jean, 1796—1875, Handelsmand, Søn af Kjøbmand Jacques A. fra Genf og Charlotte Sophie f. Wiehe, født 22. Maj 1796 i Kjøbenhavn, var i mange Aar Forretningsfører og Prokurist hos L. N. Hvidt indtil dennes Død i 1856. I 1858 overtog han Firmaet J. J. Hansens udstrakte Forretninger paa Vestindien, men blev som Følge af uheldige Konjunkturer og deraf følgende Tab tvungen til i 1866 at opgive sit Bo som fallit. Han havde fra 1851 været handelskyndig Direktør i det kgl. oktroyerede Søassurance-Kompagni af 1726, og denne Post blev ved hans mange Handelsvenners Hjælp, som Udtryk for deres Agtelse og Hengivenhed, bevaret for ham indtil hans Død, 22. Juli 1875. *C. Salmonsen.*

Agnes, o. 1248— , en Datter af Erik Plovpenning, traadte 1263 i Fasten i en Alder af 15 Aar som Novice ind i Dominikanerordenen, et Skridt, fra hvilket Hertug Albert af Brunsvig som Rigsforstander forgjæves skal have søgt at afholde hende. Næste Aar stiftede hun af sit Arvegods St. Agnes' Kloster i Roskilde og tog Sløret. 1265 blev hun Klosterets Priorinde, i hvilken Stilling hun dog paa Grund af sin Uerfarenhed 2 Aar senere afløstes af sin ældre Søster Jutta; men 1271 opgave de begge uden pavelig Tilladelse Klosterlivet og begave sig til deres Søster Sophie, som var gift med Kong Valdemar Birgersen i Sverige. Agnes kom tilbage til Danmark og skjænkede noget Gods til Sorø Kloster, hvis Gavebog roser hendes kyske Levned og undskylder hendes Bortgang fra Klosteret med Nonnernes overdrevne Strænghed imod hende. Hun levede endnu 1288, men var død 1296.

Suhm, Hist. af Danmark X. *J. Kinch.*

Agnes, 1258—1304, Dronning, var en Datter af den brandenborgske Markgreve Johan I og Hedevig af Pommern; hun skal have været meget smuk. Efter at Erik Glipping som Barn var bleven tagen til Fange af Hertug Erik af Sønderjylland, kom han 1264 ud af dette Fangenskab imod den Forpligtelse at ægte Prinsesse Agnes. I Stedet for at give hende nogen Medgift skulde hendes Fader eftergive Hertug Erik en Sum Penge, som denne var ham skyldig. Brylluppet stod naturligvis først flere Aar senere, 1273, i Byen Slesvig. Agnes fødte i dette Ægteskab 7 Børn. Hvis de Beskyldninger, som senere Forfattere have gjort mod Kongen for Usædelighed, ere grundede, kan hendes Ægteskab næppe have været lykkeligt; men det er tvivlsomt, om der kan tillægges dem nogen Betydning. Efter hans Drab 1286 overtog Enkedronningen i Forening med Hertug Valdemar af Sønderjylland Rigsforstanderskabet. 1293, da hendes Søn Erik Menved var bleven fuldvoxen, giftede hun sig paa ny med Grev Gerhard II (senere den blinde) af Holsten (Wagrien) og blev ved ham Moder til Grev Johan den milde, som kom til at gribe stærkt ind i de danske Forhold. Laaland og Falster maa Agnes have haft og beholdt som Livgeding efter sin første Mand. Hun døde 29. Sept. 1304 og blev begravet i Ringsted.

Suhm, Hist. af Danmark X og XI. *J. Kinch.*

Ahlefeldt, Bendix, 1679—1757, Gehejmeraad, Søn af ndfr. nævnte Hans Henrik A. 1711 blev han Landraad i Slesvig og Holsten. Han synes at have opholdt sig meget i Hamborg, hvor han var virksomt Medlem af Bestyrelsen for et tysk Operaselskab, hvis Indkaldelse til Kjøbenhavn i Aaret 1721 han foranledigede. Ved Christian VI's Salving 1731 blev han Ridder af Danebrog, 1732 udnævntes han til Provst for Klosteret i Uetersen og 1734 til Gehejmeraad. Han var to Gange gift, 1. med Anna Margrethe Rantzau, f. Buchwald, Enke efter Frands Rantzau, 2. med Christine Blome, f. Rantzau. Med sin første Hustru fik han Godset Jersbek, som han forskjønnede meget, og hvor han havde et kostbart Bibliothek, over hvilket der 1735 udkom en trykt Katalog. Han døde 10. Juni 1757.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 326 f. *P. Brock.*

Ahlefeldt, Benedict, — o. 1360, Kong Valdemar Atterdags Raad, er den første Mand i Danmark af denne Slægt, hvilken oprindelig stammer fra Hannover. Han nævnes første Gang 1320

som Grev Johan af Holstens Lensmand, men maa 1340 være traadt i Kong Valdemars Tjeneste, hvis højt betroede Raadgiver han var i en Række af Aar. Han fulgte Kongen paa dennes Felttog og Rejser i Tyskland 1349 og 1350 og har som hans befuldmægtigede deltaget i alle betydeligere Statshandlinger. 1355 begyndte han en Fejde med Hertug Valdemar af Sønderjylland og belejrede dennes Slot Tranekjær, men blev her angrebet af Hertugen og bragt i stor Fare, hvoraf imidlertid Kong Valdemar befriede ham. Han ejede store Godser, især paa Laaland, og skrev sig til Grimstorp; Aalholm overdrog han saaledes 1359 til Kongen. Han nævnes sidste Gang 1360 i Avg. og er sandsynligvis død kort efter. — Han maa ikke forvexles med sin Søn Benedict, der fra 1333 nævnes i Forbindelse med Faderen som *Benedict d. yngre.* Ogsaa han var Kong Valdemars betroede Raad, indtil han 1368 svigtede ham under det almindelige Frafald. Vel blev han senere særskilt optaget i Freden, men efter Valdemars Død sluttede han sig til det meklenborgske Parti og synes fra den Tid efterhaanden at have opgivet Forbindelsen med Danmark. Foruden de store Familiebesiddelser paa Laaland og Falster ejede han Hagenskov Slot i Fyn, men disse saa vel som andre af Ahlefeldternes Besiddelser i Danmark, deriblandt Hørningsholm paa Sjælland og Kjærstrup paa Taasinge, solgte han «med alt andet Gods, han havde i Danmarks Kongedømme,» til Dronning Margrethe. Han var gift først med en Datter af Hartvig Krummedige og senere med Claus Limbæks Datter. Han døde o. 1400.

Jahrbb. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. X. Ældste dsk. Archivregistraturer. Voss' Exc. i Geh.-Ark. *Mollerup.*

Ahlefeldt, Bertram, o. 1500—71, Søn af Claus A. til Lemkulen og Wittmold, der havde været en af Kong Frederik I's fortrolige Raadgivere. Under Grevens Fejde blev han 1534 i Nyborg taget til Fange af Lybekkerne og ført til Kjøbenhavn, men blev senere udløst af Fangenskabet. Fra 1539—50 var han Amtmand paa Sønderborg, hvor han synes at have vist stor Mildhed og Hensynsfuldhed mod den fangne Kong Christian. Siden blev han Amtmand paa Nordborg og tillige Christian III's Statholder i Hertugdømmerne, i hvilken Stilling han har deltaget i de fleste Landdagsforhandlinger og i Forhandlingerne med Ditmarskerne. I Krigen mod disse 1559 var han Medlem af Krigsraadet og var her saa heldig at redde Kong Frederiks Liv. Fra 1560 til sin Død var

han Amtmand i Flensborg. Hans Hustru var Dorothea Rantzau, Datter af Poul R., Johan R.s Broder.

Jahrbb. f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesch. X, 111 ff. Danske Mag. 4. R. III, 41.

Mollerup.

Ahlefeldt, Burchard Greve, 1634—95, Gehejmeraad, var en Søn af ndfr. nævnte Cai A. († 1670), efter hvem han arvede Eskilsmark og Saxdorf i Svans og Colmar og Mehlbek i Holsten, hvilke tillige med flere derunder hørende Avlsgaarde gjorde ham til en af sin Tids og sit Lands første Ejendomsbesiddere. Som Dronning Sophie Amalies Kammerherre figurerede han 1663 i Hoffestlighederne, 1667 forekommer han blandt de kgl. Landraader i Hertugdømmerne, og 1671 blev han Ridder af Danebrog og dansk Lensgreve, uden at han dog nogen Sinde oprettede Grevskab. Pengeforlegenheder trykkede snart den pragtsyge Herre, saa at han 1677 var ude af Stand til at rejse et ønsket Laan. Efter Grev Anton af Aldenburgs Død udnævntes han 1681 til Overlanddrost i Oldenborg og var tillige Medlem af Gehejmeraadet. Imidlertid voxede hans Pengesorger: 1691 maatte han sælge sin Slægts gamle Gods Saxdorf, 1693 har Mehlbek en anden Ejer, og 1694 blev Colmar af Kreditorerne solgt til Grev D. Reventlow. Selv døde han 9. Sept. 1695 og efterlod sig to Sønner, af hvilke den ældstes Efterslægt har fortsat den grevelige Ahlefeldt-Eschelmarckske Linje til vore Dage. 1664 ægtede han Dorthe (Hansdatter) Rumohr.

Voss' Excerpter i Geh.-Ark. *F. Krarup.*

Ahlefeldt, Cai, 1591—1670, til Mehlbek og Saxdorf, Søn af Benedict A. og Ollegaard Rantzau. Han tjente 1614—18 som Hofjunker hos Christian IV og kom snart til at høre til de af Kongen mest benyttede slesvigholstenske adelige. 1619 gik han som Afsending til den nedersachsiske Kredsdag i Brunsvig, 1621 blev han Amtmand i Flensborg, 1627 antoges han til kongelig Landraad i Hertugdømmerne og var 1628—30 Krigskommissær i Glückstadt. Han deltog flere Aar i Forvaltningen af de kongelige Finanssager ved Kieler Omslag og var Medlem af det Udvalg, der forberedte den 1636 gjennemførte Revision af Landretsordningen. Da der i Slutningen af Trediverne oprettedes en staaende Hær, blev han Krigskommissær for de kongelige Tropper i Hertugdømmerne. Denne Stilling beholdt han under Krigen 1643—45; i Begyndelsen af 1644 blev han tillige Medlem af et paa hans eget Forslag oprettet Raad i «Regiments- og Krigssager», som havde

Sæde i Glückstadt; han søgte med Iver at raade Bod paa de vanskelige Forhold, der herskede i denne Fæstning og i det hele i Holsten. Da Hertug Frederik (den senere Kong Frederik III) i Dec. 1644 foretog sit Tog nord paa med den kongelige Hær, hvilket kun førte til Ribes Tilbageerobring, fulgte han med og var en af Talsmændene for ikke at vove sig yderligere op i Jylland. Efter Fredsslutningen fik han sin Afsked som Generalkrigskommissær; men efter Frederik III's Tronbestigelse blev han Medlem af det nyoprettede Regeringskancelli i Glückstadt. I Aaret 1649 ombyttede han Flensborg Amt med Haderslev Amt og beholdt dette til sin Død. Da Krigen udbrød 1657, blev han paa ny Generalkrigskommissær for Hertugdømmerne og fik nogen Tid efter Kommandoen i Glückstadt; han varetog ogsaa denne Gang med Iver sine Forretninger, hvis store Vanskeligheder baade i Forholdet til Fjenderne og til de forbundne Tropper afspejle sig i hans Indberetninger og Breve. Efter 1660 førte han en roligere Tilværelse. — Foruden det fra hans Moder arvede Gods Mehlbek erhvervede han forskjellige Godser, blandt hvilke Knoop, Seekamp og Bülck ved Kieler Fjord, som han atter solgte til Christian IV 1631, da Fæstningen Christianspris skulde opføres. Trods sin Tilslutning til Kongehuset tog han Stændernes Parti i den Strid, som foranledigedes af Syndikus Krauthoff 1642. Han var gift 1. med Margrethe Rantzau, Datter af Marqvard R., 2. med Sophie Rantzau, Datter af Statholderen Gert R. Han døde 6. Sept. 1670.

Rohde, Haderslev Amts Beskriv. S. 48 f. Jahrbb. f. d. Landesk. Schlesw., Holst. u. Lauenb. X, 114 ff.

J. A. Fridericia.

Ahlefeldt, Cai Burchard Greve, 1671—1718, Gehejmeraad, var Søn af foranstaaende Burchard A. og født 13. Avg. 1671. Han var først kun Ejer af Godset Stubbe, men i 1689 lykkedes det ham at tilbageerhverve de hans Fædre tidligere tilhørende Godser Eskilsmark, Bustorf og Ornum, til hvilke senere kom Godset Saxdorf. Han traadte i dansk Statstjeneste og blev i 1705 Kammerherre og Deputeret i General-Landetatens Kommissariat og i 1717 Gehejmeraad i Konseillet. Allerede tidligere var han, i Kolding, bleven Danebrogsridder (1713). Han ægtede Charlotte Amalie Holstein (f. 1680 † 1752), som overlevede ham i mange Aar. A. døde 21. Dec. 1718. Han efterlod sig en Søn, Adam Christian, hvis Sønner forplantede Slægten.

Jahrbb. f. d. Landesk. Schlesw., Holst. u. Lauenb. X.

F. J. Meier.

Ahlefeldt, Carl Greve, 1670—1722, Statsmand. Han var den yngste Søn af ndfr. nævnte Storkansler Grev Frederik A. og dennes anden Hustru Marie Elisabeth f. Grevinde af Leiningen og Dachsburg; han fødtes 25. April 1670. Ved sin Faders Død 1686 arvede han efter dennes testamentariske Bestemmelse Grevskabet Rixingen i det vestlige Tyskland; Grevskabet Langeland tilfaldt ham 1708, efter at begge hans ældre Brødre vare døde. Desuden ejede han i Tyskland Friherreskabet Mørsberg, i Sønderjylland Familiegodserne Graasten, Søgaard og Ballegaard, og i Aaret 1702 kjøbte han en Del af det tidligere Krongods i Kalundborg Amt, som Frederik III 1664 havde solgt til Gabriel Marselis. Han nedlagde her Landsbyen Østrup, af hvis Jorder han dannede Hovedgaarden Østrupgaard, det nuværende Lerchenborg. I Nærheden af Kjøbenhavn byggede han som Lyststed Sorgenfri Slot.

Hans Fader lod ham faa en omhyggelig Undervisning, blandt andet under den bekjendte Theolog Hector Gottfried Masius' Vejledning, og efter at han havde tilbragt et Par Aar sammen med denne i Udlandet, blev han som ung Mand knyttet nøje til den kongelige Familie. Christian V overdrog ham 1696 Stillingen som Gouvernør og Hofmester hos sin yngre Søn Prins Carl under dennes Rejse i Udlandet, i hvilken Stilling han kom til at afløse den senere som Minister hos Frederik IV bekjendte Johan Georg Holstein. Han fulgte Prinsen paa denne Rejse igjennem Tyskland, Schweits, Frankrig, Italien og tilbage over Holland. Man har en Række Breve, som Prinsens Moder, Dronning Charlotte Amalie har skrevet til ham under denne Rejse. Lige saa smukt et Vidnesbyrd de ere om Dronningens moderlige Ømhed, lige saa stærkt vidne de om den Pris, hun satte paa A. Hun begynder blandt andet en Gang et Brev til ham med de Ord: «Det er ikke simpelt hen blot en Tilfredsstillelse, men en virkelig dyb Glæde, jeg føler over eders Maade at være paa mod min Søn; jeg stoler i den Grad paa eder, at jeg ikke i den Henseende har den ringeste Tvivl. Ved Trofasthed og Omhu har I vundet min Yndest, som jeg stedse skal fastholde over for eder.» Hvor ængstelig hun end var for den Indflydelse, Italiens slette Sæder kunde faa paa Sønnen, saa beroligede det hende, at han var under A.s Tilsyn.

Allerede inden denne tiltraadte Rejsen, var han bleven Kammerherre (1695); under Opholdet i Udlandet fik han Danebrogsordenen (1698), og da han kom hjem med Prinsen, blev der (1699) overdraget ham en Række høje Hofcharger. Han blev baade Overstaldmester,

Overhofmarskal og Overhofmester, ligesom han ogsaa i samme Aar blev sat i Spidsen for det af Christian V faa Aar i Forvejen oprettede saakaldte Ridderakademi i Kjøbenhavn. Denne Stilling beklædte han indtil Akademiets Ophør 1710, og han affattede i denne Egenskab et latinsk Program 1. Nov. 1699 i Anledning af Kong Christians nylig indtraadte Død. Samtidig med, at A. indtog slige fornemme Stillinger, kom han, som det synes, til at staa den unge Konge Frederik IV personlig nær, og han nævnes ved Siden af Christian Gyldenløve som hørende til hans fortrolige Omgang, saaledes at i Sammenligning med dem Storkansleren Conrad Reventlow og Gehejmeraad Chr. S. Plessen kom til at træde i Skygge. Hojer sigter A. ligesom Christian Gyldenløve for rolig at have set paa, at Kongen 1703 gjorde sig skyldig i Bigami ved at ægte Frøken Viereck ved venstre Haand, uagtet Dronning Louise endnu levede. Et Vidnesbyrd om den Yndest, Frederik IV paa denne Tid havde for A., er, at han 1703 gjorde ham til Ridder af Elefanten.

Medens A. hidtil nærmest havde levet som den fornemme Hofmand, traadte han 1708 i de høje Civilembedsmænds Række ved at blive Præsident for Politi- og Kommercekollegiet, og to Aar efter fik han endog Sæde i Konseillet, hvor han afløste Chr. Lente, da denne blev sendt som Stiftamtmand til Fyn, formodentlig fordi han havde været imod Deltagelsen i den store nordiske Krig. Som Medlem af Konseillet havde A. i Forbindelse med sine Kolleger Otto Krabbe og Christian Sehested i Aaret 1711 det Hverv at lede Regeringssagerne i Kjøbenhavn under Pesten, medens Kongen personlig tog Ophold i Kolding. Men efter at Pesten havde varet et Par Maaneder, toge de tre Konseilsherrer med Kongens Tilladelse Ophold paa Jægersborg Slot for at være nogenlunde sikre imod Smitten. A.s Virksomhed i Konseillet varede for øvrigt ikke længe. Allerede 1712 blev han fjærnet derfra. Som han tidligere havde staaet paa en spændt Fod med Storkansleren Conrad Reventlow indtil dennes Død 1708, saaledes vedblev der at være Rivninger imellem ham og den Reventlowske Familie, og da dennes Indflydelse atter voxede, efter at Frederik IV 1711 havde forelsket sig i Anna Sophie Reventlow, maatte han vige Pladsen i Konseillet. Dog skete det paa en i det mindste tilsyneladende hædrende Maade, i det han blev gjort til Statholder i Slesvig og Holsten. Denne Stilling beklædte han, indtil han 7. Sept. 1722 døde paa Graasten. Hans Embedsstilling medførte, at han spillede en fremragende Rolle ved Arvehyldingen af Frederik IV i Slesvig 7. Sept. 1721.

Uagtet A. havde haft høje Embeder og store Godser, vare hans Formuesforhold slette, da han døde. Han havde blandt andet maattet pantsætte sine Ejendomme i Kalundborg Amt. I Aaret 1702 var han bleven gift med Ulrikke Antoinette Danneskjold-Laurwigen (f. 1686 † 1755), en Datter af Statholderen i Norge Ulrik Frederik Gyldenløve. Hun overlevede ham indtil 1755. Fra dette Ægtepar stamme de følgende Lensgrever til Grevskabet Langeland.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 437 ff. *E. Holm.*

Ahlefeldt, Charlotte Sophie Louise Wilhelmine Grevinde, 1781—1849, Digterinde. Datter af den hannoveranske Oberst v. Seebach, født 6. Dec. 1781 i Stedten ved Weimar. Allerede som Barn viste hun digterisk Begavelse, og knap 16 Aar gammel udgav hun anonymt sin første Roman, «Liebe und Trennung» (1797). Aaret efter blev hun gift med den slesvigske Godsejer Grev Johan Rudolph Ahlefeldt til Sehested, Saxdorf og Ludwigsburg i Nærheden af Ekernførde, men dette Ægteskab, i hvilket hun fødte tre Sønner, var ulykkeligt paa Grund af aandelig Uoverensstemmelse imellem Ægtefællerne og opløstes allerede 1807 efter fælles Overenskomst og uden lovformelig Skilsmisse. Ægteskabet afbrød kun for en kort Tid hendes Digtervirksomhed; allerede 1799 udkom hendes anden Roman, «Maria Müller», som i en Aarrække var en yndet Læsning blandt Datidens Damer, og paa Grund af det ulykkelige Ægteskab bleve de litterære Sysler hende en Trøst og efterhaanden en Fornødenhed. Efter Skilsmissen flyttede hun til Byen Slesvig og levede her i 14 Aar stille og sparsommelig, thi af sin Gemal vilde hun kun modtage en ringe Naalepenge, og ernærede sig væsentlig ved sin Pen; men samtidig var hun dog en trøstende Engel for mange fattige og ulykkelige, var meget yndet i de selskabelige Kredse og modtog jævnlig Anerkjendelser og Udmærkelser fra den danske Kongefamilie. Her udviklede hun en rig litterær Virksomhed og udgav en Række Romaner, Noveller, Rejseskitser, lyriske Digte og Almanakker (til Dels i Forening med sin Veninde Wilhelmine Gensicke), men altid under Anonymitetens beskedne Slør, selv efter at hendes Navn for længst var blevet bekjendt og anset i Læseverdenen. Mest skrev hun under Navnet «Forfatterinden til Maria Müller», men ogsaa under Pseudonymerne «Natalia» og «Elise Selbig». Hun synes at have været sin Tids «Marlitt» og var navnlig yndet af Dameverdenen som en fremragende Skildrer af Kvindens Følelsesliv; hendes betydeligste Arbejde

er vistnok «Erna, kein Roman, herausgegeben von C.», Altona 1820. I 1821 flyttede hun til sin Fødeby for at være i Nærheden af sin yngste Søn, der var paa Gymnasiet i Weimar. Hun levede her lige saa fordringsløst som i Slesvig, og medens hun fortsatte sine litterære Sysler og Arbejder, opdrog hun tre forældreløse Drenge, som en døende Veninde havde betroet til hendes Varetægt; hendes rolige Tilværelse afbrødes kun nu og da af en Rejse, f. Ex. til Schweits, til Milano, til de bøhmiske Badesteder. I Aaret 1832, da hun var 50 Aar gammel, afsluttede hun sin Digtervirksomhed med Romanen «Der Stab der Pflicht» og helligede sig fra nu af til sin Ungdoms Yndlingssyssel, Blomstermaleriet. Ved sin Gemals Død 1848 kom hun i Besiddelse af en betydelig Formue, men døde kort efter i Teplitz 27. Juli 1849, hvor hun ligger begravet ved Siden af den tyske Digter Seume.

Brümmer, Deutsches Dichter-Lex. *C. A. Nissen.*

Ahlefeldt, Claus, o. 1617—78, Officer. C. A. til Bramstedt, Klein-Nordsee og Schirensee var en Søn af Carl A. til Koselau og Beate Breidesdatter Rantzau af Huset Bothkamp. A.'s Barndom er næppe forløben rolig; i alt Fald synes Forholdene i Hjemmet at have været temmelig opløste. Faderen, der alt 1617 havde solgt Koselau til Hertug Frederik af Holsten-Gottorp, døde tidlig, Farmoderen Magdalene, en myndig og bigot Dame, der sad inde med største Delen af Slægtens Ejendele, stod i et meget spændt Forhold til A.'s Moder, og denne var i sin Enkestand indviklet i talrige Arveprocesser, der ikke faldt ud til hendes eller hendes Søns Fordel.

Imidlertid var A. 1636 bleven myndig, og samme Efteraar «ankom han», som det hed, «i Kongens Gaard og red under Hoffanen» som Hofjunker. I denne Stilling, hvor han med nogen Afbrydelse forblev indtil 1639, vandt den raske Yngling Kongens Yndest i den Grad, at Christian IV, der desuden nok ønskede at faa sine talrige Børn indgiftede i Statens mægtigste Ætter, udkaarede ham til sin Svigersøn, og 1643 trolovedes han i Haderslev med den 10-aarige Elisabeth Sophie, Kongens yngste Datter, Helsøster til Ulrik Christian Gyldenløve. Kongen tilsagde ham ved den da oprettede Ægteskabspagt den betydelige Medgift af 44000 Rdl., for hvilken Sum Kongen senere (1647) pantsatte ham Godserne Rohlsdorf og Niendorf.

Fra nu af betros der A. den ene Tillidspost efter den anden. Han faar strax, da Krigen s. A. udbryder med Sverige, som Oberst-

lieutenant Patent paa at hverve et Regiment tyske Knægte, og næste Aar bliver han Oberst og Rytterchef og optages i Kongens private Raad. I denne Egenskab deltager han 1644 først i Kampen mod Gustaf Horn i Skaane, men sendes derefter til Hertugdømmerne for at bistaa Ærkebiskoppen af Bremen — den senere Frederik III — i de Operationer, som denne i Forening med Rigsmarsk Anders Bille skulde foretage for at jage Fjenden ud af Halvøen. Som bekjendt fik dette Felttog til Dels som Følge af Spliden mellem de to Overanførere et højst utilfredsstillende Udfald, og Ærkebiskoppens næstkommanderende, Generalmajor Baur, dømtes endog til Døden for sit Forhold; men til A., der stod Baur næst i Raadet, forblev Kongens Tillid usvækket, og det næste Aar, da Sjælland og Kjøbenhavn alvorlig truedes med en Landgang fra Skaane, kaldtes han, der nu var Generalmajor, med sit Rytterregiment til Kjøbenhavn, og det overdroges ham sammen med Krigskommissærerne at ordne og forestaa alle nødvendige Foranstaltninger til Øens Forsvar.

Efter Brømsebrofreden ansættes han som Lensmand paa Kalø Slot, men der gives ham tillige Kommandoen over de faa mobile Tropper, der dannede Hærens Fredsstyrke, og som navnlig havde Garnison i Kjøbenhavn, og «Generalmajor», som Christian IV i sit ejendommelige Sprog stedse benævner ham, er uafbrudt om den gamle Konge og en Støtte for ham i de Bryderier, som forvoldes ham paa hans sidste Dage, ikke mindst af Kirstine Munks Børn og af Corfits Ulfeldt og de andre Svigersønner. A. hades til Gjengjæld af disse, og hvor bittert Forholdet har været, ses bl. a. af, at Kongen paa en Klage fra Grev Valdemar Christian over, at A. satte ondt for ham og hans Søskende, svarer, at han ikke tror, at A. har talt ubeskedent om Fru Kirstines Børn undtagen den Gang, da Frøken Sophie Elisabeth (Christian Pentz's Hustru) slog «hannem for Hovedet».

Sandsynligvis vilde A., der 18. Juni 1648 holdt Bryllup med sin trolovede, have udspillet sin Rolle i dansk Statstjeneste, hvis Ulfeldts Regimente havde varet ret længe; han mister strax efter sin Svigerfaders Død sit Len og fjærnes fra sin Kommando. Men da den nye Konge efterhaanden føler sig fastere i Sadlen, kaldes han frem paa ny, og ligesom sin kjække Svoger Ulrik Christian, der havde tjent sine første Sporer under ham, og med hvem han stedse stod i det venskabeligste Forhold, indtræder han i den lille Kreds af fuldtro, prøvede Mænd, der slutter sig om Kongen, og

som denne snart skulde faa saa haardt Brug for i de kommende Trængselsaar. Mellemtiden benyttede A. til at bringe Orden i sine egne Anliggender, og ved Arv, Magelæg og Kjøb blev han snart en betydelig Jordegodsbesidder. 1649 ved Skifte med Ulr. Chr. Gyldenløve efter Vibeke Kruse tilfalder der ham saaledes Godset Bramstedt, og Aaret efter lykkes det ham af Moderens Fallitbo at redde den ligeledes i Holsten beliggende prægtige Ejendom Klein-Nordsee. 1653 er han, der da benævnes Generalvagtmester, saa velstillet, at han kan forstrække Frederik III med et Laan paa 20000 Specier, hvorfor der tilsiges ham 6% Rente. Det følgende Aar 20. Jan. dør hans unge Hustru uden at efterlade ham Livsarvinger og begraves i Kiel 16. Marts.

Da Krigen mod Sverige besluttedes i Febr. 1657, indtræder A. paa ny i aktiv Krigstjeneste. Han faar Patent paa at hverve et Regiment Ryttere og et Regiment Knægte, og med disse indlemmes han i Hovedhæren under Anders Bille, der i Juni Maaned rykkede mod Bremen. Felttoget tog imidlertid snart den ulykkeligste Vending, og uden at levere et Hovedslag tyede de danske Tropper efter en flugtlignende Retraite dels ind i Frederiksodde, dels over til Fyn. Kongen, der med rette længe havde været misfornøjet med Hærens Ledelse, betroede her midt i Okt. A. Overanførselen over det samlede Rytteri og beordrede ham til med dette at gaa angrebsvis til Værks. Forinden dette var muligt, havde Wrangel imidlertid med stormende Haand indtaget Frederiksodde, og Felttogets Skæbne paa Halvøen var dermed afgjort.

Ved Fredsbruddet i Avg. 1658 er A. i Hertugdømmerne og deltager saaledes ikke i den første Del af Kampene under Kjøbenhavns Belejring, men ved Ulr. Chr. Gyldenløves Død kaldes han over, udnævnes til Generallieutenant og overtager i Svogerens Sted Uriasposten som Kommandant paa Vestfronten. Vel næppe kunde man have fundet en værdigere Afløser. Alle ere enige om at berømme den Omsigt, hvormed han Stormnatten ledede Forsvaret, den Sikkerhed og Ro, hvormed hans Folk afsloge Svenskernes rasende Angreb, og da det et Øjeblik saa ud, som Fjenden skulde vinde Fodfæste paa Gyldenløves Bastion, og den forreste over Brystværnet fremtrængende svenske Officer udraaber: «Ville I have Pardon, I danske Hunde? Hvem kommanderer her?», er A. paa Pletten og nedstøder ham. A.s ved denne Lejlighed brugte Værge, et Partisanspyd paa en 6 Fod lang Stage af Kaneltræ, opbevares i Oldnordisk Musæum.

I Kjøbenhavn rastede A. kun kort. Allerede i Slutningen af Marts sendes han over til Jylland med Fuldmagt til at organisere og overtage Kommandoen over samtlige derværende danske Tropper til Hest og Fods og tillige med Paalæg om at sætte sig i Forbindelse med Kurfyrsten af Brandenborg og af al Magt paadrive, at den allierede Hær føres over til Fyn og Sjælland. Det første Resultat heraf var Erobringen (19. Maj) af Frederiksodde, det sidste Punkt, Svenskerne endnu havde inde paa Halvøen, men da en i Ebeltoft Vig møjsommelig samlet Transportflaade blev tilintetgjort af Englænderne, og Hollænderne endnu holdt sig uvirksomme, var det umuligt at komme videre, og Kurfyrsten forlod derfor ogsaa snart Landet, kun efterladende et mindre Korps under Eberstein. Ved Kurfyrstens Bortgang bleve Hollænderne imidlertid mere medgjørlige, og i Slutningen af Juli marcherer A. fra Aalborg med hele sit jyske Rytteri til Kiel, hvor der under Hans Schack samles et Korps paa c. 5000 Mand, der skal gjøre Landgang paa Fyn fra Øst, medens Eberstein angriber fra Vest. A. skulde bistaa Schack som næstkommanderende. Expeditionen kronedes med glimrende Held og førte 14. Nov. til Slaget ved Nyborg, hvor den svenske Hær under Otto Stenbock og Philip af Sulzbach blev saa totalt slaaet, at kun de to Anførere undslap.

Da Hollænderne ikke vilde tillade, at den sejrrige Hær førtes over til Sjælland, overtager A. paa ny den militære Styrelse i Nørrejylland indtil Fredslutningen, men efter denne udnævnes han i Slutningen af 1660 som Belønning for sin udmærkede Tjeneste til kommanderende General over samtlige Tropper i Norge, hvilken Post han tiltræder i Begyndelsen af det følgende Aar. 11. Okt. 1663 bliver han Ridder af Elefanten. I Forbindelse med sin militære Virksomhed beklæder han tillige i Norge Stillingen som Amtmand, først over Throndhjems, senere over Bergens Stift, og er i det hele udrustet med megen Myndighed. Denne indskrænkes dog noget, da Iver Krabbe afløses som Statholder af den myndige Ulrik Frederik Gyldenløve, med hvem han ikke staar paa nogen god Fod, og han ansøger derfor om at blive afløst fra sin Post. Forinden Ansøgningen var bevilget, forefaldt 2. Avg. 1665 den mærkelige Begivenhed i Bergens Havn, hvor den engelske Eskadrechef Sir Thomas Teddeman i Spidsen for nogle og tyve Orlogsskibe, vilde tiltvinge sig Adgangen for at bemægtige sig den hollandske Smyrnaflaade med flere Koffardifarere, der havde søgt Frelse i Havnen med deres kostbare, til flere Millioners Værdi anslaaede

Ladninger. I Virkeligheden var det mellem den engelske og danske Regering aftalt, at dette Bytte skulde udleveres for derefter at deles, men A. havde endnu ikke faaet bestemt Instrux, og da Englænderne efter forgjæves at have forsøgt at bestikke ham og Kommandanten, Cicignon, med Tilbud om Hosebaandsordenen og store Gaver viste stor Haan og Overmod mod det danske Flag og ikke vilde afvente Instruxens Ankomst, optog A. med den største Uforfærdethed den ulige Kamp og tilredte med sine Batterier fra Bergens Kastel Englænderne saaledes, at disse efter $3^1/_2$ Times Forløb med synkefærdige Skibe og stort Mandefald maatte være glade ved at kunne slippe ud af Havnen. A.'s paa Fransk førte Brevvexling med Frederik III om denne Affære giver et interessant Billede af en ualmindelig frejdig og djærv Personlighed.

Kampen ved Bergen var den sidste krigerske Begivenhed i Frederik III's Regering og blev A.'s sidste. Han blev vel ogsaa under Christian V staaende i Hæren som Feltmarskalk og opføres som saadan 1671 i Rangklasse med Generaladmiral Cort Adeler, der vel til Dels paa hans Anbefaling blev antaget i dansk Tjeneste, og med Oversekretær Peder Schumacher (Griffenfeld), men aktiv Kommando kom han ikke til at føre i den skaanske Krig. A. giftede sig anden Gang med Anna Hedevig Buchwald, Datter af Daniel B. til Schirensee, hvilket 2 Mil fra Kiel beliggende Gods tilfaldt ham som Medgift. Med denne sin anden Hustru havde han flere Børn. Han døde 1678.

Voss' Excerpter i Geh.-Ark. Becker, Saml. t. Frederik III's Hist.

S. A. Sørensen.

Ahlefeldt, Conrad Vilhelm Greve, 1708—91, Officer. Født 21. Sept. 1708, Søn af ovfr. nævnte Carl A. Blev 1725 Sekondlieutenant i Kronprinsens Regiment og avancerede hurtig; 1744 var han Oberst i Dragonerne, 1753 udnævntes han til Generalmajor, og 1755 blev han Overkrigssekretær, men afgik fra denne Stilling, da den franske Feltherre Grev St. Germain blev indkaldt her i Landet for at reformere den danske Hær og Krigsbestyrelse, og 1763 ansat som Gouvernør i Kjøbenhavn, samtidig med at han udnævntes til General af Kavalleriet. Efter at St. Germain var bleven styrtet som Formand for det af ham oprettede Krigsdirektorium, indtraadte A. 1766 som Næstformand i det høje Krigsraad under Prins Carl af Hessens Forsæde, indtil Direktoriet det følgende Aar gjenoprettedes. Fra Gouvernørposten i Kjøbenhavn afskedigedes

han af Struensee 1771 og levede nu i Uvirksomhed, indtil han det følgende Aar efter Struensees Fald blev Gouvernør i Fredericia og Inspektør over det jyske Kavalleri og Infanteri, en Stilling, han dog efter Ansøgning fik forandret til Kavalleriinspektør i Jylland og Hertugdømmerne. 1775 blev han Gouvernør i Rensborg og beklædte til Slutning atter Inspektørposten over Infanteriet i Jylland og Hertugdømmerne i Forbindelse med Kavalleriinspektørposten, indtil han paa Grund af Alder og Svagelighed afgik fra Tjenesten 1788. A. ægtede 24. Febr. 1739 Vilhelmine Hedevig Antoinette f. Gram, Datter af Gehejmeraad, Amtmand Frederik Carl G. og Charlotte Sophia v. Hattenbach, og havde med hende 18 Børn. Han blev hvid Ridder 1750, Ridder af Elefanten 1768 og døde 25. Juli 1791 i Rensborg.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 493. *S. A. Sørensen.*

Ahlefeldt, Ditlev, 1612—86, Statsmand, ældste Søn af Bendix A. og Christina Ahlefeldt, havde alt 1642 tiltraadt sine Godser Haselau, Haseldorff og Kaden, alle i Holsten. 1644 under Torstensons Indfald hverver han som Ritmester et Kompagni Ryttere for den danske Konge og 1645 et Kompagni Fodfolk. Efter Krigen tog han Tjeneste hos Landgreven af Hessen, hvad der blev ham ilde optaget. 1652 blev han udnævnt til Amtmand i Flensborg og fik som saadan bl. a. den Opgave at hindre Leonora Christina (Ulfeldt)s Tilbagerejse fra hendes Forsøg paa at gjæste Danmark i Efteraaret 1656. Krigsaarene 1657—60 lagde i høj Grad Beslag paa hans Virksomhed. Skjønt Oberst for et Regiment Ryttere paa 700 Mand og tillige Generalkrigskommissær blev hans Hovedopgave dog en diplomatisk, da han nemlig 1657 sendtes som Gesandt til Berlin og Polen. Carl Gustavs uformodede Opbrud fra Polen og stormende Fremgang kom dog alle Forberedelser i Forkjøbet. A. maatte skynde sig hjem. Hans Regiment gik tilbage til Fyn, hvor det kastedes over Ende. Selv skrev han fra Glückstadt tillige med de to andre Ahlefeldter, Cai og Frederik, 24. Febr. 1658 til Kongen med ivrige Beklagelser over den paatvungne Fred: man burde holde ud og døje, hvad døjes maatte, indtil Forbundsfællerne kunde komme tilstede. Efter Fredsbruddet sendtes A. paa ny ud for at virke mod Sverige og færdedes atter 1658—60 ved det brandenborgske Hof. Det ved disse gjentagne Ophold i Berlin oprettede nøje Bekjendtskab med Kurfyrsten og dennes Omgivelser bevirkede, at man der fra 1663 henvendte sig til ham med Meddelelsen om Corfits Ulfeldts forræderiske Anslag.

Han sendtes i den Anledning til Kønigsberg, og hans Journal fra dette Ophold blev Grundlaget for den Dom, der fældedes over Ulfeldt.

Under Krigen var hans Gods blevet haardt medtaget, og da de store Forskud, han havde maattet gjøre, henstode uden Rente, bleve mangfoldige Vanskeligheder Følgen for ham. Til Gjengjæld fik han efterhaanden Krongods i Holsten i Pant. Selv benyttedes han fremdeles ikke blot som Amtmand i Flensborg, men ogsaa 1665, 66, 69 og 70 i Forhandlinger med nordtyske Hoffer, ligesom han vedblev at staa i nært Forhold til sit eget Hof. Ved Prinsesse Anna Sophies Forlovelse med Kurprinsen af Sachsen spillede han bl. a. en fremtrædende Rolle og ledsagede baade da og siden, 1667, de fremmede Herskaber paa Hjemrejsen.

Ogsaa den følgende Krig med Sverige, den skaanske, kom til umiddelbart at berøre A., da nemlig de svenske 1676 fra Stade gjentagne Gange gjorde Indfald paa Kysten lige over for og saaledes 1676 hjemsøgte Haselau. Rygtet om en Aftale mellem A. og Rigets Fjender blev ikke bekræftet ved den befalede Undersøgelse. Kongen standsede da Sagen og benyttede atter A. som Gesandt, 1677—78 i Sachsen og 1679—81 i Berlin. Paa Ansøgning fik han 1680 sin Afsked fra sine Embeder og henlevede endnu 6 Aar i Hamborg til sin Død i Nov. 1686. Han efterlod sig en Del Optegnelser, af hvilke 22 efter hans Formening sikre Historier om Spøgeri og andet overnaturligt Væsen ere bevarede i Goldschmids «Höllischer Morpheus» (Hamb. 1704) S. 163—98, som dog vistnok have deres meste Interesse i Hjemmelsmændenes bekjendte og fine Navne. Han var gift med Ide Pogwisch (f. 1619 † 1679), Datter af Sigfred P., og efterlod sig 9 Børn.

Møller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 257 ff. *F. Krarup.*

Ahlefeldt, Eiler Christopher, —1806, Amtmand, Søn af Christ. Fred. A. til Nordskov († 1749) og Regitse Sophie f. Güldencrone. Han blev Hofjunker 1755, Kammerjunker hos Prinsesse Sophie Magdalene 1758, Avskultant i Kammerkollegiet 1760, Kammerherre 1767, Amtmand over Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter 1768. Allerede 1770 fik han sin Afsked; han gik derefter til Frankrig, hvor han blev Katholik og endogsaa Abbed og Kannik i Soissons, men Revolutionen tvang ham til at emigrere. Han tog da Ophold i Altona, hvor han døde 9. Maj 1806. *P. Brock.*

Ahlefeldt, Ferdinand Anton Christian Greve, 1747—1815, Hofembedsmand, Diplomat, Søn af den ovfr. nævnte Grev Conrad Vilhelm A. († 1791) og født 9. Maj 1747, var først Premierlieutenant ved Livgarden til Fods, blev derpaa karakteriseret Kapitajn af Infanteriet 1765, samme Aar virkelig Kapitajn ved danske Livregiment, virkelig Kapitajn ved Livgarden 1766, Kammerherre 1768, Hofjægermester samme Aar, Oberstlieutenant og Chef for Livgarden til Hest 1771, Oberstlieutenant ved Prins Frederiks Regiment 1773, Ridder af Danebrog 1777. Efter i 15 Aar at have opholdt sig udenlands, især ved det markgrevelige Hof i Ansbach, blev han 1792 Hofmarskal og fik samme Aar Tilsyn med Theatret og det kgl. Kapel, ligesom han det følgende Aar blev Ordenssekretær. Som Theaterchef gjorde han i Begyndelsen Lykke ved forskjellige Foranstaltninger til Publikums bedste, f. Ex. ved at lette Tilkjørselen til Theatret og ansætte Lygtebærere til at lyse Folk over Torvet; han ophævede Abonnementet, saa at det blev muligt for de mindre bemidlede at komme i Theatret; end videre forbedrede han Belysningen ved at anbringe en stor Lysekrone til at hejse op og ned. Han søgte ogsaa at vinde saa vel Theaterpersonalet som Forfatterne ved Imødekommen, men det varede dog ikke længe, inden han kom paa Kant baade med Publikum, Skuespillerne og Forfatterne, i det han dels gav Løfter, som han ikke kunde holde, dels var fornem og brutal, naar han ikke kunde sætte sin Vilje igjennem; hertil kom, at han var meget forgjældet og i Kløerne paa Aagerkarle. Hans Theaterregimente blev derfor ikke af lang Varighed, i det han allerede i 1794 blev afskediget som Hofmarskal og som Følge heraf tillige som Direktør for Skuespillene og fra sine Forretninger som tilsynshavende med Hofkapellet og Kunstkammeret samt som Ordenssekretær; han blev derpaa udnævnt til Minister i Berlin, men denne Stilling tiltraadte han først længe efter paa Grund af Vanskelighederne ved at affinde sig med Kreditorerne. 1808 blev han udnævnt til Gehejmeraad. 4. Okt. 1815 døde han. Han havde 10. Avg. 1780 ægtet Maria Theresia Prinsesse af Thurn og Taxis (f. 1755), der komponerede. Musikken til Balletten «Telemach paa Kalypsos Ø» af Galeotti er saaledes af hende; et Klaverudtog udkom 1794.

Møller, Rangspersoner (utr.). Overskou, Den danske Skueplads III.

P. Brock.

Ahlefeldt, Frederik, —1672, Officer, var en Søn af Bendix A. til Maaslev i Sønderjylland († 1669) og Beate Bertramsdatter Rantzau.

Efterretningerne om hans Ungdom flyde meget sparsomt og blive yderlig usikre ved den Omstændighed, at han jævnlig er bleven forvexlet og sammenblandet med sin Slægtning og Navne Frederik A. til Graasten og Søgaard, den senere Storkansler. Først efter Roskildefreden 1658 kan man nøje følge hans Historie. Han blev da, i Marts, antagen som Oberst til Fods og ansat som Kommandant i Nakskov. Her forblev han dog kun indtil Juni Maaned, da han kom til Kjøbenhavn og blev udnævnt til Oberst for det nye, hovedsagelig af Nordmænd, Skaaninger og Vendelboer bestaaende Korps, «Regiment de Garde», der lige skulde oprettes. Dette Regiment, der almindeligere kaldtes Kongens Livregiment, ogsaa populært gik under Navnet «den røde Garde», var den eneste regulære Fodfolksafdeling, der ved Carl Gustavs Overfald i Avg. var nogenlunde komplet udrustet; det dannede derfor Kjærnen i Kjøbenhavns Forsvar og var selvskrevet til at deltage i saa godt som alle de talrige Udfald, hvormed man ogsaa uden for Portene søgte at byde Carl Gustav Spidsen. A. førte det første Gang i Ilden ved det store Udfald ud for Vesterport 23. Avg., der kronedes med en glimrende Sejr og skaffede Regimentet og dets Chef det bedste Lov. Under det store Søslag i Øresund mellem Obdam og Wrangel var A. med Halvdelen af sit Regiment om Bord i den danske Admiral Bielkes Eskadre, der de følgende Dage fuldstændiggjorde Obdams Sejr; og da efter Hollændernes Ankomst Kjøbenhavn blev inddelt i bestemte Forsvarsdistrikter, fik A. med sine Folk Kastellet til Bevogtning.

I Efteraaret 1659 blev der for at skuffe Fjenden med Hensyn til det Hovedangreb, som agtedes udført mod Fyn, iværksat flere Skinangreb paa de af Svenskerne besatte Kyststrækninger, og A. anførte saaledes en Expedition, der udgik fra Femern, mod Ystad i Skaane, hvilket Punkt han bemægtigede sig og holdt besat, indtil han i Begyndelsen af Okt. blev fordreven af en overlegen Styrke under Stenbock.

Efter Krigens Slutning blev A., der Aaret forud var avanceret til Generalmajor og naturaliseret som dansk Adelsmand, paa ny Kommandant i Nakskov, forlenedes med Halsted Kloster og ansattes som Stiftsbefalingsmand paa Laaland. Han indtræder derhos som Assessor i det nyoprettede Krigskollegium. 1662 kalder Kongen, til hvis mest hengivne Mænd han regnes at høre, ham tilbage til Kjøbenhavn og udnævner ham til Kommandant og Gouvernør, hvilken Post han beklæder til sin Død 4. Jan. 1672. I sin Egenskab

af Gouvernør havde han at modtage og føre Leonora Christina til Blaataarn, da hun 1663 førtes hertil som Fange fra England. Han behandler hende efter hendes egen, Aaret efter hans Død skrevne Beretning, med udsøgt Høflighed, trøster hende, mener, at alt kan blive godt, og anmoder om, at hans Hustru maa gjøre hende sin Opvartning, sender ogsaa senere Hilsen til hende i Fængselet, men hun er ham meget ublid, og ynkende og med spottende Hentydning til, at han flere Gange i Samtalens Løb havde bedet hende om at hvile sig, bemærker hun: «Il repose à présent après beaucoup de douleurs d'ame et d'esprit; il mourait comme un désespéré.»

12. Okt. 1671 blev A. tillige med 20 andre af Landets fornemste Mænd slaaet til hvid Ridder af den samme Aar indstiftede Danebrogsorden og kort efter udnævnt til Generallieutenant. A. var gift med Augusta v. d. Wisch, Datter af Landraad Jørgen v. d. W.

Becker, Saml. t. Frederik III's Hist. Danske Samlinger 2. R. I.

S. A. Sørensen.

Ahlefeldt, Frederik Greve, 1623—86, Storkansler. A. hørte til en Slægt, som i over 300 Aar ejede Søgaard, mellem Aabenraa og Flensborg, det største Gods i Sønderjylland. Slægten var delt i to Linjer, som havde fælles Bolig paa den gamle Borg i Kliplev Sogn; men jævnlige Tvistigheder og Retstrætter mellem dem give en Forklaring paa den ejendommelige Indretning, som ses paa gamle Afbildninger, at der nemlig var draget en høj Mur paa langs igjennem Borggaarden for at skille de to Beboelser fra hinanden. Den ene Linje foretrak derfor ogsaa i Tidens Løb mere og mere en Bolig længere øster paa, i en af Sundeveds skjønneste Egne, og saaledes opførtes Gaarden, senere Slottet Graasten. Den senere Storkanslers Fader, Frederik A., var Herre til det halve Søgaard med Gaardene Grøngrøft og Aarup, medens hans Frænde Hans A. ejede Graasten og Stoltelund. De vare desuden Svogre, i det den første var gift med den sidstes Søster Berte.

Sønnen Frederik var født i Aaret 1623 og nød en omhyggelig Opdragelse og Undervisning i Hjemmet. Senere foretog han langvarige Rejser i Udlandet for at uddanne sig i Videnskaberne, baade de litterære og politiske; men der haves i øvrigt ingen Efterretninger om hans Ungdomstid. Rimeligvis har det været hans Bestemmelse at henleve sit Liv som Godsejer og Medlem af det rige Ridderskab uden at søge Ansættelse i Statens Tjeneste. Saaledes havde hans Fader og Morbroder baaret sig ad; Farfaderen

havde nok i nogle Aar været Amtmand i Aabenraa, men Morfaderen, den rige Gregers A., havde ligeledes været Privatmand til sin Død.

Men da Frederik alt havde naaet sit 34. Aar, kastede Krigen med Sverige og hans samtidig forandrede Familieforhold ham pludselig ind i en ganske anden Bane. I Foraaret 1657 døde nemlig hans Fader, og han tiltraadte som eneste Søn det rige Gods, som laa til hans Del af Søgaard. Et Par Maaneder efter bortgiftede han sin Søster Mette til den senere Gehejmeraad Godske Buchwald, og kort efter blev han selv forlovet med Statholderen Grev Christian Rantzaus eneste Datter, den 15-aarige Margrethe Dorothea; de havde Bryllup i den følgende Jul. Herved droges han ind paa Embedsbanen, som havde ført Rantzauerne til at indtage den første Plads blandt deres Standsfæller, medens samtidig hans Rigdomme forøgedes med en Medgift, som opgives til 3 Tønder Guld.

I Okt. 1657 udnævntes F. A. ved Siden af Cai og Ditlev Ahlefeldt til Landraad og Generalkrigskommissarius; han fungerede i denne Egenskab for det meste i Glückstadt og de andre holstenske Fæstninger. Da i den følgende Sommer Carl Gustav fornyede sit Overfald, sendtes han tillige med Rigsraaden Henrik Rantzau til Kurfyrsten af Brandenborg for at paaskynde hans Hjælp, og i den følgende Jan. Maaned (1659) undertegnede de i Ribe et nøje Forbund imod Sverige. Da noget senere England, Frankrig og Holland havde paabegyndt Underhandlinger i Haag om at paatvinge de nordiske Riger en Fred lig den i Roskilde, sendtes han atter til Kurfyrsten for at modarbejde dette, og samme Sommer opsøgte han tillige med Rigsraaden Otte Krag den samme Fyrste paa Gottorp for at paaskynde de lunkne Krigsforetagender. Forhandlingerne fortsattes i et Par Uger i Rensborg og Hamborg.

Efter at derpaa de allierede Hære havde indtaget Fyn, gjenoptoges Fredsforhandlingerne, og Kong Frederik III søgte nu at komme til en Forstaaelse med Hertugen af Gottorp; hertil beskikkedes Grev Rantzau og F. A. Næppe var derpaa Freden sluttet i Kjøbenhavn i Maj Maaned (1660), saa sendtes denne sidste som extraordinær Ambassadør til England; han kaldes ved denne Lejlighed Kongens Gehejmeraad og Vicestatholder i Hertugdømmerne. Hans første Instrux var udfærdiget et Par Dage efter Fredens Afslutning, men Afgjørelsen af forskjellige Tvivlsmaal foranledigede en Opsættelse, og først i Juli Maaned drog han afsted over Holland

til London. Her lykkedes det ham fuldstændig at gjenoprette det gode Forhold mellem Rigerne, som havde været afbrudt i Republikens Tid, og 13. Febr. 1661 undertegnede han med Grev Southampton i Whitehall en Traktat om fremtidigt Venskab og den gjensidige Optagelse af Rigerne blandt de mest begunstigede Nationer i Handels- og Toldforhold.

Efter sin Hjemkomst var F. A. betænkt paa at sætte sine Penge i Jordegods. Grev Rantzau havde i Sommeren 1659 med Kongens Samtykke overdraget ham Tranekjær Len paa Langeland, med et Tilgodehavende hos Kronen af 62000 Rdl.; det forblev fra nu af i hans Slægt. I Aaret 1661 indlod han sig i Underhandling med sin Morbroder om Kjøbet af den anden Halvdel af Søgaard. Hans Ahlefeldt havde indtaget en fremtrædende Plads blandt Ridderskabet; han var Landmarskal for Sønderjylland og havde som saadan deltaget i Affattelsen af Landmatrikelen paa den sønderjyske Adels Vegne; han var ligeledes Forbeder for Klosteret i Itzeho. Men han havde levet over Evne, og i Aaret 1648 havde han maattet sælge Graasten med Fiskbæk Gaard til Hertug Philip af Glücksborg, som ejede det meste af Sundeved. Nu var han kommen saa vidt, at han maatte skille sig ved Resten af sine Godser, og da Søstersønnen var blandt hans Kreditorer, blev det ham, som overtog Søgaard med Stoltelund og Ladegaard. Aaret efter kjøbte han end videre for 65000 Rdl. Graasten og Fiskbæk af Hertugen af Glücksborg, som for 14 Aar siden havde givet 90000 Rdl. for dem. Herved samledes atter hele det store Gods, men i Stedet for Søgaard, som var bleven indtaget og ødelagt i Torstensons-Fejden, blev Graasten for Fremtiden dets Midtpunkt og Herresæde. F. A. opførte her et stort og prægtigt Slot i Stedet for den mere beskedne Herregaard, som hans Moders Forfædre havde beboet, og betragtede det for Fremtiden som sit egenlige Hjem.

Et andet Hjem fandt han i Hovedstaden. Lille Juleaften 1661 udnævntes han til «Statholder i Kjøbenhavn» og indtog nu sit Sæde i det efter Enevældens Indførelse oprettede Statskollegium saa vel som i Kongens snævrere Raad. Som Svigersøn af den indflydelsesrige Grev Rantzau stod han Hoffet nær, og da der ved Kurprinsen af Sachsens Forlovelse med Kongens ældste Datter blev uddelt Ridderslag, var han blandt dem, som modtoge Elefantordenen (11. Okt. 1663). 4 Uger efter døde hans Svigerfader, og han udnævntes nu til hans Efterfølger som Statholder i den kongelige Del af Hertugdømmerne og som Amtmand i Steinburg og Gouvernør i Dit-

marsken. Af Jordegods arvede han ved denne Lejlighed Herningholm i Hammerum Herred.

I de følgende Aar opholdt han sig som oftest paa Graasten, hvor han indrettede sig et fyrsteligt Hjem, i det han der fra foretog jævnlige Rejser til Flensborg, Kiel, Glückstadt osv. saa vel som til Hovedstaden. Den lokale Styrelse sysselsatte ham mindre, da der til dens Bestridelse var indrettet et Regeringskancelli i Glückstadt, som dog i mange Tilfælde maatte ty til hans Afgjørelse; mere var han optagen af de jævnlige Stridigheder med Gottorp og de vanskelige Forhold i det sønderborgske Hus. Med Gottorp kom det som bekjendt til et Forlig i Glückstadt 1667, som Statholderen i Forening med Cai Ahlefeldt og Conrad Wasmer afsluttede med Kielmannseck; men paa Als bleve begge de fyrstelige Huse i Sønderborg og Nørborg drevne til Konkurs med paafølgende Sekvestration af Lenene. I alle disse Sager varetog F. A. med stor Klogskab og Energi Kongens Interesser.

I Aaret 1665 betroede Kongen ham det vanskelige Hverv under Paaskud af en Baderejse at begive sig til Celle for at mægle mellem Dronningens Brødre Georg Vilhelm og Johan Frederik af Brunsvig-Lyneborg, som vare uenige om Delingen af deres Arvelande. Maaske som en Anerkjendelse heraf udnævnte Kejser Leopold ham i Slutningen af samme Aar til arvelig Rigsgreve, en Ophøjelse, som Kong Frederik III misbilligede, vel nærmest fordi hans Godser laa uden for det tyske Riges Grænser.

Maaske for at bøde herpaa forøgede A. disse kort efter paa ny ved store Kjøb. 1667 overdrog Kongen ham for 200000 Rdl. det rige Marskland ved Glückstadt, som kaldtes «die Wildniss». To Aar efter kjøbte han Grevskabet Rixingen (Richecourt) med Friherskabet Mørsberg af Grev Eberhard Ludwig af Leiningen-Westerburg. Disse Ejendomme laa paa det tyske Riges daværende Vestgrænse, den første i Bispedømmet Metz, den anden i Elsass. Kjøbesummen angives ikke, men var kort i Forvejen, da Pfalzgreven af Zweibrücken havde villet kjøbe dem, 121500 Rdl. Fra nu af kaldte Statholderen sig Greve af Ahlefeldt og Rixingen.

Om hans Stilling ved Hoffet og i Regeringen haves der fra disse Aar en Skildring af Hannibal Sehested. «F. A. anses,» siger han, «for den vigtigste og dueligste Mand i Danmark og den, som oftest raadspørges. Han er en meget lærd Mand og har megen Lyst til Studier; han har rejst meget, er meget videbegjærlig, kjender de fremmede Lande og holder med stor Bekostning Korre-

spondenter i dem. Han er arbejdsom, en modig Soldat, men heftig og snarraadig, stivsindet og paastaaelig, endog over for Kongen. Af denne Grund holder han sig helst paa sine Godser, da han frygter for at forløbe sig. Han staar højt hos Dronningen og Kronprinsen og vilde, hvis det stod til dem, være første Minister; hos alle staar han i Anseelse som en klog og forudseende Mand.» Den samme Ros ydes ham 20 Aar efter af den franske Afsending de Torcy. Efter Tronskiftet 1670 viste det sig, at Hannibal havde Ret i sin Antagelse: efter nogen Kamp om Indflydelsen hos den unge Konge faldt Christoffer Gabel, og Statholderen indtog nu en Tid den første Plads i Kongens Raad. 1672 ophøjedes Langeland til et dansk Lensgrevskab og overdroges arvelig til ham som Lensgreve; han kaldte sig fra nu af til Langeland og Rixingen.

Da det imidlertid ikke laa for ham at gaa ind i Regeringens daglige Forretninger, varede det ikke ret længe, før han blev fortrængt af Griffenfelds voxende Indflydelse. I flere Aar begunstigede han denne, og det var saaledes i hans Nærværelse, at Kongen gav den nye Greve Elefantordenen. Men da Griffenfeld snart tabte enhver Maalestok for sin Selvfølelse og truede med aldeles at berøve alle andre deres Plads i Rigets Styrelse, sluttede A. sig til dem, som pønsede paa at fjærne ham fra Kongen. Efter Nyaar 1676 begik Griffenfeld den Uforsigtighed at inddrage hans Aarsløn som Statholder og Amtmand (6000 Rdl.), der plejede at udbetales paa Kieler Omslag, og da A. nogen Tid efter kom til Kjøbenhavn, forøgedes Spændingen mellem de to Statsmænd saa meget, at det endelige Brud blev uundgaaeligt. Hos Kongen har vistnok A.s Tilslutning til Griffenfedts Fjender fjærnet de sidste Betænkeligheder, og saaledes skete det, at man i Begyndelsen af Marts Maaned styrtede den forblændede Yndling fra sin høje Stilling og derved berøvede Landet en sjælden Begavelse.

Efter Griffenfelds Fald blev A. Storkansler og beklædte denne Stilling i 10 Aar, til sin Død. I den egenlige Kancellistyrelse blandede han sig saa lidt, at der endog siges om ham, at han aldrig havde sine Ben i Kancellibygningen, i alle Tilfælde i det danske Kancelli. I Kongens Raad indtog han derimod en høj Plads, om end Christian V efter Griffenfelds Fald sagde, at han nu var sin egen Premierminister. Hans Politik var i det hele fredelig og maadeholden forsigtig; men han forfulgte de samme Formaal, som Griffenfeld og Kongen selv havde efterstræbt. Saaledes var Skaanes fuldstændige eller delvise Tilbageerobring, for

at Sundet atter kunde blive et dansk Farvand, og paa den anden Side Sønderjyllands Gjenerhvervelse hans stadige Plan. Med Hensyn til dette sidste, som jo især maatte ligge ham personlig nær, havde han alt haft Del i det bekjendte Rensborg-Forlig 1675, ved hvilket Griffenfeld og han fremtvang en Fornyelse af Lensforholdet i en skærpet Form, og i Aaret 1684 sattes den fuldstændige Indlemmelse i Værk; han oplevede ikke dets Kuldkastelse 5 Aar efter.

A. ejede i Kjøbenhavn det Sted, i hvilket nu Krigsministeriet har sine Kontorer. Han samlede her et sjældent og rigt Bibliothek, der dog gik til Grunde i en Ildebrand 1682. I sine sidste Aar grundlagde han et nyt paa Graasten Slot.

I sine sidste Aar led han meget af Podagra og andre Sygdomme. Han døde i Kjøbenhavn 7. Juli 1686 og blev efter eget Ønske bisat i Tranekjær paa Langeland. Han var to Gange gift, efter Margrethe Rantzaus Død (1665) med Marie Elisabeth af Leiningen og Dachsburg, som overlevede ham i mange Aar († 1724). Foruden 4 Døtre, af hvilke de tre ægtede tyske Rigsgrever og den yngste (Sophie Amalie) Hertug Frederik Vilhelm af Augustenborg, efterlod han 3 Sønner, som i Henhold til hans Testamente arvede alle Godserne. Kun den yngste, Carl, fortsatte imidlertid Slægten, og dens Ejendomme indskrænkedes strax efter hans Død til det danske Lensgrevskab, der ikke kunde afhændes.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 361 ff. *A. D. Jørgensen.*

Ahlefeldt, Frederik Greve, 1662—1708, Statholder i Slesvig og Holsten og Officer. F. A., Lensgreve til Langeland, Rigsgreve til Rixingen, Rigsfriherre til Mørsberg, Herre til Graasten, Søgaard, Ballegaard og en Mængde andre Godser i Slesvig, blev født 21. April 1662 i Flensborg og var den ældste Søn af ovfr. nævnte Storkansler Frederik A. og Margrethe Dorothea Rantzau. Allerede 1681 blev han udnævnt til Landraad og 1684 til Vicestatholder i Slesvig og Holsten, Gouvernør og Amtmand over Steinburg og Ditmarsken samt Kammerherre. 1684 blev han Ridder af Danebrog og 1688 Ridder af Elefanten. Det var saaledes store Embeder og Hædersbevisninger, som han opnaaede i en meget ung Alder, hvilket han vel for en stor Del skyldte sine Familieforbindelser og sit Giftermaal 3. Nov. 1686 med Kongens Datter med Sophie Amalie Moth, Christiane Gyldenløve, som var født 7. Juli 1672.

A. har dog vistnok særlig faaet en militær Uddannelse og [o]dtog tidlig høje Stillinger i Hæren. Da der 1689 blev sendt

Hjælpetropper til England under Kommando af Hertug Ferdinand Vilhelm af Württemberg, var han Chef for Prins Jørgens Infanteriregiment, hvortil han var udnævnt s. A., og hvoraf en Bataillon deltog i Felttoget i Irland; men da den opløste Oldenborgs Bataillon blev slaaet sammen med denne, overtog Oberst Otto Vittinghof foreløbig Kommandoen. Først da Felttoget i Irland var forbi, overtog A. selv sin Bataillon, som med de øvrige Hjælpetropper blev ført over til Fastlandet i Foraaret 1692. Han deltog nu i Kampene i Flandern og Holland i Spidsen for sin Afdeling. 1693 blev han udnævnt til Brigadér, hvorved han forbigik Vittinghof, og da Korpset samme Sommer trængte ind over den franske Grænse, førte han sin Brigade, der bestod af 5 Batailloner, hvoriblandt Garden, og indtog efter en haard Kamp Redouten ved Stock. Hans senere Deltagelse i Felttoget er ikke af større Betydning. Uagtet han i Marts 1694 var blevet Generalmajor i Infanteriet og siden Sept. havde gjort Tjeneste som saadan ved den allierede Hær, opholdt han sig dog for længere Tid ad Gangen i sit Hjem i Danmark. Hans Hustru var allerede død 12. Sept. 1689, og han giftede sig nu 31. Jan. 1695 med Armgaard Margrethe Reventlow, en Datter af Storkansleren Conrad Reventlow og Anna Margrethe Gabel. Da Freden i Ryswick var blevet sluttet i Okt. 1697, vendte A. tilbage til Danmark og afgav samme Aar sin Kommando, da han 7. Dec. blev udnævnt til Statholder i Slesvig og Holsten og senere til Gehejmeraad. I Følge denne sin Stilling hørte han til Landets første Embedsmænd og bar som saadan Rigsæblet ved Kongens Begravelse 1699.

Under de paafølgende Stridigheder med Hertugen af Gottorp blev det i Aaret 1700 overdraget ham at afhente de Hjælpetropper — 8000 Mand —, som Kong August af Polen havde forpligtet sig til at overlade Danmark, og at føre dem til Holsten. Hans Sendelse mislykkedes imidlertid fuldstændig. Tiden i Sachsen trak ud, og da Tropperne langt om længe vare samlede, bestode de af sammenskrabet, udisciplineret Mandskab, som paa Marchen igjennem de lyneborgske Lande med Lethed blev adsplittet af forholdsvis faa fjendtlige Tropper. I de paafølgende Aar gav A. sig meget af med Bestyrelsen af sine mange Godser og fuldendte Bygningen af Graasten Slot. Det tyske Rigsgrevskab Rixingen (Richecourt), som laa i det forrige Bispedømme Metz, blev solgt 1703. Familien vedblev dog i lang Tid at føre Titelen.

Først 1706 blev der atter Brug for A.'s militære Dygtighed,

i det han blev udnævnt til Chef for de danske Hjælpetropper i østerrigsk Tjeneste. I April 1707 stødte han til Korpset, som da var indkvarteret i Pfalz. 10. Juni samme Aar blev han udnævnt til Generallieutenant. Korpset var i Færd med ved Hvervinger at udfylde sine hullede Rækker, som Strabadser, Sygdomme og Desertioner havde frembragt. Men det var A. lige saa umuligt som hans Forgængere, dem Døden havde befriet for Besværlighederne, at bringe Korpset i ordentlig Stand. Selv var han syg og maatte bruge Badene i Eger. Den østerrigske Regering, som var meget uheldig stillet, udviste den største Ligegyldighed for Korpset, den ophørte endog helt med at sende Penge til Lønning osv., og A. nægtede derfor med stor Bestemthed at lade Korpset marchere til Ungarn trods Feltherrens, den berømte Prins Eugens Vrede, før Regeringen havde opfyldt sine Forpligtelser. Under de fortsatte pinlige Forhandlinger om disse Forhold forværredes A.'s Helbred mere og mere, han døde 13. Juni 1708 i Regensburg, kun 45 Aar gammel. Hans Enke døde — barnløs saa vel som hans første Hustru — Aaret efter 7. April. Han er begravet i Radsted Kirke paa Laaland.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 425 ff. *P. F. Rist.*

Ahlefeldt, Frederik Greve, 1702—73, Officer. F. A., Lensgreve til Langeland m. m., født 29. Dec. 1702, var ældste Søn af ovfr. nævnte Carl A. Efter Faderens Død 1722 bleve de store slesvigske Godser bortsolgte, og han overtog Grevskabet Langeland og de andre rige Besiddelser i Kongeriget. Hans militære Karriere falder først efter Krigene i Aarhundredets Begyndelse, i det han 1724 blev Kapitajn og Kompagnichef ved Kronprinsens Regiment og 1728 Kapitajn ved Livgarden til Fods. 28. April 1730 blev han gift med Birthe Holstein, f. 28. April 1705, som døde 9. Nov. 1735, og som var en Datter af Gehejmeraad Christian Frederik H. og Enke efter Gesandten, Generallieutenant Johan Frederik Bothmer. A., som i Aarenes Løb blev Kammerherre 1723 og Ridder af Danebrog 1729, opnaaede efterhaanden de forskjellige Grader i Hæren, idet han 1730 blev Oberstlieutenant ved Generalmajor Schubarts Regiment og 1747 Generalmajor i Rytteriet, indtil han 1754 blev Generallieutenant og begav sig som saadan til Armeen, der i Anledning af Stridighederne med det holsten-gottorpske Fyrstehus var samlet i Slesvig og Holsten 1758. I Aaret 1760, 10. Okt. giftede han sig for anden Gang med Maria Elisabeth Ahlefeldt, der var

født 25. Dec. 1719, og som var Hoffrøken hos Prinsesse Louise; hun var en Datter af Benedict A. til Haselau og døde 23. Jan. 1769. 1761 blev A. udnævnt til General, og da Hæren 1762 rykkede i Felten under Kommando af General St. Germain, fik A. Kommandoen over dens Reserve, hvoraf han detacherede en Del ind i Meklenborg og lejrede sig med Resten i Nærheden af Lybek. Da Felttoget kort efter blev opgivet, afgav han Kommandoen og trak sig tilbage til sine Godser. 22. Avg. 1765 oprettede han af Godserne paa Langeland Stamhuset Ahlefeldt for sig og sine Efterkommere, saaledes at Stamhuset og Grevskabet Langeland stedse skulle følge hinanden og arves i hans Slægt. I Aaret 1770 fik han Enkedronningens Orden de l'union parfaite. Han tilbragte sine sidste Aar paa Tranekjær Slot, som han ombyggede, og døde 18. April 1773.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 499 ff. *P. F. Rist.*

Ahlefeldt, Frederik Carl Christian Ulrik Greve, 1742—1825, Officer. Født 12. Nov. 1742 paa Augustenborg og Søn af foranst. General Conr. Vilh. A. Blev allerede i sit 17. Aar Ritmester af Kavalleriet og i sit 21. Aar Kammerherre og Generaladjudant hos Frederik V. Denne sidste Stilling var dog i hin Tid kun titulær og uden nogen virkelig Betydning. Efter skiftevis at have forrettet Tjeneste ved Livregiment Dragoner og Livgarden til Hest blev han 1772 Oberst og Kommandør og 1774 Chef for norske Livregiment Ryttere, 1777 Generalmajor og 1789 Generallieutenant. 1793 udnævntes han til Kavalleriinspektør i Danmark og Hertugdømmerne, hvilken Stilling han beklædte, indtil den nye Hærordning i 1802 skulde gjennemføres, da han afløstes af General Düring, og Organisationen af det holstenske Landeværn overdroges ham. 1808 afskedigedes han som General med Bibehold af sin fulde Gage. A. var gift med Ditlefine Rantzau, Datter af Kammerherre, Oberst Ditlef R. Han var dekoreret med Enkedronningens Orden (1771) og blev hvid Ridder 1774. Han døde 17. Dec. 1825. *S. A. Sørensen.*

Ahlefeldt, Godske, o. 1477—1541, Biskop, var en Søn af Claus A. til Bollingsted og vistnok født i Aaret 1477; blev bestemt til den gejstlige Stand, studerede i Udlandet og erhvervede Graden som Decretorum Doctor. Allerede i en ung Alder blev han 1497 Kannik og Thesaurarius i Slesvigs Domkapitel, 1502 Hertug Frederiks Kansler og senere Domprovst i Kapitlet. Efter Biskop Ditlev Pogwisch's Død i Jan. 1507 blev han af Kapitlet

valgt til Biskop i Slesvig. Valget stadfæstedes 20. Juni s. A. af Paven, hvorpaa G. A. i det følgende Aar indviedes i Domkirken i Lybek. Da Kong Christian II havde besluttet at indtræde i Ægteskab, blev det i Nov. 1513 overdraget Biskoppen af Slesvig tillige med to ansete danske Adelsmænd at drage til Kejser Maximilian for at bejle til hans Sønnedatter, Isabella af Burgund, et Hverv, hvortil Biskop Godske vistnok egnede sig godt, da han, som Allen siger, baade var vel berejst og vel studeret, veltalende paa det latinske Tungemaal, samt høj og anselig af Person. Rejsen foregik i Aaret 1514, og den fik, som bekjendt, et heldigt Udfald; man har endnu Biskoppens Rejsedagbog og den latinske Tale, han i Linz holdt til Kejseren (trykt i Schlegels Saml. z. Dän. Geschichte II, 4, 80—6. 98—120). I Aaret 1515 var Biskop Godske i Rom som «Orator» hos Paven paa Hertug Frederik I's Vegne. Da det kejserlige Kammer 1526 gjorde Fordring paa en Afgift af Slesvigs Bispedømme, førte G. A. et fyndigt historisk Bevis for, at Hertugdømmet Slesvig aldrig havde hørt under det tyske Rige, og at Bispedømmet i Aarhundreder havde ligget under Lunds Ærkebispesæde. Man har bebrejdet ham, at han afhændede adskillige Godser fra Bispestolen, men da hans Formand havde paadraget denne en betydelig Gjæld, er det rimeligt, at han var nødsaget til at sælge af de faste Ejendomme; men vel er det muligt, at han ved disse Salg begunstigede sin egen Slægt. Under Reformationsbevægelsen havde han en vanskelig Stilling. Saa vidt han formaaede, søgte han at holde igjen; men Bispetienden maatte han give Slip paa for at tilkjøbe sig andre Indrømmelser. I Marts 1540 deltog han i Landdagen i Rensborg, hvor han med en Del af den slesvig-holstenske Adel gjorde et sidste Forsøg paa at opretholde den gamle Tingenes Orden. Endnu i Dec. s. A. skrev han til de slesvigske og holstenske Raader: «Kjære Herrer og Junkere, jeg beder eder for vort fælles bedstes Skyld — ogsaa for eders egen Skyld —, at I ville vel betænke Sagen og ikke lettelig lade den gamle Religion falde, men opsætte det saa længe som muligt.» En Maaneds Tid efter døde han, 25. Jan. 1541, paa sit Gods Bollingsted. Han jordedes i Slesvigs Domkirke.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 66 f. Jahrbb. f. d. Landesk. Schlesw., Holst. u. Lauenb. X, 87. 171 ff. Cypræi Annales S. 423 ff. Allen, De tre nord. Rigers Hist. II, 108 ff. Ny kirkehist. Saml. II, 407 ff. IV, 480 ff. 515. VI, 569 f. Moller, Cimbria lit. I, 14 ff. Nye Danske Mag. I, 201. Archiv f. Staats- u. Kirchengesch. der Herzogth. V, 491 f.

H. F. Rørdam.

Ahlefeldt, Hans, —1500, Danebrogsfanens tapre Forsvarer i Slaget ved Hemmingsted, en Søn af Benedict A. til Tørning, forekommer første Gang i Aaret 1475 som Ejer af Tørning, blev 1476 gift med Elsebet Rosenkrantz, en Datter af Rigshofmester Erik Ottesen R., og var under Christian I og Kong Hans en af de betydeligste holstenske Raader, 1480 Lensmand paa Gottorp, 1483 paa Tønder og blev omtrent samtidig Ridder, solgte 1494 Tørning til Kong Hans mod at faa Borgen Haseldorp ved Elben til Bytte, blev kort efter Lensmand paa Segeberg, omtrent samtidig med at han ægtede Adelheid v. Bülow; hans Strænghed her fremkaldte en væbnet Bondeopstand mod ham. Paa Ditmarskertoget var han en af Hovedførerne; han fraraadede under de uheldige Vejrforhold at rykke frem mod Hemmingsted, men blev overstemt, især af Junker Schlentz. I Slaget førte han Rigsbanneret, der dog næppe var selve den gamle himmelfaldne Fane (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1882, S. 50). Han værgede den med sit Liv; efter en senere Familietradition rev han til sidst Fanen af Stangen og svøbte den om sit Legeme, men blev nedhugget tillige med 6 «Knapen» (Væbnere), der fulgte ham, og i det mindste 6 andre Ahlefeldter (17. Febr. 1500); begravet i Ahrensbøk Kloster, hvor han havde stiftet store Sjælemesser.

A. Heise, Fam. Rosenkrantz's Hist. II, 17 ff. *A. Heise.*

Ahlefeldt, Hans, 1624—94, Officer. H. A. til Glorup, Cathrinebjærg og Anhof, Søn af Hans A. til Stendorf og Margrethe Hansdatter Buchwald, indtraadte som ganske ung i det kejserlige Rytteri og tjente sig her op fra neden til Ritmester. 1648 vendte han hjem, men maatte allerede Aaret efter forlade Landet paa Grund af, at han i en Duel havde dræbt Cai Buchwald til Fresenburg, der var gift med hans Søster Florentine, og gik derpaa i fransk, senere i svensk Tjeneste. Da Krigen udbrød 1657 bad han om Tilladelse til at maatte vende tilbage, fik Generalpardon af Frederik III og blev ansat i Anders Billes Hær som Chef for et Regiment Ryttere, med hvilket han senere underlagdes Ulr. Chr. Gyldenløve ved Forsvaret af Fyn. Den sørgelige Mærkedag, 30. Jan. 1658, da Carl Gustav over Lille Bælt foretog den første af sine berømte Ismarcher, der skulde føre til Danmarks Sønderlemmelse, syntes A. at være en af de faa, der i den almindelige Forvirring, som herskede i Kommandoen under Gyldenløves Sygdom, ikke havde tabt Hovedet, og fra Ivernæs Pynt gik han resolut Fjenden i Møde

paa Isen med sine 6 Kompagnier Ryttere, men han overvældedes og blev som hele Hæren gjort til Fange. Efter Roskildefreden bliver han Generalmajor og udnævnes til Chef for Kongens Livregiment til Hest, der hidtil havde været kommanderet af Cai Lykke, og hvoraf nogle Kompagnier og Staben ved Carl Gustavs Overfald havde Garnison i Kjøbenhavn. Under den paafølgende Belejring, hvori han og hans Ryttere med Hæder deltoge, vandt han Kongens Yndest og Tillid i høj Grad, og næst Gyldenløve og Schack var han den, til hvis Raad Kongen især lyttede. Stormnatten 11. Febr. 1659 kommanderede han ved Østerport. I Slutningen af April s. A. faar han, der nu er Generallieutenant, Ordre til sammen med Frederik Ahlefeldt at begive sig til Holsten for her fra at undsætte Nakskov og gjenerobre Falster, men Expeditionen kunde ikke udføres, da Hollænderne vægrede sig ved at dække Overførselen. En stor Del af Sommeren opholder han sig i Jylland for at hverve Mandskab og deltager derpaa i Fyns Erobring. I det afgjørende Slag ved Nyborg 14. Nov. kommanderede han Hærens yderste højre Fløj og bidrog ved et glimrende Indhug med sine Ryttere væsentlig til at hidføre og fuldstændiggjøre Sejren. Efter Slaget sendtes han sammen med Ulr. Fred. Gyldenløve til Kjøbenhavn for at lykønske Kongen og give ham Beretning om det forefaldne. I Begyndelsen af næste Aar afgik han med Kongens Fuldmagt til Jylland for at skaffe Rede paa, hvad Gods og Løsøre, Breve og Dokumenter der maatte findes efter afdøde Fru Kirstine Munk, og beslaglægge det for Kongen. Ved Tilbagerejsen her fra havde han det Uheld sammen med Hans Schack om Bord paa en hollandsk Galiot at blive opsnappet af Svenskerne, der i Triumf lode deres kostbare Fanger føre til Malmø og derfra til Jønkøping, hvor de hensade indtil Fredens Slutning. Efter denne udnævntes A. til Assessor i Krigskollegiet, blev Amtmand først paa Saltø, senere paa Dragsholm, Øverstbefalende over Rytteriet i Kongeriget og Hertugdømmerne og afsluttede sine Stillinger i Statens Tjeneste som Gouvernør over Fyn og Kommandant i Nyborg. Christian V satte ligesom Faderen stor Pris paa ham og skal have ønsket at optage ham i sit Gehejmeraad, hvilket dog ikke kunde forenes med A.s Trosbekjendelse som Katholik. Mærkeligt bliver det derimod, at Kongen ikke anvendte en saa erfaren og krigskyndig Mand i aktiv Tjeneste under den skaanske Krig, da A. endnu stod i sin Mandsdoms fulde Kraft.

A. var første Gang gift med Sivert Urnes Enke, Cathrine

Sehested, en fortrolig Veninde af Dronningen. Ægteskabet, der blev indgaaet i Efteraaret 1661, s. A. som Urne døde, vakte en Del Opsigt. Den svenske Resident i Kjøbenhavn beretter herom, at Dronningen uden videre Ceremonier ved et Aftensmaaltid i Haven har ladet dem kopulere. Hun medbragte ham Hovedgaarden Raarup, som derefter blev kaldt Cathrinebjærg, men ved Kjøb kom han i Besiddelse af Glorup, paa hvilket prægtige Herresæde han senere stedse boede. Anden Gang var han gift med Anna Henriksdatter Rumohr, efter hvem den ham ligeledes tilhørende Gaard Anhof sandsynligvis er opkaldt. A. døde 1694. Anna Rumohr (f. 1649 † 1711) lod efter A.s og hendes Søn Christians Aaret efter paafulgte Død med stor Bekostning opføre et Kapel ved St. Knuds Kirke i Odense og heri oprejse et pragtfuldt Marmormonument, udført af Italieneren Thomas Qvilinus, over de afdøde.

Voss' Excerpter i Geh. Ark. Becker, Saml. t. Frederik III's Hist. Hist. Tidsskr. 3. R. III. *S. A. Sørensen.*

Ahlefeldt, Hans, —1780, Gehejmeraad, Søn af den ndfr. nævnte Hans Henrik A. Blev 1731 Kammerjunker, 1736 Maître des Requêtes, derefter Landraad og Landdrost i Oldenborg, 1741 Konferensraad, 1749 Ridder af Danebrog, 1752 Amtmand i Husum, Svavsted og Nordstrand samt Overstaller i Ejdersted, 1759 Gehejmeraad og 1. Deputeret for Finanserne, 1760 Deputeret i General-Toldkammeret og i General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiet samt Ridder af l'union parfaite, 1764 Landdrost i Pinneberg og Gehejmekonferensraad. Han ejede Seestermühe i Holsten og Dronninggaard i Sjælland. Han døde 1780. 1748 havde han ægtet Frederikke Ernestine Joachimine Rantzau, f. v. Grote (f. 1717 † 1791), Enke efter Grev Ditlev Rantzau.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 329 ff. *P. Brock.*

Ahlefeldt, Hans Adolph, 1679—1761, Gehejmeraad, en Søn af den ndfr. nævnte Joachim A. († 1717), født 24. Okt. 1679, skrev sig til Bukhavn, Prisholt og Raskenberg. Han blev kgl. Landraad og Kammerherre, fik 1714 Danebrogsordenen, blev 1729 Gehejmeraad, 1739 Gehejmekonferensraad og 1752 Ridder af Elefanten. 1715 ægtede han Dorothea Krag (f. 1675 † 1754), en Datter af Mogens Krag. Hun havde først været gift med Baron Jens Juel, derefter med Christian V's Søn Christian Gyldenløve († 1703). Det skal derfor have vakt hendes kongelige Svoger Frederik IV's Mis-

fornøjelse, at hun nu for tredje Gang vilde gifte sig med en simpel Adelsmand; men med en Hentydning til Ahlefeldternes og Gyldenløvernes Vaabener skal hun have svaret, at hun foretrak en levende Hund for en død Løve. Hun bragte sin Mand Gisselfeld, som hun imidlertid ikke ejede, men hvis Indtægter vare overladte hende for Livstid; hans Forsøg paa at beholde Ejendommen efter hendes Død mislykkedes derfor. Begge vare de meget ødsle, og ved sin Død, der indtraf 3. Okt. 1761, efterlod han sig en prioriteret Gjæld paa 147211 Rdl. og en Formue af — 1148 Rdl.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 227 f. *P. Brock.*

Ahlefeldt, Hans Adolph, 1722—1807, Officer. Født 12. Okt. 1722 paa Lindau, Søn af Generallieutenant, Kommandant i Glückstadt Balthazar A. og Sophie Hedevig f. v. Wohnsfleth. Indtraadte tidlig i Kavalleriet og blev Ritmester ved Livregiment Ryttere 1750, Major 1756, Oberstlieutenant 1761, Oberst 1765, Aaret efter Næstkommanderende ved Livgarden til Hest, Chef for holstenske Dragoner 1767, Generalmajor 1774, Generallieutenant 1783, Overgeneraladjudant 1784, og General 1802. I Mellemtiden havde han Sæde i den øverste militære Administration som Deputeret, først i Krigsdirektoriet 1765, dernæst Aaret efter i det høje Krigsraad og endelig i Generalitets- og Kommissariatskollegiet fra 1773 til 1789. Ved Regeringsforandringen i 1784, da Guldberg styrtedes, havde den ved denne Begivenhed virksomme Schlanbusch paatænkt at gjøre A. til Medvider i og delagtig i Sammensværgelsen, hvilket dog ikke skete. — A. ægtede 1770 Vibeke Juel († 1793), Enke efter Kammerherre Caspar Christopher Brockenhuus. Han var Kammerherre, blev hvid Ridder 1773 og døde 23. Jan. 1807. *S. A. Sørensen.*

Ahlefeldt, Hans Henrik, 1656—1720, Gehejmeraad, var Søn af Bendix A. til Neuenhof († 1676) og Elisabeth Hedevig v. Thienen af Wahlstorff og født 1. Marts 1656. Han studerede i Kiel og udgav der i en Alder af 14 Aar en latinsk Afhandling: «de monarcharum mutua obligatione ad Christianum Qvintum». Ved Indvielsen af Kiels Universitet 1665 havde han og 22 andre Ahlefeldter været tilstede. Han ejede Godserne Stendorf, Seestermühe og Klein-Colmar og var en af de største Jorddrotter i Holsten. Efter at være traadt i dansk Statstjeneste blev han kgl. Landraad, og senere benyttedes han til forskjellige diplomatiske Missioner; af sin Panegyrikus Joh. Burch. Maius prises han som en fortræffelig kgl.

Gesandt ved Kurbrandenborgs og Kursachsens Hoffer. Allerede i Christian V's Tid var han overordentlig Envoyé i England; i Berlin var han Gesandt, da den brandenborgske Kurfyrste lod sig udraabe til Konge af Preussen, dog holdt A. sig borte fra Festlighederne i Anledning af Kroningen, og Kong Frederik IV's Lykønskning til den nye Konge lod vente en Stund paa sig. Ogsaa i Holland var A. senere (omtr. 1710) dansk Sendemand. Efter sin Tilbagekomst fra England blev A. Overkammerherre hos Kronprinsen, den senere Frederik IV, og ledsagede denne paa hans Udenlandsrejse 1692—93. Faa Maaneder efter Hjemkomsten fra denne Rejse blev han Danebrogsridder, men først i 1717 fik han Elefantordenen. Han stod bestandig i stor Gunst hos sin Herre, og foruden som Kammerherre synes han ikke sjælden at have fungeret som maître des plaisirs: i 1697, 15. April, da Kongen og Dronningen vare Kronprinsens Gjæster paa Amagergaarden, havde A. saaledes indrettet Taffelet «i Form af begge de danske Ridderordener», og i Maj 1699 arrangerede han «en herlig italiensk Musik» paa Rosenborg for de kgl. Herskaber.

A., som 1695 var bleven Gehejmeraad, døde 23. Marts 1720. Han var to Gange gift. Hans første Hustru var Dorothea, Datter af Fred. Ahlefeldt til Seestermühe og Anna Catharine Pogwisch af Farve; hun var født i Reinbek Pinseaften 1658 og blev Moder til 4 Sønner og 1 Datter. A.'s anden Hustru var Mette, Datter af Hans Henrik Kielmann v. Kielmannseck til Quarnbek og Cronshagen, Amtmand i Kiel og Bordesholm, og Mette v. d. Wisch; hun var Enke efter Christian Albrecht Ahlefeldt paa Obbendorf og født 14. Juli 1670; med hende fik han 2 Sønner, af hvilke den ene, Henrik v. Ahlefeldt, naaede meget høje Værdigheder.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 319 ff. Kern-Chronik 1697 S. 35. 1699 S. 69. Bussæus, Fred. IV's Dags-Reg. S. 8—33. Hojer, Friedr. IV, passim.

F. J. Meier.

Ahlefeldt, Joachim, 1646—1717, Gehejmeraad, var Søn af Gert Philip A. til Bukhavn og Grønholt og Anna Rumohr af Bukhavn. Som alle den Tids unge Adelsmænd rejste han i Udlandet og traadte efter sin Tilbagekomst i gottorpsk Tjeneste. Han var Klosterprovst i Preetz fra 1677 til 1682 og blev 1683 gottorpsk Landraad, Gehejmeraad osv. og Amtmand i Tønder og Reinbek Amter og i 1686 gottorpsk Regeringspræsident eller første

Statsminister. Han ejede Godserne Bukhavn, Olpenæs m. m., men ved Okkupationen af de gottorpske Lande 1684 inddrog Kong Christian V hans Godser, som skjænkedes til Overkammerjunker Knuth, dog bleve de A. tilbagegivne efter Forliget i Altona 1689. Samme Aar skjænkede Hertug Christian Albrecht ham en Del Jordegods i Ellebjærg i Svansen, hvorpaa A. med en hos den Tids store Jorddrotter sædvanlig Hensynsløshed lod de der boende Bønders Gaarde nedbryde og slog Jorderne sammen med Olpenæsgodsets. I 1702 solgte han sidstnævnte Gods til Ditlev Ahlefeldt (af Gelting-Linjen), men kjøbte i Stedet for Godset Prisholt. Han var imidlertid bleven Amtmand i Tønder, og han, som tidligere, navnlig efter Kielmannseckernes Fængsling, havde været uvenlig stemt mod Danmark, var nu slaaet om og arbejdede paa en Forsoning mellem Kongen og Christian Albrecht. Da denne døde, og Hertug Frederik IV vedvarende viste sig fjendsk mod Danmark, forlangte A. endog sin Afsked og gik i dansk Statstjeneste. Her blev han 1699 Gehejmeraad og snart efter Overhofmester for Enkedronning Charlotte Amalies Hofstat, i 1703 første Deputeret over Finanserne og senere Vicestatholder i Slesvig og Holsten. Allerede i 1701 havde han faaet Danebrogsordenen. 3 Aar efter ledsagede han Kong Frederik IV paa dennes norske Rejse. Som Diplomat brugtes han kun lidet, dog var han en af de danske befuldmægtigede paa Hamborger-Konferencen 1707 og underskrev i 1711 paa Kongens Vegne ved Forliget i Hamborg, hvorved de ved Travendalfredens tredje Artikel affødte Uenigheder mellem Kongen og Hertugen udjævnedes. I 1712 begyndte han at føle Alderens Tryk, han nedlagde derfor sine Embeder og begav sig til sit Gods Bukhavn. Et ulykkeligt Tilfælde ramte ham her: af en ustyrlig Hest blev han slynget ud af sin lille Karriol og slæbt et langt Stykke hen ad Jorden, hvorved han blev meget ilde tilredt. Han døde paa Bukhavn kort efter, 9. Sept. 1717. Han var gift med Anna Margrethe Buchwald af Jersbek, Datter af Hans Adolf B. og Margr. Blome af Seedorf, og havde med hende 5 Døtre, af hvilke en blev gift med Ferdinand Anton Danneskjold-Laurwigen, og 4 Sønner. A. var en grundig lærd og videnskabelig dannet Mand, han elskede og beskyttede de lærde og tog sig varmt af Universitetet i Kiel. Burch. Maius, Prof. i Kiel, priser ham i en latinsk Lovtale saalunde: «eluxit . . . in eo Nestoris facundia, Lycurgi consilium, Ulyssis prudentia, justitia Aristidis, gravitas Catonis, constantia

Periclis, immo hos omnes non tam æqvavit dictis animi dotibus, sed et superavit».

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt, S. 211 ff. Kern-Chron. 1700 S. 120 f. Noodt, Beytr. z. schlesw. holst. Hist. I, 180 f. Hojer, Friedr. IV, passim.

F. J. Meier.

Ahlefeldt, Johan Henrik, —1770, Amtmand, en Søn af ndfr. nævnte Wulf A. († 1777). Han blev Kammerherre 1753, Envoyé extraordinaire ved det preussiske Hof indtil 1763, Landraad i Holsten og Ridder af Danebrog 1766 og Amtmand over Gottorp Amt 1767. Han døde 12. Juni 1770 i Slesvig, efterladende Enken Frederikke Louise f. Blome (f. 1733 † 1781), en Datter af storfyrstelig Gehejmeraad Christoffer B.

P. Brock.

Ahlefeldt, Jørgen, 1589—1641, til Quarnbek og Marutendorf i Holsten, Søn af Godske A. og Margrethe Rantzau, født 12. Dec. 1589. Efter at have studeret i Rostock og Tübingen deltog han i Kalmarkrigen som Kapitajn over et Kompagni Fodfolk. Senere gik han til Tyskland, blev 1623 Krigskommissær ved den nedersachsiske Hær og 1625 Landraad hos Hertugen af Brunsvig. Under Christian IV's Deltagelse i Trediveaarskrigen tog han paa ny Tjeneste hos ham, først som Kapitajn og siden som Oberst; han blev Kommandant i Krempe, hvilken Fæstning han af Mangel paa Proviant maatte overgive til de kejserlige i Nov. 1628. I Foraaret 1629 var han som Krigsraad med ved Oberst Morgans Angreb paa Vestkysten af Slesvig. Samme Aar blev han udnævnt til kongelig Raad i Hertugdømmerne og Amtmand i Haderslev, hvilke Stillinger han beklædte til sin Død 24. Juni 1641. En fremmed Gesandt fortæller om ham 1632, at han da havde tabt noget af sin Indflydelse hos Kongen. Gift 1612 med Margrethe Blome.

Rhode, Haderslev-Amts Beskriv. S. 46. Jahrbb. f. d. Landesk. Schlesw., Holst. u. Lauenb. X, 101.

J. A. Fridericia.

Ahlefeldt, Jørgen, 1748—1823, Gehejmeraad. Han var en Søn af Joh. Rud. A. til Damp, Saxdorf og Hohenstein († 1770) og Margrethe Øllegaard f. Brockdorf og fødtes 20. Dec. 1748. I sin Ungdom studerede han i Gøttingen og Tübingen; senere besøgte han forskjellige Lande og blev saaledes under et Ophold i Berlin 1775 forestillet for Frederik II. 1772 blev han Provst ved St. Johannes Kloster i Slesvig og Landraad, 1773 Kammerherre, 1782 Ridder af Danebrog, 1792 Amtmand over Hütten Amt, 1802 Amtmand over Gottorp Amt samt Overdirektør i Byen Slesvig. 1806

Gehejmeraad og senere Gehejmekonferensraad. Paa Grund af Svagelighed søgte og fik han sin Afsked 1813. Han ejede efterhaanden en Del Godser i det slesvigske, som han dels arvede, dels kjøbte, og som han derpaa skilte sig af med (Olpenæs, Damp, Hohenstein, Maaslev, Borghorst og Dorphof). Under sit Ungdomsophold i Sydtyskland blev han bekjendt med Baronesse Augusta Frederikke v. Gemmingen, hvis Fader var Statsminister i Karlsruhe; hende ægtede han 1770. Hun døde 19. Febr. 1818, og selv døde han 14. Sept. 1823.

Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26 S. 165 f. *P. Brock.*

Ahlefeldt, Ulrik Carl Greve, 1704—58, Officer. U. C. A., Greve til Langeland m. m., født 27. Nov. 1704, var næstældste Søn af ovfr. nævnte Carl A. Han blev Sekondlieutenant i Garden til Fods 1726 og avancerede efterhaanden til Oberstlieutenant ved Livregimentet til Hest (1732). Som saadan gjorde han Tjeneste i Aaret 1734 som Generaladjudant hos General Joachim Mørner, da denne førte et dansk Hjælpekorps paa 6000 Mand til Rhinen i den polske Arvefølgekrig. Korpset fik Ordre til at vende hjem i Slutningen af 1735 uden at have taget Del i Krigen. Samme Aar var han blevet udnævnt til Kammerherre. 1738 blev han Oberst og var nu Chef for 3. jyske Rytteriregiment, indtil han 1747 blev Generalmajor og 1755 Generallieutenant i Rytteriet. 1741 blev han Ridder af Danebrog. Han døde ugift i Vordingborg 12. Nov. 1758.

Moller, Nachr. v. d. Geschl. d. v. Ahlefeldt S. 491 f. *P. F. Rist.*

Ahlefeldt, Wulf, —1777, Gehejmeraad, Herre til Lindau og Kønigsførde, en Søn af Johan Henr. A. og Margrethe f. v. Qvalen. Provst ved det adelige Jomfrukloster i Slesvig 1744, Landraad i Holsten, senere, 1756, Gehejmeraad, Ridder af Danebrog 1747, 1766 Gehejmekonferensraad, 1773 Ridder af Elefanten. Han var gift med Bertha Cathrine Ahlefeldt. *P. Brock.*

Ahlefeldt-Dehn, Carl Frederik Ulrik, 1750—1829, Amtmand, en Søn af Vilh. A. til Klein-Nordsee († 1754) og Benedicte Christine Charlotte f. Schmettau, fødtes 30. Maj 1750. Han blev Kammerherre 1775, Provst ved St. Johannes Kloster i Slesvig 1777, Ridder af Danebrog 1803, Gehejmekonferensraad 1815. 1805—20 var han Amtmand over Steinburg Amt. Ved sit Giftermaal (1776) med Sophie Frederikke v. Dehn (f. 1759 † 1813) kom han i Besid-

delse af Stamhuset Ludwigsburg, og 1783 fik han Tilladelse til at kaldes Ahlefeldt-Dehn og føre Familiernes forenede Vaaben. Han døde 3. Marts 1829.

Castenskiold, Suppl. til Adelslex. S. 6. *P. Brock.*

Ahlefeldt-Laurwigen, Elias Carl Frederik Greve, 1816—64, Officer, er født 9. Avg. 1816 (døbt i Frederiksberg Kirke) og var en Søn af Kammerherre, Oberstlieutenant Carl Christian Greve A. (f. 1770) og dennes første Hustru Julie Christine f. Madstedt. Han indtraadte 1831 i Hæren som Volontør, blev Kadet 1836 og i 1839 Sekondlieutenant i Prins Christian Frederiks Regiment. I 1847 blev han Premierlieutenant og deltog ved 16. Bataillon med Hæder i den første slesvigske Krig. 1850 udnævntes han til Kapitajn og gjorde Tjeneste ved 14., 17. og 11. Bataillon. I 1860 ægtede han Jacobine Dorothea Petersen. I 1864 rykkede han i Felten som Kompagnichef ved 11. Regiment og udmærkede sig under Kampen ved Selk 3. Febr. (se «Vort Forsvar» Nr. 142 A). Derefter deltog han i Kampen ved Sankelmark 6. Febr. og blev i Marts Bataillonschef ved 9. Regiment. Som saadan deltog han under Oberst Scharffenberg i 8. Brigades berømte Angreb paa Dybbølbjærg 18. April, saaledes at han fremhævedes i Rapporten, men fandt tillige Heltedøden. *P. N. Nieuwenhuis.*

Ahlefeldt-Laurwigen, Elise Davidia Margarethe Grevinde, 1788—1855, Datter af ndfr. nævnte Grev Frederik A.-L., født paa Tranekjær Slot 17. Nov. 1788. Hendes Moder, som var af tysk Familie, blev allerede i hendes Barndom skilt fra sin Gemal, og derved kom hun til at føre en underlig adsplittet Tilværelse, snart hos Moderen i dennes ensomme, bedrøvelige Hjem, snart i de glimrende Sale paa Tranekjær. Hun havde et stærkt Hang til det poetiske og romantiske, var let henrevet til glødende Begejstring og manglede Evnen til rolig og kritisk at vurdere Forhold og Personer; samtidig var hun en yndefuld og fornem Skikkelse, da hun i en ung Alder indtraadte i Verden som den rige Arving. Uden Tvivl i Følge Moderens Paavirkning, hvem hun havde forgudet, følte hun sig aldeles tysk i Sind og Tanke, og da hun ved et Badested i Tyskland (1808) traf den senere saa bekjendte Friskarefører Adolf v. Lützow («Lützows wilde Jagd»), overførte hun sin Begejstring for Tysklands nationale Sag paa dennes kjække Forkæmper og ægtede ham i 1810 til Trods for sin Faders Modstand. I Be-

gyndelsen syntes dette Ægteskab at skulle blive meget lykkeligt; hun deltog i alle sin Mands Arbejder med at hverve et Frikorps (1813), sluttede Venskab med hans Venner, bl. a. Theodor Kørner, og indgød sine Omgivelser sin egen Begejstring. Under Krigen fulgte og plejede hun sin Mand over alt med det største Mod og med opofrende Hengivenhed; men efter Krigen kølnedes Forholdet mellem Ægtefællerne stærkt, og da hun (1821) lærte den unge Digter Karl Immermann at kjende, opstod der imellem dem et Forhold, som efterhaanden fra hendes Side udviklede sig fra begejstret Deltagelse i hans voxende Digterberømmelse til lidenskabelig Kjærlighed. Forholdet til hendes Mand opløstes nu ved fælles Overenskomst (1825), hun antog igjen Navn af Grevinde Ahlefeldt og rejste med Immermann til Magdeburg, senere til Düsseldorf; men da han giftede sig med en anden i Aaret 1839, flyttede hun til Berlin, hvor hun døde 20. Marts 1855 af en langvarig Sygdom efter et Liv, rigt paa forgængelig Lykke, bristede Idealer og skuffede Forventninger.

L. Assing, Gräfin Elisa v. Ahlefeldt, Berlin 1857. Allg. deutsche Biographie I, 160 f.

C. A. Nissen.

Ahlefeldt-Laurwigen, Frantz Vilhelm Ferdinand Greve, 1790—1843, Stiftamtmand. Han var en Søn af den ndfr. nævnte Grev Jens Juel A.-L. og fødtes i Altona 7. Nov. 1790. Han studerede først ved Universitetet i Leipzig, derefter i Kiel, Heidelberg, Gøttingen og til sidst i Kjøbenhavn, hvor han i Aaret 1813 underkastede sig juridisk Examen. 1816 blev han Volontør i det danske Kancelli, 1820 Underkancellist, 1821 Assessor i den Viborgske Landsoverret, s. A. Lic. juris, 1825 extraordinær Assessor i Højesteret, 1826 ordinær Assessor sammesteds, 1828 Kammerherre, 1831 Stiftamtmand over Viborg Stift med Ret til at træde tilbage til Højesteret, hvis han maatte ønske dette, ved Reformationsfesten 1836 Dr. juris og døde i Viborg 19. Nov. 1843 af en snigende Feber. Han var elsket og agtet af alle, var ikke blot en særdeles dygtig Dommer og administrativ Embedsmand, men tillige i Besiddelse af en vidt omfattende og ægte humanistisk Dannelse. Han har udgivet forskjellige mindre Afhandlinger (s. Erslew). 25. April 1826 blev han gift med Charlotte Helene Louise Fabricius (f. 19. Maj 1800, † 2. Sept. 1829), Datter af Pastor C. C. F. i Tranekjær. Anden Gang ægtede han 16. Dec. 1832 Anne Dorothea Christine Hanson (f. 1. Sept. 1794 i Frederiksnagor), Datter af Regeringsraad Chri-

stoffer H. og Juliane Marie Bie, der senere blev gift med Biskop Øllgaard i Viborg.

Erslew, Forf. Lex. Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog 1843 S. 62.

G. Kringelbach.

Ahlefeldt-Laurwigen, Frederik Greve, 1760—1832, Officer og Lensbesidder (Grevskabet Langeland m. m.). Født 17. Nov. 1760 og Søn af Generalmajor Grev Christian A.-L. (f. 1732 † 1791) og Elisabeth f. Juel. Beklædtes efterhaanden med de højeste militære Grader, men som Faderens har ogsaa hans Tjeneste i Hæren for en Del været nominel, og i hvert Fald i den første Tid efter Faderens Død har Bestyrelsen af hans store Godser utvivlsomt været Hovedvirksomheden. Blev allerede i sit 14. Aar udnævnt til Ritmester i sjællandske Regiment Ryttere, forsættes 1787 til Livregiment Ryttere, hvor han det næste Aar bliver Major og 1793 Oberstlieutenant, men stilles derpaa à la suite og forbliver staaende som saadan indtil 1801, da han afgaar fra Regimentet, samtidig med at han ansættes som Kommandør for den langelandske Landeværnsbataillon. 1802 udnævnes han til Generalmajor af Kavalleriet og bliver Aaret efter hvid Ridder. 1808 sættes han à la suite i Armeen, men vedbliver at føre Kommandoen over Landeværnet paa Langeland, Taasinge og Ærø. 1813 udnævnes han til Generallieutenant og gives aktiv Kommando som Chef for en Armédivision. 1815 bliver han Chef for fynske Regiment lette Dragoner. 1830 afskediges han af Hæren. A., der stod i stor Yndest hos Frederik VI og af denne stedse rangeredes blandt de kommanderende Generaler, har som Landejendomsbesidder foretaget flere nyttige Foranstaltninger og i høj Grad vist sig velvillig og human lige over for sine Fæstere paa Godserne. I Perioden fra 1791—1813 afskaffede han saaledes Hoveriet, fra 1810 af indførte han efterhaanden fast Akkord for alle Tiender, og i Tiden fra 1791—1820 lod han alt Godset udskifte. Dette kom ham dog ikke til gode i pekuniær Henseende, thi Godset var ved hans Død stærkt belastet og han selv i meget stor Gjæld. Sandsynligvis er det disse trykkede Formuesomstændigheder, der foranledigede ham til allerede 1805 at søge Bevilling til at maatte afhænde det norske Grevskab Laurvig til Kongen, hvilken Tilladelse blev given, mod at han deponerede en Fideikommiskapital. A. var 2 Gange gift, 1. 1785 med Charlotte Louise Hedemann († 1812), Datter af Landraad Joh.

Christoph H. til Hemmelmark, 2. 1816 med Ida Cathrine Leth, Datter af Justitsraad L. Han døde 2. Marts 1832.

Danske Herregaarde VIII. *S. A. Sørensen.*

Ahlefeldt-Laurwigen, Jens Juel Greve, 1764—94, politisk Forfatter, fødtes 10. Juni 1764 paa den fynske Herregaard Bjørnemose; han var en Broder til den foregaaende, Frederik A.-L. Han levede uden Embedsstilling, sysselsat med politiske og litterære Studier. Han døde i Slesvig 20. Nov. 1794, altsaa kun 30 Aar gammel. Han ægtede 1788 Sophie Dorothea Hedemann († 17. Febr. 1820) og blev Fader til den ovfr. nævnte Frantz Vilh. Ferd. A.-L. Begavet med levende politisk Sans, blev han som saa mange her hjemme stærkt greben af de Ideer om den rette Ordning af Stat og Samfund, som det 18. Aarhundredes Oplysningslitteratur og derefter den franske Revolution satte i Bevægelse. Flere mindre Skrifter, som han udgav paa Tysk, men som tillige bleve oversatte paa Dansk, vidne derom. Det i 1791 udgivne Arbejde «Hingeworfene Gedanken über Regierung» viser ham som en Tilhænger af den oplyste Enevælde med Tanken om Betydningen af Pressefrihed, Offentlighed i Finansstyrelsen, Standslighed og Ophævelse af Privilegievæsenet, ligesom han havde stærk Sans for at hæve Landalmuen. I andre Smaaskrifter (s. Nyerups Lit. Lex.) fører han snart Ordet for et nøje Forsvarsforbund imellem de skandinaviske Stater, snart fremhæver han Betydningen af almindelig Værnepligt og af at vende tilbage til simple, tarvelige Sæder. *E. Holm.*

Ahlmann, Hans Vilhelm, f. 1817, Politiker, af en bekjendt Slægt paa Als (Aalmand) og Søn af Kjøbmand Otto Frederik A. i Graasten, hvor han fødtes 13. Juli 1817. Uddannedes til Kjøbmand, studerede derpaa Statsøkonomi paa tyske Universiteter, fik Doktorgraden og holdt Forelæsninger i Kiel 1847—48. Blev i Marts 1848 Sekretær, senere Departementschef i den provisoriske Regering. Fra 1852 Bankier i Kiel. 1864 Raadgiver og Finansagent for den augustenborgske Prætendent.

Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. *A. D. Jørgensen.*

Ahlmann, Nicolai, f. 1809, Politiker. Han er født 17. Nov. 1809 i Sønderborg. Han uddannede sig til praktisk Landmand og var 1839—47 Forpagter af Juellinge paa Laaland, hvorpaa han kjøbte en Gaard i Skaane, som han ejede indtil 1856, hvorefter han nogen Tid var bosat i Kjøbenhavn. Aaret efter kjøbte han Gaarden Werthemine paa

Als, en af de forhen augustenborgske Avlsgaarde, som vare erhvervede af Statskassen. Han tog ingen fremragende Del i det politiske Liv, før efter Vaabenstilstanden i Nikolsburg den bekjendte nordslesvigske Deputation paa 47 Mand; der gik til Berlin for at takke Kongen for det givne Løfte at gjenafstaa de danske Egne til Danmark, valgte ham til Ordfører, 30. Avg. 1866. Efter Landets Indlemmelse i Preussen valgtes han derpaa sammen med Hans Kryger til Medlem af den grundlovgivende Rigsdag i Berlin (Febr. 1867); ved denne Lejlighed fremkom fra dem den ofte gjentagne Erklæring: «Wir sind Dänen und wollen Dänen bleiben!» Da han senere valgtes ind i den preussiske Landdag, nægtede han at aflægge den befalede Hyldingsed og fik saaledes aldrig sit Valgbrev anerkjendt. Det samme gjentog sig flere Gange senere. En Omlægning af Valgkredsene forhindrede Gjentagelsen af hans Valg til Rigsdagen. 1875 solgte A. sin Gaard og flyttede til Frederiksberg. Hustru: Maria Dons, Datter af Birkedommer J. K. D.

A. D. Jørgensen.

v. **Ahnen, Claus,** — o. 1628, hørte til en nu ganske uddød pommersk Adelsslægt og skrev sig til Nederhof paa Rygen. I Slutningen af det 16. Aarh. traadte han i dansk Hoftjeneste og blev 1589 Enspænder, 1596 Fodermarsk, 1601 øverste Livknægt og 1604 Kjøgemester, i hvilken sidste Stilling han 1606 ledsagede Kong Christian IV til England. 1612 forlenedes han med Frederiksborg og Abrahamstrup, men fratraadte alt 1614 disse Len. Derimod havde han fra 1610—26 Marie Kirkes Provsti og fra 1614—18 Sæmgaard og Eker Præstegjæld i Norge i Forlening. Han døde ugift o. 1628 og var Farbroder til den nedennævnte Preben v. A.

Danmarks Adels Aarbog 1884 S. 14. *Thiset.*

v. **Ahnen, Iver,** —1722, Stiftamtmand. I. v. A. til Kopanger og Stedje var en Søn af efternævnte Preben v. A. i dennes andet Ægteskab med Karen Vind, efter hvis Fader, Rigsraaden Iver Vind til Klarupgaard, Nørholm osv., han var opkaldt. Han er formentlig født kort før 1660 paa Bodøgaard, hvor Faderen som Lensmand i Nordlandene residerede. Han var først kongelig Hofjunker og Forskærer og derpaa Kammerjunker, blev 1691 Amtmand i Romsdalen, Nordmøre og Søndmøre samt 1700 Stiftamtmand i Throndhjem; 1705 fik han Titel af Etatsraad og 1717 af Konferensraad. Fra 1707 var han Medlem af Participantskabet for det gjen-

optagne Kvikne Kobberværk. Han var Ejer af Sædegaardene Kopanger, Stedje og Losne, alle i Sogn i Bergens Stift; den sidste fik han gjennem sit første Ægteskab. 16. April 1722 blev han Ridder af Danebrogsordenen og døde allerede 4. Dec. s. A. i Throndhjem som sidste Mand af sin Slægt, da han ikke efterlod Børn af noget af sine 3 Ægteskaber. Han var gift 1. med Maria Hansdatter Lillienskiold, Enke efter Oberst og Amtmand paa Bornholm Bendix v. Hatten († 1685); 2. 1705 med Ovidia Christine Gabel († 1709), Datter af Vicestatholder Frederik G. til Giesegaard og Bavelse; 3. 1719 med Margrethe Maria Vibe († paa Neuhof 1750), Datter af Vicestatholder osv. Johan Vibe.

Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. II, 514. Personalhist. Tidsskr. VI, 26.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

v. Ahnen, Preben, 1606—75, Amtmand. Han er født 18. Sept. 1606; Faderen hed Staffen v. A. og var vistnok Ejer eller Medejer af Godserne Nederhof og Beutel, hvortil ogsaa Sønnen skrives. Prebens ovfr. nævnte Farbroder Claus v. A. havde givet sine to Slegfredbørn og disses Moder, Mette Lauridsdatter, Brev paa noget Jordegods i Norge, hvilket blev gjort dem stridigt af Faderens tyske Arvinger, og det var uden Tvivl som disses Repræsentant, at Preben v. A. kom til Norge, hvor han første Gang nævnes 1629. Først efter flere Aars Forløb tilkjendtes Godset de tyske Arvinger, men endnu 1640 klage Preben v. A.'s Fættere over, at det kun er kommet ham og hans Søskende, men ikke dem til gode. Preben v. A. forblev i Norge, hvor han allerede 1639 ejede over 125 Tdr. Hartk. i Jordegods, og hvor han senere blev en betydelig Godsejer, i det han efterhaanden kom i Besiddelse af Sædegaardene Fosnæs og Herre-Skjeldbred i Tønsberg Len, hvilket han i nogen Tid bestyrede for Lensherren Knud Christoffersen Ulfeldt, fra hvem han erhvervede disse fra Familien Rosenkrantz hidrørende Ejendomme. Han besad end videre Ejd i Sandshverv, Ulefos ved Skien, senere Dønnæs paa Helgeland samt Kopanger og Stedje i Sogn, hvilke to sidste Sædegaarde han erholdt gjennem sit andet Giftermaal. Endelig var han Medejer i Holdens Jærnværk og en Tid Ejer af Fossums Jærnværk, begge ved Skien; ved sidstnævnte antages han at have anlagt et Kanonstøberi, men solgte 1669 dette Værk til Peder Børting. 1640 blev han Ritmester over et Kompagni Rytter-Landfolk søndenfjælds i Norge og fungerede under Krigen med

Sverige 1645 som Krigskommissarius; 1646 blev han forlenet med Nordlandene, hvor han efter 1660 var Amtmand, og mødte 1648 ved Hyldingen paa Akershus. Om Vinteren 1656—57 opholdt han sig i Kjøbenhavn og gjorde da Forslag om, hvad der burde foretages i hans Len, naar Krigen udbrød. Han var Generalkommissarius nordenfjælds under Krigen og gjorde om Sommeren 1657 et der i Egnen navnkundigt Strejftog gjennem den efter ham opkaldte Junkersdal over Saltenfjældene ind i Lapmarken, hvor han ødelagde det svenske Bly- og Sølvværk Silbojocki eller Nasafjäll. Efter Roskildefreden var han 1658 blandt de norske Kommissarier, der skulde fastsætte det afstaaede Throndhjems Lens Grænser, men allerede i Slutningen af samme Aar deltog han i dettes Tilbageerobring fra Svenskerne. 1669 udnævntes han til Amtmand i Bratsbergs Amt og døde 15. Nov. 1675. P. v. A. var en dygtig og foretagsom Mand; foruden for Jærnproduktionen har han virket for Tilvirkning og Udførsel af Fiskeriprodukter i Nordland og Finmarken (Hvalfangst, Tran, Rogn) og fik i 1663 indrettet et Postvæsen i Nordlandene og Finmarken. Han var to Gange gift, 1. med Christian v. Hadelns Enke Else Knudsdatter Urne af Aasmarke; 2. 1657 med Karen Iversdatter Vind af Klarupgaard (f. 1626), der overlevede ham.

Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. II, 512 ff. Molbech, Hist.-biogr. Saml. S. 130 ff. Y. Nielsen, De Nordenfjeldske Begivenheder 1657—60.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Ahrensen, Arnold Andreas Bull, 1807—60, Læge, Søn af Grosserer A. og Maria f. Rée og en ældre Halvbroder til Lægen Professor Warncke, fødtes i Kjøbenhavn 9. Okt. 1807. Dimitteret fra Borgerdydskolen 1824 underkastede han sig 1830 den kirurgiske, 1831 den medicinske Examen, var derefter Kandidat paa Frederiks Hospital og tog 1836 baade Licentiat- og Doktorgraden ved dygtige, ogsaa i Udlandet anerkjendte Afhandlinger om «den endermatiske Methode». I en længere Aarrække var han Distriktslæge i Kjøbenhavn samt Læge ved Regensen og Kollegierne. 1839 grundede han i Forening med Kayser «Ugeskrift for Læger» og ledede i flere Aar dette Tidsskrift. Under den første slesvigske Krig virkede han som Overlæge ved Garnisonshospitalet. 1859 blev han Overmedikus ved Frederiks Hospital og samme Aar titulær Professor, men døde allerede 10. Sept. 1860. Til Trods for en bestandig svagelig Helbred udfoldede han en betydningsfuld baade praktisk og videnskabelig Virksomhed og var æret ikke mindre for sin ædle

ideelle Aandsretning end for sin rige Kundskabsfylde. Han var gift med Maria Busck, Datter af Kapt., Hjul- og Karetmagermester B.

Smith og Blad, Den danske Lægestand, 4. Udg., S. 2. Erslew, Forf. Lex. Bibl. f. Læger 5. R. I, 471. *Jul. Petersen.*

Ahrenskjold, s. Arentskjold.

Akeleye, Christian Knudsen, —1632, var af en fynsk Adelsslægt og var en Søn af Knud Mikkelsen til Skinnerup (nu Ulriksholm) i Fyn og Kirsten Algudsdatter. Fra 1581 til 1588 tjente han som Sekretær i Kancelliet og erholdt i denne Stilling et Kanonikat i Aarhus. Efter at han havde tilskjødet Kongen sin Fædrenegaard Skinnerup, blev han 1616 til Vederlag forlenet med St. Hans Kloster i Odense, men fratraadte alt 1618 dette Len mod en aarlig Pension og boede siden i Flensborg og Lybek. Han døde 11. Marts 1632 i ringe Kaar og ligger begraven i St. Knuds Kirke i Odense. 18. Avg. 1588 havde han ægtet Regitse Jacobsdatter Sparre, der døde barnløs 18. Febr. 1610.

Danmarks Adels Aarbog 1884 S. 15 f. *Thiset.*

Akeleye, Gabriel Knudsen, —1652. Han var en Søn af Landsdommer i Halland Knud Gabrielsen A. til Krængerup og Hjulerød. Hans Moder var Sophie Enevoldsdatter Voyen. 1627 kom han i Sorø Skole. Senere rejste han i Udlandet. 1643 ansattes han i det danske Kancelli, hvor han i flere Aar virkede som Sekretær. I denne Stilling syslede han med Studiet af Statsforfatning og Statsforvaltning og skrev allerede 1643 sine «Peregrinatoriæ prudentiæ præcepta», som endnu haves i Haandskrift (N. kgl. Sml. 8vo Nr. 141 b i d. st. kgl. Bibliothek) og indeholde en Anvisning for unge Adelsmænd, der ville studere disse Fag i Udlandet. Det var uden Tvivl ogsaa Interessen for disse Videnskaber, der førte ham ind paa Studiet af Tacitus. 1646 udgav han sine «Excercitationes sive politico-philologici discursus in librum C. Cornelii Taciti de moribus Germanorum veterum». Skriftet var dediceret til Christian IV og ledsaget af en glimrende Censur af Steph. Joh. Stephanius. Ogsaa ridderlige Øvelser omfattede han med Forkjærlighed og efterlod sig et Værk om Fægtekunsten; det blev ikke udgivet, men han sendte det i Haandskrift til Jørgen Seefeldt 1649. Samme Aar modtog han tillige med Henrik Bielke paa Frederik III's Vegne Hyldingseden af Indbyggerne paa Færøerne og Island og skrev herom en «Historisk Relation», som udkom 1650. Maaske var det

som Løn for Udførelsen af dette Hverv, at han samtidig hermed blev aflagt med Domprovstiet og et Vikarie i Aarhus Kapitel. I sine sidste Aar oversatte han, efter Frederik III's Befaling, den bekjendte engelske Læges Thom. Brownes «Pseudodoxia epidemica» paa Dansk. Det blev ikke trykt, men findes, i to Foliobind, i det st. kgl. Bibliothek. Han skrev sig til Hjulerød i Halland, hvori han dog vist kun har haft en Part, da Faderen overlevede ham. Han var forlovet med Merete Sophie Prebensdatter v. Ahnen, men hun døde før Brylluppet. Han døde ugift 1652.

Personalhist. Tidsskr. V, 229 f. *S. M. Gjellerup.*

Akeleye, Ingeborg, 1741 — o. 1804. Hun var født 13. Maj 1741 og var en Datter af Kommandørkapitajn og Overlods søndenfjælds Jens Werner A. († 1772 i Kjøbenhavn); Moderen hed Martha f. Bruun. I Aaret 1762 lod den unge Herman Løvenskiold (f. 1739, † 1799 som Kammerherre), der da opholdt sig i Frankrig, gjennem en Bekjendt af sin og Akeleyes Familie, Sorenskriver i nordre Jarlsbergske Distrikt Jens Friis paa Falkensten, anholde hos Faderen om hendes Haand. Efter et gunstigt Svar vendte han kort efter hjem til Norge og saa nu for første Gang sin tilkommende Hustru, i det hun med sine Forældre paa Horten indskibede sig for at rejse til Kjøbenhavn. Han fulgte snart efter dem til Danmark, Forlovelsen blev endelig sluttet, og Brylluppet holdtes sammesteds i Begyndelsen af Aaret 1763. Efter et længere Ophold i Danmark vendte de nygifte om Vaaren tilbage til Norge og toge Ophold paa Fossum Jærnværk, hvori Løvenskiold den Gang ejede Halvparten, men deres nærmeste Omgivelser mærkede snart, at de ikke syntes at passe synderlig for hinanden, i det Løvenskiold, ihvorvel en brav Mand, skal have været lidet begavet og noget hensynsløs, medens hun gjennem en forfinet Opdragelse og paa Grund af sin Skjønhed synes at have været temmelig forvænt og fordringsfuld. Under et Besøg hos hendes Forældre i Tønsberg om Sommeren 1764 traf Løvenskiold og hans Hustru tilfældigvis den som en af sin Samtids største Libertinere bekjendte Grev Christian Conrad Danneskjold-Laurwigen, der den Gang besøgte det ham efter den ældre Broders Død nylig tilfaldne Grevskab Laurvig, hvorhen han indbød de rejsende, som ogsaa modtoge Indbydelsen. Kort efter rejste Greven atter til Kjøbenhavn, hvor han i Marts 1765 lod den smukke Skuespillerinde, Jomfru Mette Marie Rose, bortføre fra Theatret; herfor blev han ilagt en Bod af 10000 Rdl. og forvistes til sine Godser i

Norge, hvorhen han nu atter kom om Vaaren 1765. I Anledning af en forønsket Udvidelse af Fossums Circumference mod Grevens Besiddelser i Slemdal søgte Løvenskiold ham kort efter hans Ankomst; dette gav Anledning til gjentagne Indbydelser og Besøg mellem Fossum og Laurvig i Løbet af Sommeren, indtil endelig Grevens Hensigter gik op for Løvenskiold, der efter mange Ubehageligheder fik sin Hustru hjem med sig til Fossum, hvor hendes Fader, der ikke mere var Løvenskiold god, snart indfandt sig og fik istandbragt en for denne meget ufordelagtig Separationskontrakt, som dog senere blev noget ændret, hvorpaa han førte sin Datter hjem med sig til Tønsberg. Efter en med Forældrene det følgende Aars Sommer foretagen Rejse til Smaalenene var hun bleven tilbage hos Kammerherre Brockenhuus i Nærheden af Moss, men her fra fulgte hun kort efter med Sorenskriver Friis til hans Gaard Falkensten, hvorfra hun kun med Vanskelighed kunde formaas til at vende tilbage til Tønsberg. Da imidlertid Faderen i Sept. 1766 erhvervede en kgl. Bestemmelse for, at hun skulde staa under hans Værgemaal og opholde sig, hvor han bestemte, tog hun atter sin Tilflugt til Sorenskriver Friis, der hemmelig sendte hende omkring paa flere Steder i Landet, ja endog ind over den svenske Grænse for at unddrage hende Faderens Opdagelse. Paa dennes Klager blev en kgl. Kommission nedsat, der skulde undersøge den hele Sag og afhøre en Mængde Vidner. Imidlertid var Grev Danneskjold igjen vendt tilbage til Kjøbenhavn, var atter kommen i Naade og var bleven udnævnt til Admiral osv.; ikke saa snart havde derfor Kommissionen begyndt sin Virksomhed, før den atter opløstes og Kongebrevet af 1766 ophævedes, hvorhos det tillodes Fruen at tage Ophold, hvor hun lystede. Grev Danneskjolds Herlighed i Kjøbenhavn varede dog kun kort; i Avg. 1770 afskedigedes han fra alle sine Embeder og forvistes fra Hoffet, hvorfor han det følgende Aar atter vendte tilbage til Norge og tog Ophold paa Gaarden Rolighed i Hedrum ved Laurvig, hvorhen Fru Ingeborg Akeleye, som hun kaldtes efter sin endelige Skilsmisse fra Løvenskjold, nu ogsaa begav sig, uden at der blev noget af det Ægteskab, Greven havde lovet hende, naar hans Frue var død, hvilket allerede var indtruffet 1766. Greven døde 9. April 1783, og kort efter ægtede Fruen en svensk Æventyrer, Landraad Carl Ingmann v. Manderfeldt, der i Grevens senere Levetid havde hørt til deres Omgangskreds, og hvem Greven havde sikret en Pension, ligesom ogsaa Fru Manderfeldt efter en Proces med hans Arvinger fik sig tildømt den

hende bebrevede Pengesum. De flyttede senere til Kjøbenhavn, hvor hun skal være død 1804, medens Manden vendte tilbage til Sverige og døde i Vennersborg 1813.

Saml. t. d. norske Folks Sprog og Hist. VI, 596 ff. Molbech, Hist.-biogr. Saml. S. 134 ff. Deichmanske Bibl.s Diplomsamling Fasc. XXXII.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Akeleye, Mikkel Pedersen, —1539, Borgmester. Han var en Søn af Peder Knudsen A. til Skinnerup (nu Ulriksholm) i Fyn og Hustru Else (ell. Sidsel) Valkendorf. Skjønt Adelsmand og Jordegodsejer valgte han at nedsætte sig som Handelsmand i Odense, og han naaede ad den Vej en større Rigdom og Anseelse end Flertallet af sine Standsfæller. Dronning Christine forsynede sig med Klædevarer hos ham, og han drev en betydelig Øxenhandel; tillige var hans Hus det mest ansete Herberg for høje fremmede Gjæster, der kom til Odense; selv Kong Christian II tog ind hos ham. Fra 1506 var han Borgmester i Odense og blev 1522 efter Christian II's ny Kjøbstadordning Stadens Skultus. Denne Værdighed faldt bort, da Frederik I kom til Magten; men denne Konge synes strax ved en Gunstbevisning at have villet yde Mikkel Pedersen Erstatning. Borgmester vedblev han at være til sin Død 10. Avg. 1539. Hans Hustru Magdalene Knudsdatter (af den adelige Slægt Drage) levede endnu 1564. Hun og hendes Mand have maaske gjort sig mest fortjente af Efterslægten ved at give den siden navnkundige Peder Palladius Midler til i hans Ungdom at opholde sig i flere Aar i Wittenberg, i det de sendte deres Søn med ham til dette Reformationens Arnested.

Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. III, 219 ff. Danmarks Adels Aarbog 1884. Ny kirkehist. Saml. III, 499.

H. F. Rørdam.

Akeleye, Sigvard Gabrielsen, —1659. Han er uden Tvivl født i Fyn i 1580-Aarene og var en Søn af Landsdommeren sammesteds Gabriel Knudsen A. til Krængerup og Nordskov; Moderen var Helvad Jacobsdatter Sparre. 1609 nævnes han som Adelburs, og allerede 1611 forekommer han som Skibskapitajn eller Skibshøvedsmand, med hvilken første Titel han siden hyppig nævnes, i alle Fald lige til 1647; 1612 træffes han første Gang i Norge paa Udskrivning af Baadsmænd i Bergens og Stavanger Len. 1614 var han ansat som Lieutenant paa Elfsborg og synes kort efter at have bosat sig i Norge, hvor han o. 1617 blev gift første Gang med Else Galde, der i dette Aar afstod sin Sædegaard Nygaard i Glem-

minge Sogn til Kronen, mod at hun og hendes Mand erholdt Livsbrev paa Verne Kloster, Ingedals Skibsrede og Skjeberg Sogn, hvortil senere ogsaa Nygaard ses at være kommen, hvilken Gaard S. A. i Aaret 1647 forgjæves søgte at erholde tilbage ved Mageskifte fra Kronen. 1633 udnævntes han til Tolder og Sisemester paa Moss, i hvis Nærhed Sædegaarden Kambo ligger, som han havde kjøbt 1631, og som senere omtrent i et Aarhundrede tilhørte hans Efterkommere. Indtil denne Tid har han i Regelen været skrevet til Fædrenegaarden Krængerup, hvori han formentlig har været Medejer med nogle af sine mange Søskende. I Søtjenesten anvendes han lige til Midten af det 17. Aarhundrede; 1640 benævnes han Kommissarius søndenfjælds i Anledning af Opsynet med Defensionsskibene og 1645 ved en enkelt Lejlighed Viceadmiral. 1648 mødte han ved Frederik III's Hylding i Christiania. Han var en i offentlige og private Hverv hyppig anvendt Mand som Medlem af Kommissioner og Slotslove, ved Skifter, Værgemaal osv., hvilket vistnok maa vidne om anerkjendt praktisk Dygtighed. Han døde sandsynligvis i Christiania i Avg. 1659, da han i Kirkebogen angives begraven sammesteds 27. Avg. dette Aar, og maa da sandsynligvis have været en Mand paa flere og 70 Aar. Han havde været 3 Gange gift: 1. med Else Tønnesdatter Galde til Nygaard, Enke efter den tyske Adelsmand Eiler Weide v. Jasmund; hun synes død o. 1636; 2. med Øllegaard Gerlofsdatter Nettelhorst, efter hvem der holdtes Skifte 1647; 3. med Anne Ottesdatter Bildt af Næs, der overlevede ham til 1667. Kun i andet Ægteskab havde han Børn, og fra hans ældste Søn nedstammede den senere i Norge talrige Slægt Akeleye, der uddøde i Mandslinjen 1822.

Molbech, Hist.-biogr. Saml. S. 133 f. Norske Rigsregistranter IV—IX.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Alanus, Hans Jensen, 1563—1631, Professor. Han var født 18. Avg. 1563 i Landsbyen Ala i Halland og Søn af Jens Eskildsen og Bente Lauridsdatter. Under den nordiske Syvaarskrig blev Familien husvild, og Moderen flygtede derfor med ham over til Sjælland, hvor Fru Birgitte Gjøe tog hende i sin Tjeneste og sørgede for Drengens Opdragelse. Hun holdt ham til Læsning dels i sit Hjem paa Herlufsholm og dels paa Ring Kloster og Aakjær. Da han var 9 Aar gammel, sendte hun ham til Herlufsholm Skole, hvorfra han blev Student 1582. Efter 6 Aars Ophold

ved Universitetet fik han af Adelsmanden Steen Brahe Understøttelse til at studere i Udlandet, og da han efter 3 Aars Forløb vendte tilbage fra Wittenberg, blev det ham overdraget at rejse ud som Hovmester for den unge Jens Pedersen Brahe fra Krogholm i Skaane. Rejsen strakte sig over Tyskland, Schweits og Italien med længere Ophold i Helmstädt, Basel, Genf og Padua. Da han 1595 blev løst fra sin Hovmesterstilling, vendte han igjennem de østerrigske Lande og Tyskland tilbage til Danmark. 1597 blev han af Arild Huitfeldt kaldet til Rektor paa Herlufsholm. I denne Stilling virkede han i 5 Aar. Iblandt hans Disciple maa nævnes den senere bekjendte sjællandske Biskop Jesper Rasmussen Brochmand. 1602 blev han udnævnt til Professor pædagogicus ved Kjøbenhavns Universitet, men maatte, førend han begyndte sine Forelæsninger, tage Magistergraden. 1607 blev han Professor rhetorices, Aaret efter overtog han Professoratet i Græsk, som han 1610 ombyttede med Dialektik, men 1621 maatte han atter overtage Professoratet i Græsk efter Kanslerens Ønske, en Forandring, hvori man, dog maaske uden Grund, har villet finde et Vidnesbyrd om, at hans Lærervirksomhed i Dialektik ikke har været fyldestgjørende. Samtidig hermed betroede man ham forskjellige akademiske Tillidshverv. I 4 Aar var han akademisk Notar, i et Aar Bibliothekar og i 10 Aar Værge for vor Frue Kirke. 1613 og 1622—23 beklædte han Rektoratet. Han roses som en flittig Lærer, men i sin litterære Virksomhed indskrænkede han sig til akademiske Disputatser. Af disse maa især fremhæves hans 4 Disputatser «de sermone» (1608—9 og 1622—23). I de to første betoner han stærkt Betydningen af Modersmaalets Udvikling. I den sidste fra 1623 kommer han ind paa Lydbetegnelserne i forskjellige Sprog; han er her kjendelig paavirket af Jacob Madsen Aarhus, og det er sandsynligt, at det er Læsningen af dennes Skrifter, der har udviklet hans Forkjærlighed for Modersmaalet. To Disputatser fra 1627—28 vise, at han ogsaa syslede med Fædrelandets Historie. Han var to Gange gift, første Gang med Elline Mortensdatter, som han ægtede 1602. Hun var Datter af en kjøbenhavnsk Handelsmand og Enke efter Prof., Dr. Anders Krag. Hun døde 1615, og to Aar efter giftede han sig med den fjortenaarige Gjørild Christensdatter fra Malmø, Datter af Raadmand, senere Borgmester Christen Jacobsen og Margrethe Sehested. Med hende havde han en Søn, der døde som Barn. Hun overlevede sin Mand og indgik senere

et nyt Ægteskab med en kjøbenhavnsk Borger. A. døde 12. Febr. 1631, 67 Aar gammel.

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 III, 609 ff. Wad, Rektorerne p. Herlufsholm S. 12 ff. *S. M. Gjellerup.*

Alberg, Peter, 1770—1831, Statsgjældsdirektør. Han er født i Kjøbenhavn, blev Student 1786, Volontør i Finansdeputationen 1787, Kopist sammesteds 1790, juridisk Kandidat 1798, Fuldmægtig 1799, Bogholder 1802, Kammerraad 1811, Direktør i Finanskassedirektionen 1812, Justitsraad 1814, Etatsraad 1815, Medlem af Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond 1816, Konferensraad 1829 og døde i Kjøbenhavn 21. Sept. 1831. Han skildres som en elskværdig og retskaffen Karakter og som en meget flittig, paalidelig og dygtig Embedsmand. Et Vidnesbyrd om den Anseelse, han nød, turde det være, at han var en af de tre Kommissærer, der fra dansk Side udnævntes til at ordne de finansielle Forhold til Norge efter Kielerfreden. *G. Kringelbach.*

Albert, —1135, Biskop, s. Adelbjørn.

Albert I, den store, Hertug af Brunsvig, 1236—79. Han var en Søn af den første Hertug af Brunsvig-Lyneborg Otto (Barnet) og Mechtild af Brandenborg og overtog 16 Aar gammel Regeringen efter Faderens Død (9. Juni 1252) i eget og sin umyndige Broder Johans Navn. Nær beslægtet med det danske Kongehus, i det hans Farmoder Helene var Kong Valdemar I's Datter, kom han ved et Par Lejligheder til at gribe ind i vort Fædrelands Anliggender. Den første Gang var kort efter hans Regeringstiltrædelse. Kong Christoffer I havde nemlig villet bringe saa vel det sønderjyske Hertugdømme som Kong Abels Arvegods i Danmark tilbage under Kronen, men var stødt paa Modstand hos Abels Svogre, Greverne Johan og Gerhard af Holsten, og maatte nu se sig om efter fremmed Hjælp. Han henvendte sig bl. a. til sin Frænde Hertug A., der ogsaa kom til Danmark og 21. Okt. 1253 fik sig tilsagt Lønnen for sin Hjælp, i det Kong Christoffer gav ham Løfte paa Øen Als og, indtil han saa sig i Stand til at opfylde dette Løfte — det blev vistnok aldrig opfyldt —, overdrog ham Samsø og Endelave til Pant. Hvor vidt A. efter dette har deltaget i Krigen, forlyder der intet om, hans Deltagelse kan i alt Fald kun have været kortvarig og mindre betydende, thi endnu inden Udgangen af Aaret forligede Christoffer sig med Holstenerne, og A. vendte nu hjem til Brunsvig.

Nogle Aar derefter paakaldte Lybekkerne, der vare blevne Uvenner med Grev Johan af Holsten, A.'s Bistand og valgte ham til deres Skytsherre (1261). Under den derefter følgende Fejde var det, at A. og hans Broder Johan med deres Søster, Enkehertuginde Helene af Sachsen, og hendes to Sønner sluttede det mærkelige og først i den senere Tid fremdragne Forbund af 11. Febr. 1262, i hvilket det efter Løftet om gjensidig Hjælp og Beskyttelse mod de holstenske Grever hedder, at hvis de forbundne efter at have erobret Holsten bleve enige om at rykke længere frem og angribe Danmark (Sønderjylland?), skulde det vundne deles imellem dem. Forbundet fik imidlertid ingen videre Følger, thi kort efter sluttede Holstenerne Forlig med deres Modstandere. A. drog derpaa til Danmark (1262) og blev af Enkedronningen, Margrethe, der kort forud var vendt hjem fra sit Fangenskab hos de holstenske Grever, antaget til Rigsforstander i Danmark. I dette Hverv virkede han et Aars Tid og fór bl. a. frem med megen Strænghed mod den regerende Kongefamilies Fjender, hvorved han fra mange Sider paadrog sig Vrede og Fjendskab. I Sommeren 1263 nedlagde han Rigsforstanderskabet og vendte tilbage til Brunsvig. Vi kjende ikke de Grunde, der have bevæget ham til dette Skridt, der sikkert er sket mod Enkedronningens Vilje, men at det ikke har haft nogen Indflydelse paa det venskabelige Forhold, han hidtil havde staaet i til det danske Kongehus, og at dette Forhold gjennem den følgende Tid bevaredes, derom synes baade de Forhandlinger at vidne, der længe efter (1278) førtes mellem ham og Kong Erik Christoffersen om et Ægteskab mellem en af Kongens Sønner og A.'s Datter Mechtild, som ogsaa den Omstændighed, at han Aaret derefter understøttedes af danske Hjælpetropper i en Fejde med sin Broder Ærkebiskop Otto af Hildesheim. Medens denne Fejde var i fuld Gang, døde A. i Byen Brunsvig 15. Avg. 1279.

O. v. Heinemann, Geschichte von Braunschweig u. Hannover II. C. Paludan-Müller, Studier til Danmarks Historie i 13. Aarh., 3. Stykke.

C. Weeke.

Albert, Greve af Orlamünde, 1182—1245. Hans Forældre vare Grev Sigfred af Orlamünde og Sophie, Kong Valdemar I's ældste Datter. De havde holdt Bryllup i Efteraaret 1181, og Aaret efter fødtes A., den ældste af 7 Søskende. 1204 fik han af sin Morbroder, Kong Valdemar II, Grevskabet Holsten til Len tillige med en Del af Grevskabet Ratzeburg, hvortil senere ved Faderens Død (1206) kom et Stykke af Grevskabet Orlamünde. Dette sit

Hjemlands Styrelse har A. imidlertid i det væsentlige maattet overlade til sin Broder Herman, hvem det øvrige af Orlamünde tilfaldt, da han selv sin meste Tid har maattet opholde sig i sit Len eller dog været virksom i dettes Anliggender.

I de første Aar af Valdemar II's Regering var der jævnlig Ufred paa Danmarks Sydgrænse, snart var det Valdemar, som angreb sine sydlige Naboer, snart var det disse, der gjorde Gjengjæld, og A. kunde som Lensmand i Rigets sydligste Provins ikke undgaa at tage Del i disse Fejder. I Aaret 1215 (der krigedes i dette og det følgende Aar mod et Forbund af nordtyske Fyrster, som understøttedes af den tyske Kejser) gjorde A. et helligt Løfte om at ville drage til Lifland for at kæmpe mod Hedningene der. Han fik pavelig Tilladelse til at modtage Korsets Tegn, opnaaede desuden kort efter som en særlig Begunstigelse af Kirkens Overhoved at maatte tage 10 af sine Mænd, der tidligere havde forbundet sig til et Pilegrimstog til det hellige Land, med sig, og saa snart der var indtraadt Fred, indskibede han sig i Sommeren 1217 med sit Følge til Lifland. Hans Færd paa dette Tog berømmes i Henrik Lettes Liflandskrønike i følgende Ord: «Han var en udvalgt Pil, den Herren havde gjemt i sit Kogger for i et heldigt Øjeblik at sende ham til Lifland til Kirkens Frelse.» Det følgende Aar vendte han tilbage over Danmark og var uden Tvivl tilstede ved den unge Kong Valdemar III's Kroning i Slesvig (24. Juni 1218). Et Par Aars Tid synes han nu at have været i Ro, saa kom Angrebet paa Greven af Schwerins Lande, som A. tog i Besiddelse paa sin Morbroders Vegne, hvorefter fulgte Ulykkesaaret 1223, da Kong Valdemar og hans ældste Søn kom i Henrik af Schwerins Vold. Under de derved bevirkede Forhold kom A., Valdemars nære Slægtning og betroede Mand, til at øve en afgjørende Indflydelse paa mange af Danmarks Anliggender, og om han end ikke havde Navn af Rigsforstander, saa optraadte han dog i den følgende Tid nogle Gange med en Rigsforstanders Myndighed. Saaledes under Forhandlingerne om Kongens Løsladelse (1224), i Anledning af hvilke han tvende Gange var i Tyskland, første Gang da han deltog i Afslutningen af det saakaldte dannenbergske Forlig, og anden Gang da dette Forlig skulde fuldbyrdes, og A. og de danske Stormænd vare mødte med den betingede Løsesum, men maatte vende hjem med uforrettet Sag. A. havde tidligere (i Aaret 1211) stiftet Klosteret i Preetz, nu efter Hjemkomsten fra Tyskland grundlagde han (Nov. 1224)

et andet Kloster i Hoibek, der i øvrigt senere forlagdes til Reinbek; men snart bleve hans Tanker dragne andensteds hen. Ved Juletid 1224 faldt nemlig Grev Adolf af Schaumburg, der nylig havde sluttet sig sammen med Ærkebispen af Bremen og Grev Henrik af Schwerin om at løsrive Holsten fra Danmark, med sine medforbundne ind i Holsten. A. samlede sin Krigsmagt, og efter at have søgt at knytte Borgerne i Hamborg til sig ved at tilstaa dem forskjellige Begunstigelser mødte han i Forening med sin Fætter, Hertug Otto af Brunsvig, de forbundne ved Mølln i Slutningen af Jan. 1225. Efter en hel Dags tapper Modstand blev A. her overvunden og tagen til Fange af Grev Henrik. Først efter Nederlaget ved Bornhøvede, og efter at A. havde overgivet Borgen Lauenborg, der endnu holdtes besat af hans Folk, fik han igjen sin Frihed (1227), men Holsten var tabt for stedse. A. tog nu for en kort Tid Ophold i sine thüringske Besiddelser og vendte derpaa tilbage til Danmark. Her fik han af Kong Valdemar dennes Gods paa Als i Forlening — han kalder sig 1229 «Herre til Als» — og nævnes derefter kun nogle faa Gange, sidste Gang 1238, inden sin Død. Han døde 1245; Dødsdagen kjendes ikke, men maa ligge forud for 22. Okt., paa hvilken Dag Kong Valdemars Sønner netop i Anledning af A.'s Død skiftede Godset paa Als imellem sig. A. havde i Aaret 1211 ægtet Landgreve Herman af Thüringens Datter Hedevig, men havde ingen Børn i sit Ægteskab.

R. Usinger, Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227. C. Paludan-Müller, Studier til Danmarks Hist. i 13. Aarh., 1. Stykke. *C. Weeke.*

Alberti, Carl Christian, f. 1814, Sagfører og Politiker, Søn af Proprietær C. C. A. (f. 1777 † 1831) og Elise f. Lindberg (f. 1789 † 1868), Søster til Præsten J. C. Lindberg, er født 12. Maj 1814 paa Gravballegaard ved Viborg. A. blev 1833 Student fra Ribe Skole og tog 1839 juridisk Examen. Derefter var han Fuldmægtig hos Birkedommer Friederichsen i Kjøbenhavns Amts søndre Birk og 1843—55 hos Højesteretsadvokat Rotwitt; blev 1851 Prøveprokurator og 1853 Overretsprokurator i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han har vundet Navn som en udmærket Forretningsmand og som en dygtig, om end stundum noget spidsfindig Sagfører. Tidlig sluttede A. sig til den politiske Bevægelse, valgtes i Febr. 1848 til Borgerrepræsentant i Kjøbenhavn (indtil 1854) og deltog i Avg. i de saakaldte Hippodrommøder; stillede sig i Okt. til Valg i Slagelse til den grundlovgivende Rigsforsamling, men faldt igjennem mod Godsejer C.

Neergaard (med 253 Stemmer imod 506). Derimod valgtes han næste Aar i Sorø til Folketinget og er senere uafbrudt bleven gjenvalgt i denne Kreds, som oftest uden Modkandidat og kun sjælden under Forhold, der syntes at stille hans Gjenvalg i Fare. A. er nu den Rigsdagmand, der længst har haft Sæde paa Tinge. Ogsaa var A. 1864 valgt til Rigsraadets Folketing, men udtraadte ligesom B. Christensen i Jan. 1865, fordi han betragtede Rigsraadet som ugyldigt, og lod sig først gjenvælge ved de nye Valg i Maj s. A.

I Folketinget hørte A. fra første Færd til «Bondevennerne» og har senere altid hørt til en af Venstres Grupper; han har øvet ikke ringe Indflydelse, om han end aldrig har været blandt de egentlige Førere. 1855 blev A. Medlem af Bondevenneselskabets Bestyrelse og 1858 dens Formand; 1865 sluttede han sig ligesom J. A. Hansen til Oktoberforeningen og hørte ogsaa til dens Bestyrelse; indtraadte 1870 i det forenede Venstre og gik ved dettes Deling 1877 over til det radikale Venstre, men var 1879 iblandt dem, der udtraadte heraf, misnøjet med Bergs Ledelse; dog sluttede han sig 1884 til det nydannede «danske Venstre». A. var jævnlig rede til de stærkeste Skridt fra Oppositionens Side, saaledes til de gjentagne Nægtelser af Finansloven, og var i Samlingerne 1885 og 1886 den, der indbragte Regeringens foreløbige Love til Forkastelse. I Tingets almindelige Forhandlinger har A. derimod ikke taget nogen fremragende Del, vel nærmest paa Grund af stærk Tunghørighed; dog maa undtages Spørgsmaalene om Retsplejereformer, om hvilke han har givet udførlige Indlæg (udg. i Særtryk); ogsaa indbragte han 1876 Venstres Forslag til en Ministeransvarlighedslov.

Størst Betydning har A. vundet som Stifter og Styrer af den sjællandske Bondestands Sparekasse, der fra et samlet Indskud 1857 af 150000 Kr. er stegen 1887 til en Sum af 18 Mill. Kr. Ogsaa var A. 1852 Medstifter af Folkehøjskolen «Hindholm». Foruden en kort Fremstilling af «Den sjællandske Bondestands Sparekasses første 25 Aar, 1856—81,» (1881) har A. skrevet «Den danske Slavehandels Historie» i Nyt hist. Tidsskrift 3. Bd. (1850).

Erslew, Forf. Lex. Wulff, Den danske Rigsdag S. 4. *Emil Elberling.*

de Albertin, Peter, o. 1708—79, Amtmand. Han var en Søn af Generalfiskal Brostrup A. til Tølløse og Søgaard og Charlotte Amalie f. West og blev 1729 Student fra Herlufsholm. I Aaret 1737 blev han Assessor i Hofretten, 1740 Assessor i Højesteret, 1746 virk. Justitsraad, 1749 blev han adlet, s. A. Amtmand over

Lundenæs og Bøvling Amter, 1751 Etatsraad, 1773 afskediget som Amtmand med 400 Rdl. i Pension, og han døde 19. April 1779. Han blev 21. Maj 1751 gift med Cathrine Christine Folsach (f. 1726 † 25. Febr. 1812), en Datter af Etatsraad Hans F. og Anna Elisabeth f. Gyberg. Han ejede Gaarden Slumstrup ved Ringkjøbing. I sin Stilling som Amtmand gjorde han sig i høj Grad afholdt af Almuen paa Grund af sin venlige og fortrolige Holdning lige over for den, og fordi han med Iver og Ufortrødenhed arbejdede paa at forbedre Hovbøndernes fortrykte Kaar. G. L. Baden fortæller i sin «Frederik V's Aarbog» (S. 49 f.), at han var bleven afskediget, fordi han i et Selskab, da en Herre fra Rentekammeret spurgte ham, hvad man i hans Amt sagde om Hoveriforordningen af 1773, havde svaret: «Bønderne synge denne Forordning med Melodi som Salmen: Nu hviler Mark og Enge.» Fortællingen kan være betegnende nok, men korrekt er den ikke, thi A. blev afskediget 1. Febr. 1773 i Følge Arveprins Frederiks Ønske, uden at Rentekammeret havde indstillet ham dertil, medens Hoveriforordningen først udkom 12. Avg. 1773.

Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm S. 91 f. *G. Kringelbach.*

Albertsen, Albert, 1767—1803, Litterat, blev født i Kjøbenhavn 20. Jan. 1767. Hans Fader var Politisekretær. Efter at være dimitteret fra Slagelse Skole i sit 22. Aar studerede han Lovkyndighed og fik Ansættelse som Fuldmægtig hos sin yngre Ven, den bekjendte Forfatter, daværende Prokurator Jens Kragh Høst, senere hos Prokurator Peter Bugge, indtil han 1794 efter tilendebragt Examen selv fik Bestalling som Prokurator ved Hof- og Stadsretten. 3 Aar efter blev han Avditor ved Dragonregimentet i Odense, men døde der allerede 5. April 1803 efter langvarige Lidelser og efterladende som Enke Elisabeth Frederikke Marie f. Bentzen. Han var sin Tids Barn, ivrig Frihedsven og Præstehader. Som Oversætter og som Medarbejder i Tidsskrifter udfoldede han en betydelig Virksomhed (s. Nyerup, Lit. Lex.); men hans Rimerier i Oplysningstidens Smag og fattige, prosaiske Artikler savne alt Værd.

A. Jantzen.

Albertsen, Hans, 1525—69, Biskop, var født i Kjøbenhavn 1525 og kom i en ung Alder til Universitetet, hvor han 1544 tog den filosofiske Bakkalavrgrad og 1546 Magistergraden. Uden forud at have studeret udenlands blev han kun lidt over 20 Aar gammel Professor i Græsk ved Kjøbenhavns Universitet, senere (1554) i

Dialektik. Da Biskop Peder Palladius i sine sidste Aar var meget svagelig, hjalp H. A. ham med hans theologiske Forelæsninger; 1. April 1558 tog han Bakkalavrgraden i Theologien, hvorpaa han 31. Maj s. A. kaldtes til Professor i dette Fag. I Slutningen af Aaret 1559 blev han Palladius' Medhjælper i Bispeembedet, og efter dennes Død beskikkedes han 29. Maj 1560 til Superintendent eller Biskop i Sjællands Stift. 28. Jan. 1563 kreeredes han af sin Ven, Dr. Niels Hemmingsen, til Dr. theol. Han døde 25. Maj 1569 som Universitetets Rektor. Gift 1550 med Karine, Datter af Lektor Anders Jensen Ljung, Sognepræst i Malmø. En Søn af ham var M. Albert Hansen, der endte som Biskop i Aarhus. — Biskop H. A. fik ved sin Jordefærd det Vidnesbyrd: «Han var en forstandig, skarpsindig, flittig og lærd Mand, venlig og omgængelig i sit Væsen, hvorfor han ogsaa lettelig erhvervede sig alle brave Folks Venskab. Han beflittede sig som en from Mand stedse paa at have Gud, Kirken, Staten, Familien og sit Embedskald for Øje i al sin Gjerning; altid stræbte han at bevare en god og uskadt Samvittighed og et ubesmittet Rygte. I sit Bispeembede viste han, baade naar han optraadte som Dommer og ellers, stor Billighed, Alvor og Beskedenhed; han vilde ikke vige en Haarsbred fra det, som ret er, men var dog strængere mod sig selv end imod andre. De gamle Præster omgikkes han som Fædre, sine jævnaldrende som Brødre, de yngre som Sønner. Overalt opførte han sig saaledes, at han med rette kan fremstilles som et Mønster for ethvert gudfrygtigt Menneske, men i Særdeleshed for Kirkens Lærere og Forstandere.»

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 I, 606 ff. *H. F. Rørdam.*

Albertsen, Henrik, s. Hamilton.

Albertsen, Johan, —1537, Hofpræst, forekommer første Gang i Aaret 1517 som Magister og Lektor i Kollegiatkapitlet i Haderslev. 1529 var han Hofprædikant hos Kong Frederik I, da denne skjænkede «sin kjære, andægtige og tro Kapellan og Prædikant, M. Johan Alberdes», for hans mangfoldige, tro og behagelige Tjeneste, den ubeboede Præstegaard paa Holmen i Byen Slesvig med alt dens Tilbehør. Senere omtales hans Virksomhed ved Ordning af nogle kirkelige Stridigheder paa Langeland mellem en luthersk Fripræst og en af Sognepræsterne der paa Øen. Hos Christian III beholdt han Pladsen som Hofprædikant; han var med ved Affattelsen af Kirkeordinansen og øvede i det hele megen Indflydelse i forskjel-

lige Retninger indtil sin Død i Efteraaret 1537. Hans Hustru, Mette, overlevede ham.

Ny kirkehist. Saml. II, 290 ff. VI, 140 f. *H. F. Rørdam.*

Albertsen, Ludvig, s. Eberstein.

Albertsen, Peder, —1517, Dr. jur. & Lic. med., er formodentlig født i Kjøbenhavn hen imod Midten af det 15. Aarhundrede. Sin videnskabelige Uddannelse modtog han i Udlandet, navnlig i Køln, hvor han 1474 erholdt Licentiatgraden i Medicinen, efter at han tidligere sammesteds var promoveret til Magister artium. 1478 findes han immatrikuleret i Rostock. Samme Aar blev han af Christian I udsendt for at antage Lærere til det Universitet, Kongen agtede at oprette i Kjøbenhavn. Det var navnlig i Køln, at han søgte disse. Ved Indvielsen af Kjøbenhavns Universitet 1479 blev han dets Vicekansler, og kort efter kreeredes han til Doktor i Kirkeretten. Skjønt han ikke vides at have holdt Forelæsninger ved Universitetet, gavnede han det dog meget paa forskjellige Maader, blandt andet ved at skjænke det dets første Bogsamling og ved at fremme Bogtrykkerkunstens Indførelse her i Landet. 1488 omtales han som Kannik ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og Aaret efter forekommer han som Kirkens Værge. 1492—93 deltog han i en Statssendelse til Tyskland, England og Skotland. 1496 nævnes han som Raadmand i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han forblev til sin Død, og han forekommer som Meddommer i flere betydelige Retssager. I Begyndelsen af det 16. Aarhundrede forlenedes han af Kong Hans med St. Jørgens Gaard uden for Kjøbenhavn. Han døde i Slutningen af Aaret 1517 efter at have sørget for sin Ihukommelse ved flere gudelige Stiftelser. Han var gift, hvilket synes at vise, at han, skjønt en Tid lang Kannik, ikke kan have været præsteviet.

Personalhist. Tidsskr. V, 234 f. *H. F. Rørdam.*

Aldenburg, Anton Greve af, 1633—80, Statsmand, var en Søn af den sidste Greve af Oldenborg, Anton Günther, født 1. Febr. 1633 uden for Ægteskab, et Par Aar før Faderen giftede sig standsmæssig. Moderen hed Elisabeth, en Datter af Andreas Ungnad til Sonneck. Da Faderens Ægteskab imidlertid forblev barnløst, gik hans Bestræbelser ud paa at sikre sin uægte Søn den størst mulige Andel af Arven. De nærmeste Prætendenter til denne vare Kongen af Danmark og Hertugen af Gottorp paa den ene

Side og Hertug Joachim Ernst af Pløen paa den anden. Af disse vilde ventelig den mægtigste være mindst nøjeregnende, og Grev Anton Günther enedes altsaa 1653 med Danmark-Gottorp om en Ordning, hvorved selve Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst skulde tilfalde Danmark og Gottorp til lige Deling, men alt Allodialeje Sønnen Anton, der ved samme Tid, 1654, legitimeredes af Kejseren og gjordes til Rigsgreve af Aldenburg. Ved en opstillet Definition af Ordet Allodialgods lykkedes det dertil at faa henregnet: alt inddæmmet Land, det ved Reformationen indvundne Kirkegods o. a. m., saa at Grev Anton vilde blive en rigere Mand end mangen anden fyrstelig Lensbesidder. 1659 ægtede han Augusta, en Datter af Grev Johan af Wittgenstein, der inden sin Død 1669 fødte ham 5 Døtre.

Den gamle Grev Anton Günther døde 1667 og bevarede til det sidste sit venskabelige Forhold til Danmark og Gottorp, hvis Tropper han endog tog ind i sit Land 1663 og følgende Aar. Regeringsforandringen forløb altsaa uden Vanskeligheder. Som Statholder i Oldenborg modtog Grev A. Undersaatternes Hylding af Kongen af Danmark og Hertugen af Gottorp og tiltraadte selv sin Del af Arven. Om selve Grevskaberne udbrød der Strid og Proces; men da Kongen vel tabte Processen, men vandt Landet 1673, vedblev Grev A. fremdeles at styre det som kgl. Statholder.

Han droges samtidig nærmere til Hoffet i Kjøbenhavn, blev Statsminister, Gehejmeraad og Ridder af Elefanten, naturaliseredes som dansk Greve 1671 og viste sit gode Sindelag ved selv at stille et Regiment til Krigen 1675 — alt endnu i Griffenfelds Tid. Efter dennes Fald vandt hans Stilling endnu mere i Styrke, for saa vidt han i sine Egenskaber af Kongehusets anerkjendte Frænde og af en ualmindelig rig Mand fyldte mere end før i de Kredse, der omgave Kongen. Blandt de rivaliserende Partier sluttede han sig sammen med Hahn og Jens Juel til at bekæmpe Brandenborgs Overvægt. Hans repræsentative Evner ligesom hans pekuniære Stilling gjorde ham søgt ved given Lejlighed. Saaledes var han Formand i det glimrende Gesandtskab, der paa Danmarks Vegne 1676—79 deltog i Kongressen i Nimwegen. Han gjorde selv Forskud af de fornødne Midler og fik derved en Fordring paa 70000 Rdl., for hvilken Amtet Rastede i Oldenborg gaves ham i Pant. — Næppe hjemkommen sendtes han til Lund for at slutte Freden med Sverige, der tillige med det dertil knyttede dansk-svenske Forbund

har fæstet Grev A.s Navn til en af de mærkeligste skandinaviske Manifestationer.

Imidlertid vare Grevens Døtre voxede til og de to ældste allerede gifte, den ældste oven i Kjøbet med Kong Christians uægte Halvbroder Ulrik Frederik Gyldenløve, der blev en kostbar og besværlig Svigersøn. Et ret naturligt Modtræk var det altsaa, da Grev A. efter at have ført Prinsesse Ulrikke Eleonore over til Sverige som Brud for Carl XI selv fæstede sig en Brud og 19. Maj 1680 paa Frederiksborg ægtede den danske Dronnings Frænke, den fra Griffenfelds Historie bekjendte Prinsesse af Tarent, Charlotte Amalie af Tremouille, en Dame af saa god Byrd, at Familien kun modstræbende samtykkede i Forbindelsen. Parret var ude over den første Ungdom: hun 27 Aar gammel og han endog 47 Aar, men for Alderens Skyld kunde der altsaa dog gjærne have været Haab om et længere Samliv. Imidlertid maa hans Sundhed allerede have været rokket, siden baade han selv og andre strax forberedte Bruden paa en tidlig Enkestand, og i hvert Fald indhentede Døden Grev A. allerede 5 Maaneder efter Brylluppet, 27. Okt. 1680. 8 Maaneder efter hans Død nedkom Enken, der overlevede ham i 52 Aar, med en Søn, den yngre Grev Anton af A. (s. ndfr.).

Den afdøde efterlod sig Mindet om en brav Personlighed, en anselig, gavmild, beleven og høflig Mand, der stod i høj Gunst hos Kongen. Hans Tid som Statholder i Oldenborg nævnes siden som dette Lands blomstrende Periode, uagtet det 1679 var Gjenstand for et fjendtligt Indfald fra fransk Side. Hans Træk ere bevarede ved to Kobberstik, der vise et ikke uskjønt Ansigt med de ældre Oldenborgeres store Former, men præget maaske mere af Inerti end af Energi.

Brasch, Griffenfelds Kjærlighed til Charl. Am. la Trémouille, 1885.

F. Krarup.

Aldenburg, Anton Greve af, 1681—1738, Søn af foranst. og Prinsessen af Tarent, blev født 8 Maaneder efter Faderens Død, 26. (ell. 27.) Juni 1681. Moderen forsvarede med Energi og Held sin unge Søns Arverettigheder til Herskaberne Varel, Kniphausen og Doorwehrt, som Ulr. Fr. Gyldenløve søgte at komme i Besiddelse af, og gav sin Søn en meget omhyggelig Opdragelse. Han gjorde gode Studier i Utrecht og levede siden saa godt som bestandig ved det danske Hof, hvor han blev holdt i Ære næsten som en virkelig Prins: ved Frederik IV's Ligprocession i Roskilde

havde han t. Ex. Plads umiddelbart efter Dronning Sophie Magdalenes Brødre, Markgreverne af Culmbach, og Hertugerne af Sønderborg og Glücksborg og foran alle Gehejmeraaderne af Konseillet. I 1708 blev han i Anledning af Dronning Charlotte Amalies Fødselsdag Elefantridder. 4 Aar før havde han ægtet Anna af Kniphausen, men lod sig af flere Grunde skille fra hende i 1710 og holdt derpaa 16. April 1711 paa Charlottenborg Slot Bryllup med Vilhelmine Marie, Datter af Landgreve Frederik af Homburg og Slægtning af den danske Enkedronning; ved den Lejlighed blev A. udnævnt til Overlandjægermester i de oldenborgske Grevskaber. Hans anden Hustru var opdraget ved det danske Hof og overlevede ham. De havde to Døtre. A. døde 6. Juni 1738.

Hübner, Geneal. Tabb. I, 216. Brasch, Griffenfelds Kjærlighed til Charl. Am. la Trémouille S. 142 ff.

F. J. Meier.

Alexander, Hertug af Sønderborg, 1573—1627. Han var tredje Søn af Kong Frederik II's Broder Hertug Hans den yngre af Sønderborg i første Ægteskab med Elisabeth af Brunsvig-Grubenhagen. Han var født 20. Jan. 1573 og ægtede 26. Nov. 1605 i Oldenborg en Datter af Grev Johan Günther af Schwarzburg, Dorothea, med hvem han satte Bo paa det af Brødrene v. Quernheim kjøbte Gods Beck i Bispedømmet Minden (i Westfalen). Senere opholdt han sig som oftest hos den gamle Fader paa Sønderborg. Da denne døde (9. Okt. 1622), arvede Alexander i Følge Testamentet Hovedlodden i det lille Hertugdømme, nemlig Sønderborg By, Slot og Ladegaard tillige med Gaardene Rønhave, Gammelgaard og Kegnes paa Als samt Sandbjærg i Sundeved, alt med tilliggende Bøndergods. Den ældste Broder, Christian, der levede ugift, maatte nøjes med Ærø, og den næstældste, Ernst, var falden i kejserlig Tjeneste i Ungarn. Tre yngre efterlevende Brødre fik henholdsvis Nørborg, Glücksborg og Pløen.

A. var den Gang en Mand paa 50 Aar med en talrig Familie og bebyrdet med en ikke ubetydelig Gjæld. Han førte højrøstet Klage over Fædrenearvens stærke Udskiftning, der gjorde det særlig vanskeligt at fortsætte Hofholdningen paa Sønderborg Slot. Da derfor kort efter den ugifte Broder Hans Adolf af Nørborg bortkaldtes ved en tidlig Død, afkjøbte A. ham paa Dødslejet for en forholdsvis ringe Sum de tre store Gaarde Østerholm, Rumors- og Melsgaard, og Kong Christian IV stadfæstede for Slægtens Anseelses Skyld Kjøbet som Lensherre. Imidlertid anerkjendtes det

hverken af Broderen Frederik, som efter Testamentet arvede Nørborg, eller af de andre Brødre; Striden endte med, at A. beholdt Rumorsgaard, men gav Afkald paa de to andre.

A. døde Pinsemorgen 13. Maj 1627. Dagen før sin Død havde han gjort Testamente og heri fastsat, at hans Hustru skulde sidde i uskiftet Bo for at faa Gjælden betalt, den ældste Søn, Hans Christian, arve det hele Len, men indtil videre forblive ugift. Enkehertuginde Dorothea forestod da ogsaa Hertugdømmet i de følgende trange Krigsaar, men var ikke i Stand til at afbetale Gjælden, som tvært imod stadig voxede. Hun gik derfor ind paa, at Brødrene 17. Dec. 1633 sluttede en Arveoverenskomst, efter hvilken Hans Christian tiltraadte Hertugdømmet med betydelige Forpligtelser til sin Moder og Søskende. Dorothea døde 5. Juli 1639 (født 25. Avg. 1579).

Hertug A. blev Stamfader til Huset Sønderborg, efter 1863 den ældste Gren af Oldenborgernes Slægt. Hans Søn Ernst Günther byggede Augustenborg paa Als, August Philip fik Godset Beck og blev Stamfader til det nuværende danske Kongehus. De andre Sønners Efterkommere uddøde i det følgende Aarhundrede, og Datteren Sophie Cathrine levede i barnløst Ægteskab med den sidste Greve af Oldenborg, Anton Günther.

F. v. Krogh, Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg. *A. D. Jørgensen.*

Alexander Henrik, titulær Hertug af Sønderborg, 1608—67, næstældste Søn af foranst. Hertug Alexander af Sønderborg, født 12. Sept. 1608. Efter Arveforliget af 1633 fik han kun et aarligt Deputat af 1000 Rdl., medens den ældste Broder, Hans Christian, beholdt Lenet udelt. Han ægtede i Aaret 1643 Dorothea Cathrine, Datter af Hofpræsten, Provst Etzard Heshus fra Westfalen, som først havde været hans Faders Præst paa Godset Beck og der fra var fulgt med til Sønderborg († 1635). A. H. gik i Trediveaarskrigen i kejserlig Tjeneste og blev Katholik; han bosatte sig i Schlesien og Mähren. Under de Vanskeligheder for hans Brodersøn paa Sønderborg, Christian Adolf, som opstode efter Krigen med Carl Gustav, deltog han med Brødrene i de Bestræbelser for at faa deres tilgodehavende Deputater, som førte til det lille Hertugdømmes Konkurs og Inddragelse under Kronen. Han kalder sig ved denne Lejlighed kejserlig Oberst og Gubernator i Hradisch i Mähren. Han døde samtidig med Slægtens Fordrivelse fra sin Fædreneborg (Efteraaret 1667). Af hans tre efterlevende Sønner faldt den ene i

kejserlig Tjeneste, medens de to andre valgte den kirkelige Stand; Ferdinand Leopold var 1670 Rector magnificus ved Universitetet i Wien. Med dem uddøde denne saakaldte schlesiske eller katholske Linje.

F. v. Krogh, Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg. *A. D. Jørgensen.*

Alexandra, Prinsesse af Wales, f. 1844, Kong Christian IX's og Dronning Louises ældste Datter, blev født i Kjøbenhavn 1. Dec. 1844. Prinsessen, der nød en mønsterværdig Opdragelse, konfirmeredes sammen med sin Broder, Prins Frederik, 19. Okt. 1860 af Stiftsprovst Paulli i Christiansborg Slots Kirke. 4. Sept. 1862 forlovedes hun paa Slottet Laeken ved Bryssel med den britiske Tronfølger, Albert Edvard, Prins af Wales. Prinsessen var, rigtignok langt ude, ved Slægtskabsbaand knyttet til det engelske Kongehus, i det hendes Bedstefader, Landgrev Vilhelm af Hessens Søster, Prinsesse Augusta, havde været gift med Hertugen af Cambridge, Dronning Victorias Onkel. I Nov. 1862 besøgte hun i Forening med sin Fader Dronning Victoria i Osborne paa Øen Wight, og 10. Marts 1863 viedes hun til Prinsen af Wales i St. Georgs Kapellet i Windsor.

A. Thorsøe.

Alfifa, Knud d. stores Dronning, s. Ælfgifu.

Alfsen, Iver Pedersen, s. Adolphus (S. 114).

Alfsen, Peder, —1663, Læge og Jurist. Han var født i Oslo; studerede i mange Aar udenlands, hvor han erhvervede Doktorgraden i Medicin og Jurisprudens. I Jan. 1613 var han i Padua. Før og efter denne Tid var han nøje knyttet til den adelige Familie paa Fritsø (Peder Iversen Jernskjæg og hans Søn Iver Pedersen) dels som Lærer, dels som Læge. 1617 beskikkedes han til Medikus i Bergen og forlenedes med et Kannikepræbende sammesteds; 1623 fik han tillige Brev paa Indkomsten af Herø Præstekald mod at forsyne Embedet med en Kapellan; men han mistede snart igjen denne Forlening. 1626 forlenedes han derimod med Kantordømmet i Oslo Kapitel med Forpligtelse til «at læse Philosophiam for Ungdommen i Skolen, saa og lade sig bruge in praxi medica og Kantoriet forvalte». Aaret efter foretog han efter Opfordring af Kansler Chr. Friis en Del antikvariske Undersøgelser i Akershus Stift. 21. Juni 1631 beskikkedes han til Lagmand i Throndhjem, hvilket Embede han 1654 afstod til sin Svigersøn Niclas Poulsen, med hvem han var en af de første Participanter i Løkkens eller det meldalske

Kobberværk. Han døde i en høj Alder 3. Maj 1663. Var gift med Anne, Datter af M. Jacob Jacobsen Wolf, Lektor i Odense. Deres Søn Iver er omtalt ovfr. S. 114. En Del Tegninger af norske Mindesmærker fra Oldtiden haves fra P. A.s Haand.

Personalhist. Tidsskr. V, 235 f. Y. Nielsen, Biskop Jens Nielsens Visitatsbøger og Rejseoptegnelser S. LXXI ff. *H. F. Rørdam.*

Alfson, Adolf Nicolaus, o. 1708—79, østerrigsk General, blev født af fattige Forældre i Norge. Efter at være bleven Student gik han i fremmed Krigstjeneste og blev 1754 ansat i den østerrigske Hær som Officer i Artilleriet. Han deltog som saadan i Syvaarskrigen og udmærkede sig især ved Forsvaret af Olmütz 1758, hvor han ledede Artilleriet, i hvilken Anledning han blev udnævnt til Oberst og fik Maria Theresiaordenen. Han blev Generalmajor 1763 og Chef for Artilleriet i Olmütz. Senere blev han Distriktschef i Mähren og 1777 ophøjet i den friherrelige Stand. Efter at have faaet sin Afsked med Pension 1778 døde han 16. Dec. 1779. Han var gift og efterlod sig en Datter.

Anker, Biogr. Data om Generalspersoner S. 289 f. *P. F. Rist.*

Algreen, Peder Kjellerup, 1807—77, Præst, født i Nykjøbing p. M. 1807 (døbt 19. Jan.). Faderen Skomager Peter Jensen A., Moderen Anne Kirstine Nielsdatter. I Aaret 1826 blev A. Seminarist fra Snedsted Seminarium, hvor han samme Aar ansattes som Lærer i Dansk, Fædrelandshistorie og Mathematik. Her kom han i Berøring med Provst J. C. Sørensen i Sønderhaa, der øvede en betydelig Indflydelse paa ham, og da P. G. Brammer, der blev Seminarieforstander 1830, havde begyndt at holde Bibellæsninger ved Seminariet, holdt A. ogsaa smaa opbyggelige Forsamlinger paa sit Værelse for enkelte Seminarister, deriblandt C. Kold. Han kom efterhaanden i Forbindelse med Lederne for de opvakte Lægfolk, R. Sørensen, P. C. Lindberg, P. Larsen Skræppenborg o. fl., og da Thisted Avis klagede over de Forsamlinger, hvori han havde deltaget, blev han efter Kancelliets Ordre opsagt som Lærer paa Seminariet. Han flyttede da 1838 til Provst Sørensen, nu i Solbjærg paa Mors, og var hans Huslærer. Fra nu af deltog han med endnu større Iver i de den Gang hyppige Forsamlinger og blev 1840 to Gange mulkteret for denne Sags Skyld, dog uden at han kom til at erlægge Mulkterne. I Aaret 1844 drog han med Provst Sørensens Sønner til Kjøbenhavn for at studere Theologi; han blev Student 1845 og tog Philosophicum det næste Aar. Mere og mere

sluttede han sig til den grundtvigske Retning baade i kirkelig og folkelig Henseende. 1853 stillede han sig som Folketingsmand i Store Heddinge, hvor han dog ikke blev valgt. Det næste Aar tog han theologisk Embedsexamen, hvor han vel kun fik haud. 2; men for begge de praktiske Prøver fik han egregie. Efter et Aar at have været Kapellan hos Konsistorialraad F. W. Engelbreth i Lyderslev, kaldtes han 1855 til residerende Kapellan og Førstelærer ved Borgerskolen i Nykjøbing p. M., og han giftede sig da med en Datter af Provst Sørensen, Bertha Marie Christiane. 1859 forflyttedes han til Vrejlev og Hastrup i Aalborg Stift og 1867 til Aaker paa Bornholm, hvor han døde 27. Maj 1877. A. øvede en stor Tiltrækning paa unge Mennesker; han følte sig vel i deres Selskab og vidste at omgaas dem saaledes, at de ikke trykkedes af, at han var den ældre og erfarne. Især i de Aar, han opholdt sig i Kjøbenhavn, samledes der ikke saa lille en Kreds om ham.

F. Nygaard, P. K. Algreens og Provst J. K. Sørensens Levnedsløb, Nykjøb. p. M. 1883.

L. Koch.

Algreen-Ussing, s. Ussing.

Allen, Carl Ferdinand, 1811—71, Historiker. A. fødtes i Kjøbenhavn 23. April 1811. Hans Fader Robert A. († 1846), som var født i London af skotske Forældre, havde i Slutningen af det 18. Aarhundrede bosat sig i Kjøbenhavn som Sølvpletterer; Moderen, Karen Olsdatter († 1845), var en Datter af en Fæster i Himmelbjærgegnen. Det tarvelige Hjem aabnede kun liden Udsigt til, at den videbegjærlige Dreng kunde komme ind paa den studerende Bane; men ved Moderens Husflid og en Mosters Bistand skaffedes der Midler hertil, og det lykkedes A. i 1826 at blive optaget i Metropolitanskolen; Drengen havde snildelig som Prøve paa sin Haandskrift afskrevet det Stykke i Mallings «Store og gode Handlinger», som fortæller om Bondesønnen Morten Børups ivrige Bestræbelser for at komme i Latinskole. 4 Aar efter tog han Adgangsexamen til Universitetet med Udmærkelse, 1831 anden Examen, og 1832 blev han Alumnus paa Regensen, hvor han delte Kammer med den senere Biskop Monrad. Skjønt hans brændende Lyst til Læsning og Granskning tidlig havde taget Sigte paa Historien, drev han de theologiske Studier med Flid og tog i Jan. 1836 Embedsexamen.

I Studentertiden som ogsaa i de følgende Aaringer ernærede A. sig ved Undervisning, men i Fritiden stræbte han ihærdig at

udvide sine historiske Kundskaber og kaldtes snart ind paa Forfatterbanen. Selskabet for Efterslægten havde 1836 udsat en Pris for den bedste Udførelse af «en Danmarks Historie med særligt Hensyn til Folkets og Statens indre Udvikling», og A.'s Besvarelse blev ikke alene erkjendt værdig til Prisen; Selskabet lettede tillige Forfatteren betydelig Bogens Udgivelse. Denne «Haandbog i Fædrelandets Historie» (1840) skaffede snart A. et Navn som en Historiker med omfattende og mangesidige Kundskaber i dansk Historie og Evne til klar og tiltalende Fremstilling. Imidlertid ledede han fra Okt. 1841 til Maj 1843 det af Selskabet til Trykkefrihedens Fremme udgivne «Dansk Folkeblad» og skrev i dette som i Selskabets «Dansk Folkekalender» flere populære historiske Skildringer. A. higede dog efter at drage udenlands, og efter at han i Dec. 1844 havde forsvaret en latinsk Afhandling om Christian II's Udlændighed («de rebus Christiani Secundi Daniæ, Norvegiæ, Sueciæ regis, exsulis, commentatio»), kunde han i Begyndelsen af 1845 som Magister artium med Universitetets og anden offentlig Understøttelse drage til Udlandet. Som Rejsens særlige Formaal havde han foresat sig at samle Bidrag til Danmarks Historie i det 16. og 17. Aarhundrede, navnlig af Beretninger fra fremmede Gesandter. Allerede under sit 4 Maaneders Ophold i Haag fik A. samlet en Del til Veje, foruden at han gjorde Bekjendtskab med flere Lærde. Efter korte Besøg i forskjellige af Hollands og Belgiens Byer tog A. fra Juni til Okt. Ophold i London, besøgte derpaa Paris og rejste næste Aar til Rom, Florents, Venedig, Majland, München og Wien. Efter et kort Besøg i Hjemmet drog han til Stockholm, hvor han lod en Række vigtige Aktstykker til Danmarks Historie afskrive, saaledes de svenske Gesandters Beretninger fra Kjøbenhavn til deres Hof (efter A.'s Død ere en stor Del af disse og andre Relationer blevne udgivne i «Danske Samlinger», 2. Række, Bind III—VI). Derpaa gik Rejsen til Christiania, hvor han forblev Efteraaret og Vinteren indtil April 1848. Det Udbytte, som A. havde vundet ved dette Ophold i de to nordiske Lande, var en righoldig Samling af Kilder til vort Lands Historie og et grundigt Kjendskab til Nabolandenes Natur og Folk, hvad der skulde komme ham til stor Nytte under Udarbejdelsen af hans Hovedværk.

Imidlertid skulde Tidens store Bevægelser kalde A. til nye Opgaver. Ved Krigens Udbrud 1848 var han vendt hjem. Det gjaldt om at forsvare vor Nations Ret ogsaa med Pennen, og A., der alt tidligere ofte havde behandlet det slesvigske Spørgsmaal,

skrev nu: «Om Sprog og Folkeejendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland» (udgivet som 8. Hæfte af «Antislesvig-holstenske Fragmenter» og oversat paa Tysk og Engelsk). Ogsaa efter Krigens Slutning fortsatte han denne Virksomhed og skrev efter Opfordring «Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland» (2 Bind, 1857—58). Dette Værk havde ikke til Formaal at skildre et enkelt Sprogs Udviklingsgang gjennem Tiderne; ved talrige, med største Flid tilvejebragte Oplysninger gjorde Forfatteren klart Rede for, hvorledes man i Oldtiden havde talt Dansk helt ned til Sli og Ejder, hvilken standhaftig Kamp Sproget senere havde maattet bestaa for at hævde sin Ret paa gammel national Jordbund, hvorledes Tysk ved Tidernes Ugunst og Regeringens Forsømmelse havde faaet Lov til at trænge stadig længere frem, og hvor Sprogskjellet paa de forskjellige Tidspunkter havde ligget. A.'s Fædrelandskjærlighed kom ogsaa varmt til Orde i en Artikel i «Dansk Tidsskrift» for 1851: «Skal Danmark være et selvstændigt Rige eller Tysklands Vasal?», i hvilken han indtrængende maner om, hvor farligt det vil være paa nogen som helst Maade at knytte Holsten til Sønderjylland.

A.'s ydre Stilling var omsider bleven sikret, da han 18. Maj 1851 udnævntes til extraordinær Docent i Historie ved Universitetet med Titel af Professor. Professor ordinarius (Rostgardianus) blev A. først 17. Avg. 1862. Hans Forelæsninger, som ikke netop havde Egenskaber, der kunde hidlokke Tilhørere fra det store Publikum, vare omhyggelige og grundige; men hans ikke stærke Helbred lagde ofte Hindringer i Vejen for Udøvelsen af hans Embedsvirksomhed. I det hyggelige Hjem, som han havde skabt sig, efter at han i 1851 havde holdt Bryllup med Ide Marie Dorph, en Datter af Kammerraad, Godsforvalter J. F. S. D., arbejdede han imidlertid ufortrødent videre paa sin videnskabelige Gjerning. Saaledes udgav han: «Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie», 1. Bind (1854), hvilket indlededes med en Afhandling om Christian II's udenlandske Arkiv og var ledsaget af vejledende Noter, der i høj Grad hjælpe til at belyse det her meddelte, righoldige Stof. A. havde her igjen nærmet sig den Tidsalder, som fremfor andre øvede sin Tiltrækning paa ham, nemlig Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid og Afslutningen af Unionstiden. Det blev nu hans Formaal ved dybtgaaende og omfattende Studier at gjennemgranske denne Tidsalder. Ikkun faa som Forløbere udsendte Afhandlinger

vidnede om, hvor grundig A. traf sine Forberedelser; ellers laa alt hvilende og gjærende imellem hans Papirer, indtil hans Syn paa den forviklede Tidsalder og dens mange mærkelige Skikkelser var tilstrækkelig modnet. Endelig udkom i 1864 1. Bind af «De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefejden, 1497—1536», og de følgende 4 Bind, hvoraf 3. og 4. ere delte i 2 Afdelinger, i Aarene 1865—72. Men da 5. Bind udgaves, var A. allerede gaaet bort. Hans Sygelighed var under Udarbejdelsen af det store Værk stadig tiltaget. Et Ophold i Syden i Vinteren 1864—65 og senere i Vinteren 1868—69 havde vel bragt nogen Bedring i hans Tilstand, men ingen Helbredelse. 27. Dec. 1871 bortrev Døden ham, og Venner maatte besørge Udgivelsen af den Del af hans Manuskript, som endnu var gjort færdig fra hans Haand (indtil Aaret 1527).

Af ydre Æresbevisninger, der ere blevne A. til Del, skal her kun nævnes, at han 1850 optoges til Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, 1859 til Medlem af det kgl. danske Videnskabernes Selskab; i 1865 blev han korresponderende Medlem af det kgl. Videnskabernes Selskab i Upsala og 1866 af Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien i Stockholm. Ikkun 6 Dage før hans Død var den Ørstedske Prismedaille bleven ham tildelt for hans store Værk og særlig dettes Skildring af de indre Tilstande.

A.'s Forfattervirksomhed har i flere Henseender en anden Karakter end den, som ellers er ejendommelig for danske Historikere i dette Aarhundrede, hvilket dog mindre beror paa en stærkt udpræget Forfatterejendommelighed end den Sikkerhed, hvormed A. kjendte sine Evners Omfang, den Kraft og Udholdenhed, hvormed han satte sig og gjennemførte store Opgaver, og den Forstandens og Anskuelsens Klarhed, der gjør sig gjældende i hans Værker baade med Hensyn til Opfattelse og Fremstilling. Medens vore Historikere især have udmærket sig ved kritiske Specialarbejder eller have fremdraget stort og rigt Materiale af Arkiverne, har A. kun i mindre Grad lagt Vind paa saadan Gjerning. Hans Hovedmaal har været at komme til en klar Forstaaelse af de enkelte Tider i Historien, at samle Brudstykkerne til et Hele, som atter kaster Lys tilbage over Enkelthederne og lader alle Forhold i en Tidsalder komme i deres fulde Ret. Derfor er han ogsaa den eneste af vore Lærde, som har givet en samlet Skildring af Danmarks Historie fra Oldtiden til vore Dage, og den eneste, som i et stort Værk

og i en udførligere Fremstilling har tegnet en hel Tidsalder for os. A.'s «Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt Henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling» har været Hovedkilden for vort Folks og til Dels ogsaa for Udlandets Kundskab til Landets Fortid; den er udkommet paa Dansk i 8 Udgaver og 8000 Exemplarer og er oversat paa Tysk tvende Gange (første Gang 1842, men Oversætteren, Prof. N. Falck, havde i politisk Retning forvansket Texten; en anden, noget forkortet Oversættelse udkom 1849), paa Svensk og Fransk. Den har gjort overordentlig Nytte ved at udbrede sikre Kundskaber om Landets Historie og ved at samle Billedet af Fortiden. Medens Forfatteren med kyndig Haand undgaar at benytte de blot digteriske Sagn og aldeles ikke lægger Vægt paa den anekdotagtige Belysning, er hans Skildring af Fortiden derfor ikke bleven mat eller uden Interesse. Desuden traadte et nyt Element nu frem til Erstatning for, hvad der kunde være mistet af den æsthetiske Nydelse, nemlig Glæden over en klar Forstaaelse af det forbigangne, som derved tillige syntes dobbelt lærerigt. Imod det Hovedsynspunkt, paa hvilket Bogen hviler, og hvorved Oldtidens Folkefrihed opstilles som et Ideal, til hvilket vi, efter lang Undertrykkelse i Middelalderen og nyere Tid gjennem Adelen og de store, omsider ere vendte tilbage, lader der sig gjøre alvorlige Indvendinger, og den Glans, der falder over Oldtidens saakaldte Frihed, trænger stærkt til Dæmpning, ligesom Middelalderens Tryk er malet for sort. Det er lidt pinligt at læse om saa megen Undertrykkelse, og den Læseren uvilkaarlig bibragte Forestilling om Danmark som den ukloge Styrelses Land vilde mindre have paatrængt sig, dersom A. havde indset eller fremstillet, hvorledes vor indre Udvikling kun gjengav paa sin Vis, hvad der var Tidens almindelige Retning og fandtes i andre Lande, ja dér endog i langt skarpere og haardere Former. Derimod virkede den varme patriotiske Følelse i Bogen tiltalende, og noget helt nyt var den udførlige og med megen Indsigt og Kunst gjennemførte Skildring af Landets indre Tilstande og Udvikling, af Stændernes Historie, af Retslivet og Folkelivet. — Paa Grundlag af sin Haandbog skrev A. en «Lærebog i Danmarks Historie til Skolebrug» (1843), hvilken udkom i 13 Oplag (26000 Expl.); paa Grund af dens store Stofmængde og noget tørre Stil kan den dog ikke kaldes vellykket og var heller ikke yndet.

A.'s største Fortjeneste er dog den at have skrevet Værket over de tre nordiske Rigers Historie (fra 1497 til 1527). Det var

første Gang, at der i et videnskabeligt Værk gaves en Skildring af alle tre nordiske Landes Fælleshistorie som en Helhed. Man saa Begivenhederne slynge sig i hinanden og dog mellem Land og Land, man mærkede «en Fællesaand, som hviler over det hele, og en Røst, som lyder gjennem Tiden og mer eller mindre tydelig udsiger, at Skæbnen dog er fælles, og intet af Folkene tør være ligegyldigt ved det andets Ve og Vel». Netop ved ligelig at forfølge de tre Landes Skæbner blev der beredt A. Mulighed til at tolke mange Forhold, som hidtil vare uforstaaelige, til at fjærne mange Misforstaaelser og lade mange Fordomme svinde bort. Enhver, som læser dette Værk, føler umiddelbart, paa hvor stærk en Grundmur det hviler; men den prøvende Historiker finder i de bag i Bogen anbragte Henvisninger Vidnesbyrdene om, hvor grundig A. har samlet, og hvor omhyggelig han har forsket, saa at lange Undersøgelser tit ere gaaede forud for endog blot Hævdelsen af en Biting. Derfor har der ogsaa kun været faa Berigtigelser at foretage i hans Værk, skjønt flere Historikere senere have optaget Spørgsmaal af den samme Periode til Behandling. I det hele bærer Bogen det rolig overvejedes Præg; Forfatteren har heldigvis ikke Lidenskaber eller Tendenser, som lade ham tabe det faste Stade. Dog har undtagelsesvis ogsaa her A.'s demokratiske Tilbøjelighed bragt ham paa Afveje netop i Skildringen af en af Hovedpersonerne, nemlig Christian II. Under Rensningen af denne Konges Minde og Paavisningen af den vitterlige Uret, der er bleven ham gjort, er det hændet Forf. ikke blot at tegne Billedet for lyst, men tillige at overse væsentlige Sider af Kongens sammensatte og upaalidelige Karakter.

Til det fortrinlige i Forfatterens Granskning kommer dernæst kans Skildrings Ypperlighed. Den klare Redegjørelse og den prunkløse Fortælling i Forbindelse med den kloge Økonomi med Hensyn til, hvad der udførligere skildres og hvad der kun antydes, forlener Værket et eget harmonisk Skjær. Med en Ærlighed i Skildringen som en Eckersberg paa Historiens Omraade maler han disse stundum maaske noget farveløse, men altid af Sandfærdighed til det yderste prægede Billeder. Hvad der kan mangle i Glans, vindes ved det ypperlige Perspektiv, som overalt skjelner det nære fra det fjærntliggende, og samtidig med at Forfatteren forsmaar enhver Effekt uden den, der ligger i det klare Dagslys, har hans Skildring en Ærlighed og Oprigtighed, som giver den en ejendommelig moralsk Kraft til at fængsle. Selv fordringsfulde

Læsere maa erkjende, at til Exempel de i 4. Bind givne Skildringer af Adelens eller Almuens Liv eller af Røret i Fisketiden paa Skanør og Falsterbo besidde en høj Værdi. Ogsaa Stilen udmærker sig ved stor Renhed, og mange af vort Sprogs gamle og gode Udtryk har A. bragt i ny Kurs.

Som det alt er antydet, bestræber A. sig ogsaa i dette Værk for ikke blot at give Kongernes og de handlende Mænds Historie; han vil skildre hele Folkets Skæbne og Tilstand i denne Periode. A.'s Interesse for det menige Folk indgav ham under den første slesvigske Krig den Tanke at faa samlet en Prøve paa, hvad danske Soldater fra Felten skreve til deres Hjem, ikke for derved at faa nye faktiske Oplysninger om Krigens Gang, men for at se den Aand og Stemning, som da gik igjennem de danske Krigere, og et Indblik i den jævne Soldats Følelser for Land og Hjem. Hans Opfordring til at bidrage til en saadan Samling, der formentlig vilde være ukjendt i noget Lands Litteratur, blev i rigt Maal efterkommet, men først under sit Ophold i Syden 1869 fik A. Lejlighed til at gjøre det fornødne Udvalg af Brevene. De udgaves efter hans Død af Chr. Bruun med Titel «Breve fra danske Krigsmænd, skrevne til Hjemmet under Felttogene 1848—50» (1873).

A.'s Autobiografi i Universitetets Program ved Reformationsfesten 1845. Erslew, Forf. Lex. Histor. Aarbog f. 1878, udg. af S. B. Thrige. Illustr. Tid. 25. Juli 1869, Nr. 513. *Johannes C. H. R. Steenstrup.*

Allen, Robert William Otto, f. 1852, Komponist. Han er født 18. Sept. 1852 i Kjøbenhavn, Søn af Pletvarefabrikant, Kammerraad George Frederik James A. (Broder til ovfr. nævnte C. F. Allen) og Hansine Marie f. Olsen. Robert A., gift 1879 med Nathalia Lehrmann, Datter af Skræddermester P. L., er Elev af Musikkonservatoriet (Edm. Neupert) og en dygtig Klaverspiller. Hans første større Arbejde, en Koncertouverture i G-Dur, blev opført i Tivolis Koncertsal 1881. Foran Oehlenschlägers «Dina» spillede det kgl. Kapel i Efteraaret 1886 en Ouverture af ham, og han har udgivet nogle Sange og Klaverpiecer. I 1885 blev han Organist ved Domkirken i Aarhus. *S. A. E. Hagen.*

Allerup, Mathias Peter, 1799—1858, Jærnstøber og Maskinfabrikant, født 23. Nov. 1799. Faderen var Vinhandler i Kjøbenhavn; Moderen, der antages at være født Velschow, døde formentlig tidlig; Hjemmet var fattigt. Efter at have været i Lære hos Snedkermester Chr. Velschow i Kjøbenhavn (Fader til Prof. H. M. V.)

blev han Modelsnedker hos Jærnstøber Henrik Meldahl paa Vesterbro; da han imidlertid ønskede selvstændig Virksomhed, drog han i 1836 til Odense, hvor han efter et kgl. Privilegium af 11. Juni s. A. med smaa Midler oprettede et Jærnstøberi, det første paa Fyn og det tredje i Danmark udenfor Kjøbenhavn. Det var navnlig Tilvirkningen af Agerdyrkningsredskaber, som han her kastede sig over (Plove, Tærskemaskiner m. m.), men hans store Dygtighed gjorde, at hans Virksomhed hurtig blev endog meget omfattende. Arbejdet strømmede ind, og han forstod at styre saaledes, at han er bleven kaldet «den fynske Industris Fader». Ikke faa Kirkeklokker ere støbte hos ham, og i 1844 byggede han den første Jærnbro i Danmark, Frederiksbroen i Odense. 1824 ægtede han Else Christine Seier, der efter sin Stiffader kaldte sig Gjødt; hun var født 1796 i Slagelse og døde 1881 i Odense. A. døde 17. Nov. 1858 af et asthmatisk Anfald paa Hotellet i Korsør paa en Gjennemrejse fra Odense til Kjøbenhavn, men den af ham grundlagte Virksomhed døde ikke med ham, den fortsattes og fortsættes af hans tre Sønner.

Beretn. om det 2det dsk. Industrimøde i Odense 1858. J. Lauritzen, Odense i Billeder, 1874, S. 44. 66 ff.

C. Nyrop.

Allin, Arthur Ivan, f. 1847, Komponist. Arthur A. er født i Kjøbenhavn 3. Dec. 1847, Søn af Musiker Johan Ferdinand Frederik A. og Hansine Jacobine f. Hansen. Vald. Tofte og Anton Rée vare hans Lærere i Violin- og Klaverspil og Organist P. Rasmussen i Musiktheori. Efter at have levet flere Aar som Musiklærer og Orkesterspiller i Kjøbenhavn, hvor han i 1873 ægtede Bertha Josephine Lund, Datter af Carl Hansen L., Bogtrykker og Udgiver af «Søndagsposten», blev han i 1876 ansat som Organist i Rønne og i 1881 som Organist i Næstved. Af hans Kompositioner foreligger saa godt som intet trykt, da han for det meste har forsøgt sig i de større Orkesterformer, hvis Udgivelse i vort Land naturligvis vanskelig kan finde Sted; men flere af dem, saaledes en Symfoni og to Koncertouverturer, ere opførte offentlig, navnlig i Tivolis Koncertsal. I Næstved, hvor han dirigerer den derværende Sangforening, er en parodisk Opera «Bankieren i Sevilla» med Orkester bleven opført. Hans Kompositioner ere velformede og godt instrumenterede. — *Otto Hagbarth Johannes A.*, Broder til ovennævnte, f. i Kjøbenhavn 22. Dec. 1858, optraadte 5 Aar gammel som Trommeslager i Tivolis Koncertsal under H.

C. Lumbye, der tog ham med paa flere Koncertrejser, bl. a. til Paris i 1867. Under Anton Svendsens Vejledning har han senere uddannet sig til Violinspiller. *S. A. E. Hagen.*

Almer, Johan Christian, 1742—92, Maler og Tegner, var Søn af Assessor A., Sprogmester i Sorø, og lærte Malerkunsten hos Pilo, hvis Svoger han siden blev, i det han ægtede en Jomfru Desmarez, Søster til Pilos Hustru. Efter at have vundet alle Akademiets Medailler blev han i 1766 «Ritzemester» eller Tegnelærer for de kgl. Pager med 200 Rdl. i aarlig Løn og, da denne Plads inddroges, ved Akademiets Dekorationsskole (1772). Det var den bitre Nød, som drev A., om hvis Kunstnertalent man, ikke uden Grund, nærede høje Tanker, til at modtage denne beskedne Plads. Aaret før var Abildgaard bleven foretrukken for ham til at nyde det store Stipendium; dog kom A. snart efter ogsaa til at rejse, saaledes at han skulde nyde de 150 Rdl. af sin Informatorløn, medens Resten skulde anvendes til Løn for hans midlertidige Stedfortræder. A. gik først til Paris og derpaa, i 1774, til Rom, hvor han traf sammen med Abildgaard. Her, synes det, følte den beskedne A. sig trykket til Jorden af de hedengangne Mestres Storhed og begyndte at fortvivle om nogen Sinde at blive til noget. Derhos faldt han snart i «Religions-Irringer», som det hedder i Brev af 15. Juni 1776 fra Abildgaard til Akademiet, og han efterstræbtes af Proselytmagere, «der bestandig rørte ham paa Religionen og forsikrede ham om en Pension, om han vilde falde fra sine hidtil hafte Meninger» ɔ: apostasere. Sygdom slog sig til, og til sidst forvildedes hans vistnok i Forvejen ikke stærke Forstand. Proselytmagerne forlode ham end ikke, da han i det yderste Raseri laa bundet som et vildt Dyr, og han vilde være gaaet til Grunde, hvis ikke Abildgaard resolut havde rykket ham ud af disse Forhold og sendt ham hjem. I Hjemmet gjenvandt A. sin Forstand, men hans Mod og Kraft vare knækkede for bestandig. Han, af hvem man med rette havde ventet sig saa meget, som havde været anset næsten for Abildgaards Ligemand, rørte fast aldrig Penselen mere, stille og ubemærket passede han sin Tjeneste som Tegnelærer ved Akademiet, stille og ubemærket hensov han 5. Juli 1772, uden engang at være bleven Medlem af Akademiet, hvad han som Informator var udelukket fra. Han efterlod Enke.

Weilbach, Konstnerlex. Ude og Hjemme 1878, Nr. 27. *F. J. Meier.*

Als, Iver, 1722—70, Skuespiller. Han var en Søn af Caspar Johan A., der først var Bogbinder i Horsens og senere en fortræffelig «Lakerer» i Kjøbenhavn. Moderens Navn var Marie Margrethe f. Zeuthen. Sammen med sin et Aar yngre Broder, den nedennævnte Professor Peder A., fik han en udmærket Opdragelse i Hjemmet, men Kjærlighed til Kunsten drev ham til at søge Ansættelse som Skuespiller. Da Prøvekomedierne 14. April 1747 toge deres Begyndelse i Bergs Hus i Læderstræde med «Den politiske Kandestøber», tildelte C. A. Thielo den unge Student A. Mester Hermans Rolle, og han vandt ved sit Spil ikke blot Publikums, men ogsaa Holbergs Tilfredshed, saa at han strax blev engageret som Skuespiller af første Klasse med 6 Rdl. om Ugen. Han virkede dog kun kort Tid ved Scenen, thi allerede i Slutningen af samme eller maaske snarere i Begyndelsen af næste Theateraar trak han sig tilbage fra Skuepladsen. Nogle have ment, at Grunden hertil var ulykkelig Kjærlighed, men den bør naturligere være at søge deri, at hans Forældre have faaet ham til at opgive den paa hin Tid saa ringeagtede Stilling som Aktør. Der kjendes ikke noget Portræt af A., men han skal have været en smuk ung Mand med en usædvanlig elegant Figur, et godt Organ og en Dannelse og Intelligens, der stode ikke saa lidt over de fleste af hans Kollegers. I det første Aar var det mest Gammelmands- og udprægede Karakterroller i det holbergske Repertoire, der bleve ham til Del, og Holberg siges at have taget sig hans Bortgang meget nær. Nogle Aar senere tilbød han imidlertid paa ny Theatret sin Tjeneste og debuterede atter 12. Febr. 1751 som Per Andersen (Arnolphe) i «Fruentimmerets Skole». Han fik snart Ord for at høre til den danske Komedies ypperste Bærere, mange hidtil slet besatte Roller fandt i ham en fortræffelig Fremstiller, og saa megen Vægt blev der lagt paa ham, at det offentlig bekjendtgjordes, at Herman von Bremen «efter Autors Vilje» skulde spilles af ham. Hans mangesidige Talent skaffede ham et betydeligt Repertoire, men da han var et Mønster paa Orden og Akkuratesse, gjorde man ham samtidig til Inspektør ved Theatret, og hans betydelige Arbejde i denne Retning var Aarsagen til, at han efterhaanden afgav en stor Mængde af sine Roller. A. optraadte sidste Gang 9. Okt. 1769 som Buurman i «Crispin Lakaj og Doktor», blev faa Dage derefter alvorlig syg og døde 30. Avg. 1770.

E. Collin, Holbergske Skuespillere S. 41. *Edgar Collin.*

Als (ell. Alsing), **Jesper Henriksen,** — o. 1683, Forfatter af en rimet Avis, blev Student 1672, var 1675—76 Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, udnævntes 1677 til Rektor i Kjøge, tog samme Aar Magistergraden og blev 1679 ved Prins Jørgens Protektion Sognepræst i Vordingborg, fra hvilken Stilling han entledigedes 1682. Sidst i 1683 nævnes han som død. Han fortsatte Anders Bordings rimede Maanedsavis «Den danske Mercurius», sandsynligvis fra 1677 til sin Død, og skrev den efter Jørgen Sorterups Udsagn «alt for højt opsnurret, dithyrambisk, dristigt nok». Paa tre bevarede Numre af en «Dansk Mercurius» fra 1678 passer fuldt ud denne Karakteristik. De vise os ham som en ikke ubegavet Efterligner af Kingo i dennes historiske Digte.

Stolpe, Dagspressen i Danmark II, 76 ff. *P. Stolpe.*

Als, Peder, 1725 (ell. 26)—76, Maler, var Broder til ovfr. nævnte Iver A. og født i Kjøbenhavn 16. Maj 1725 (ell. 1726). Han lærte under Pilo og var den første, som vandt Kunstskolens store Guldmedaille (1755) for «Loths Udgang fra Sodoma». Dette Billede kjøbtes af Kong Frederik V, som for det og for et Portræt af sig selv, Legemsstørrelse, som Ordensherre og i «romansk» Dragt, udført 1756, betalte Kunstneren 300 Rdl. Ved kongelig Resolution af 22. Dec. 1755 var der tilstaaet A. et Rejsestipendium paa 400 Rdl. aarlig i 6 Aar. Midt i 1756 drog han til Rom. Her synes A. — ligesom Tilfældet var med flere andre af Akademiets første Pensionærer, som Almer og Antonius Müller, der døde som Munk i Rom, — at have følt sig tiltalt af det katholske Væsen og af den romerske Gudstjenestes sanselige Pragt og Glans; her hjemme beskyldte man ham endog, skjønt uden Grund, for at have apostaseret. Det lykkedes ham hurtig at faa Plads i Rafael Mengs' Værksted. Hos denne eller hos Wiedewelt, der ogsaa var i Rom paa den Tid, lærte han den store Winckelmann at kjende og malede hans Portræt, som efter Winckelmanns egen Dom var et fortræffeligt Billede og meget lignende, hvad der ikke altid skal have været Tilfældet med Portrætter fra A.s Haand. Skjønt A., som der meldes, hos Mengs først maatte lære at glemme alt, hvad han havde lært her hjemme, arbejdede og studerede han dog flittig og gjorde adskillige Kopier efter gode Mestre som Correggio, le Lorrain og Raphael Sanzio. Han kunde uden Tvivl være bleven en respektabel Historiemaler, hvis man her hjemme havde undet

ham Tid til at blive det, men hans Ansøgning om at blive borte og nyde sit knappe Stipendium i 8 i Steden for i 6 Aar, blev afslaaet, skjønt Mengs havde givet den den Paategning, at et forlænget Ophold udenlands var nødvendigt for A., hvis han skulde være Historiemaler; han maatte saaledes vende hjem, 1762, som Portrætmaler, og som saadan agreeredes han 1763 af det samme Akademi, hvis Stipendium han havde nydt som Historiemaler. Det følgende Aar blev han Medlem af Akademiet. Han var ligeledes Medlem af Academia Clementina i Bologna; naar og hvor han var bleven det, vides ikke. I 1765 fik A. en kgl. Gave af 400 Rdl. og blev næste Aar Professor ved Akademiet og «kongelig Hof-Historie (!)- og Portrætmaler» med 800 Rdl. C. aarlig. Han blev nu meget sysselsat, og skjønt den Betaling, der den Gang ydedes for Kunstværker, kun var saare ringe — Portrætter i fuld Legemsstørrelse til Hest 600 Rdl., helt Korpus 100—500 Rdl., yderst sjældent derover, Knæstykke 50 Rdl., Brystbillede 20 Rdl. —, levede A., der ikke var gift, dog sorgfrit, ja endog paa en større Fod, end Tilfældet ellers var med de danske Kunstnere, der næsten alle vare fattige: han havde Embedsbolig paa Charlottenborg, holdt Tyende og havde Loge hos Scalabrinis Italienere. A. var en smuk, anselig Mand, men besværet af Fedme. Han tog sig faderlig af sin afdøde Broders uforsørgede Døtre og erklærede dem i sit Testamente for sine Hovedarvinger. Han døde paa Charlottenborg 8. Juli 1776.

Af hans Arbejder kan nævnes: Wiedewelts Portræt i Akademiet, sammes paa Rosenborg, Jardins og Preislers, hvilke han malede for Receptionen, Akademiets Æresmedlem Grev Schmettaus, ligeledes i Akademiet, Caroline Mathildes i Oberstuniform (1771), af Kongen skjænket til Grev Rantzau-Ascheberg, og Christian VII i Legemsstørrelse, hvilket var hans sidste Arbejde, og som han ikke naaede at faa fuldendt. Hans Portrætter ere ret vakre, men Koloriten i dem som Helhed mørk og mat, Karnationen er noget jordagtig, og de tilbagetrædende Partier, som Underansigt og Hals, lide af uheldige graagrønne Toner. A. malede ogsaa Miniaturbilleder, saaledes flere Gange Christian VII.

Suhms Nye Saml. IV, 3 ff. Kjøbenhavns Skilderie 1829, Sp. 880 ff. Weilbach, Konstnerlex. Meier, Fredensborg S. 171. Ude og Hjemme 1878 Nr. 25 og 26.

F. J. Meier.

Altenburg, s. Aldenburg.

Amberg, Hans Christian, 1749—1815, Lexikograf. Søn af en norsk Guldsmed Lars A., der stammede fra Gudbrandsdalen, født 8. April 1749 i Helsingør, hvor Faderen var bosat. Han blev Student i Aaret 1764, giftede sig i 1782 med Anna Marie Dreyer og avancerede i 1794 til Postkontrollør ved det norske Postkontor i Kjøbenhavn, fra hvilken Stilling han entledigedes i 1800. Han døde 30. Jan. 1815 som Bogholder ved Lottoet. Han skrev fra Tid til anden Smaafortællinger i «Det nyeste Magazin af Fortællinger» (1779—81), hvoraf to ere udkomne i Særtryk, samt forfattede den Seidelinske «Politiven» Nr. 674—693; hans Navn er dog mest blevet bekjendt ved den «Tysk-dansk og Dansk-tysk Ordbog» I—III, som han udgav i Kjøbenhavn 1787—1810 (under Medvirkning af Jacob Baden og af Broderen, Herman A., s. ndfr.), og som for sin Tid er et fortrinligt Arbejde.

Erslew, Forf. Lex. *C. A. Nissen.*

Amberg, Hans Christian, f. 1837, Arkitekt. Født 23. Sept. 1837, Søn af Lægen Hans Christian A. og Henrikke Frederikke f. Bentzen, Snedkersvend 1855, gjennemgik han Kunstakademiet, fik Afgangsbevis 1865 og vandt den lille Guldmedaille 1870 og den store 1874 for «et Mausolæum» i græsk Stil. A. har kun haft ringe Lejlighed til at gjøre sine Evner frugtbringende i det praktiske Liv — nogle Villaer samt Fornyelsen af et Par middelalderlige Bygninger i Viborg; derimod har han aabenbaret sin alvorlige Flid og og solide Viden i en Række gjennemførte Projekter til Restavration eller Omdannelse af Børsen, vor Frue og Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn og Domkirken i Ribe. Endnu er kun det sidste Projekt blevet virkeliggjort, i det Domkirkens Restavration paabegyndtes 1883. A. har i flere Aar virket som Lærer ved Kunstakademiet.

Weilbach, Dsk. Konstnerlex. *Erik Schiødte.*

Amberg, Herman, 1754—1837, Rektor. Født 20. Maj 1754 i Helsingør, en Broder til den næstforegaaende. 1772 blev han fra Helsingørs Skole dimitteret af Jacob Baden og fik 1787 Ansætsættelse som Femtelektiehører ved Christiania Skole, hvor han ved Skolens Omorganisation med Ansættelse af Faglærere 1799 blev Overlærer. Han havde i Kjøbenhavn gjort sig bemærket som en dygtig Sprogmand og var som Alumnus paa Valkendorfs Kollegium Medarbejder i Badens latinske og Broderen H. C. Ambergs tyske Lexikon. Efter den nye Skoleordning (1799) følte han sig ofte

træt af Lærergjerningen og omgikkes med Tanken om at tage en Examen for at komme i civil Embedsstilling. Der blev imidlertid intet deraf, og man anerkjendte hans Lærdom og Dygtighed ved at sætte ham til Rektor i Christianssand 1806. I denne Stilling blev han til 1825, da han tog Afsked, og levede siden i Christianssand til sin Død 23. Dec. 1837. Adskillige Programmer og andre Smaaskrifter fra hans Haand vidne om en ualmindelig Styrke i Latinen, der ogsaa gaar igjen, naar han paa sine gamle Dage skriver i Modersmaalet. Udmærkede Disciple — som Prof. Chr. Hansteen — anerkjendte hans Grundighed, Dygtighed og Nidkjærhed som Lærer, og der var al Grund til at hædre den bedagede Rektor ved hans Fratræden, om end Skolens Tilstand ikke var den bedste, da den efter ham gik over til en ung Mand. Han blev 1798 gift med Marthe Bonsach († 14. Okt. 1835, 78 Aar gammel). Ingen Børn.

Chr. Hansteen, Reiseerindringer S. VII. P. B. Lassen, Beretning om Christianssand S. 182. A. Munch, Barndoms- og Ungdomsminder S. 128. Halvorsen, Norsk Forf. Lex.

D. Thrap.

Ambrosius Bogbinder, s. Bogbinder.

Ambt, Georg Christian Charles, f. 1847, Ingeniør, Søn af Glarmester i Kjøbenhavn Jens Frederik A. og Julie Margrethe f. Langreuter. Han fødtes 24. Febr. 1847 og er polyteknisk Kandidat i Ingeniørfaget fra 1868. Hans Virksomhed knytter sig væsentligst til Brolægnings- og Vejvæsenet i Kjøbenhavn, ved hvilket han 1869 blev ansat som Assistent, 1875 som Viceinspektør og 1886 som Inspektør. Den falder i en Periode, i hvilken Byen ved Sløjfningen af de gamle Volde er undergaaet Forandringer efter en hidtil ukjendt Maalestok. Fæstningsterrænets Omdannelse med Anlæg af store nye Kvarterer, betydelige Ændringer og Udvidelser af det den Gang til Dels projekterede og kun paabegyndte Kloaksystem, Bygningsforetagender som Anlæget af den nye Bro over Peblingesøen osv. ere Arbejder, hvorved A. har haft den egentlige Hovedindflydelse, og hvorved han har løst de ham stillede betydningsfulde og vanskelige Opgaver med almindelig anerkjendt Dygtighed. Uden for Kjøbenhavn har A. navnlig gjort sig fortjent ved Anlæget af Kloak- og Vandværket i Nakskov, det første her i Landet, ved hvilket man har anvendt Kloakvandet til Overrisling. — A. ægtede 1874 Thekla Emilie Johnsen, Datter af Boghandler i Faaborg C. C. U. J. Han er senest (Okt. 1886) udnævnt til Stadsingeniør i Kjøbenhavn.

L. Feilberg.

Amdrup, Carl Emil, f. 1825, Retslærd. Han er født i Kjøbenhavn 17. Avg. 1825 og Søn af Assistent i Avktionskontoret Niels Carl A. og Hustru Frederikke Marie f. Brandt. Han blev Student 1845 og tog 1853 den fuldstændige juridiske Examen. 1857 udnævntes han til Kancellist i Indenrigsministeriet, hvor han 1860 blev Fuldmægtig og 1863 Kontorchef. 1866 blev han Kontorchef i Finansministeriet, og 1874 indtraadte han som Assessor i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret. Han fik Titel af Kancelliraad 1863, blev Justitsraad 1869 og udnævntes 1871 til Medlem af Direktionen for Klasselotteriet. Han har været gift første Gang med Jeanette Georgine Ricard, Datter af Particulier R., og har efter hendes Død ægtet Gustava Louise Thunmark, Datter af Murmester F. T. A. har udgivet «Haandbog i den danske Lovgivning om Brugen af stemplet Papir» (1868) og «Arveafgiften efter dansk Ret» (1873). Efter den Maade, hvorpaa Lovgivningen har ordnet disse Æmner, kræver deres Fremstilling en stadig Undersøgelse af de enkelte Tilfældes retlige Natur, og A.s udførlige og skarpsindige Arbejder have derfor ikke blot praktisk Interesse, men ogsaa videnskabelig Betydning. *Deuntzer.*

Amerinus, Hans Lauridsen, o. 1550—1605, latinsk Digter. Han var født i Ribe og en Søn af den daværende Sognepræst ved Domkirken, senere Biskop i Vendelbo Stift, Mag. Laur. Nielsen. Efter Faderens tidlige Død holdt Kongen ham i Skole i Ribe, hvorfra han senere gik over til den den Gang ansete Skole i Lüneburg og derfra til Universitetet i Leipzig. Han maa dog ogsaa have studeret i Kjøbenhavn under Niels Hemmingsen, som gav ham Tilnavnet Amerinus. 1574 fik han efter et tidligere Løfte Kongebrev paa et Kannikedømme i Ribe, som Ærkedegnen Jens Viborg overlod ham, dog nok kun pro forma. Imidlertid var han vendt tilbage til Tyskland, hvor han 1576 i Wittenberg udgav sin første latinske Digtsamling («Carmina generis varii»), som skaffede ham en fornyet kongelig Understøttelse til et længere Ophold i Udlandet. Før 1576 havde han i sin Fædreneby trolovet sig med en forældreløs ung Pige, Anne Hansdatter, der som Slægtning opholdt sig i Borgmester Hans Fanningers Hus. Da nu under hans Fraværelse Jens Viborg døde, og der viste sig nogen Vanskelighed for hans Tiltrædelse af Kannikedømmet, forstod hans trolovede energisk at hæve denne. 1583 kom han hjem som Dr. med. og giftede sig nu med Anne Hansdatter, der dog allerede døde 1586,

hvorefter han anden Gang ægtede Lene, en Datter af Biskoppen i Fyn, Jacob Madsen Veile. Med sin sidste Hustru havde han i det mindste 7 Børn. Han døde 21. Okt. 1605. Han var en heldig og anset latinsk Digter, hvis forskjellige mindre Værker dog ikke skulle opregnes her.

J. Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. II, 257 ff. H. Rørdam, Lyskanders Levned S. 251 f.

J. Kinch.

l'Amoureux, Abraham César, —1692, Billedhugger, indvandrede eller indkaldtes fra Frankrig i Christian V's Tid for at udføre denne Monarks Rytterstatue paa «Kongens Torv» og kom, ledsaget af sin Hustru, sin Broder Claude l'A., der ligeledes var Billedhugger, og sin Svoger, der var «Billedsnider» og udførte Hjortehoveder o. l. i Træ, til Kjøbenhavn omtr. 1681. l'A. svarede ikke til de Forventninger, man vistnok havde gjort sig om ham, og først 1685 blev han dansk Hofkunstner med 600 Rdl. K. i aarlig Løn af Kongens Kasse. Hans Broder fik ligeledes en fast aarlig Løn. 3 Aar senere, i 1688, blev Statuen rejst, men de 4 store Figurer om Fodstykket synes — om de end paa en Medaille fra 1688 ere afbildede om Statuens Postament — dog først at være anbragte nogle Aar senere og at være udførte til Dels efter l'A.'s Død, ventelig af hans Broder, der opholdt sig her til Aarhundredets Slutning eller mulig endnu længer. Figurerne og Statuen ere støbte i Bly, et alt for blødt og uholdbart Materiale for et Værk af den Art, og hele Arbejdet er langt under det middelmaadige, om det end tidligere, før Statuen begyndte at synke sammen under sin egen Vægt, kan have taget sig bedre ud end nu. Figurerne have gjentagne Gange været forgyldte og broncerede. Allerede i 1717 var Blyet bristet og revnet paa flere Steder, og det indre Jernskelet angrebet af Rust; Hestestatuen udbedredes derfor af Ehbisch, ligeledes i 1726 af samme, i 1751 af Petzoldt og, da den atter i 1777 var yderst forfalden, af Wiedewelt og Harsdorff. Senere er den atter bleven slet retstavreret. Af andre Arbejder, som l'A. udførte i Danmark, nævnes et Brystbillede i Marmor af Christian V, hvilket Enken i 1694 solgte til Kongen for 100 Rd. l'A. døde i Kjøbenhavn 1692 og blev gravsat paa Trinitatis Kirkegaard. Hans Families senere Skæbne er ubekjendt.

Kjøbenhavns Skilderie 1829, Sp. 977 ff. Weilbach, Konstnerlex. Meier, Wiedewelt S. 109.

F. J. Meier.

Amsfortius, Franciscus Marcellus, —1559—, Musiker, stammede uden Tvivl fra Amersfoort i Holland og nævnes første Gang i 1557 som Sangmester ved Christian III's Hof. Han forestod det kongelige Kantori og havde at sørge for Sangerdrengenes Underhold og Oplæring. Efter Tronskiftet 1559 vedblev han at staa i Spidsen for Kantoriet, til hvis Forbedring der i hans Tid blev truffet flere nyttige Foranstaltninger. 1563 belønnedes han med et Kanonikat i Roskilde. Ved Hofmusikens Omordning efter Tilendebringelsen af den nordiske Syvaarskrig gik Kapellets øverste Ledelse over til Arnold de Fine, der 5. Juni 1571 blev udnævnt til Sangmester. Om Franciscus Marcellus herefter forlod Danmark eller er død her i Landet, er ubekjendt. *V. C. Ravn.*

Amthor, Christoff Heinrich, o. 1678—1721, Historiograf, Søn af den grevelig Stolbergske Kansler Joachim Huldrich A., var født i Stolberg (i Thüringen) ved Aar 1678. Han kom som Dreng i Huset hos sin Farbroder Ehrenfried Amthor, dansk Etatsraad og Over-Krigs- og Land-Kommissær i Hertugdømmerne, der levede i barnløst Ægteskab med sin Hustru Anna Sabine f. Claudi. De boede i den kongelige Del af Holsten, først i Glückstadt, senere i Rensborg. I Aaret 1694 dimitteredes han til Universitetet i Kiel, hvorefter han gik til andre tyske Højskoler. Han lagde sig efter Lovkyndighed, Statsvidenskab og Historie og blev en Discipel af Thomasius, hvis Iver for den nationale Ret og Modersmaalet han tilegnede sig. Ligeledes optraadte han som Digter i Tidens legende, dels fade, dels svulstige Maner.

Allerede i Aaret 1702 blev han Enkemand; hans første Hustru var Anna Gørritzen. Aaret efter, i sit 26. Aar, ansattes han som ordentlig Professor i Statsvidenskab og Privatret i Kiel, hvor han ægtede en Datter af den ældste Professor i Fakultetet, Prokansler og Justitsraad Nicolaus Martini. Som Professor optraadte han med megen Iver for den nye Tids Ideer; han brugte endog Modersmaalet ved enkelte af sine Forelæsninger og udgav Skrifter i det. Han søgte at fremkalde et alvorligt Selvarbejde hos de studerende, større videnskabelig Sans og jævnlig Indøvelse af det lærte. 1712 blev han Professor i national (den slesvigske og holstenske) Ret, som han særlig havde dyrket. I de samme Aar skrev han i eget og andres Navn en stor Mængde Lejlighedsdigte og Festsange.

Men imidlertid droges han ind i de samtidige politiske Begivenheder. Som opdragen af en kongelig Embedsmand fulgte

tog den danske Sag med sin fulde Sympathi og skrev bl. a. Hædersdigte til Kongen i Anledning af hans Sejrvindinger. Da det afgørende Brud med Gottorp derefter indtraadte, modtog han Udnævnelse til dansk Kancelliraad 21. Aug. 1713 og søgte strax efter sin Afsked af den hertugelige Tjeneste uden dog at kunne faa den. Han forlod derfor Kiel og modtog Udnævnelse til Medlem af den under 2. Nov. s. A. oprettede Overret for det gjenforenede Hertugdømme Slesvig. Aaret efter blev han desuden kongelig Historiograf og Præsident i Staden Rensborg.

Han udfoldede nu en betydningsfuld Forfattervirksomhed til Oplysning af Hertugdømmernes, særlig Sønderjyllands offentlige Ret, ligesom han kastede sig ind i den samtidige litterære Strid med Sverige og Gottorp for at retfærdiggjøre den danske Politik og paavise dens Nødvendighed. Af størst Betydning ere hans Skrifter om Ridderskabet og om Sønderjyllands historiske Forhold til Kronen, der begge fik Betydning for den følgende Tids politiske Omvæltninger («Historischer Bericht von dem vormaligen und gegenwärtigen Zustande der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft und ihrer Privilegien», 1714. «In jure et facto gegründeter Beweis der vielfältigen Treulosigkeiten, so das jetzt regierende königl. dähnische Haus von dem fürstl. Holstein-Gottorpischen bisher erlitten, worin ... gezeiget wird, dass das Herzogthum Schleswig durch offenbare Rebellionen und böse Intriguen der damahligen Holsteiner von der Krohne Danemark zum erstenmal abgerissen etc. Auf allergnädigstem Befehl.» 1715). I Aaret 1717 udgav han i Flensborg en betydelig Samling af sine Digte («Poetischer Versuch einiger teutschen Gedichte»). 1719 kaldtes han til Kjøbenhavn, hvor der anvistes ham Bolig paa Rosenborg. Han sysselsattes nu med at skrive den regerende Konges Aarbøger efter Aktstykker i Arkiverne, men naaede kun til i to Folianter at faa det første Aar 1699—1700 gjort færdigt. Efter Fredens Ratifikation i Efteraaret 1720 henvendte det tyske Kancelli sig til ham for at konferere med ham om de fremtidige Former for Sønderjyllands Styrelse, men han oplevede ikke at se Indlemmelsen fuldbyrdet. Han døde 21. Febr. 1721 paa Rosenborg, kun et Par og 40 Aar gammel. Vistnok maa han henregnes til de mest nidkjære og begavede Mænd, som stode paa dansk Side i den lange og vanskelige Kamp med Huset Gottorp.

Chronik der Universität zu Kiel. 1858. S. 42 ff. Møller, Cimbria lit. II. 36.

A. D. Jørgensen.

Amthor, Frederik Ehrenfried, 1683—1741, Officer. Han har rimeligvis deltaget i Kampene i den store nordiske Krig, da han allerede 1716 nævnes som Chef for Drabantgarden, der næsten var blevet oprevet i Slaget ved Gadebusch. Ved det nationale Rytteris Gjenoprettelse blev han 1717 Chef for jyske og fynske Dragonregiment og 1727 Oberst og Chef for Livregimentet til Hest. Aaret efter blev han Generalmajor af Rytteriet og 1733 kommanderende General over Rytteriet i Hertugdømmerne. Han fulgte de danske Hjælpetropper, som 1734 under General J. Mørner sendtes i kejserlig Tjeneste i den polske Arvefølgekrig. Tropperne kaldtes tilbage til Danmark i Slutningen af 1735 uden at have været i Slag. S. A. blev A. udnævnt til Generallieutenant. A. blev udnævnt til Kommandant i Rensborg 7. Okt. 1740, men døde allerede 27. April 1741. Han blev Ridder af Danebrog 1733. Han var gift med Mariane Josephine Lathem, der døde 15. Okt. 1766, en Datter af kejserlig Generalkrigskommissær L. fra Braband. *P. F. Rist.*

Ancher, jvfr. Ancker og Anker.

Ancher, Anna Kirstine, f. 1859, Genremalerinde. Fru A. er født i Skagen 18. Avg. 1859. Hun er en Datter af Kjøbmand og Hotelejer Erik Brøndum og dennes Hustru Ane Hedvig f. Møller. Ved hendes Konfirmationsalder blev Skagen jævnlig søgt af Malere, og flere af dem, særlig hendes tilkommende Mand, Michael Ancher, bemærkede og opmuntrede det Talent, der viste sig i hendes smaa Blyantskompositioner med rørende eller humoristiske Motiver. 1875—78 besøgte hun Kyhns Tegneskole, men hendes Uddannelse er væsentlig sket under frie Forhold. Paa Juleudstillingen 1879 havde hun sin Debut. 18. Avg. 1880 blev hun i Skagen viet til Michael Ancher. Hun har udelukkende malet temmelig smaa Billeder med smaa Motiver. Oftest maler hun kun en enkelt Figur, sjældnere to, rent undtagelsesvis har hun vovet sig til flere. Findes der et Sammenspil, er dette af den simpleste Natur. Men hendes fattige og sagtmodige Smaabilleder adles af en egen stilfærdig Varme og dyb Inderlighed i Følelsen. Hun har fundet sine Skjønhedsfordringer fuldt ud tilfredsstillede af Virkeligheden, som den viser sig i Skagens gamle Rønner, i Fattigfolks jævne, daglige Bedrift. Et Billede som «Maageplukkerne», udstillet 1883, er paa én Gang et af de mest sympathetiske og et af de mest usminkede Virkelighedsbilleder, det danske Genremaleri har frembragt. Billedernes indre Fortjeneste fremhæves af en meget fin og harmonisk Farve, en

overordentlig blød og distingveret Behandling. Som Pastelmalerinde har Fru A. vundet velfortjent Paaskjønnelse; et af hendes bedste Pastelstudier findes i «Kunstforeningens» Studiesamling.

Karl Madsen.

Ancher, Lorents, 1746—98, Præst og Filolog, var Søn af nedenanførte Prof. P. Kofod A. og blev født i Kjøbenhavn 4. Okt. 1746. Han dimitteredes privat til Universitetet og underkastede sig theologisk Embedsexamen 1766. Aaret efter rejste han til Gøttingen, hvor han særlig studerede Græsk og Latin samt østerlandsk Filologi under Heyne og Michaelis. Her tog han Magistergraden, ansattes som Repetent ved det theologiske Fakultet og holdt Forelæsninger over forskjellige græske Forfattere; tillige var han Medudgiver af 1. Bind af Walchs filologiske Bibliothek (1770). Svækket Helbred nødte ham imidlertid til at forlade sin Virksomhed i Gøttingen og vende tilbage til Danmark (1772), hvor han allerede i Begyndelsen af 1773 ansattes som ord. Professor i Theologi og ved den store Doktorpromotion 1774 i Anledning af Arveprinsens Formæling disputerede for den theologiske Doktorgrad. Hans svage Helbred tillod ham fremdeles ikke anstrængt Studium, og han attraaede derfor en praktisk Virksomhed, som aabnede sig for ham, i det han i Slutningen af 1775 udnævntes til Stiftsprovst og Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense, i hvilket Embede han døde 7. Juni 1798. I Odense holdt han stundum Konfirmation paa Tysk og vedligeholdt Forbindelsen med de tyske Lærde og sin Tids Videnskab. Af trykte Arbejder foreligger kun lidet fra A.'s Haand; foruden de nævnte gøttingske Arbejder kun nogle Prædikener og et ubetydeligt liturgisk Lejlighedsskrift. Men i Haandskrift har han efterladt betydelige Forarbejder til en Udgave af Photius' græske Glossarium og Aratus' Phænomena, hvilke Samlinger nu bevares paa det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn og have ikke ringe Værd. Photius' Lexikon skulde udgives paa Suhms Bekostning, og A. arbejdede i mange Aar med uafbrudt Flid derpaa; i 1785 havde han endogsaa ved A. P. Bernstorffs Anbefaling faaet et Haandskrift til Laans fra Bibliotheket i Canterbury; men Arbejdet lykkedes ham ikke at fuldende. I et lille Stridsskrift 1789 hævdede han Photius' Fortjeneste lige over for Professor H. E. G. Paulus' affejende og overfladiske Dom over hans Værk. — A. var gift med Ursula Elisabeth Wodroff, Datter af Justitsraad Frederik W. i Kjøbenhavn.

og deres eneste Søn var Provst Peter Kofod A., der i en lang Aarrække var Præst i Østofte paa Laaland og først døde 1867.

Bloch, Den Fyenske Geistligheds Hist. I, 698 ff. Nyt hist. Tidsskrift VI, 73. Werlauff, Det st. kgl. Bibliothek. N. Schow, Specimen novae editionis Lexici Photii cum L. Ancheri suisque adnotationibus, Haun. 1817, Prolegomena S. XI ff.

A. Jantzen.

Ancher, Michael Peter, f. 1849, Folkelivsmaler. Faderen, Hans A., gift med Ellen Munck, ejede Gaarden Frigaard i Rutsker Sogn paa Bornholm, hvor Michael A. fødtes 9. Juni 1849. A. blev sat i Latinskolen i Rønne, men da de økonomiske Forhold i Hjemmet stadig forværredes, naaede han ikke at blive Student. Omtrent 16 Aar gammel blev han Skriver paa Kalø Godskontor. Et Par Maleres Studierejse til denne Egn vakte hans Attraa mod at blive Kunstner. 1871 kom han til Kjøbenhavn for at uddannes som saadan. Han gjennemgik hurtig Akademiets forskjellige Afdelinger, men det lykkedes ham ikke at faa «Afgangsbevis». Han søgte da at udvikle sig paa egen Haand. 1874 udstillede han sit første Billede «En jysk Barselstue». Samme Aar rejste han til Skagen, hvor han tilbragte de følgende Somre, og hvor han efter sit Bryllup (18. Avg. 1880) med Kunstnerinden Anna Brøndum (s. S. 199) har haft fast Bopæl.

Den største og betydeligste Del af hans Virksomhed har været Folkelivsbilleder fra Skagen. I en Række anselige Billeder har han skildret — forherliget — Fiskernes mandige Væsen og djærve Færd. Til disse hører A.'s populæreste Billede «Vil han klare Pynten?», malet 1879, «Redningsbaaden kjøres gjennem Klitterne», udstillet 1883 og kjøbt til den kgl. Malerisamling, og den 1886 udstillede ypperlige Figur af «En hjemvendende Fisker». Andre Billeder med en egen elegisk Grundstemning gaa mere ind paa Almuens Følelsesliv eller fremstille ejendommelige, karakterfulde og alvorlige Skikkelser blandt Skagens Fattigfolk, saaledes det fortræffelig komponerede og storladne Billede af «Lægprædikanten», udst. 1877, de stemningsfulde, mildt vemodige Billeder «Figurer i et Landskab», udst. 1881, «En syg ung Pige», 1882, «Blinde Christian uden for sit Hus», 1884, og «Blinde Christian som Barnepige», 1885. I en tredje Række af Billeder har han med noget vexlende Held søgt at naa de gamle Hollænderes friske Humor og fyrige Vitalitet. Til denne Gruppe hører, foruden hans første, djærvt realistiske Billede, det fremragende Studie af «En gammel, leende Mand» og «En Pogeskole», begge udstillede 1881, det kun delvis lykkede

Billede (Lystige Folk, 1884), samt ikke faa andet fremragende Arbejder. A. har malet enkelte Portrætter, derblandt det store og skjønne Portræt af Fru Ancher, udstillet 1884, desuden flere smukke Interiørbilleder fra Kunstnerens eget Hjem. Et af hans anseligste og malerisk virkningsfuldeste Arbejder er den 1887 udstillede «Barnedaab» med Portrætfigurer af Kunstnerens nærmeste.

Mellem A.s ældre og nyere Billeder ligger en meget betydelig malerisk Udvikling. Hans Billeder udmærke sig dog sjælden ved absolut Fuldkommenhed i den maleriske Behandling. Den er ulige, i flere Billeder noget løs og grov, i andre til Gjengjæld overordentlig fortjenstfuld. Hans Kunsts Værd beror dog hovedsagelig paa det aandfulde og store Syn paa Æmnerne, han i mange af sine Billeder har vist, det vægtige Indhold, den dybe og rige Karakteristik, han har formaaet at give sine kjærlig sete og sjælfuldt opfattede skagenske Figurer.

Tilskueren 1886, S. 210. Müller, Nyere dansk Malerkunst S. 12.

Karl Madsen.

Ancher, Peder Kofod, 1710—88, Retslærd., er født 14. Juni 1710 i Østerlarsker paa Bornholm, Søn af Sognepræst Jørgen A. og Hustru Johanne f. Kofod. 1722 sattes han i Sorø Skole under Rektor Sneedorf og dimitteredes derfra i 1726 til Kjøbenhavns Universitet. Aaret efter bestod han den filosofiske Prøve med Udmærkelse i Logik, Arithmetik og Geometri, men maadelig i Metafysik. Derpaa studerede han Theologi og bestod i 1730 den theologiske Embedsexamen med laudabilis. Hans Lyst og Evne laa dog i anden Retning og fik Lejlighed til at udfolde sig, efter at den retsvidenskabelige Examen var bleven indført i 1736. A. bestod den 1738 som den sjette i Rækken og konkurrerede i Aaret 1740 om det ved Scheidts Oprykning i afdøde Højers Post ledigblevne andet juridiske Professorat. Efter Konkurrencens Slutning udvalgtes A., H. Stampe og B. Møllmann til at holde Prøveforelæsninger i et halvt Aar, og saa sejrede endelig den første, i det han 19. Maj 1741 udnævntes til Professor juris. Aaret efter disputerede han for den juridiske Doktorgrad og indgik Ægteskab med Sophie Amalie Bildsøe, en Præstedatter fra Kjettinge, med hvem han blev Fader til ovfr. anførte Professor, Dr. theol. L. Ancher. Efter denne Hustrus Død i 1746 giftede han sig i 1751 paa ny med Johanne Maria Sevel, som overlevede ham, og ved hvem han blev Fader til

en Datter, Ane Sophie, gift med Justitsraad H. H. de Kløcker i Arendal.

Efter Scheidts Bortrejse i 1748 rykkede A. op til første Professor og Dekanus i Fakultetet, i hvilken Egenskab han kreerede en Række Doktorer i den hurtig fremblomstrende Retsvidenskab, hvoriblandt Obelitz, Dons og J. E. Colbjørnsen. Sin regelmæssige Lærervirksomhed vedblev han indtil 1756. I den Tid disputerede han og holdt Forelæsninger over dansk Civilret, dansk og romersk Retshistorie, Strafferet, Proces, Kirkeret og dansk-norsk Statsret m. fl., af hvilke Forelæsninger de fleste endnu findes i Haandskrift paa det kgl. Bibliothek og Christiania Universitets Bibliothek. Men da han havde et svagt Bryst og ikke kunde taale at holde mange Forelæsninger, i Særdeleshed fordi han havde den Vane at tale «fort, hidsigt og stærkt», blev han adskillige Gange syg af for megen Talen og faldt 1756 i en svær Sygdom, der i 8 Maaneder fængslede ham til Sygelejet. Med kgl. Understøttelse gjorde han i det følgende Aar ligesom et Par Gange senere en Baderejse til Pyrmont, men naaede dog ikke at blive rask nok til atter at kunne holde offentlige Forelæsninger. Disse lod han derfor efter Datidens Skik besørge af Vikarer, hvoriblandt Sevel og J. Erichsen, medens han selv vedblev at beklæde Professoratet og varetog de øvrige dertil hørende Forretninger, endog private Forelæsninger, indtil han døde som Universitetets Senior 5. Juli 1788. Ligeledes holdt han Sædet i Konsistorium, beklædte efter Omgang 4 Gange Rektoratet og udførte akademiske Hverv, som Eforatet for Borchs Kollegium. I 1776 varetog han tillige med H. Stampe som Universitetets delegerede dettes Tarv mod Guldbergs snilde Forsøg paa at overliste Universitetet ved et foreslaaet Mageskifte.

Med sit Professorat forenede han endnu andre Embeder, i det han i 1753 var bleven udnævnt til Assessor i Overadmiralitetsretten og Generalavditør i Søetaten, hvilket Embede han dog ligeledes i 1764 fik Tilladelse til at lade forrette ved sin Svoger, Sevel, og da han i 1776 efter Ansøgning afskedigedes derfra, beholdt han Gagen, 500 Rdl., sin Livstid, medens Efterfølgerne, først J. E. Colbjørnsen, derefter J. Nørregaard, saa længe nøjedes med de andre Indtægter. End videre udnævntes han i 1753 til virkelig Justitsraad, hvilket i Datiden var det samme som Assessor i Højesteret, hvor han gjorde Tjeneste efter Tilsigelse i vigtige og vidtløftige Sager. I 1766 blev han Etatsraad, 1770 virkelig Etatsraad, 1774 tillige Konferensraad. Efter Overleveringen af hans Udgave af Jyske Lov

i Aaret 1783 modtog han fra Kongen gjennem Guldberg en med Kongens Navnetræk og Omskriften «merito» prydet Brillantring samt Tilsagn om en Pension for hans Enke paa 300 Rdl. af Kongens Kasse.

Den Frihed for Embedsforretninger, der var indrømmet A., muliggjorde ham Overtagelse af en Række særlige Hverv. I sine Levnedsoptegnelser skildrer han udførlig, hvorledes han i 1770 sendtes til sin Fødeø for at mægle mellem Regeringen og Bornholmerne, der i Henhold til deres Privilegier nægtede at betale de da paalagte Skatter. Det lykkedes A. fuldstændig at bilægge Konflikten og tilvejebringe Forstaaelse baade om Skatterne og om Privilegierne. Samme Aar var han Medlem af en Kommission, der paadømte en Ægteskabssag mellem Herman Løvenskiold og Ingeborg Akeleye, og 1772 sad han i den Kommission, der dømte Struensee og Brandt, i hvilken Sag han efter Anmodning forfattede species facti. Endnu i 1784 udnævntes han paa Foranledning af Hertugen af Augustenborg til Medlem af den Kommission, der dømte i den Laurvigske Arvesag, men det Mindretals-Votum, A. selv anden afgav til Fordel for Hertugen, underkjendtes i Højesteret.

Blandt de Lovkommissioner, i hvilke A. havde Sæde, nævner han selv i sine Optegnelser forskjellige vedrørende Undervisningsvæsenet, hvorom dog ingen Oplysninger have kunnet findes. Derimod var han med til at udarbejde Krigsartikelsbrevet for Landtjenesten ved Søetaten af 29. Juli 1756 og havde Sæde i den Kommission, der var nedsat til at gjennemse Landsloven. Den sad fra 1737 indtil sin stille Bortgang i 1772 og udarbejdede nogle særlige Love, hvoriblandt Lov af 14. Okt. 1773 om Selvejergaardes Arv paa Bornholm, hvilken A. er Forfatter af; men til at gjennemse Landsloven naaede den ikke. A. var Medlem af Kommissionen fra 1743, men først efter at Etatsraad Lousen var død, paatog han sig i 1758 efter forudgaaende Forhandling med Grev J. L. Holstein gjennem Prokansler Pontoppidan at affatte et Udkast. Under 31. Marts 1759 indgav han et udførligt Promemoria til Kommissionen med en fuldstændig Plan til Arbejdets Udførelse, hvilken vandt Bifald. Med vanlig Flid fremmede han dernæst Arbejdet, som Kommissionens Akter i Kongerigets Arkiv vise. Men den øvrige Kommission lod hans Udarbejdelser henligge ureviderede, og derved gik Sagen i Staa. For at frælægge sig Ansvaret herfor indgav han 25. Febr. 1777 en Erklæring til Kongen, hvoraf udførlige Uddrag ere bevarede i det nævnte Arkiv.

Da A. saa, at det ikke blev til noget med Lovgivningsarbejdet, fattede han den glædelige Beslutning at skrive en udførlig dansk Lovhistorie.

A.s videnskabelige Virksomhed skyldes i første Række hans Forbindelse med Universitetet, ved hvilket han holdt Festtaler og Disputatser samt fra 1748—79 som Dekan i det juridiske Fakultet affattede dettes Betænkninger. Dertil kom hans Forhold til forskjellige lærde Selskaber. Han var saaledes «Opseer» for det i 1746 af Magister Eilschow dannede Selskab for Udgivelse af filosofiske, historiske og økonomiske Skrifter, som dog fristede en kort Tilværelse. Efter Forslag af Grev J. L. Holstein optoges han 1750 i det danske og blev senere ogsaa Medlem af det norske Videnskabernes Selskab. End videre tog han efter Grev Bernstorffs Foranledning Del i Datidens økonomiske Bestræbelser og blev 1769 Medlem af det danske Landhusholdningsselskab. Til de saaledes fremkaldte Skrifter slutte sig endelig endnu de mest betydningsfulde, der skyldes Forfatterens frie Initiativ, fremgaaet af hans egen videnskabelige Lyst.

A. var en selvlært Mand, der i det væsentlige skyldte egen Granskning sin Dannelse. Professor Thestrup paaankede dette i sin Censur over A.s Konkurrenceafhandling; men takket være hans videnskabelige Selvstændighed, blev A. netop en Banebryder i den danske Retsvidenskab. Denne Udviklingsmaade medførte ogsaa, at han ikke, som f. Ex. Henrik Stampe, søgte udenlandske Lærdes Undervisning. Han rejste kun én Gang i videnskabeligt Øjemed 1772—73 for at undersøge danske Haandskrifter i Antikvitetsarkivet i Stockholm. Ellers vare hans Rejser Bade- og Rekreationsrejser, paa hvilke Bibliotheker og Haandskrifter synes at have interesseret ham mere end lærde Mænd. Han brevvexlede derfor ogsaa kun med saadanne fremmede, der selv søgte ham, saasom den kejserlige Hofraad Baron Senkenberg, Hofraad Platner i Leipzig og Hr. Fellenberg i Genf.

A. var i Besiddelse af et vist Lune, der i «Brevet til ingen om intet i Lov og Ret» (1765) boltrede sig saa lystig, at det vakte Anstød, og Forfatteren i en Alvorsmands Skikkelse maatte gjendrive sig selv. Han synes derfor ogsaa at have yndet Holberg — hvem han valgte til sin private Præceptor — og Molière og forsøgte sig endog selv en Gang imellem i Skjæmtevers; men i øvrigt laa Æsthetiken ham fjærnere. I Fortalen til T. Reenbergs Skrifter behandler han saaledes det haartrukne Æmne, om en Digter kan

være Jurist, indtil han med Møje har sammenskrevet saa meget, som «ungefær kan udgjøre den sædvanlige Størrelse af en Fortale». Hans Dannelse var derfor mere af den lærde Art. Theologien, som han havde studeret i sin Ungdom, synes dog først at have sysselsat ham stærkere i Slutningen af hans Liv. «En Mand ved Gravens Bred skriver dette», hedder det i Afhandlingen om «Den fornuftige Gudsdyrkelse» (1781), «for at have Tanker for Øje, som han kan føre med sig ind i Evigheden.» Derimod var han vedblivende optaget af Filosofien, men var dog ikke nogen spekulativ Natur, i det han ogsaa her altid havde et praktisk Maal for Øje. Efter vidtløftig at have kritiseret Wolffs Mening om Dyrenes Fornuft slutter han med at lade den Ting staa ved sit Værd og indskærper Menneskene de Pligter, Fornuften paalægger dem. Bryder han en Lanse med Bayle om det Spørgsmaal, hvor vidt Lysten til det gode eller Afsky for det onde virker stærkest hos et Menneske, sker det af Hensyn til Besvarelsens Betydning for Sædelære, Naturret og Statskunst. Fra dette praktiske Synspunkt er det særlig Sæde- og Retslæren, der interessere ham, og skjønt han godtgjør Kjendskab til forskjellige Folks fremragende Tænkere i ældre og nyere Tid, er det dog fortrinsvis den Wolff'ske Filosofi, der da herskede i Tyskland, som han har dyrket, og hvis brede demonstrative Methode har sat mindre heldige Spor i hans ældre Disputatser. A.s Syslen med økonomiske Spørgsmaal har affødt en Afhandling om Handelen, som ikke frembyder videre Interesse.

Hans retsvidenskabelige Belæsthed fremgaar tilstrækkelig af hans «Anvisning for en dansk Jurist» (1755), som er et ligefrem Mønster for en juridisk Encyklopædi, hvorfor den ogsaa nød den sjældne Ære at udkomme i anden forøgede Udgave (1777).

Naar A. i sine akademiske Skrifter paa ganske unødvendig Maade glimrer med sin udbredte Læsthed, følger han derved kun Datidens Skik. Dens akademiske Frembringelsesform var Disputatsen, som A. ogsaa benyttede. Men Pligten til regelmæssig at disputere var mindre yndet af Professorerne, og dette bidrog vistnok til, at Disputatserne jævnlig vare mindre gode. Blandt A.s Disputatser findes ogsaa hans svageste Arbejder. Bedst lykkede ere de politiske, særlig de, hvori han forsvarer den dansk-norske Regeringsform mod Datidens revolutionære Tænkere. Rousseau er ham bekjendt, i det der f. Ex. blandt A.s Excerpter paa det kgl. Bibliothek findes Uddrag af hans «Discours sur l'inégalité», men han nævnes dog kun i forbigaaende. Derimod fører A. en udførlig

og dygtig Polemik mod Montesquieus Skrift «De l'esprit des loix». Mindre tilfredsstillende ere hans privatretlige Afhandlinger. De, som henhøre til den almindelige Del, yde intet Udbytte af den trættende Vandring gjennem Theser og Scholier, og selv hans tingligretlige Konkurrenceafhandling om Præskription er i Form og Indhold forfejlet. De arveretlige Afhandlinger, f. Ex. om syvende Mands Grænsen, som han senere omarbejdede og afsluttede paa Dansk, betegne et Fremskridt derved, at han har opgivet den Wolff'ske Methode og mere og mere er kommet ind paa den historiske Behandling, som giver selv hans mindre gode Afhandlinger paa sine Steder Værdi; thi i denne Retning laa hans enestaaende Begavelse, der har gjort ham til Grundlæggeren af den danske Retshistorie.

A.'s Længsel efter en national Retsvidenskabs Fremblomstring giver sig atter og atter Luft i Klager over den danske Rets langvarige Tilsidesættelse ved Universitetet, og han havde Lyst og Evne til at afhjælpe Savnet. Med utrættelig Flid samlede han et rigt Materiale, hvorpaa alene et grundigt Studium kan bygges, og var i Besiddelse af den rette kritiske Sans til at sigte og prøve det. «Historieskriverne maa tages paa en juridisk Fod; man anser dem som Vidner og bør derfor prøve deres Udsigende som andre Vidners.» Ædruelig og forsigtig holder han sig paa Kjendsgjerningernes Grund; men han behersker dem med den videnskabelige Evne, der kan øjne og fremstille den historiske Udviklings Gang gjennem deres brogede Mangfoldighed. Hans nationale Sans er saa inderlig og sand, at han overalt med Klarhed og Styrke hævder den danske Rets Ejendommelighed og Selvstændighed; men tillige har han det frie og overskuende Blik, der kan se de enkelte Landes Forhold i den almindelige Udviklings Lys. Ved Betragtningen heraf tager han det samme Hensyn til Folkenes Slægtskabsforhold, som Nutidens Videnskab godkjender, og fremhæver endog den sammenlignende Sprogvidenskabs Betydning paa dette Punkt, i det han i Afhandlingen om «Sprogkunstens Nytte» spørger, hvorfor man ikke skulde kunne bruge Sprogenes Slægtskab og Oprindelse til at finde Folkenes Oprindelse.

A.s utrættelige Flid og intuitive Evne til at gribe det Stof, som har Interesse, har medført, at der næppe endnu findes noget retshistorisk Spørgsmaal i den danske Ret, hvis Granskning ikke kan tage sit Udgangspunkt fra hans Arbejder. Ypperst iblandt dem staar «Den danske Lovhistorie» (1769—76), og hans Gravskrift

hædrer ham derfor ogsaa særlig som den danske Lovhistories Forfatter. Efter eget Sigende havde han først tænkt at skrive den paa Latin til Udfyldning af Stubs Disputatser, og han udarbejdede ogsaa nogle Kapitler, hvoraf et endnu findes i Haandskrift paa det kgl. Bibliothek, men selve Stoffet og dets Omfang nødte ham dog heldigvis snart til at forandre denne Plan. At Lovhistorien ikke er noget egentlig systematisk Arbejde, men nærmest en Samling af Afhandlinger og Aktstykker, saa vel som at hans Anskuelser om forskjellige vigtige Spørgsmaal ere noget ubestemte og skiftende, kan ikke bebrejdes Forfatteren. Derimod er hans Blik paa Rettens historiske Tilblivelsesformer hildet noget af Forholdene under Enevælden, og dette har øvet en mindre heldig Indflydelse paa hans herhen hørende Undersøgelser. Endelig har han vel Fortjenesten af at have fremdraget en stor Del Lovhaandskrifter, men hans Behandling af dem tilfredsstiller ikke Nutidens Krav, saaledes som hans Udgave af Jyske Lov (1783) godtgjør, og Savnet i den her nævnte Retning er ikke blevet afhjulpet af hans Efterfølgere.

Om A.s trykte Skrifter henvises til Nyerups Lit.-Lex. Et Maleri af ham, der er malet 1785 af Portrætmaler Fuchs og ejes af Familien, fremstiller ham siddende paa Kathederet med den venstre Haand hvilende paa hans Lovhistorie, medens han paa højre Haand bærer den tidligere omtalte Brillantring. Efter dette Maleri er hans Billede i Medaillonen paa det juridiske Fakultets Jubilæumsskrift (1879) tegnet. Et Skyggerids af ham findes foran i Bärens' «Juridiske Lommebog» (1795). Hans Gravsted kjendes ikke, men en Gravskrift er opbevaret fra Søn til Søn.

J. Badens latinske Festtale 1788 og Bärens' tyske Fortale til Oversættelsen af A.s Lensret (1788). Denne Levnedsskildring har han selv gjennemgaaet, hvilket fremgaar af enkelte kritiske Anmærkninger i de haandskrevne Optegnelser paa Christiania Universitets Bibliothek. Matzen, Kbhvns Universitets Retshist. II, 282 f.

H. Matzen.

Anchersen, Ancher, 1644—1701, Biskop. Han var en Søn af Mag. Ancher Sørensen, Præst i Kolding og Provst i Brusk Herred, og Anne Jeremiasdatter og blev født 17. Jan. 1644 i Kjærteminde, hvorhen hans Forældre vare flygtede, da Svenskerne under Krigen besatte Jylland. Han fik sin Undervisning i Odense Skole og senere i denne Bys Gymnasium, indtil han 1661 blev indskrevet som Student ved Kjøbenhavns Universitet. Under et Ophold i Tyskland 1665—66 studerede han, særlig i Wittenberg, Theologi

og orientalske Sprog. Han blev derpaa Rektor ved Kolding Skole 1668 og disputerede 1671 for Magistergraden. Da Kongen under sine Ophold paa Koldinghus jævnlig havde haft Lejlighed til at høre ham prædike, blev dette Kjendskab Anledning til, at A. 1692 blev Hofprædikant hos Kronprins Frederik under dennes Udenlandsrejse 1692—93. Efter sin Hjemkomst blev han udnævnt til Biskop over Ribe Stift og ved kgl. Resolution s. A. til Dr. theol. En Forkølelse, som han paadrog sig paa en Visitationsrejse, blev Aarsag til hans Død 19. Juni 1701. Universitetsprogrammet, som udstedtes i Anledning af hans Død, kalder ham «en Mand af gammeldags Sæder, som kun deri var ny, at han ikke havde den gamle Tids Fejl». Han blev 1673 gift med Marie Pedersdatter, med hvem han havde 4 Sønner, blandt hvilke nedennævnte Mathias Anchersen, og 4 Døtre, og efter hendes Død 1688 med Anne Nielsdatter Obling. I Litteraturen er han ikke optraadt.

Universitetsprogram 1701. Giessing, Jubel-Lærere II, 1, 274. V. A. Secher, Meddelelser om Slægten Secher (Siker) S. 60 ff. *V. A. Secher.*

Anchersen, Ancher, 1702—60, Læge, Søn af Præsten Mag. Ancher Sørensen († 1715) og Marie Hansdatter Curtz, fødtes 7. Jan. 1702 i Bork i Ribe Stift. 1716 dimitteredes han privat til Universitetet af en ældre Broder og plejede i de følgende Aar som Alumnus paa Borchs Kollegium sine medicinske Studier med Joh. de Buchwald som sin fornemste Lærer. Gjennem denne, hvis energiske Bestræbelser ogsaa kom Fødselshjælpen til gode, og som netop i A.s Studieaar holdt regelmæssige Forelæsninger herover (de første her til Lands), fik den begavede Discipel særlig Interesse for dette hidtil forsømte Specialfag, og da han efter i nogen Tid at have været Amanuensis hos Jens Bing sen. fra 1728—30 foretog en stor Studierejse ved Hjælp af Finckes og Fuirens Stipendier, opholdt han sig navnlig i Strassburg hos den berømte Fødselshjælper Fried. Endnu inden sin Hjemkomst blev han udnævnt til Provincialmedikus i Ribe, hvilket Embede han 1730 tiltraadte efter først at have erhvervet sig Doktorgraden ved en obstetricisk Afhandling. Han udfoldede i denne Stilling en overordenlig stor Lægevirksomhed og vandt saa megen Anseelse, at hans Hjælp søgtes af syge fra hele Danmark. I Anledning af hans Død (28. Febr. 1760) udgav Universitetet et Program som Anerkjendelse af hans Dygtighed og Lærdom, ligesom ogsaa senere M. Saxtorph hædrer ham som praktisk og videnskabelig Akkuchør. 1732 havde

han ægtet Ingeborg Christine Fritsch, Datter af en Kjøbmand i Ribe. Hun døde først 1790. Da Ægteskabet var barnløst, oprettede han af sin Formue et større Legat for dermed at lønne en dygtig Skoleholder i Ribe.

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 210 f. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. X, 85 ff.

Jul. Petersen.

Anchersen, Hans Peder, 1700—65, Filolog og Historiker, er født 4. Okt. 1700 i Bork Præstegaard i Ribe Stift og var en Broder til den foregaaende. Han blev Student 1716, 1717 tog han Exam. philos., blev Baccalaureus og Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, 1719 blev han Dekanus paa Klosteret, rejste 1723—26 udenlands (i Tyskland) med en Borgersøn, blev 1726 Magister og Hovmester for Etatsraad Axel Billes tre Sønner, med hvilke han laa to Aar i Halle; besøgte derefter Paris, England, Nederlandene; efter sin Hjemkomst 1730 holdt han private Kollegier over Verdenshistorie, Geografi og Veltalenhed. 1732 blev han Konrektor ved Kathedralskolen i Kjøbenhavn, 1733 tillige Universitetsbibliothekar; han læste over Veltalenhed for Prof. Th. Bartholin, over Historie og Geografi for Prof. Holberg. 1736 blev han Professor og Assessor i Konsistoriet, samme Aar Dr. juris, 1737 Professor eloqventiæ. Han var to Gange Rector magn., ni Gange Dekanus. 1752 blev han virkelig Justitsraad. Han døde 22. April 1765. Han blev 1737 gift med Catharine Wiel, Enke efter Raadmand Herman Høyer.

A. var en meget lærd Mand i sine Fag, klassisk Filologi og de nordiske Landes Historie og indre Forhold i Middelalderen. Han var derhos en meget flittig Mand, om end hans Skrifter ikke alle udmærke sig ved deres Omfang, de fleste vare Disputatser, af hvilke han har udgivet 56. En Disputats: «Observationes de solduriis», udkom i 12 Afdelinger i Aarene 1734—40, en anden: «Horatii Carmina sæcularia ad laudem Phœbi et Dianæ», udkom i 13 Afdelinger i Aarene 1749—60. Nogle af hans Disputatser bleve udgivne i Bremen 1775 som «Opuscula minora collecta»; 4 Disputatser fra 1741—45 om Fejltagelser, som fremmede have begaaet ved at behandle Fædrelandets Geografi, udkom samlede som Bog 1747. Af hans andre Skrifter (heriblandt Universitetsprogrammer, akademiske Taler) maa fremhæves: «Herthedal ved Leyre i Siæland og det gamle Danemark 150 for og efter Christi Fødsel» (1745), som 1747 udkom paa Latin i ny Bearbejdelse: «Vallis Herthæ Deæ et Origines Danicæ ex Græcis et Latinis Autoribus descr. et illustr.»,

men hvoraf kun første Bind blev udgivet, samt det første Universitetsprogram i Modersmaalet ved Kjøbenhavns Universitet: «Indbydelse til at høre en Forelæsning om en Hofmesters Pligter» (1754, Fol.). A. indtager en smuk, om ikke nogen fremragende Plads blandt de danske Lærde i det 18. Aarhundrede; han omtales som en Mand med et godt Hjærte og som meget godgjørende; han besad en udmærket Hukommelse, han kunde Virgil udenad, men ogsaa danske Kæmpeviser; naar han reciterede Visen om Axel Thorsen, stode Taarerne ham i Øjnene.

Nye Tidender om lærde Sager, 1765, S. 249 ff. Minerva, 1786, II, 559. Suhms samlede Skrifter X, 24. Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup, Lit.-Lex. Petersen, Den dsk. Lit. Hist. IV, passim. *Chr. Bruun.*

Anchersen, Johan Joachim, 1721—85, Højesteretsassessor. Han var en Søn af nedfr. nævnte Biskop Mathias A. og blev født 3. Nov. 1721, blev Student 1737, juridisk Kandidat 1742, Højesteretsadvokat 1747, Justitsraad og Assessor i Højesteret 1770, Etatsraad 1773, Konferensraad 1781 og døde 21. Nov. 1785. Han har udgivet enkelte mindre juridiske Afhandlinger.

Nyerup, Lit.-Lex. *G. Kringelbach.*

Anchersen, Mathias, 1682—1741, Biskop, Søn af ovennævnte Biskop Ancher A., blev født 16. Marts 1682 i Kolding, hvor Faderen den Gang var Sognepræst. Da Faderen forflyttedes til Bispestolen i Ribe, kom Sønnen i Ribe Skole og dimitteredes der fra 1698. Ved Universitetet studerede han særlig de østerlandske Sprog, hvori han opnaaede en usædvanlig Færdighed, og ansattes derefter 1701 af sin Fader som Rektor i Fredericia. Ved Omgang med de jødiske Rabbinere ved Synagogen her fik han Lejlighed til yderligere Uddannelse i Hebraisk. En Frugt af disse Studier var en Disputats: «Spicilegium defectus lexicorum rabbinicorum» (1704), i hvilken han oplyser Betydningen af en Række i den rabbinske Litteratur forekommende Ord, som manglede i de forskjellige hidtil udgivne Ordbøger. Han rejste derefter med kongelig Understøttelse udenlands og besøgte Universiteter i Tyskland, Holland og England, stadig drivende orientalske Studier. Paa denne Rejse udgav han i Utrecht 1707 «Poema Abu-Ismaelis Tograi» paa Arabisk, ledsaget af en latinsk Oversættelse; næsten hele Oplaget af dette Arbejde gik imidlertid til Grunde ved Skibbrud under Overførselen fra Holland til Danmark. Nogle flere orientalske Arbejder, som han havde forberedt, bleve aldrig afsluttede eller udgivne, i det han hurtig

blev dragen bort til anden Virksomhed. Ved hans Hjemkomst var der ingen Plads som Universitetslærer ledig, der passede for hans Uddannelse, men han ansattes 1709 som Professor i — Mathematik og var fra 1711 (den strænge Pesttid) tillige Notar i Konsistoriet. 1720 kaldtes han med Tilladelse til «ved Lejlighed at indtræde i det theologiske Fakultet» til Sognepræst i Taarnby paa Amager, hvilket Kald i ældre Tid som oftest beklædtes med tidligere Universitetslærere; og 1726 forflyttedes han der fra til Sognekaldet ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn. I Byens Ildebrand 1728 mistede han næsten alt sit Eje, som han fra sin Bolig havde ladet bringe ind i Kirken. Da der 1731 blev et theologisk Professorat ledigt, stødte hans Udnævnelse til dette paa bestemt Modstand hos Kongen («A. est un vaurien, qui ne merite ny eglise, ny Professorat», Hist. Tidsskr. IV, 276), som ikke desto mindre i samme Aar ndnævnte ham til Biskop i Ribe. I dette hans sidste Embede voldtes ham mange Ubehageligheder og Sorger, og det synes, som om han kun lidet har været Pladsen voxen i denne i kirkelig Henseende stærkt bevægede Tid. Hverken hos Kirkeinspektionskollegiet eller hos Stiftets Gejstlighed fandt han Støtte. Med Digteren Chr. Falster, der var hans samtidige som Rektor i Ribe, havde han gjentagne Gange voldsomme Sammenstød og stod vedvarende i et uvenligt og spændt Forhold til ham; men lige over for ham hævdede han dog sin Ret. I øvrigt levede A. i højst ulykkelige økonomiske Forhold, saa at det endogsaa blev nødvendigt Aaret før hans Død at fratage ham Bestyrelsen af de Bispeembedet underlagte offentlige Midler. Han var to Gange gift. Sin første Hustru, Theodora Bygballe fra Norge, mistede han i Pesten i Kjøbenhavn 1711 efter 10 Ugers Ægteskab. Hans anden Hustru var Marie Elisabeth Mechen. Nedbrudt paa Sjæl og Legeme døde han 26. Febr. 1741, efterladende Enke og 7 Børn i Nød og Boet i bundløs Gjæld. Han blev begravet i Kolding Kirke, hvor et stort Epitafium over ham er bekostet af hans Søn, ovenanførte Konferensraad og Højesteretsassessor Johan Joachim A.

Molbech, Hist. Aarbøger III, 219 ff. Frost, Efterretn. om Ribe Domkirke S. 70 ff. 161 f. Monk, Life of Bentley, London 1840, 4to, S. 258. Luxdorphiana S. 268 f. Chr. Bruun, Falsteriana S. 9 f. 21 ff. 74. Personalhist. Tidsskr. 2. R. I, 290 ff. Ny kirkehist. Saml. III, 844 f. *A. Jantzen.*

(Med enkelte Tilføjelser af *Vilh. Thomsen.*)

Anchersen, Søren, 1698—1781, Skolemand. Han var ældste Broder til de to forud omtalte Mænd, Professor H. P. A. og

Lægen A. A., og fødtes i Bork Præstegaard 4. Nov. 1698. Undervist i Hjemmet dimitteredes han af sin Fader til Universitetet 1713, men tilbragte derefter to Aar hjemme som Lærer for sine ovennævnte Brødre, hvem han dimitterede 1716; samme Aar tog han selv Examen philosophicum og Bakkalavrgraden og derpaa 1718 theologisk Examen. I sin Studietid var han Alumnus og siden Inspektor paa Valkendorfs Kollegium samt 1719—22 Dekanus ved Kommunitetets femte Bord. 1722 indsattes han til Prorektor ved Odense Latinskole; 1726 blev han Professor philos. designatus ved Gymnasiet der, 1731 virkelig Professor eloqventiæ ved Gymnasiet og Konrektor ved Skolen og endelig 1748 Rektor. Til Magister kreeredes han af sin Broder H. P. Anchersen 1740. 1772 holdt han et smukt Jubilæum; han havde da dimitteret henved 800 Disciple. Imidlertid vedblev han at virke som Rektor og Lærer lige til sin Død 16. April 1781. Han ægtede 1725 Christine, Datter af Christian Møller, Præst i Adserballe paa Als, og Enke efter Vinhandler Jacob Hansen Flensborg i Odense (f. 18. April 1693 † 3. Nov. 1755). Han var en lille og spinkel Mand, men nød god Helbred; hans Nidkjærhed og Dygtighed som Skolemand roses af alle. Paa Kollegiet skrev han nogle latinske Disputatser og ved Skolen en lang Række til Dels utrykte Programmer og Festtaler; men hans Hovedværk er «Grammaticae Latinae praecepta in compendio» (1751 og oftere), der trods sine store Mangler navnlig i Systemet og Opfattelsen af Sprogfænomenerne, særlig paa Syntaxens Omraade, dog har stor Betydning som den første latinske Grammatik paa Dansk, der blev almindelig indført i de danske og norske Skoler, hvor den, støttet af kgl. Privilegium af 23. April 1751, var eneraadende i Tiden 1751—82, da den afløstes af Badens. Den var et Udtog af hans «Større Dansk-Latine Grammatica», som han udgav i Odense 1778.

Bloch, Fyenske Geistligheds Hist. I, 418 ff. Giessing, Jubel-Lærere, II, 1, 254 ff. Petersen, Den dsk. Lit. Hist., 2. Udg., III, 35. *M. Cl. Gertz.*

Ancker, jvfr. Ancher og Anker.

Ancker, Carl Andreas, 1828—57, Legatstifter, fødtes 13. Sept. 1828 i Kjøbenhavn. Han var Søn af Grosserer Andreas A. og Henriette Axeline f. Hambroe. Da Moderen døde tidlig, blev han opdraget af sin Mormoder, Malermester Hambroes Enke. Faderen

ønskede, at han skulde være Handelsmand, men efter sin Konfirmation (1843) bestemte han sig til at blive Landmand. Han lærte nu Landvæsenet paa flere Gaarde her i Landet og paa et Landbrugsinstitut i Württemberg. Efter derpaa at have rejst meget i Udlandet overtog han Mørkhøjgaard ved Kjøbenhavn (Gladsaxe Sogn), som Faderen kjøbte til ham. Men da han ved Faderens Død blev raadig over en betydelig Formue, vendte han tilbage til Hovedstaden, hvor han levede for sin Interesse for Kunst og Kunstsager. 1853 udgav han under Pseudonymet Beppo en lidet betydende Digtsamling, «Digteren H. C. Andersen helliget». Varig Fortjeneste af Kunsten og dens Venner har han skaffet sig ved i sit Testamente af 14. Okt. 1857 at skjænke en Kapital paa 86500 Rdl. til aarlige Rejsestipendier for Kunstnere (to for Malere og Billedhuggere, et for en Digter og et for en Komponist). Den af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet for Legatet oprettede Fundats er af 1. Maj 1861. A. døde pludselig 16. Nov. 1857, kort efter at han (24. Sept. 1857) havde ægtet Augusta Fredericka von Schoultz fra Helsingborg, der i 1860 indgik nyt Ægteskab med Major F. C. Stjernholm, der døde 25. April 1879, 57 Aar gammel, som General og Chef for Generalstaben.

Erslew, Forf. Lex., Suppl. (der urigtig skriver Anker for Ancker). Efterl. Optegn. af Fr. Algreen Ussing. *C. Nyrop.*

Ancker, Poul, o. 1630—97, Præst. Denne i Bornholms Historie navnkundige Mand fødtes i Skaane og var uden Tvivl en Søn af Hr. Hans Poulsen A. (ogsaa kaldet Hans Anchersen), Sognepræst i Hovby i Ingelsted Herred († 1655) og Hustru Else Olesdatter. Efter at Pesten 1654 havde ryddet frygtelig op paa Bornholm og gjort mange Præstekald ledige, blev P. A. samme Aar Præst i Rutsker og Hasle, og her vandt han sin Berømmelse ved som en af Hovedmændene at oplægge de Raad og støtte den Rejsning, der førte til, at Bornholm, der i den ulykkelige Roskildefred var afstaaet til Sverige, atter 9. Dec. 1658 afkastede det fremmede Aag. At han herved har opnaaet ikke ringe Anseelse, skjønnes bl. a. deraf, at han Aaret efter i en anden Sag var den bornholmske Præstestands Ordfører. Provst i Landets Nørre Herred blev han 1685 og døde 1697 (begr. 5. Nov.). 1655 havde han ægtet Karen Jensdatter. Blandt deres Børn var Hans, der 1685 blev Faderens Kapellan og senere hans Eftermand, og Sønnen

Jørgen, der blev Præst i Øster Larsker og Gudhjem og var Fader til Lovhistorikeren Peder Kofoed Ancher.

Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne IV, 90. Skovgaard, Bornholms Saga S. 60. 79. 94. Wiberg, Alm. Præstehist. I, 542 f. Ny kirkehist. Saml. VI, 407 f.

H. F. Rørdam.

Anders, *(Hellig Anders),* —1205. Denne Mand, der var Præst i Slagelse og havde gjort en Pilegrimsrejse til det hellige Land, kom derover i Folkemunde for Fromhed. I Tidernes Løb voxede hans Ry, og han fik til sidst Helgennavn, men med det samme kom han ogsaa til mindre at tilhøre Historien end Legenden. Den ældste Meddelelse, der haves om Hellig A., findes i en gammel Bog, «Bonum universale de apibus». Forfatteren, Thomas Cantipratensis, († o. 1263), siger, at han en Gang af en dansk Dominikanermunk hørte fortælle om en dansk Præst ved Navn A., som i Følge med nogle Landsmænd var draget til det hellige Land, hvorledes han, da han ikke vilde forlade Jerusalem Paaskedag uden først at have hørt Messen, blev ladt tilbage af sine Rejsekammerater, som vendte hjem til Danmark, hvorledes han dernæst paa Vejen fra Jerusalem indhentedes af en Rytter, der tilbød ham at sidde op bag sig paa Hesten, samt endelig hvorledes han under Ridtet faldt i Søvn og ud paa Aftenen vaagnede op i Nærheden af Byen, hvor han hørte hjemme (Slagelse). — Sit sidste Hvilested skal Hellig A. have fundet i Slagelse St. Peters Kirke, hvor der endnu i Midten af 18. Aarhundrede saas et i Træ udskaaret Billede af ham og en Tavle, paa hvilken Legenden om ham stod at læse. Et ældgammelt Krucifix (afbildet i Trap's Statist.-topogr. Beskr. af Danm., 2. Udg., III, 384), der fredes paa den saakaldte Hvilehøj tæt ved Landevejen mellem Slagelse og Korsør — efter Sagnet den Høj, paa hvilken Hellig A. igjen vaagnede op — vidner endnu for vor Tid om den Ære, A.'s Minde i gamle Dage holdtes i.

P. Riant, Skandinavernes Korstog og Andagtsreiser til Palæstina S. 427 ff.

C. Weeke.

Anders, —1354, Biskop i Børglum, udvalgt mellem 1340 og 1344, død 1354, deltog i Maj 1345 i Kirkemødet i Helsingborg og underskrev de der tagne vigtige Bestemmelser til Kirkens og de gejstliges Beskyttelse ligesom ogsaa den Forpligtelse, de der tilstedeværende Biskopper indgik om at yde en bestemt aarlig Understøttelse til den iblandt dem, som ved verdslig Magt blev dreven i Landflygtighed. Ellers vides næsten intet om ham.

Molbech, Hist. Aarbøger III, 69. *J. Kinch.*

Anders Rentemester, —1494. Faa af de Navne af lavere Rang, der forekomme i den danske Historie, ere bedre kjendte end den Anders Skrivers, som blev hængt for Underslæb under Kong Hans 1494, men mere end det samme vides egenlig ikke. At han har været en Mand af borgerlig Herkomst, er saa temmelig afgjort, og at han førte sig med stor Pragt og Hovmod, fortælles af vore Hjemmelsmænd. Spørgsmaalet om hans Skyld eller Uskyld har fra Arild Huitfeldts Tid været sat i Kavsalforbindelse med et Udbrud af den Sindssygdom, hvorunder Kong Hans efter hans Kraniums Tilstand at dømme til en Tid maa have lidt, men sikkerlig med urette. *F. Krarup.*

Andersdatter, Karen, —1673, Christian IV's Frille. Hendes Fader, Anders Hansen, var Skriver paa Bremerholm. I Følge de sparsomme og ikke meget paalidelige Efterretninger om hende skal hun have været forlovet med Præsten Niels Simonsen Glostrup, men Christian IV forelskede sig i hende og førte hende i Begyndelsen af 1613 hjem paa Slottet fra et Bryllupsgilde, hvor han havde danset med hende. Hun fødte Kongen en eller to Døtre og Sønnen Hans Ulrik Gyldenløve (f. 1615). Efter et Ophold ved Hoffet af o. 3 Aar forlod hun det, vistnok som en Følge af det Ægteskab, Kongen indgik med Kirstine Munk. Imidlertid sørgede han dog for Karen ved at forlene hende med Øen Hven og tilstaa hende en aarlig Pension, ligesom han ogsaa senere forærede hende et Par Gaarde i Kjøbenhavn. 1640 hed det sig, at hun skulde giftes med en studeret Person ved Navn Niels Nelausen. I sin Forbitrelse herover fratog Kongen hende Hven og søgte at faa fat paa hendes «Junker Snarensvend», og Forbindelsen maatte derfor opgives, hvilket atter formildede Kongens Sind, saa at han forhøjede hendes Aarpenge, ja kort før sin Død befalede, at de herefter skulde udredes af Statskassen. Skjønt Efterfølgeren stadfæstede denne Bestemmelse, havde hun dog i de følgende trange Tider ondt ved at faa sine Penge, der udebleve i flere Aar, saa at hun led megen Nød. Rimeligvis til Erstatning fik hun en kort Tid Bestyrelsen af Møen under sig; 1664 kaldes hun nemlig Øens «Forvalterske». En Familietradition fortæller, at en Øjenoperation 1653 gjengav hende Synet, efter at hun havde været berøvet det i 37 Aar; men om den fulde Paalidelighed heraf, er der maaske Grund til at tvivle. Hun døde 1673 i Kjøbenhavn.

Giessing, Jubel-Lærere II, 2, 322. Nye Danske Mag. II, 1 ff. Christian IV's egenh. Breve. Personalhist. Tidsskr. II, 297 ff. *C. F. Bricka.*

Andersen, Anders, f. 1846, Præst. Født 18. Jan. 1846 paa Plovsgaard paa Holmsland i Ringkjøbing Fjord; Faderen, Anders Jensen, var Gaardejer. Han blev sat i Almueskolen, hvis Lærer var en vel begavet Husmand, der dog ikke vidste andet, end hvad han havde lært sig selv. Men Drengen havde en stærk Trang til at udvide sine Kundskaber, og han fik da Lov til at besøge Staby Højskole for at uddanne sig til Vinterlærer ved en Biskole, medens han om Sommeren skulde drive et Haandværk; en Vinter var han Lærer, men dette tilfredsstillede ham ikke, og 1863 rejste han til Kjøbenhavn for at søge yderligere Uddannelse, uden at det endnu var afgjort i hvilken Retning. 1865 blev han Student fra et privat Kursus og 1869 theologisk Kandidat. En Brystsvaghed nødte ham 1873 til at opgive sin Virksomhed som Manuduktør; han blev da Kapellan i Jelling og Lærer ved Seminariet. 1877 ansattes han som Sognepræst for Uldum og Langeskov i Vejle Amt; i April 1887 forflyttedes han til Søborg og Gilleleje i Sjælland. 1874 ægtede han Louise Paludan-Müller, en Datter af Provst Jens P.-M. — Som Lærer i Jelling skulde han vejlede Seminaristerne i Bibelkundskab. Dette førte ham ind i det exegetiske Studium, og han har i flere Skrifter skildret de enkelte Evangeliers Opfattelse af Herrens Liv.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 549. *L. Koch.*

Andersen, Andreas Wilhelm, 1812—85, Handelsmand, født 17. Avg. 1812, Søn af Svenskeren Olaf Anderson Steenberg, som, da han blev Grosserer i Kjøbenhavn, antog Navnet Andersen. Han var oprindelig bestemt for den studerende Vej; men saa vel denne Plan som hans eget Ønske om at blive Officer maatte opgives, da Faderen mistede sin under Krigen 1807—14 erhvervede Formue. Han blev sat i Vinhandlerlære, opgav imidlertid ikke sin Yndlingstanke, men henvendte sig personlig til Frederik VI, som virkelig ogsaa sendte ham til Landkadetakademiet, hvorfra han i 1836 gik ud som Lieutenant. Allerede i 1841 maatte han dog, paa Grund af svagt Syn, forlade Militærbanen, hvorefter han traadte ind i en Handelsforretning, som han 5 Aar senere overtog og fortsatte indtil 1873, da han overdrog den til sin ældste Søn. — Det er dog ikke som Kjøbmand, hans Navn tilhører Offentligheden, men som ihærdig Forkæmper for Planen: Kjøbenhavns Havns Forlængelse mod Syd i Forbindelse med Tilvejebringelsen af et Skibsløb gjennem Kalvebodstrand til Kjøge Bugt, — en Plan, der ved dens Fremkomst modtoges med udelt Bifald fra alle Sider, ikke mindst fra Handels-

standens. Tegninger og Overslag leveredes i 1857 af den ansete engelske Havneingeniør John Murray, som ogsaa stillede i Udsigt de fornødne Kapitaler; men da Koncessionen endelig blev givet i Slutningen af 1859, havde Forholdet paa Pengemarkedet imidlertid forandret sig saaledes, at Planen indtil videre ikke kunde ventes gjennemført i sin oprindelige Skikkelse. Ved Udløbet af den i Koncessionen ansatte Frist (1861) for Arbejdets Paabegyndelse søgte A. om ny Koncession paa en betydelig modificeret Plan; men Sagen strandede denne Gang paa Borgerrepræsentationens Modstand, og A.'s økonomiske Forhold tillode ham ikke længer virksomt at fortsætte Kampen for, hvad der i Aarenes Løb var blevet ham en Livsopgave, om han end utrættelig holdt fast ved denne indtil sin Død, 17. Sept. 1885. Han ægtede 1845 Sophie Frederikke Tikjøb. *C. Salmonsen.*

Andersen, Anna Henriette, s. Levinsohn.

Andersen, Anna Henriette Petrine, 1818—81, Skuespillerinde. Hun var født 26. Sept. 1818 i Kjøbenhavn, hvor hendes Fader, der var Skibsfører, havde Bopæl. Faderen døde i en tidlig Alder, og da Moderen for at forsørge sig og sine Børn optraadte som Skuespillerinde i Provinserne, kom den unge Henriette A. i en Alder af kun 7 Aar første Gang paa Brædderne i Theatret i Odense 1. Jan. 1826, hvor det Titchenske Selskab opførte Kotzebues «Borgmesterfamilien». Den unge Pige rejste derpaa i 4 Aar i Provinserne, først med Titchens og senere med Müllers Selskab, tog i 1830 med Moderen til Norge, hvor hun virkede ved det Orlamundtske Selskab i Byerne helt op til Throndhjem, og kom efter 6 Aars Fraværelse tilbage til Danmark. Nu spillede hun i et Par Aar Komedie i Provinserne og gjorde her saa stor Lykke, at hun 1838 blev engageret af det kgl. Theater. Paa dette debuterede hun da 27. Sept. som Fanchette i «De to Grenaderer», men gjorde i den første Tid ikke synderlig Lykke; først hendes Udførelse af «Pariserdrengen» gav hende Lejlighed til at vise større dramatiske Evner, hun fik i 1842 kongelig Ansættelse som Skuespillerinde og var i en Række Aar en meget anvendt Skuespillerinde saa vel i det alvorlige som i det komiske Fag. Hun optraadte sidste Gang paa det kgl. Theater 7. Febr. 1881 som «En Dame» i «Recensenten og Dyret» og døde 24. Marts s. A. *Edgar Collin.*

Andersen, Bertel, 1815—84, Fiskerikontrollør, født paa Skagen 11. Nov. 1815, hvor hans Fader, der var Kjøbmand og Forbjærger, i en lang Aarrække udmærkede sig ved sine dristige Redningsforsøg. Kun 14 Aar gammel kom Sønnen i Handelslære i Kjøbenhavn, men hans Hu stod til Havet, og efter to Aars Forløb gik han til Søs. Heller ikke denne Virksomhed tilfredsstillede ham dog fuldt ud. Hans menneskekjærlige Sind drev ham til at optage sin Faders farefulde Livsgjerning, og 22 Aar gammel vendte han tilbage til sin Hjemstavn, hvor han ved Siden af sin Næringsvej som Fisker blev Forbjærger og Lodsoldermand og senere fik Opsynet ved Redningsstationerne paa Skagen og ved Kandestederne. Det var dog nærmest i det Tidsrum, der gik forud for Oprettelsen af Redningsstationerne, at A. indlagde sig saa store Fortjenester ved sin heltemodige og opofrende Færd under de ofte livsfarlige Redningsforsøg med Skagboernes smaa aabne Fiskerbaade, Fortjenester, der lønnedes med Æresmedailler og andre Udmærkelsestegn fra mange Lande. I 1858 blev han Kontrollør ved Limfjordsfiskeriet, og 1862 udnævntes han til Kammerraad. Ved sin retskafne og pligttro Vandel og ved sin bramfri Optræden vandt han sine Medborgeres Højagtelse, og ved hans Jubilæum i 1883 fandt denne et smukt Udtryk i Holger Drachmanns bekjendte Digt til ham. Han døde 20. Okt. 1884 i Thisted. 11. Nov. 1842 ægtede han Flora Hansen, en Datter af Apotheker H. i Frederikshavn; hun overlevede ham.

Jonas Collin.

Andersen, Birgitte Elisabeth, 1791—1875, Skuespillerinde. Blandt de første Elever, som antoges ved den i det 19. Aarhundredes Begyndelse af det kgl. Theater grundlagte «dramatiske Skole», var Jomfru Birgitte Elisabeth Olsen, som var født i Kjøbenhavn 17. Dec. 1791. Hendes Fader, Gudbrandsdølen Ivar O., var gift med Elisabeth Jensen, der ligeledes var norsk af Fødsel, og ansat som Kontrollør ved det kgl. Theater. Den unge Jomfru Olsen var i Besiddelse af et ualmindelig smukt Udvortes, og Rahbek tog sig som Skolens Lærer i høj Grad af hende og udviklede særlig hendes deklamatoriske Evner. Da den dramatiske Skole 11. Maj 1806 paa Hoftheatret gav sin første offentlige Forestilling, blev det ogsaa Jomfru O., som indledede den ved at fremsige en af Rahbek forfattet Prolog «Vaaren», og samme Aften udførte hun Lucretias Rolle i Skuespillet «Fruentimmerhævn». Paa det kgl. Theater debuterede hun 30. Jan. 1808 som Gudrun i «Hakon Jarl», der

denne Aften opførtes for første Gang. Der tilfaldt hende efterhaanden et betydeligt Repertoire, og i en Række af Aar var hun en af Theatrets mest benyttede Kunstnerinder, der dog udmærkede sig mere ved sin store deklamatoriske Kunst end ved Varme og dyb Følelse. Da hun senere fra Elskerindefaget gik over i det ældre Fag, glimrede hun særlig i fornemme Anstandsroller og ved enkelte, fint udførte Karakterfremstillinger, exempelvis Portia i «Kjøbmanden i Venedig», hvorimod hun i de store tragiske Roller trods al sin Flid ikke kunde henrive Tilskuerne ved sin Pathos, der var for deklamatorisk pyntelig til at kunne blive Udtryk for en virkelig varm og gribende Følelse. Hun blev 10. Febr. 1815 fra Bakkehuset gift med den i Rensborg fødte kgl. Kapelmusikus Caspar Heinrich Bernhard Andersen, optraadte sidste Gang paa det kgl. Theater 17. Maj 1838 som Tante Deborah i «Tordenskjold», trak sig derefter tilbage fra Scenen med Pension og døde 6. Febr. 1875.

Edgar Collin.

Andersen, Carl Christian, f. 1849, Maler. Han er født i Kjøbenhavn 7. Nov. 1849 og er Søn af Vægter Niels A. og dennes Hustru Ane Kirstine. De kunstneriske Anlæg, han tidlig viste, skaffede ham Velyndere, der sørgede for hans Uddannelse. Fra 1871 af har han udstillet. I Aarene 1882—83 foretog han en større Rejse til Italien, Spanien og Tunis. Hans Hustru Elisabeth f. Wienberg er en Datter af Murmester W. Han har malet Genrebilleder, Arkitekturbilleder, Portrætter og historiske Billeder. Med særlig Interesse har han beskjæftiget sig med saadanne Figurbilleder, hvor en interessant, arkitektonisk Baggrund spiller en væsentlig Rolle. Et af hans smukkeste Billeder af denne Art er det i 1881 udstillede christianshavnske «Værelse med Figurer». *Karl Madsen.*

Andersen, Carl Christian Thorvald, 1828—83, Forfatter. Carl A. er født paa Christianshavn 26. Okt. 1828. Hans Fader, Jens A., der først var Fuldmægtig hos Jakob Holm & Sønner, etablerede senere en Urtekramforretning; hans Moder, Steinun Bjørnsen, en Datter af Sysselmand B. paa Island, havde først været gift med Koffardikapitajn Grønbech. A.'s Fædrenehjem var Samlingssted for mange af de Islændere, som den Gang studerede ved Kjøbenhavns Universitet, og blandt disse befandt sig Thorder Jonassen, hans Moders nære Slægtning, der allerede den Gang var Sysselmand paa Island og senere blev Justitiarius i den islandske Overret. Da A. i en Alder af 9 Aar blev forældreløs, antog denne højtbegavede

Mand og hans kjærlige Hustru sig ham som Søn, og hos dem fandt han det lykkeligste Hjem. I 1848 blev han Student fra Bessestad Skole ved Reykjavik. Efter sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn var han daglig Gjæst i Grosserer Johan Michael Grønbechs Hus, hvor han efter to Aars Forløb blev forlovet med den sextenaarige Datter, Thora Emilie Hansine (f. 4. Marts 1834). I Følge sin Plejefaders Ønske, men uden egen Lyst, studerede han Jura og bragte det saa vidt, at han i 1857 gik op til den skriftlige Del af juridisk Embedsexamen, men af nervøs Ængstelse blev han tvungen til at opgive den mundtlige Prøve. Hans Drift gik i Retning af litterær Virksomhed. Han gjennemlevede nu en pinlig Periode, af hvilken en islandsk Ven, Kjøbmand Siemsen i Hamborg, udrev ham ved at give ham Understøttelse til en Rejse for at studere Musæer og Kunstsamlinger i Berlin, Dresden og München. Denne Udflugt fra Jan. til Maj 1858 styrkede og udviklede ham baade aandelig og legemlig og skaffede ham Bekjendtskab med mange interessante tyske Personer. Efter hans Hjemkomst skaffede hans gamle Ven og Opmuntrer, Konferensraad J. C. Thomsen, ham Ansættelse saa vel ved det ethnografiske Musæum som ved Rosenborg-Samlingen. Han fik nu desuden nogle Bifortjenester, og lykkelig ved sin Virksomhed, der ogsaa omsluttede Forfattergjerning, kunde han 7. April 1860 ægte sin forlovede. I 1863—64 fik han det Anckerske Rejselegat og drog med sin Hustru til Italien, og i 1874 var han Kong Christian IX's Gjæst paa Rejsen til Island i Anledning af Tusendaarsfesten der. I 1878 blev han Slotsforvalter paa Rosenborg og første Inspektør ved Samlingen der (anden Inspektør var han bleven 1866). Fra denne for ham højst tiltalende og fængslende Stilling bortrev Døden ham 1. Sept. 1883, efter at han i længere Tid havde været angreben af en Rygsygdom, der udgik fra Hjærnen. Ved sin smukke og elskværdige Personlighed havde han vundet sig mange Venner, der rejste ham en Mindesten med hans Portætmedaillon over hans Gravsted paa Holmens Kirkegaard.

Som Forfatter optraadte han først under Navnet Christian Adam. Hans milde harmoniske Digtning, der ikke rummede høje eller store Tanker og Syner, men mere røbede en idyllisk Natur, skaffede ham mange Læsere, og det var navnlig hans Smaabilleder af Hverdagslivet («Genrebilleder», 7 Samlinger, 1867, 69, 71, 75, 77, 79, 81), der gjorde ham populær. Disse danne Overgangen til hans sidste og største Fortælling, «Over Skjær og Brænding» (1882), i hvilken han skildrer islandsk Liv og Natur, og i hvilken han

naaede højest. Af hans metriske Arbejder kan nævnes «Ingolfs og Hjørleifs Saga» (1860), «Tonens Veje» (1862), «Ved Arno og ved Ganges» (1865), forskjellige Digtsamlinger (1864, 68, 70, 80) osv. Desuden har han skrevet en Del Biografier, Rejseskildringer o. a. l. Hans Virksomhed ved Rosenborg affødte illustrerede Mindeblade fra Samlingen der (1867) og et lille Haandkatalog over samme (1870). Af hans Oversættelser maa nævnes «Islandske Folkesagn og Æventyr» (1862 og 64; ny samlet Udgave 1877).

H. F. Ewald, Forord til C. A.'s «Julehistorier», 1883. Illustr. Tidende 1882, Nr. 1205. Ude og hjemme 1883, Nr. 310. P. Brock, Rosenborg III, 224 f.

Nic. Bøgh.

Andersen, Carl Ferdinand, f. 1846, Genremaler, Tegneinspektør. Han er født i Kjøbenhavn 24. Dec. 1846 og er Søn af Stolemagermester Jørgen Christoffer A. og Lovise Frederikke f. Jurtzick. 14 Aar gammel kom han ind paa Kunstakademiets Skoler og bestod i 1870 Afgangsprøven som Maler. Fra 1871 har han hyppig paa Charlottenborg udstillet Genrebilleder og Portrætter. Han kastede sig imidlertid mere og mere over Lærervirksomhed, og fra 1873—82 underviste han i Akademiets Perspektivklasse, fra 1874 ved «det tekniske Selskabs» Skole, fra 1880 ved de af Kultusministeriet oprettede «Kursus for Lærere» og fra 1881 ved Søværnets Underofficersskole. I 1882 ansattes han som fungerende Tegneinspektør ved de offentlige Skoler og fik i 1887 fast Ansættelse. Ved Udarbejdelse af en ny Plan for Tegneundervisningen i de nævnte Skoler har han indført en ny Undervisningsmaade: ved rationel Methode tilstræbes der at gjøre Undervisningen paa dette Omraade til et betydningsfuldt Led i den almene Opdragelse, i det der gjennem Børneskolens Tegneundervisning lægges Grunden til en selvstændig Iagttagelse og Opfattelse af Formverdenen. Methoden har senere fundet Indgang ved adskillige af Landets Skoler. Gjennem Artikler i «Vor Ungdom» 1883, 84 og 85 samt i Berlingske Tidende 1885 (Nr. 193) har han forfægtet sin Plan. Han har samlet og udgivet forskjellige Læremidler til Brug ved Tegneundervisning, og paa Danmarks Lærerforenings 3. almindelige Skolemøde 1886 bleve disse belønnede med Hædersdiplom. Med Indenrigsministeriets Bemyndigelse har «det tekniske Selskabs» Bestyrelse 1883 overdraget ham at foretage Inspektionsrejser til de danske Provinsbyers tekniske Skoler. *Nic. Bøgh.*

Andersen, Carl Joachim, f. 1847, Fløjtenist og Komponist. Joachim A. er født i Kjøbenhavn 29. April 1847, Søn af Fløjtenist Christian Joachim A. og Caroline Frederikke f. Ankjær. Han modtog lige som sin yngre Broder Vigo Undervisning af Faderen og optraadte allerede som Dreng — kort efter at de smaa Søskende Délépierre havde en Række stærkt besøgte Koncerter — med stort Bifald paa Kasino, akkompagneret af den lille Harpespiller Frantz Pønitz. I det kgl. Kapel ansattes han som Fløjtenist i 1869, men tog sin Afsked i 1878 efter et Aar at have haft Permission med Rejsetilladelse. Han længtes efter at prøve sine Kræfter under større Forhold og rejste til Udlandet, først til St. Petersborg, hvor han fik Engagement ved den kejserlige Opera, derefter til Berlin, hvor han blev engageret i Bilses Orkester og senere medvirkede i det k. k. Hofkapel; nu er han Solo-Fløjtenist ved de filharmoniske Koncerter, hvor han tillige oftere har været Orkesterdirigent. Baade som Virtuos og som Komponist for sit Instrument regnes hans Navn for et af de mest fremragende i vor Tid. Hans Kompositioner, der udelukkende ere for Fløjte, ere alle udkomne i Udlandet; de ere i moderne Stil, nærmest støttende sig til Raff og Wagner som Forbilleder, og røbe en alvorlig Stræben efter et større Tankeindhold, end man ellers finder i Virtuoskompositioner. Ved en Brand i Scheweningen i Holland, hvor han i Sommeren 1886 virkede som Orkesterdirigent, mistede han de fleste af sine Manuskripter. — *Vigo Alfred A.,* Broder til foregaaende, f. i Kjøbenhavn 21. April 1852, blev ansat som Fløjtenist i det kgl. Kapel i Broderens Sted 1878, modtog 1882 Statsunderstøttelse til en Studierejse, er i de senere Aar optraadt som Solist og var i Sommeren 1886 engageret ved de filharmoniske Koncerter i Scheweningen. 1877 ægtede han Mathilde Lovisa Weybøll, Datter af Bagermester J. P. W.

H. W. Schytte, Musiklex. *S. A. E. Hagen.*

Andersen, Clara Elisabeth, f. 1826, Forfatterinde, Datter af kgl. Kapelmusikus Bernh. A. og ovfr. nævnte Skuespillerinde Birg. Elis. A.; hun blev født i Kjøbenhavn 13. Maj 1826. Da Familien i Sommeren 1848 boede paa Frederiksberg, skrev den unge Pige i al Hemmelighed Skuespillet «En Evadatter» og sendte det, uden at navngive sig, til H. Hertz, fra hvem det kom tilbage med nogen Ros og nogen Kritik. Forfatterinden lod da sit Stykke hvile, indtil Hoftheatersæsonen 1855 paa ny fristede det frem for

at prøve Lykken. Høedt anbefalede det til Opførelse, men udbad sig en mundtlig Forhandling med Forfatterinden i Anledning af nogle smaa Ændringer, ved hvilken Lejlighed det endog for den nærmeste Familie omhyggelig dulgte Forfatterskab delvis maatte røbes. Høedt opmuntrede Frk. C. A. til nye Arbejder og vedblev under alle disse at staa vejledende ved hendes Side med sin paalidelige Theatererfaring. Efter «En Evadatter», som gik over Scenen med megen Aplomb og gjorde stor Lykke, fulgte paa det kgl. Theater i Okt. 1858 «En Velgjørers Testament», Skuespil i 3 Akter, i Febr. 1862 «Rosa og Rosita», Lystspil i 2 Akter, i Dec. s. A. «En Theaterhistorie under Ludvig XIV», Lystspil i 2 Akter, i Dec. 1866 «En nyttig Onkel», Lystspil i 1 Akt paa rimede Vers, i Marts 1870 «Grøns Fødselsdag», Lystspil i 3 Akter, i Maj 1871 «De lykkeligste Børn», Lystspil i 1 Akt, og i Marts 1873 «Sandt og Usandt», Lystspil i 2 Akter. Flere af disse kvikke og tækkelige dramatiske Arbejder have naaet et betydeligt Antal Opførelser; i denne Henseende saa vel som med Hensyn til Ideens Originalitet og Gjennemførelsens komiske Fylde rager «Rosa og Rosita» imidlertid et godt Stykke op over sine Søskende. Som det i en Aarrække var et af Publikums Yndlingsskuespil, blev det ogsaa strax ved sin Fremkomst modtaget med almindeligt Bifald og var som original Theaterdigtning overhovedet et saa overraskende Fænomen, at «Fædrelandet»s Anmelder, Cl. Petersen, mente at give den naturligste Forklaring af dets Tilsyneladelse ved at antyde Muligheden af, at det langt snarere var en Bearbejdelse end en blot Paavirkning fra visse Retninger af den italienske og spanske Komedie — en Formodning, hvis Grundløshed Forfatterinden godtgjorde ved sin Oplysning om, at Lystspillets Motiv var taget af en jødisk Novellette, med hvilken Stykket i øvrigt ikke havde mindste Lighed, hverken i Scenegang eller Dialog. Under et af C. A.s Besøg i Paris interesserede den berømte Skuespiller og Forfatter Régnier sig for «Rosa og Rosita»s Omplantelse i Théâtre français' Repertoire, uden at denne Plan dog blev gjennemført, til Dels fordi Forfatterinden nødig vilde underkaste sit Stykke en foreslaaet Omdannelse ved Théodore de Banvilles Medvirkning. Paa Tysk oversattes Lystspillet af Burgtheatrets Regissør og Skuespiller Dr. Förster og spilledes i Wien, i Breslau, i Berlin o. fl. St.; en Kritiker i sidstnævnte By regnede Stykket blandt de bedste, der i den nyere Tid ere gaaede over den tyske Scene, og beklagede kun,

«at det ikke var skrevet af en tysk Pen, men importeret fra det danske Bælt».

Til Litteraturen uden for den sceniske Digtning har C. A. bidraget med forskjellige mindre novellistiske Arbejder, meddelte bl. a. i «Berlingske Tidende»s Feuilleton, i «Figaro» og i «Nær og Fjern», samt med et Bind «Noveller» (1855) og Fortællingen «Kastaniebaandet» (1861). Medens hun for sin dramatiske Produktions Vedkommende strængt har bevaret en Anonymitet, som først herved officielt afsløres, ere flere af de nævnte novellistiske Fremstillinger betegnede med det psevdonyme Firma *Paul Winther*.

P. Hansen.

Andersen, Edvard, —1809, Søofficer, er født paa Gaarden Penne i Nærheden af Gunnarshougs Fyr i Norge, hvor hans Fader, Anders Svendsen, havde et Landbrug. Han var bestemt til at overtage Gaarden efter Faderen, men som de fleste Drenge, der leve deres Barndom ved Kysten med Søen for Øje, følte han mere Lyst til at tumle sig paa Havet end til at gaa bag ved Ploven. Han gik da til Søs, tjente en Tid lang paa den hollandske Ostindieflaade og fik ved sin Hjemkomst et Fartøj at føre, der hørte hjemme i Flekkerø. — I Sommeren 1807 var A. bleven gift og havde sat Bo i Christianssand, men ved Krigens Udbrud meldte han sig til Tjeneste hos Chefen for Sødefensionen, der ogsaa sendte ham en Lieutenantsbestalling og lovede ham eventuel Ansættelse paa Flaaden. Heraf fandtes der i Norge ved Krigens Begyndelse kun Linjeskibene «Louisa Augusta» og «Prins Christian Frederik», og af disse var det førstnævnte tilmed saa gammelt og skrøbeligt, at det saa at sige var ubrugeligt. Imidlertid kom A. dog i Virksomhed, i det han fik Skonnerten «Aktiv» at føre. Det var et lille Fartøj, armeret med 8 smaa Kanoner og med en Besætning af 30 Mand om Bord. Senere blev Sluppen «Tjap» fra Christianssand paa 6 Kanoner underlagt hans Kommando. Som Chef for disse to Smaaskibe havde A. 8. Avg. 1808 en Affære ved jyske Rev med to engelske Orlogsmænd — en Fregat og en Kutter —, der endte med, at «Aktiv» blev nødt til at stryge sit Flag for Overmagten og overgive sig. Besætningen blev som Krigsfanger ført til Gøteborg, men herfra lykkedes det A. at flygte i en aaben Baad over til Fladstrand, hvor han atter meldte sig til Tjeneste. Efter en kort Tid at have været Chef for Kutteren «Lykkelig», blev han efter egen Ansøgning i Dec. 1808 forsat til den christianssandske Ro-

flotille. I Foraaret 1809 havde han ud for Hellesund med sin Kanonchaluppe en lille Affære med en engelsk Fregat, og 28. Juli samme Aar under en Kamp med en engelsk Skonnert ud for Mandal blev han haardt kvæstet ved en Kanonsprængning om Bord i hans eget Skib. A. sigtede og affyrede selv det skæbnesvangre Skud. Kanonen gik tværs over ved Fænghullet, og hele Godset fløj forefter til Stormasten og knuste Kabyssen. Ved Sprængningen mistede han sit venstre Ben tæt oppe ved Livet. Kanonchaluppen trak sig efter Chefens Fald ud af Ilden og roede op til Mandal, hvor A. døde den næste Morgen.

Ny illustr. Tid. Nr. 33—34, Chra. 1876. N. A. Larsen, Fra Krigens Tid, Chra. 1878.

O. Lütken.

Andersen, Frants, 1512—82, Rektor, Abbed. I en moden Alder rejste han udenlands, hvor han erhvervede Magistergraden. 1545 studerede han i Wittenberg og 1546 i Køln. Senere blev han Rektor ved Roskilde Domskole. Kapitlet sammesteds ansøgte 1556 Kongen om «at unde Mester Frants, vor Skolemester, som er en god, lærd Mand og udi mange Aar har gjort Tjeneste og stor Frugt her i Skolen, det Kanoni, som nu ledigt bliver efter Sti Pors». Denne Bøn opfyldtes. 1561 blev han beskikket til Abbed for Ringsted Kloster; men da han 2. Jan. 1571 havde faaet Afsked fra denne Stilling, henlevede han sine sidste Aar som Kannik i Roskilde, hvor han døde i Jan. 1582 i sin Alders 70. Aar.

Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 41. 70. Løffler, Gravstene i Roskilde S. 103.

H. F. Rørdam.

Andersen, Frederik Vilhelm, f. 1820, Præst og theologisk Forfatter, Søn af Justitsraad, Expeditionssekretær i Generalstabens Bureau Andreas Christian A. og Frederikke Christiane f. Saxtorph, blev født i Kjøbenhavn 11. Sept. 1820. 1838 blev han Student og 1843 theologisk Kandidat. Allerede i sin Studentertid var han stærkt paavirket af Martensen, og til ham har han efter eget Sigende (Universitetsprogram 1881) «hele sit senere Liv staaet i et taknemmeligt Discipelforhold». Efter et Aar at have været Adjunkt ved Vordingborg lærde Skole blev han i 1845 Sognepræst for Nordrup og Faringløse i Sjælland; 1871 forflyttedes han til Ringsted som Provst og Sognepræst for Ringsted og Benløse. 1877 blev han Medlem af Censurkomiteen for theologisk Embedsexamen. 1846 ægtede han Christine Elisabeth Friderichsen, Datter af Justitsraad, Birkedommer Matthias F. Allerede i Vordingborg havde han

udarbejdet en Afhandling om «det kristelige Underbegreb i historisk Udvikling», der blev antagen som Disputats for Licentiatgraden i Theologi, men ikke forsvaret, fordi Dispensation for Brugen af det latinske Sprog blev nægtet. I 1880 erhvervede han den theologiske Doktorgrad efter at have forsvaret en historisk-dogmatisk Afhandling om «Embede og Ordination i deres indbyrdes Grundforhold». En mindre «Prædikensamling» (1857), en udtogsvis Bearbejdelse af Ebrards «Fortolkning af Johannes' Aabenbaring» (1859), et «Forsvar for de gamle Prædiketexters udelukkende Brug» (1879), en Postil med Titelen «Lader eder forlige med Gud» (1886 flg.) og hans Deltagelse i det Udvalg, der samlede Tillæget til Roskilde Konvents Salmebog, betegne hans Stilling og Virksomhed i kirkelig Henseende; hans Disputats og Skriftet «Nogle Betragtninger og Studier over og i Sammenhæng med Biskop Martensens «den christelige Ethik»» (1879) vise Omfanget og Retningen af hans theologiske Studier.

Universitetsprogram til Reformationsfesten 1881. Erslew, Forf.-Lex., Suppl. Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 405 f. *Fr. Nielsen.*

Andersen, Gjord, 1651—1720, Handelsmand, Assessor i Overhofretten. Han var født 5. Marts 1651 i Jylland og var formentlig allerede i 1670-Aarene bosat som Handelsmand i Christiania, hvor han nævnes som Stadskapitajn 1692; 1699 fik han Bestalling som virkelig Kommerceraad, var før 1709 udnævnt til Kammerraad og fik 1712 Justitsraads Titel; han var derhos Assessor i Overhofretten, hvor han i 1718 fungerede som den ældste. Under Krigen i Norge i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var han Forpagter af «de fire Species» (Vin, Brændevin, Salt og Tobak) og skal derved betydelig have forøget sin allerede før anselige Formue. 1697 kjøbte han i Forening med Jørgen Poulsen Sædegaarden Fossesholm paa Eker og 1712 efter sin Svigerinde, Oberst Jacob v. Bülows Enke, Aker i Vangs Sogn paa Hedemarken. Han døde i Christiania 19. April 1720 og var siden 1678 gift med Elisabeth Thrane, f. 23. Juni 1650, † paa Gaarden Berg ved Christiania 1. Nov. 1713. Hun var en Datter af Hr. Samuel Poulsen Thrane, Sognepræst til Nes paa Romerige, og havde med Gjord A. 6 Sønner og 2 Døtre, af hvilke 2 Sønner og 2 Døtre overlevede hende; de sidste bragte ved deres Giftermaal Formuen til Familierne v. Rappe og Scheel.

Nicolaysen, Norske Stiftelser III, 911. J. B. Hass' Ære- og Efterminde, Mskr. Nr. 338 in fol. i Univ. Bibl. i Chra. ved Aar 1720. Ligprædiken over hans Hustru af B. Diechman, Kbh. 1714. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Andersen, Gudmund, s. Andrésson.

Andersen, Halvor, 1745—1810, Revisor i danske Kancelli, Bogsamler, er født 1745 paa Gaarden Vestre Balke paa Thoten og døbt 21. Marts s. A. Forældrene hed Anders Balke og Kari Halvorsdatter. Han blev 1771 Kopist ved Skifteretten i Kjøbenhavns Hof- og Stadsret, 1777 Fuldmægtig ved samme Skiftekommission og 1793 Revisor i det danske Kancelli. 1805 fik han Kancelliraads Titel og døde ugift i Kjøbenhavn 19. Marts 1810. Han havde efterhaanden erhvervet en værdifuld Samling af Bøger (over 15000 Bind) og Haandskrifter, væsentlig af historisk og statistisk Indhold, samt en Del Antikviteter og Naturalier, hvilket han alt ved Testamente af 21. Marts 1786 skjænkede til et eventuelt Universitet i Norge, dog at det indtil videre skulde opbevares ved det Deichmanske Bibliothek i Christiania. Da Udsigterne for Universitetets Oprettelse svandt hen, samt af Hensyn til en i 1798 anerkjendt Datter og hendes Moder bestemte han ved en Kodicil af 15. Avg. 1807, at kun de af hans Bøger skulde tilfalde det Deichmanske Bibliothek, som dette ikke tilforn ejede, eller hvori fandtes tilskrevne Oplysninger og Berigtigelser. Aaret efter hans Død oprettedes imidlertid det norske Universitet, og Paastand nedlagdes nu fra dettes Side om at erholde den hele Samling udleveret, hvilket Skifteretten 1812 bifaldt, hvorhos en Godtgjørelse og en Pension i 1813 bestemtes at skulle udbetales Datteren og hendes Moder. A. var Medlem af Danske Selskab og har leveret et Bidrag til «Nye Danske Mag.» 2. og 3. Bd.

Nicolaysen, Norske Stiftelser II, 3 ff. III, 57 f. 842. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Andersen, Hans Christian, 1805—75, Digter, født i Odense 2. April 1805. Faderen var Skomager-Frimester Hans A., som ved Sønnens Fødsel var noget over 22 Aar gammel og døde 1816, efter at han af Lyst til æventyrlige Oplevelser havde ladet sig hverve til Soldat og var draget med Tropperne til Holsten; Moderen, Ane Marie Andersdatter, ernærede sig som Enke ved at vaske for Folk, skylle Flasker paa Apotheket o. l.; hun fik Plads paa de saakaldte «Doktors Boder», senere paa Hospitalet, og døde 1833. Faderens Forældre havde været velhavende Bønderfolk, hvis Slægt efter Familietraditionen kunde føres op til en adelig Dame i Kassel, som havde ægtet «en Komediantspiller» og var løbet bort med ham; i A.s Barndom boede Bedsteforældrene i Odense i et fattigt lille Hus, Manden var sindssvag, Konen (f. Nommesen) en venlig

gammel Matrone, sin eneste Sønnesøns Tilflugt og Trøst i hans barnlige Sorger. Hvem der dernæst gav sig meget af med ham, var hans Fader, der i Interesser og Læsning stod over sin Stand; han brugte sin Søndag til at lave Legetøj og Billeder til Drengen og læste højt for ham af Holbergs Komedier, Lafontaines Romaner og «Tusind og en Nat». Tidlig fik A.s Fantasiliv saaledes overflødig Næring og henvendtes fortrinsvis paa Theatrets brogede Verden; han syede Klæder til sine Dukker, lod dem udføre improviserede Skuespil, sammenflikkede af alskens uordnede Erindringer fra rejsende Selskabers Optræden i Odense, og udarbejdede en Liste over ikke mindre end 25 sceniske Værker, som han agtede at skrive («Aftenpromenaden eller Kokkepige og Greve», «Freja og Vulkan», «Luna eller Ugebladet», «Ærens Tempel» osv.), sikkert udstyrede med Indbildningsevnens mest storslaaede Virkninger, thi «de udigtede Kvad ere stedse de fagreste». Ogsaa lyriske Forsøg, baade selvfølte elegiske Stemninger og en mere udvortes paatagen Lejlighedsbegejstring, gav hans Pen sig i Lag med, højlig umodne og endog for hans Alder paafaldende barnagtige, som han overhovedet paa denne Tid var og langt ind i Ynglingealderen vedblev at være et mærkelig uudviklet Individ uden Kundskabsballast, uden nogenlunde ligelig udviklet Omgangsevne og derfor uden Ballance i det reale Liv, medens hans Fantasi paa mindste Foranledning førte ham langt ind paa den digtede Verdens Enemærker og hans Følelses sygelig sarte Nervetraade holdt ham i en stadig Svingning mellem den himmelhøjt jublende og den til Døden bedrøvede Sindstilstand. Ogsaa hans ydre Liv i Barndomsaarene blev mere og mere en ustadig Bevægelse fra Pol til Pol i det lille Samfund, han tilhørte, thi ved sin ejendommelige Natur og ved sin Længsel mod noget højere vakte Vaskerkonens Søn en vis baade Kuriositetens og den virkelige Deltagelses Interçsse hos de bedre Samfundslag i Fødebyen, medens han dog daglig ved haanlig Spot fra sine jævnbyrdiges Side ikke mindre end ved Fattigdom og Savn mindedes om sit Udsprings lave Plads og den Afstand, der skilte ham fra de Klasser, han saa gjærne vilde regnes lige med.

At gjennemløbe denne Afstand saa hurtig og paa en saa glimrende Maade som muligt, blev Maalet for den underlige Drengs heftigste Attraa. Han vilde blive berømt, og han vidste fuldt vel, hvorledes dette lod sig opnaa. «Man gaar først saa gruelig meget ondt igjennem, — og *saa* bliver man berømt,» forklarede han for sin Moder, hvem han bad og bønfaldt om Lov til at drage til

Kjøbenhavn, indtil hun endelig gav sit Minde, efter at en klog Kone fra Hospitalet ved Hjælp af Kort og Kaffe havde forudsagt, at hendes Søn skulde blive en stor Mand, og at Odense By en Gang skulde blive illumineret til Ære for ham. Med en lille Byldt Klæder under Armen og med 10 Rigsdaler i Lommen begav A. sig paa Vej til Hovedstaden og saa for første Gang dens Taarne fra Frederiksberg Bakke Mandag Morgen 6. Sept. 1819, Dagen efter «Jødefejdens» Udbrud. Den ualmindelige Bevægelse, Byen var i, betragtede det fynske Naturbarn som den store Stads sædvanlige Fysiognomi og travede trøstig lige hen til Theatret for at tage sin vordende Berømmelses Arena i Øjesyn udvendig fra. Muttersene i den fremmede By æventyrede han sig frem, «en opløben Dreng med et langt, gammelt Ansigt, blege Øjne og blege Haar», troende godt om alle Mennesker og givende sig hen med naiv Uforbeholdenhed til enhver, som vilde høre paa hans Fata og hans Forhaabninger. En gunstig Skæbne førte ham til Theatrets italienske Syngemester Siboni, just som denne havde Middagsgjæster; blandt dem var Baggesen, som forudsagde, at der en Gang vilde blive noget af denne løjerlige Fremtoning, og Weyse, som indsamlede en Sum Penge til hans foreløbige Underhold. Siboni gav ham Sangundervisning for at uddanne ham til Theatret, men just som Lektionerne vare bedst i Gang, svandt Stemmen og med den Haabet om en Fremtid som Sanger. Balletmester Dahlén prøvede da hans Brugelighed i Balletten, men fandt snart hans lange Krop og dinglende Lemmer umulige i denne Kunstgenre. Imidlertid medførte hans Undervisning den Lykke for A., at han fik Adgang bag Kulisserne og i større Optog endog kunde faa Lejlighed til at betræde Scenen; ogsaa i Korene tog han stundum Del, da Stemmen var kommen tilbage efter Pubertetsovergangen. Lidt Latin, lidt Tysk og Dansk læste han med Digteren Guldberg, skrev Tragedier over en lav Sko, indleverede dem til Skuepladsen og fik dem tilbage som fuldstændig umodne, udvidede under alt dette sit Bekjendtskab til litterære eller indflydelsesrige Mænd (Rahbek, H. C. Ørsted, Eduard Colbjørnsen, Admiral Peter Wulff), saa at han i det kritiske Øjeblik, da han i Maj 1822 «entledigedes» fra Kor- og Danseskolen og saa sin theatralske Løbebane ubodelig afbrudt, blev tagen under Armene af velvillige Protektorer med den resolute og praktiske Jonas Collin i Spidsen. At der boede noget ualmindeligt i det hjemløst vildsomme unge Menneske, var man tilbøjelig til at antage, men hvad man med Sikkerhed kunde vide, var dette,

at hvad enten de formodede Evner laa paa det ene eller det andet af Kunstens Omraader, trængte de i højeste Grad til at støttes af positive Kundskaber og en ordnet Arbejdsmethode. «Den fuldkomne Mangel paa elementær Dannelse og alle uundværlige Forkundskaber», som Theaterdirektionen havde fundet betegnende for et af A.s til Antagelse indleverede Skuespil («Røverne i Vissenberg»), røbede sig i alle hans aandelige Ytringer paa dette Tidspunkt af hans Liv. Var der Geni tilstede, trængte det saa at sige endnu til at lære A-B-C. Collin udvirkede hos Kongen en aarlig Understøttelse paa 400 Rdl. i 3 Aar til A.s Undervisning i en lærd Skole og sendte ham i Efteraaret 1822 til Slagelse, hvor S. Meisling var Rektor. Han kom kort efter i Huset hos denne og fulgte ham senere til Helsingør, hvortil han forflyttedes 1826.

Det blev tunge Skoleaar for A. Som 17-18aarigt ungt Menneske skulde han stave sig gjennem en Elementarlærdom, der rettelig burde været tilegnet en halv Snes Aar tidligere, betragtet af sine jævnaldrende som et Pragtexemplar af en Sinke, af de smaa, han stod i aandeligt Niveau med, som en opløben Mikrocefal med næsten usporlig Perfektibilitet, og selv følende sig uden Evne til kammeratlig Tilslutning, men til Gjengjæld tidobbelt sensibel for de moralske Stød og Stik, som ere uadskillelige fra Skolelivet. Den frie Fantaseren skulde afløses af et planmæssigt Pligtarbejde, og det var stiltiende underforstaaet, at de poetiske Griller foreløbig skulde pilles ud af ham. Hertil var Meisling den rette Mand. Med sit fortrolige Kjendskab til den klassiske saa vel som til de nyere Sprogs poetiske Litteratur maatte han betragte det halvvoxne Menneskes Digteri som taabelig Barnagtighed, og han tog ikke paa det med bløde Hænder. A. vaandede sig under hans Ironi, skjælvede for hans Vrede og blev dobbelt kejtet og ynkelig under hans Tilsyn. Lad være, at en saa abnorm Discipel var en Besværlighed for et ordnet Undervisningsskema, at hans næsten absolute Utilgængelighed for visse Dele af Kundskabsmassen nok kunde sætte Rektorens Taalmodighed paa haarde Prøver, og at hans hysteriske Følsomhed, der til sine Tider var blandet med en ikke saa ringe Del Selvbehagelighed, ikke uden Føje maatte forekomme Meisling som Sygelighed i en Karakter, der fremfor alt trængte til at hærdes ved Modgang, — tilgives kan det dog vanskelig den modne Lærer, at han mindst lige saa ofte kuede med Spot som støttede med Venlighed, at han alt for hyppig oversaa den gode Vilje for desto skarpere at fæste sit Blik paa den bristende Evne, ja at end ikke

hans Elevs sædelige Blufærdighed skaanedes for plump Berøring i hans Hus. Det mislige i Forholdet mellem Meisling og A. gik omsider op for Collin, der længe med Alvor og Venlighed havde formanet sin Myndling til at holde Modet oppe; efter en skarp Brevvexling kom det til et Brud med Rektoren, og A. blev tagen ud af Skolen. Fra Maj 1827 læste han i Kjøbenhavn privat med Cand. theol. Ludv. Chr. Müller og blev i Okt. 1828 Student med 2. Karakter.

Det var «de 4 store og de 12 smaa Poeters» Artiumsaar. A. regnedes til de førstnævnte (sammen med A. L. Arnesen, F. J. Hansen og Hollard Nielsen); han havde givet sin Pegasus slappere Tøjler under Examenslæsningen og havde faaet et Par Digte — «Aftenen» og «Den rædselsfulde Time» — optaget i Heibergs «Flyvende Post», som ligeledes havde hædret den unge Digter ved at gjenoptrykke «Det døende Barn» efter «Kjøbenhavnsposten« og nu introducerede «Fodrejse fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager» for sine Læsere ved at bringe Prøvestykker af den. Dette Debutarbejde modtoges med megen Velvilje af Publikum og omtaltes venlig af Kritikken; Heiberg betegnede det i «Maanedsskr. f. Lit.» som «en passende Form for den Overgang, hvori den unge Digters Geni befandt sig, nemlig fra det lyriske, hvormed næsten enhver Digter begynder, til Frembringelser af en mere objektiv Natur». Endnu i Rusaaret fremkom den dramatiske Parodi «Kjærlighed paa Nicolai Taarn», som opførtes paa det kgl. Theater i April 1829 og vandt en Del Bifald, men dog kun gik 3 Gange. Aanden i disse to Arbejder røber et Omslag i A.s Stemningsliv; han stræber paa en forceret Maade at gjøre sig til Herre over sin utidige Følsomhed, i det han, vrængende ad sig selv, stiller dens poetiske Udbrud i komisk Belysning; at han just paa samme Tid stiftede Bekjendtskab med Heines Digtning, bestyrkede ham i Maneren, medens hans Efterligning af den tyske Digter dog ganske mangler dennes Vid, kunstneriske Dannelse og Kundskabsfundament. Paa en Sommerrejse 1830 gjennem Fyn og Jylland bragte en alvorlig Forelskelse atter de dybere Strænge hos A. i Bevægelse, hvorom Vidnesbyrdet foreligger i de Aaret efter udgivne «Fantasier og Skitser». Samme Aar udkom som Frugten af en lille Udflugt uden for Fædrelandets Grænser «Skyggebilleder af en Rejse til Harzen, det sachsiske Schweits etc.», han skrev Vaudevillen «Skibet», Operatexten «Festen paa Kenilworth», indleverede til Theatret Vaudevillerne «Spanierne i Odense» og «Fem og tyve

Aar efter» (senere sammenarbejdede under Titel «Skilles og mødes», men kun opført 3 Gange), samt udgav i 1833 «Vignetter til danske Digtere», «Aarets tolv Maaneder» og «Samlede Digte».

A.s litterære Debut faldt paa et Tidspunkt, der ikke var gunstigt for Arten af hans Begavelse. I Slutningen af Tyverne optog Heiberg den Baggesenske Kritiks Arv og gjennemførte med overlegen Kunst — snart efter glimrende understøttet af Hertz' «Gjengangerbreve» — sit Felttog imod den umiddelbare Genialitets Eneherredømme og imod det «massive» Stofs Overvægt over Formen. Uden at A.s lidet paaagtede Navn kom synderlig frem i Striden, maatte, om ikke han selv, saa dog enhver Kjender af hans Talents Ejendommelighed let faa Øje for, at just dette, den ureflekterede Inspirations eller Idéassociations formløst digtende Talent stilledes uden for Kunstens Enemærker som noget, der endnu ikke vedkom den, medens der paa samme Tid ikke var nogen Trøst at hente for *ham* af de i mange Henseender dygtige Modargumenter, som fremførtes imod den Heibergske Bevisførelse, fordi ingen vilde falde paa at stille hans poetiske Fond i Frodighed og Fylde ved Siden af Oehlenschlägers eller i Dybde ved Siden af Hauchs. I Sammenligning med de friske og kunstnerisk uddannede Begavelser, som optraadte i Aarene omkring 1830, maatte A.s paa saa forskjellige Omraader rastløst omflakkende Digtning for en stor Del tage sig ud som det pure Dilettanteri og hans idelig gjentagne Banken paa Templets Port som en Digterplebejers uvorne Forsøg paa at tiltrodse sig Adgang til Helligdommen. Naar A. senere paa Højdepunktet af sit Ry har skildret denne sin Ungdoms Lidelsestid, sine litterære Modgangsaar, kan der let falde en utilbørlig mørk Skygge paa den Kritik, der — ganske vist ofte med en Vrantenhed, som hans tilsyneladende Uforbederlighed fremkaldte — paaviste de store Skrøbeligheder, der klæbede ved en saa stor Del af hans Digtning fra Trediverne og Fyrrerne; med Billedet af den paa sit Omraade fuldendte og anerkjendte Digter for Øje kan man alt for let ledes til at stemple som uretfærdig Forfølgelse, hvad der i Fremkomstens Øjeblik kun var en højlig berettiget Protest mod Umodenhed og Ukyndighed, saa vel som til at overse, at det just var fra vor Litteraturs bedst skolede Aander, Indsigelsen udgik: Hertz i «Gjengangerbrevene», Heiberg i «En Sjæl efter Døden», Kierkegaard i «Af en endnu levendes Papirer», Goldschmidt i «En Lirendrejers Bazar» o. fl. Naar vi hertil føje Hauchs uhyggelig skarpe psykologiske Dissektion i «Slottet ved Rhinen», føres vi ind

i mere personlige Forhold, som spillede deres store Rolle i den almindelige Opfattelse af A., saaledes som den havde nemt ved at fæstne sig i saa snævert et Samfund som det daværende Kjøbenhavns. Alene ved sit aparte Ydre og Væsen, men endnu mere ved sin indtil det pinagtige udviklede Sensitivitet lagde A. stadig Beslag paa Opmærksomheden. Hans Natur var kun lidet anlagt til at tabe sig i Almeninteresser, men desto mere udpræget ved den naive Selvfølelse, den barnlige Egoisme, hvormed den stillede al Ting i Forhold til sig selv. Opfyldt af sine digteriske Planer havde A. endog paa den foreløbige Forberedelses Standpunkt en levende Trang til at nyde Anerkjendelsens og den smigrende Forudsigelses Virak, og fra Trin til Trin under Udarbejdelsen besværede han Venner saa vel som nærmere og fjærnere Bekjendte med sin Tankekamp for at se den velvillig opmuntret, indtil han da i Fuldendelsens Stund satte sig i Positur til at sluge selv den mindst kompetente Bedømmelses lavrbærsmykkede Kameler og berede sig en Lovsang endog af de umyndiges Mund. Naar da alt for ofte de besindigere Venner i Følelsen af deres Ansvar og den kyndige Kritik i Bevidstheden om sin Pligt anslog en Tone, som var skurrende forskjellig fra den ventede, maatte Digterens Omgivelser, de stadige som de tilfældige, med ham tømme hans Harmes og hans Fortvivlelses fyldte Skaaler, trøste ham ved at istemme hans Klage over Forurettelse, opmuntre ham ved yderligere at bestyrke ham i Overbevisningen om den anfægtede Digtnings Herlighed. I hin beklagelsesværdige Kategori, «som piner sin Muse og plager sin Ven», var A. en af de besværligste, hans Forfængelighed blandt de umætteligste, og der hørte megen Kjærlighed og megen Overbærenhed til at holde ud med ham Aar igjennem, ligesom der til i hans kaotiske Forfatterskab at spore de ledende Linjer fordredes mere af disse to Egenskaber, end der vel kunde forudsættes hos en Kritik, som ikke havde nogen særlig stærk Tro paa hans digteriske Fremtid.

I April 1833 fik A. offentlig Rejseunderstøttelse og tog strax til Paris. Her begyndte og i Le Locle i Jurabjærgene fuldendte han det dramatiske Digt «Agnete og Havmanden», til hvilket han satte store Forventninger om Grundfæstelsen af sit Digterry og Sejr over alle Avindsmænd; men end ikke de, der mente ham det bedst, kunde skjule deres Skuffelse for ham, og Kritikken sagde — med Fremhævelse af vellykkede Enkeltheder — sin Mening rent ud om denne umodne, uden Beherskelse af de givne Mod-

sætninger og uden Sammenhæng mellem de fremmanede Tanker foretagne Behandling af den gamle Folkevise, der ydermere havde det Uheld at fremkomme samtidig med et, hvad Tanke og Form angaar, saa behersket og dog saa umiddelbart tiltalende Digterværk som Paludan-Müllers «Amor og Psyche», hvis talrige Skjønheder helt overskyggede endog de virkelig poetisk tiltalende Enkeltheder i A.s Digt. Vinteren tilbragte A. i Rom og Neapel og kom over München, Wien og Dresden tilbage til Kjøbenhavn i Sommeren 1834. Han havde da med sig de første Kapitler af Romanen «Improvisatoren», som var begyndt i Rom og fortsat paa Hjemrejsen.

«Improvisatoren» udkom i Begyndelsen af 1835. Med denne Roman vandt A. et stort Skridt frem i almindelig Anerkjendelse, og Kritikken paaskjønnede Fremgangen i hans Forfatterskab, skjønt den ikke lukkede Øjnene for de betydelige Forsyndelser mod episk Holdning, Bogen gjør sig skyldig i. Som Tilfældet er ogsaa i de følgende Romaner, og som det maatte ventes af en med sig selv saa beskjæftiget, i sin dybeste Bund endnu saa lidet udarbejdet Natur som A.s, svækker i «Improvisatoren» Selvbeskuelsen Forfatterens Evne til Karakterskildring som overhovedet til en fyldig og fast kunstnerisk Ordning af Stoffet; Fremstillingen af Geniets Kamp med Verden spiller overvejende kun paa en enkelt Stræng: Miskjendelsen og Tilsidesættelsen, uden at Forfatteren har nogen dybere Opfattelse af, hverken hvad Geniet eller hvad «Verden» egentlig er, og som Følge heraf heller ikke af de mangfoldige grundvæsentlige Modsætninger imellem dem, som have en ganske anderledes afgjørende Betydning end den barnlige Higen efter Paaskjønnelse. Et alvorlig stillet Spørgsmaal om Livskampen i denne Skikkelse besvarer «Improvisatoren» derfor ikke; men den har i mange livlige Episoder noget umiddelbart tiltalende, og dens Billeder af italiensk Natur og Folkeliv vidne om et usædvanlig modtageligt Gemyt og en ikke mindre ualmindelig Evne til at fastholde de saaledes opfangede Billeder i faa prægnante Træk, en Evne, som ogsaa lagde sig for Dagen, naar A. som mundtlig Fortæller skildrede Staffagen for de Oplevelser, han selv var Midtpunktet i. En barnefrom, ren og kysk Grundstemning raader i denne som i de øvrige Romaner, for hvilke ogsaa en pudsig lille Skavank er fælles: Lysten til i Citater (Kapitel-Mottoer, Paralleler) at pynte sig med en Belæsthed i fremmede Litteraturer, som alene paa Grund af A.s mangelfulde Sprogkundskaber var og maatte

være af overfladisk Art. — Opmuntret af Heldet med sin første Roman forsøgte A. sig snart paa ny i Genren. 1836 udkom «O. T.», mere sluttet i Kompositionen, mere overlegen i Karaktertegningen end Forgængeren og ikke mindre rig paa anskuelige Episoder, om de end, som en Følge af det nationale Emne, have mindre exotisk Glød end hins. Aaret efter var «Kun en Spillemand» færdig, atter en Behandling af Yndlingsthemaet om et Genis («et Flæbs,» kalder S. Kierkegaard det) Kamp mod den onde, uforstaaende og ufølsomme Verden, allerede i Hovedpersonens Navn (Christian) tydelig henvisende til Forfatterens egen Livs- og Digterskæbne. Med denne Roman, der indeholder udmærkede Billeder af fynsk Natur og Folkeliv og har et ikke lidet Galleri af originale, om end kun i Omrids tegnede Karakterer, voxede Forfatterens Ry i Udlandet, især i Tyskland og Sverige, hvor allerede «Improvisatoren» havde skabt ham et anerkjendt Navn. Med «De to Baronesser» (1848) og «At være eller ikke være» (1857) afsluttede A. denne Gruppe af sin digteriske Produktion. Den aabenbarer ikke nogen væsentlig Fremskriden i kunstnerisk Behandling, hvorimod den sidste af Romanerne sigter højest, hvad Idéindholdet angaar; men just ved Modsætningen imellem det til poetisk Anskueliggjørelse fremdragne Problem og Opgavens dilettantmæssig overfladiske Løsning fremtræder denne Romans Ubetydelighed i det skarpeste Lys. I den som i dens Forgængere har det episodiske størst Værd; den enkelte Iagttagelse, de udfyldende Træk eller accessoriske Skildringer røbe Gang efter Gang den virkelige Digter, den ægte Humorist, medens Grundtanken og dens Gjennemførelse efterlader et Indtryk af Umodenhed. Det var derfor ikke underligt, at A.s Romaner længe stilledes i Skygge af de samtidig udkommende «Hverdagshistorier» med deres mindre paa Oplevelser end paa Gjennemlevelse byggede harmoniske Totalanskuelse.

Ligeledes i det fragmentariske have A.s forskjellige Rejsebeskrivelser deres Styrke; øverst staar derfor et saadant Værk som «En Digters Bazar» (1842, fra Tyskland, Italien, Grækenland og Orienten), i hvilket Turistreferatet jævnlig afbrydes af mere eller mindre frit formede poetiske Kompositioner, der som lunerige Arabesker skyde ud fra Beretningens fastere Linjer. Under Titlerne «I Sverig» (1851), «I Spanien» (1863) og «Et Besøg i Portugal 1866» ere andre Rejseskitser samlede. Som A. i Temperamentets yderst følsomme Modtagelighed minder ikke saa lidet om Baggesen, saaledes har ogsaa hans ydre Tilværelse megen Lighed med denne

ustadige Digters Omflakken fra Sted til Sted. Hans Hjem havde altid en provisorisk Karakter; til Middag hospiterede han hos forskjellige Familier, om Sommeren var han Gjæst paa sjællandske og fynske Herregaarde, hvis aristokratiske Beboere behandlede det store Kjælebarn med udsøgt Hensynsfuldhed, og paa Rejser i Evropa forvissede han sig ved Selvsyn om, at hans Ry var i stadig Væxt udenlands, og nød de Triumfer, store og smaa, det indbragte ham.

Som dramatisk Digter har A. udfoldet en omfattende Virksomhed; hans sceniske Arbejder udgjøre 3 af hans samlede Værkers 15 Bind, men nogen varig eller indgribende Betydning for den nationale Skueplads har han desuagtet ikke haft. 1840 gjorde det romantiske Drama «Mulatten» ikke liden Lykke og opførtes ikke faa Gange, medens Tragedien «Maurerpigen», som gaves i Slutningen af samme Aar, henlagdes efter kun 3 Opførelser; det vilde næppe have paakaldt Kritikkens Opmærksomhed, hvis A. ikke havde udgivet Stykket med en klynkende Fortale, hvori han paa den ene Side opsummerede alle de Krænkelser, han havde lidt, lige fra «hadefulde Recensioner» og «onde Digte» til «store ufrankerede» Spottebreve, medens han paa den anden Side trøstede sig med «tvende Kongers» Opmuntring, «Danmarks ædleste og største Mænds» Venskab, begyndende Anerkjendelse i det sydlige Tyskland og personlig Hyldest i Skaane. 1844 spilledes under godt Bifald Enaktsdramaet «Kongen drømmer», en originalt opfunden Situation, hvis dramatiske Karakter er fremhævet ved overraskende Midler (se J. L. Heibergs Pros. Skr. 4. Bd.). Aaret efter gik Æventyrkomedien «Lykkens Blomst» over Scenen uden synderlig Deltagelse, men Maaneden efter holdt «Den nye Barselstue» sit sejrrige Indtog paa Skuepladsen, hvor Stykket har godtgjort sin komiske Kraft ved mere end 60 Opførelser; hvad der utvivlsomt bidrog til at sikre det en af Fordomme uhildet god Modtagelse, var den velbevarede Anonymitet, Forfatteren hyllede sig i, og som — mærkeligt nok, naar man nu læser det lille Lystspil — ingen den Gang gjennemskuede. Naar vi endnu fra en senere Tid nævne Lystspillene «Han er ikke født» (1864) og «Da Spanierne var her» (1865), have vi endda kun fremhævet nogle af de Skuespil og Operatexter (deriblandt «Liden Kirsten» med Musik af J. P. E. Hartmann), hvormed A. har forøget Nationaltheatrets Repertoire. Et Par af dette refuserede Bagateller («En Komedie i det grønne» og «En Nat i Roskilde») gik senere over til Kasinos

Theater, hvor de gjorde Lykke; A. knyttedes herved ogsaa til denne Scene og leverede den forskjellige originale eller bearbejdede Æventyrkomedier og andre Skuespil («Mer end Perler og Guld», efter Fr. Raimund, «Ole Lukøje», «Hyldemor», «Paa Langebro», efter Musäus og Kotzebue, o. fl.). — I de samlede Skrifters dramatiske Afdeling er ogsaa «Ahasverus» bleven indlemmet, skjønt Formen af dette 1847 udkomne Digt kun delvis og endda kun i rent udvortes Forstand anviser det Plads der. Det er en ikke alene fri, men ogsaa meget løs Komposition, som i en Række episodiske Billeder skal anskueliggjøre den ledende Tanke i Kulturens Udviklingsgang fra Christus til Columbus — et af disse storpoetiske Emner, som A. nu og da følte en ulykkelig Trang til at bemægtige sig for at opnaa Plads blandt Historiens monumentale Digtere, men som han savnede baade Indblik i og Overblik over, saa det hele opløste sig i lidet betydende Billeder uden Tidskolorit og uden dybere Indhold.

Et tykt og tættrykt Bind rummer A.s lyriske Poesi. Den bærer gjennemgaaende ikke alene Hastighedens, men endog Flygtighedens Præg og har ej heller haft nogen varig Betydning. Her er en let vakt Følelse tilstede, men den giver sig alt for hyppig Udtryk i triviale Tanker, og med hvor megen Lethed Udformningen end ses at være gaaet for sig, stødes en blot nogenlunde uddannet Kunstsans dog idelig just ved Mangelen paa Form i dybere Forstand, paa Versets Sammenfalden med Tanken i begges væsentligste Dele, paa Strofens Bygning ikke alene efter de ydre metriske, men ogsaa efter den omsluttede Idés organiske Krav; udtraadte Rim, traditionelle Vendinger o. l. ere alt for ofte forekommende. Kun et Mindretal af disse mange Digte har fundet og fortjent en fast Plads i vor Litteraturs lyriske Anthologi.

Fra disse forskjellige Arbejder, der, mere eller mindre ejendommelige som Udtryk for A.s personlige Udvikling og litterære Stræben, dog alle ligge i Periferien af hans Digtning, vende vi os nu til dens Centrum: Æventyrene. Her har han ydet sit oprindeligste, fordi hans Lune og hans Pathos forstode at udtømme sig helt i en Form, der vel er en af Digtekunstens ældste, men som han har lempet saaledes efter sit Behov, at den saa at sige er bleven skabt paa ny af ham; her har han givet sit fuldkomneste, fordi selv hans Talents Begrænsning — saasom dets Henvisning til Episodens Omraade, Mangelen paa Blik for Karakterudviklingens Sammenhæng, den stilistiske Ubehjælpsomhed — her ikke alene

ingen Skade volder, men endog kan fremtræde som ejendommelige Fortrin.

Allerede i A.s tidligste Digtning møde vi Æventyrformen som en Bebudelse om det kommende, om end betragtet som Bagatel af Forfatteren selv i hans Griben efter de større Digtgenrer og selvfølgelig end mere upaaagtet af Læserne. I en 1829 udkommen Digtsamling er der indlemmet et i Prosa fortalt Æventyr «Dødningen», hvis Gjengivelsestone skulde efterligne Musäus; det omarbejdedes senere i Andersensk Skikkelse som «Rejsekammeraten». I Harzrejsen 1831 er den senere Æventyrtone allerede mere end antydet i Historien om den gamle Konge, der var saa bedrøvet over, at han aldrig kunde faa en rigtig haandgribelig Løgn at høre; baade dette Træk og enkelte mindre ere ganske i Karakteren, som den siden mere og mere fæstnede sig, hvorvel Pointet i dette enkelte Tilfælde føres ud af Æventyret og lægges over i en æsthetisk Polemik. Endelig udkom i 1835 det første lille Hæfte Æventyr, «fortalte for Børn», som Titelbladet fremhævede, og indeholdende «Fyrtøjet», «Lille Claus og store Claus», «Prinsessen paa Ærten» og «Den lille Idas Blomster». De 3 første havde A. i sin Barndom hørt i Spindestuen og ved Humleplukningen, det sidste var blevet til paa Grundlag af en Improvisation, hvori Digteren havde fortalt en lille Pige, som boede nær ved Botanisk Have, om Blomsterne der inde. Vi have allerede her ved de første Æventyr Forfatterens Hovedkilder antydede: den egne, selvstændige Opfindelse, Barndomserindringer eller litterære Impulser. Saaledes ogsaa med de følgende: «Tommelise», «Den lille Havfrue», «Lykkens Kalosker», «Den standhaftige Tinsoldat» ere selvopfundne, «Paradisets Have» har A. husket i dens Grundtræk fra de mundtlige Fortællinger i Barndomshjemmet, «Storkene» grunder sig paa Folketro og Børnevers, «De vilde Svaner» er fortalt efter et dansk Folkeæventyr, «Den uartige Dreng» inspireret af Anakreons bekjendte Digt, «Kejserens nye Klæder» en Omskrivning af en spansk Original o. s. fr. Men hvorfra end Anledningen er kommen eller Sujettet hentet, har A. i alle Tilfælde ved sin Gjengivelse taget Æventyret i uomtvistelig Besiddelse som sin digteriske Individualitets rette Eje; ingen kan og ingen vil gjøre ham det stridigt, i den Grad er det fra inderst til yderst gjennemtrængt af hans Personligheds Præg: ved den lune Humor, ved den levende Medfølelse, den optimistisk taknemmelige Livsanskuelse, den frodig knopskydende Fantasi, den spontane Kraft, hvormed Smaatrækkene gjøre sig

gjældende, og — ikke mindst — ved den uovertræffelige Kunst, hvormed Fortælleren sætter sig i Rapport til den Barneverden, for hvilken hans Æventyr efter Formen ere bestemte. Efter Formen — thi hvad Indholdet angaar, har dette en ikke mindre tydelig Adresse til det voxne Publikum, saa at det gjælder om disse i Omfang begrænsede Kompositioner, hvad en engelsk Kritiker udtalte om den med dem beslægtede, 1840 udkomne «Billedbog uden Billeder»: at Æventyret, som A. giver det, er «en Iliade i en Nøddeskal».

De første Samlinger gjorde ikke nogen synderlig Virkning her hjemme, men alt som der fremkom flere Samlinger af disse «Æventyr og Historier», vaktes Opmærksomheden mere og mere for denne Digtning som det af A. ejendommeligst og uden Medbejlerskab beherskede Omraade, saa at hans Ry her og i Udlandet, hvor Æventyrene oversattes paa mange Sprog og udkom i mange Udgaver, i Tidens Gang er blevet paa det nøjeste og varigste knyttet til dem. Deres samlede Antal er godt og vel halvandet Hundrede. Blandt de bedste maa nævnes, foruden de allerede anførte, «Svinedrengen», «Nattergalen», «Kjærestefolkene», «Den grimme Ælling», «Stoppenaalen», «Klokken», «Elverhøj», «Springfyrene», «Skyggen», «Den lykkelige Familie», «Historien om en Moder», «Flipperne», «Det er ganske vist», «Hjærtesorg», «Sommerfuglen», «Sneglen og Rosenhækken», «Laserne», «Gartneren og Herskabet». Forholdet mellem ringe Fødsel og stor Ærevinding, mellem Geniets Gjennembrudskamp og Verdens vrange Dom er, karakteristisk for Digteren, hyppig tilbagevendende Æmner, behandlede under vexlende Billeder. Enkelte af Æventyrene ere nærmest Parafraser af Fædrelandskjærligheden, velmente og vistnok vækkende for den barnlige Læser, men noget flade for en mere fremskreden Alder. Hvor A. ogsaa i Æventyrene har villet behandle den metafysiske Idéverdens Problemer, er han bleven mere abstrakt, end denne først og fremmest paa det kortfattede konkrete rettede Digtart tillader, og forfejler sin Virkning.

A. naaede sit Livs tidlig attraaede Maal: han døjede først meget ondt og blev siden saare berømt. Ingen dansk Digter har naaet et Verdensry som hans, paa Rangstigen indtog han et af de øverste Trin (Konferensraad), paa hans Bryst hang høje danske og fremmede Ordener, han modtog Diplom som Æresborger i sin Fødeby, og han oplevede at blive raadspurgt angaaende Valget blandt Skitserne til det Monument, Landets Hovedstad vilde rejse

for ham. For længst var Kritikken, den for hans Øren forhadte, bleven tavs omkring ham; den betragtede ham som fredlyst. I hengivne Venners Kreds døde han efter nogle Aars tiltagende Svaghed 4. Avg. 1875 paa Landstedet «Rolighed» ved Kjøbenhavn.

H. C. Andersen, Mit Livs Eventyr, 1855, med Fortsættelse 1855—67, udg. 1877 af J. Collin. E. Collin, H. C. Andersen og det Collinske Hus, 1882. Breve til og fra H. C. Andersen, to Saml., 1877 og 78, udg. af C. St. A. Bille og Nic. Bøgh. Se om Æventyrene G. Brandes, Kritiker og Portraiter, 1870, S. 302 ff. *P. Hansen.*

v. Andersen, Hans Jørgen, 1626—55, var en Søn af Claus v. A. til Ulvsund af en sønderjysk, 1452 adlet Slægt og Cathrine v. Kahlen og blev født paa Ulvsund 16. Febr. 1626. Da han allerede i en Alder af 6 Aar blev forældreløs, tog først en Faster og siden Kongen sig af hans Opdragelse, og han blev sat i Huset hos Præsten i Slesvig, Dr. Fabricius. 1639 blev han Edelknabe hos Grev Valdemar Christian, hvem han ledsagede paa hans Udenlandsrejser bl. a. til Rusland. Siden gik han i polsk Krigstjeneste som Vagtmester, blev i et Slag fangen af Kosakkerne, der i fem Uger holdt ham lænket til en Kanon og lode ham døje meget ondt. Efter sin Løsladelse gik han i spansk Tjeneste, men maatte efter to Aars Forløb tage sin Afsked paa Grund af et Saar. 1652 kom han hjem, overtog sin Fædrenegaard og giftede sig 20. Nov. 1653 med Karen Eilersdatter Qvitzov, men hans Helbred var svækket af de i Krigen gjennemgaaede Lidelser, og allerede 18. Jan. 1655 døde han paa Ulvsund uden at efterlade sig Børn.

Danmarks Adels Aarbog 1884, S. 24 f. *Thiset.*

Andersen, Herman, —1502—, Dr., Afladshandler, var Johannitermunk af Odense Stift og skrev sig 1502 som Doktor i de fri Videnskaber og i Kirkeloven (Artium et Decretorum Doctor) og som Kommendator for St. Hans' Hus i Ribe. Hans vigtigste Hverv var dog som den pavelige Legat, Kardinal Raimond Peraults Subdelegat ved Salg af Aflad i Norden. «Ved at prædike, hvad man kalder Korstog mod Tyrkerne, ved Aflad og Buller, for ikke at sige ved idel Tøjlesløshed, udslukkede han megen Gudsfrygt. Thi saadanne Legater og deres Hjælpere lærte ikke Folk at gjøre Bod, men at synde sikkert» (Poul Helgesen, «Den skib. Krønnike»). 1503—4 forekommer Dr. Herman som Prior for St. Hans Kloster i Odense.

Barfod og Rørdam, Kirkekal. f. Slesvig Stift II, 111 f. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, 87. Danske Mag. I, 294. 298. *H. F. Rørdam.*

Andersen, Jens, —1431, Biskop, s. Lodehat.

Andersen, Jens, med Tilnavnet *Beldenak* (med den skaldede Nakke), —1537, Biskop i Fyn, var Søn af en fattig Landsby-skomager i Brøndum i Slet Herred ved Limfjorden, nær ved Aggersund («sinus agri», Script. rer. Dan. VIII, 525). Den begavede Dreng nød først en tarvelig Undervisning i en Klosterskole (i Aalborg?) og tog senere Mestergraden i Køln, hvor han lærte skolastisk Spidsfindighed og fik saa stor Indsigt i den kanoniske Ret som ingen anden her til Lands; senere lærte han i Rom, hvor han maaske endog uddannedes ved det pavelige Kancelli, diplomatisk Snuhed og List. Ved Hjemkomsten ansattes han i Kong Hans' Kancelli og brugtes snart i de vigtigste Hverv; 1498 sad han saaledes i Norge til Doms over den urolige Almue, 1499 sendtes han i en vanskelig Sendelse til Rusland for at afslaa et paatænkt Giftermaal mellem Kongens Datter og Storfyrstens Søn. Ved Kongens Gunst blev han 1501 Biskop i Fyn, en af de rigeste gejstlige Stillinger i Danmark, men kom strax i Strid med sin Formand Karl Rønnovs Broder, Marqvard Rønnov til Hvidkilde, og derigjennem i et spændt Forhold til dennes adelige Slægtninge, hvis Adelshovmod Skomagersønnen spottede med bidende Ironi. I Aaret 1502 skal han med sin juridiske Spidsfindighed have hjulpet Kongen i den berygtede Sag mod den myrdede Poul Laxmand, ja skal endogsaa paa denne Tid have forstaaet paa en snild Maade advarende at blande sig i Kongens Elskovsforhold, men han vedblev endnu at staa højt i Kongens Gunst og sendtes samme Aar til Lybek for at bevæge Hansestaden til at afbryde Handelen med de «oprørske» Svenskere, dog uden Resultat. Af største Betydning baade for Bispen personlig og for Danmarks senere Forhold blev dog det Fredsmøde, som under en pavelig Legats Mægling holdtes i Lybek 1503. Med Styrke hævdede han i Begyndelsen sin Konges formentlige Ret til at opbringe nevtrale Skibe under en Krig, saa at Legaten endogsaa en Gang viste den heftige Mand bort fra Forsamlingen og ytrede, at det intet Under var, at Fyrsterne ikke kunde holde Fred, naar de havde slige Mænd i deres Raad; men til sidst lod han sig dog ved Legatens Forestillinger mod Kongens udtrykkelige Forbud bevæge til at love Lybek en Skadeserstatning paa 56000 Mark, hvorfor de kongelige Sendebud tillige med Hertug Frederik i Gottorp gik i Borgen. Skjønt Kongen ratificerede Traktaten, blev Summen dog ikke udbetalt paa Grund af fornyede

Fjendtligheder. Hertugen og Biskoppen bleve derfor indmanede i Lybek; Hertugen maatte udrede Pengene ved Pantsættelse af holstenske Borge, medens Biskoppen ikke i rette Tid havde kunnet give Møde, fordi han netop da belejredes paa sin Bispegaard Ørkel ved Svendborg af Marqvard Rønnov. Foreløbig var Bispen saaledes sluppet vel fra det; ogsaa under de følgende Fredsmøder lærte Lybekkerne hans altid slagfærdige Veltalenhed og juridiske Kløgt at kjende; men i samme Aar kom han i en ny farlig Strid, da hans Folk under en Sammenkomst i Odense havde dræbt den holstenske Adelsmand Otto Porsfeldt, der var Dronning Christines Lensmand paa Næsbyhoved. Biskoppen fik Skyld for Drabet og kom herved i et spændt Forhold til den myrdedes Slægtninge og til Dronningen. Den almuefødte Prælats egenraadige Selvfølelse, hans spydige og djærve Ytringer baade i Skrift og i Tale baade mod Konger og Stormænd, hans ofte nærgaaende Indblanding i de vanskeligste Forhold, hans egenmægtige Styrelse af sit Stift og hans stærke Opkjøb af Gods til sig selv bragte ham snart i Strid med alle. Med den kgl. Lensmand paa Nykjøbing Slot, Oluf Holgersen Ulfstand, kom han i en langvarig Ejendomstrætte; den udvalgte Kong Christian sværtede han for Faderen, og da den unge Fyrste som Styrer af Norge havde ladet Bisp Carl af Hamar fængsle, søgte han at faa Biskoppen unddraget fra hans Varetægt og over i sin egen. Denne Gang maatte Kong Hans selv bringe en Udsoning i Stand mellem ham og Sønnen; men til sidst faldt han ogsaa i Kongens Unaade. Da Hertug Frederik stadig manede om de 56000 Mark, henviste Kongen ham til sidst til Biskoppen, der havde overtraadt sin Instrux, og indgav endelig de alvorligste Klager til Paven over Biskoppens gejstlige Styrelse, navnlig fordi han egenmægtig havde nedrevet Provstegaarden i Odense og i Steden opført en statelig, befæstet Bispegaard for sig selv midt i Byen.

Saaledes trak det op til et Uvejr. Kong Hans' Død forhalede dog Udbruddet noget; men da Christian II kun paa det Vilkaar blev hyldet i Hertugdømmerne, at Hertug Frederik skulde have sit tilgodehavende, æggedes Kongens Vrede mod Biskoppen end mere. I flere Aar samlede han ved Hjælp af Bispens private Fjende, Provst Hans Hansen fra Tofte i Fyn, Vidnesbyrd mod ham ved Pavehoffet. Paa den samme Herredag i Aaret 1517, hvor Torben Oxes Hoved faldt, i den pavelige Legat Arcimboldus' egen Nærværelse rettedes en Mængde Klagepunkter mod Biskoppen: Uærbødighed mod Kongen og hans Moder (der nu residerede paa

Næsbyhoved Slot), Otto Porsfeldts Drab, gejstlige Overgreb, alt toges op igjen, men frem for alt hans Overskriden af Instruxen 1503, hvorfor Kongen forlangte som Erstatning den umaadelige Sum af 80000 Gylden (120000 Mark); dertil var Summen voxet med Rente og Rentes Rente. Hans dristige og snilde Forsvar aftvang selv den snu Italiener Beundring. Men hvor ubilligt det end var, at han alene skulde være Syndebuk, især da Kong Hans selv havde ratificeret Traktaten, saa kunde det dog ikke nægtes, at han havde overtraadt sin Instrux, og Kongen vilde have Penge. Han maatte derfor vandre i Fængsel, indtil Betalingen skete, først i gejstlig Varetægt hos Ærkebispen af Lund, senere, da han ikke vilde falde til Føje, i strængt Fængsel paa Vordingborg og flere Steder; først imod Slutningen af det 2—3aarige Fangenskab fik han Lov til at nyde frisk Luft en Times Tid om Dagen. I April 1520 var han endelig knækket; han maatte forpligte sig til paa Livstid at overlade Kongen de to Tredjedele af Bispestolens Indtægter, der fra nu af paa Kongens Vegne oppebares af Provst Hans Hansen.

Efter Udsoningen fulgte han med Kongen til Sverige; hans juridiske Spidsfindighed skulde her bruges. I en Haandevending gjorde han ved de dristigste Fortolkninger af «St. Eriks Lov» Sverige fra et Valgrige til et Arverige og Christian II til dets rette Arving, først i Rigsraadsmødet i Graabrødrekirken, senere som Folketaler under Hyldingen paa Brunkeberg. Faa Dage efter Kroningen var han Formand i den uhyggelige gejstlige Ret, der afsagde Kjætterkjendelsen over den afdøde Sten Sture og hans Medhjælpere. Dog var han næppe indviet i de hemmelige Planer om Blodbadet; thi da den Efterretning kom til de forsamlede gejstlige, at Biskopperne af Strengnæs og Skara førtes til Skafottet, vilde han ikke tro det og ilede til Kongen for at hindre det, men standsedes af Diderik Slagheck. Dog tog han senere med Glæde mod Strengnæs Bispedømme som en Slags Erstatning for Tabene i Fyn. Da de henrettedes Lig i flere Dage henlaa ubegravede, sagde han paa sin spydige Maade til Kongen: «Her slagtes flux, Herre! det vil give en ond Stank.» Kjætterligene bleve da brændte. Ved Kongens Tilbagerejse forblev han i Stockholm som Medlem af Regeringen i Forening med Gustav Trolle og Diderik Slagheck. Vistnok den mest begavede og mindst onde af disse tre havde han dog ikke Statsmandsdygtighed til at styre et Land. Indre Splid og ynkelig Prokuratorfiffighed fortærede Regeringens Kraft. Han og Gustav Trolle klagede indtrængende til Kongen over Diderik

Slagheck; men da Kongen kaldte Mester Diderik tilbage, fraraadede Biskop Jens indtrængende dette i en djærv Skrivelse til Kongen og holdt ham tilbage, hans Misgjerninger burde netop undersøges i Sverige. Den sande Grund var dog vistnok, at han frygtede for Mester Dideriks og Moder Sigbrits Rænker, hvis Mester Diderik kom til Kjøbenhavn. Næppe var derfor Mester Diderik afrejst, før han og Gustav Trolle ilede bag efter. «Naar en salvet Konge fanger mærkelig Skade, for han tror dem, han ikke skulde tro, og mistror dem, han skulde tro, da er det en Straf i Følge Guds lønlige Domme for nogle aabenbare Gjerninger.» Disse djærve Ord, med Henvisning til Davids Exempel, har Biskoppen egenhændig skrevet paa sit Indlæg til Kongen; ere disse Ord virkelig komne Kongen for Øje eller Øre, forstaar man, at Sigbrits og Kongens Vrede atter blussede op. Ved Mor Sigbrits Foranstaltning blev han nu selv kastet i Fængsel (Sept. 1521) og holdtes i gejstlig Forvaring paa Lunde Ærkestols Slot Flyginge. Det lod en Tid til, at han skulde gjøres til Syndebuk for Begivenhederne i Sverige, især da hans Fjende Mester Diderik blev Ærkebisp i Lund, men Bladet vendte sig hurtig, det blev Mester Diderik. Det maa have været i denne korte Mellemtid, at denne raa Person trængte ind i Fængselet til sin Fange og spydig tilbød at skrive hans Testamente. «Skriv ogsaa», lød Svaret, «at jeg skal leve den Dag, da jeg ser dig hængt og brændt.» Dette gik som bekjendt snart i Opfyldelse (Dec. 1521); Bisp Jens blev dog ikke fri, tvært imod førtes han om til forskjellige Fængsler, til sidst til det stærke Hammershus paa Bornholm, i Kongens Varetægt. Alle de gamle Sager synes atter at være dragne frem; Kongen lod sig saaledes nu indføre i Odense Bispegaard og mere Gods i Fyn som Bøder for Otto Porsfeldts Drab m. m. Men i Avg. 1522 indtog en lybsk Flaade Hammershus, og han tilbragte nu sin Tid i Lybek indtil Christian II's kort efter følgende Fordrivelse, uforsonlig over for Kongen.

Nu fik han sit Bispedømme og sin Bispegaard tilbage. Med praktisk Sans søgte han at gjenoprette sine store Pengetab, især ved udstrakt Studehandel; men nye Trængsler forestode under Adelsregimentet. Selv Bestemmelsen om, at ingen borgerlig herefter maatte blive Biskop, var saarende for hans Følelse. Udpresningen af Kirkens Gods ramte ham haardt, ikke mindre Odense Reces af 1526, at naar den uadelige gejstlige kjøbte adeligt Jordegods, skulde dette kunne kræves tilbage af Sælgerens Arvinger; det var ligesom møntet paa hans mange Godskjøb. Reformationen begyndte, Bøn-

derne i Smaalandene vilde ikke betale Bispetiende og lignende Afgifter, i Assens og andre Steder fremstode lutherske Præster. Luther var en lærd, men ond Mand, der paaførte de lade Buge Krig, skal han have ytret, han vilde bringe dem til at opgive deres Ladhed og atter bringe boglig Lærdom i Ære, en kortvarig Krig var bedre end evig Ro. Han sendte ogsaa advarende Breve, ikke blot til Assens, men ogsaa til sin Ungdoms Egne, til Viborg og Aalborg. De fremkaldte et grovt Svar fra Hans Tausen og vare heller ikke af dybere Indhold (Rørdams Udg. af H. Tausens Smaaskr. S. 23 ff.). Midt under Trængslerne (1525) svor han dog «ved den hellige Ble», at han vilde dø som en vældig Biskop i Fandens Navn (Dipl. Norv. VII, Nr. 612). Dette gik dog ikke i Opfyldelse. Marqvard Rønnovs Sønner, Eiler til Hvidkilde, kort efter Rigsraad og Svigersøn af den indflydelsesrige Rigsmarsk Tyge Krabbe, og Joachim, kort efter Biskop i Sjælland, begyndte atter den gamle Familietvist. Kong Frederik maatte lægge sig imellem og afsagde en Voldgiftskjendelse (1528), i Følge hvilken Bispen idømtes en stor Bøde, fordi han havde kaldt den afdøde Marqvard Rønnov en aabenbar Kjætter, sat ham i Band og ladet sig indføre i hans Jordegods; betaltes Bøden ikke, skulde han afstaa dem en Del af sit private Jordegods. Forbitret over Kjendelsen opfyldte han den ikke, men fremsatte endog skriftlig ærerørige Ytringer om Rønnoverne og uforsigtige Ytringer om Kongen. En ny Proces udbrød, under hvilken den gamle, nu svagelige Biskop 1529 oplod Stiftet til Domprovst i Viborg Knud Henriksen Gyldenstjerne mod en aarlig Pengesum og Brugen af Kjærstrup Bispegaard paa Taasinge. Aaret efter faldt Dommen; Biskoppen blev dømt til Tremarksmand som Løgner og Æreskjænder. Han levede nu i Ro paa Kjærstrup; men omtrent samtidig med Frederik I's Død (April 1533) blev han i Mulm og Mørke bortslæbt fra Kjærstrup af en af Otto Porsfeldts holstenske Slægtninge, Christoffer Rantzau til Qvarnbek. I 5 Maaneder slæbtes den gamle Mand under de grueligste Mishandlinger fra Sted til Sted, i Skove og paa Heder, og kastedes til sidst i et snævert Fængsel; han har selv beskrevet sine Lidelser i et latinsk Klagedigt (Script. rer. Dan. VIII, 527). Endelig udløstes han af en anset Borger i Lybek, Henrik Skepping, gift med hans Søsterdatter. Han, der havde lidt saa meget af Adelens Hovmod, tilbragte sine sidste Leveaar i den demokratiske Hansestad, som allerede én Gang havde udfriet ham af et Fængsel. Her fra sendte han, virksom som altid, i Aaret 1534 nogle mærkelige Artikler til Biskop Ove

Bille. Danmark er et Valgrige, ytrer han, «og om de aldrig ville have Konge, da stander det hos dem»; de skulle vel vogte sig for Hertug Christian og Holstenerne, men holde sig til Lybek og de vendiske Stæder (Danske Mag. 3. R. I, 40 f.; jfr. Hist. Tidsskr. 4. R. III, 515). «Lybek er en Stad mod Vold og gjør ingen Uret,» skriver han 15. Avg. 1534 til en dansk Adelsmand, «Gud give, at flere havde saa bekjendt udi Tide, som vi gave dem tit og ofte til Kjende med mange vore Breve.» Dermed forsvinder han, medens Grevefejden rasede. Med Lybek havde han udsonet sig; her døde han 20. Jan 1537.

I tidligere Dage havde han ladet sit Epitafium opsætte i Odense med en kort Selvbiografi (Script. VIII, 525). Biskop Jørgen Sadolin, hvem han skal have taget sig af, da han paa Knud Gyldenstjernes Vegne ordnede Kirkeforholdene paa Taasinge, har tilføjet nogle latinske Vers, hvori han med Deltagelse fremhæver hans Kløgt og stormfulde Liv. I Samtidens og Eftertidens Erindring levede han stedse som den højt begavede og veltalende, men snu og listige Prælat, der forstod «den sorte Kunst». Mange Fortællinger vare i Omløb herom.

C. Paludan-Müller, Jens Andersen Beldenak, 2. Udg., Odense 1837. Allen, De tre nord. Rigers Hist. II, 350 ff. og fl. St.

A. Heise.

Andersen, Jens Banzon Hee, f. 1820, Landmand. Han er født 12. Marts 1820 paa Østrupgaard ved Faaborg, hvor Faderen, Christen A., Søn af Fæstegaardmand Anders Rasmussen af Torpe paa Langeland, var Forpagter. Moderen, Johanne Mathie f. Hee, var en Datter af Sognepræst Jens Banzon H. til Korup og Ubberud. Faderen døde allerede 1830, men Moderen beholdt Forpagtningen til dens Udløb, og A., der blev undervist hjemme, fik tidlig Lejlighed til at beskjæftige sig med Landbruget, særlig med Kvægavl. 1835 blev han Medhjælper paa Godsforvalterkontoret ved Lundegaards Stiftelse, 1836 Lærling i Landbrug paa Brobygaard, 1840 Forvalter paa Frederiksgave, en af Datidens bedst drevne Gaarde, 1842 Bestyrer af Falkensten ved Slagelse og fra 1843 til 1851 Forvalter paa Gunderslevholm, som han derefter overtog i Forpagtning og drev indtil 1879. Fra den Tid har han boet paa Frederiksberg og har virket som Sekretær i de samvirkende sjællandske Landboforeninger, særlig for disses Stambogsførelse. A. har især haft Betydning som praktisk Kvægopdrætter, i det han har skabt den saakaldte Gunderslevholmske Kvægstamme, der er en

udpræget Malkestamme, hvorfra Individer nu findes spredte over de fleste Egne af Landet og da især paa Øerne. Han har fremdeles gjort sig bekjendt i videre Kredse som ivrig Forfægter af det saakaldte Guénonske Systems Betydning som Kjendetegn paa Malkeevne hos Kvæget. Sine Erfaringer om Kvægavl og Kvægopdræt har han nedlagt i en Række Afhandlinger, der findes spredte omkring i Landbrugstidsskrifter. Han har været en af de tidligste og ivrigste Forkæmpere for Samarbejde mellem de landøkonomiske Foreninger til Fremme af deres Formaal, og han har navnlig været en varm Talsmand for Samarbejde mellem store og smaa Jordbrugere. 7. Nov. 1851 ægtede A. Dorothea Marie Rømer (f. 1829), en Datter af Overavditør Ludv. Ferd. R. 1854 udnævntes A. til Kammerraad, og 1886 tildelte det kgl. danske Landhusholdningsselskab ham den Collinske Medaille i Sølv.

Erslew, Forf. Lex., Suppl. Landbrugs-Ordbog I, 72. *J. P. Petersen.*

Andersen, Jens Mathias Bollerup, 1822—68, Bonde. Han fødtes 6. Marts 1822 paa Gammelgaard, Ølgod Sogn. Forældrene vare Gaardejer Anders Mortensen og Kirsten Marie Kjeldsdatter. De lode deres Søn godt opdrage, og han udviklede sig i Hjemmet til en tænkende og praktisk dygtig Bonde, hvilket han bl. a. viste, da han efter i 1848 at have overtaget sin lille Fædrenegaard, der kun var paa 60 Tdr. Land, strax gav sig til at plante og anlægge en smuk Have, hvilket paa den Tid var et stort Særsyn i Egnen. Han vandt snart stor Anseelse i sin Kreds og kom til at beklæde en Mængde offentlige Tillidshverv. 1853—55 var han Folketingsmand for Ribe Amts 1. Kreds, og 1866—68 var han Landstingsmand for 10. Kreds. Hans Betydning i Rigsdagen stod næppe i Forhold til den Anseelse, han nød i sin Hjemstavn, hvor han blev kaldt Hovedet for en betydelig Kreds og stod i Spidsen for de fleste Rørelser i Tiden, hvilket bl. a. ogsaa medførte, at han i 1867 var Medstifter af Vestkjær Folkehøjskole og Formand for dens Bestyrelse til sin Død, der indtraf 23. Okt. 1868.

Rugaard, Fremrag. danske Bønder. *J. P. Petersen.*

Andersen, Johannes Fritz Emanuel, f. 1829, Musiklærer og Komponist. Fritz A. er født i Kjøbenhavn 14. Febr. 1829, Søn af Bogbindermester Johannes Christian A. og Henriette Sophie f. Kriedt, viste som Barn meget musikalsk Nemme og modtog Undervisning af forskjellige Lærere, navnlig i Klaverspil. Allerede som 12 Aars Dreng begyndte han selv at informere og har i hele sit Liv været

en meget søgt Lærer i Klaverspil, ligesom han har informeret i Sang ved adskillige af Kjøbenhavns større Skoler. Samtidig har han udfoldet en meget flittig Virksomhed som Komponist, mest af Klavermusik for 2 og 4 Hænder, Divertissementer og Fantasier over almenyndede og hjemlige Melodier til Undervisningsbrug (over 100 Hæfter), desuden adskillige Romancer og Sange, flere Hæfter Skolesange samt af større Kompositioner 4 Kantater, flere Korstykker med Orkester og 3 Ouverturer, hvoraf en Lystspilouverture hyppig er opført i Tivolis Koncertsal. Han ægtede i 1859 Thora Hansine Stæhr, Datter af Hørkræmmer Hans Jørgen Henning S.

Søndagsposten Nr. 978 (med Portræt). *G. St. Bricka.*

Andersen, Jørgen, —1650—, Rejsende, født i Tønder. Han gik i sin Ungdom til Holland, tog 1644 i det ostindiske Kompagnis Tjeneste til Batavia og foretog i de følgende Aar en Række Rejser i Asien, dels til Indien og Arabien, dels til Japan. Paa Tilbagevejen her fra led han Skibbrud, kastedes i Land paa den kinesiske Kyst og blev gjort til Slave. Som saadan deltog han i Krigene med Tatarerne, blev fangen af disse, men undslap og rejste igjennem Tatariet, Persien, Mesopotamien og Syrien tilbage til Evropa. 1650 kom han hjem til Slesvig, hvor Hertug Frederik III af Gottorp interesserede sig meget for ham og gjorde ham til Herredsfoged i Krop. Paa Hertugens Opfordring nedskrev han en interessant Rejseberetning.

Orientalische Reisebeschreibung Jürgen Andersens u. Volquard Iversens, ausgeg. durch Ad. Olearius, Schlesw. 1669 og 1696. Moller, Cimbr. lit. I, 18.

J. A. Fridericia.

Andersen, Lambert, —1525, Mag., Kannik, en af Christian II's troeste Mænd, af en anset Familie fra Ribe, sluttede sig ligesom hans Broder Poul (se denne) til Sigbrits Parti, blev Kannik i Ribe og fik Indtægterne af flere Sognekald. Som kgl. Sekretær brugtes han meget i indenrigske Sager og ledsagede ogsaa Kongen paa dennes Rejse i Jylland og Fyn, da Oprøret allerede var udbrudt; hans aabne Ytringer om Kongens Planer mod forskjellige Stormænd vare næppe til Gavn for denne (Allens Breve I, 55 f.). Han fulgte Kongen til Nederlandene og Tyskland og viste stadig stor Iver for hans Gjenindsættelse. Han udvirkede saaledes, at nederlandske Skibe i Efteraaret 1523 sendtes Kjøbenhavn til Hjælp, og da Søren Norby 1525 rejste Opstand i Skaane, udrustede han i Forening med Claus Kniphof 2 Skibe og tog selv i sin frem-

rykkede Alder Anførselen over det ene som Kaperhøvding. Med sine Slægtninge i Ribe stod han stadig i Forbindelse, og da han hørte, at hans Broder Poul holdtes i Fængsel der, ytrede han, at han «vilde tale sin Broders bedste til de Forrædere af Ribe inden Pinsedag». I Febr. løb de med Skibene ud fra Holland, kaprede i Nordsøen og langs Norges Kyster, gjorde et Angreb paa Bergen, hvor de fangede Biskoppen, og vare ved deres Kaperier allerede i Færd med at samle en større Styrke, da L. A. Pinsedag 4. Juni 1525 faldt i en Træfning med hanseatiske Orlogsmænd, der vare udsendte mod dem. Han roses baade for sin Kjækhed i Kampen og for sin aabne, redelige Karakter, godmodig, mild og venlig, som han var mod alle.

Allen, De rebus Christ. II exulis S. 92. Allen, De tre nord. Rigers Hist. V, 99 ff. *A. Heise.*

Andersen, Niels, f. 1826, Politiker. A., der er Søn af Gaardfæster i Eskør, Husby Sogn under Grevskabet Wedellsborg, Anders Nielsen og Mette Marie Pedersdatter og født 28. Maj 1826, valgtes i 1858 ind i Folketinget af Odense Amts 4. Valgkreds. Under Forfatningskampen i Treserne emanciperede han sig med 6 Standsfæller fra J. A. Hansens Ledelse. Han blev derfor i 1866 slaaet i Middelfart, men samme Aar valgt i Odense Amts 3. Kreds. A. hørte senere til «Mellempartiet», men er efter dettes Ophør traadt op som en af Venstres mest slagfærdige Modstandere. A. har vidst selv at erhverve sig gode Kundskaber, han har en letstrømmende, om end ikke nuanceret, Veltalenhed og som sin herskende Evne: en Ro, et Præg af den dannede Mands Selvherredømme, der kun voxer, alt som Debattens Bølger stige. I 1876 kostede hans Stilling i Forsvarssagen ham hans Plads i Assens, men allerede i Jan. næste Aar valgtes han i Odense Amts 2. Kreds (Kjærteminde). Paa det saglige Omraade har A. navnlig taget Del i Landboreformernes Behandling, og i 1870—71 var han Ordfører i Fæstesagen (den senere Lov af 9. Marts 1872), da J. A. Hansen paa Grund af en Aftale med Zytphen-Adeler sagde sig fra. At den fynske Hovedbane (Lov af 10. Marts 1861) fik en saa central Beliggenhed, skyldes A.; den var oprindelig bestemt til at gaa nord om Vissenbjærg Sogn. Da Lehmann senere som Indenrigsminister vilde forandre Banelinjens vestligste Strækning, saaledes at Middelfart blev forbigaaet til bedste for Strib, udvirkede A., at Banen kom til at passere Middelfart, hans daværende Valgsted (Lov af

11. Febr. 1863). A. har i 32 Aar været Sogneraadsmedlem i Husby Sogn, hvor han ligesom Faderen er Gaardfæster, i 18 Aar tillige Formand. *M. P. Friis.*

Andersen, Niels, f. 1835, Entreprenør. Han er født 11. Sept. 1835 i Ydby i Thisted Amt; hans Forældre vare Gaardmand Anders Nielsen og Ane Margrethe Didriksdatter. Navnlig ved Moderens Paavirkning blev hans Lære- og Læselyst tidlig vakt, og med meget primitive Midler lærte han sig endog selv Tysk. For øvrigt arbejdede han med i Forældrenes Bedrift. Den fædrene Gaard var imidlertid kun lille, og da Faderen for at bøde herpaa paatog sig smaa Entrepriser med at kjøre Grus og Sten til Amtets Veje, arbejdede Sønnen ogsaa med herved og kom saaledes tidlig ind paa den Virksomhed, der senere i større Stil skulde blive hans Levevej. Efter i 1855—57 at have aftjent sin Værnepligt som Dragon og gjennemgaaet Skriveskolen for Underofficerer overtog han paa egen Haand forskjellige mindre Vejarbejder i sin Hjemstavn og vovede sig derefter (i 1862) til at overtage Strækningen Hillerød—Fredensborg ved den nordsjællandske Jærnbanes Anlæg. Forsøget lykkedes, og nu overtog han, navnlig efter at han i 1864, paa ny indkaldt, havde gjort Krigen med, bestandig større Arbejder, Søudtørringer, Jærnbaneanlæg o. lign. baade her i Landet og Sverige. Han har saaledes bygget Helsingborg—Hesleholm Jærnbanen (1873—74), Aarhus—Ryomgaard Banen (1876—77), Hillerød—Græsted Banen og en ny Havn ved Helsingør (1879—80), Randers—Hadsund Banen (1882—83), Dampsporvejen mellem Kjøbenhavn og Klampenborg (1883) osv. Ved disse betydelige, med stor Risiko forbundne Foretagender havde han i Regelen god Fortjeneste, men derfor troede han sig ogsaa forpligtet over for Arbejderne, og 1. Marts 1880 oprettede han et Legat paa 100000 Kr. til Understøttelse af tilskadekomne Arbejdsmænd og deres Enker; Legatet bestyres i Indenrigsministeriet. I levende Overbevisning om Forsvarssagens Vigtighed for Landet har han været Medlem af Bestyrelsen for den i 1884 iværksatte «Selvbeskatning» til Forsvarssagens Fremme samt Forretningsfører ved Bygningen af det første permanente Fort ved Kjøbenhavn, «Garderhøjfortet», og været virksom for Erhvervelsen af de for Kjøbenhavns Landbefæstning nødvendige Jordarealer. Han blev omtrent samtidig ført ind i Rigsdagslivet. Efter i Juni 1884 at være falden ved Valget i Nykjøbing paa Mors, blev han 28. Sept. 1886 valgt i sin

Fødeegn (Vestervigkredsen) og gjenvalgt i Jan. 1887. Efter fra 1870 at have haft Bopæl i Kjøbenhavn har han fra 1877 boet paa Søholm ved Gjentofte. 20. April 1866 ægtede han Thora Amalie Husen (f. 22. April 1845), Datter af Amtsvejinspektør P. H. i Svendborg og Marie Dorthea f. Fiedler.

Illustr. Tid. XXVIII, S. 29. *C. Nyrop.*

Andersen, Peder, —1694, Maler, kaldes jævnlig i de kgl. Regnskaber Peder Normand og var vel saaledes født i Norge. Om hans kunstneriske Uddannelse vides intet. Omtr. fra 1680 af sysselsattes han for Hoffet, dels som Maler, dels som en Slags Kunstkommissionær: han kjøbte Billeder til Kongen paa Abr. Wuchters' Avktion (1683), modtog og ordnede Kobberstik og Blybilleder, som paa den Tid i ikke ubetydeligt Antal indkjøbtes for kgl. Regning i Holland af Maleren Gelton, osv. Snart efter blev A. kgl. Hofmaler. Han opholdt sig mest paa Frederiksborg og havde Værksted der. Af hans Arbejder kan nævnes «Skattens Mønt», som kom i den kgl. Samling, 2 Billeder: Engle med Scepter, Sværd og Rigsæble (1684) i «det nye Gemak» paa Frederiksborg, 3 Billeder (1689) i Slotskirken sammesteds, «Fred og Enighed» paa Jægersborg, et Par Portrætter, som af Gehejmeraad Michael Wibe og af Niels Juel, paa Rosenborg, o. a. m. Adskillige af disse Billeder ere gaaede til Grunde eller kunne ikke mere paavises. I sin Malemaade og i hele sin Kunstretning staar han den hollandske Skole nær og har derfor formodentlig været Lærling af Carl v. Mander eller Abr. Wuchters. A. var Magnus Bergs Læremester i Malerkunsten; Berg kom i hans Værksted paa Frederiksborg midt i 1690 og holdt ud hos ham til sin Afrejse til Italien eller til sin Læremesters omtr. samtidig dermed indtræffende Død, i Forsommeren 1694, skjønt A. synes at have været en skrap, undertiden endog meget barsk Lærer. A. (og Riboldt) have tegnet Kartoner til de af Bernt v. d. Eiche og hans Broder vævede Tapeter i Riddersalen paa Rosenborg Slot.

Danske Mag. I, 128. Thiele, Kunstakad. og Heststatuen p. Amalienborg S. 4 f. Burman Becker, Vævede Tapeter S. 28. Weilbach, Konstnerlex.

F. J. Meier.

Andersen, Poul, — o. 1551, Mag., Kantor i Ribe Domkapitel, var en Borgersøn fra Ribe (jvfr. S. 249). Han nævnes første Gang 1507 som Kannik i Ribe og Oppebærer af en kongelig Skat. Rimeligvis har han tjent i det kongelige Kancelli og belønnedes næste Aar med Forstanderskabet for Nonneklosteret uden for Ribe. Christian II

benyttede meget hans Tjeneste, blandt andet til en Sendelse til Rom. Et Vidnesbyrd om den Forbitrelse, Kongens Fjender nærede imod ham, er, at han endog beskyldtes for at have udøvet Trolddom i Forening med Moder Sigbrit. Igjennem Pavehoffet opnaaede han Begunstigelser i sin Stilling i Kapitlet og til sidst Kantordømmet. Ved sin Flugt fra Landet 1523 vilde Kongen paa ny sende ham til Rom; men han blev taget til Fange og maatte overlade sit Prælatur til den sildigere Biskop Oluf Munk, rimeligvis dog som Bestyrer paa P. A.'s Vegne og mod en aarlig Pension; thi efter Reformationen, da Oluf Munk var fratraadt sin gejstlige Stilling, gjorde P. A. paa ny Paastand paa Kantordømmet, og Kapitlet maa have anerkjendt hans Ret hertil; men han var Magthaverne for ubehagelig, og Kapitlet maatte vælge en ny Kantor, der dog rimeligvis vedblivende maatte betale P. A. hans Pension. Ligeledes beholdt P. A. i det mindste en Del af sine Indtægter af Kapitelsgodset til sin Død omtr. Aar 1551. Han maa have været en meget lidenskabelig og trættekjær Mand, hvorpaa man ogsaa fra hans sidste Levetid har et mærkeligt Exempel i en Strid, som han 1544 havde for Raadstueretten med Ærkedegnen i Ribe Domkapitel, Mag. Jens Viborg.

Kinch, Ribe Bys Hist. og Beskr. Ny kirkehist. Saml. I, 399 ff.

J. Kinch.

Andersen, Stig, s. Hvide.

Andersen, Theodor Vilhelm Jacob, f. 1835, Skuespiller og Theaterdirektør. A., som er en Søn af Skibsbygger i Marinen Joh. P. A. og Karen Kirstine f. Haagensen, blev født i Nyboder 7. Okt. 1835, gik i Søetatens Drengeskole og deltog i Orlogsbriggen «Merkurius'» Togt til Vestindien 1852—53. Efter sin Hjemkomst blev han Skriver i Marinens Beregningskontor og giftede sig 15. Okt. 1859 med Caroline Hansine Tholstrup. Hans Lyst til at spille Komedie drev ham imidlertid til at søge Engagement ved Kasinos Theater, hvor han da 11. Sept. 1862 debuterede som Jøran i «Huldrebakken» og snart ved Flid og Udholdenhed i Forening med medfødte dramatiske Anlæg drev det til at blive en af dette Theaters bedste Støtter som Elsker og senere som Karakterskuespiller. Fra Begyndelsen af Sæsonen 1869—70 overtog han Ledelsen og Driften af Kasinos Theater, og ved sin store Dygtighed, utrættelige Energi og gode Smag hævede han dette, der var kommet stærkt i Forfald. I Sommeren 1884 fratraadte han Ledelsen af

Kasinos Theater og forpagtede Dagmartheatret, som han siden den Tid har drevet. *Edgar Collin.*

Andersen, Vigo Alfred, s. Andersen, Carl Joachim.

Andersen-Lundby, Anders, f. 1841, Landskabsmaler. I Landsbyen Lundby ved Aalborg levede Forældrene som fattige Bønderfolk; Anders A.-L. fødtes der 16. Dec. 1841. 17 Aar gammel tog han Tjeneste i Aalborg hos Kjøbmand Hartvigsen, der blev opmærksom paa hans kunstneriske Anlæg og skaffede ham Midler til i Sept. 1861 at rejse til Kjøbenhavn. Væsentlig arbejdede han her paa egen Haand. Han naaede ikke at komme ind paa Akademiet og maatte søge sit Erhverv ved at male Billeder af temmelig ringe Art og Værd til smaa Kunsthandlere. 1864 udstillede han første Gang. Fra 1870 begyndte han at udstille en Række Vinterlandskaber, der hurtig gjorde ham til en i vide Kredse paaskjønnet Kunstner. Med sin Familie forlod han Danmark 1876 og har siden haft fast Ophold i München. Han har dog jævnlig foretaget Studierejser til Danmark og vedvarende deltaget i vore Udstillinger. Han er vedbleven med Forkjærlighed at male Vinterlandskaber, nyfalden Sne i Skove eller Æltet paa Vejene uden for en bajersk By, Billeder uden stærk Belysning og med brudte Farver. I Karakteren af sine Kompositioner og sine Billeders Farveholdning har A.-L. vist et Syn paa Naturen — eller Kunsten —, der i stedse højere Grad har fjærnet sig fra andre danske Landskabsmaleres.
Müller, Nyere dansk Malerkunst S. 222. *Karl Madsen.*

Andresen, Andreas Peter, 1771—1832, Kjøbmand og Forfatter, Søn af Hans Christian A. i Flensborg, hvor han fødtes 1. Marts 1771. Anset Kjøbmand i sin Fødeby, Borgerkapitajn, Raadmand og kort før sin Død valgt til Borgmester; død 16. Okt. 1832. Udfoldede en mangeartet Virksomhed i Kommunens og Samfundets Tjeneste, ligesom han var en ivrig Medarbejder i en Række lokale Blade og Tidsskrifter. Ved Siden af var han en yndet Digter af Viser og Folkesange; det var især ham, som i den første Menneskealder af Aarhundredet gav den dansk-patriotiske Stemning i Flensborg et levende Udtryk. Gift med Anna Cathrina Jepsen, Datter af Borgmester J. i Flensborg, † 1834.
Forfatterlexica for Hertugdømmerne. Neuer Nekrolog der Deutschen X, 725 ff.
A. D. Jørgensen.

Andresen, Christopher Schrøder, 1760—1832, Præst, er født i Rønne 3. April 1760. Faderen var Generalavditør, Amtmand Christian A., Moderen Michelle Othilia f. Schrøder. Han blev Student fra Helsingørs Skole 1775 og tog 1779 filologisk Embedsexamen. 1783 fik han Borchs Kollegium; men samme Aar blev han angrebet af en Sindssygdom. 1787 tog han theologisk Embedsexamen og Magistergraden i Filologi, hvorefter han blev Rektor ved den lærde Skole i Rønne; 1789 ægtede han Louise Cathrine Nansen († 1833), hvis Fader var Kommandant paa Bornholm; 1800 fik han Titel af Professor; 1805 udnævntes han til Sognepræst for Vissenbjærg paa Fyn, hvorfra han 1820 forflyttedes til Kjærteminde og Drigstrup, hvor han døde 18. Maj 1832. — I Kjærteminde havde der længe været holdt gudelige Forsamlinger. Men netop Aaret før A. kom der til, fik disse et større Opsving, i det en Mand fra Sognet, Husmand Christen Madsen fra Bregnør, sluttede sig til de opvakte, der desuden havde en Støtte i en velhavende Kjøbmand Niels Larsen i Kjærteminde. A. forsøgte at bekæmpe Bevægelsen; men denne udbredte sig, og Befolkningen delte sig i to Partier, der rejste haarde Beskyldninger mod hinanden. C. Madsen skrev i et Brev til Dronningen, at deres Præst, «som skulde vise dem til et gudfrygtigt Liv, henviser dem til Drik, Spil og Dans». For denne og andre Ytringer anlagdes der offentlig Sag mod C. Madsen, og da der 1822 var Tale om at ophæve denne, modsatte A. sig det, da flere af hans Sognefolk under Eds Tilbud havde tiltraadt de grove Beskyldninger mod ham. Dommen i Sagen faldt 1829, Aaret efter C. Madsens Død; de anklagede slap med Mulkter. — En af A.s foresatte, Amtsprovst Lütken, kalder ham «en lærd, yndet og højst godmodig Lærer». Hans Optræden mod de opvakte var ikke forskjellig fra de fleste andre Præsters og fandt for en stor Del sin Undskyldning i deres egen Hensynsløshed.

Saml. til Fyens Hist. og Topogr. III, 32 ff. *L. Koch.*

Andresen, Hans Albert, f. 1834, Tekniker. Han er født 28. April 1834 i Kjøbenhavn, Søn af Skræddermester Andres A. og Birgitte f. Dahlgreen. Efter i 1854 at være bleven Student fra Borgerdydskolen paa Christianshavn tog han i 1855 Adgangsexamen til den militære Højskole og i 1861 fuldstændig Examen i Mekanik ved polyteknisk Læreanstalt og blev, efter fra 1858—73 at have været Lærer og Inspektør ved Borgerdydskolen paa Christianshavn, i 1872 ansat som Beregner ved Livsforsikrings- og Forsørgelses-

anstalten af 1871. Fra 1878—84 var han Borgerrepræsentant i Kjøbenhavn, fra 1879 har han været den ene af den Reiersenske Fonds to Bestyrere, og fra 1878 har han redigeret «Teknisk Forenings Tidsskrift». Fra 1866—74 var han Medlem af Industriforeningens Bestyrelse, og i 1877 var han Medstifter af den tekniske Forening ligesom 1865 af Foreningen «Fremtiden» og 1882 af Kreditforeningen af Grundejere for Kjøbenhavn og Omegn. Foruden i disse Foreningers Bestyrelser har han ogsaa Sæde i Bestyrelserne for de Massmannske Søndagsskoler og Hjælpeforeningen for kvindelige Haandarbejdere. Ved Siden af at redigere «Teknisk Forenings Tidsskrift» har han udfoldet en ganske betydelig, populær litterær Virksomhed, navnlig ved Artikler i de af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme udgivne Skrifter, «Fremtidens» og andre Nytaarsgaver, «Det 19de Aarhundrede» og «Tilskueren», ligesom han har oversat forskjellige Bøger navnlig fra Engelsk og Tysk af teknisk og æsthetisk Indhold. 1861 ægtede han Elizabeth Issot, Datter af Malermester I. i Beverley i England. *C. Nyrop.*

Andrésson, Guðmundur, —1654, Oldforsker, er født paa Gaarden Bjarg i Miðfjörður i det nordlige Island i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. Hans Fødselsaar er ikke bekjendt, ligesom der ogsaa i forskjellige Henseender hersker Usikkerhed angaaende hans Livsbegivenheder, som her fortælles saa vidt muligt paa Grundlag af hans egne Meddelelser. I sin Ungdom besøgte han den lærde Skole paa Holar, men maatte paa Grund af Fattigdom før Tiden forlade denne og søge sig sit Udkomme ved Arbejde eller Undervisning. Han blev Degn og synes at have haft Tilladelse til at udøve gejstlig Virksomhed, men blev afskediget uden senere at opnaa Præstekald og levede derefter i omtrent 10 Aar som Privatmand, hovedsagelig vistnok som Bonde hos sin Moder paa Bjarg, men dog tillige optaget af Studeringer, der bl. a. ogsaa omfattede nordisk Oldforskning. Under sine litterære Sysler skal han af en Nabopræst, Einar Arnfinnsson, der var en god Ven af ham, under en Privatkorrespondance være ført ind paa en Kritik af den islandske Ægteskabslovgivning, som vedkommende Præst efter Sigende tidligere havde været i Konflikt med, og G. A. kom saaledes til at skrive en Afhandling om Flerkoneri eller Konkubinat, hvori han søgte at bevise, at sligt hverken i det gamle eller nye Testamente var forbudt, og at den paa Island ilde sete, strænge Lov angaaende Hor og Lejermaalssager, den saakaldte «Storedom»,

med urette tog saa haardt fat paa disse Forhold. Dette blev for G. A., der synes at have haft farlige Fjender blandt Embedsstanden, skæbnesvangert. Da den kgl. Befalingsmand Henrik Bielke Aar 1649 opholdt sig paa Island for at tage Indbyggerne i Ed, henledede man hans Opmærksomhed paa nævnte Skrift, der angaves ikke blot at ophidse og vække Forargelse, men at indeholde et direkte Angreb paa den bestaaende Lovgivning, og det besluttedes at lade Ophavsmanden fængsle. G. A., der var bleven advaret, skyndte sig hjem fra en paabegyndt Rejse, men indhentedes og førtes til Altinget, hvor den nordlandske Biskop under Forhøret optraadte meget fjendtlig imod ham. For at undgaa en ham ugunstig Afgjørelse henskød han Sagen til Kongens Naade og førtes nu fangen til Danmark, for at hans Sag kunde undersøges af Professorerne. I Kjøbenhavn indsattes han i Blaataarn, hvor efter den almindelige Fortælling et mærkeligt Tilfælde skal være kommet ham til Hjælp, i det han en Nat ufrivillig styrtede ud af et af Vinduerne og forvildede sig ind i det kongelige Slots Barnekammer, hvor han vakte stor Forvirring, indtil det endelig lykkedes ham at gjøre sig for saa vidt forstaaelig, at han kunde blive ført tilbage til Fængselet; Rygtet om Æventyret naaede Kongens Øren, og dette skal da have givet Anledning til, at hans Sag undersøgtes. Den paaklagede Afhandling oversattes paa Latin, for at de kjøbenhavnske Universitetsprofessorer kunde bedømme den, og i Henhold til en af dem afgiven Erklæring skal hans Frigivelse have fundet Sted. Dog maatte han forinden skriftlig forpligte sig til ikke at vende tilbage til Island samt for Fremtiden at afholde sig fra slige utilbørlige Undersøgelser. Aaret efter indskreves G. A., der ved sine Anlæg for nordisk Filologi erhvervede sig forskjellige Velyndere, ved Kjøbenhavns Universitet og fik Plads paa Regensen; men allerede faa Aar efter, 1654, bortreves han af Pesten. Af G. A.s ved Datidens Syslen med gammel nordisk Litteratur fremkaldte Skrifter — alle latinske — kan fremhæves Kommentar til Völuspá, udg. af P. Resen 1665, Völuspá med Oversættelse og Kommentar (1673), «Lexicon islandicum» (1683).

Historia eccl. Islandiæ III, 586 ff. 722. O. Wormii Epistolæ S. 1070 ff. G. A.s latinske Skrivelse til O. Worm, dat. Blaataarn 9. Okt. 1649 (Bøllings Brevsaml., kgl. Bibl.). De tre theol. Professorers Votum i G. A.s Sag, 24. Dec. 1649 (A. Magn. Saml. Nr. 381, fol.). Personalhist. Tidsskr. V, 238.

Kr. Kaalund.

Andræ, Carl Christopher Georg, f. 1812, Politiker og Mathematiker. A., en Søn af Johan Georg A., Kapitajn ved 3. jyske Infanteriregiment († 1814) og Nicoline Christine f. Holm, er født i sin Morfaders Præstegaard i Hjærtebjærg, Ælmelunde Sogn, paa Møen 14. Okt. 1812. Familiens Traditioner henviste ham til den militære Stand, og lidt over 13 Aar gammel blev han optagen paa Landkadetakademiet, hvorfra han blev Officer i 1828, foreløbig dog kun som Kadetkorporal og Pagekadet med den deraf følgende Forpligtelse til at opvarte Majestæterne ved det kongelige Taffel. Allerede 1829, altsaa i en Alder af kun 17 Aar, udnævntes han dog til Sekondlieutenant af Vejkorpset. Inden han gjorde Tjeneste som saadan, blev han imidlertid sendt til den polytekniske Læreanstalt, der var stiftet samme Aar, for at fortsætte sine theoretiske Studier; han havde her Lejlighed til at komme i et personligt Forhold til de udmærkede Mænd, som beklædte Lærestolene ved den unge Skole, navnlig H. C. Ørsted og Forchhammer, og dette Afsnit af hans Liv har været betydningsfuldt for hans hele Udvikling, skjønt det kun varede kort. Da den militære Højskole var bleven oprettet i 1830, afgik han nemlig til denne og var saaledes i det første Hold, som gjennemgik Skolens fireaarige Kursus; alle sine Examiner bestod han med Udmærkelse. Ved Vejkorpsets Indlemmelse i Ingeniørkorpset overgik A. til dette, blev Premierlieutenant i 1834 og samtidig Adjoint ved Generalkvartermesterstaben; han tiltraadte derpaa en længere Udenlandsrejse, under hvilken han opholdt sig et helt Aar i Frankrig, blev Kapitajn af anden Klasse à la suite 1839 og Kapitajn i Generalstaben 1842. Samme Aar blev han Lærer ved den militære Højskole, først i Topografi og Geodæsi, derpaa (1843) i mathematisk Analyse og rationel Mekanik, tillige i nogle Aar (1842—44) i teknisk Mekanik. Paa Grund af denne Lærervirksomhed traadte han à la suite i Generalstaben, men avancerede uden for Nummer i 1848 til Major, i 1851 til Oberstlieutenant. I 1853 blev han udnævnt til Direktør for Gradmaalingen, og denne Stilling, i hvilken han fik rig Anvendelse for sin store Indsigt i den højere Mathematik, beklædte han i over 30 Aar, nemlig indtil 1884. A., der i 1855 var bleven Kommandør og i 1857 Storkors af Danebrog, og som i 1858 var bleven Gehejmeetatsraad, blev ved sin Afgang fra denne Post, i hvilken han havde udfoldet en eminent Dygtighed, udnævnt til Gehejmekonferensraad. 23. Nov. 1842 havde han ægtet Hansine

Pauline Schack, Datter af Sognepræst ved Frelsers Kirke, Provst Dr. Nicolai S. og Søster til Forfatteren og Politikeren Hans Egede S.

Ligesom Universitetet var Arnestedet for de liberale og nationale Bevægelser, der betegne Aarene fra Julirevolutionen i 1830 indtil 1848, saaledes repræsenterede den militære Højskole Liberalismen i Hæren; gjennem den og fra den banede den nye Tidsaand og de frie Tanker sig Vej ogsaa til den i stiv Absolutisme dresserede Armé. A. var en af Højskolens aandrigste og højst skattede Lærere, og hans personlige Indflydelse paa de unge Mænd, som her uddannede sig til «de specielle Vaaben», var meget stor. Han tilhørte fuldt den nye Tid, havde i Frankrig med levende Interesse fulgt Datidens bevægede parlamentariske Kampe og var udpræget national; med de ledende Mænd af den nye Skole, der næsten alle vare hans samtidige, var han i nær Forbindelse, men ogsaa til de mere konservative Kredse stod han i intimt Forhold, og han var nøje knyttet til Personligheder som H. L. Martensen, Juristen F. C. Bornemann, J. L. Heiberg, hans Hustru og Moder samt andre Repræsentanter for Datidens højeste Aandsliv. Om han end i flere Henseender tog sine Forbehold og hævdede en Særstilling, sympathiserede han i det hele varmt med Bevægelsen i 1848, særlig den nationale Side. Da Valgene skulde foregaa til den grundlovgivende Rigsforsamling, og da der indtraadte en Spaltning imellem det liberale Universitetsparti og de mere demokratiske Tendenser, som kom frem paa Hippodrom-Møderne, var A. ikke fuldt enig med nogen af Siderne, skjønt han vistnok mest sympathiserede med den sidste. Han stillede sig derfor ikke til Valg, men ligesom Regeringen i Avg. 1848 havde gjort ham til Medlem af «den raadgivende Komité under Krigsministeriet», saaledes udnævnte den ham i Okt. s. A. ogsaa til kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen. «Den første kongevalgte» hørte ikke til de meget fremtrædende Talere og var ej heller Medlem af Grundlovsudvalget, men han tog dog jævnlig Ordet, og hans Bidrag til Debatten udmærkede sig altid ved stor Skarphed i Tanken og en stringent Logik. Han virkede med Iver for Beskyttelsen af Embedsmændenes politiske Uafhængighed ved en sikret Pensionsret, og under Afsnittet om Repræsentationens Sammensætning stillede han Forslag om Dannelsen af et Etkammer, valgt dels efter almindelig Valgret i mindre Kredse og dels efter en Valgretscensus i større Distrikter med flere Repræsentanter. De konstitutionelle Problemer have altid haft en stor Tillokkelse for ham, og der skulde komme en

Tid, da han fik rig Anvendelse for sit Talent i denne Retning. A.'s Optræden paa den grundlovgivende Rigsforsamling havde været af den Art, at Bondevennerne mente at kunne vinde ham for deres Parti, og han troede paa sin Side, at der var nogen Udsigt til at danne et «intelligent Venstre», som kunde lede de radikale Tendenser ind i et nyttigt Spor og danne en gavnlig Modvægt imod det overmægtige nationalliberale Centrum. Ved det første Folketingsvalg i Dec. 1849 stillede han sig derfor i Faaborg (Svendborg Amts 4. Valgkreds) og blev varmt understøttet af Bondevennerne imod Fæstebonden Rasmus Milling, som han derfor let overvandt. Joach. Fred. Schouw, som med Dygtighed og ubestridt Avtoritet havde præsideret baade i Stænderne og paa Rigsforsamlingen, havde trukket sig tilbage fra Formandspladsen, og det var af stor Vigtighed at finde en Efterfølger, som under de nye Forhold kunde lede Forhandlingerne og grundlægge en parlamentarisk Tradition, give Forretningsordenens Bogstav Liv og Aand. Centrums Kandidat til Posten var Mathematikeren, Professor P. Pedersen, men ved en snild Kombinering af de forskjellige Grupper lykkedes det Bondevennerne at sætte A.'s Valg igjennem med 55 St. imod 27. Som Formand staar A. endnu uovertruffen; hans exakte Tænkning og skarpe formelle Sans satte ham i Stand til med aldrig svigtende Sikkerhed at løse enhver opstaaende Tvivl, med fin Takt og stræng Upartiskhed ledede han Forhandlingerne, hans Ordning af Afstemningerne var altid klar og korrekt, og han forstod ypperlig, uden utilbørlig Indgriben, at fremme Sagernes Gang saa vel i Tinget som i Udvalgene. Det var et føleligt Tab, da A., enten af Træthed eller fordi Tanken om et intelligent Venstre havde vist sig uudførlig, ved Valgperiodens Udløb undlod at stille sig paa ny.

I national Henseende havde A. fra Begyndelsen været strængere i sine Fordringer end det Parti, som bar Ordet paa sin Fane. Efter hans Overbevisning maatte der drages en bestemt og afgjørende Skillelinje imellem Dansk og Tysk i Monarkiet, og da der nord for Ejderen indtil en Grænse, som gradvis flyttede sig, var en ubestridelig tysktalende og tysksindet Befolkning, var der efter hans Mening ikkun én korrekt Løsning af Vanskeligheden: Slesvigs Deling. Man gjenfinder sikkert mange af hans Tanker i det lille Skrift, som hans Svoger H. E. Schack udgav under denne Titel. Endnu da han i Sommeren 1851 deltog som Delegeret for Kongeriget i Notabelforsamlingen i Flensborg, stod han væsentlig paa dette exklusivt nationale Standpunkt i Modsætning til det

historisk-politiske Ejder-Program. Hans Anskuelser trængte dog ikke igjennem, og det saakaldte «Notabel-Projekt» blev en dødfødt Plan. Efter det fulgte de berømte «Aftaler» med de tyske Stormagter og som disses Frugt Kundgjørelsen af 28. Jan. 1852, der slog Helstaten fast som Statsform for det danske Monarki, men dermed ogsaa gav Løsenet til de heftige indre Kampe og til den Konflikt med det tyske Forbund, som først endte med Slesvigs fuldstændige Tab og Monarkiets Sønderlemmelse i 1864. A. havde i Sommeren 1853 modtaget Valg i Kjøbenhavn til Rigsdagens Landsting, og han sluttede sig i denne Periode til den Opposition, som i alt Fald vilde gjøre Helstaten konstitutionel og bevare Kongerigets Frihed ubeskaaren. Hans Optræden var dog yderst moderat, han deltog ikke i nogen af de stærke Demonstrationer imod Regeringen, og det vakte derfor stor Opsigt, at han i April 1854, da ogsaa Hall og Monrad faldt som Ofre for den lidenskabelige politiske Kamp, blev afskediget af Krigstjenesten og afsat fra sin Post som Lærer ved den militære Højskole. Nogle Maaneder efter tiltraadte han sammen med Hall en Rejse til Frankrig og Schweits; da de to danske Politikere paa denne passerede Pinneberg, bleve de opsøgte af Landdrost, Gehejmeraad Scheele, og fra denne første Sammenkomst, der senere fulgtes af flere, skrev sig den Forstaaelse, der i Dec. s. A., efter at Folketinget som Svar paa en Adresse var blevet opløst ved et meget skarpt kongeligt Budskab, men gjenvalgt uforandret, førte til Ministeriet Ørsteds Afskedigelse og Dannelsen af en ny Regering, hvis nominelle Chef var P. G. Bang, men hvis virkelig ledende Mænd vare Scheele, Hall og A., den sidstnævnte som Finansminister. Om en rent national Afgjørelse kunde der nu ikke længere være Tale. Januar-Kundgjørelsen og den kgl. Forordning af 26. Juli 1854, der havde skabt et raadgivende Rigsraad for Monarkiet, havde i Henhold til de med Udlandet trufne Aftaler etableret Helstaten, og Rigsdagens Adresse af Okt. s. A., der havde accepteret Princippet, men stillet visse Betingelser, maatte blive det nye Ministeriums Program. Problemet var nu blevet Etableringen af den konstitutionelle Helstat med Bevarelse af Kongerigets Grundlov for de særlige Anliggender, og A. helligede sig til denne yderst vanskelige Opgave med Opbydelse af al sin Energi og hele sit konstruktive Talent. Fællesforfatningen af 2. Okt. 1855 maa væsentlig betragtes som hans Værk. Den har aldrig været populær, hverken paa den danske eller den tyske Side af Monarkiet, og bedømt efter en rent abstrakt Maalestok vilde den

næppe nogensteds vinde Sympathi; men til en retfærdig Vurdering af denne Forfatning, der trods mange Anfægtelser og Beskæringer bestod indtil 18. Nov. 1863, kræves der en Hensyntagen til de mange og til Dels indbyrdes modsigende Forudsætninger, som bandt Hænderne. A. selv betragter vistnok hin Forfatning som uendelig meget bedre end de allerfleste af de Grundlove, der besynges og lovprises. Han havde i den, uden nogen ydre Nødvendighed, gjennemført flere af sine Yndlingstanker, for hvilke Tiden endnu ikke var moden, og som derfor føjede nye Vanskeligheder til dem, der allerede laa i Forholdene. Blandt dem var ogsaa Valget efter Forholdstal, som her praktisk realiseredes, førend Theorien andensteds var kommen længere end til de lærdes Studerekammer. Det er bekjendt, hvilken Opsigt denne Valgmethode, som vi endnu have bevaret ved Landstingsvalgene og ved Sammensætningen af Udvalg i Tingene, overalt har vakt, og hvorledes den overalt har fundet Tilslutning, nogle Steder ogsaa Efterligning. Den har gjort A.'s Navn berømt over den hele Verden.

Efter at Oktoberforfatningen var gjennemført, ønskede P. G. Bang at træde tilbage fra Ministeriet. Dette Ønske blev stærkere, efter at Preussen og Østerrig allerede i Juni 1856 havde begyndt deres diplomatiske Felttog imod den Ordning af Monarkiet, som væsentlig var truffen af Hensyn til disse Magter og de med dem trufne «Aftaler». 18. Okt. 1856 afløste A. derfor Bang som Konseilspræsident. Umiddelbart efter forlangte han Liebenbergs Afskedigelse som Kabinetssekretær, og Kong Frederik VII maatte nødtvungent give efter for denne Fordring; det var et første Forsøg paa at knække den Berling-Dannerske Indflydelse, som 3 Aar senere førte til et Ministerskifte. Kun 7 Maaneder bevarede A. imidlertid sin Stilling som Regeringens Chef. Allerede 13. Maj 1857 afgav han Konseilspræsidiet til Hall, væsentlig vistnok fordi han følte, at Stemningen i Ministeriet som en Følge af Udlandets fortsatte Angreb og den offentlige Menings Tryk her hjemme bøjede sig mere og mere hen imod en Løsning i ejderdansk Aand, og fordi han efter en Gang at have vedkjendt sig Helstaten som Program ikke ønskede at knytte sit Navn til en forandret Politik. Endnu lidt over et Aar blev han dog i Ministeriet som Finansminister, men han udtraadte definitivt af Kabinettet i Juli 1858, da der i Anledning af nogle tyske Depecher var vedtaget et Svar, som i det væsentlige opgav Helstatssystemet og godkjendte Ejdersystemet, saaledes som dette kort efter praktisk viste sig, da Patentet af 6. Nov. 1858 satte Forfatningen

ud af Kraft for Holsten og saaledes indskrænkede den til de ikke til Forbundet hørende Dele af det danske Monarki.

A., der var valgt til Medlem af Rigsraadet i 1856, bevarede senere sin Plads i Rigsraadets og Rigsdagens Landsting som et af Medlemmerne for Kjøbenhavn, i sidstnævnte Ting indtil 1863, i det første indtil han i Nov. 1866 blev udnævnt til kongevalgt Landstingsmand. Saa vel efter Frederik VII's Død i 1863 som ved forskjellige Lejligheder i senere Aar, naar politiske Kriser have ført til Forandringer i Statsstyrelsen, har A. været stærkt opfordret til atter at tage en ledende Del i Politikken, men han har stadig vægret sig ved at træde ud af den passive Holdning, han i de sidste 30 Aar har indtaget. Ogsaa i Landstinget holder han sig meget tilbage; kun yderst sjælden tager han Ordet, og da næsten altid i udpræget negativ og kritiserende Aand, senest saaledes om Forsvarsspørgsmaalet; faa Talere høres eller læses med større Opmærksomhed, men han afviser bestemt og med Sky enhver Tanke om at gjøre praktisk Anvendelse af sine Anskuelser, og alt som Aarene gaa, blive ogsaa hans Taler sjældnere.

Barfod, Dansk Rigsdagskalender, 1856. Illustr. Tid. XVI, Nr. 803 (14. Febr. 1875). Nær og Fjern, Nr. 137 (14. Febr. 1875). Bille, Tyve Aars Journalistik, II, 359. III, 117 et passim, jfr. Register. Levnedsbeskrivelser af de ved Kbhvns Universitets Firehundredaarsfest promov. Doktorer S. 5 ff. Fortifikations-Etaterne og Ingeniørkorpset 1684—1884. *C. St. A. Bille.*

— Alt tidlig tildrog Andræ's *videnskabelige* Begavelse sig Opmærksomhed, og Aaret efter at han havde fuldendt sine Studier ved den kgl. militære Højskole, sendtes han i Efteraaret 1835 til Paris med den Opgave at studere de mathematiske Videnskaber og gjøre sig bekjendt med højere militære Undervisningsanstalter, særlig den polytekniske Skole og Generalstabsskolen. Efter Hjemkomsten 1838 fra sin anden Udenlandsrejse gjorde han Tjeneste ved Generalstaben, og det tør antages, at han som Sekretær i den Kommission, der skulde gjøre Forslag til den fremtidige Ordning af den topografiske Tjeneste, har udøvet en væsentlig Indflydelse paa Kommissionens Arbejder. Dels herved og dels ved sin senere Virksomhed som Lærer i Geodæsi og Topografi ved den kgl. milit. Højskole (1842—54, fra 1843 tillige Lærer i Mathematik) har han sikkert i højere Grad end nogen anden bidraget til at skaffe det videnskabelige Grundlag til Veje, hvorpaa Generalstabens topografiske Afdeling har kunnet bygge sine med rette saa anerkjendte Arbejder. Det er dog navnlig som Direktør for den danske Grad-

maaling, at A. har erhvervet sig et anset Navn som en paa sit Omraade fremragende Videnskabsmand. I 1853 var det blevet overdraget ham at bearbejde det af H. C. Schumacher samlede Materiale til en Gradmaaling og at supplere dette Materiale til et med den oprindelige Schumacher'ske Plan overensstemmende Hele. Denne Opgave er nu løst, og Beretningen derom foreligger i det af A. fra 1867—84 udgivne Værk «Den danske Gradmaaling», der omfatter 4 Bind i Kvart, tilsammen omtr. 250 trykte Ark. Uagtet de Vanskeligheder, som Studiet af et paa Dansk udgivet Skrift maa frembyde for Udlændinge, tildrog dette Arbejde sig hurtig særlig Opmærksomhed hos de mest kompetente sagkyndige, navnlig i Tyskland og Italien. Grunden hertil er ikke alene at søge i de praktiske Resultater, som det bragte, men fornemmelig i de fortrinlige theoretiske Undersøgelser over Fejlenes Kompensation og i den selvstændige og elegante Behandling af de geodætiske Hovedproblemer, som udmærke det. Den bekjendte Astronom og Geodæt Dr. C. A. F. Peters udtalte i «Astron. Nachrichten» Nr. 1741 om 1. Bind, at det bragte Resultater, som forene den højeste Grad af Skarphed med en Elegance, der overtræffer alt, hvad man tidligere har kjendt, og at nævnte Værk er det første, som har ført den theoretiske Geodæsi væsentlig ud over det Standpunkt, der betegnes ved de klassiske Arbejder af Gauss og Bessel. Karakteristisk for A. er den omhyggelige Gjennemarbejdelse af ethvert Problem, han behandler. Det er ikke nok, at al Uklarhed hæves; men Resultaterne skulle tillige fremtræde i simple Former og naas ad en saa jævn og elementær Vej som vel muligt. Derfor er der hos ham et langt Skridt imellem den første Bearbejdelse af et Problem og den endelige Form, hvori det fremtræder, og det er forholdsvis kun faa af de mange interessante Opgaver, som have beskjæftiget ham, der ere naaede frem til Offentliggjørelse; han synes i ualmindelig ringe Grad at føle Trang til uden ydre Foranledning at udgive sine Arbejder. Foruden Hovedværket «Den danske Gradmaaling» har A. i Tidens Løb offentliggjort en Del mindre Afhandlinger, fornemmelig i Oversigterne over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger, i Astron. Nachrichten og i den evropæiske Gradmaalings Generalberetninger.

I 1853 optoges A. som Medlem af Videnskabernes Selskab og ved Firehundredeaarsjubilæet i 1879 udnævnte Kjøbenhavns Universitet ham til Æresdoktor. *G. Zachariæ.*

Angell, Erik Must, 1744—1815, Stiftamtmand. Var Søn af Lorentz A., der tilhørte den i det nordenfjældske Norge meget udbredte Slægt af dette Navn, og Marie f. Must, en Datter af Amtmanden over Romsdals Amt, Erik M. A.s Virksomhed tilhører helt igjennem det nordenfjældske Norge. Han var født 15. Sept. 1744 og blev 1774 Borgmester i Throndhjem ved at kjøbe dette Embede af sin Formand, Bredal. I 1788 blev han Magistratspræsident i samme By og blev 30. Maj 1800 udnævnt til Justitiarius i Throndhjems Stiftsoverret, hvad han dog ikke længe vedblev at være. 24. Okt. 1804 blev han nemlig forfremmet til Stiftamtmand i Throndhjem, fra hvilken Stilling han i 1810 tog Afsked. I 1780 ægtede A. Anne Marie Lysholm (f. 1757 † 1826), en Datter af Kancelliraad Henrik L. Af en samtidig er han skildret som en Mand med jævn Forstand og jævne Kundskaber, som en god Embedsmand, der imidlertid havde meget store Forestillinger om sin egen Betydning, hvilke yderligere næredes ved Bevidstheden om, at han var en rig Mand.

B. Moes haandskrevne personalhist. Saml. L. Daae, Af Geheimeraad Johan v. Bülows Papirer S. 201.

Yngvar Nielsen.

Angell, Hans, 1658—1728, Præst. Født i Throndhjem 15. Avg. 1658 af Forældrene Lorentz Marcus A., Raadmand, og Abel Jespersdatter. Deponerede 1676 og tog Examen theol. 1678, gjorde en Rejse til Nordtyskland og blev 1682 kaldet til Kapellan i Bragernæs. Han var saa heldig, at han fik Ventebrev paa dette betydelige Kald ved Kongebrev af 21. Avg. 1684. Da det blev ledigt 1692, søgte Menigheden om at faa ham til Sognepræst, og han blev strax (24. Sept.) udnævnt dertil. Han maa have været en Mand af Læsning, siden han 1698 tog Magistergraden i Filosofi, og som en praktisk dygtig Mand har han vel haft sin Del i, at Lier og Bragernæs Kirker bleve opbyggede, Strømsø Kirke restavreret og en Skolebygning i dette Sogn opført. Hans Dygtighed maa have været erkjendt, da Christianssands Bispestol blev ham tilbudt. I hans Tid blev Lier med tilliggende Sogne, Tranby og Sylling, skilt fra Bragernæs og Strømsø efter Almuens Ansøgning. A. indvilligede heri paa den Betingelse, at hans Søn og Kapellan, Lorentz A., fik det nye Lier Kald, og Indtægtsforholdene i hans Levetid bleve uforandrede. Han døde 2. Jan. 1728. Gift 1. 1683 med Maren Dolmer († 22. Jan. 1705), Datter af Mag. Jens D., bekjendt fra Christian IV's Tid som Lærer for Ulr. Christ.

Gyldenløve, og Kirsten Nielsdatter, senere gift med Borgmester Brix i Throndhjem; 2. 15. Jan. 1706 med Witticben Christine Mechlenburg † 15. Dec. 1706, Datter af Bergraad Niels M. († 1713) og Helene Huus † 1691; 3. 5. Juni 1700 med Ursula Catharina Ernst † 5. Juli 1726. Han havde 20 Børn (10 af hvert Kjøn), 18 med sin første Hustru og 1 med hver af de 2 andre. Efter sit 7. Febr. 1721 konfirmerede Testamente maa han have været en Velstandsmand.

P. N. Hesselberg, Efterretn. om Strømsø. 1780. S. 107 ff. *D. Thrap.*

Angell, Thomas, 1692—1767, Kjøbmand, Legatstifter. Han er født i Throndhjem 29. Dec. 1692 og er Søn af Albert A., Kancelliraad og Præsident i Throndhjem (f. 1660 † 1705) og Sara Thomasdatter Hammond, senere gift med Kancelliraad Søren Bygball. Farfaderen, Lorentz Mortensen A., Kjøbmand og Raadmand i Throndhjem († 1697), var født i Angel i Slesvig, hvoraf Familienavnet. Den fra Faderen arvede Formue forøgedes af Thomas A. og hans ældre Broder, Etatsraad Lorentz A. (f. 1690 † 1751), til en betydelig Rigdom; den sidstes Del overgik med hans eneste Datter, Karen A., til den bekjendte Historiker, Kammerherre P. F. Suhm; Thomas A.s, der stadig voxede, antoges ogsaa, da han var ugift, i alle Fald til Dels at ville tilfalde denne, men det viste sig ved hans Død, der indtraf i Throndhjem 19. Sept. 1767, at han ved Testamente af 28. Sept. 1762 og Kodiciller af 1763 og 1765 havde testamenteret alt sit Gods: Kapitaler, Aktier, Jordegods, Savbrug, Kongetiender osv. til velgjørende Øjemed, hvoriblandt især kan mærkes: 1) Thomas Angells Hus, en Stiftelse for 16 (senere 18) Personer af begge Kjøn, som der erholde Hus med Lys og Ved samt en Maanedspenge. Legatstifterens trængende Familie er nærmest berettiget til Optagelse, dernæst fattige Standspersoner eller Borgerfolk; 2) Angellsstuerne, ligeledes en Stiftelse for 16 fattige Personer af Borgerstand af begge Kjøn; Familien har Fortrinsret. End videre uddeles aarlig større Summer til Fattighuset i Throndhjem, til Vajsenhuset, til husarme og til Skoler. En Tredjedel af Legatets Renter skulle efter Testamentet egentlig stadig oplægges, hvilket dog ikke altid er sket, i det de have været anvendte til forskjellige offentlige og private Indretningers Fremme. Legatets Ejendomme og Regnskabsvæsen bestyres af en lønnet Forstander. Stiftelsens Inspektion udnævnes af Regeringen. En i Throndhjem bekjendt Anekdote udleder A.s Bortskjænken af den hele Formue

med Forbigaaelse af sin Broderdatter og hendes Mand fra den Omstændighed, at man en Aften under et Selskab hos Suhm forsømte at skaffe A. hans sædvanlige Grød. De Angellske Stiftelser have været af overordentlig Betydning, navnlig for Throndhjems By, hvis Fattigvæsen heri har haft sin væsentligste Støtte. Dette forstod man allerede strax ved A.s Død, og hans Begravelsesdag fejredes derfor i Throndhjem med usædvanlige og storartede Ceremonier.

Nicolaysen, Norske Stiftelser I, 506 ff. og III, især S. 760 ff. og 843 f.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Anger, Edvard Julius, f. 1813, Præst. Han er født 6. Okt. 1813 i Kjøbenhavn. Hans Fader var Børstenbinder og Danebrogsmand Samuel A., hans Moder hed Vilhelmine Marie f. Henningsen. Efter at være bleven Student fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn 1830 og theol. Kandidat 1835 var han 1½ Aar Huslærer (paa Bækkeskov i Sjælland); senere boede han en Del Aar i Kjøbenhavn, hvor han 2. Nov. 1839 ægtede Caroline Augusta Wiglar (f. 1818), Datter af Lieutenant i Husarerne F. J. W. I disse Aar dimitterede han til Examen artium og var Lærer i v. Westens Institut, i Maribos Skole og i Efterslægtens Realskole. I 1845 blev han Sognepræst til Svaneke og Ibsker paa Bornholm; senere (1855) forflyttedes han til Gyrstinge og Flinterup ved Sorø og endelig (1868) til Horslunde og Nordlunde paa Laaland. Af hans Forfatterskab maa især fremhæves hans «Udtog af den bibelske Historie» (1864), der tildrog sig fortjent Opmærksomhed og har vundet en ikke ringe Indgang; den er senere udkommen baade i en større og en mindre Udgave, som har opnaaet, den første 4, den anden 3 Oplag. Sammen med Pastor A. Rindom har han udgivet: «Kristelig Katekismus til Brug i Skolen og ved Forberedelsen til Konfirmationen» (1865), ligesom han ogsaa har leveret en ny og noget sammentrængt Udgave af «J. Nissens Samtaler over den bibelske Historie» (1876). Ved Siden af disse Arbejder kan nævnes: «Vejledning for Lægfolk til at forsvare sig imod og gjendrive Baptisternes Vildfarelser m. H. t. Daaben» (1859), «Tolv Prædikener» (1865) og «Vejledning for Lægfolk under Læsningen af Brevet til Romerne» (1867). Hans forskjelligartede Virksomhed i Skolens Tjeneste gjorde det naturligt, at han 1869 blev Medlem af Skolelærer- og Skolelærerinde-Examenskommissionen, i hvis Arbejde han deltog dels som Examinator i Religion, dels som Censor i Dansk. Alder og Svagelighed nødte

ham i 1884 til at udtræde af Kommissionen, og i 1886 har han, der altid har haft et saare godt Navn som Præst og været højt anset baade i sine Menigheder og blandt sine Kolleger, taget Afsked fra sit Embede.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 217. *V. Schousboe.*

Anker, jvfr. Ancher og Ancker.

Anker, Bernt, 1746—1805, Kammerherre, Konferensraad, Handelsmand, Søn af Justitsraad Christian Ancher (f. 1711 † 1765), en af Christianias betydeligste og rigeste Handelsmænd paa sin Tid, og Karen f. Elieson, en Datter af den rige Christiania-Kjøbmand Iver E. Farfaderen Bernt A. (f. 1680 † 1724) var Sognepræst i Land, og dennes Fader Erik Olufsen A. († 1699, se ndfr.), der var indvandret fra Sverige, blev et Par Menneskealdre senere angivet at have tilhørt en gammel værmlandsk Adelsslægt Anckar, der i flere Generationer havde ejet Sædegaarden Agnhammar i Grums Herred, men ethvert Bevis herfor savnes. Bernt A. er født i Christiania 22. Nov. 1746 og undervistes først privat sammen med sine 3 Brødre — han var den næstældste Søn — i Forældrenes Hus, hvorefter han, ledsaget af sin Lærer Christen Hee Hvass, senere Justitsraad og Theaterdirektør, rejste til Kjøbenhavn, ved hvis Universitet han 1764 immatrikuleredes som Student; han rejste imidlertid snart videre med Hvass som Hovmester og besøgte i Løbet af 3 Aar Sverige, Tyskland, Italien, Frankrig og England. Kort efter hans Hjemkomst skal Grev Joh. Hartv. E. Bernstorff have opmuntret ham til at vælge den diplomatiske Bane, og allerede var det næsten bestemt, at han skulde gaa som Legationssekretær til Paris, i hvilken Anledning han udnævntes til Justitsraad, da Moderens indtrængende Opfordring bragte ham til at opgive en Plan, der synes at have været ham kjær, for at overtage Bestyrelsen af Handelshuset i Christiania, hvortil han, vistnok med rette, ansaas bedst skikket blandt Brødrene; den ældste, Iver A., døde allerede 1772 ugift. Under Forhold, der i det hele vare gunstige for den norske Handel, styrede B. A. nu fra 1767—83 i Moderens Navn Huset, hvis Omsætninger stadig voxede og gave sin unge Chef nok at tage Vare, da det foruden sine store Skovejendomme ogsaa besad Bjærgværker og Fabrikker. 1783 foretoges en Udskiftning af det store Bo, hvorefter hver af de 3 Brødre drev sin særskilte Forretning. Ved denne Deling blev B. A. Eneejer af Mosse Jærnværk, der snart blev et af de vigtigste i Landet.

Værket, der i længere Tid havde støbt Kanoner, som imidlertid ikke havde vist sig gode, bragtes under hans Ejendomstid til at levere et saa godt Materiel til Flaaden, at Kommissariatskollegiet i 1799 erklærede sig mest betrygget ved dette. Desuden ejede han Hakedals Jærnværk, der kom i en udmærket Drift, det ejdsvoldske Guldværk, senere drevet som Kobberværk (Lyssjø Værk), der dog ikke lønnede sig under nogen af disse Former, to Kobberværker i Numedal, der lidet svarede Regning, og et Blyværk paa Hadeland, senere drevet paa Kobber, men med lidet Udbytte, ligesom ogsaa nogle mindre Anvisninger i Nitedalen og Hakedalen. En Boring efter Stenkul ved Christiania blev ligeledes uden Resultat. Foraedlingen af Trælasten var dog den vigtigste Side af hans Virksomhed, og hans fordelagtige Kontrakter med det engelske Admiralitet viste bedst, hvor højt den norske Trælast den Gang sattes. I mange Aar udskibede han fra Christiania, Frederiksstad og Moss o. 170 Ladninger Trælast aarlig, hvoraf Statens Indtægt alene var 30000 Rdl. om Aaret. Han havde paa én Gang 40 Skibe i Søen og var den første Nordmand, der udrustede en Ostindiefarer, som udgik fra Moss 1792 og vendte hjem 1793.

Ligesom Faderen Chr. A. i Tiden omkring 1760 havde deltaget i Bestræbelserne for Oprettelsen af en Bank i Christiania, saaledes var Sønnen B. ved 1770-Tiden interesseret i det da gjenoptagne Forsøg paa at realisere dette Ønske inden den norske Handelsstand, uden at det dog heller denne Gang kom til Udførelse, vistnok især paa Grund af det Struenseeske Ministeriums Fald. Endnu i 1796 beskjæftigede denne Sag A., i det han da i Tidsskriftet «Hermoder» skrev en Afhandling paa Fransk om Nødvendigheden af en Bank i Norge, ledsaget af en fuldstændig Plan for dens Organisation i Christiania. Ikke alene det negative Resultat af denne Plan, men mange andre Omstændigheder havde stødt A.s patriotiske Følelser; baade offentlig og privat udtaler han sig i meget stærke Udtryk om Norges Tilsidesættelse, paa samme Tid som hans Hengivenhed for Kronprins Frederik og senere ogsaa for hans Gemalinde, Prinsesse Marie, lægger sig for Dagen paa mange Maader og i de stærkeste Former. Den omtalte politiske Misfornøjelse gav vistnok ogsaa Anledning til, at A. med flere norske Patrioter vendte sine Øjne mod Sverige som det Sted, hvorfra der kunde ventes Hjælp; Underhandlinger i denne Retning synes baade i 1772 og 1790 at have været i Gang uden dog at føre til noget Resultat.

I Aaret 1774 udnævntes A. til Etatsraad og i 1790 til Konferensraad; i 1792 blev han Kammerherre og fik 1803 Danebrogsordenen. Under et Ophold i Kjøbenhavn i Begyndelsen af 1804 modtog han af Kronprinsen Tilbud om at blive Finansminister, men afslog det af Hensyn til sine mange egne Forretninger. 1778 bleve A. og hans 2 Brødre samt 2 Fættere optagne i den danske Adelsstand under Form af en Naturalisation, i det Familiens svenske Adelskab nævnes i Patentet. Som ovenfor nævnt er der aldrig ført noget Bevis for dette Adelskab, hvorpaa Familien i de mere end 100 Aar, hvori den havde boet i Norge, heller ingen Sinde havde gjort Fordring. Tanken herom er vistnok først opstaaet ved A.s Bekjendtskab med den svenske Rigsheraldiker Baron Tilas under hans Ophold i Stockholm i Aaret 1772, og de Beviser, A. angiver at have faaet fra denne, have næppe bestaaet i andet eller mere end Bevidnelsen om, at der i Sverige havde levet en i 1625 paa Ridderhuset introduceret Slægt af Navnet Anckar, hvorfra den norske Familie kunde antages at nedstamme, og større Fordringer har den danske Regering vistnok heller ikke stillet til Beviset ved Nobilitationen af Personer, der allerede vare saa fremtrædende som de 5 Fættere A.

I Aaret 1788 havde A. den Ære at have Kronprins Frederik til Gjæst i sit Hus, medens denne opholdt sig i Christiania efter Tilbagekomsten fra Felttoget i Sverige, efter at han først havde modtaget ham og hans senere Svigerfader, Prins Carl af Hessen, paa Moss med Festligheder, Illuminationer og Indskrifter. Ved Afrejsen forærede Kronprinsen ham en Brillantring som Naadestegn. — I 1804 rejste A. til Kjøbenhavn og der fra til England, men vendte i Slutningen af Aaret igjen tilbage til Kjøbenhavn, hvor han forblev udover Vaaren 1805; hans allerede før noget vaklende Helbred forværredes her, og under et Selskab, han selv holdt, blev han pludselig syg og maatte gaa til Sengs, og allerede den følgende Morgen, 22. April 1805, afgik han ved Døden. Hans Lig førtes til Christiania.

Allerede 19. Dec. 1801, kort før en Rejse til England, havde A. skrevet sit Testamente, som han vistnok havde tænkt at forandre, men dette var imidlertid ikke sket før hans Død. Testamentet bestemte, at Boets Masse, der ved A.s Død udgjorde omtrent $1^1/_2$ Mill. Rdl. foruden $^1/_2$ Mill. i usikre Fordringer, skulde holdes samlet som et Fideikommis, der skulde bestyres af hans Broder, Kammerherre Peder A. og tre af hans mest betroede Fuldmægtige,

Jacob Nielsen, Thomas Bagge og Lars Semb, der 1808 fik Titel af Agenter. Renterne skulde dels tilfalde hans Broderbørn, dels forskjellige velgjørende Indretninger. Hans Slægtninges store Fordringer betyngede imidlertid snart Fideikommisset med en betydelig Gjæld, de florissante Tider afløstes af Krig, der standsede Handelen; Finansernes Forvirring, det tvungne Bankindskud, Understøttelser til forskjellige Øjemed og en maaske ikke altid heldig Administration svækkede den store Stiftelse, og efter den opsigtvækkende Ildebrand paa Bordtomterne i Christiania 4. Maj 1819, hvor store Værdier tilintetgjordes, maatte Fideikommisset i Dec. s. A. overgives til Skiftebehandling ved en Kommission, der først i 1832 tilendebragtes saaledes, at Broderbørnene og deres Descendenter fremdeles kunne oppebære temmelig betydelige Summer, men da en Deling uden Begrænsning finder Sted, bliver hver enkelts Andel kun ringe, og Karakteren af et Fideikommis er tabt.

Blandt A.s mange Gaver til offentlige og velgjørende Øjemed kan nævnes det af ham og Hustru i 1778 oprettede Ankerske Vajsenhus i Christiania, der har besørget en Mængde fattige Børns Opdragelse, og som vel paa Grund af Administrationens Forsømmelighed i mange Aar efter Fideikommissets Opbud (1822—51) maatte indstille sin Virksomhed, men dog nu atter er i god Gang. Til Krigsskolen i Christiania skjænkede han det Lokale, den endnu benytter, hvortil senere kom hans Samlinger af Naturalier og Instrumenter samt hans Bibliothek. Christiania Kathedralskole fik 1799 af ham hans afdøde Broder Jess A.s Bibliothek, ligesom den i Følge hans eget Testamente fik hans egen Have i Christiania til at benyttes som botanisk Have. Den af ham beboede Gaard skjænkede han til offentlig Brug, og den har indtil denne Tid været stillet til Afbenyttelse for Landets regerende Konge som et kongeligt Palæ. Bekjendt er ogsaa hans Arbejde for at skaffe Norge et Universitet, til hvilket han tilbød at forære Kammerherre P. F. Suhms Bibliothek paa 100000 Bind, hvilket denne havde erklæret sig villig til at sælge for en Livrente til sig og sin Hustru. Da Universitetsplanen var opgivet, holdt han selv tillige med Rektor N. Treschow og Dr. med. Joh. Müller offentlige Forelæsninger gjennem to Vintre over Fysik og Æsthetik, Filosofi og Kemi. A.s private Godgjørenhed var storartet og kan uden Overdrivelse betegnes som fyrstelig, hans Mæcenatvirksomhed var af vidtrækkende Betydning. Ogsaa hans dygtige Arbejde som

Tolddirektør i Akershus Stift i 9 Aar er væsentlig at henføre til hans velgjørende Virksomhed.

A. optraadte imidlertid lige over for Litteraturen ikke alene som Mæcenas; han er ogsaa selv Forfatter af et ikke lidet Antal Skrifter: Afhandlinger, Taler, Gravskrifter, Dramaer, Digte osv., ganske vist af meget forskjelligt, til Dels endog af lidet Værd, men dog altid røbende den dannede og intelligente Mand. Forfatterskabet er selvfølgelig ikke synderlig originalt, men, dannet efter gode, især franske, Mønstre, lykkes det ham oftere at præstere Arbejder, der i alle Fald delvis have et ægte rhetorisk Sving, om han end pludselig kan dale derfra til det trivielle. Samtiden er enig om, at han var en fortræffelig Deklamator, og derfor var han ogsaa en heldig Aktør i mange af de Roller, hvori han optraadte baade paa det dramatiske Selskabs Theater i Christiania, for hvilket han var en af de væsentligste Grundlæggere og Støtter, og paa sit eget private Theater paa Mosse Jærnværk, hvor han et Par Gange aarlig samlede en udvalgt Kreds omkring sig. Udgivelsen af sit litterære Efterladenskab havde han i sit Testamente overdraget til den bekjendte Forfatter Christen Pram, som derfor oppebar 5000 Rdl. Paa Grund af forskjellige Omstændigheder — Uenighed mellem Pram og Administrationen, de trykkede Tider, Rigernes Adskillelse i 1814, Prams Ansættelse i Vestindien og Død sammesteds — blev der intet af den hele Plan, og A.s Forfatterskab henligger derfor endnu, for største Delen utrykt, blandt Prams Papirer i Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn. Han var Medlem af Videnskabsselskaberne i Throndhjem, Stockholm og London.

A. var gift siden 1773 med en fortræffelig Dame, Matthia Collett (f. i Christiania 28. Maj 1737, † sammesteds 21. Juli 1801), siden 1768 Enke efter Morten Pedersen Leuch, Handelsmand i Christiania og Ejer af Bogstad, til hvis Bryllup i 1758 Chr. Br. Tullin skrev sit berømte Digt «Majdagen». Hun var en Datter af den i 1740 afdøde Kjøbmand Peter Collett af engelsk Herkomst og tilhørende Christiania Handelspatriciat. Hendes Bisættelse gav Anledning til en storartet Sørgefest i Christiania. I flere Aar forblev A. ugift, men tænkte dog i 1804 atter paa at indgaa Ægteskab og friede endog, skjønt uden Held, til den unge, rige og smukke Louise Pløen, siden Fru de Thygeson. Kort før sin Død blev han imidlertid forlovet i Kjøbenhavn med Frk. Christiane Georgine Louise Falbe, senere Baronesse Selby, hvem han derfor testamenterede en betydelig Sum Penge.

Det er begribeligt, at A. maatte indtage en ganske særegen Position, ikke alene i sin Fødeby Christiania, der var hans egentlige Domæne, men i begge de forenede Kongeriger, med hvis Dynasti han endog stod paa en for en Undersaat sjælden fortrolig Fod; og det er ogsaa let forklarligt, at dette paa et Temperament som hans i nogen Grad maatte virke til at fremkalde ikke liden Forfængelighed, noget, der paa mange Maader og ved mange Lejligheder træder klart nok frem; men det maa tillige erindres, at han var saa exceptionelt stillet som ingen Mand før eller senere i Norge, saa at næppe nogen i hans Sted havde undgaaet det Skjær, hvorpaa han strandede. Efterslægten, der mindre lider under det Tryk, en saadan Personlighed uvilkaarlig øver paa Samtiden, har imidlertid desto større Grund til at sætte Pris paa de store Egenskaber, han virkelig besad, og det meget gode, han udførte, selv om dette paa Grund af Tidernes Ugunst ikke fik den Udstrækning, han havde tilsigtet for sit Fædreland og sin Fødeby.

Autobiogr. af A. i Nyerups og Lahdes Saml. af danske Mænds Portr. m. biogr. Efterretn. III, 1 ff. Moe, Tidsskr. f. norsk Personalhist. 1. R. S. 369 ff. 466 ff. Daae, Det gamle Christiania, især S. 235 ff. Norsk Hist. Tidsskr. 2. R. I, 492 ff. Huitfeldt, Christiania Theaterhist. Collett, En gammel Christiania-Slægt S. 145 ff.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Anker, Carsten Tank, 1747—1824, norsk Statsmand, Søn af nedennævnte Erik A., var født paa Frederikshald 17. Nov. 1747 og tiltraadte 1759 med sin Broder Peter A. og 4 Fættere fra Christiania en fleraarig Udenlandsrejse. Fra 1771—72 opholdt han sig som Udsending fra flere af de større norske Handelshuse i Stockholm for at underhandle om en mere hensigtsmæssig Ordning af Tømmerflødningen paa Klarelven uden dog at opnaa det Resultat, som ønskedes fra norsk Side. Hans Optræden i Sverige vakte imidlertid Mistanke om, at han ogsaa arbejdede for hemmelige, politiske Planer, og da Gustav III under A.s Ophold i Stockholm havde foretaget sit Statskoup, blev det fra Kjøbenhavn betydet ham, at han burde vende tilbage, hvad da ogsaa skete. Han traadte snart efter ind paa Embedsbanen, blev 10. Maj 1774 Sekretær i General-Landøkonomi- og Kommerce-Kollegiet, 1776 3. Kommitteret i dette og Justitsraad, 1781 3. Deputeret i Bjærgværksdirektoriet og 1784 2. Deputeret. 1779 blev han Etatsraad, 1784 Konferensraad. 14. Jan. 1778 optoges han i Adelsstanden, — eller, som det hed, hans paastaaede ældre svenske Adelskab blev anerkjendt. Da Bjærgværksdirektoriet ved kgl. Resolution af 28. Jan. 1791 ophævedes,

fik A. Afsked med Pension. Han saa i denne Foranstaltning et Værk af Grev Reventlow, en Ytring af en fra denne mod ham personlig rettet Forfølgelse, og fattede siden en stærk Uvilje mod Rentekammerets Præsident. Imidlertid beholdt han dog sin Post som første Direktør i den saakaldte Realisations-Kommission, der var oprettet 1792 efter Ophævelsen af det 1782 stiftede forenede Handels- og Kanalkompagni, der igjen havde afløst den 1777—82 bestaaende norske Fabriksdirektion. I begge disse havde A. været Medlem af Direktionen. Som Direktør i den nye Kommission havde han tillige det specielle Opsyn med samtlige Statens norske Glasværker. I 1792 traadte han ind som 1. Direktør i Bestyrelsen for det dansk-asiatiske Kompagni, hvilken Post han beklædte indtil 1811. Derhos erhvervede han i 1794 en betydelig Ejendom i Norge, i det han kjøbte Ejdsvold Jærnværk. Som Udsending for det asiatiske Kompagni opholdt A. sig fra Avg. 1801 til Jan. 1805 i London for at ordne dettes Handelsanliggender i Forholdet til det engelsk-ostindiske Kompagni, en Opgave, der synes at være lykkedes for ham paa en aldeles udmærket Maade, og som indbragte ham en storartet Hædersgave fra Kompagniet. I 1807 udførte han en større Pengeforretning for Regeringen i Hamborg og afsluttede en Handel af Skibstømmer for Marinen. I 1811 bosatte han sig paa Ejdsvold Jærnværk, hvor hans Virksomhed imidlertid snart kom til at lide under det Tryk, der i de nærmest følgende Aar hvilede paa alle Norges Næringsveje. Derimod deltog han med usvækket Kraft i det offentlige Liv.

Under sit Ophold i Kjøbenhavn havde han staaet Kongehuset nær og var navnlig bleven nøje bekjendt med Tronfølgeren, Prins Christian Frederik; da denne i 1813 kom til Norge som Statholder, blev A. strax en af de Mænd, til hvis Raad Prinsen under de daværende farefulde Omstændigheder lyttede med størst Opmærksomhed. Saaledes indhentede han i Sept. 1813 A.s Betænkning angaaende den paatænkte Oprettelse af en norsk Regeringskommission. Efter Kielerfreden havde Prinsen under sin Rejse til Throndhjem et Møde paa Ejdsvold Værk, og da han kom tilbage fra Throndhjem, holdtes her hos A. det bekjendte Møde paa Ejdsvold 16. Febr. 1814, hvori besluttedes, at Norge skulde erklæres uafhængigt, og at der skulde indkaldes en Rigsforsamling. Inden denne, der ligeledes holdtes paa Ejdsvold, kunde træde sammen, havde A. forladt Norge og kom saaledes ikke til at tage Sæde i den nye norske Regering, hvori han 2. Marts udnævntes

til Regeringsraad og 19. Maj til Statsraad. I Marts 1814 gik A. over Nordsøen til England for der at virke i Norges og Christian Frederiks Interesser. Han arbejdede her, til Dels benyttende sig af sine Bekjendtskaber fra sit tidligere Ophold, med en aldrig svigtende Energi for at krydse Stormagternes og den svenske Politik. Men hvor megen Dygtighed han end udfoldede, saa kunde han ikke sætte noget igjennem, uagtet han arbejdede til det sidste. I 1815 fik han Afsked som Statsraad og vendte tilbage til Norge, hvor han snart forsonede sig med den nye Tingenes Orden og endog traadte i et nærmere Forhold til Kronprins Carl Johan, hvem han gjentagne Gange havde som Gjæst i sit Hus. 1816 modtog han ogsaa Tilbud om at blive Gesandt i Lissabon, hvad han dog ikke kunde antage.

Hans økonomiske Stilling var i hans senere Leveaar ingenlunde god; Jærnværket var næsten at betragte som nedlagt. Han bestyrede fremdeles Statens Glasværker og afgik under en Rejse paa et af disse, Biri Glasværk, ved Døden 13. Marts 1824. — A. var tillige en kundskabsrig Mand med store litterære Interesser, der virkede som Mæcenas og havde betydelige Samlinger af Manuskripter og Bøger. 1784 ægtede han Hedevig Conradine Ernestine Christine Wegener (f. 1763 † 1846), en Datter af Generallieutenant Vilh. Theod. W.

Moe, Tidsskr. f. norsk Personalhist. I, 431 ff. Lassen, Norske Stamtavler I, 88 ff. Y. Nielsen, Bidrag til Norges Hist. i 1814 I, 3 f. II, 34 ff. Y. Nielsen, Norges Hist. efter 1814 I, 29 f.

Yngvar Nielsen.

Anker, Erik (Berntsen), 1709—85, Handelsmand, Søn af efterfølgendes Søn, Bernt A., Sognepræst til Land. Var født i Land 14. Sept. 1709 og nedsatte sig efter at have arvet en Farbroder, der havde været Kjøbmand, i 1741 som Kjøbmand i Christiania, hvorfra han 1743 flyttede til Frederikshald. Samme Aar ægtede han Anne Cathrine Tank (f. 1723 † 1761), en Datter af Kjøbmand Carsten T. A. synes at have været en driftig og foretagsom Forretningsmand, der i en ikke ringe Udstrækning drev Spekulationer. Efter først at have forsøgt med et Sæbesyderi paa Frederikshald, kjøbte han 1749 i Forening med Mathias Wærn Mosse Jærnværk. Saa længe Wærn forestod dettes Drift, skal den ikke have vist sig lønnende; men da A. overtog Bestyrelsen fra 1756, gik det bedre. Fra 1767 var han Eneejer af Jærnværket og det dermed fra 1751 forbundne Kanonstøberi, men solgte 1776 det

hele til sine Brodersønner Jess og Bernt A. i Christiania. Under Frederik V's Besøg i Norge 1747 blev A. udnævnt til Agent med Justitsraads Rang. Han døde 1. Jan. 1785.

Lassen, Norske Stamtavler I. 87. *Yngvar Nielsen.*

Anker, Erik Olufsen, 1644—99. Handelsmand, var Stamfaderen for den norske Slægt af dette Navn; skrev sig Ancher. Han var født i Gøteborg 4. Okt. 1644 og opholdt sig i sin Ungdom i England. I et af Aarene 1667—69 bosatte han sig i Christiania, hvor han 12. Febr. 1673 ægtede Maren Larsdatter (f. 1651 † 1725), en Datter af Kjøbmand Lars Larsen, og gjennem dette Ægteskab kom han i Forbindelse med Stedets ældre Handelsslægter. Han erhvervede sig en efter Datidens Forhold betydelig Formue.

Lassen, Norske Stamtavler I. 84. *Yngvar Nielsen.*

Anker, Johan Peter Andreas, 1831—76, Officer, er født 22. Febr. 1831 paa Almegaard i Knudsker Sogn paa Bornholm, hvor hans Fader Michael A. (f. 1801) var Proprietær. Moderen hed Kirstine f. Rasch (f. 1797). I sin Ungdom lagde han sig efter Landvæsen, men kom i 1856 til Kjøbenhavn for at gjennemgaa Artilleriets Elevskole. Efter Afgangen derfra ansattes han som Sekondlieutenant ved Bornholms Milits. I Dec. 1860 ægtede han Robetta Karoline Kvintus (f. 27. Sept. 1838), som bragte ham en Ejendom i Rønne i Medgift. Senere forsøgte han sig som Skuespiller paa Theatret i Alhambra, men opgav Scenen, saa snart det i 1863 tegnede til Krig, for frivillig at tage Tjeneste. Han blev ansat som Artillerikommandør for Skansen Nr. 2 i Dybbølstillingen, og da det artilleristiske Angreb paa denne begyndte, udmærkede han sig ved et sjældent Mod og en dygtig Benyttelse af Skansens Riffelkanoner (i hvilken Henseende han dog maa dele Æren med Skansens anden Artilleriofficer, Lieutenant C. Castenskjold), saa han henledte først Fjendens og dernæst det danske Folks almindelige Opmærksomhed paa sig. Ved Stormen 18. April var der saaledes givet Befaling til, at A. skulde fanges levende, hvilket ogsaa lykkedes, ligesom hans Billede er anbragt paa det bekjendte tyske Sejrsmonument i Berlin, hvorpaa en Fremstilling af Stormen findes[1]. Allerede forinden Kampen den 18. var A. bleven udnævnt til Ridder af Danebrog; senere skjænkede en Del Medborgere og Medborgerinder ham en Æressabel, og endelig udnævntes han til karakteriseret

---

[1] Han modtog ogsaa en anerkjendende Adresse fra fjendtlige Officerer.

Premierlieutenant i den bornholmske Milits. Fredstjenesten passede dog ikke for A., og han erholdt derfor i 1865 sin Afsked. Han døde 27. Jan. 1876.

Danmarks anden Kamp for Slesvig 1864, fortalt af en gl. Soldat. Dags-Telegr. 29. Jan. 1876. Chr. Christensen, Krigsminder fra Dannevirke og Dybbøl, Kolding 1886. *P. N. Nieuwenhuis.*

Anker, Niels, 1735—1806, Handelsmand, Søn af Grosserer Jan A. paa Bragernæs (Drammen), fødtes i denne By. I 1776 kjøbte han det paa Frederikshald anlagte, privilegerede Sukkerraffinaderi, hvis Drift han betydelig udvidede. Han erhvervede sig en stor Formue, som han til Dels disponerede i veldædige Øjemed til bedste for den By, i hvilken han boede. 28. Maj 1790 blev han naturaliseret som Adelsmand og skrev fra da af sit Navn med k, medens det tidligere bogstaveredes med ch. Han var gift med Elen Margrethe Stang († 1807). Han døde 11. Nov. 1806.

Moe, Tidsskr. f. norsk Personalhist. I, 456 f. 528. Lassen, Norske Stamtavler I, 105. Nicolaysen, Norske Stiftelser III, 847. *Yngvar Nielsen.*

Anker, Niels, 1764—1812, Handelsmand, Brodersøn af den foregaaende, Søn af Grosserer Peter A. (f. 1736 † 1776), født 24. Okt. 1764. Fra 1780—92 uddannede han sig for Handelen i Holland og England og traadte efter sin Hjemkomst ind i Farbroderens Forretning. Sammen med Broderen Jan og Farbroderen blev han 1790 naturaliseret som Adelsmand. Ved Farbroderens Død i 1806 arvede de to Brødre en større Del af dennes Formue. Paa forskjellige Maader, som ved en stor Pengegave til det norske Universitet i 1811, ved et betydeligt Bidrag til det nye Søværn osv., viste A. i Trængselsaarene 1807—14 en stor patriotisk Offervillighed. I 1809 udnævntes han til Ridder af Danebrog. Han døde 13. Maj 1812. Han ægtede 9. Dec. 1796 Annette Beata v. Wackenitz (f. 1776 † 1855), Datter af General August Frederik v. W. og Marie Elisabeth f. Adeler.

Moe, Tidsskr. f. norsk Personalhist. I, 458 f. 526. Lassen, Norske Stamtavler I, 107. Nicolaysen, Norske Stiftelser III, 847. *Yngvar Nielsen.*

Anker, Peder, 1749—1824, norsk Statsmand og Godsejer. Født i Christiania 8. Dec. 1749 blev han efter at have modtaget den sædvanlige Undervisning, og efter et Aars Ophold ved Kjøbenhavns Universitet, med Bernt A. og to andre Brødre samt Fætterne Carsten og Peter A. sendt paa en fleraarig Udenlandsrejse. Efter sin Hjemkomst kjøbte han 1772 Gaarden Bogstad i Nærheden af

Christiania med de den tilliggende Skovejendomme, der yderligere forøgedes ved Indkjøb af Skove i Nord og Vest for Randsfjorden. Dermed forenede han i 1791 Bærums Jærnværk og dettes Skove; i sine sidste Leveaar føjede han endnu dertil Moss' og Hakedalens Jærnværker. Han var saaledes en af Norges betydeligste Godsejere; Bogstad var hans Hovedgaard, som han paa mange Maader udvidede og forskjønnede. 1788 blev han titulær Generalkrigskommissær og var under Felttoget i Sverige Medlem af Feltkommissariatet, i hvilken Stilling han skal have indlagt sig Fortjenester. 30. Jan. 1780 blev han udnævnt til Generalvejintendant i Akershus Stift, i hvilken Stilling han uden at oppebære Løn ledede den største Del af de norske Vejes Nybygning. Som Generalvejintendant var Planlægningen af de nye Vejanlæg hans Hovedopgave, hvorunder han navnlig skulde konferere med Almuen om dens Mening. I Forening med Generalvejmestrene N. F. og G. A. Krohg har A. Æren for at have skabt det norske Vejnet. Den throndhjemske Hovedvej over Gudbrandsdalen var inden Udgangen af det 18. Aarhundrede i færdig Stand efter de Ødelæggelser, den havde lidt ved Flommen i 1780, med en dobbelt Linje paa begge Sider af Mjøsen. Hovedvejen fra Christiania til Vestlandet, navnlig med betydelige Arbejder ved Holmestrand i 1790—93, den smaalenske Hovedvej til Svinesund, der indtil omkring 1850 var Norges mest befærdede Vej, og den bergenske Hovedvej over Valdres, med en dobbelt Linje gjennem Hakedalen og over Ringerike, vare de øvrige store Aarer i det Vejnet, der omkring 1800 var i fuld Stand. Navnlig aabnede den nye bergenske Hovedvej en vigtig Kommunikationslinje, hvor der hidtil kun havde været fremkommeligt paa Hesteryggen. A. havde i 1800 med Bevidnelse af Kongens særdeles Tilfredshed med, hvad han havde udrettet, fratraadt som Generalvejintendant, men kunde dog ikke løsrive sig fra Vejarbejdet, for hvilket han nærede en ren Begejstring, og han vedblev derfor med særlig kongelig Tilladelse at føre Tilsyn med Bygningen af endnu ikke færdige Hovedveje. I Grunden slap han aldrig denne Sysselsættelse med Vejvæsenet, i det han vedblev at arbejde for nye Vejforbindelser, saaledes for en sammenhængende Vejlinje fra Christiania til Bergen tværs igjennem «de øde Fjældstrækninger og brutale Situationer med præcipice Bjærge, hvormed Bergens Stift mere end som det øvrige Norge er begavet», som det hedder i en til A. derom indkommen Skrivelse. Dette er en stor Tanke, der endnu venter paa sin Gjennemførelse, som dog næppe kan

komme, før der bygges Jærnbane. De Veje, der fuldførtes efter A.'s Planer og under hans Ledelse, byggedes for en stor Del ved dertil kommanderede hvervede Soldater; de vare efter den moderne Tids Fordringer langtfra tilfredsstillende, men opfyldte dog for sin Tid de Krav, som stilledes til et saadant Arbejde. Med alle sine Bakker betegnede de et stort Fremskridt i Udviklingen af de norske Samfærdselsmidler, og de gjøre paa sine Steder fremdeles god Tjeneste. A., der paa sine egne Ejendomme lod udføre storartede tekniske Arbejder, navnlig en Kehrrad, der førte Tømmeret fra hans Skove ved Randsfjorden over i Sørkedalsvasdraget ved Bogstad, interesserede sig ogsaa varmt for Kanaliseringen af flere norske Elve, bl. a. for Anlægget af en Kânal fra Christiania til Øjeren, som dog aldrig kom i Stand.

For sine Fortjenester af Fædrelandet blev A., som allerede 1801 var bleven Kammerherre, 1809 først Ridder og senere Kommandør samt 1812 Storkors af Danebrog. Under Krigsaarene fra 1807 af viste A. paa mange Maader sit offervillige Fædrelandssind. Han stod da Prins Christian August meget nær og blev gjennem sin Svigersøn, Grev Herman Wedel Jarlsberg, dragen ind i dennes og Prinsens Forbindelser med de svenske Revolutionsmænd. Under Norges betrængte Stilling ledede A.'s med flere andres Tanker hen paa en politisk Forening med Sverige som begge disse Landes eneste Redningsmiddel mod Ruslands truende Vælde, selv om Vejen dertil maatte banes gjennem et Brud med Danmark. I A.'s Hjem paa Bogstad førtes en Del af disse Forhandlinger, og uden at være nogen Leder vedblev dog A. at staa som en af de mest bemærkede Medlemmer af det nye unionelle Parti. Ogsaa efter at de første Planer vare opgivne efter Christian Augusts Død, vedblev A. at have Forbindelser i Sverige, hvor han allerede fra Gustav III's Tid havde flere personlige Venner, og han stod lige til Kielerfreden under sin Svigersøns politiske Indflydelse. I 1814, da Grev Wedel ved Aarets Begyndelse var fraværende fra Landet, lod alligevel A. sig af Prins Christian Frederik bevæge til at deltage i det forberedende Møde paa Ejdsvold 16. Febr., uagtet han maatte vente, at de der fattede Beslutninger ikke vilde finde Grev Wedels Bifald. Ved Valgene til Rigsforsamlingen paa Ejdsvold blev A. Repræsentant for Akershus Amt og var senere Forsamlingens førstvalgte Præsident. For øvrigt spillede han i denne Forsamling, hvor han helt tilhørte det unionelle Parti, ingen synderlig Rolle, og han holdt sig ogsaa i den øvrige Del af Mærkeaaret 1814 uden for de politiske Begiven-

heder; han var saaledes ikke Medlem af det overordentlige Storting, der besluttede Foreningen med Sverige. Derimod traadte han, efter at denne var bragt i Stand, ind i den nye Regering, i det han 18. Nov. af Carl Johan udnævntes til Statsminister og Chef for Statsraadsafdelingen i Stockholm. Som saadan flyttede han samme Aar til Stockholm, hvor Statsraadsafdelingen i Jan. 1815 begyndte sine Funktioner. I samme Maaned modtog A. Serafimerordenen. Nogen ledende Stilling i Regeringen kom han aldrig til at indtage og har heller aldrig eftertragtet. Hans Opgave som Statsminister var hovedsagelig indskrænket til at være Tolk for Regeringen i Christiania hos Carl Johan; navnlig var han altid virksom som Midler og Mægler mellem denne og Grev Wedel, naar der gjorde sig en stærkere Meningsforskjel gjældende mellem dem, uden at han dog i Længden kunde vedligeholde det en Gang bestaaende gode Forhold. Da Grev Wedel traadte ud af Regeringen, søgte og fik ogsaa A. sin Afsked fra 1. Juli 1822. Han flyttede derefter til Bogstad, hvor han tilbragte sine sidste Levedage. Han døde her 10. Dec. 1824.

Uden at være nogen fra Begavelsens Side fremragende Mand var A. dog en af sin Tids mest bemærkede Personligheder i Norge. Gjennem sine Rigdomme var han i Stand til at føre et stort Hus og samle mange om sig. Gammelnordisk Gjæstfrihed og fin Dannelse gave der Tonen sit Præg. Paa sine Udenlandsrejser indkjøbte han det store Galleri, der fremdeles er Bogstads Prydelse, og hvori findes mange Mesterværker. Hans ydre Optræden havde meget af Magnaten, men der var tillige ved ham en vindende Gemytlighed, som sjælden undlod at gjøre sin Virkning. Ved sin ihærdige og uegennyttige Virken for Udviklingen af Norges Vejvæsen indlagde han sig store og uvisnelige Fortjenester af sit Lands Opkomst og banede Adgang til Egne, hvor der tidligere næsten havde været ufremkommeligt. Som Statsmand var han begrænset, men ejede dog i sin Personlighed flere gode Betingelser for at være den første Nordmand, der i Egenskab af Statsminister skulde repræsentere sit Land i den svenske Hovedstad. A. ægtede 1772 Anna Elisabeth Cold, Datter af Overhofrets-Justitiarius I. A. C. Hun døde 1803 paa Bogstad. Af deres 4 Børn blev kun Karen, gift med Grev Wedel, voxen og overlevede Forældrene.

Lassen, Norske Stamtavler I, 94 ff. Saml. t. d. norske Folks Spr. og Hist. II, 336 ff. Norsk Hist. Tidsskr. IV, 251. 254 ff. 262 ff. Y. Nielsen, Norges Historie efter 1814 I, 16 ff. 505.

Yngvar Nielsen.

Anker, Peter, 1744—1832, Gouvernør i Ostindien. Født 31. Juli 1744 paa Frederikshald, hvor hans Fader, Peter A., var bosat som Kjøbmand, modtog han en omhyggelig Opdragelse og blev derpaa 1760—65 sammen med sin yngre Broder Carsten sendt paa en længere Udenlandsrejse, paa hvilken de ogsaa vare sammen med Bernt og Peder A. med disses to Brødre. 1773 blev han Konsul i Hull, hvor han navnlig med Dygtighed varetog de norske Trælasthandleres Interesser og tillige indhentede Oplysninger om de nyeste tekniske Opfindelser, deriblandt fornemmelig Dampmaskinen. 1777 blev han Generalkonsul i London, hvor han ogsaa lagde sin Dygtighed for Dagen; efter Freden i Versailles 1783 modtog han som Tegn paa Regeringens Erkjendtlighed for de Tjenester, han under Krigen havde vist Danmarks og Norges Skibsfart og Handel, den sjældne Udmærkelse Guldmedaillen pro meritis. 1786 blev A. med Titel af Oberst udnævnt til Gouvernør over Trankebar og det dansk-asiatiske Kompagnis siden 1777 af Staten overtagne øvrige Besiddelser i Ostindien. 1788, samtidig med at han udnævntes til Generalmajor, ankom han til Trankebar, hvor han mødtes af mange Vanskeligheder. Uden Støtte paa nogen Kant maatte han arbejde paa at bringe Orden i de indviklede Forhold. Han begyndte strax at optræde med Strænghed mod dem af de indfødte, der udsugede og ophidsede sine Landsmænd, uden at det dog altid lod sig gjøre at skaffe Retten den Respekt, som skulde tilkomme den. Med Rajahen af Tanjore, paa hvis Territorium Trankebar var anlagt, lykkedes det ham allerede 1788 at istandbringe en meget fordelagtig Overenskomst, hvorved han gjennem Forpagtning af Distriktet Tiruvidikally og ved Fornyelse af nogle andre, ældre Forpagtninger fik en Udvidelse af Trankebars Landomraade, mod at den dansk-norske Stat kom Rajahen til Hjælp i hans finansielle Forlegenhed med et større Laan, der kunde tilstaas paa meget fordelagtige Vilkaar. Efter en Del Vanskeligheder, der forvoldtes ved de politiske Forhold i Evropa, opnaaedes 1790 Regeringens Godkjendelse af denne Overenskomst. Med de i Trankebar levende Missionærer, der ikke vilde bøje sig for Gouvernørens overordnede Avtoritet, havde A. mange Kampe og blev derved udsat for megen Miskjendelse. Til Trods for Koloniens yderst daarlige Militærvæsen forstod A. under Englændernes Kampe med Tippo Sahib og under deres Krig med Frankrig, der ogsaa udstraktes til Indien, at opretholde en for sin Stats Interesser betryggende Nevtralitet. I 1801 lod dette sig dog ikke længere gjøre. A. maatte da overgive

Trankebar og de øvrige Etablissementer til Englænderne, men erholdt dem i 1802 atter udleverede. Ved Modtagelsen sparede han Statskassen for flere betydelige Udgifter. Som Anerkjendelse for hans mangesidige Fortjenester blev han 1804 Ridder (Storkors) af Danebrog. Imidlertid var han bleven træt af Livet i Trankebar med dets mange Haande Fortrædeligheder, og da tillige hans Helbred var stærkt medtagen, maatte han i Febr. 1806 forlade Indien. 10. Juli 1807 erholdt han Afsked med fuld Gage i Vartpenge. I 1808 bosatte han sig i Norge, hvor han levede paa Gaarden Øraker i Nærheden af Christiania, omgiven af sine litterære og ethnografiske Samlinger. I 1814 overtog han for Christian Frederik at gjøre en Rejse til England, hvor han imidlertid intet udrettede. Han døde ugift paa Øraker 17. April 1832. En større Del af hans Tegninger fra Indien er af hans Familie overdraget til det ethnografiske Musæum i Christiania; hans Samling af sjældne indiske Gudebilleder findes i det ethnografiske Musæum i Kjøbenhavn. A. var i sine forskjellige Embedsstillinger en ivrig og uinteresseret Mand, der uden Hensyn til sig selv opofrede sig for det almene bedste. Gjennem sit lange Ophold i England og i dette Riges indiske Besiddelser var han bleven indforlivet i den engelske Dannelse og Levemaade, saaledes at han af de fleste toges for en Englænder. Dette kom ham tillige med hans Forbindelser med flere af de mest højtstillede Englændere til megen Nytte under hans Virksomhed i Trankebar.

Moe, Tidsskr. f. norsk Personalhist. I, 333 ff. Norsk Hist. Tidsskr. I, 273 ff.

Yngvar Nielsen.

Ankersen, s. Anchersen.

Ankjær, Stefan, f. 1820, Officer. Han er født 5. Jan. 1820 i Horsens, hvor Faderen, Caspar Villads A., var Guldsmed. Moderen var Mariane Kirstine f. Jacobsen, Datter af en fynsk Proprietær. Efter 1836 at være bleven Student studerede han Theologi fra 1838 indtil 1841, men kom i 1842 paa den kgl. militære Højskole, gjennemgik Ingeniør- og derpaa Generalstabsafdelingen og ansattes ved Afgangen 1848 (da han alt i 2 Aar havde været Premierlieutenant) til Tjeneste ved Artillerikommandoen i Jylland. I det næste Krigsaar blev A. Adjudant ved Artilleri-Overkommandoen og deltog som saadan i Træfningerne ved Kolding og Gudsø samt i Slaget ved Fredericia. Det følgende Aar gjorde han Tjeneste ved Rytteriet og deltog i

Fægtningen ved Hollingsted, hvorefter han blev forsat til 3. Bataillon som Kompagnikommandør. Allerede i 1850 erholdt han Kapitajns Anciennitet og udnævntes 1851 til Kapitajn i Generalstaben. Samme Aar indtraadte han i Ægteskab med Sara Bernhardine Devold fra Throndhjem. Efter i 5 Aar at have virket ved den topografiske Sektion forsattes han i 1856 til Krigsministeriet, hvor han ved sin store Arbejdsdygtighed strax fik en væsentlig Indflydelse. Han blev saaledes Sekretær i den raadgivende Komité, Medlem af en Mængde Kommissioner, medens forskjellige Hærordningsarbejder, deriblandt Hærorganisationsforslaget af 1858, bleve ham overdragne. Foruden disse tjenstlige Arbejder havde han ogsaa en ikke ringe Virksomhed som Forfatter, i det han udgav «Geografisk-statistisk Haandbog» (1858—63) og forskjellige Afhandlinger, deriblandt en Fremstilling af de nordiske Rigers Stridskræfter (1860). I 1862 blev han Major og i 1863 Direktør for Krigsministeriets Kommandokontor, hvilken Stilling han beklædte under den største Del af Krigen 1864, under saa meget vanskeligere Forhold, som Krigsminister Lundbye alt den Gang var aandelig svækket. Det skyldtes A., at allerede i 1863 Midler til Krigens Forberedelse dog i nogen Grad bleve stillede til Krigsministeriets Raadighed. Efter Lundbyes Afskedigelse kom A. til det nørrejyske Armékorps som Stabschef og udgav strax efter Krigens Ophør «Bemærkninger og Berigtigelser i Anledning af Rigsraadets Udvalgsbetænkning om de fra Krigsministeriet modtagne Oplysninger» (1864) samt «Forslag til Organisation af den danske Armé». Han blev derpaa Stabschef ved 2. Generalkommando og Oberstlieutenant, i 1867 Oberst af Generalstaben, men forsattes i 1871 til Fodfolket som Chef for 20. Bataillon.

Fra 1856—63 havde A. været Medlem af Rigsraadet for Kjøbenhavn og af Rigsdagens Folketing i Aarene 1861/62 og 63/64 for Ribe Amts 2. Kreds, af Rigsraadets Landsting for 2. Kreds 1864/65—65/66 og af Folketinget for Viborg Amts 2. Kreds 1872/73—75/76, men opgav den politiske Virksomhed, da han udnævntes til General og Chef for 1. jyske Brigade. I denne Stilling forblev han næsten 11 Aar og udnævntes derefter 31. Jan. 1885 til Generallieutenant og kommanderende General i 2. Generalkommandodistrikt, efter at han det foregaaende Aar havde kommanderet Øvelsesdivisionen i Jylland. A. blev 1875 Kommandør af Danebrog af 2. Grad, 1878 af 1. Grad og i 1885 Storkors af Danebrog.

P. N. Nieuwenhuis.

Anna af Brandenborg, 1487—1514. Frederik I's første Hustru, medens han endnu kun var Hertug i Slesvig og Holsten, var født 27. Avg. 1487 af Forældrene Kurfyrst Joachim I af Brandenborg med Tilnavnet Cicero og dennes Gemalinde Margrethe af Sachsen. Et Søskendebarn af Faderen var Dronning Dorothea, der var gift successivt med de danske Konger Christoffer af Bajern og Christian I, og som var Moder til Frederik I. Han og hans Brud vare altsaa nærbeslægtede nok til, at deres Forbindelse udkrævede en pavelig Dispensation. Trolovelsen fandt Sted Aar 1500, men Brudens Ungdom foranledigede en Udsættelse af Brylluppet til 10. April 1502, da det fejredes sammen med Kurfyrst Joachims og Elisabeth af Danmarks i Stendal med stor Pragt. Efter Ankomsten til det nye Hjem høre vi kun lidet om den unge Hertuginde. Med sin Mand tilbragte hun nogle Somre ved Rodenæs i Tønder-Egnen med at tilse Digearbejdet, og det hedder sig der om hende, at hun om Lørdagen tit fastede eller ogsaa lod fattige Folk i Sognet faste for hende mod Betaling. To Børn bleve Ægteskabets Frugter: Christian (III), f. 1503, og Dorothea (siden gift med Albrecht, Hertug af Preussen), f. 1504.

Allerede 3. Maj 1514 bortrev Døden hende fra Børn og Ægtemage. Ved at indstifte Sjælemesser i Cismar og Tønder tolkede han sit Savn, men dog navnlig ved det smukke Mausolæum, der i Bordesholms Klosterkirke bærer hans og hendes broncestøbte Skikkelser, og som er et værdigt Sidestykke til Hans Brüggemanns Mesterværk, den berømte Altertavle, der siden flyttedes til Slesvig Domkirke. Der, og ikke i Bordesholm, fandt ogsaa hendes kongelige Husbond sin sidste Hvile ved sin anden Gemalindes, Dronning Sophies Side. *F. Krarup.*

Anna, Kurfyrstinde af Sachsen, 1532—85, var Christian III's og Dronning Dorotheas ældste Barn. Hun fødtes 22. Nov. (andre antage 25. Nov.) 1532 og kom efter Grevens Fejde til Danmark, hvor Forældrene kronedes 12. Avg. 1537. Hendes Undervisning ledede af Tileman van Hussen, den Gang Læsemester i Theologi ved Kjøbenhavns Universitet, senere Bisp i Slesvig. I sit 16. Aar trolovedes hun med Hertug August af Sachsen, f. 1526, og afrejste, ledsaget af sin Moder, Hertug Hans den ældre, dennes Søster Prinsesse Dorothea og et talrigt Følge af danske Adelsmænd, til Torgau, hvor Formælingen foregik 7. Okt. 1548 og fejredes med store Festligheder. Aar 1553 døde Kurfyrst Moritz af Sachsen, en

Broder til Hertug August, og denne efterfulgte ham da som Kurfyrste. I sit Ægteskab fødte A. i alt 15 Børn, 9 Sønner og 6 Døtre, af hvilke dog de fleste døde som smaa. En Søn, Christian, opkaldt efter Bedstefaderen Christian III og opfødt i sin Barndom i Danmark, da Luften i Sachsen antoges for usund og Skyld i de tidligere Børns Bortgang, overlevede Forældrene og efterfulgte Faderen som Kurfyrste.

Efter sit Giftermaal vedblev A. at vedligeholde en levende Forbindelse med Danmark. Hendes Brødre Frederik (den senere Frederik II) og Magnus opholdt sig i længere Tid ved det kurfyrstelige Hof, August og A. gjæstede ofte Danmark, og bestandig førtes der en meget livlig Brevvexling mellem Hofferne. Denne er endnu til Dels bevaret og en værdifuld Kilde til Datidens Historie. Følgerne af denne gode Forstaaelse ytrede sig paa mange Maader i de danske Forhold. Kurfyrst August forstrakte saaledes Frederik II med betydelige Laan under den nordiske Syvaarskrig; A. var utrættelig med Raad og Daad for at skaffe sin Broder et passende Giftermaal; Kommunitetets Oprettelse i Danmark havde sit Forbillede i en lignende fyrstelig Gave i Sachsen; Niels Hemmingsens Afskedigelse og Forvisning fra Kjøbenhavn var Udslag af en endnu heftigere Forfølgelse af sachsiske Kryptokalvinister, blandt hvilke Caspar Peucer var den vigtigste. Kun med Hensyn til «Konkordie-Bogen» var Frederik II døv for alle Søsterens og Svogerens Paavirkninger og brændte endog egenhændig to kostbart indbundne Exemplarer, som A. havde sendt ham.

I Sachsen, hvor A.s vigtigste Aar henrandt, udfoldede hun en forbavsende Virksomhed paa alle de Omraader, som den Gang ansaas for at henhøre under en flink Husmoder: Børnenes Opdragelse, Madlavning, Toilette, kemiske Forsøg, Havevæsen, Jagt, Bygningers Opførelse, Stiftelse af Ægteskaber osv. osv. Den Del af hendes Korrespondance, der endnu er bevaret, fylder i Kopibøger 89 Foliobind (67 Bind modtagne, 22 Bind afsendte Breve) foruden en utallig Mængde løse Breve og Billetter, der ikke ere indførte i Kopibøgerne. Denne hendes rastløse Virksomhedsdrift og ivrige Omsorg for alt og alle viser hende som en værdig Slægtning af hendes Kusine Dronning Sophie og dennes Søn Christian IV. I Sachsen lever hun, ligesom disse i Danmark, i venligt Folkeminde og kaldes endnu «Mutter Anna».

Hendes Ydre skildres af Samtiden, i Overensstemmelse med de bevarede Portrætter, som meget smukt. Hun havde regel-

mæssige Træk, blaa Øjne, fin Teint og som ung i det mindste et sjælden stort blondt Haar samt en paa én Gang slank og fyldig Figur. Hendes Udtryk var mildt og forstandigt. I sit Forhold til Kurfyrst August synes hun at have været mønsterværdig og deres Samliv ret lykkeligt. Hun ledsagede ham overalt, deltog i denne Anledning hyppig i anstrængende Rejser og Jagter og vidste ved kloge Raad og forsigtig Hensynsfuldhed at vinde en vis Indflydelse over ham ogsaa paa de Omraader, hvori hun ellers af Navn ikke blandede sig. Hun døde 1. Okt. 1585 i Dresden af Pest. Kurfyrst August var af Frygt for Pesten ikke tilstede hverken ved hendes Sygeleje — hun laa syg i 7 Uger — eller ved hendes Begravelse, hvori dog Sønnen Christian deltog. Derimod forlovede han sig allerede 8. Nov. med Prinsesse Agnes Hedevig af Anhalt, der endnu ikke var 13 Aar gammel. Brylluppet stod 3. Jan. 1586, forend Bruden endnu havde fyldt sit 13. Aar, men allerede 11. Febr. døde Kurfyrst August af et Slagtilfælde.

K. v. Weber, Anna Churfürstin zu Sachsen, Leipz. 1865. *Troels Lund.*

Anna, Dronning af England, 1574—1619, næstældste Datter af Frederik II af Danmark, født paa Skanderborg 12. Dec. 1574. Efter som lille Barn at være opfostret hos Moderens Forældre i Meklenborg vendte hun 1579 tilbage til Danmark og skal der have modtaget en omhyggelig Undervisning. Tysk var vistnok nærmest hendes vante Sprog; af hendes Lærere nævnes den tidligere tyske Præst i Kjøbenhavn, Slesvigeren M. Laurids Pedersen, samt en Lærer i Fransk. Forhandlinger med Skotland om Ørkenøerne vakte snart Tanken om en Forbindelse mellem hende og den skotske Konge Jacob VI. Forskjellige Gesandtskaber kom her til fra Skotland, og 20. Avg. 1589 viedes hun, efter at være bleven rigt udstyret af sin Moder paa en Maade, der fremkaldte Indsigelser fra det danske Rigsraad, paa Kronborg til Earlen George Keith paa hans Konges Vegne. I Sept. afsejlede hun paa en dansk Flaade for at føres til Skotland, men stærke Storme, som Hexe fik Skyld for, dreve Skibene tilbage til Norge. Da besluttede Jacob VI selv at hjemføre sin unge Brud og ankom til Norge, hvor Brylluppet fejredes 23. Nov. 1589 i Oslo. Den følgende Vinter tilbragtes i Danmark, indtil det kongelige Par i April 1590 tiltraadte Rejsen til Skotland. I Maj fejredes Dronningens Kroning i Edinburgh. 1603 blev hun tillige Dronning i England, da Jacob VI arvede dette Rige som Jacob I. Hun fødte sin Ægtefælle 6 Børn,

af hvilke den ældste Søn, den meget lovende Henrik Frederik, døde 1612 til Moderens store Sorg. Hun selv døde 2. Marts 1619. I Ydre lignede hun meget sin Broder, Christian IV; hun delte med ham Interessen for storartede Byggeforetagender og vedblev stadig at staa paa en særdeles venskabelig Fod med ham, hvilket ogsaa viste sig ved hans to Besøg i England 1606 og 1614. Hun var længe efter sit Bryllup omgivet af forskjellige Mænd og Kvinder, som havde fulgt hende fra Danmark. Livsglad og begjærlig efter Pragt og Forlystelser interesserede hun sig særlig for Maskekomedier og var en Beskytter af Digteren Ben Jonson. I religiøs Henseende var hun i den senere Del af sit Liv af Hjærtet Katholik og hørte katholske Messer i sit Slot i London, Denmark House; dog bekjendte hun ved sin Død den evangeliske Lære. Nogen større politisk Rolle spillede hun ikke, og Forholdet til hendes Ægtefælle var ikke hjærteligt; hun beklagede sig ofte over Tilsidesættelse. Ellers var hun afholdt af sine Omgivelser, men det engelske Folk glemte hende hurtig.

Strickland, Lives of the Queens of England, IV. Gardiner, History of England, 1603--1642, I--III, 1883. Stephen, Dictionary of national biography I, 1885. Norske Saml. I. Suhms Nye Saml. IV, 2, 61. *J. A. Fridericia.*

Anna Cathrine, 1575—1612, Dronning, Datter af Joachim Frederik, Markgreve, senere Kurfyrste af Brandenborg og Administrator i Magdeburg, og Markgrevinde Cathrine af Küstrin, født 26. Juni 1575 i Wollmerstedt ved Magdeburg. Paa sin Rejse i Tyskland i Efteraaret 1595 traf Christian IV hende første Gang og bestemte hende vistnok allerede da til sin Brud. Sammen med sine Forældre gjorde hun Gjenbesøg hos Kongen ved hans Kroning i Kjøbenhavn i Avg. 1596, og efter et nyt Møde med hende i Jan. 1597 sendte Christian IV derefter i Avg. 4 Rigsraader til Magdeburg, hvor Ægteskabskontrakten undertegnedes. Brylluppet fandt derpaa Sted i Haderslev 27. Nov. 1597, og 11. Juni 1598 kronedes hun i Kjøbenhavn. Hun blev Moder til 6 Børn, hvoraf de 3, Frederik, Sophie og Elisabeth, døde som ganske smaa; de andre 3 vare den udvalgte Konge, Prins Christian, Frederik III og Hertug Ulrik. Hun døde 29. Marts 1612 paa Kjøbenhavns Slot og ligger begravet i Roskilde Domkirke. A. C. var uden fremtrædende Evner, men rostes af Samtiden for sin Tarvelighed og Religiøsitet; mærkeligt er det, at hun trods sit venskabelige Forhold til den strængt luthersk-orthodoxe Biskop Hans Poulsen Resen dog

kaldte den kryptokalvinistiske Præst M. Oluf Kock til sig paa sit Dødsleje for af ham at modtage Sakramentet. Det fremhæves ogsaa, at hun viste Interesse for dansk Sprog. Hun fulgte Kongen paa flere af hans Rejser; ellers vides kun lidet om deres gjensidige Forhold, men Kongens Forbindelse med Kirsten Madsdatter falder inden for deres Ægteskab. Nogen politisk Indflydelse synes hun ikke at have besiddet.

Slange. Christian IV's Hist. H. P. Resen. Ligprædiken over hende. 1612. Quinquatria feralia pro memoria Annæ Catharinæ. Francof. 1614.

J. A. Fridericia.

Anna Cathrine, 1618—33, Christian IV's Datter. Frøken A. C., Christian IV's og Fru Kirstine Munks ældste Datter, fødtes paa Frederiksborg 10. Avg. 1618. Hun blev opfostret og opdraget paa Dalum Kloster hos Mormoderen Fru Ellen Marsvin indtil sit 9. Aar, da hun (1627) paa Grund af Krigen fulgte med Mormoderen til Kjøbenhavn tillige med flere af sine Søskende. Ved dette Tidspunkt var hun i øvrigt allerede trolovet med den 25aarige Frants Rantzau til Rantzausholm, som strax efter Trolovelsen var bleven Rigsraad og Statholder i Kjøbenhavn og senere blev Rigshofmester. Ægteskabet mellem dem kom dog aldrig i Stand, da Frants Rantzau i Nov. 1632 druknede i Slotsgraven ved Rosenborg. Aaret efter, 20. Avg. 1633, døde A. C. selv, som nogle sige af Smaakopper, medens andre ville vide, at det var af Sorg over sin Fæstemands Død. Af sin Moder, Fru Kirstine Munk, der overhovedet kun brød sig lidt om sine Børn, skal A. C. ligefrem have været hadet, hvilket i Følge gjentagne Udtalelser af Faderen, Christian IV, hidrørte fra, at Datteren lignede ham saa meget.

Smith, Grevinde Ulfeldts Hist. I, passim. Danske Mag. IV, 130. Christian IV's egenh. Breve.

S. Birket Smith.

Anna Sophie, Kurfyrstinde af Sachsen, 1647—1717, Datter af Frederik III af Danmark, født 1. Sept. 1647 paa Flensborghus. Hun havde sammen med sine Søstre til Hofmesterinde Fru Helena v. Westphalen; 1660 blev Enevold Parsberg hendes Hofmester. 10. Okt. 1663 fejredes paa Kjøbenhavns Slot hendes Forlovelse med Kurprins Johan Georg (III) af Sachsen, der 1680 blev Kurfyrste; Brylluppet fandt Sted i Stilhed 9. Okt. 1666. Hun besøgte 1670 Danmark og ytrede da sin Medynk med den fængslede Leonora Christina. Med sin Broder, Christian V, stod hun i livlig Brev-

vexling, ogsaa om politiske Anliggender. Hun døde 1. Juli 1717 efter at have været Enke siden 1691.

Danske Saml. 2. R. II, 144 ff. *J. A. Fridericia.*

Anna Sophie, 1693—1743, Dronning. Hun indtager blandt Danmark-Norges Dronninger en særegen Plads som den eneste, der ikke har været af fyrstelig Æt; men uheldigvis knytter der sig ikke noget tiltalende Minde til hendes Ophøjelses Historie. Hun var født 16. April 1693 og var den yngste Datter af Grev Conrad Reventlow, død som Storkansler 1708, og Sophie Amalie Hahn, en Datter af den fra Christian V's Historie bekjendte Overjægermester Vincents H. Medens hendes ældste Søster, Christine Sophie, Stammoder baade til Greverne Frijs-Frijsenborg og Holstein-Holsteinborg, ved Skjønhed og selskabelige Talenter naaede at indtage den ypperste Plads iblandt den Tids Adelsdamer her hjemme, fængslede hun selv, 18 Aar gammel, den letfængelige Frederik IV's Hjærte, da denne 1711 første Gang saa hende ved en Maskerade i Kolding. Det var forgjæves, at hendes karakterstærke og fortræffelige Moder søgte at holde hende fjærnet fra Kongen. Uagtet dennes Dronning, Louise af Meklenborg, endnu levede, vandt han let den livsglade og forfængelige Pige, og han bortførte hende 26. Juni 1712 fra Moderens Gaard Clausholm i Jylland. De Samvittighedsskrupler, hun havde ved at blive hans Elskerinde, og som han maaske ogsaa selv havde ved at tage sig en Mætresse, døvede han ved at lade sig vie til hende ved venstre Haand, uagtet Dronning Louise endnu levede. En tidligere Konrektor i Flensborg, Clausen, var villig til at forrette denne Vielse, der unægtelig ikke var noget enestaaende i Danmark-Norges Historie, for saa vidt Frederik IV allerede 1703 havde ladet sig vie paa den Maade til Frøken Viereck, der var Datter af en herværende preussisk Statsafsending og var død det følgende Aar; men Forargelsen blev ikke mindre ved at være en Gjentagelse. Med den enevældige Konges Bevidsthed om, at han stod over Loven, brød Frederik IV sig saa lidt om, at han og A. S. herved gjorde sig skyldige i en Forbrydelse, hvorfor Loven satte Dødsstraf, at han lod det hele Forhold træde frem i stor Offentlighed. A. S. fik en anselig og smuk Bolig tæt ved Slottet i Kjøbenhavn, og medens Dronningen maatte græmme sig i Stilhed, blev hun Midtpunktet for det selskabelige Liv, der var Kongens bedste Adspredelse. Han smykkede hende med Titel af Hertuginde af Slesvig; foruden hvad hun modtog af

forskjellige Gaver, havde hun en aarlig Apanage af den kongelige Partikulærkasse, der i det mindste et Par Aar senere steg til 28000 Rdl. aarlig, og han skjænkede hende dels det sjællandske 1765 Tdr. Hartkorn store Gods Vallø, dels i Holsten Godser, hvoraf der efter en Opgjørelse af Indtægten i Aaret 1730 blev svaret omtr. 13000 Rdl. aarlig.

Men hendes Forhold til Kongen fik et nyt Præg, da Dronning Louise døde 15. Marts 1726. I Følge en Familietradition i hendes Søster Grevinde Holsteins Slægt havde Kongen kun vundet hende ved at give hende sit kongelige Ord paa, at han baade vilde ægte hende og hæve hende paa Tronen ved Siden af sig, naar Dronningen døde. Hvor usikker end en saadan Overlevering er, saa er der ingen Tvivl om, at hun selv attraaede dette Maal. Hun kunde i saa Henseende bygge paa Kongens stærke og vedholdende Lidenskab for hende, en Følelse, hun selv synes at have gjengjældt oprigtig. Adskillige Breve fra Kongen til hende og Smaaoptegnelser af hende af forskjellig Art vidne om Styrken af deres gjensidige Følelser. Man fristes næsten til at tro, at Kongen har længtes efter den Dag, da han kunde give sit Forhold til A. S. et mere legitimt Præg. I det mindste skyndte han sig paa den mest iøjnefaldende — for ikke at sige upassende — Maade dermed. 2. April 1721 blev Dronning Louises Lig ført fra Kjøbenhavn til Roskilde, hvor det bisattes d. 3. Den følgende Dag holdt Universitetet Sørgefest i den Anledning, og samme Dags Eftermiddag blev A. S. viet til Kongen ved den højre Haand af den samme Clausen, der 9 Aar tidligere havde sat Kirkens Stempel paa deres Forhold. En saadan Omvielse kunde ikke have anden Mening, end at hun skulde sættes i Stand til at bære Kronen, og Folks Forventning, at dette skulde ske, gik hurtig i Opfyldelse. 31. Maj i Overværelse af Kronprinsen og Kronprinsessen, Kongens Søskende og en pragtfuld Forsamling af høje Embedsmænd, Officerer og udenlandske Diplomater satte Frederik IV paa Frederiksberg Slot selv Kronen paa A. S.s Hoved med de Ord: «Denne Krone give vi eders Majestæt af godt Hjærte og ønske al Lykke og Velsignelse med den.» Ikke før 15. Juli holdt den unge Dronning dog sit Indtog i Kjøbenhavn.

Samtidige skildre A. S. som smuk og indtagende. Den franske Statsafsending de Camilly omtaler hende i en Indberetning til sit Hof 1728, da hun allerede var 35 Aar gammel, med følgende Ord: «Hun er høj og ser godt ud, hendes Figur vilde være fuldkommen

smuk, dersom hun ikke havde nogen Tilbøjelighed til at blive svær. Hun er brunet, har mørke, ildfulde Øjne, en veldannet Næse og en smuk Mund, men hendes Hud er for varm i Farven og hendes Tænder stygge, hvad der vanhelder hendes for øvrigt saa skjønne Ydre.» Uagtet Frederik IV vel nok undertiden kunde give selv hende Anledning til Skinsyge, bevarede hun dog hans Kjærlighed indtil hans Død, og deres lykkelige Forhold var næppe alvorlig forstyrret ved andet end den Ulykke, der forfulgte dem, i det alle deres Børn døde smaa, baade de 3, som hun havde født, inden hun blev Dronning, og de andre 3, som hun fødte, efter at hun havde naaet denne Stilling.

Den høje Stjærne, hun havde hos Kongen, har givet Anledning til alskens Fortællinger om, at hun som Dronning udøvede stor Indflydelse over ham. Selv i sin egen Slægt gjaldt hun senere som den, der ved Siden af at have haft megen Aand tillige havde været «stolt, lunefuld og bydende». Slige Fortællinger vare næppe ugrundede. Som hendes Ophøjelse paa Tronen stod i Forbindelse med, at Kongen fra nu af nærmest støttede sig til Personer, der stode hende nær, først og fremmest til Storkansleren U. A. Holstein, saaledes er der Træk nok fra Datiden af Folks Henvendelser til hende som den, de mente kunde lægge et vægtigt Ord ind for dem hos Kongen, og af Taksigelser til hende for den Hjælp, hun havde ydet dem. Det taler til Gavn for hendes aandelige Sans, at hun baade viste Interesse for «de danske Komedianter» og for, at der kunde finde en tidssvarende Reform Sted ved Universitetet; men paa andre Punkter var hendes Indflydelse næppe heldig; flere af de Mænd, hun virkede til at drage frem, have ikke efterladt sig et godt Navn fra Karakterens Side, og der synes at have været noget intrigant ved hende. Hvor ivrig Frederik IV var for at værne om hendes Ry, vidner blandt andet den saakaldte hemmelige Kommission om, der blev nedsat i Jan. 1725. Skjønt denne nærmest gav sig af med Undersøgelser om forskjellige Misligheder ved Embedsmænds Færd, blev deri indblandet Eftergranskninger om Pengeprellerier, der skulde have fundet Sted i Dronningens Navn. Hun fulgte med ikke mindre Iver end Kongen denne uhyggelige Kommissions Undersøgelser.

Det var Frederik IV's stærke Følelser for hende, hvoraf hendes timelige Lykke og Indflydelse afhang, det fik hun at føle, da han døde. Intet var naturligere, end at de svære Krænkelser, som hendes Forhold til Kongen havde voldt Dronning Louise, medens

hun levede, havde naget Kronprins Christian stærkt, og højst forstaaeligt var det, at det krænkede ham dybt, naar han efter Moderens Død skulde vise Stifmoderen Hyldest som Dronning og vel endog maatte søge at staa paa en god Fod med hende. Den Bitterhed, han følte ved sligt, blev end yderligere ægget af hans alt andet end godmodige Gemalinde Sophie Magdalene. Den Kjendsgjerning, at A. S. kun var en fornem Adelsmands Datter, ikke en Fyrstinde, gjorde aabenbart Forargelsen endnu større i deres Øjne, hvor komisk det end nu kan forekomme os, at hendes Fødsel gjaldt for saa meget ringere end en Prinsesses fra hvilket som helst tysk Duodezfyrstendømme. Lignende Følelser som Kronprinsen og Kronprinsessen havde Kongens Søskende Prins Carl og hans lidenskabelige Søster Sophie Hedevig. Frederik IV maatte sige sig selv, at ved hans Død ventede en Storm hans eget «Engelshjærte» eller «cher cœur», som han kaldte A. S. Han gjorde derfor alt, hvad der stod i hans Magt for at sikre hendes Stilling, naar han ikke mere var i Live. Ved en Række testamentariske Bestemmelser, hvori han stævnede dem, der handlede derimod, til «at aflægge Regnskab derfor paa Dommens Dag for hele Verdens Dommer», fastslog han blandt andet en Ordning, der kunde lade A. S. leve paa samme Vis som tidligere Enkedronninger. Kronprinsen maatte give ham et skriftligt Tilsagn «om ikke blot som en lydig Søn selv at ville efterkomme det alt sammen, men ogsaa at ville holde alle vedkommende til at rette sig derefter» (23. Febr. 1725). Umiddelbart før sin Død i Odense (12. Okt. 1730) søgte Frederik IV at stemme den af Kronprins Christian meget yndede Carl Adolf Plessen forsonlig ved at hænge den Elefantorden, han selv havde baaret, om hans Hals, og han besvor ham at arbejde for, at Kronprinsen opfyldte, hvad han havde lovet med Hensyn til Dronning A. S. Et Øjenvidne har fortalt, at Plessen gav ham et edeligt Tilsagn derom.[1]

Men det gik med Frederik IV's Testamente, som det i Frankrig var gaaet med Ludvig XIII's og Ludvig XIV's. Med Døden var Agtelsen for den enevældige Konges Vilje forbi. Vistnok kan man ikke sige, at A. S. blev haardt plaget. Hun fik Godset Clausholm i Jylland, hvilket Frederik IV i sin Tid havde afkjøbt hendes Moder, som en Slags Livgeding, desuden en Sum af 100000 Rdl.

---

[1] Hvad her er meddelt om Frederik IV's Skridt for at sikre Dronningens Fremtid, er grundet paa Aktstykker i Gehejmearkivet.

en Gang for alle og en aarlig Apanage paa 25000 Rdl. Ogsaa bevarede hun Dronningetitelen uden dog at maatte kalde sig Dronning til Danmark og Norge. Men Livet paa Clausholm var i Virkeligheden en Forvisning, Modsætningen imellem de Kaar, hun havde, og dem, der vare lovede hende, var overordentlig stor, og hun maatte leve paa en jysk Gaard, stemplet med den kongelige Unaades Mærke som den, der havde forført Frederik IV til det formastelige Skridt at gjøre hende til Dronning, som den, der havde misbrugt sin Stilling og endog udsuget Landet. Det var Sigtelser, som, hvad der end i sædelig Henseende kunde bebrejdes hende, vare umaadelig overdrevne. Men Christian VI holdt fast ved at se hende paa denne Maade. Den ubehagelige Kjendsgjerning, at han havde givet et skriftligt Løfte om at behandle hende ganske anderledes, end han i Virkeligheden gjorde, tyngede ikke paa hans Samvittighed. Da hans Skriftefader Bluhme senere opfordrede ham til at tilgive hende og «lade hende vederfares nogle Tegn paa sin Naade», fandt han kun, at han «endnu havde gjort for lidt imod hende».

Det kan forbavse at se den for sin Strænghed bekjendte Bluhme her række Synderinden Haanden; men den Gang var A. S. en bodfærdig Kvinde. De Træk af stærk Religiøsitet, som tydelig mærkes hos Frederik IV i hans sidste Aar, have maaske allerede den Gang ikke været uden Indflydelse paa Dronningen, og under det stille Liv paa Clausholm, hvor hun syslede med sin Fortids stærkt betegnede og stærkt nagende Minder, var hun lige saa oplagt som hendes kongelige Stifsøn og Avindsmand til at søge Trøst og Støtte i en pietistisk Religiøsitet. Hun døde 7. Jan. 1743.

Skand. Lit. Selsk. Skrifter XXIII, 56 ff. *E. Holm.*

Anna Sophie Magdalene Frederikke Ulrikke, —1804, foregiven Datter af Kong Christian VI. I Aaret 1766 fremstod et Fruentimmer, understøttet af en norsk Student Kirchhof, som hun levede sammen med, og udgav sig for en Datter af Kong Christian VI og hans Dronnings Søster, Enkefyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland. Der blev 1770 nedsat en Kommission, blandt hvis Medlemmer Henrik Stampe var, til at undersøge Sagen; det viste sig, at den foregivne Prinsesse havde været Skjøge i Amsterdam og senere havde været under Behandling for venerisk Sygdom i Oldenborg. Hun blev hensat i Møens Tugthus paa Livstid, men blev senere fritagen for Arbejde der og fik 100 Rdl. aarlig til

bedre Pleje; i Kirkebogen, hvor hendes Død, der indtraf 1804, er noteret, benævnes hun «Frøken». Hendes Alder opgives forskjellig; hvis hun, som et enkelt Sted anført, var 74 Aar gammel, da hun døde, kan hun ikke have været nogen Datter af Christian VI og Enkefyrstinden, da denne først 1735 kom her til Landet; andre Steder angives hun at være født o. 1740—44.

Møller, Mnemosyne II, 57 ff. Kønigsfeldt, Geneal.-hist. Tabeller, 2. Udg., S. 102. Koch, Christian VI's Hist. S. 321 f. *P. Brock.*

Anthon, Georg David, 1714—81, Arkitekt, var Elev af og Konduktør hos Eigtved og blev 1748 udnævnt til Lærer i Geometri og Arkitektur, med en aarlig Løn af 100 Rdl. Kur., ved Kunstakademiet, som den Gang var i Enken Lüders' Hus ved Gammel Strand. I 1751 blev han kgl. Bygningsinspektør, 1761 Hofbygmester og Inspektør over alle kongelige Slotte. Hans Virksomhed som Lærer ved Akademiet varede ved til 1760; i 1759 søgte han om at blive Medlem af Akademiet, men skjønt dette fandt hans indsendte Arbejde tilfredsstillende som og, «at han til fulde fortjente til akademisk Medlem at vorde optaget», tilkjendegav det ham dog, «at denne Værdighed aldeles ikke kunde skikke sig med at være Informator». A. blev aldrig Medlem af Akademiet. Han var en maadelig Arkitekt og uden Smag: han vilde saaledes nedrive baade Børstaarnet og Rosenborg Slots Hovedtaarn og erstatte dem ved Kuppelbygninger, hvad dog Harsdorff fik forhindret. A. har bygget Frederikskirkens Taarn paa Christianshavn og ombygget Bregentved. En kort Tid, efter Eigtveds Død, ledede han det hensygnende Arbejde paa Marmorkirken. Han udgav i 1759 en «Anvisning til den civile Bygningskunst», som oplevede 3 Oplag. A. døde 30. Avg. 1781. Han havde 28. April 1755 ægtet Eigtveds Datter Anne Margrethe og havde med hende en Søn, Adam Gottlob, f. 1756.

Weilbach, Konstnerlex. Meier, Wiedewelt S. 20. Meier, Marmorkirken S. 30 f. Nær og Fjærn Nr. 294. *F. J. Meier.*

Anton v. Metz («Ainthoni van M.»), —1523—, Ridder, Kammerherre (camerarius) hos Christian II, skal være kommen til Danmark med Dronning Elisabeth, sendtes 1519 og 1520 i Sendelser til Kejser Carl V i Anledning af Udbetalingen af Kongens Medgift, ledsagede 1521 denne selv paa Rejsen til Nederlandene, sendtes atter 1522 der til og holdtes under det spændte Forhold, Kongens Repressalier i Anledning af Medgiften havde medført, indtil Nov. s. A. i Fængsel

paa Fæstningen Vilvorde. Ledsagede 1523 Kongen og Dronningen i Udlændighed og var en af deres troeste og mest uegennyttige Tjenere. Han brugtes meget til Sendelser til forskjellige Fyrster; hans Gaard i Mecheln var et Tilholdssted for Kongens Udlændighedsfæller, en Tid lang ogsaa for Søren Norby; oftere holdtes her hemmelige Møder med fremmede Fyrster. 1527 og følgende Aar var han traadt i Tjenesteforhold til Hertug Henrik af Brunsvig, uden dog at opgive sit Forhold til Kongen; 1529 ledsagede han Hertugen paa dennes Tog som kejserlig Feltherre i Italien, overværede 1530 Forhandlingerne i Augsburg mellem Kongen og Kejseren og var 1531 virksom ved Lejetroppernes Anskaffelse til Norgestoget. I den følgende Tid synes han at være traadt i den nederlandske Regerings Tjeneste og virkede endnu 1535 og 36 i den fangne Konges og Pfalzgrevens Interesser ved hemmelige Sendelser til Wullenwever og andre. Hans senere Skæbne er næppe bekjendt. Var gift med en nederlandsk Dame; deres førstefødte Søn blev i Dec. 1523 opkaldt Chrestiern efter Kongen. *A. Heise.*

Antonsen, Ane Grete, f. 1857, Skuespillerinde. Hun er født 25. Juni 1857 i Landsbyen Barrit, 2½ Mil syd for Horsens, hvor hendes Fader Anton Rasmussen, gift med Ellen Rasmusdatter, ejer en lille Gaard. Hun kom til Kjøbenhavn for at faa en bedre Undervisning, end Hjemmet kunde byde hende, fattede Lyst til at gaa til Scenen og debuterede efter at være instrueret af fhv. Skuespiller L. Eckardt paa det kgl. Theater 6. Maj 1880 som Ulrika i «Søstrene paa Kinnakullen». Hun har efter den Tid vidst at hævde sig en Plads i Repertoiret, særlig i enkelte komiske Karakterroller. *Edgar Collin.*

v. Aphelen, Hans, 1719—79, Lexikograf, blev født 27. Okt. 1719 i Nærø Præstegjæld (Throndhjems Stift), hvor Faderen var Klokker og Skoleholder. Studerede hjemme, mest paa egen Haand, til han blev 22 Aar. Drog da til Bergen og der fra til Holland, blev Student i Leiden; rejste saa til Frankrig, hvor han opholdt sig nogle Aar. Tog 1749 til Danmark, udgav 1754 en mindre fransk Ordbog, blev samme Aar Adjunctus ved det filosofiske Fakultet, dog med den Bestemmelse, at han ikke skulde have videre med Fakultetet eller Konsistorium at gjøre. Udgav 1759 sin «Dictionnaire royal» (2 Kvartbind; 1772—75 andet «Oplag» i 3 Kvartbind). Blev 1759 Professor ved Fakultetet, dog uden Gage; ægtede

1760 Helene Dorothea Schiønning; udgav 1767—70 sin Oversættelse og Bearbejdelse af Bomares naturhistoriske Ordbog (8 Bind) og 1771 en lignende «Chymisk Dictionaire». 1774 blev han Lærer for Kronprinsen og døde som Justitsraad 31. Juli 1779. — Hans franske Ordbog gjorde Epoke og var for sin Tid et meget fortjenstligt Arbejde; han beklager særlig «den Mangel, vi have paa et dansk Lexikon». Nu kan man let gjøre Nar af hans Etymologier (moustache af Mund og Stads, sauce af dansk Saus, semelle af smal); men det maa erindres, at man den Gang ikke havde noget Begreb om Sprogenes indbyrdes Forhold, og at der ikke existerede nogen videnskabelig romansk Sprogforskning; hans nydannede Ord, af hvilke dog adskillige have holdt sig, ere vel tit stødende for os, men man maa huske, at han stod midt i Sprogrensnings-Bevægelsens ivrigste Periode. — Hans Datterdatter var gift med N. M. Petersen.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup, Lit. Lex. Petersen, Den dsk. Lit. Hist., 2. Udg., V, 2, 19 f. Acta Consistorii. *Thor Sundby.*

Appel, Cornelius, f. 1821, Præst, er født 13. Maj 1821 i Aabel i Tislund Sogn mellem Ribe og Haderslev, hvor Faderen, Hans Jepsen A., var Skolelærer, Moderen hed Kjersten Marie. Efter sin Konfirmation 1837 tjente han en Sommer hos en Bonde, forestod om Vinteren en Vinterskole og arbejdede siden paa en Gaard, Faderen ejede, indtil han 1839 kom paa Lyngby Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1841 med Udmærkelse. Samme Aar blev han Medhjælper hos Kateketen i Ribe, 1842 Lærer ved Skolen i Lovrup, efter 2½ Aars Forløb Andenlærer ved Degneskolen i Løjt, 1847 Lærer i Ballum, hvor han s. A. ægtede Anne Kjerstine Lorentzen, f. 1829 † 1869, hvis Fader var Lærer; 1851 forflyttedes han til Tønder, hvor det danske Sprog skulde indføres ved Borgerskolen, og hvor han tillige blev Timelærer ved Seminariet. Efter at han 1864 var bleven afskediget, tog han det næste Aar Ophold paa Rødding Højskolegaard, hvor han holdt Sommerskole for voxne Piger, et enkelt Aar ogsaa for Karle. En Børneskole, han havde oprettet, blev lukket 1870. I Aarene 1870—74 deltog han i de Søndagsforsamlinger, den afskedigede Præst Sveistrup holdt i Rødding og Kjøbenhoved; men da det blev danske Præster forbudt at tale i Slesvig, følte den Kreds af Mænd, der havde sluttet sig til disse Forsamlinger, Trang til at have en egen Præst, og hertil udsaa den A., der modtog et Kaldsbrev, undertegnet af 4 Mænd paa deres Vegne, der i Rødding Sogn og Omegn vare udtraadte

af Landskirken for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Da det paa Grund af Omstændighederne ikke kunde ventes, at nogen dansk Biskop vilde eller kunde foretage Ordinationen, besluttede V. Birkedal fra Ryslinge at gjøre dette. Det havde været Hensigten, at dette skulde være sket i Rødding; men paa Grund af Forbudet mod, at danske Præster optraadte i Slesvig, foretoges Handlingen paa Askov Folkehøjskole 30. Juli 1874. Der blev anlagt Sag mod de Præster, der havde deltaget i Ordinationen. Ved Højesteretsdom 18. April 1877 idømtes Birkedal, Sveistrup i Vejen og ti andre Præster hver en Mulkt, de to første paa 200, de øvrige paa 100 Kr. A. indtager endnu bestandig Stillingen som Præst ved en Frimenighed omkring Rødding.

L. Schrøder og L. Helveg, Om Corn. Appels Ordination, Odense 1874. Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 417. *L. Koch.*

Appleby, Peter, —1750—, Rebslager og Skibsbygger, indkaldt fra England 1737 som Mester-Rebslager paa Holmen, udfoldede en meget betydelig industriel Virksomhed ikke blot som «engelsk Rebslager», men tillige som Skibsbygger og Sukkerraffinadør. «Applebys Plads» paa Christianshavn minder endnu den Dag i Dag om Stedet for hans Virksomhed. Han døde i Tiden omkring 1770.

C. Nyrop, Danmarks Kridtpibefabrikation, 1881. *C. Salmonsen.*

Aqvilinus, s. Ørn.

Aqvilonius, Bertel Knudsen, 1588—1650, Latinist. Et Videnskabens og Snillets Universalsprog, fælles for hele den civiliserede Verden, var den Drøm, der foresvævede mange af det 16. og 17. Aarhundredes Forfattere og bragte dem til at ofre alle deres Kræfter paa Latinen. Dette gjælder den her nævnte Mand, der var født i Kongsted i Sjælland, hvor hans Fader, Hr. Knud Nielsen Nordrup, var Præst († 1606); Moderen ægtede 1607 Eftermanden, Hr. Hans Sørensen (Nyborg). Sønnen, der i sine tidligere Aar sædvanlig skrev sig Toxotes (Skytte) efter sin Moders Slægt, men senere Aqvilonius (Nordrup), gik i Herlufsholm Skole, hvor navnlig Rektor Willich v. Westhofen, en af den Tids mest celebre Latindigtere, fik en blivende Indflydelse paa hans litterære Retning. Efter at være bleven Student tilbragte han en Del Aar paa Rejser i fremmede Lande. Han drog, som det synes, først til England og Skotland, og siden besøgte han Tyskland, Frankrig, Italien og endnu fjærnere Egne. Under et Ophold i Bajern blev han ufrivillig gjort til Soldat, men slap dog efter nogen Tid atter fri.

I Aaret 1610 kom han hjem, og 1612 tog han Magistergraden, hvorpaa han blev Rektor i Malmø, hvilken Stilling han i Nov. 1613 ombyttede med Embedet som Slotspræst sammesteds. Allerede i Udlandet havde Bertel Knudsen udgivet flere Samlinger af latinske Digte; men det var dog navnlig i de Aar, han havde sit Hjem i Malmø, at han udfoldede en stor Virksomhed i Retning af latinske Vers og Breve, hvilke sidste han ikke indskrænkede sig til at sende sine Venner og Korrespondenter, men næsten samtidig udgav i Trykken («Epistolarum selectarum centuriæ qvinqve», Rost. 1623; af de første Centurier er der flere Udgaver). Han skrev Latin med stor Lethed; men paa Grund af hans stærke Efterligning af Sølvalderens kunstlede Latinitet er hans Sprog ofte vanskeligt at forstaa. I den nederlandske Filolog Justus Lipsius saa han sin Mester og sit lysende Forbillede, hvorfor hans Breve ere betegnede som Sammenpluk af stilistiske «Skjønheder», som han havde fundet hos Lipsius, ligesom han i sine Digte gjorde temmelig hyppige Laan hos den i sin Tid navnkundige Latindigter Lotichius. Dog kan det ikke nægtes, at Bertel Knudsen besad Evne til at male levende Stemningsbilleder, at give sine Følelser et rigt og mangfoldig varieret Udtryk og at udkaste smukke Naturskildringer. Adskillige af hans Bemærkninger og sententiøse Udsagn ere ogsaa helt træffende. Enkelte af hans Breve ere som smaa fint udførte Kabinetsstykker. Men alt i dem er i den Grad bygget paa den latinske Brevstils Ejendommeligheder, at en Oversættelse kun vanskelig kan give en Forestilling om det mest karakteristiske ved dem. Mange af Brevene bære Præg af en stærk Selvfølelse ligesom af Forfatterens Lyst til at indlede Brevvexling med ansete Personligheder. 1619 blev han Sognepræst i Løderup og og Hørup i det sydlige Skaane og samtidig Provst i Ingelsted Herred. Efter kgl. Befaling berejste han 1622—23 Skaane, Halland og Bleking for at samle Runeindskrifter til Dr. Oluf Worm. Men Opholdet i den afsides Landsbygd var ikke saa gunstigt for hans litterære Virksomhed, som det i Malmø havde været, hvor Adgang til Forbindelse med den lærde Verden var forholdsvis let. I sine senere Aar led han ogsaa af Sygdom og andre Besværligheder, hvorfor hans Skrifter fra denne Tid, der mest handle om Sprog, Poesi o. l., ere udgivne af en af hans Sønner. Han døde 7. Jan. 1650. Var 2 Gange gift, sidst med Lisbeth Nielsdatter, Datter af Hr. Niels Olsen, Præst i Asserum i Bleking.

Kirkehist. Saml. 3. R. III, 241 ff. *H. F. Rørdam.*

Arason, Jón, 1484—1550, Biskop. Da Reformationens første Varsler, omkring Aar 1530, sporedes paa Island, styredes Øens gejstlige Anliggender af to Bisper, Ögmundur Pálsson og J. A., der skjønt hidtil Uvenner og Rivaler hurtig forenede sig om at byde den fremtrængende Bevægelse Trods, og af hvilke navnlig den sidste ved sin Personlighed, der i meget minder om Sagatidens Helte, fik en særlig Betydning som Katholicismens ivrige Forkæmper. Den Iver og Hensynsløshed, hvormed han optraadte for den gamle Kirkelære, kostede ham selv Livet, men skabte samtidig et Stykke Historie, der paa en ejendommelig Maade hæver sig frem i de ellers paa betydningsfulde Begivenheder saa fattige islandske Aarbøger. J. A. er født af fattige Forældre — Ari Sigurðsson og Helga Magnúsdatter — paa Gaarden Grýta i Øfjord (Eyjafjarðar sýsla) paa Islands Nordland. Han mistede tidlig sin Fader, og under de trange Kaar i Hjemmet gik han da til Haande ved Arbejdet i det nærliggende Kloster Tværaa (Múnka-Thverá). Den derværende Abbed, en Slægtning af ham, lod ham undervise i de for en gejstlig uundværligste Kundskaber. Hans boglige Dannelse var dog kun ringe; naar det imidlertid siges, at han ikke kunde Latin, maa det vistnok forstaas saaledes, at han ikke kunde udtrykke sig paa Latin; at han aldrig skulde have lært noget som helst i dette Sprog, synes mindre rimeligt. Efter at være præsteviet steg han snart saaledes i Anseelse, at han brugtes i flere vigtige Stillinger, og da den nordlandske Bispestol (paa Holar) Aar 1520 blev ledig, fik han den midlertidige Bestyrelse af Embedet. Fra nu af træde hans forskjellige Egenskaber ret i Lyset; han viser sig som en energisk, selvraadig, verdsligsindet Mand; efter Tidens Vis levede han i et Slags borgerligt Ægteskab med en Kvinde, der fødte ham talrige Børn, som han offentlig anerkjendte som sine. Dog var han ikke alene, som før nævnt, den katholske Kirkelære ivrig hengiven, men sikkert ogsaa paa sin Vis en religiøs Mand; herom vidner hans Digtning, der med Undtagelse af Lejlighedsvers udelukkende er gudelig. Besættelsen af den ledige Bispestol tilkom den throndhjemske Ærkebisp; men denne forlod som Følge af en Strid med Kong Christian II sit Stift inden Sagens Afgjørelse, og under den almindelige Forvirring synes Domkapitlet at være optraadt temmelig vaklende. Paa den ene Side tilskrev man Hola-Stifts Præsteskab, at Stiftets gejstlige selv kunde vælge sig en Biskop, hvorefter Præsterne uden Betænkning valgte J. A. Paa den anden Side overdrog man den nyvalgte Skalholt-Biskop

Øgmund Paulsson, der netop nu vendte hjem fra sin Indvielse, at være Bispedømmets midlertidige Bestyrer. Da han vilde benytte denne Stilling til at paatvinge de nordlandske Præster en Biskop efter sit Hoved, udbrød der et bittert Fjendskab mellem ham og J. A. Ved sin Raadsnarhed og Uforsagthed lykkes det dog J. A. at faa sit Valg godkjendt i Norge 1524, og næste Aar kan han som indviet Biskop vende tilbage til Island. Et ejendommeligt Efterspil fik Striden mellem de to Biskopper paa Altinget 1526. Begge mødte op med stort væbnet Følge, Øgmund med 1300 Mand, J. A. med 900. Det truede med aaben Kamp, hvad dog forhindredes, men Forligsvilkaaret var rigtignok af en saa ejendommelig barbarisk Art, at Bispernes Indvilligelse maa synes næsten ubegribelig. Hver Part skulde nemlig stille en Mand til Tvekamp, og den, der vandt, skulde for sit Parti have vundet Sejrens Hæder. Øgmunds Kæmper var den sejrende, og med denne Trøst lod Bispen sig nøje. Naar fra nu af Forholdet mellem de to Bisper blev bedre, var det dog maaske ikke saa meget Holmgangens Skyld som bevirket ved den fælles Frygt for den sig nærmende Reformation.

Samtidig med at J. A. saaledes tiltvang sig Anerkjendelse i sit Embede, havde han været ivrig betænkt paa at udvide sin verdslige Magt. En Uenighed med en af Øens rigeste Mænd, Lagmanden Teitur Thorleifsson, førte til, at J. A. trods en tidligere i Sagen falden Dom fik ham afsat og ved sin Svigersøn, Teits Efterfølger i Embedet, fradømt alt Gods. Halvdelen af dette, der skulde tilfalde Kongen, tilkjøbte Dommeren sig; men da denne Mand kort efter døde, bemægtigede J. A. sig paa Datterens Vegne hans samtlige Ejendomme. Nu blev en af J. A.s Sønner, Are, Lagmand, tre andre Sønner bleve Præster, og gjennem sine Børn besvogredes Biskoppen med Øens anseteste Familier.

I Skalholt var Biskop Øgmund omkring 1530 bleven foruroliget ved enkelte Udtalelser i luthersk Retning, men i øvrigt vare de nærmest følgende Aar for saa vidt fordelagtige for Bisperne, som disse under de med Grevens Fejde følgende Uroligheder i Danmark-Norge havde ikke blot den gejstlige, men ogsaa den verdslige Bestyrelse af Island. 1537 bragtes Efterretning til Landet om den i Danmark fuldbyrdede Reformation, og Aaret efter, 1538, sendte Kong Christian III sin Kirkeordinans til Island. Biskop Øgmund gav med Hensyn til dens Overholdelse et halvt undskyldende Svar, J. A. vides ikke at have svaret. I Skalholt Stift udviklede nu

Forholdene sig hurtigere, Klostrene — særlig Vidø (Viðey), nær Reykjavík — inddroges under Kronen, Biskop Øgmund besluttede at nedlægge Embedet, og hans Efterfølger, Gizur Einarsson, viste sig til hans store Skuffelse at være luthersk sindet. 1540 paabydes paa Altinget Reformationens Indførelse, hvorimod J. A. protesterer og henskyder Afgjørelsen under Paven. 1541 lovtages paa Altinget Reformationen for Skalholt Bispedømme. J. A. møder ikke paa Tinget; Efterretningen, han havde modtaget, om den samtidig foretagne Fængsling af den gamle Biskop Øgmund, hvem man havde mistænkt for Andel i et paa nogle danske Klosterranere foretaget Drab og for Modstand mod Reformationen, lod ham befrygte det værste; han sender derimod Brev, hvori han udtaler sit Forbehold over for Kongens nye Paabud og henskyder de kirkelige Sagers Afgjørelse til Domkapitlet i Throndhjem. Samtidig nedlægger hans Søn Are Lagmandsembedet. Over for den nye lutherske Biskop i Skalholt kunde J. A. naturligvis ikke nære venlige Følelser, men han frygtede i Gizur en kløgtig og beregnende Modstander og holdt nogenlunde Fred med ham, saa længe denne levede. 1542 kaldtes begge Biskopper til Danmark til Forhandlinger angaaende Kirkestyrelsen. J. A. undskylder sig med Sygdom, men sender tre Fuldmægtige (deriblandt en af hans Sønner), der, som det synes i fuld Oprigtighed, paa Bispens Vegne lovede Kongen Lydighed med Hensyn til Reformationen. I de nærmest følgende Aar ere J. A.s Bestræbelser navnlig henvendte paa Erhvervelsen af nogle omstridte østlandske Ejendomme, som han sluttelig, til Trods for at de vare blevne inddragne under Kronen, bemægtiger sig.

Aar 1548 døde pludselig og uventet Biskop Gizur Einarsson. Hidtil havde J. A. ikke blandet sig i de kirkelige Forhold i Skalholt Stift. Fra nu af fremtræder han med hensynsløs Dumdristighed som den, der vil opretholde den gamle Tingenes Tilstand over hele Landet, uanset hvilke Midler han maa benytte sig af, og hvem han vil faa at kæmpe imod. Strax efter at have erfaret Biskop Gizurs Død tilskriver han Skalholt Stifts Indbyggere og tilbyder at overtage de biskoppelige Forretningers Udførelse paa god og gammel Vis, og senere, efter at man i al Hast i Skalholt havde udvalgt en luthersk sindet Biskop og sendt denne ud af Landet for at søge kongelig Stadfæstelse paa Valget, optræder J. A. som en Beskytter af dennes katholske Modkandidat, lader sig gjøre til hans Official i Skalholt Stift, da ogsaa denne begiver

sig til Danmark for at faa sit Valg stadfæstet, og lader paa Altinget en af Reformationspartiets Hovedmænd, den vestlandske Storbonde Dade Gudmundsson plyndre — alt dette, uagtet han paa samme Alting modtager et unaadigt Kongebrev, hvori hans Utilbøjelighed til at rette sig efter Kirkeordinansen og hans lovløse Fremfærd bebrejdes ham. For at give ham Lejlighed til at forsvare sig byder Kongen ham mod frit Lejde at begive sig til Danmark, en Opfordring, som Biskoppen dog ikke efterkommer. Tvært imod lod han nu Bispegaarden paa Holar befæste, tilskrev Paven og spurgte ham til Raads samt satte sig i Forbindelse med de fremmede søfarende, der den Gang i talrig Mængde (navnlig fra Hamborg) dreve Handel med Islænderne. Længere hen paa Sommeren drog Bispen med 100 Mand til Skalholt for ogsaa at sætte sig i Besiddelse af Landets sydlige Bispesæde. Her fandt han dog alt saa vel forberedt til Forsvar, at han maatte trække sig tilbage med uforrettet Sag og indskrænke sig til hist og her i Stiftet at udføre de biskoppelige Handlinger paa katholsk Vis. Derpaa vender han sig til Dala Syssel paa Vestlandet, hvor den før nævnte Dade Gudmundsson havde hjemme. Biskoppen, der var meget forbitret over hans Optræden til Gunst for Reformationen i Skalholt Stift og mente at have Krav paa nogle af Dades Ejendomme, saa end videre i denne Mands tøjlesløse Privatliv en god Lejlighed til at vise sin biskoppelige Myndighed. Han lod ham (der hørte under Skalholt Stift) ved en Præsteret dømme til at have forbrudt Fred og Ejendom m. m. Dade faar de verdslige Myndigheder til at erklære Dommen for ugyldig, Bispen igjen besvarer Dades Uvillighed til at bøje sig for den afsagte Dom med at sætte ham i Band.

I Danmark havde man selvfølgelig ikke været i Tvivl om, at af de to Kandidater til Skalholt Bispedømme var den af det luthersk sindede Parti udvalgte at foretrække, og denne, ved Navn Martin Einarsson, indviedes ogsaa i Kjøbenhavn 1549. Samtidig erklæredes J. A. paa Grund af Ulydighed og lovløs Fremfærd for fredløs, og Dade Gudmundsson anmodedes om at lade ham og hans Søn Are gribe. Paa Altinget samme Aar erklæres alle af J. A. i Skalholt Stift udførte kirkelige Handlinger for ugyldige. Disse Efterretninger vare dog saa langt fra at knække Bispens Mod, at han tvært imod nu efter fra Paven at have modtaget et naadigt Svar paa sit Brev vier sig til Kamp for Troen, selv om det skulde gjælde Livet. Som Official for den i sin Tid af det katholske Parti i Skalholt valgte Modkandidat til Biskop Martin

fastholdt han sin biskoppelige Myndighed i Skalholt Stift og lod udgaa Domme mod det lutherske Kjætteri, gjældende for det hele Land. Da han dernæst erfarede, at den nyvalgte Biskop Martin befandt sig med et ringe Følge i en Præstegaard paa Vestlandet, lod han sine to Sønner, Præsten Bjørn og Are, gribe denne og føre ham med sig til Nordlandet, hvor han henved et Aar holdtes i Fangenskab, dels paa Holar, dels hos Bispens Søn Are Jonsson paa dennes Gaard i Øfjord. Baade han og navnlig en samtidig grebet Præst bleve haardt og haanlig behandlede.

Allerede nu var jo J. A.s Overmod voxet til en betænkelig Grad, men navnlig det følgende Aar spænder han Buen saa stærkt, at det næsten lod sig forudsige med Nødvendighed, at den maatte briste. Aar efter Aar var der fra Island indløbet fornyede Klager til den danske Regering over J. A. Ved Efterretningen om, hvad der 1549 var passeret, fik Høvedsmanden Befaling til at fængsle Biskoppen, og samtidig paabødes det Præsterne i Hola-Bispedømme at vælge en ny Biskop, da J. A. nu var afsat. Denne sidste Befaling blev dog foreløbig uden Virkning; en enkelt anset Præst paa Nordlandet, som viste sig Reformationen hengiven, maatte flygte ud af Landet, og senere hen paa Aaret fulgte en vestlandsk Præst (den til J. A.s Efterfølger udsete) hans Exempel. J. A. red dette Aar med 400 Mand, ledsaget af sine to Sønner Bjørn og Are samt den fangne Biskop Martin, til Altinget. Den kongelige Befalingsmand forhaanedes paa det groveste, J. A. lod sig bekræfte i Bestyrelsen af Skalholt Bispedømme og hjemsøgte derefter for anden Gang det søndre Bispesæde, som nu — dog kun paa Biskop Martins Tilskyndelse — overgav sig. I Besiddelse af selve Bisperesidensen er Biskop J. A. nu til fulde i Stand til at gjøre sin Myndighed gjældende. Den afdøde Biskop Gizur opgraves som Kjætter og jordes uden for Kirkegaarden, Bispesædet renses, og den katholske Tro gjenindføres overalt i Stiftet. De inddragne Klostre tilbagegives Munkene, og man forbereder alt til ad Lovens Vej at føre et afgjørende Slag mod Dade Gudmundsson. Et samtidigt Forsøg af Bispens Sønner paa ved en udførlig Skrivelse, der tillige indeholdt Løfte om en Pengegave, at vinde Kansleren Johan Friis for deres Faders Sag kan nærmest anføres som en Kuriositet.

For at erhverve den paatænkte Dom over Dade Gudmundsson og formodentlig samtidig gjøre det helt af med ham begav J. A. med sine to Sønner sig Okt. 1550 til Dades Hjemstavn. De førte dog forholdsvis faa Folk med sig, og først undervejs for-

stærkede de sig med nogle Sydlændinge. Da Dade erfarede deres Ankomst, samlede han hurtig henved hundrede Mand og overrumplede med denne Styrke sine Fjender paa den ham tilhørende Gaard Saudafell, som de havde besat. Det lykkedes ham at skille Sydlændingerne fra Bispens Sag, og efter en kort Kamp ved og i den derværende Kirke maatte Bispen og hans to Sønner overgive sig. Man sendte nu hurtig Bud efter den kongelige Befalingsmands Fuldmægtig, Christian «Skriver», og til Afgjørelse af, hvad der videre skulde foretages i Sagen, besluttedes det at nedsætte en Domstol, som dømte, at Fangerne skulde forvares til næste Alting, for at man der kunde høre deres Forsvar. Hovedansvaret for deres Bevogtning paalagdes den kongelige Fuldmægtig. Der fra førtes Fangerne til Skalholt, og i Følget befandt sig foruden Dade og Christian Skriver tillige Biskop Martin, som synes omtrent samtidig at være løsgiven. I Skalholt erklærede den kongelige Fuldmægtig, at han ikke kunde paatage sig Fangernes Forvaring, og heller ingen anden var villig til at tage dette Ansvar paa sig; deres Aflivelse syntes den eneste Udvej. Dette fremstilledes nærmere i en i tolv Punkter affattet Anklage, som offentlig fremførtes af den kgl. Fuldmægtig, hvori han udviklede, at disse «Landsforrædere» ved deres Gjerninger havde fortjent Døden, saafremt ingen saa sig i Stand til at forsvare dem. Da ingen Røst hævede sig til deres Forsvar, bestemtes deres Henrettelse til næste Dag, og til den bestemte Tid (7. Nov. 1550) foregik ogsaa Halshugningen tæt uden for Bispegaarden Skalholt. Et blodigt Efterspil fik denne Begivenhed, i det de forbitrede Nordlændinge ved nogle af de til Sydlandet nedrejste Fiskere den følgende Vinter lode den kgl. Fuldmægtig dræbe. Men i øvrigt var med J. A.s Død Modstanden mod Reformationen paa Island brudt. 1551 vedtoges dennes Indførelse paa Nordlandet, og J. A.s Efterfølger blev den af ham fordrevne luthersk sindede nordlandske Præst (Olav Hjaltason).

Til J. A.s Betydning i Islands almindelige Historie kommer hans Stilling som Tidens eneste Digter af noget Værd. Hans medfødte Gaver i denne Retning have sikkert været ualmindelige; nogen Lejlighed til at udvikle disse ved Studiet af ældre nationale Digterværker har der næppe tilbudt sig, da næsten al Syslen med Fristatstidens klassiske Litteratur paa den Tid synes at være ophørt; derimod har han utvivlsomt kjendt Middelalderens gejstlige Digtning, fremfor alt det 14. Aarhundredes beundrede Digt «Lilja». Nogen Forgænger af Betydning i det sidste hundrede Aar har han ikke.

J. A.s Digtning, for saa vidt den er kjendt, bestaar dels af 5 større gudelige Digte, dels af et Antal korte Lejlighedsviser. Saadanne, hyppigst af spøgende eller satirisk Indhold, anføres allerede fra hans første Ungdom; og senere hen under hans bevægede Liv var der næppe nogen Lejlighed, hvor hans Følelse kom i Bevægelse, uden at han paa denne Maade gav den Luft ved i et lille Vers at udtale sin Spot, Haan, Vrede eller Triumf over sine Fjender. Af de større Digte er *Píslargrátur* (ɔ: Pinselsgraaden) en pompøs Drápa paa 42 Vers med regelmæssig ved Omkvæd skilte Afsnit; det viser sig heri saa vel som ved Versemaalet som en Efterligning af det før nævnte Digt «Lilja», med hvilket det ogsaa har Formens Klarhed til fælles. Indholdet omhandler Christi Lidelseshistorie. *Ljómur* (ɔ: Lysstraalerne) bestaar af 38 tilinjede Vers med kunstig Rimslyngning, i det Linje 1 og 4, 2 og 5, 3 og 6 rime og derefter de længere Linjer 7—10 alle fire rime indbyrdes. Det velklingende og følelsesfulde Digt behandler Skabelsen, Syndefaldet, Forløsningen ved Christus og Dommen. *Daviðsdiktur* (ɔ: Davidsdigt), indeholdende 30 Vers i samme Versemaal som forrige, er en Gjengivelse af Davids 51. Salme, hvortil en selvstændig Indledning og Afslutning ere tilføjede. *Niðrstigsvísur* (ɔ: Nedstigningsviser) giver i 42 ottelinjede Vers, rimende 1 og 3, 2 og 4, 5 og 8, 6 og 7, en Fremstilling af Christi Liv og Virksomhed med en fantastisk, men virkningsfuld Skildring af hans Nedfart til Helvede som Midtpunkt. *Krossvísur* (Korsviser), bestaaende af 42 syvlinjede Vers, rimende 1 og 3, 2 og 4, 5—7, indeholder en inderlig og smuktformet Bøn til og Lovprisning af Christus, knyttet til hans Korsfæstelse.

Endnu kan sluttelig fremhæves, at J. A.s Navn end videre er knyttet til Bogtrykkerkunstens Indførelse paa Island, i det han omkring 1530 indforskrev en svensk Bogtrykker, som bosatte sig i Nærheden af Holar. Den herved udfoldede Virksomhed kom dog i øvrigt nærmest den lutherske Sag til gode, i det Pressen navnlig benyttedes af J. A.s Efterfølger i Embedet til Trykning af gudelige Skrifter.

R. Keyser, Den norske Kirkes Historie. Þ. Bjarnason, Um Siðbótina á Íslandi. Nord. Tidsskr. f. almendannende og underhold. Læsning 1876, II, 68 ff.

Kr. Kaalund.

Arbien, Erik Nicolai, 1710—45, Rektor. Født i Christiania, døbt 20. Sept. 1710. Faderen hed Peter A., Moderens Navn kjendes ikke. Han dimitteredes fra sin Fødebys Skole 1724, «absolverede sine Studia i Kjøbenhavn og gjorde sig bekjendt med

Professores ved de fleste Universiteter i Tyskland samt Lund i Skaane» og modtog derpaa 1734 Ansættelse som Kollega (5. Klasse) ved Christiania Skole. 1735 blev han Konrektor og maatte fra sin Ansættelse tillige overtage Rektoratet til Jacob Rasch's Død (1. Okt. 1737). 27 Aar gammel blev han nu Rektor, varmt anbefalet af Biskop Peder Hersleb som en Mand, der var «solid lærd, opvakt og villig til at ofre sig for Skolen sin Livstid». Den mest bekjendte Lærde blandt hans Elever, J. E. Gunnerus, kalder ham «et af de største Genier og lærdeste Mænd, Norge har frembragt». Han har intet udgivet, men sat sig et Minde ved (30. Okt. 1744) at skaffe Rektoratet et Enkesæde i Gaarden Sindsen i Østre Aker. Han døde 1745 (begraven 6. Dec.). Gift med Else Marie Arctander, der 1748 ægtede hans Eftermand, Jacob Peter Hersleb, og døde 16. Jan. 1800.

Daae, Efterretn. om Christiania Cathedralskole, 1858, S. 38 ff. *D. Thrap.*

Arbien, Magnus Gustav, 1716—60, Medaillør, var Søn af Kjøbmand i Christiania Peter A. og født 25. Sept. 1716. Han kom først til Søs, men opgav snart Sølivet og gik til Kjøbenhavn for at uddanne sig til Medaillør og Gravør. Det lykkedes ham snart at faa lidt Arbejde for Hoffet og efter nogle Aars Forløb en lille aarlig Understøttelse for at kunne uddanne sig videre under Hedlinger i Stockholm. I 1738 kom han tilbage til Danmark og fik paa ny Understøttelse til en Rejse i Tyskland. I 1743 var han vendt tilbage til Kjøbenhavn og underviste i nogen Tid Frederik V's Søster Louise i Voxpoussering. 1744 blev han Hofmedaillør, gjorde s. A. Kongens og Dronningens Portrætter «med Symboler» og skar to Medaillestempler med Kronprinsens og Kronprinsessens Billeder. Næste Aar fik han efter at have leveret to Stempler til Medailler paa Prins Christians Fødsel til hans «besserer Subsistence» en aarlig Løn af 100 Rdl. Kur. og Løfte om «Beforderung zu einem convenablen Dienst» efter Medaillør Bagges Befordring. Da Bagge 1746 blev Visiterer i Drammen, fik A. de 100 Rdl. af de 200, Bagge hidtil som Hofkunstner havde nydt. I 1751 fik A. en kgl. Understøttelse til en ny Udenlandsrejse; han opholdt sig først nogen Tid i Stockholm og rejste der fra i Selskab med Mandelberg til Paris, hvor han vistnok uddannede sig yderligere i sin Kunst, men tillige kom i trykkende Gjæld. Efter sin Tilbagekomst til Danmark i 1755 skar han Stempelet til Medaillen paa Arveprins Frederiks Fødsel og blev i 1757 Kunstakademiets

første Medlem, men denne Værdighed hjalp ikke den trængende og forgjældede Mand paa Fode. Vel blev han ikke saa lidt sysselsat, men kun kummerlig betalt, og han sad bestandig i yderst trange Kaar. Tilmed var han ulykkelig gift og en slet Husholder. Jævnlig klagede han sin Nød for Akademiet og Kongen og anraabte om Hjælp. Akademiet var for fattigt til at kunne yde ham Hjælp, Kongen skjænkede ham af og til en lille Gave. A. døde 27. Jan. 1760, som der sagdes af Kummer over sine ulykkelige Forhold. Han var den første betydelige Medaillør her hjemme, og hans Medailler, som den paa Formælingen 1742, paa Jubelfesten 1749, paa Akademiets Stiftelse 1754 osv., ere fremragende Kunstværker, der ganske fordunkle hans nærmeste Forgængeres, Wahls, Bagges, Bergs, Meybusch's og Winsløws, Arbejder. A. skar ogsaa nydelige Reliefbilleder i Perlemor, enkelte saadanne bevares paa Rosenborg. A.s Hustru Margrethe Magdalene f. Busch og 2 Døtre overlevede ham.

Postrytteren 1744, April. Hennings, Essai hist. sur les arts en Dannemark S. 103. Weilbach, Konstnerlex. Danske Saml. IV, 74 f. Meier, Fredensborg S. 172.

F. J. Meier.

Arbo, Nicolai, 1723—97, Læge. A. var en Søn af Kjøbmand Peter A. og Anne Cathrine f. Wiel, født i Strømsø i Norge 7. Sept. 1723, blev Student i Kjøbenhavn 1739, lagde sig i 1740 efter Kemi og Metallurgi paa Kongsberg, rejste i 1741 udenlands og studerede i næsten 11 Aar Medicin ved forskjellige tyske Universiteter. Efter sin Hjemkomst tog han 1752 den medicinske Doktorgrad med en Dissertation («Analysis nitri physico-chemica») og nedsatte sig derpaa som praktiserende Læge i sin Fødeby, hvor han forblev, indtil han i 1782 flyttede til Christiansfeldt. Han døde der 12. Sept. 1797. I 1762 ægtede han Marthe Cathrine Wolf, en Datter af Kjøbmand i Christiania Frants Christopher W., f. der 1729, † i Christiansfeldt 1814. — A. var en «navnkundig» og fra fjærne Steder søgt Læge; et af ham 1792 i Kjøbenhavn udgivet Skrift om Radesyge blev ved offentlig Foranstaltning uddelt i Norge.

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 441. Hundrup, Doctores medicinæ.

F. C. Kiær.

Arbo, Peder Mikkelsen, —1632, Rektor, var Søn af Mikkel A., Bestyrer af Teglgaarden ved Kjøbenhavn, og blev, efter at have studeret i Tyskland og der taget Magistergraden, 1595 Rektor

paa Herlufsholm, som han forlod 1597. Da hans Haab om at opnaa Rektoratet i Odense glippede, skjønt han var protegeret af Kansleren Arild Huitfeldt, tog han til Takke med at blive Kapellan hos Sognepræsten i Gamborg, hvem han nogle Aar senere succederede; Kaldet fik han ved et Kongebrev forbedret; 1628 valgtes han til Provst i Vends Herred og døde i Avg. 1632; hans Hustrus Navn kjendes ikke. Han har ingen trykte Skrifter efterladt, men nogle latinske Breve haves fra hans Haand.

Wad, Rektorerne p. Herlufsholm S. 10 ff. Kirkehist. Saml. 3. R. V, 584 ff.

G. L. Wad.

Arbo, Peter, 1769—1809, Læge, Søn af ovfr. nævnte Dr. med. Nic. A., døbt i Strømsø 31. Marts 1769, studerede i Jena, tog der 1792 den medicinsk-kirurgiske Doktorgrad og underkastede sig i 1797 offentligt Colloqvium for det medicinske Kollegium i Kjøbenhavn. I dette eller i det følgende Aar nedsatte han sig i Drammen, hvor han erhvervede sig megen Praxis, fra 1802—4 bestyrede han Buskeruds Landfysikat og blev 1806 udnævnt til Landfysikus i Buskerud. Under en i Drammen herskende ondartet Feberepidemi blev han selv angrebet af Sygdommen og døde 5. Juni 1809. Ugift. — Han skildres som en uegennyttig Mand, som en særdeles duelig og ømt deltagende Læge, der begavet med en lys Aand flittig dyrkede sin Videnskab. Han var derfor særdeles afholdt og anset som Læge, og hans Begravelse blev fejret under almindelig Tilstrømning med stor Højtidelighed. I Anledning af hans Død udkom der flere Sørgedigte.

Kiær, Norges Læger.

F. C. Kiær.

Arctander, Hans Nicolai, 1757—1837, Amtmand, en Søn af Kapitajn Poul A. og Mette Kirstine f. Thaulov, blev født i Borge Præstegjæld og døbt 25. Febr. 1757. Efter at han var bleven Korporal ved 2. Smaalenske Infanteriregiment, gjennemgik han fra 1. Okt. 1773 den mathematiske militære Skole i Christiania, i hvis Indberetninger der gives ham Vedtegningen «Geni», blev 1775 Stykjunker ved Artillerikorpset og udnævntes 1776 til Sekondlieutenant med Anciennitet fra 1. Dec. 1775. I Aaret 1784 fik han Bestalling som Landmaaler, blev 1785 Premierlieutenant og s. A. Landinspektør. Medens han fungerede som saadan i Kronborg Amt, undfangede han Ideen og gjorde Forslag til Søborg Søs Udgravning; han opmaalte selv Søen, undersøgte Dybderne, bestemte Udgravningslinjerne, nivellerede disse og forfattede Pro-

filerne. Udgravningen, der fandt Sted i Aarene 1794—99 med en Bekostning af 15000 Rdl. d. K., var af en overordentlig Betydning for Jordebogskassen, der hidtil kun havde haft en aarlig Indtægt af omtrent 30 Rdl. ved Bortforpagtning af Fiskeriet i Søen. Allerede ved Udgangen af Aaret 1806 vare nemlig Omkostningerne og de successive aarlige Udgifter fuldstændig dækkede af de forøgede Indtægter; «fra Aaret 1807 indtil Udgangen af 1812 udgjorde disse i alt 71135 Rdl. 67 β d. K. og fra 1813 til Slutningen af 1825 i alt 63446 Rdl. 8 β Sedler og Tegn mere end Udgifterne», ved hvilke Summer man dog selvfølgelig maa have Statens daværende forvirrede Pengevæsen in mente. I Aaret 1790 fik han, der allerede i Slutningen af 1785 var sat à la suite i Artillerikorpset, Kapitajns Karakter; 1792 blev han Regimentsskriver ved det frederiksborgske Distrikt, afskedigedes i det følgende Aar fra Militæretaten og blev 1796 Kommitteret i Rentekammeret, i hvis overordnede Stillinger den Gang flere Mænd med særlig praktisk Kjendskab til Landboforholdene efterhaanden fik Sæde, som det synes til ikke ringe Misfornøjelse for de videnskabelig uddannede Mænd i Centraladministrationen (Danske Samlinger III, 124 f.). 1800 blev han Justitsraad og 1805, skjønt Rentekammeret kun ugjærne gav Afkald paa hans Sagkundskab, Amtmand i Frederiksborg Amt. I denne Stilling virkede han nu, indtil han i 1826 paa Grund af Svagelighed søgte og fik sin Afsked fra den. Fra 1806 var han desuden Medlem af Matrikkelskommissionen, fra 1819 Medlem af Kommissionen angaaende Lettelser i Landejendommenes Skatter m. v. Under sin Amtmandsvirksomhed vandt han i høj Grad Beboernes Agtelse og Hengivenhed og bidrog væsentlig til, at Amtet fik udviklet sit Vejvæsen paa en fortrinlig Maade med forholdsvis ringe Bekostning. Paa Grund af hans mangehaande Fortjenester blev der da ogsaa ved hans Afgang fra Statstjenesten tilstaaet ham en Pension, der var lige saa stor som hans Amtmandsgage, nemlig 2200 Rdl., og han blev s. A. udnævnt til Konferensraad. Han døde 22. Okt. 1837. 1789 blev han gift med Agnete Birgitte Brammer (f. 1767 † 29. Marts 1845), en Datter af Amtsforvalter i Frederiksborg Frederik Christian B. *G. Kringelbach.*

Arctander, Jens, 1699—1761, Præst, er af samme Slægt og har samme Stamfader som nedenanførte Biskop Arctander, men hører til en yngre Linje. Han var Søn af Sognepræst i Nykjøbing i Sjælland Holger A. og Regine Colstrup fra Næs Præstegaard i

Norge og blev født 1. Maj 1699. I 1720 blev han Student fra Sorø og allerede 1722 Kapellan hos sin Morbroder, Pastor Jonas Colstrup til Næs. Da denne døde 1733, drog han tilbage til Danmark og blev 1735 Sognepræst for Græse og Sigerslevvester Menigheder i Frederiksborg Amt, men forflyttedes allerede Aaret efter til Egebjærg i Ods Herred, hvor han døde 1761, efter at han i 7 Aar tillige havde været Herredets Provst. Han var en fremragende, dygtig Præst, en Pryd for sin Stand og nidkjær i al sin Embedsgjerning, men meget tungsindig. 1729 ægtede han i Norge en Sønnedatter af Biskop Rosing, Hermanna Cathrine Rosing († 1733). Hans anden Hustru var hans Formands Enke i Græse, Sophie Winding, f. Kongel, † 1780.

Giessing, Jubel-Lærere III, 1, 364 Tab. II. Hofman, Fundationer VIII, 261 ff. Kirkehist. Saml. 3. R. V, 692. *A. Jantzen.*

Arctander, Niels Lauridsen, 1561—1616, Biskop. Han er født i Kvernæs i Throndhjems Stift og stammede paa fædrene Side fra en sjællandsk Slægt, der var indvandret i Norge paa Reformationstiden. Faderen, Laurids Nielsen, var først Præst i Kvernæs, men døde 1596 som Ærkedegn i Throndhjems Domkapitel og Præst i Størdalen. Moderen, Magdalene Sigvardsdatter, var en Præstedatter fra Verdalen. Under sin Skolegang i Throndhjem synes han en Tid lang at have haft sit Hjem i sin Farbroders, Borgmester Peder Nielsens Hus. Han blev Student 1578, og da han 1583 sidste Gang besøgte sin Hjemstavn, fattede Lensmanden i Throndhjem, Christian Friis til Borreby, Godhed for ham og opmuntrede ham til at fortsætte sine Studier i Udlandet. Paa dennes Bekostning opholdt han sig derpaa et Aar i Marburg, ved hvis Universitet han blev indskreven i Juni 1584. Pesten, som i det følgende Aar forjog mange af Studenterne fra Byen, har vistnok fremskyndet hans Hjemrejse. Men allerede forinden synes formaaende Venner at have henledet Opmærksomheden paa ham. 6. Juni 1585 prædikede han, maaske efter Kong Frederik II's Ønske, i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, hvor Kansleren Niels Kaas sad iblandt hans Tilhørere, og inden Maanedens Udgang blev han ordineret til Slotsprædikant paa Kjøbenhavns Slot. Da han senere ogsaa nævnes som Hofpræst, har han maaske en kort Tid forenet disse to Embeder. Han vandt snart et anset Navn baade som asketisk Forfatter og som praktisk Sjælesørger. 1588 udgav han et Skrift om «Guds Enighed oc hellige Trefoldighed», der var ud-

arbejdet paa Grundlag af hans ovenomtalte Prædiken i vor Frue Kirke. Det var dediceret til Niels Kaas. Efter Titelen at dømme kunde man tro, at det indeholdt en Række metafysiske Undersøgelser, medens det derimod er en jævn, enfoldig Fremstilling af Skriftens Lære om Guds Væsen og Egenskaber. I det hele taget fremtræder han i sine Skrifter som praktisk Bibeltheolog og fastholder det som en Hovedregel, at Bibelen skal forklares ved Bibelen selv. Dette betoner han særlig i sit Skrift «Davids Poenitentz», en Udlægning af Davids syv Bodssalmer, som udkom 1594 paa Fru Christence Rotfeldts Bekostning. Det var en Oversættelse af nogle latinske Prædikener, han havde holdt paa Kjøbenhavns Slot. Paa samme Tid udarbejdede han et Trøsteskrift, kaldet «Troens Triumph oc Seyer», for en synderlig god Ven, som var stærkt religiøst anfægtet. Det blev dog først udgivet 1604 efter mange godt Folks Opfordring. Tillige drev han stærkt paa Husandagt, og nogle Bønner, som han havde sammenskrevet til Brug for sig selv, sine Husfolk og andre gode Venner, udkom senere i forskjellige Rækker, hvoraf den første blev udgivet 1595 paa Ditlev Holcks Bekostning. Denne Mand, der var Lensmand paa Kjøbenhavns Slot, nævner A. med Taknemmelighed som sin særlige Velynder. Han havde allerede 1591 dediceret ham sit Skrift «Poenitentzis Speyl», og i de følgende Aar oversatte han efter Holcks Ønske og paa hans Bekostning Niels Hemmingsens to Skrifter «De gratia universali» paa Dansk (1593 og 1595). I Løbet af faa Aar havde han saaledes udfoldet en rig Forfattervirksomhed, som han fortsatte, efter at han var traadt over i en anden Embedsstilling.

1595 blev han af Regeringsraadet udnævnt til Biskop over Viborg Stift, maaske uden forudgaaet Valg af vedkommende Stiftsgejstlighed. Som Biskop gjorde han sig fortjent ved at ophjælpe Kirke- og Skoletugten, ligesom han ogsaa bestræbte sig for at forøge Præsternes og Lærernes Indtægter. Han havde 1614 Sæde i den store Kommission, som under Kongens Forsæde dømte i Sagen imellem Resen og Kock paa Mødet i Kolding, og senere hen i samme Aar var han i Kjøbenhavn Bispernes mest fremtrædende Ordfører under de fortsatte Kontroverser imellem Resen og Mændene af Niels Hemmingsens Skole, der i Menighedens Navn nedlagde en Protest imod Resens spekulative Dogmeudviklinger. A.s «Psalmer oc aandelige Viser» (1607) er af ringe Værd, og naar Cl. Lyskander nævner ham som en udmærket Digter, maa

dette vistnok skrives paa Svogerskabets Regning. Som Prædikant nød han derimod med rette en stor Anseelse, og hans talrige Ligprædikener over Mænd og Kvinder af den danske, især jyske, Adel maa baade fra Formens og Indholdets Side betegnes som noget af det fortrinligste, der er fremkommet i denne Gren af vor ældre Litteratur. — Han var 2 Gange gift. 1585 ægtede han Marie Stratmann, som døde i Barselseng 1. Juni 1587, og allerede 3. Dec. s. A. indgik han et nyt Ægteskab med sit Søskendebarn, Karine Clausdatter, † 1615, der var Datter af Prof. Claus Scavenius og Enke efter Præsten ved Nicolai Kirke, M. Anders Mariager. Igjennem dette Ægteskab blev han senere Svoger til Cl. Lyskander. Af hans 4 Børn overlevede kun Sønnen af første Ægteskab, M. *Henrik Arctander*, Faderen. Han var først Rektor i Viborg og senere Præst i Selde paa Salling, men forfaldt til Drik († 1652). Biskop A. døde 1. Nov. 1616 og ligger begraven i det saakaldte Præstekapel i Viborg Domkirke.

Molbech, Hist. Aarbøger III, 158. Ny kirkehist. Saml. I, 419 ff.

S. M. Gjellerup.

Arendrup, Christian Henrik, f. 1837, Officer, Gouvernør i Vestinden. A. er født i Frederikshavn 25. Marts 1837 og er Søn af Justitsraad, Stiftsfysikus over Fyns Stift Christ. Rasm. A. (f. 1805 † 1871) og Nanna Marie f. Henne (f. 1811), Datter af Kommandør H. i Marinen. Han dimitteredes fra Sorø Akademi som Student i 1854. 1857 indtraadte han som Elev paa den kgl. militære Højskole og udnævntes efter bestaaet Oprykningsexamen i 1859 til Ingeniørsekondlieutenant à la suite med Anciennitet fra sin Indtrædelse i Skolen. Ved Afgangen fra Højskolen i 1861 traadte han i Nummer i Ingeniørkorpset og forsattes kort efter til Fredericia, hvor han deltog i Rustningsarbejderne i Anledning af den truende Krig med Tyskland. Allerede Aaret efter overgik han imidlertid til Ingeniørtropperne i Kjøbenhavn og deltog med disse i Krigen 1864, bl. a. i Forsvaret af Dybbølstillingen fra Febr., indtil han 15. April blev saaret, samt efter at være helbredet i Forsvaret af Als de sidste Dage før Øens Fald 29. Juni. For sit under Krigen udviste Forhold udnævntes han til Ridder af Danebrog. 1867 forfremmedes han til Premierlieutenant. Da Sominevæsenet begyndte at udvikle sig stærkt i Udlandet, overdroges det i 1867 Ingeniørkorpset at foretage Forsøg paa dette Omraade, som da bleve ledede af Major C. F. N. Schrøder med A. til Hjælp. Denne, som tillige fra 1868—70 var

Lærer i Krigsbygningskunst i Officerskolens yngste Klasse, foretog i 1868 og 1869 Rejser til Udlandet for at indhente Oplysninger om Sominevæsenet, og da Sominetjenesten oprettedes ved Lov af 28. Maj 1870, udnævntes han til Kapitajn og ansattes som Chef for den under Ingeniørtropperne oprettede Sømineafdeling, i hvilken Stilling han foretog flere Rejser til Udlandet, særlig til Sverige i Anledning af de dansk-norsk-svenske Fællesforsøg paa Søminevæsenets Omraade. Da Søminevæsenet i 1880 henlagdes under Søværnet, traadte han uden for Nummer i Ingeniørkorpset og overgik til Tjeneste ved Søminekorpset, indtil han 1. April 1881 afsluttede sin fortjenstfulde Virksomhed for Udviklingen af vort Søminevæsen, i det han udnævntes til Gouvernør for de dansk-vestindiske Øer med Karakter som Oberst i den dansk-vestindiske Hærstyrke. 1884 udnævntes han til Kommandør af 2. Grad af Danebrog og 1885 til Oberstlieutenant uden for Nummer i Ingeniørkorpset. 14. April 1863 ægtede han Almira Kjellerup, f. 12. Febr. 1841, Datter af Konferensraad, forhenværende Embedsmand i Vestindien Christ. K.

Fortifikations-Etaterne og Ingeniørkorpset 1684—1884. *V. E. Tychsen.*

Arendrup, Emil Peter Ussing, 1838—71, Læge, Broder til foregaaende, blev født i Grenaa 9. Sept. 1838. Dimitteret fra Sorø 1857 tog han 1864 Lægeexamen, var 1864 Ambulancelæge, derefter Kandidat paa Kommunehospitalet. Efter en Studierejse 1867—68 praktiserede han først i Kjøbenhavn og derpaa i Odense som Gynækolog, men gik ved den fransk-tyske Krigs Udbrud 1870 til Paris, hvor han under Belejringen vandt megen Anerkjendelse som frivillig Overlæge ved den østerrigske Hjælpeforenings Lazaret. Efter Krigens Afslutning overtog han Ledelsen af et Lazaret i St. Cloud og bukkede her under for den epidemisk herskende Dysenteri (13. Avg. 1871). Han døde ugift.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 4. Udg., S. 3. *Jul. Petersen.*

Arendrup, Søren Adolf, 1834—75, Officer, Broder til de to foregaaende, er født 12. Juli 1834 i Frederikshavn. Han fik sin første Undervisning i Jylland og kom dernæst paa Sorø Akademi, men inden han var færdig med sin Studenterexamen, indtraadte han som Elev paa den kgl. militære Højskole, hvorfra han afgik i 1857 som Sekondlieutenant i Artilleriet. Efter i Maj 1863 at være bleven Premierlieutenant, kommanderedes han samme Aar som Kontrolofficer til Kanonstøberiet i Finspong, og her fandt han

en selvstændig Virksomhed, hvor hans Dygtighed, Samvittighedsfuldhed og sikre Optræden ret kunde gjøre sig gjældende, saaledes at han snart vandt et Navn som en dygtig teknisk Officer, hvorom ogsaa forskjellige Afhandlinger, navnlig i «Tidsskrift for Krigsvæsen», bære Vidnesbyrd. Efter at have kontrolleret den første Leverance af vort første egentlige panserbrydende Skyts (11 Tommers Forladekanoner) hædredes han i 1871 med Danebrogsordenens Ridderkors. I 1860 havde A. ægtet en Datter af Admiral Mourier, men efter 7 Aars Samliv døde hun, og da Lægerne frygtede for, at hans Hustrus Lungesygdom kunde have smittet ham, gjorde han tvende Rejser til Ægypten for at gjenvinde sit Helbred. Under den sidste gjorde han Bekjendtskab med Chefen for den ægyptiske Generalstab, Stone-Pascha, en forhenværende amerikansk Officer. Dette foranledigede, at han fik Tilbud om at gjøre Tjeneste i den ægyptiske Hær, hvilket modtoges, og han udnævntes da til Oberstlieutenant i Generalstaben, i hvilken Stilling han navnlig beskjæftigede sig med Organisations- og tekniske Spørgsmaal. Da han maatte opgive Haabet om at kunne vende tilbage til Danmark, erholdt han i Nov. 1874 sin Afsked fra den danske Hær med Pension og Kapitajns Karakter. Kort forinden (1873) havde han i London ægtet Miss Edith Courtauld, en engelsk Dame af anset Familie. Efter at være bleven Oberst og Adjudant hos Khediven Ismail-Pascha fik han i Sommeren 1875 det Hverv at føre en Expedition mod Abyssinierne, der havde krænket Ægyptens sydlige Grænse. I Begyndelsen kastede han Fjenderne tilbage, men i Midten af Nov. (rimeligvis den 16.) blev hans Detachement overfaldet ved Gondet (ikke langt fra Mareb Floden), hvorved han selv, flere Officerer og henved 1000 Mand efter 12 Timers haardnakket Kamp fandt Heltedøden. Kun 3 Mand undslap Blodbadet.

Illustr. Tidende 1875—76, Nr. 845. *P. N. Nieuwenhuis.*

Arends, Jacob, 1742—1801, Skuespiller. A. var allerede over 32 Aar gammel, da han 2. Okt. 1775 debuterede paa det kgl. Theater som Cleantes i «Tartuffe». Han havde en for Gammelmands-Rollen god Figur, men hans Diktion var meget monoton, og hans fyldige Ansigt, som vansiredes af en Opstoppernæse, havde et staaende dorsk og flegmatisk Udtryk. Han var en af de første, som traadte ind i Schwarz' «dramatiske Selskab», for hvilket han endogsaa blev Formand, da Stifteren trak sig tilbage fra denne Plads. Der blev efterhaanden betroet A. et stort Reper-

toire, og han fik mange Hovedroller, hvad der skaffede ham en ikke ringe Anseelse, skjønt han aldrig drev det til at blive nogen større Kunstner. I nogle ganske enkelte Roller skal han dog have præsteret noget særdeles dygtigt, og blandt disse nævnes Harpagon, Vielgeschrey og Sir Peter Teazle. I sine sidste Aar var han meget sygelig og anvendtes derfor kun saare lidet. Han døde Natten mellem 6. og 7. Okt. 1801. *Edgar Collin.*

Arenfeldt, Axel, 1590—1647, til Basnæs, Søn af Hans A. og Anne Marsvin, født 26. Nov. 1590. Han studerede i Giessen og blev derpaa Sekretær i det danske Kancelli (1615—23). Som saadan var han 1620 paa Kongens Vegne Anklager under Processen mod Christoffer Dybvad for Konsistorium og blev 1621 sendt som Afsending til Spanien. 1623 blev han Rentemester, hvilken Stilling han beholdt til 1627. Tillige var han Krigskommissær under Kongens Deltagelse i Trediveaarskrigen i Aarene 1626—27. 1630 blev han sendt til Nederlandene for at søge at fjærne Generalstaterne fra Sverige og blev 1634 udnævnt til Ridder. Fra 1623 til 1643 var han forlenet med Giske Len i Norge, 1643—46 med Stjærnholm Len; som Lensmand her blev han under Krigen med Sverige en Tid holdt fangen af de svenske. Han ægtede 13. April 1634 Marie Ulfeldt, Datter af Jacob U. og Birgitte Brockenhuus. Han var bekjendt for sin Ødselhed og Overdaadighed og viste især disse Egenskaber ved sine pragtfulde Byggeforetagender paa den hidtil forfaldne Gaard Basnæs, hvis Gods, der tidligere havde været ringe, han gjorde til en af de anseligste Ejendomme i Sjælland. Han var ikke synderlig afholdt og havde forskjellige Stridigheder med sine Naboer; Rygtet skaanede ham heller ikke for Beskyldninger for Underslæb i hans Stilling som Krigskommissær. Han døde 4. Okt. 1647 og blev begravet i Næstved Kirke.

Danske Herregaarde VI: Basnæs. *J. A. Fridericia.*

Arenfeldt, Christian Ditlev Adolph, 1758—1833, Officer. Født i Flensborg 13. Febr. 1758 og Søn af Major i Livregimentet til Hest Balthazar Levin A. Blev Kadet 1772, Sekondlieutenant i bornholmske Infanteriregiment 1779, Premierlieutenant 1785 og blev derefter ansat i Norge som Kapitajn ved 2. smaalenske Regiment 1787; 2 Aar efter overgik han til norske Jægerkorps, hvor han 1798 blev Major. 1806 udnævntes han til Oberstlieutenant i vesterlenske Infanteriregiment, 1810 blev han Oberst og 1811 Chef for

Regimentet og tillige Kommandør for de christianssandske Fæstninger og Batterier, 1814 blev han Generalmajor og s. A. Generallieutenant og kommanderede i dette Aar Reservebrigaden i Krigen mod Carl Johan. I alle sine Kommandoposter viste han sig indsigtsfuld og dygtig og skattedes højt af Frederik VI. A. var gift med Pauline Charlotte Marie Harbou, Datter af Generalmajor Andreas H. Han døde i Christianssand 10. Juni 1833.

Anker, Biogr. Data om norske Generalspersoner S. 32. Norsk mil. Tidsskrift 1882, S. 578. *S. A. Sørensen.*

Arenfeldt, Jacob, 1723—88, Søofficer, er født 16. Maj 1723 i Kjærteminde og var en Søn af Premierlieutenant i Søetaten Laur. Belov A. († 1727) og Cathr. Hedevig f. Seierø. Kun 9 Aar gammel kom han i 1732 ind paa Søkadetakademiet som Kadet og udnævntes i 1743 til Sekondlieutenant. Efter at have passeret de mellemliggende Grader (Premierlieutenant 1749, Kapitajnlieutenant 1755 og Kapitajn 1759) udnævntes han som Kommandørkapitajn i Aaret 1771 til Overlods i det søndenfjældske Norge og senere til Overlods i Christianssand Stift og Indrulleringschef sammesteds. A., der i 1777 var bleven forfremmet til Kommandør, udnævntes til Kontreadmiral i 1783 og havde i denne Egenskab sin sidste Udkommando i 1788, i det han i dette Aar blev Chef for den norske Flotille under Prins Carl af Hessens Overbefaling. Han afgik samme Aar, 26. Nov., ved Døden. 24. Okt. 1755 havde han ægtet Sophie Sibylle Nissen (f. 1729 † 1763), Datter af Kommandørkapt. Fr. N. *O. Lütken.*

Arenfeldt, Jacob, 1755—1820, Søofficer, en Søn af den foregaaende, er født 30. Sept. 1755. Som ganske lille Dreng, kun 7 Aar gammel, gjorde han sit første Orlogstogt som Volontær-Kadet, kom senere ind paa Søkadetakademiet og udnævntes i 1773 til Sekondlieutenant. Efter i Aaret 1781 at være bleven forfremmet til Premierlieutenant erholdt han 3 Aar senere Kapitajnlieutenants Karakter. A., der i 1796 var avanceret til Kapitajn, blev i Foraaret 1801, da de truende Krigsudsigter foranledigede, at Defensionslinjen over Hals og Hoved blev udlagt til Hovedstadens Forsvar imod et engelsk Angreb fra Søsiden, udset til Chef for Linjeskibet «Holsten» og deltog om Bord i dette Skib i det mindeværdige Slag paa Kjøbenhavns Red 2. April 1801. Aaret efter erholdt A. Kommandørkapitajns Karakter, udnævntes i 1815 til Kontre-

admiral og afgik ved Døden 17. Febr. 1820. 21. Okt. 1783 var han bleven gift med Engelke Charlotte de Klauman (f. 1760), en Datter af Justitsraad K. G. de K. *O. Lütken.*

Arenfeldt, Jørgen, 1644—1717, var en Søn af ovfr. nævnte Axel A. til Basnæs og blev født paa Basnæs 14. Avg. 1644. Efter at være bleven opdraget paa Herlufsholm tiltraadte han Slægtens Hovedsæde Rugaard og fik desuden snart efter Gammelgaard paa Laaland, Tjele og Vingegaard ved sit Giftermaal med en Datter af den berygtede Erik Grubbe, Anne Marie Grubbe, f. 1648, der Aaret forud var bleven separeret fra Stygge Høeg. Desuden ejede han flere andre Gaarde, bl. a. Hjermislevgaard, men alle disse Gaarde maatte han før sin Død sælge paa nær Rugaard. Sagnet vil vide, at han paa lignende Maade som den bekjendte Valdemar Daa ruinerede sig ved Skibsbyggeri, og der synes virkelig at være noget sandt deri (han ejede 1711 et Skib paa 140 Læster). Hans Minde er overhovedet endnu levende den Dag i Dag i Folkemunde, dels paa Grund af hans store Forfængelighed (han gik altid med en stor Guldkjæde, skjønt han forgjæves havde bestræbt sig for at blive Ridder, og prydede Altrene i sine Sognekirker Fuglslev og Rosmus med sit Slægtvaaben i Steden for Altertavle), dels paa Grund af den Iver, hvormed han paa sine Godser anstillede Hexeforfølgelser med Vandprøver, Pinebænk og Baal. Han benyttede hertil Skarpretteren i Aarhus og narrede bag efter denne for Betalingen. A., der 1694 var Kancelliraad og 1697 Etatsraad, døde paa Rugaard 20. Marts 1717 og ligger begraven i Fuglslev Kirke. Efter sin første Frues Død ægtede han Ellen Kirstine Below, der var født 1652 og døde 11. Avg. 1724 i Ejlby Præstegaard. Fra ham stammer den eneste nulevende Linje af Slægten Arenfeldt.

Danske Herregaarde: Rugaard og Tjele. *Thiset.*

Arenfeldt, Mogens, 1604—71, til Rugaard (i Jylland), Broder til ovfr. nævnte Axel A., født 13. Juli 1604. Han var Hofjunker 1624—25, under Krigen med Sverige 1643—45 Ritmester over et Kompagni af den jyske Rostjeneste og blev 1656 udnævnt til Oberstvagtmester i Jylland, i hvilken Stilling han deltog i den svenske Krig. Han skiftede hyppig Forleninger, i det han 1641—53 havde Mariager Kloster, 1653—54 Nedenæs i Norge, 1655—56 Hald og fra 1656 Skivehus. Efter Enevældens Indførelse var han fra 1663

til sin Død 1671 Stiftamtmand i Viborg og Amtmand over Hald Amt. Han ægtede 19. Maj 1633 Else Bülow.

Hansen, Danske Ridderborge I, 151 ff. Danske Herregaarde V: Rugaard.

J. A. Fridericia.

Arenfeldt, Niels Henriksen, —1526—, Rigskansler. N. H. A. til Gundetved er den første kjendte Mand af denne Familie og Stamfader til den endnu blomstrende Slægt af dette Navn. Han nævnes 1496 som Landsdommer i Sjælland og beklædte 1526—33 Posten som Rigens Kansler. Han hørte til det katholske Parti, men synes ikke at have spillet nogen fremragende Rolle. Paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1533 var han tilstede, men nævnes ikke efter denne Tid og maa da sandsynligvis være død kort efter. Han var gift med Margrethe Torbensdatter Bille. *Mollerup.*

Krag-Juel-Vind-Arenfeldt, s. Vind.

v. Arenstorff, Carl, 1625—76, Officer, blev født i Marts 1625 og var en Søn af Friderich v. A. til Rosenow og Wüstrow m. m. i Meklenborg og Cathrine v. Jasmund af Huset Spycker paa Rygen. Han forlod i en ung Alder sine Forældre, der ved deres Død efterlode ham og hans Broder de i Løbet af Trediveaarskrigen stærkt forgjældede Godser. Han maatte kummerlig hjælpe sig frem, indtil han kom til at følge Hertug Gustav Adolf af Meklenborg-Güstrow paa Rejser i Evropa. Han deltog senere i Trediveaarskrigen i svensk Tjeneste, og efter at Krigen var endt, blev han Hofmester hos Hertug Julius Henrik af Sachsen. Da Krigen i Polen udbrød, tog han atter Tjeneste i den svenske Hær og opnaaede efterhaanden de forskjellige Grader i denne, indtil han blev Generalmajor. Men da han, trods sin lange Tjeneste, blev forbigaaet ved Avancement, blev han misfornøjet, forlangte sin Afsked, som han med megen Vanskelighed opnaaede, og tilbød derpaa Kongen af Danmark sin Tjeneste. 1673 blev han udnævnt til Generallieutenant i Rytteriet i den danske Hær, blev Chef for et Rytterregiment og fik en meget høj Lønning. Han blev strax samme Aar anvendt i en diplomatisk Sendelse, i det han i Nov. afgik til det brandenborgske Hof for at gjøre Kurfyrsten nogle Forestillinger i Anledning af hans Fredslutning med Sverige, hvormed Christian V ikke var tilfreds. Da der efter endt Hverv ikke var noget at gjøre for ham i Danmark, fik han Tilladelse til at gaa i nederlandsk Tjeneste, hvor han fik Kommandoen over et Korps, hvormed det lykkedes ham at udmærke sig. Da Krigen

1675 brød ud imellem Sverige og Danmark, søgte Prinsen af Oranien forgjæves at holde ham tilbage i Landet og skjænkede ham ved hans Afrejse en pragtfuld Æresgave.

Kort efter hans Tilbagekomst blev den danske Hær trukket sammen til Mønstring i en Lejr ved Kolding, hvorefter han blev udnævnt til Ridder af Danebrog. Under de gottorpske Stridigheder var A. i Holsten, og det blev ham ved denne Lejlighed overdraget at overtage Tønning og de andre hertugelige Fæstninger i Kongen af Danmarks Navn og med Hertugens aftvungne Samtykke. Han tog efter at være bleven udnævnt til General i Rytteriet Del i Krigen i Nordtyskland 1675, men overværede ikke selve Stormen paa Wismar, da han med en større Styrke var afsendt for at standse den svenske Hær under Kønigsmark i dens Fremrykning for at undsætte Fæstningen, hvilket ogsaa lykkedes ham. Vinteren samme Aar havde han Kommandoen over de i Tyskland efterladte danske Tropper og opererede i Forbindelse med den brandenborgske Hær. 1676 fik han Kommandoen over de i Slesvig og Holsten staaende Tropper. I Marts Maaned blev det overdraget ham at fængsle Kielmann og hans Sønner og at sløjfe de gottorpske Fæstninger. Senere, i Maj Maaned, lykkedes det ham at forhindre de svenskes Landgang i Holsten for at undsætte Stade. Da Felttoget i Skaane og Blekingen blev besluttet samme Aar, bleve de holstenske Tropper overførte til Sjælland og Hæren samlet i Lejren ved Lyngby. A. fik Kommandoen over Hærens venstre Fløj og kom nu til at spille en stor, kortvarig og uheldig Rolle i den skaanske Fejde. Han var en kjæk og tapper Rytteranfører, men manglede en Feltherres Overblik og overlegne Ro, og det var derfor uheldigt, at Kongens Valg faldt paa ham til Overgeneral 1. Okt. 1676, da hans Fjende, den dygtige Johan Adolf af Pløen tog sin Afsked fra denne Post og i Vrede forlod den danske Hær. Det viste sig strax i hans Anordninger før det blodige Slag ved Lund, at han ikke var den vigtige Kommando voxen, og det var ogsaa hans og Kongens utidige og vilde Rytteriangreb med Hærens venstre Fløj, der for en stor Del var Skyld i, at Kampen endte saa fortvivlet. Han bødede selv derfor ved i Slagets Begyndelse at blive dødelig saaret. Han døde efter en Amputation af den venstre Arm 10. Dec. 1676 i Kjøbenhavn og ligger begravet i Slesvig Domkirke. Han var gift med Ilsabe Agnesa v. Küssau af Huset Gahlenbeck og Türow, som overlevede ham. *P. F. Rist.*

v. Arenstorff, Christian, —1747, Godsejer, var Søn af ndfr. nævnte General Frederik v. A. og Augusta Elisabeth v. Rumohr, der 1698 gav ham Skjøde paa Svanholm, Overberg m. m. I sin Bestyrelse af disse betydelige Godser har han gjort sig bemærket ved en, selv i de Tider, ualmindelig haard og skaansellløs Behandling af sine Bønder, der som Følge heraf rømte i Mængde. De mange Stengærder, der endnu findes paa disse Gaardes Marker med hans Navn, bevare Mindet om det Hoveri, hvormed hans Bønder besværedes; dertil plagede han dem med mange byrdefulde Rejser med Korn, for hvilket de skulde skaffe en vis Pris; naar denne ikke naaedes, havde det alle Haande Mishandlinger til Følge. Ikke desto mindre forværredes stadig hans Omstændigheder; 1738 maatte han afhænde sine sjællandske Godser, og uagtet han en Tid ogsaa besad Visborggaard og flere Herregaarde i Jylland, endte han sit Liv i Armod. Han døde som Kammerjunker 26. Jan. 1747.

Danske Herregaarde XI: Svanholm. Danmarks Adels Aarbog 1886 S. 19.

G. L. Wad.

v. Arenstorff, Frederik, 1626—89, Officer. F. A. til Svanholm, Overgaard, Harridslevgaard m. m., der var en Broder til Carl v. A. (se ovfr.), blev født 24. Juni 1626 paa Godset Rosenow i Meklenborg. Han blev Page først hos en Adelsmand i Slesvig og derefter hos Hertugen af Holsten-Gottorp, men da han kom i Uenighed med dennes Overhofmarskal, forlod han det gottorpske Hof og gik i dansk Tjeneste som Musketer. Han stod 1645 ved de Tropper, som under Oberst Lubbes havde besat Bremervørde Fæstning, og som Aaret efter maatte overgive sig til den svenske General Kønigsmark. A. tog nu Tjeneste i den svenske Hær som Fændrik ved Kønigsmarks Livregiment og avancerede hurtig. Han var Adjudant hos General Wrangel ved dennes Overgang over Lille Bælt 1658 og blev senere Generaladjudant hos Carl X Gustav, da denne belejrede Kjøbenhavn. Samtidig hermed var han Oberstlieutenant ved uplandske Regiment. Da den svenske Regering efter Carl X's Død søgte at blive af med Hærens fremmede Officerer, rejste F. A. 1661 til Danmark og blev her modtaget med aabne Arme. 18. Jan. s. A. blev han udnævnt til Chef for Livgarden til Hest, der i de samme Dage blev oprettet som et særligt Elitekorps. 4. Nov. s. A. blev han gift med Christence Lykke. Hun var født 14. April 1636 paa Gisselfeldt og var en Datter af den rige Frants Lykke og Elisabeth Brock, altsaa en

Søster til den bekjendte ulykkelige Cai Lykke. Hun havde i sin Barndom af Kong Christian IV været udset til Brud for hans Søn Ulr. Christ. Gyldenløve, men blev 1665 gift med Frants Brockenhuus til Sebberkloster, der døde 1660. Skjønt den unge Enke strax maatte sælge en Del af sine store Ejendomme, var hun dog et godt Parti for den fremmede Officer, der søgte sin Lykke. A. fik ved sit Giftermaal med hende Svanholm i Horns Herred og Overgaard ved Mariager, som han opbyggede. Et Par Aar efter kjøbte han Harridslevgaard i Fyn, der hørte til Corfits Ulfeldts konfiskerede Ejendomme. Senere skjænkede Kongen ham Skjerngaard mellem Randers og Viborg. Hans Hustru døde allerede 11. Juli 1667, men 2 Aar efter giftede han sig atter, med Augusta Elisabeth Rumohr af Huset Roest, Datter af Henning R. og Ide Brockdorff.

Da A. nu følte sig fast knyttet til Danmark, blev han 1670 naturaliseret som dansk Adelsmand, og var i høj Grad i Gunst hos sin Konge. Han blev samme Aar Chef for sjællandske Rytterregiment og var saaledes Chef for 2 Afdelinger; han blev end videre 1672 Assessor i Krigskollegiet, 1673 Generalmajor og efter Troppesamlingen i Alminde ved Kolding Ridder af Danebrog 1674. Han deltog derefter i Felttoget i Pommern og Meklenborg 1675 som Generallieutenant, hvortil han blev udnævnt 8. Juli samme Aar.

A. var en Mand af Indflydelse i Hæren som ved Hoffet, og han tog en ikke ringe Del i de Intriger, som førte til at fælde Griffenfeld. Han hørte til dennes værste Fjender, fordi — har man fortalt — Griffenfeld ikke behandlede ham med tilstrækkelig Høflighed, og han fik det for andre saa lidet misundelsesværdige Hverv at være den, som anholdt Rigskansleren i Kongens Forgemak 11. Marts 1676 og førte ham til Bibliotheket og der fra om Aftenen til Fængselet i Kastellet. Senere hørte han ogsaa til de Mænd, som dømte den store Statsmand til Døden. Et Par Maaneder efter denne Begivenhed begyndte Felttoget i Skaane, og her er det først, at A. faar en større og selvstændig Kommando i selve Krigen. Han var i Lejren ved Lyngby paa Sjælland udset til at føre Hærens højre Fløj, og i Slaget ved Lund 1676 slog han og den tapre General Meerheim den svenske Hærs venstre Fløj saa fuldstændig, at Slaget, hvis der var blevet kæmpet lige saa godt og dygtig over hele den danske Linje, næppe var endt med den danske Hærs og Kongens Flugt. Da Overgeneralen, Broderen Carl v. Arenstorff, faldt i Slagets Begyndelse, overgav Christian V, før han forlod Valpladsen,

Kommandoen til F. A., der lovede at vinde Slaget. Men Øjeblikket var gaaet tabt. Trods en sidste heltemodig Kamp maatte Hæren trække sig tilbage, og Retræten var, til Dels paa Grund af A.s uheldige Dispositioner, meget uheldig.

Han var sig i det hele taget bevidst, at han ikke magtede de mest overordnede Poster. Efter Slaget undslog han sig derfor ogsaa for at modtage Broderens Stilling som General over Rytteriet, og da han i Slaget ved Landskrone 16. Juli 1677, hvor han blev saaret, og ved en Expedition for at undsætte Christiansstad Maaneden efter ej heller var heldig, frabad han sig atter denne, i Følge Datidens Krigsførelse saa vigtige Post, da den igjen blev ham tilbudt i Slutningen af Aaret. Dertil kom, at da Kongen altid selv vilde anføre Hæren og var alt for tilbøjelig til at rette sig efter de forskjellige Generalers Raad, bleve disse indbyrdes uenige og vare utilbøjelige til under saa vanskelige Forhold at overtage Stillingen som Overgeneral. A., som var i stærk Uoverensstemmelse med de dygtige Generaler Rysensteen og G. A. Baudissin, maatte dog, efter at disse vare blevne afskedigede, meget imod sin Vilje overtage Kommandoen over Hæren i Skaane 25. Febr. 1678. I Marts s. A. blev han desuden Vicepræsident i Krigskollegiet efter den gamle Rigsmarsk J. C. Kørbitz.

Begivenhederne begyndte dette Aar med Helsingborgs Indtagelse, efter at Tropperne om Foraaret vare satte over til Skaane; men det gjaldt fremfor alt at undsætte Christiansstad, som blev haardt belejret af Svenskerne. I den Anledning holdt Kongen det ene Krigsraad efter det andet, Krigsraad, som vare sammensatte af indbyrdes uenige Generaler, der plagede hinanden med Jalousi og Misundelse, og af Mænd, der vare Kongens Yndlinge, men uden Erfaring i Krig. A.s Indflydelse var i Aftagende hos Kongen, der i Generalen over de münsterske Hjælpetropper G. W. Wedel havde fundet en ny Yndling, og blev idelig overstemt i disse Krigsraad. Hæren brød op midt i Juli, men A., som var syg af Podagra og betaget af Frygt for det Ansvar, som han selv mente, han ikke kunde magte, viste en meget tvetydig Optræden. Han nølede i det rette Øjeblik med at besætte de vigtige Punkter, som det var vedtaget i Krigsraadet; herved kom Svenskerne Hæren i Forkjøbet, Expeditionen mislykkedes fuldstændig, og det aldeles udhungrede Christiansstad maatte overgive sig. Det hele var en Skamplet for Hæren og Kongen, som strax begav sig til Kjøbenhavn. A. fik 7. Avg. Ordre til at afgive Kommandoen. Der blev

nedsat en Kommission til at undersøge og dømme i hans Sag. 7. Nov. blev han dømt fra Ære, Liv og Gods, fordi han havde paataget sig at føre Hæren, skjønt han vidste, han ikke magtede det, fordi han desuagtet ikke havde fulgt Krigsraadets Beslutninger, men stadig modarbejdet Christiansstads Undsætning, og fordi han ved sin hele Optræden havde forsømt sine Pligter og betaget Officerer og Soldater Mod og Lyst til at fægte. Skjønt A. langt fra kan betragtes som brødefri, kan man dog ikke vægre sig ved i ham at se et Offer, som Politikken krævede, en Syndebuk for de højst uheldige Kommandoforhold. Først 5. Juni Aaret efter afsagde Kongen den endelige Dom, der paa Grund af hans tidligere Forhold i Slaget ved Lund og af Hensyn til hans Broders Fortjenester af Staten blev formildet til, at han skulde miste sin Charge, forlade Kjøbenhavn og betale en større Bøde til Kvæsthuset. Men Rygtet beskyldte ham for at være Landsforræder, for at have handlet under Dække med den fjendtlige Hær, i hvilken han før havde tjent.

Ikke desto mindre kom A. atter til Naade igjen og blev brugt i forskjellige administrative Kommissioner, der angik Ryttergodset m. m., men han hvilede ikke, før han igjen havde faaet fuld Æresoprejsning, igjen havde erhvervet sig sine tidligere høje Stillinger og atter kunde vise sig ved Hoffet. At dette lykkedes ham, skyldte han vistnok meget sin Ven og Landsmand, Kongens daværende Yndling, Adam Levin Knuth. 30. Nov. 1686 blev han udnævnt til Gehejmeraad, General over Militsen og kommanderende General i Slesvig og Holsten. 1687 blev han Direktør for Krigshospitalet og 1688 General over Hæren i Danmark. Det var dog paa ingen Maade hans Hensigt atter at paatage sig noget Ansvar, desuden var hans Helbred nedbrudt, og allerede 15. Maj 1689 afgik han ved Døden. Han blev begravet i Udbyneder Kirke (Overgaard) ved Randers. Hans Enke døde først 1728. *P. F. Rist.*

v. Arenstorff, Frederik, 1777—1844, Godsejer, var en Søn af Etatsraad Frederik Christian v. A. til Overgaard og Albertine Cathrine f. Benzon og blev født 20. Avg. 1777. 1800 udnævntes han til Kammerjunker, blev 1808 Kapitajn, 1810 Tiendekommissær for Randers Amt, 1811 Major og 1814 Kammerherre. 1798 havde han overtaget sin Fædrenegaard Overgaard under meget trykkende Forhold, i det den var stærkt behæftet med Gjæld. Ved Salg af Bøndergods og god Økonomi kom han dog ikke blot ud over

denne Vanskelighed, men blev endog sat i Stand til at give Gaardens Bygninger en gjennemgribende Restavration, forsyne den med en god Besætning og opføre Avlsgaardene Arensborg og Charlottenlund; 1835 havde han af Overgaard oprettet et Fideikommis, som efter hans Død 19. Marts 1844 overgik til hans yngste Søn. Han havde 1. Okt. 1802 ægtet Johanne Marie Charlotte Jermiin, f. 30. Nov. 1784, der døde 5. Marts 1854.

Danske Herregaarde: Overgaard o. fl. St. *Thiset.*

v. **Arentskjold, Ezechias Levin,** 1682—1744, Officer. E. L. Arentzen er født 8. Okt. 1682 paa Kronborg, Søn af Proviant- og Ammunitionsforvalter Jacob A. og Hustru Johanne Surean. 1703 blev han Fyrværker, 1705 fik han Rejsetilladelse til Udlandet for at deltage i de allieredes Felttog. Om Efteraaret traf han sammen med Greven af Laurwigen og fulgte med denne til Frankrig. Han fik da Ansættelse i det franske Artilleri, hvor han tjente i 5 Aar, og blev i 1707 titulær Provincialkommissær. Han kalder sig stadig d'Arentzen. 1710, da Krigen antoges at nærme sig sin Slutning, søgte han om at faa Ansættelse hjemme og blev i 1711 med Oberstlieutenants Karakter ansat som Chef for Fyrværkerkompagniet i Holsten. 1712 fik han Kompagni; var med i Felttoget, udmærkede sig ved Stralsunds og Wismars Erobring. 1714 blev han adlet med Navn Arentschiold. 1716 blev han Chef for holstenske Artillerikorps. 1727 lod Kongen ham stille for en Inkvisitionskommission. Han blev overbevist om at have taget imod Foræringer af de Folk, som bleve ansatte i civil-militære Bestillinger. Dommen lød derfor paa Tab af Charge og Ejendomskonfiskation, men Kongen formildede dog Dommen til 4 Ugers Arrest. Han blev 1731 Brigadér, samme Aar Generalmajor, 1737 Ridder af Danebrog, 1739 Generallieutenant. Rensborg Tøjhus blev udvidet under ham; hans Navn staar endnu over Porten med Aarstal 1740. Da der i 1743 var Udsigt til Krig med Sverige, fik han Overkommandoen baade over det danske og det holstenske Artillerikorps. Han døde pludselig 3. Avg. 1744 ved et Middagsselskab paa sin Gaard uden for Rensborg og blev begravet i Familiebegravelsen i St. Olafs Kirke i Helsingør. Han var en tapper og dygtig Officer, nærmest hvad man vilde kalde en Hugzu, dog med Interesser og Kundskaber; han kom nogle Gange i Forlegenhed, fordi han havde sat sig ud over givne kongelige Ordrer og kun fulgt sit eget Hoved; han stræbte efter at være en grand Seigneur, førte et stort Hus,

byggede og indrettede sit Hus prægtig, men var ogsaa i Pengeforlegenhed. I Rensborg sagdes om ham efter hans Død: «frölich gelebt, selig gestorben». — Han var gift med Anna Barbara v. Rheder, der overlevede ham. *P. C. Bang.*

Arentz, Frederik, 1699—1779, Biskop, født i Throndhjem 3. Dec. 1699 (efter hans egen Angivelse, ikke 1702). Faderen var Hans Petersen A., Sognepræst til Stadsbygden († 1720), Moderen hed Susanna Schreuder († 1742). Han gik i Throndhjems Skole, da Finne-Missionen ved Thomas v. Westen begyndte (1716), og han maa en Tid have tænkt paa at give sig i dennes Tjeneste, da han hørte til de første Disciple, der meldte sig til det (13. Febr. 1717) oprettede Missionsseminarium. Han deponerede 1718, tog 12. Sept. 1719 Examen theolog. og prædikede 21. Sept. til Dimis. Man kan tænke sig det som en Virkning af T. v. Westens Undervisning, at han nu søgte en videre Uddannelse ved Universitetet i Halle, hvor Francke blev hans Lærer. Da hans Fader døde (23. Maj 1720), maatte han vende tilbage til Hjemmet og tage ud som Huslærer til 1727, da han som Hovmester for en ung Mand skulde udenlands. Kjøbenhavns Ildebrand gjorde denne Plan til intet. Han var imidlertid kommen til Kjøbenhavn, hvor et nyt Uheld traf ham, da han mistede sin Fædrenearv ved en Kavtion. Under disse Omstændigheder var han lykkelig ved 1729 at blive udnævnt til Sognepræst til Askevold, et af Bergens Stifts betydeligste, men mest søhaarde Kald. Her virkede han i 31 Aar som Sognepræst og fra 1748 som Provst i Søndfjord, og ved sin utrættelige Flid bragte han den i Raahed og Sløvhed dybt nedsunkne Menighed til et saa højt Trin af kristelig Oplysning, at næppe nogen anden i Stiftet kunde stilles ved dens Side. Han var lykkelig her og vilde aldrig have flyttet, hvis han ikke ved de stærkeste Overtalelser var bleven nødt dertil. 1759 blev Nykirkens Sognekald i Bergen ledigt, og Forholdene gjorde det aldeles nødvendigt, at her blev sat en Mand, som — i Tilfælde — kunde overtage Bispeembedet. Dets Indtægter gik som Løn til Prokansleren Erik Pontoppidan, og dets Indehaver Ole Tidemand, der uden Løn havde bestyret det siden 1754, maatte med Grund vente at erholde den næste ledige Bispestol i Norge. Her spurgtes altsaa efter en Mand, der kunde være Biskop og vilde til en Tid være det uden Løn. A. saa en Guds Kaldelse i Tidemands overtalende Breve og modtog Nykirkens Sognekald 1760, som det synes uden

at have søgt det. Det gik nu, som man kunde vente. Tidemand blev 1762 forflyttet til Christianssand, og A. blev strax udnævnt til Biskop i Bergen. Hans Stilling havde i Askevold været meget god, men i Bergen fik han ringere Indtægt, da Kirken og næsten alle Huse i Nykirkens Sogn vare brændte 1756. Da han nu blev Biskop, maatte han i sin Fattigdom søge sig fritagen for at rejse til Kjøbenhavn og lade sig ordinere, men det blev ham nægtet. Han fik saaledes store Byrder, og man maa forundres over den 63aarige Mand, der, lidende af Stensmerter, i 2 Aar kunde forestaa Bergens Bispeembede og Nykirkens Sognekald uden Kapellan. Hans Stilling blev naturligvis en anden, da Pontoppidan var død (1764), men saa indtraf Begivenheder, der lagde sig med stor Tyngde paa den milde Biskop. Bønderne i Stiftet trykkedes ved Extraskatten og lagde Skylden paa Præsterne, der i deres Øjne stode som et Slags Angivere. I April 1765 strømmede de til Bergen, faldt med Vold over Stiftamtmanden og trængte ind i Bispegaarden med sine Anklager mod de nødstillede Præster. Biskoppen gjorde alt, hvad han kunde, for at standse Nøden, betalte selv Skatten for sine Lejlændinger og tog sig faderlig af sine Præster, men Tiden var haard og blev det, saa længe A. førte Bispestaven. Han var en Mand af den strængeste Pligttroskab, gik overalt frem med Uegennyttighed, Visdom og Kjærlighed. Han fik ogsaa trods de haarde Tider se en glædelig Fremgang i Stiftet og kunde 1766 indberette, at der nu omtrent i hvert Hus fandtes Postiller og Salmebøger samt adskillige Bibler, medens det i 1736 var en Sjældenhed at finde en Salmebog i et Hus. Det er et Vidnesbyrd om den store Virkning, Konfirmationens Indførelse hurtig øvede i Bergens Stift. A. er en af dem, der maa siges væsentlig at have bidraget til dens Forberedelse, da han allerede før Pontoppidan havde udgivet en Katekismusforklaring, der skal være udkommet 1738. Foruden denne har han skrevet et Arbejde «de admissione indignorum ad sanctam coenam, sciente ministro», der ikke er trykt. A. tog Afsked 1774 og døde 22. Nov. 1779. Han var gift 1. 8. Avg. 1730 med Catharina Friderica Holberg, Datter af Mag. Friederich Christian H., Ludvig Holbergs Broder, (f. o. 1715 † 1. Dec. 1738), 2. 21. Juni 1741 med Drude Frimann, Digteren Claus Frimanns Faster (f. 1705 † 1759 i Askevold).

Luth. Ugeskrift 1877, 2. Halvaar Nr. 4 ff. Uddrag af hans Visitatsberetninger i Theol. Tidsskr. f. d. luth. Kirke i Norge, N. R. VI, 136 ff. *D. Thrap.*

Arentz, Fredrich Christian Holberg, 1736—1825, Rektor. Født paa Askevold 28. Sept. 1736, Søn af ovenstaaende Biskop Fr. A. i hans 1. Ægteskab. Han blev undervist hjemme af Johan Plate Brun (død som Sognepræst til Nykirken i Bergen) og af ham dimitteret 1751. Efter Examen philos. rejste han 1752 hjem, blev Informator for 2 Brødre og studerede selv Theologi, saa han 1756 kunde dimittere sine Elever, følge dem til Universitetet og selv tage theologisk Examen med bedste Karakter. Han lagde op hele det gamle Testamente og aflagde saaledes strax i sin Ungdom Vidnesbyrd om den Jærnflid, der udmærkede ham i hele hans lange Liv. Da Faderen var velstaaende, kunde han nu blive 2 Aar i Kjøbenhavn og drive paa filosofiske og mathematiske Studier, for hvilke sidste han havde stor Interesse. Han drev det saa vidt heri, at han fik Tilbud om at følge som «Mathematicus» med det lærde Selskab, Frederik V lod rejse til Arabien, men da dette ikke skulde drage afsted før om et Par Aar, rejste han til Leiden, hvor han 1758—59 studerede Mathematik under Muschenbrock. Da han nu skulde vende tilbage til Kjøbenhavn, fik han høre, at Faderen var bleven Enkemand, og drog derfor til Hjemmet uden at tænke mere paa den arabiske Rejse, hvor Niebuhr kom til at indtage hans Plads. Inderlig gjennemtrængt af Faderhusets Fromhed havde han visselig tænkt paa at blive Præst, men tidlig opgivet denne Tanke, da det, den eneste Gang han prædikede, viste sig, at han havde den største Møje ved at memorere. Han maatte saaledes nu ofre sig til Skolen og blev 1760 konstitueret som Lektor i Mathematik og Fysik ved det nyoprettede Seminarium Fredericianum i Bergen. Han fik kongelig Udnævnelse 1762 og blev 1769 tillige Konrektor ved Kathedralskolen, hvis Rektor han blev 1781. I denne Stilling virkede han uafbrudt, til han 22. Marts 1825 fik Afsked med fuld Gage i Pension og Tilladelse til fremdeles at blive boende i Skolebygningen, hvor han døde 31. Dec. 1825.

A. var en Broderdattersøn af Holberg og var maaske den længst levende af alle, der vare komne i Berørelse med ham. Ved sit Besøg hos Grandonkelen var han ikke bleven vel modtagen og talte ikke gjærne derom. I sin Faders Præstegaard havde han truffet sammen med Pontoppidan, der visselig har sat mere Pris paa den fromme Yngling med de rige Kundskaber og den polyhistoriske Tilbøjelighed. Det var ogsaa under denne berømmelige Biskop, han blev ført ind i en Skolegjerning, han skulde vedblive i henved 65 Aar. I denne Tid dimitterede han o. 300 Disciple,

af hvilke mange bleve fremragende Mænd. Norge har maaske ikke ejet en Mand, der i den Grad som A. levede i og for sin Skolegjerning. Lærdom, Bestemthed, Kjærlighed og et afgjort Lærertalent vare i sjælden Grad forenede hos ham, og han maatte derfor vinde megen Paaskjønnelse og blive hædret og elsket af alle. Nogen Modgang paa sin lange Embedsbane havde han ikke, med mindre man hertil vil regne en Avisfejde, hvori han sigtedes for Partiskhed ved Besættelsen af Pladserne i Seminarium Fredericianum af en tidligere Elev (L. Rottwitt), der fik bøde haardt for sin kaade Optræden. Han blev tidlig gammel, og allerede fra Begyndelsen af dette Aarhundrede høres der om, at hans Godmodighed og svækkede Hørelse foranledigede Spektakler hos Eleverne, der dog alle som en elskede ham som en Fader. Tidlig var han ogsaa bleven svagelig, men holdt sig fri for Sygdom ved en næsten asketisk Levemaade. Han havde en eneste Gang i sit Liv «smagt paa» et Glas Brændevin, og Kaffe kjendte han kun af Navn. Hans Liv gled hen i fuldkommen Stilhed, og da han kaldtes bort, havde han i en Aarrække ikke været uden for Skolebygningen uden ved nogle festlige Anledninger — f. Ex. Holbergs-Jubilæet 1822 — da han maatte ud og modtage Vidnesbyrd om Højagtelsen hos den Befolkning, hvis største Del kun vidste, at han var til, og ansaa ham for et rent Vidunder af Lærdom.

Med al sin mangeartede Lærdom blev A. ingen Videnskabsmand. Han havde Lyst til at skrive, men den Iver, hvormed han tog sin Skolegjerning, levnede ham ikke den fornødne Tid. Nogle Afhandlinger af mathematisk, fysisk og filosofisk (mod Kant) Indhold lod han Tid efter anden trykke i forskjellige Tidsskrifter. At han ikke manglede Skarpsindighed, viste han ved en Proces, han maatte føre som Executor testamenti efter en Broder. Han skrev her selv sine Indlæg og vandt Sagen for Højesteret. Han blev 1806 Professor, 1774 Medlem af det throndhjemske og 1775 af det kjøbenhavnske Videnskabsselskab. Han var en Velstandsmand og oprettede ved Testamente 3 Legater: 1. til Universitetsstipendier, 2. til Selskabet for Norges Vel, 3. til fattige i Bergen. Hans Disciple stiftede paa hans 89. Aars Fødselsdag et Legat til hans Minde. Han var gift 1. 1764 med Christiane Meldahl (f. 16. Nov. 1743 † 1. Avg. 1765), Datter af Jørgen Evensen M., Sognepræst til Fane, og Christiane f. Bergmann, 2. 1767 med Ingeborg Maria Frørup (f. 1739 † 1775), Datter af Hans F., Sognepræst til Graven (Ulvik), og Marie Margrete f. Stabel, 3. 1777 med Bolette

Rebekka Meldahl (f. 2. Avg. 1747 † 7. Sept. 1819), Søster til hans første Hustru. Han havde 14 Børn, af hvilke 5 Sønner, der alle efter hans udtrykkelige Vilje bleve Præster, og 3 Døtre, der alle bleve gifte. En talrig Efterslægt er der efter dem.

H. S. Arentz, Prof. F. C. H. Arentz' Biografi, Thjm. 1827. J. N. Brun, F. C. H. Arentz' Portræt og Biografi, 1816. Illustr. Tid. 14. Sept. 1879. Halvorsen, Norsk Forf. Lex. *D. Thrap.*

Arentz, Guldbrand, 1758—1824, Rentekammer-Kommitteret. Han var en Søn af Arne Randklev og Elen Guldbrandsdatter, blev født 1758 og døbt 13. Avg. s. A. i Ringebo Kirke. Fra 1777—80 gjennemgik han som Korporal i 1. oplandske nationale Infanteriregiment den norske militære mathematiske Skole i Christiania og afgik der fra med Sølvmedaillen «for Dyd og Flittighed». Efter at han derpaa ved det nordenfjældske Infanteriregiment havde lært Exercits og Garnisonstjeneste, blev han 1782 udnævnt til overkomplet Kornet med Sekondlieutenants Karakter ved det holstenske Rytterregiment; 1787 fik han tillige Bestalling som Landmaaler, 1788 blev han virkelig Kornet, s. A. Landinspektør, 1789 virkelig Sekondlieutenant, 1790 Premierlieutenant, s. A. Vejkonduktør, 1791 karakt. Kapitajn, 1796 Amtsforvalter og Regimentsskriver i Frederiksborg Amt og 1803 paa Grund af sin dybe Indsigt i Landboforholdene Amtmand i Thisted Amt, uagtet han ikke havde juridisk Examen. Rentekammeret udtalte nemlig i sin Indstilling til Kongen, at det ikke tvivlede om, at han besad saa mange juridiske Kundskaber, som han for det første behøvede, og at han sikkert efterhaanden vilde erhverve sig flere. 1804 blev han Medlem af Matrikkelskommissionen og 1805 Kommitteret i Rentekammeret, som paa den Maade søgte Erstatning for det Tab, det led ved Arctanders Udnævnelse til Amtmand. 1812 blev han Etatsraad, 1815 Decisor for de danske Vejsager og døde 10. Okt. 1824. I Aaret 1799 blev han gift med Anne Cathrine Hvass (f. 1775 † 11. Dec. 1842), en Datter af Hr. Hvass til Ballegaard.

Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26, S. 259. *G. Kringelbach.*

Arentzen, Kristian August Emil, f. 1823, Digter og Litterærhistoriker. Han er født i Kjøbenhavn 10. Nov. 1823. Hans Fader, Gunder Aug. A., var Kasserer i Krigsministeriet († 1879), hans Moder, Marie Elisabeth f. Schmidt, var af jævn Herkomst. Det respektable, men lidt filistrøse Hjem frembød en alt for snæver Horisont for den opvakte Dreng: hans Oppositionslyst, Reflexionsevne og ideale

Fantaseren fik derfor tidlig Næring. 1841 blev han Student; men hans urolige Aand var alt før den Tid bleven berørt af hin Periodes liberale Strømninger. Theologien, han havde begyndt paa, brød han over tvært med, og Tvivlen voldte ham en maaske ikke lang, men desto haardere Kamp. Han kastede sig over Studiet af old-nordisk Litteratur, bearbejdede og oversatte tillige med en islandsk Ven, Brynjolf Snorrason, en Række Sagaer (1849—50). 1852 op-traadte han som Digter med Dramaet «Gunløg Ormetunge», til Dels en Oehlenschlägersk Efterligning; hvorpaa han fik Statsunder-støttelse til en Islandsrejse. Hjemkommen fra denne udgav han «Knud den hellige», Tragedie i 5 Akter (1853), hvori han til Forskjel fra Søtoft og Bredahl søger at skildre Knud som den mærkelige historiske Skikkelse paa Skillevejen mellem Hedenskab og Kristendom. Efter det følgende Aar at have udgivet en lidet betydelig Digtsamling forberedte han sig til Magisterkonferens i Æsthetik, som han underkastede sig 1856. Herefter fulgte hans værdifuldeste Digtsamling «Et Livsstadium» (1857), der ikke alene vidner om megen aandelig Modenhed og poetisk Selvstændighed, men ogsaa om, at Digterens Sjæl har naaet Havn. Fra nu af var hans Liv foruden litterært Arbejde viet Undervisningen i Metro-politanskolen, hvor han var bleven Adjunkt 1861 (efter et Aars Konstitution; entlediget 1872). Jævnlig foretog han større og mindre Udenlandsrejser. Hans beskedne Hjem, som hans trofaste, elsk-værdige Hustru (Christiane Michaeline Jensen, f. 1832, g. 1858) i høj Grad forstod at hygge, var i adskillige Aar et Tilflugtssted for flere yngre, der lede under en aandelig Gjæring eller følte sig trykkede af de sidste Decenniers ikke lykkelige Forhold her hjemme. Saadanne fandt ikke alene en venlig og hjærtelig Modtagelse i hans Stue, men ogsaa en Liberalitet i Anskuelser og en ædel Fordomsfrihed, der i høj Grad vare forfriskende. Den, som ikke har kjendt A. i hans Sofahjørne, naar han med Piben i Munden forfægtede sine Meninger eller stræbte at oplede, hvad der kunde yde én sjælelig Trøst eller tjene til aandelig Stimulation, har ikke kjendt den bedste Del af denne Mands Væsen. I sine Digte, hvis Grundtræk er en ideal Humanisme, er han tit formfuldendt, i Regelen behersket, og hans Ordforraad er som oftest den dannede Almenheds; hans Samtale derimod var altid baaret af en ildfuld Energi, der dog ogsaa kunde slaa over i ironisk Humor og god-modig Spøg, hans Udtryksmaade var da ikke alene mærkelig træffende, men tit udpræget personlig. Som Digter staar han

Vennen Kaalund nærmest. Men medens denne skylder sit Digterheld til det anskuelige og iøjnespringende i hans Vers, der vidner om, at han er begyndt som bildende Kunstner, mærker man i A.s Lyrik i høj Grad den akademisk dannede og ved fortrinlig Læsning udviklede Digter (se «Digtsamling», 1862, og «Ny Digtsamling», 1867); en slig Poesi plejer sjælden at trænge ud mellem det store Publikum. I sin Manddomsalder foretog A. sig at skildre Baggesens og Oehlenschlägers poetiske Tidsalder, et Værk, han fuldførte i 8 Bind (1870—78). Dette er et saare fortjenstfuldt Arbejde, men trods de indstrøede sindrige Bemærkninger maa det vist snarere kaldes et litterærhistorisk Magasin end en egentlig Historiefremstilling. Et lige saa indholdsvægtigt Arbejde er Jubelskriftet om Oehlenschläger (1879). — I de senere Aar har A. nydt Forfatterpension. — Skulde man i Korthed karakterisere A., maatte man sige om ham: som Litteraturforsker upartisk og samvittighedsfuld, som Digter en af de faa, der har dyrket Tankepoesien her hjemme, som Person en Mand, der gjennem hele sit Liv har haft det sjældne Mod at være sig selv.

Fra ældre og yngre Dage, A.s Livserindringer, 1886. Hundrup, Lærerstanden ved Metropolitanskolen S. 165 ff. *H. Schwanenflügel.*

Armand, Jean Abraham, 1732—1819, Mekaniker, af fransk reformert Familie, skal en Tid have staaet i dansk militær Tjeneste. Bosat i Rensborg arbejdede han fra 1764 paa at fremstille et fuldkomment Søur eller Længdeur (Kronometer), en Opgave, der er af saa stor Vigtighed, og som stærkt beskjæftigede Datidens Regeringer. Den var første Gang delvis bleven løst af den engelske Mekaniker John Harrison († 1776). Støttet af Videnskabernes Selskab fik A. i 1777 en kongelig Understøttelse, og i Aarene 1782—83 udsendtes et Orlogsskib alene for at prøve to af hans Ure. Prøven faldt ganske heldig ud, og A., der nu med Titel af Hof-Urmager flyttede til Kjøbenhavn, fik en Pengegave samt en aarlig Statsunderstøttelse. Men Haabet om i ham at have fundet en Mand, der kunde forsyne Landet med de for Søfarten og Videnskaben saa vigtige Tidsmaalere, blev ikke fyldestgjort. Hans Ure, der fra først ikke havde været fuldkomne, bleve slettere i Steden for bedre og ophørte snart at have nogen Betydning. I 1761 ægtede han Hanne Henriette Paul, der døde 13. April 1809 i sit 68. Aar. Selv døde han 28. April 1819, 87 Aar gammel.

Molbech, Vidensk. Selskabs Hist. S. 181 f. Poul de Løvenørn, Beretn. om en Rejse i Aarene 1782 og 1783 med Fregatten «Prøven» for at undersøge de i Danm. forfærd. Sø-Længde-Uhre, 1785. *C. Nyrop.*

Armand, Johan Vilhelm, 1762—1824, Urmager, Søn af den foregaaende. Han blev fra Barn oplært i Mekanik og Kunsturmageri, fulgte i Aarene 1782—83 med som Observator, da hans Faders Længdeure prøvedes paa Fregatten «Prøven». Efter derpaa, som han siger i en Ansøgning, at have «pløjet Vestindiens med flere Haves Vande» udvidede han sine Kundskaber i St. Petersborg og Stockholm og fik sluttelig i 1795 kongelig Understøttelse til at give «de nationale Urmagere paa Bornholm den tiltrængende Undervisning og Vejledning til en rigtig Theori og bedre Arbejdsmethode af alle Slags Ure». Som bekjendt var det den Omstændighed, at et engelsk Skib med en Del Ure om Bord o. 1750 strandede paa Bornholm, der lod Brødrene Peter og Otto Arboe begynde den bornholmske Urindustri, der en Tid udviklede sig ikke ubetydelig. A. fik en Række Elever, N. Espersen, Niels Sonne, Lars Funk osv., men væsentlig Indflydelse paa Udviklingen formaaede han dog ikke at øve. Han døde i Rønne 3. Dec. 1824 efter i en Aarrække at have været en værkbruden Mand. Hans Enke, Maren f. West, overlevede ham til 25. April 1825. *C. Nyrop.*

Árnason, Jón, 1665—1743, Biskop. Han fødtes i Alviðra (Dýrafjörður, Isafjords Syssel) i det nordvestlige Island; hans Forældre vare Præsten Árni Loptsson og dennes Hustru Álfheiður Sigmundsdatter. Fra Skalholt Skole afgik han til Kjøbenhavns Universitet 1690 og vendte to Aar efter tilbage som Cand. theol. for at overtage en Lærerplads ved den lærde Skole paa Holar, hvis dygtige, men strænge Rektor han var 1695—1707, da han befordredes til Præst paa Staður i Steingrímsfjörður, i hvilken Stilling han Aaret efter overtog Herredsprovstiet i Stranda Syssel. Aar 1703 var han bleven gift med Gudrun, Datter af Biskoppen Einar Thorsteinsson paa Holar. Efter den skalholtske Biskops Død 1720 fik han ved Professor Arne Magnussons Indflydelse den ledige Bispestol tilbudt og overtog, efter i Kjøbenhavn 1722 at være bleven indviet, Embedet. J. A.s Styrelse er præget af hans kraftige og ubøjelige, men noget stive og stridige Sind. Han holdt stræng Disciplin blandt Stiftets Præster og forfulgte skaanselsløst Drikfældighed og andre Laster. Han indskærpede Barneundervisningen i Hjemmet og søgte at fremme den ved Udgivelsen af en passende Lærebog. Han var en dygtig Husholder, sparsom og nøjeregnende, ikke mindre naar det gjaldt Kirkernes Gods, end hvad hans eget angik. Af sin Forgængers Enke krævede han til det yderste, hvad

han mente tilkom Bispestolen, og mange Kirkeværger gik det ogsaa haardt ud over. Med den verdslige Øvrighed — særlig Amtmændene — stod han bestandig paa en spændt Fod, navnlig angaaende Kirkestyrelsen og Retten til gejstlige Embeders Besættelse. Over for Lægmænd skyede han ikke at anvende Kirketugten. J. A. var næppe nogen afholdt Mand, men trods sin Haardhed, Paastaaelighed og Stivsindethed vistnok af en hæderlig og retskaffen Karakter, opfyldt af Interesse for sin Stand og paa sin Vis godgjørende. Hans Evner synes ikke at have været særlig fremragende, men han roses dog for respektable Kundskaber i flere Fag, særlig Kirkeret, Filologi og de astronomisk-mathematiske Videnskaber. Hans Skrifter havde særlig praktiske Formaal for Øje. Mærkes kan dels Skolebøger, hvoriblandt en latinsk-islandsk Ordbog («Nucleus latinitatis», Hafniæ 1738), dels komputistiske Arbejder («Calendarium Gregorianum», Holum 1707; «Dactylismus ecclesiasticus», Kph. 1739 — begge paa Islandsk). J. A.s Familieforhold vare ikke lykkelige, i det hans eneste Barn, en Søn, efter et vildt Ungdomsliv levede aandssløv i Hjemmet. Som saa mange andre af Islands mere bekjendte Mænd nedstammer han (paa Kvindesiden) fra Biskop Jón Arason, med hvem han synes at have haft nogen Lighed i Karakter.

Giessing, Jubel-Lærere I. Historia eccl. Islandiæ III. Tímarit hins íslenzka bókmentafélags I, Rkv. 1880. *Kr. Kaalund.*

Árnason, Jón, 1727—77, Sysselmand. Han er født paa Island Aar 1727 (eller maaske 1726), af en rig og anset Familie («den yngre Svalbardsæt»); hans Fader Árni Thorleifsson levede som Gaardbruger først i den nordlige, senere i den østlige Del af Landet. I Kjøbenhavn studerede J. A. i Aarene 1748—54, hvorefter han forlod Hovedstaden for at overtage Embedet som Sysselmand i Snæfellsnes Syssel paa Islands Vestkyst, hvilket han beklædte til sin Død, 1777. Sine rige Midler anvendte han, foruden til personligt Velvære, dels til at anskaffe sig en betydelig Samling af Bøger og Haandskrifter, af hvilke en Del solgtes i Kjøbenhavn efter hans Død (se den trykte Katalog), dels til at opmuntre samtidige Digtere. Han virkede ogsaa selv som Forfatter; af hans Arbejder tryktes «Historisk Indledning til den gamle og nye islandske Rettergang», der udkom i Kjøbenhavn 1762, udgivet (og forøget) af hans Landsmand, den dygtige John Erichsen (Jón Eiríksson). *Kr. Kaalund.*

Árnason, Jón, f. 1819, Æventyrsamler. Han er født 17. Avg. 1819 paa Gaarden Hof paa Skagaströnd i det nordlige Island, hvor hans Fader Árni Illugason var Præst. Han blev Student fra Bessastad Skole 1843, var i en længere Aarrække paa forskjellig Maade knyttet til den lærde Skole og har tillige siden 1848 været Bibliothekar ved Landsbibliotheket. Aar 1866 giftede han sig med Enken Katrín Thorvaldsdatter fra Hrappsey, af hvilket Ægteskab ingen Børn leve. Allerede som faa Aars Student begyndte J. A. den Indsamling af Æventyr og Folkeminder, som siden har været hans Livs Hovedopgave, først i Forbindelse med den senere Præst Magnús Grímsson, senere alene. Hans Hovedværk paa dette Omraade er den store Udgave af «Islandske Folkesagn og Æventyr» (Íslenzkar Þjóðsögur og Æfintýri), som i Aarene 1862—64 i to Bind udkom i Leipzig; Indholdet er — bortset fra dets mangesidige Interesse i andre Henseender — i høj Grad oplysende for Befolkningens Aandsliv og Ejendommeligheder. Af hans betydelige utrykte Samlinger forberedes en Samling Folkeminder til Udgivelse. *Kr. Kaalund.*

Arnesen, Anton Ludvig, dramatisk Forfatter, 1808—60. Han var en Søn af Inspektør i Stokhuset Hans A. († 1811) og Annette f. Dorscheus, blev født i Kjøbenhavn 28. Juni 1808 og dimitteredes 1828 fra Metropolitanskolen som en af det litterært berømte Rusaars 4 «store Poeter»; thi endnu i Skolen havde han skrevet Vaudevillen «Intrigen ved Morskabstheatret», som kom til Opførelse, inden han havde taget Artium, (første Gang 10. Maj 1828) og gjorde megen Lykke. A. blev tilskyndet til denne dramatiske Debut ved en Slags Udfordring i Hjemmet; han kom en Aften fra Theatret og udtalte en meget forkastende Dom om et der opført nyt Stykke, om hvilket han bemærkede, at selv en mindreaarig maatte kunne yde et fuldkomnere Arbejde, hvilken — som det forekom de ældre — alt for ungdommelig raske Kritik paadrog ham en Bebrejdelse og en Henstilling om selv at prøve sine Kræfter paa en lignende Opgave for ved egen Erfaring at indse, hvor vanskelig den var. A. skrev da i al Hemmelighed sin Vaudeville, indleverede den anonymt til Theatret og fejrede en stor Triumf ved det ualmindelige Held, som ledsagede Opførelsen, rigtignok for en væsentlig Del betinget af et udmærket Spil. Hans nærmest følgende dramatiske Arbejder vare derimod kun lidet begunstigede af Lykken: den toakts Vaudeville «Poeten i Aabenraa»

(1829) saa vel som Lystspillene «Mødet paa Langelinje eller Rejs ikke med Dampskibet» (1832) og «Tak for Ballet» (1836) opnaaede hver kun én Opførelse. For denne Modgang fik A. Oprejsning 1837, da Vaudevillen «Et Rejseæventyr» oplevede den første af de meget talrige Opførelser — henimod 100 — som i Tidens Løb ere blevne den til Del. Sammen med Overskou skrev A. 1836 den trods vedholdende Brug gjennem et halvt Aarhundrede endnu ikke opslidte «romantisk-burleske» Folkekomedie «Capriciosa eller Familien fra Nyboder»; det er især i de mellemste Akter — paa Rosenlund, paa Billardet og i det fornemme Selskab —, man sporer A.s Pen, medens den patriotiske Pathos og saa vel Humoren som Sentimentaliteten i Nybodersscenerne røbe deres Overskouske Udspring. For Theatret har A. desuden oversat adskillige Skuespil, deriblandt Mad. Ancelots «Advokatens Datter», Scribes «Badet i Dieppe» («La calomnie»), Dumas' «Et Ægteskab i Ludvig XV's Tid», Ch. Lafonts «Et ubekjendt Mesterstykke» og Bayards «Ude og hjemme» («Le mari à la campagne»). Farcen «Indiana et Charlemagne» har A. overført i kjøbenhavnsk Lokalisering som Vaudeville-Spøgen «Adolf og Henriette».

Theatret indtog overhovedet den første Plads blandt A.s Interesser. Han hørte til dets stadige Gjæster og erhvervede sig som opmærksom Tilskuer en høj Grad af scenisk Kyndighed, hvilken i Forbindelse med hans naturlige, men tillige strængt skolede Smag gav hans Dom om Theatersager megen Værd for de paagjældende; en Kunstner som Phister satte stor Pris paa A.s Udtalelser om hans Spil, og i Hultmanns kunstneriske Uddannelse har A.s kritiske Vejledning, hans sparsomme, men desto værdifuldere Ros og hans stadige Anbefaling af Flid og Korrekthed haft en væsentlig Del. Sin Fortrolighed med danske og fremmede Theaterforhold lagde A. for Dagen ved en Række dygtige Artikler i «Fædrelandet» 1840 (under Mærket C. F. ɔ: «Capriciosas Forfatter»), som fremkaldte J. L. Heibergs supplerende Bemærkninger «Om Theatret» (Pros. Skr. VI Bd.) og gav Stødet til Indførelsen af Feu-Systemet. Da den tidligere Direktionsstyrelse af det kgl. Theater og Kapel ved Resolution af 23. Juli 1849 ophævedes, og Ledelsen lagdes i en enkelt Chefs Haand, fik denne først udnævnte Direktør — J. L. Heiberg — efter sit Ønske A. ansat som medhjælpende Kommitteret, en Stilling, som han dog fratraadte efter et Par Maaneders Forløb, nærmest paa Grund af Vanskeligheder ved Bestemmelsen af det rette Kompetenceforhold. I Aaret 1855 blev A.

valgt til Medlem af den af Kultusminister Hall nedsatte Theaterkommission. Ogsaa i den det følgende Aar oprettede Theaterjury blev A. indsat af Ministeriet som juridisk Medlem.

Hans Embedskarriere havde, efter at han 1834 havde taget juridisk Examen, ført ham gjennem Rentekammeret, hvor han blev Fuldmægtig 1841, til Finansministeriets Expeditionskontor for Stempel- og Lottosager, for hvilket han blev Chef 1849. Til virkelig Kammerraad udnævntes han 1852. Han døde 29. Juni 1860, 52 Aar gammel. Af hans dramatiske Arbejder foreligge foruden «Capriciosa» kun to trykte: «En Aften paa Billardet» og «Tak for Ballet!», udgivne 1831 paa Forfatterens Forlag; de ere kun lidet betydelige.

Erslew, Forf. Lex. Overskou, Den danske Skueplads. Overskous Haandbog ved E. Collin. *P. Hansen.*

Arnesen, Paul, 1776—1851, Filolog. Han var født 21. Dec. 1776 paa Breiðabólstad Præstegaard i Snæfellsnes Syssel i Islands Vesteramt som Søn af Provst Árni Sigurðarson, en stræng, men højt anset gejstlig, siden Præst paa Holt i Rangárvalla Syssel († 26. Marts 1805), og Kristín Jakobsdóttir, «en særlig from og gudfrygtig Kvinde». En Slægtning tog ham 1792 med til Danmark og fik ham anbragt som Gratist i Helsingør Latinskole under Rektor, Magister Loft; for sit Underhold maatte han selv sørge ved at undervise Børnene i en Familie, som med Velvilje tog ham i Huset, og andre Skoledisciple. 1799 tog han Examen artium, 1800 philologicum og philosophicum, alle med Udmærkelse; derefter var han i $2^1/_2$ Aar Alumnus af den filologiske Klasse i det pædagogiske Seminarium og underkastede sig de forskjellige den Gang befalede Prøver; han boede paa Regensen sammen med sin Ven, senere Professor i Christiania Stenersen. 1803 blev han Adjunkt og 1806 Overlærer ved Christiania Kathedralskole; i denne Tid ægtede han 1805 Bodild Cathrine Thorup (Datter af Pastor Niels Holmbo T. i Guldager, Ribe Stift), f. 1768, † allerede i Begyndelsen af 1806 i Christiania, og derefter 1807 Dorothea Elisabeth de Wauwert Wexels (Datter af Kammerraad og Glasværksadministrator i Christiania Hans W.), f. 10. Juli 1783, † i Kjøbenhavn 10. Febr. 1848, med hvem han havde 11 Børn. 1812 blev han efter Ansøgning entlediget fra sit Embede i Christiania, hvor han ikke befandt sig vel, og blev derpaa 1813 udnævnt til Overlærer i Slagelse, hvis da meget forfaldne lærde Skole han bragte i Vejret; men til sidst kom det til Misforstaaelser her mellem ham og hans foresatte, og

han blev da 1815 beskikket til Rektor i Fredericia. 1817 maatte han paa Grund af en svær Nervesygdom lægge sig ind paa Frederiks Hospital i Kjøbenhavn, og imidlertid blev Skolen i Fredericia nedlagt og han selv entlediget fra 1. Jan. 1818 med Vartpenge og Løfte om ny Ansættelse. Deraf blev der dog intet; Resten af sit Liv indtil 12. April 1851 levede han i Kjøbenhavn, hvor han en Tid var Lærer i Græsk ved Borgerdydskolen under M. Nielsen, men ellers syslede med sine videnskabelige Arbejder. Det synes, som om hans energiske og heftige Karakter og store Iver for at reformere, hvor han kom hen, skjønt den var berettiget, have vakt Anstød og hindret hans Anvendelse i Statstjenesten. I sit Hjem levede han et smukt Familieliv, og skjønt hans økonomiske Stilling synes at have været lidet gunstig, var han meget hjælpsom mod unge studerende, særlig da mod islandske Studenter, som kom her til og opsøgte ham; thi vel var han selv helt bleven dansk, men han hang dog stadig ved sin kjære Fødeø, som han kun naaede at besøge en eneste Gang efter 1792, nemlig 1800 efter sin første Universitetsexamen. Han var en meget dannet Mand, vel bevandret ikke alene i de græske og latinske Klassikere, men ogsaa i den danske og andre evropæiske Litteraturer. Foruden nogle mindre Skoleskrifter (f. Ex. «Om de lærde Skoler» (1816), en Afhandling med flere gode og sunde Tanker) skrev han «til Brug for den studerende Ungdom» sin «Græsk-danske Ordbog» (1830), den første i sin Slags her i Danmark, hvorfor den virkelig ogsaa afhjalp et længe følt Savn, skjønt den havde ikke faa Mangler, i det Forfatteren, hvis store Flid ved dette Arbejde ellers fortjener al mulig Ros, ikke helt igjennem har fulgt en ganske fast og klar Plan og oftere har været uheldig med sit danske Sprog. De samme Mangler, vel endog i stærkere Grad, klæbede ved hans «Ny latinsk Ordbog» (1845—48), som derfor heller aldrig ret har fundet Indgang ved Skolerne. A.s sidste Arbejde var en Oversættelse af Thukydides, hvoraf en Prøve (1. Bog) er udgivet af C. Berg (1854).

Paul Arnesen Islænder, et Livsbillede, af hans Datter Benedicte Arnesen Kall, 1884. Hundrup, Roskilde Skoles Progr. 1861 S. 28 f. P. Arnesen, Bemærkninger angaaende den lærde Skole, 1848. *M. Cl. Gertz.*

Arnfast, —1259—, Abbed i Ry Kloster. Rimeligvis indtog han denne Stilling allerede, da han i Maj 1259 opholdt sig i Ribe ved Kong Christoffer I's pludselige Død, og der hurtig udbredte sig det Rygte, at han havde forgivet Kongen. Om dette Rygte

talte sandt, vides ikke; i ethvert Tilfælde er den Tilsætning, at han skulde have forgivet Kongen i Alterets Sakramente, af senere Oprindelse. At han hørte til Ærkebiskop Jacob Erlandsens mod Kongen fjendske Parti, viste sig dog næste Aar; thi da Aarhus Bispestol blev ledig, stemte de 6 Medlemmer af Kapitlet, som hørte til dette Parti, paa ham som Biskop, medens de 6 øvrige stemte paa Mag. Tyge. Striden skulde afgjøres af Paven; men førend denne Afgjørelse indtraf, indviede Ærkebiskoppen egenmægtig A. til Biskop, men fik da ogsaa en stræng Irettesættelse derfor af Paven. Det lykkedes ikke A. at komme i Besiddelse af Bispestolen; han maatte, som Øm Klosterhistorie siger, vende tilbage «ad abbatiam suam» (det vil vel sige, baade til sit Kloster og til sin Abbedstilling) og forblev der i til sin Død. Hvis den ovenanførte Forklaring er rigtig, har han ikke levet længe derefter; thi allerede 1263 var der en anden Abbed. — Øm Klosterhistorie siger om ham, at han var af fornem Familie og en velstuderet Mand.

Suhm, Hist. af Danmark X. Daugaard, De dsk. Klostre S. 462. Helveg, Den danske Kirkes Hist. indt. Reform. I, 611 f. 615. *J. Kinch.*

Arnisæus, Henning, —1636, Læge og Statsretslærer, født i Schlanstedt ved Halberstadt. Hans Studier omfattede tidlig baade Medicin og Statsret. Paa det første Omraade interesserede han sig meget for Anatomi og legal Medicin; med Hensyn til Statsretten var han Aristoteliker og Tilhænger af Bodin; han hævder i sine Skrifter Enheden mellem Stat og Fyrste, tilkjender Fyrsten absolut Magt og bekæmper Anskuelserne om Folkets Modstandsret mod en Regent, der bryder sine Forpligtelser. Efter at have været Professor i Moral i Frankfurt a. d. Oder blev han 1613 Professor i Medicin i Helmstädt. Her fra kaldtes han 1619 til Danmark som Christian IV's Livlæge; maaske tiltraadte han dog først 1620 denne Virksomhed. Det er muligt, at Christian IV ogsaa har følt sig tiltalt af hans politiske Anskuelser, men der foreligger intet Bevis paa, at han har haft Indflydelse hos Kongen i denne Retning. Kun ganske enkelte Gange nævnes han som anvendt i mindre Statssager; derimod gjorde han megen Tjeneste som Læge og har muligvis været Raadgiver for Kongen med Hensyn til Reformer af det medicinske Studium; hans anatomiske Interesse viste sig ved, at han skjænkede et Skelet til Universitetet. Hans samlede politiske Skrifter udgaves i Leipzig 1633 og i Strasburg

1648. Han var anden Gang gift med Anna Lund, Enke efter Enkedronning Sophies Kansler Daniel Fabricius.

Moller, Bibl. septentrionalis eruditi, 1699, S. 233 ff. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 297 ff. Allg. Deutsche Biographie I, 575. Gierke, Johannes Althusius, Breslau 1880.

J. A. Fridericia.

Arnkiel, Troels, —1713, Præst og arkæologisk Forfatter, var født i Toldsted vest for Aabenraa og uden al Tvivl en Søn af den derværende gottorpske Tolder Jørgen A., hvis Hverv det var at opkræve Studetolden fra Nørrejylland. Han gik i Skole i Lybek og kom der fra til Universiteterne i Leipzig og Dorpat, senere til det nyoprettede hertugelige Universitet i Kiel. Her udgav han 1668 sine første Disputatser og tog 1670 Magistergraden. Efter et Par Aars Tjeneste ved Klosterkirken sammesteds udnævntes han 1672 til Præst i Aabenraa og Provst i det tilliggende Provsti. Da Kongen 1684 satte sig i Besiddelse af den gottorpske Del af Sønderjylland, nægtede A. at aflægge Troskabseden og blev derfor afsat fra sit Embede; Hertugen lod ham fungere som Visitator i Holsten. 1689 gjenindsattes han i Aabenraa og stod nu her til sin Død, 1713, medens dog hans Svigersøn og Efterfølger C. G. Koch var adjungeret ham fra 1700.

Hans betydelige litterære Virksomhed gik i to Hovedretninger, en praktisk kirkelig og en videnskabelig antikvarisk. I den første Henseende indlagde han sig Fortjeneste ved Indførelsen af Konfirmationen, der vakte megen Modstand, men var paabudt af Hertug Christian Albrecht og i Aaret 1682 blev vedtagen for hans Provsti. Senere virkede han for den saa vel som for stadige Overhøringer i Kirken i Holsten og efter sin Tilbagekomst i Aabenraa. Han udgav i den Anledning flere Skrifter, deriblandt en lærd Redegjørelse for denne Sags Historie i Kirken lige fra Apostlene til Samtiden, hvortil han brugte det berømte Bibliothek paa Gottorp, som var stillet til hans Raadighed. Denne Reform tillige med hans hele stridbare Natur indviklede ham i en Række Fortrædeligheder, som til Dels fjærnede saa vel Menigheden som hans Embedsbrødre fra ham.

Hans arkæologiske Interesse var vistnok vakt i den tidligste Ungdom af den minderige Egn (Urnehoved, Bolderslev osv.), i hvilken han var opvoxet. Han udgav 1683 et lærd Værk om Guldhornet fra Gallehus («das güldne Horn, 1639 bey Tundern gefunden»), 1691 et andet om den «cimbriske» Hedningetro («Cimbrische Heidenreligion»), og 1703 udkom i Hamborg et samlet

Værk i 4 Kvartbind, indeholdende foruden Optryk af de nævnte Skrifter tillige en Fremstilling af Hedenskabets Grave og Runestene samt vore Forfædres Omvendelseshistorie («Der uralten mitternächtischen Völker Leben, Thaten u. Bekehrung»). Dette Værk er mærkeligt som Bevis paa en vaagnende Sans for Oldtidens Mindesmærker, men det er i øvrigt Frugten af en Lærdom, som er saa lidt videnskabelig som muligt; i den vildeste Mangfoldighed fremstiller det Oldtidslevninger fra alle Jordens bekjendte Folkeslag og giver dem de mest vilkaarlige, ofte aldeles meningsløse Tydninger. Kun enkelte mere tilfældige Efterretninger, især om sønderjyske Mindesmærker, ville endnu kunne have nogen Betydning.

Af historisk Interesse er dog ogsaa A.s personlige Stilling til Halvøens nationale og politiske Forhold; i den Henseende kan han siges at være Førstegrøden af Kieler-Universitetets fordærvelige Virksomhed over for Sønderjyllands Danskhed. «Cimbrien» er for ham den jyske Halvø, hvis Beboere foruden Jyder (Guter) ere Saxer, Vender og Friser; sig selv henregner han til Saxerne («unser Sachsenland»). At det danske Sprog tales helt ned til Slien, indrømmer han vel, men det er Følgen af en dansk Indvandring og Erobring; fra Roskildefreden af er Slesvig dog atter et frit Land, helt skilt fra Danmark. Hans Sprog som Forfatter er derfor ogsaa tysk, og man forstaar, at han ikke vilde underkaste sig Landets Indlemmelse i den danske Krone.

A. ægtede 1673 Marie Elisabeth, Datter af Mag. Th. Niemann, Præst i Slesvig, og Enke efter Hofpræsten G. Volquardsen i Husum.

Moller, Cimbr. lit. *A. D. Jørgensen.*

Arnold, —1124, Biskop i Roskilde. Han formodes at have været af engelsk Herkomst, var i nogen Tid Huskapellan hos Kong Knud den hellige og blev, da Biskop Svend af Roskilde under en Pilegrimsrejse til det hellige Land var død paa Øen Rhodus (o. 1088), indsat til dennes Efterfølger. A., der skildres som en godtroende og i sin Embedsførelse noget efterladende Mand, forestod derefter Roskilde Stift i 35 Aar. Paa lidet nær er det eneste, der er optegnet fra denne lange Embedstid, en Beretning om nogle Uroligheder, som Peder Bodilsen, en af Landets Stormænd, vakte i Stiftet for at faa Præsterne til at holde sig Cølibatsbestemmelsen efterrettelig. Det skete i A.s sidste Leveaar (1123), han var gammel og syg den Gang, og de sjællandske Præster, der maatte undvære

deres Biskops Beskyttelse, lede megen Overlast. A. oplevede ikke Udgangen af disse Uroligheder, han døde 24. Maj 1124, om i Landflygtighed, som en gammel Beretning siger, turde dog være tvivlsomt. *C. Weeke.*

Arnoldt, Hans Jacob, 1669—1758, Officer. Han fødtes paa Gaarden Haugen i Spydebergs Sogn 21. April 1669 og var en Søn af nedennævnte Generalmajor Johan A. af dennes første Ægteskab. Allerede 1687 blev han Fændrik ved Faderens (vesterlenske) Regiment, hvorved han 1690 avancerede til Lieutenant, og hvor han opføres som saadan lige til 1699, uagtet han samtidig angives at være bleven Premierlieutenant i Livgarden til Fods 1693, senere i samme Aar Kapitajn og 1696 ansat ved Dronningens Livregiment. I disse Aar deltog han med de danske Auxiliærtropper i Kampene i Irland, Italien, Ungarn og Nederlandene. 28. Febr. 1702 blev han Major i Livgarden og var i dette Aar igjen hjemme i Norge, da han 30. Nov. i Gjerpens Kirke blev viet til sin Faders Stifdatter, Karen Tonsberg († 1737). 1710 deltog han i det uheldige Slag ved Helsingborg og blev kort efter Oberst, først for riberske nationale Infanteriregiment, men overflyttedes strax efter til 2det danske Infanteriregiment. 1711—15 fulgte han de danske Tropper i Krigen i Nordtyskland, blev 1716 Kommandør for Grenaderkorpset i Kjøbenhavn, Generalmajor og Ridder af Danebrog 1722, 1722—24 anvendt i en Sendelse til det svenske Hof, Kommandant i Rensborg 1728, Generallieutenant samt Inspektør og højstkommanderende over Fodfolket i Hertugdømmerne 1733. Ved General P. Rømelings Død i Aaret 1736 udnævntes han til kommanderende General i Norge og Overinspektør over Fæstningerne sammesteds. 1739 blev han General af Infanteriet, fik 1746 Rang foran alle Gehejmekonferensraader, blev 1747 ved Frederik V's Kroning Ridder af Elefanten og 1749 Feltmarskal ved Kongens Ankomst til Laurvig, hvor han modtoges af A., ligesom ogsaa Kongen ved sit andet Besøg i Christiania s. A. tog Ophold i hans Gaard (Finansdepartementets nuværende Lokale paa Hjørnet af Prinsens og Dronningens Gade). 1752 fik han Rang med Gehejmeraader i Konseillet. A. bevarede en usvækket Helbred til sin høje Alder og beklædte sin militære Stilling lige til sin Død, der indtraf 24. Dec. 1758 i Christiania, da han var nær 90 Aar gammel. I de 22 Aar, han stod i Spidsen for den norske Armé, udviklede han stor Iver og Dygtighed for dens Organisation og Forsyning, hvorom navnlig

Skiløberkorpset og Landeværnet bare Vidnesbyrd. Den mathematiske Skole i Christiania (Krigsskolen) for værende eller vordende Officerer, der oprettedes 1750, skyldtes væsentlig hans Initiativ, i det han fik Kongens Løfte paa Oprettelsen under dennes Ophold i Christiania 1749. Paa Grund af sin Alder, Erfaring og Omsorg for sine undergivne betragtedes han af den norske Armé næsten som en Fader, og de Æresbevisninger, der bleve ham til Del fra Regeringens Side, og som ellers kun sjælden faldt i Nordmænds Lod, ansaas af Armeen, ja af Nordmændene overhovedet, som noget, der var af national Betydning. Medens A. var ansat i Kjøbenhavn, kom han i Forbindelse med Theaterentreprenøren Etienne Capion, hvem han forstrakte med 7000 Rdl. til Opførelse af Komediehuset i Grønnegade, der tillige med Privilegiet snart blev A.s Ejendom, og som han beholdt til 1733, da Huset solgtes. Privilegiet beholdt han imidlertid fremdeles og fik det i 1747 endog fornyet paa 15 Aar, uden at dette dog i det hele taget synes at have været ham selv til nogen Fordel eller Kunsten til noget Gavn. — Ingen af A.s 3 Sønner bleve gifte, og Familien uddøde i Norden 1785 med den sidste af disse, Gehejmekonferensraad Johan Frederik A.; kun gjennem hans ene Datter Catharina Elisabeth A. († 1736), der var gift med Grev Christian Wedell af Wedellsborg († 1759 som Gehejmeraad, Amtmand i Segeberg m. m.), leve endnu Descendenter af ham i Danmark.

Hass's Ære- og Eftermæle, Mskr. Nr. 338 d. in fol. i Univ. Bibl. i Chra., ved Aar 1758. Vaupell, Den dansk-norske Hærs Hist. II, 62 ff. Anker, Biogr. Data om norske Generalspersoner S. 34 f. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Arnoldt, Johan, 1638—1709, Officer. 18. Jan. 1638 blev han født i Kurfyrstendømmet Sachsen; Forældrene hed Hans A., Landsdommer i Lindenau i Sachsen, og Anna Leschely, i hvis Hus han opdroges, til han havde fyldt sit 10. Aar, da han blev anbefalet til den svenske Feltmarskal Wrangel, hvorpaa han, da Krigen mod Polen udbrød, blev ansat som Fændrik ved det kgl. Livregiment og var med i flere Batailler, hvoriblandt det store tre Dages Slag ved Warschau i Juli 1656. Med Carl Gustavs Tropper kom han derpaa gjennem Holsten og Jylland til Fyn, hvor han blev fangen i Slaget ved Nyborg 14. Nov. 1659. Efter Fredens Slutning 1660 gik han i dansk Tjeneste, hvor han vandt Ulr. Fr. Gyldenløves Yndest, og ansattes først som Lieutenant og siden som Regimentskvartermester ved dennes Infanteriregiment og, da dette reduceredes, nogen Tid ved Feltmarskal Paul Würtzens (Wirtz')

Kavalleriregiment, men da Gyldenløves Dragonregiment i Norge oprettedes, blev han i April 1667 Kapitajn ved samme, hvorved han 1671 avancerede til Major og 1675 til Oberstlieutenant. Han deltog med Dygtighed i Krigen mod Sverige (1675—79) og var med ved Belejringen af Baahus og Aktionen ved Oddevald. 1677 blev han Oberst ved det akershusiske nationale Infanteriregiment og forflyttedes 1681 i samme Egenskab til det vesterlenske Regiment, hvor han 1693 blev Brigadér og 1699 Generalmajor. Han døde 5. Juni 1709 paa Borrestad i Gjerpen Sogn. Han var 4 Gange gift: 1. 1668 paa Akershus med Anna Mogensdatter Stadsgaard; 2. 1677 med Sophia Amalia Gedde † 1678, Datter af Berghauptmand Brostrup G.; 3. 1682 i Kjøbenhavn med Gertrud Iserberg, f. 1654 † 1687, Datter af Herman I. og Elsebeth Klingenberg, en Søster af Etatsraad og Generalpostdirektør Poul Klingenberg; 4. 1692 med Anna Clausdatter, f. 1659 † 1713, Enke efter Stig Andersen Tonsberg og Datter af Assessor i Overhofretten og Lagmand i Skien Claus Andersen.

Personalierne af hans Ligpræd. i Deichmanske Bibl. i Chra., Mskr. Personalhist. Tidsskr. I, 229 ff. Anker, Biogr. Data om norske Generalspersoner S. 35 f.

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Arnstedt, Ernst Lebrecht, 1705—91, Officer, er født i Sachsen. Han havde været Generalintendant i den preussiske Armé, før han, vistnok ved Hærens Omdannelse 1764, blev ansat i Danmark som Generallieutenant 12. Marts samme Aar og Chef for Kronprinsens Regiment. 1765 blev han kaldet til Medlem af Generalkrigsdirektoriet, som General St. Germain oprettede, og efter at denne var blevet styrtet, var det A.s Plan til Fodfolkets Omdannelse, som blev vedtaget af Kongen 1766. I den nye Krigsstyrelse blev han Deputeret i det høje Krigsraad 11. Sept. 1766 og 22. Okt. s. A. Formand for Generalkrigskommissariatet for Landetaten. Han var en i sin Tid paa Grund af sin administrative Dygtighed meget anset Mand. Han blev Ridder af Danebrog 1766 og afskediget med Pension 1. April 1767. Han døde i Sachsen 9. Maj 1791. *P. F. Rist.*

Arntzen, Ole, 1761—1846, Præst, er født 18. Jan. 1761 paa Gaarden Brandvold i Norge. Faderen af samme Navn var Landmand; Moderen hed Karen Pedersdatter Vøjen. Han blev Student 1779 og Kandidat 1783. 1787 ansattes han som Præst paa Tunø, 1795 forflyttedes han til Sønder Vissing, hvor han 31. Avg. 1837 holdt

sit 50-aarige Jubilæum. Han døde 27. Sept. 1846. — I Aaret 1787 ægtede han Sophie Magdalene Jansen, og efter hendes Død 1819 samme Aar Anne Marie Andersdatter († 1851). Han var hverken nogen særdeles begavet eller videnskabelig dannet Mand; men han gjaldt for en god populær Taler og virkede især ivrig mod Drukkenskab. Ogsaa var han en dygtig Landmand, der arbejdede for at udbrede Kartoffelavlen, saa han selv til sidst lagde 100 Tdr. om Aaret og uddelte mange Læggekartofler gratis. Ligeledes lærte han, skjønt selv en Hader af Tobak, Bønderne i Krigens Tid at dyrke denne Plante selv, og han anskaffede Vædere for at forbedre Faareracen og podede Frugttræer, af hvilke han bortskjænkede over 2000. Ligeledes var han virksom for Vaccinationens Indførelse og havde 1825 vaccineret over 7000 Børn.

Lassen, Norske Stamtavler I, 248 f. 276 ff. *L. Koch.*

Arntzen, Svend, 1767—1843, Officer. Født 9. Juli 1767 paa Gaarden Grinder i Grue Præstegjæld ved Kongsvinger og Broder til den foregaaende. Indtraadte i sit 14. Aar i Hæren som Frikorporal, men gjennemgik derefter fra 1782—86 det militære Institut i Christiania og blev det følgende Aar Fændrik i søndenfjældske Skiløberbataillon, ved hvilken Afdeling han 1805 var avanceret op til Kapitajn. I denne Egenskab deltog han med Udmærkelse i Krigen mod Sverige 1808 og viste sig ved alle Lejligheder som en tapper og koldblodig Fører og en raadsnild Partigænger. Oberst Staffeldt, til hvis Brigade han hørte, fremhæver ham med stor Ros, navnlig for Træfningen ved Skalbukilen 13. April, hvor han med sin Trop gjorde det første Anløb paa Fjenden, og for Fægtningen ved Trangen 25. s. M., hvor han, først omringet, slog sig igjennem og derefter afskar Fjenden Retræten, saaledes at han væsentlig bidrog til, at den svenske Oberst Gahn med næsten hele sit Korps maatte give sig til Fange. Ved en senere Lejlighed forjagede han ved et Krigspuds med kun en lille Patrouille en fjendtlig Styrke paa 1500 Mand. Han blev til Belønning endnu i Krigsaaret Major og Kommandør for Skiløberbataillonen. Ved Norges Adskillelse fra Danmark forblev han i Norge og udnævntes 1817 til Oberstlieutenant og Chef for østerdalske Jægerkorps. Afskedigedes 1822. Han blev 1795 gift med Helene Sophie Luth, f. 1780 † 1861, Datter af Handelsmand J. W. L. Med hende havde han 22 Børn. Han døde 18. Dec. 1843 paa Nordre Skulstad i Grue Præstegjæld.

Lassen, Norske Stamtavler I, 251 f. *S. A. Sørensen.*

Arntzen, Vilhelm August, f. 1842, nationaløkonomisk Forfatter. Han er født i Aarhus 13. April 1842 og Søn af Overlærer ved Kathedralskolen Ole Chr. Ludv. A. og Vilhelmine Sophie f. Laub, blev Student sammesteds 1862, statsvidenskabelig Kandidat 1869 og blev samme Aar Lærer ved Kjøbenhavns Kommuneskoler og Kjøbenhavns Navigationsskole. Denne Lærervirksomhed har givet Anledning til en mangesidig Produktion, der dels strejfer Nationaløkonomien (en «Søret», 1870 og 1883, en «Handelskalender», 1876, en «Handelsvidenskab», 1871 og 1885), dels har helt andre Omraader (en «Verdenshistorie for Folkeskolen», 1873, «Danske Digte til Brug i Skolen og Hjemmet», 1874). Flere af Stuart Mills Skrifter ere oversatte af ham. Han var i Efteraaret 1872 med at stifte Nationaløkonomisk Forening og indtil 1875 Medlem af dens Bestyrelse samt Medudgiver af de første 2 Bind af «Nationaløkonomisk Tidsskrift» (1873). Ligesom han har udgivet flere af de ovennævnte Skrifter i Forening med andre, gjælder dette om hans Hovedarbejde i Nationaløkomien, som han udarbejdede i Forening med Kr. Ring («Nationaløkonomien, en Fremstilling af dens Grundforhold og Udviklingslove», 1875). Uden at dette Skrift i sine Udgangspunkter og Grundsætninger afveg fra de gængse Fremstillinger, førtes Forfatterne over for de sociale Spørgsmaal til videre Slutninger end den Gang sædvanligt, i det de hævdede, at Fordelingen af Udbyttet ikke var retfærdig, ligesom A. ogsaa flere Gange har fremhævet sin Sympathi for «Kathedersocialisterne» i Modsætning til «Manchesterpartiet». — 29. Okt. 1869 ægtede han Camilla Augusta Bentzon, Datter af Skoleinspektør Will. Aug. B. *H. Westergaard.*

Arrebo, Anders Christensen, 1587—1637, Digter. «Den danske Kunstdigtnings Fader», A. C. A., er født i Ærøskjøbing 2. Jan. 1587 og Søn af Præsten Hr. Christen Andersen. Moderens Navn er ubekjendt, ligesom vi intet vide om A.s Barndom og første Ungdom. Da der ingen Latinskole var i hans Fødeby, har han formodentlig faaet sin Undervisning i en af de fynske Skoler, maaske Odense. Han maa meget tidlig være bleven Student og have gjort gode klassiske og theologiske Studier; derom vidne baade hans følgende Skribentvirksomhed og den paafaldende Hurtighed, hvormed han blev befordret. Biskop Hans Poulsen Resen var den Gang den betydeligste Universitetslærer, og det var rimeligvis paa hans Anbefaling, at A. allerede 1608, kun 21 Aar gammel, blev ansat som Slotspræst (ɔ: Præst ved Slotsmenig-

heden, ikke Hofpræst eller Konfessionarius) i Kjøbenhavn. I denne Stilling afsluttede han 1610 sine Studier ved at tage Magistergraden og ægtede 1611 Else Jørgensdatter, der synes at have været fra Malmø og maaske en Slægtning af den berømte Caspar Bartholin, til hvem vi senere finde A. i nært Bekjendtskabsforhold. 1613 forflyttedes A. til den større Slotsmenighed i Frederiksborg, knap 3 Aar efter til et kjøbenhavnsk Sognekald, St. Nicolai, og endelig kaldtes han 1618, 31 Aar gammel, til Biskop i Throndhjem. Stiftet var stort; det omfattede den Gang baade Nordland og Finmarken og frembød vanskelige Forhold for en saa ung og endnu uprøvet Overhyrde. Vanskelighederne forøgedes ved hans egen livslystne, noget letsindige og fremfusende Karakter, et vist ungdommeligt Overmod som Følge af den Lykke, han havde gjort, og et skarpt, satirisk Lune, der let kunde skaffe ham Uvenner. Allerede Aaret efter sin Ansættelse gav han Anstød ved sin Deltagelse i et Præstebryllup i Hevne, hvor det gik lystig til med Drik, Sang og Dans, under hvilken Parrene kyssedes. Efter Landets Skik laa Gjæsterne, Mænd og Kvinder, i samme Stue om Natten, og om Morgenen indlod Biskoppen sig halv paaklædt i Samtale med et Par Kvinder, satte sig paa deres Seng og lagde Foden op paa den. Dette blev bl. a. set af Byfogden fra Throndhjem, Peder Lauridsen, som det synes en forfalden og ilde berygtet Person, hvem A. havde fornærmet ved at holde sig op over ham. Han udspredte nu Rygter om, at han havde fundet Biskoppen i Seng med en af Kvinderne, og disse Rygter bredte sig efterhaanden over hele Landet og ned til Danmark. Ogsaa synes A. at være gaaet haardt frem mod en af Bispegodsets Bønder, der blev dreven af Gaarden, fordi han lod den forfalde, og siden fængslet, da han undsagde Bispen. Denne skaffede sig fremdeles en farlig Fjende i den nye Lensmand, Tage Thott til Egede, en voldsom og herskesyg Mand, med hvem A. snart stødte sammen i Anledning af Stiftsstyrelsen, hvor de til en vis Grad vare sideordnede, skjønt Tage Thott som Kongens Repræsentant i Lenet ogsaa var Biskoppens foresatte. A. synes dog ikke at have agtet paa de truende Skyer, der saaledes samlede sig over hans Hoved. Ved et andet Præstebryllup paa Stod i Indherred 1621 dansede han atter «Jægerdansen», ja kastede endog sin Bispekjole, slog Trommen og sang de Dansen ledsagende gamle Viser, som paastodes at have været af letfærdigt Indhold, samt tømte efter gammel katholsk Skik sit Bæger paa St. Bents Minde. Hos Fogden paa Kansler Jens Bielkes Gaard Østraat

vexlede han spøgefulde improviserede Vers (Stev) med Værten og Præsten, hvem han skyldte for at have vendt Vinden, saa han ikke kunde sejle hjem, og da hans skjulte Fjende Peder Lauridsen atter var tilstede, sluttede han med en Hentydning til dennes fugtige Tilbøjeligheder.

Imidlertid toge Rygterne saaledes til, at A. fandt sig foranlediget til at affordre den formentlige Ophavsmand, Peder Lauridsen, en Erklæring, om han vidste noget uhæderligt om ham. Da denne gav et undvigende Svar, tog A. til Kjøbenhavn for at rense sig, især over for Kansleren Christian Friis. Han fik det Raad at stævne Peder Lauridsen for Raadstueretten i Throndhjem, hvor Sagen blev foretagen i Nov. 1621, men, som det synes, temmelig vilkaarlig ledet af Lensmanden. Denne forkastede nogle af de Vidner, A. førte for Rygtets Usandhed, og tillod ogsaa Peder Lauridsen at føre Vidner mod Bispen. Da A. stod som Klager, ikke som indklaget, og kun kunde dømmes af Kongen og sine Kaldsfæller, ikke af en Raadstueret, forlod han forbitret Retten med de Ord: «Saa gid ingen ærlig Mand komme for Throndhjems Ret; nu ser man, hvor hun rider ud!» Trods Lensherrens gjentagne Opfordring nægtede han at høre Sagen til Ende, og ved samme Tid kom han i nye Kompetencestridigheder med Tage Thott, der kasserede hans Afgjørelse i en Embedssag, medens A. under en anden Sag udtalte sig skarpt om Lensmanden og nægtede denne at lade en Erklæring indføre i Kapitelsbogen. Tage Thott samlede imidlertid stadig Vidnesbyrd mod ham; et gik endog ud paa usømmeligt Forhold til en Præstekone, hvis Mand dog sagde A. ganske fri, ligesom en Del af Stiftets Præster efter Opfordring gav ham det bedste Skudsmaal som Biskop. Nu drog imidlertid Lensmanden paa sin Side til Kjøbenhavn for at klage og fik sat igjennem, at A.s hele Færd skulde paadømmes i Kongens og nogle norske Bispers Overværelse ved næste norske Herredag. Denne afholdtes i Bergen sidst i Juli 1622. Her frikjendtes A. med Hensyn til Beskyldningerne for Embedsforseelser, men fandtes skyldig i at have givet Anstød i sit Privatliv og med Hensyn til Undvigelse af Retten i Throndhjem. Vistnok viste enkelte af Peder Lauridsens Vidner sig at være falske, og hele Undersøgelsen var noget uordentlig; men Kongen var aabenbart ilde stemt mod A., der blev dømt fra sit Embede. Dommen var næppe ganske ufortjent, og vi se ogsaa næste Aar A. selv, i Dedikationen af sin Salmeoversættelse til de norske Menigheder, «deprecere alt, hvis ung eller gammel af min

Konversation hos eder nogen Tid eller Sted med Ord eller Gjerninger kunde offenderet være». Men tage vi Hensyn til den dømtes Ungdom, til de Tiders djærvere og friere Former i selskabelig Omgang og til det Nag, hvormed A. var bleven forfulgt, maa det indrømmes, at han blev haardt behandlet. Oven i Kjøbet blev Dommen til Advarsel bekjendtgjort over hele Riget, hvorved han ligesom stilledes i Gabestokken som Exempel paa en uværdig Herrens Tjener, og saaledes fremstiller Pontoppidan ham endnu 125 Aar efter i sin Kirkehistorie. At dette dog ikke har været Samtidens almindelige Opfattelse, turde fremgaa af det gode Navn, A. altid har beholdt i Norge og ganske kort efter ogsaa maa have erhvervet i Malmø.

Til denne sin Hustrus Hjemstavn trak han sig i sin Sorg og Trængsel tilbage og tilbragte her tre tunge Aar, i det han søgte Trøst og vel ogsaa Livsophold ved Oversættelsen af Davids Salmer, af hvilken han allerede i Norge havde udgivet en Prøve. Den udkom 1623 og har vistnok bidraget sit til at bringe A. i Anseelse igjen. 1625 fik han ved Kongebrev sin Forseelse eftergiven og Tilladelse til at søge et Bondekald, hvormed det rigtignok ikke stemte, at han et Par Gange søgte Sognepræsteembeder i Kjøbenhavn, ja endog opnaaede Kaldelse af Borgmester og Raad i selve Malmø. Vel afslog Kongen barsk at stadfæste denne; men efterhaanden formildedes hans Unaade, formodentlig ved Kansler Christian Friis' Indflydelse, dog saa meget, at A. kunde komme i Betragtning til en af de «gemene Kjøbstæder», og saaledes havnede han omsider 1626 i Vordingborg, hvor han synes at have levet anset og tilfreds, om end ikke uden Vanskeligheder i sin Embedsgjerning. 1627 udgav han Salmeoversættelsen gjennemset og forbedret, og o. 1631 begyndte han sit Hovedværk, «Hexaëmeron rhytmico-danicum eller Verdens første Uges sex Dages mægtige og prægtige Gjerninger». Kun lidt over 50 Aar gammel døde A. 12. Marts 1637 i Vordingborg, hvor hans Ligsten og Portræt findes i Kirken.

Egnede A. sig end ikke til overordnet kirkelig Tilsynsmand, har han dog vist for sin Tid været en nidkjær og dygtig Præst. Dette fremgaar ogsaa af hans to efterladte Prædikenrækker, «Ossa rediviva», over Opstandelsen, stammende fra hans Virksomhed ved Nicolai Kirke, og «Torcular Christi», over Lidelseshistorien, fra Vordingborg. De ere begge udgivne af hans Søn, Christen Andersen A., 1681 og 1670. Uden at hæve sig ud over Tidens brede

og noget sprænglærde Stil eller indeholde særlig nye Tanker, udmærke de sig ved en vis folkelig Tone og en ikke altid uheldig Stræben efter at holde Tilhørerne vaagne gjennem Anvendelse af Billeder og Talemaader fra det daglige Liv, der vistnok undertiden kunne falde noget i det platte.

Det er dog ikke som Præst, A. har sin blivende Betydning, men som den, der førte vor Digtekunst ind paa en ny Bane, hvilken den gjennem mere end et Aarhundrede væsentlig fulgte. Han levede paa en Tid, da den middelalderlige Folkedigtning og Reformationens Folkesangssalme vare udartede og i Forfald, saa der trængtes til nye poetiske Former. Disse vare skabte ved Renaissancen og nærmede sig nu under deres Fremtrængen mod Nord til vore Grænser. Den nye Kunstdigtning betegnedes ved mythologisk Lærdom i Indholdet, rhetorisk Sving i Stilen og, hvad Versformen angaar, ved Forsøg paa at anvende den klassiske Metriks Regler paa de nyere Sprog, i det man dog efterhaanden kom til Indsigt i, at Versifikationens Grundlov her var bleven en anden og hvilede paa Betoning i Steden for paa Kvantitet. Allerede i Fortalen til Salmeoversættelsen 1623 se vi A. rette sin Opmærksomhed paa en regelrettere Versbygning, som han i 2. Udg. 1627 har stræbt yderligere at gjennemføre. Men imidlertid var i Tyskland det bevidste Arbejde for Opdyrkning af Modersmaalet og dets Litteratur begyndt med Stiftelsen af det frugtbringende Selskab 1617, og de nye Versprincipper opstillede af Opitz 1624. Enkelte højt dannede Mænd i Danmark vare blevne opmærksomme paa denne Bevægelse, især Kansler Christian Friis til Kragerup, der ogsaa støttede Jersins samtidige Bestræbelser for at indføre Modersmaalet i Undervisningen. Paa hans Opfordring begyndte A. sit Hexaëmeron. Her optræder han bestemt som Discipel af den nye Kunstskole, i det han for første Gang paa Dansk overfører et betydeligt romansk Digterværk i den moderne Stil, Henrik IV's Ven og Kampfælle du Bartas' poetiske Fremstilling af Skabelseshistorien, «La première semaine». Dette Digt maatte ved sin evropæiske Berømmelse ikke mindre end ved sin til Tidens Smag svarende, religiøs-didaktiske Karakter egne sig vel til at bane den nye Smag Vejen. Dets Indhold var et helt andet og betydeligere end de Visers og Salmers, man hidtil havde nøjedes med, og Stilens dristige Billeder, kunstig sammensatte og klingende Ord, heldig overførte af A., dannede en paafaldende Modsætning til Folkedigtningens simple og jævne, i dens Forfald ofte plat pro-

saiske Udtryk. Endelig viste A. sig her efter Tidens Forhold som en stor Verskunstner, der indførte helt nye Former: Hexametret, og det ikke blot rimet, men dobbelt rimet, med Overholdelse af Betoningens Love og korrekt Skansion efter Opitz. Da denne Form efterhaanden blev ham for stiv og vanskelig, slog han over i Originalens her lige saa ubekjendte Versemaal, den franske Alexandriner, som siden gjennem halvandet hundrede Aar blev mere og mere herskende i vor Digtning, især i heroisk og højere Poesi.

Det er nu vistnok et Spørgsmaal, om denne A.s Reform var lige saa heldig, som den ustridig var betydningsfuld. Renaissancens lærde Kunstdigtning var et fremmed Produkt, der i de nordiske Lande aldrig slog national Rod, og hvori vort Folk aldrig lærte at udsynge, hvad der laa det paa Hjærte. Dens rhetoriske Stil og mythologiske Pynt stod os ikke mindre fjærn end de kunstige, strængt regelbundne Former, som fordreve den gamle, friere og ægte nordiske Folkesangstone. Denne Digtning blev egentlig aldrig andet end rimet Prosa for de lærde og en formel Gymnastik, hvorved Sproget uddannedes til et bekvemt Redskab for den poetiske Tanke, da denne langt om længe vaagnede igjen. I vore Dage fristes man let til at finde mere ægte Poesi i de for Resten ubetydelige og formelt fejlfulde Lejlighedsdigte fra A.s Ungdom, hans Vise om Kalmars Erobring 1611 («O Danmark, hør og mærk!»), Sørgedigtet over Dronning Anna Cathrine 1612 og Bønnen mod Pesten 1618 eller i hans før omtalte Improvisation ved Gildet paa Østraat:

Skam saa faa den ledige Fin,
Christoffer monne afrette,
Christ give Hr. Anders et bedre Sind,
Han Trolddom mon' forgjette.
De ædelige Præster og de rige — osv.

De vise, hvilken Tone der laa ham naturlig paa Tungen, naar han fulgte sin øjeblikkelige Indskydelse og ikke arbejdede efter fremmed Mønster i bestemte litterære Formaals Tjeneste. I samme Aand, den gudelig enfoldige Folkevises, er endnu hans Salmeoversættelse trods den større Omhu, der er anvendt paa Formen. Men denne gamle Poesi var udlevet, og A. formaaede ikke at kalde den frem paa ny. Tidsforholdene maatte ganske naturlig føre os ind i de Udviklingsstrømninger, der gik gjennem hele det øvrige Evropa, indtil vi ad lange Omveje atter kunde

finde os selv og vort nationale Eje igjen. Men det maa anerkjendes, at A. paa denne nye Bane viste en Selvstændighed, som hans Efterfølgere des værre ikke besade. Han gik dog i alt Fald lige til Kilden, valgte et ægte fransk Renaissancemønster og behandlede det med digterisk Frihed, mere bearbejdende end ligefrem oversættende. Netop i de originalere Partier, Indledningsbønnerne til hver Skabelsesdag og Skildringen af nordisk, især norsk Natur, som han kjendte af Øjesyn, røber han ægte lyrisk Følelse og Natursans; ja, af og til trænger endnu en dæmpet Kvidren af Folkesangens Fugl ligesom halvt ubevidst ud gjennem de fremmede Versformers Gitter, bag hvilket det dog var Digterens Hensigt at stænge den inde.

Disse Fortrin fik dog ikke den Betydning for vor følgende Digtning, som man skulde vente, thi det blev ikke A., der bestemte dens Retning. Hans Salmeoversættelse kan i alle Maader hævde sin Plads over for de senere Forsøg af Bording, Kingo og Reenberg — Rudelbach udtaler endog, at med Undtagelse af Luther er ingen kommen Davids og Asaphs Aand nærmere — og vandt ogsaa ved sin Fremkomst megen Yndest, rigtignok især i Norge, saa at den indtil 1675 oplagdes 5 Gange. Men den fra Reformationen nedarvede Kjærlighed til Davids Salmer tabte sig efterhaanden, eller man fordrede i alt Fald mere Kunst i Behandling og Melodivalg, saa at A. blev glemt og f. Ex. er næsten upaaagtet af Kingo. Hexaëmeron efterlod han ved sin Død ufuldendt, og Digtet delte under Datidens uheldige litterære Forhold saa mange andre betydelige Arbejders Skæbne, at blive henliggende utrykt. Først næsten 25 Aar efter A.s Død blev det udgivet af hans Søn 1661 og modtaget med umaadelig Ros af kunstforstandige Mænd som Metrikeren Hans Ravn, Ole Borch og Bording. Lidt mere afdæmpet gjenlyder denne Ros ned gjennem Tiderne, lige fra Reenberg og J. E. Schlegel til Rahbek, Nyerup og vore senere ansete Litteraturhistorikere, Molbech, N. M. Petersen og Rørdam. Men ved den Tid, da A.s Hovedværk blev offentliggjort, var den nye Kunstdigtning allerede bleven hjemme hos os gjennem mindre selvstændige og mindre poetisk begavede Mænd, der med Søren Terkelsen i Spidsen kun havde formaaet at oversætte eller efterligne den udartede tyske Renaissancepoesi, som saaledes blev Mønster for vor.

Rørdam, Mester Anders Christensen Arrebos Levnet og Skrifter, 1857. Rode, Renaissancens tidligste Eftervirkning paa dansk poetisk Litteratur, 1866. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv III, 109 ff.

J. Paludan.

d'Arrest, Heinrich Louis, 1822—75, Astronom, ældste Søn af «Rechnungsrath» Louis d'A., af en indvandret fransk Familie, blev født 13. Avg. 1822 i Berlin. Efter Forberedelse paa Collège Français besøgte han 1839 Universitetet i sin Fødeby for at høre Forelæsninger over Mathematik og Astronomi. Af særlig Tilbøjelighed for det sidste Fag deltog han i observatoriske Arbejder, dels som Iagttager, dels som Regner under Ledelse af Encke. Frugterne af denne Beskjæftigelse blev Opdagelsen af et Par Kometer i 1844 og 1845 samt en Mængde Baneberegninger af Kometer og især af Asteroiderne, for hvilke Individer i Solsystemet Astronomerne i denne Periode havde faaet fornyet Interesse. 1848 ansattes han som Observator ved Observatoriet i Leipzig, ved hvis Universitet han ogsaa virkede som Docent. Hans her med indskrænkede instrumentale Midler udførte Observationer angik vel i Begyndelsen kun Kometer og Asteroider samtidig med Fortsættelsen af hans tidligere kalkulatoriske Arbejder. Efter at Universitetet i Leipzig 1850 honoris causa havde udnævnt ham til Dr. phil., udgav han det følgende Aar sit Habilitationsskrift: «Ueber das System der kleinen Planeten zwischen Mars und Jupiter», indeholdende Undersøgelser over den gjensidige Beliggenhed af de til den Tid bekjendte 13 Asteroidebaner. Samtidig deltog han med A. Ermann i Udgivelsen af «Briefwechsel zwischen Olbers und Bessel» og leverede Anmærkninger til den tyske Udgave af Arago's samlede Værker. Et Værk af Laugier, der udkom 1853, indeholdende Stedsbestemmelser af 53 af de klarere Taagepletter, henledte hans Opmærksomhed paa et Omraade, han mente at kunne beherske med den Kikkert, han raadede over. I 1855 og det følgende Aar frembragte han da ogsaa et særdeles dygtigt Arbejde: «Resultate aus Beobachtungen der Nebelflecken und Sternhaufen, erste Reihe», Leipz. 1856 (Abh. d. k. Sachs. Ges. d. Wiss. V.), hvori meddeltes over 200 Taagepletter, som ved gjentagne Iagttagelser meget skarpt vare knyttede til Nabostjærner, saa at deres Positioner derved bleve vel sikrede. Benævnelsen «første Række» tyder paa hans Hensigt at fortsætte paa samme Maade. Men heri skete et Omslag, ved at han i 1857 modtog Kaldelsen til Professor ved Kjøbenhavns Universitet, der allerede i Olufsens Tid havde taget Indretningen af et nyt Observatorium under Overvejelse. Næste Aar bevilgedes Pengene til Opførelsen af Bygningen, til en 11 Tommers Refraktor af Merz og en Meridiankreds af Pistor og Martins. I April 1861 toges Beboelserne i Brug, Instrumenterne opstilledes i Sommerens

Løb, og i Efteraaret begyndte de regelmæssige Observationer. Som rimeligt var, fortsatte d'A. sine Taageobservationer, naturligvis efter en større Maalestok, og disse bleve bragte til en Afslutning i 1867 ved Udgivelsen af «Siderum nebulosorum observationes Hafnienses», hvori han offentliggjorde nye Iagttagelser af et Par Tusende Taagepletter, som vare opdagede af William og John Herschel, hvortil han selv føjede et Par Hundrede nye. Efter dette Værks Udgivelse beskjæftigede d'A. sig med at udarbejde en Monografi over Orionstaagen og lagde sig senere efter Spektralanalysens Anvendelse paa Fixstjærnerne. Han skrev i denne Anledning nogle Afhandlinger i «Astronomische Nachrichten», af hvilke den sidste blev trykt i det Nummer, der bragte Underretningen om hans 14. Juni 1875 indtrufne Død. Hans veltrufne Portræt i Illustr. Tid. 27. Juni 1875.

Foruden de ovenfor nævnte Afhandlinger bør endnu anføres: «Instrumentum magnum æqvatoreum in specula Universitatis Hauniensis nuper erectum» (1861); «Teleskopisk Undersøgelse af Egnen omkring det Sted paa Himlen, hvor Tychos nye Stjærne har vist sig 1572—74» (1864); «Undersøgelser over nebulose Stjærner i Henseende til deres spektralanalytiske Egenskaber» (1872). End videre kan anføres, at en af d'A. opdaget Komet med kort Omløbstid bærer hans Navn, som ogsaa, at han 1862 opdagede Asteroiden Freja.

Af særlige Udmærkelser fremhæves, at d'A. var Medlem af Videnskabernes Selskab i Kjøbenhavn, Stockholm, St. Petersborg og München samt «Associate of the Royal Astronomical Society» i London, hvilket sidste Selskab 1875 hædrede ham med sin Guldmedaille. d'A. var gift med Emilie Auguste Möbius, f. 19. Okt. 1822, Datter af den højt ansete Mathematiker, astronomisk Professor M. i Leipzig.

Illustr. Tid. Nr. 822. *Schjellerup.*

Arvidsen, Bent, 1500—83, Rektor og Kannik, var en af de første her i Landet, om hvem det vides, at han har besiddet grundig Indsigt i det græske Sprog, ligesom han i det hele var en af sin Tids betydeligste Humanister. Han var født i Halland. Sikkert har han studeret udenlands i længere Tid og der erhvervet Magistergraden. I Reformationstiden var han Rektor ved Lunds Domskole. Hans Ry som Græker bragte Niels Hemmingsen til i sin Ungdom at søge over til Lunds Skole for at nyde hans Under-

visning. Fra o. 1531 var han tillige Kannik, og 1537 indkaldtes han som en af Repræsentanterne for Lunds Kapitel til Forhandling om Kirkeordinansen. Med flere andre af Kapitlets katholsksindede Medlemmer mødte han 1544 i Kjøbenhavn til en theologisk Drøftelse af Divergenspunkterne mellem den gamle og den nye Lære. Han udfoldede ved denne Lejlighed megen Lærdom i Kirkefædrene, men maatte dog til sidst give efter. Indtil sin Død 28. Okt. 1583 stod han som Medlem af Lunds Kapitel, til hvilket han kort før sin Bortgang skjænkede sin betydelige Bogsamling (Bibliotheca Benedictina).

Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. R. II, 232. 251. 276. Rietz, Skånska Skolväs. Hist. S. 244 f. Rørdam, Kl. Lyskander S. 196 f. *H. F. Rørdam.*

Asbjørn, —1086, Jarl. A. var en Søn af Knud den stores Søster Estrid og Ulf Jarl. Uagtet det danske Herredømme over England var ophørt ved Hardeknuds Død (1042), vedblev A. at opholde sig i dette Rige, indtil Kong Edvard Bekjenderen forjog ham tillige med mange andre danske. A. blev Jarl i Danmark, og da hans Broder Kong Svend tænkte paa at vinde England tilbage, som Vilhelm Erobreren nylig havde underlagt sig (1066), blev A. sat til Anfører for Togtet sammen med Svends Sønner Harald og Knud. Den vel udrustede Flaade søgte i Avg. 1069 først at angribe Dover, derefter Sandwich og Norwich, men overalt uden Held; først da den i Sept. s. A. kom til Humber, vandt den fastere Fod ved stærk Tilslutning af den danske Befolkning i Yorkshire og Østangel. York erobredes, men da Kong Vilhelm nærmede sig med sit Rytteri, trak de danske sig tilbage til Humberflodens brede Udløb, paa hvis nordlige og sydlige Side de afvexlende fandt Tilhold, naar Kongens Tropper nærmede sig. Vilhelm greb da til det voldsomme Middel at lægge Yorkshire og Northumberland fuldkommen øde, hvorved Ophold i disse Egne og Bistand fra Befolkningen gjordes umulige. Imidlertid havde Vilhelm at kæmpe med indre Uroligheder og fandt det nødvendigt at kjøbe de danske bort. A. tog mod hans Guld, men tingede sig Ret til at plyndre ved Kysten indtil Foraaret. Ved St. Hans Dags Tid 1070 vendte Flaaden hjem. Men Kong Svend var misfornøjet med Udfaldet og forviste A. Senere kom han tilbage, og ved Kongevalget efter Svend Estridsens Død understøttede han Harald Hejn, der havde hans Datter til Ægte. Under Urolighederne paa Knud den helliges Tid stod A. paa de misfornøjedes Side og deltog i

Overfaldet paa Kongen i Odense 10. Juli 1086. A. døde samme Aar ikke længe efter.

Den angelsachsiske Krønnike. Knytlinga Saga. Suhm, Hist. af Danmark IV. E. A. Freeman, The Norman conquest of England IV.

Johannes C. H. R. Steenstrup.

Ascanius, Peder, 1723—1803, Zoolog, født 24. Maj 1723 i Aure i Norge, hvor Faderen, Ments Pedersen A. († 1740), var Præst; Moderen hed Clara Marie f. Schjelderup. Han studerede Naturhistorie i Upsala under Linnés Ledelse og foretog derefter paa kongelig Bekostning en fleraarig Rejse til Mellem- og Sydevropa. Aaret efter sin Hjemkomst blev han ansat som Professor i Zoologi og Mineralogi (1759) ved det kort forinden oprettede økonomisk-naturhistoriske Amfitheater paa Charlottenborg. Naturvidenskaberne havde nemlig endnu ikke formaaet at hævde sig en betrygget Stilling som selvstændige Fag ved Universitetet, hvor de kun vare blevne dyrkede som Hjælpefag for Medicinen; men Interessen for dem var bleven vakt dels ved Linnés epokegjørende Arbejder, dels fordi man var kommen til Erkjendelse af Naturvidenskabernes store Betydning for Nationaløkonomien. Dertil kom, at saa vel Kongen som andre højtstaaende Mænd personlig havde Interesse for de nævnte Videnskabsgrene, men Universitetets Modstand mod at give dem en uafhængig Stilling gjorde det nødvendigt at oprette det nye videnskabelige Institut. Fra 1768—70 berejste A. paa kongelig Foranstaltning Norges Kyster for at foretage favnistiske Undersøgelser og indsamle Materiale til Fortsættelsen af sit store Arbejde «Icones rerum naturalium», hvoraf 1. Hæfte med 10 Tavler allerede i 1767 var udkommet i dansk, tysk og fransk Udgave. I 1772 udgav han 2. Hæfte, ligeledes med 10 Tavler, der i Udførelse langt overgik de første, men Fortjenesten heraf tilkommer vistnok snarest den Kunstner, der fulgte ham paa Rejsen. Texten, som kun frembyder meget ringe Interesse, udkom fra nu af kun paa Fransk. 3. Hæfte udkom i 1775, 4. i 1777. Hermed sluttede Værkets Udgivelse for A.s Vedkommende, og kun ét Hæfte blev senere (1805) udgivet af J. Rathke, da Vahl, til hvem A. havde overdraget Publikationen, døde forinden (1804). I 1776 blev A. udnævnt til Assessor i Overbergamtet paa Kongsberg og senere til Berghauptmand i det nordenfjældske. Denne Virksomhed synes dog ikke at have tiltalt ham synderlig, navnlig fordi den hindrede ham i at fortsætte sit Arbejde i Zoologiens Tjeneste. I 1788 vendte han tilbage til Kjøbenhavn, hvor han

døde 4. Juni 1803. A. indtager ikke nogen høj Rang blandt Danmarks Zoologer. Hans Virksomhed som Lærer efterlod sig ikke noget Spor, og hans Bidrag til Litteraturen indskrænke sig til det omtalte Billedværk og nogle enkelte mindre Notitser, blandt hvilke kan nævnes hans Beretning om Sildetusten (Vid. Selsk. Skr. 1788).

Gosch, Danmarks zoolog. Lit. *Jonas Collin.*

Ascanius, Saxo Henriksen, 1650—1733, Præst. Født 15. Okt. 1650 som Søn af Sognepræsten i Blidstrup Henrik Christensen A. og Sara Hoff blev han 1675 Student fra Roskilde Skole, tog 5 Aar senere theologisk Attestats og havde derefter forskjellige Konditioner, bl. a. som Lærer for Mogens Skeel til Fusingøs Børn, inden han 1695 blev Sognepræst for Boddum, Ydby og Hurup, i hvilket Embede han døde 1733. Han var 2 Gange gift, nemlig med Karen Schytte, f. 1661 † 1697, Datter af Sognepræst i Karby Mads Christensen S., og med Vibekke Schytte, Datter af Sognepræst i Vestervig Christen Nielsen S. A. var bekjendt for sin ualmindelige Styrke, som han efter Fortællingen baade viste ved at kaste en Hest omkuld og ved at tugte 3 Officerer paa én Gang; ogsaa berømmes han for den Sjælsstyrke, hvormed han tog baade godt og ondt; han lod sig ved intet bevæge til Sorg — han kunde selv sømme Kistelaaget til over sin første Hustru, som han elskede højt — og blev vanskelig opbragt til Vrede.

Wiberg, Alm. Præstehist. I, 177 f. Kallske Saml. Nr. 112, Fol., kgl. Bibl.

G. L. Wad.

Aschlund, John, 1826—72, Forfatter, Søn af Cand. jur., Sagfører Einar Severin A. og Johanne Margrethe f. Nielsen, er født i Kjøbenhavn 9. Dec. 1826. Aaret efter døde med faa Ugers Mellemrum begge hans Forældre af Tyfus. Efter kort Tids Forløb blev han optagen som Plejesøn af den for Skolevæsenet saa interesserede, milde og tjenstvillige Provst D. S. Birch i Nørre Aaby paa Fyn, der i 1837 forflyttedes til Store Heddinge. I Efteraaret 1839 kom A. i Frederiksborg lærde Skole, hvorfra han i 1844 blev Student, hvorpaa han indtil 1849 havde Fribolig paa Regensen og oppebar Kommunitetets Stipendier. I April 1850 blev han theologisk Kandidat, og fra 1851—52 var han Huslærer hos Gehejmeraad Bardenfleth. 1854 udnævntes han til Lærer ved Haderslev lærde Skole og s. A. til Adjunkt sammesteds. Efter at Krigsforholdene i 1864 havde tvunget ham til at opgive denne Stilling, privatiserede han i Kjøbenhavn, hvorfra han paa Grund af en tiltagende Bryst-

syge hyppig foretog Rejser til Schweits og Italien. — Han var første Gang gift med Hedevig Eleonore Birch, Datter af Overavditør Carl Chr. B. og Hustru Marie Sophie f. Kyhl samt Plejedatter af ovennævnte Provst B., f. 21. Sept. 1825 † 27. Febr. 1855; anden Gang 27. Dec. 1863 med Thora Dagmar Ammundsen, Datter af Proprietær A. paa Smidstrupgaard og født paa Barritskov 8. Nov. 1839, † i Kjøbenhavn 11. Dec. 1872. — 16. April 1872 bukkede A. i Kjøbenhavn under for sin Brystsygdom. — Dels under Pseudonymerne «Carl Sommer», «Theodor», «Chr. Otto», «C. Sørensen», «Alexander», «P. Nielsen Bøvseløse», «Peer Nielsen», dels under eget Navn har han udgivet Noveller og Fortællinger af Hverdagslivet, politiske, æsthetiske og biografiske Afhandlinger, baade i Bogform og som Bidrag i forskjellige Dagblade og Tidsskrifter, samt flere Digtsamlinger (1849, 1852, 1873), mest af kristelig Karakter.

Erslew, Forf. Lex. Haderslev lærde Skoles Program 1854. *Nic. Bøgh.*

Aschlund, Richard, 1800—63, Søofficer, er født 2. Jan. 1800. I en meget ung Alder, kun 12 Aar gammel, kom han ind paa Søkadetakademiet, gjennemgik dette og udnævntes til Sekondlieutenant i 1822. I denne Stilling forblev han ikke mindre end 8 Aar, indtil han i 1830 avancerede til Premierlieutenant. Omtrent samtidig med sit Avancement ansøgte han om at blive sat à la suite i et længere Tidsrum for at føre et Koffardiskib, og i 4—5 Aar stod han saaledes uden for Marinens aktive Tjeneste. Som Kapitajnlieutenant, hvortil han forfremmedes i Aaret 1840, udnævntes han til næstkommanderende paa Korvetten «Galathea» paa dens bekjendte Jordomsejling under daværende Kommandør Billes Kommando. Her fra detacheredes han som Chef for Krigsdampskibet «Ganges», der var stationeret ved Nikobarøerne, og beholdt denne Post, indtil det danske Etablissement paa Pulo Melu i 1848 blev ophævet. Efter at han samme Aar var avanceret til Kapitajn, deltog han i den første slesvigske Krig, først som Chef for Dampskibet «Hekla» i den ulykkelige Affære i Ekernførde Fjord og senere i Aaret 1850 som Chef for Dampskibet «Holger Danske». — A. blev i Marinens Tjeneste til 1857; han overtog da Embedet som Inspektør ved Kjøbenhavns Lodseri og virkede i denne Stilling indtil sin Død 4. Marts 1863. Han var gift med Johanne Vilhelmine Nielsen, f. 10. Juni 1804 † 27. Jan. 1881, Datter af Stutmester, Justitsraad F. C. E. N. *O. Lütken.*

Asger (ell. Asker), s. Asser.

Asgersen, s. Assersen.

Aslaksen, Cort, 1564—1624, Professor. Han var født i Bergen 28. Juni 1564 af Borgerslægt. Faderen hed Aslak Mogensen, Moderen Kirstine Jacobsdatter. I hans unge Aar tog Biskoppen i Bergen, Dr. med. Jens Skjelderup, sig af ham, og efter dennes Foranledning kom han 14 Aar gammel ned til Danmark i Haab om der at faa en grundigere Undervisning, end han kunde faa i sin Fødeby. 1578 blev han optagen i Malmø Skole, og fra denne afgik han 1584 til Universitetet. Kapitlet i Bergen understøttede ham under hans Studeringer. Da Regeringsraadet 1590 skrev til Professorerne om at tildele ham et af de fire kongelige Rejsestipendier, maa han have tildraget sig Opmærksomhed ved sin Flid og sine Evner. Imidlertid kom han først til at gjennemgaa en Skole hos Tyge Brahe paa Hven, til hvis troeste og mest begavede Disciple han maa regnes. 1593 tog han Magistergraden, og kort efter rejste han udenlands, støttet ved det ovennævnte Stipendium og som Mentor for tvende unge Adelsmænd. Han besøgte Rostock, Wittenberg, Herborn, Siegen, Heidelberg, Basel, Genf, Paris, Orleans, Oxford, Cambridge, Edinburgh og S. Andrews. Rejsen varede omtrent i 6 Aar. Under sit Ophold i Udlandet udgav han 1597 et Skrift («De natura Coeli triplicis»), tilegnet Tyge Brahe, hvori han paa en ret mærkelig Maade søgte at forene Naturvidenskabens Resultater med Bibelens Lære. Som mange af den Tids lærde var han, særlig ved Opholdet ved flere reformerte Højskoler, bleven hendraget til Kalvinismen. Dette forhindrede dog ikke, at han nogen Tid efter sin Hjemkomst blev ansat som Professor ved Kjøbenhavns Universitet (1600), og han var den første Nordmand, der efter Reformationen opnaaede en saadan Stilling. Som det i hin Tid var sædvanligt, begyndte han som Professor pædagogicus med Forelæsninger over latinsk Sprog og Poesi; 1602 overtog han Professoratet i Græsk, ligesom han ogsaa et Aars Tid holdt Forelæsninger over Hebraisk for en fraværende Kollega og udgav en Grammatik i det sidstnævnte Sprog til Vejledning for Begyndere. Da Dr. Jørgen Dybvad 1607 var bleven afsat, beskikkedes C. A. til hans Efterfølger som Professor i Theologien, og samme Aar tog han Doktorgraden. Men derved kom han paa en vanskelig Plads, der beredte ham ikke faa Ubehageligheder og Ydmygelser. Dette er dog ikke

at forstaa saaledes, som om han ikke var Faget voxen. I visse Retninger var han endog fortrinlig skikket dertil, da han besad baade Lærdom og en Fremstillingsgave, der udmærkede sig ved ualmindelig Lethed og Anskuelighed. Men hans theologiske og kirkelige Holdning gjør ikke det heldigste Indtryk, i det han fra at være halvvejs Kalvinist, tvungen ved Omstændighedernes Magt og, som det synes, uden indre Drift, maatte svinge om til at blive stræng Lutheraner. Sagen var, at han — en mild og ikke meget karakterstærk Mand — var stillet ved Siden af en saa bydende Personlighed som Dr. Hans Poulsen Resen, der havde sat det som sin Opgave med det gode eller onde at hævde den lutherske Lære i sin Renhed. I ethvert Sammenstød mellem dem maatte A. trække det korteste Straa. Da han imidlertid altid gjorde det paa den ydmygste og elskværdigste Maade uden at lægge nogen Bitterhed for Dagen, men tvært imod antydede Villighed til at lade sig belære og altid søgte at finde det Synspunkt, fra hvilket Modstanderens Mening var antagelig, saa kom der ikke til at gaa nogen saadan Forkastelsesdom ud over ham som over flere af hans tidligere Meningsfæller. Han blev nemlig i sit Embede indtil sin Død 7. Febr. 1624. Blandt hans Skrifter kan navnlig mærkes hans «Theologisk og historisk Beskrivelse om den reformerede Religion», der udkom paa Latin og Dansk (1621 og 22) og er et af de første Skrifter i vor Litteratur, der har sat sig det som særligt Formaal at yde Bidrag til den danske Kirkes Historie. Han var siden 1603 gift med Barbara Olufsdatter († 1628).

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 III, 585 ff.

H. F. Rørdam.

Asmund, —o. 1065. A. var en Søn af Svend Estridsens Broder Bjørn, der blev myrdet i England 1049, og opdroges ved Kong Svends Hof som hans Fostersøn. Skjønt Kongen holdt meget af den mandige og begavede Yngling, maatte han dog fjærne ham fra Hoffet paa Grund af hans Voldsomhed. Han gav ham Forleninger, men disse benyttede A. kun til at skaffe sig stort Følge og Mandskab, som han underholdt ved at plyndre. Han blev nu fængslet, men saa Lejlighed til at flygte, samlede Skibe og røvede atter inden- og udenlands. De, som klagede, henvistes af Kongen til Høvdingen Hakon Iversen, hvem disse Egnes Forsvar var betroet. Hakon opfattede dette som et Vink og drog mod A., som han traf ved Sliens Munding. I Kampen entrede han A.s

Skib og fældede ham (o. 1065). Kong Svend var dog kun lidet tilfreds hermed, og Hakon fjærnedes snart af hans Tjeneste.

Snorre, Heimskringla, Harald Haardraades Saga, Kap. 51. Suhm, Hist. af Danmark IV, 273 f. Munch, Det norske Folks Hist. II, 287 f.

Johannes C. H. R. Steenstrup.

Asmundsen, Tyge, 1522—86, Biskop, var født, formodentlig i Lund, af fattige Forældre. Efter at have fuldendt sin Skolegang og derpaa tilbragt nogen Tid ved Kjøbenhavns Universitet drog han 1544 til Wittenberg, hvor han ved Flid og Begavelse vandt Yndest hos Bugenhagen, der ved sin Anbefaling 1545—46 skaffede ham Understøttelse fra Kong Christian III. Derefter forsvinder han i nogle Aar for os, indtil vi 1554 træffe ham som Prædikant hos Hertug Frederik paa Malmøhus. Han fratraadte 1558 denne Stilling, ved hvilken Lejlighed Hertugen anbefalede ham til Professorerne i Kjøbenhavn, at de skulde «være ham behjælpelige med noget Kald, som kunde være hans Person bekvemmeligt, der hos Universitetet eller Kirken». 1559 blev han da ogsaa Professor pædagogicus, og efter et halvt Aars Forløb (Febr. 1560) kaldte Professorerne ham til Sognepræst ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn. I denne Stilling vandt han megen Yndest, saa at Professorerne, da han allerede i Okt. 1560 valgtes til Biskop i Lund af den skaanske Gejstlighed, kunde give ham det Vidnesbyrd, at han i begge de Embeder, som han havde betjent hos dem, havde gjort sig stor Flid, saa at hans Lærdom ikke havde været uden synderlig Frugt, og at han havde holdt sig saaledes i Levned, at hans Omgængelse havde været høvisk, ærlig og from og alle gode og fromme behagelig i alle Maader, saa de intet hellere havde set, end at han fremdeles var bleven hos dem. Nogen Tid efter sin Tiltrædelse af Bispeembedet modtog T. A. ogsaa et andet hædrende Vidnesbyrd om sine tidligere Kollegers Agtelse, i det Dr. Niels Hemmingsen tilegnede ham sin berømte Pastoraltheologi i Anledning af de Samtaler, de oftere havde haft om Kirkens Tarv og Brøst, især om Ønskeligheden af en strængere Kirketugt. — De 17 Aar, i hvilke T. A. forestod Lunds Stift, vare for ham en urolig og næppe synderlig glædelig Tid, ikke blot fordi Syvaarskrigen, ved hvilken hans Stift blev haardt hjemsøgt, rasede i denne Tid, men ogsaa fordi han selv havde forskjellige Stridigheder og Besværligheder, der ikke altid fik det bedste Udfald for ham. Træt af Bryderier og Krænkelser, som han med eller uden Skyld maatte lide, nedlagde han derfor 1577 Bispeembedet og

levede siden som Kannik i Lund indtil sin Død 23. April 1586. Hans Hustru hed Marine Sørensdatter.

Ny kirkehist. Saml. IV, 326 ff. Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 II, 528 ff. *H. F. Rørdam.*

Asmussen, Andreas Frederik, f. 1840, Kontorchef. Han er født 15. Nov. 1840 i Flensborg og er en Søn af Glarmester Johan Christian A. og Anna Margaretha f. Walther. I Aaret 1858 blev han Student fra Flensborg Latinskole, 1863 juridisk Kandidat, s. A. Volontør i Ministeriet for Slesvig, 1867 Assistent i Kultusministeriet, 1877 Fuldmægtig, 1880 Kontorchef og Ministersekretær sammesteds, blev desuden 1873 Translatør og Tolk i Tysk og var 1869—78 tillige Assistent paa Sjællands Bispekontor, senere Revisor ved Stiftets gejstlige Enkekasse. 3. Avg. 1875 blev han gift med en Datter af Skovfoged Nicolai Jürgensen, Agnese Jensine J., f. 27. Marts 1855 i Treja ved Husum. Han har udgivet «Ny gejstlig Stat» (1876, 1879, 1882 og 1885) samt udarbejdet nogle Hæfter af Kammerherre Lindes Skolemeddelelser. *G. Kringelbach.*

Asmussen, Jacob, 1794—1850, Skolemand og historisk Forfatter. Bondefødt i Damholm, Havetoft Sogn i Angel; født 30. April 1794. Han blev som Dreng holdt til Bondegjerning, efter sin Konfirmation Medhjælper i en Almueskole og derpaa Huslærer i en velhavende Familie i Flensborg. Ved dennes Hjælp kom han paa Byens Latinskole og der fra til Universitetet i Kiel. 1823 tog han theologisk Examen paa Gottorp og ansattes Aaret efter som Subrektor ved Latinskolen i Kiel. 1834 tog han Doktorgraden og optraadte som Privatdocent i Theologien. Ved denne Tid falder ogsaa hans videnskabelige Forfattervirksomhed. Han udgav paa Latin en Afhandling om Adam af Bremens Kilder, og da han i Foraaret 1833 tillige med Professor Dr. A. L. J. Michelsen havde udgivet et første Halvbind af et «Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg und der angrenzenden Länder und Städte», gav dette Anledning til Oprettelsen af et Selskab for Fædrelandets Historie (i Hertugdømmerne), som hvis Sekretær A. i de følgende Aar fortsatte Tidsskriftets Udgivelse (I—III, 1833—37). Flere større Afhandlinger hidrørte fra ham selv, især vedrørende Hertugdømmernes ældre Kirkehistorie, medens det lykkedes ham som Udgiver at samle en Række værdifulde Bidrag fra mange forskjellige Sider. 1839 blev

A. kaldet til Direktør for det nyoprettede Seminarium i Segeberg (tit. Professor), og fra nu af optraadte han som anset pædagogisk Forfatter, fra 1843 som Medudgiver af Fjerdingaarsskriftet «Schleswig-Holsteinisches Schulblatt» (V—XII). Han døde 22. Nov. 1850. To Gange gift, med Døtre af Kjøbmand Rowohl i Altona; Enkemand fra 1849.

Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. *A. D. Jørgensen.*

Aspach, Sixtus, 1672—1739, Præst. I Midten af det 17. Aarhundrede indvandrede fra Rhinegnen til Danmark en Bartskær, Adam Daniel Aspach, der i Kjøbenhavn snart vandt sig et Navn som dygtig Kirurg og boede i et anseligt Stenhus paa Hjørnet af Klædeboderne og Nørregade, hvor fordum Stadens Raadhus havde staaet. Han blev gift med Bartskær Morten a Møinichens Datter Karna, i hvilket Ægteskab der fødtes 7 Børn. Det yngste af disse var Sixtus A., født 9. Dec. 1672. Han dimitteredes fra Kjøbenhavns Skole 1690, tog Attestats 1692 og var derefter en Tid Dekan paa Kommunitetet og Alumn paa Borchs Kollegium. Forskjellige Disputatser, henhørende under Bibelfortolkning, foreligge fra hans Haand fra dette hans Ophold ved Akademiet. 1695 tog han Magistergraden. Da den store thistedske Besættelsessag i disse Aar vakte et ualmindeligt Røre hele Landet over, affattede han om Dagens brændende Spørgsmaal en Disputats «de variis superstitionibus» (1697), som endnu har nogen Interesse i historisk Henseende. Samme Dag som Højesteretsdommen afsagdes i den nævnte Besættelsessag, og Sognepræsten i Thisted, Mag. O. Bjørn fradømtes sit Embede (26. Febr. 1698), udnævntes A. til hans Efterfølger. Dette Embede beklædte han i 7 Aar og var fra 1703 tillige Provst i Hundborg Herred. 1705 forflyttedes han til Aalborg som Sognepræst ved vor Frue Kirke og tillige Stiftsprovst. I Aalborg forblev han til sin Død (3. Febr. 1739), men var i mange Aar svag og maatte oftere benytte Hjælpepræst. Da Aalborg Bispestol blev ledig 1735, og Provst Mumme i Aasted, skjønt yngre, blev foretrukket til Biskop, tillagdes A. Biskops Rang og Titel. Foruden de anførte Disputatser har A. kun udgivet en (dansk) Ligprædiken over Elisabeth Westengaard (1729). — I sine 3 Ægteskaber blev han Fader til 19 Børn, hvoraf 2 Sønner bleve Præster og 4 Døtre Præstekoner. Hans første Hustru var hans Søskendebarn, Anna a Møinichen († 1708), hvis Fader var Sognepræst i Bergen, og Moderen var en Datter af Biskop Bredal i Throndhjem. Anden

Gang var han gift med en aalborgsk Kjøbmandsdatter, Maren Popp († 1717), og tredje Gang med en Præsteenke fra Kjærup i Thisted Amt, Dorothea Marie Bruun, f. Rose, der overlevede ham i henved 29 Aar.

Personalhist. Tidsskr. II, 141. 151. Danske Saml. VI, 97. 101. Zwergius, Siell. Clerisie S. 655. *A. Jantzen.*

v. Aspern, Jacob Wilhelm, o. 1722—92, Konferensraad, maaske Søn af den følgende, blev Student 1740 i sit 18. Aar. Han blev 1743 Sekretær i det danske Kancelli, 1755 Kancelliraad, blev Stadskæmner i Altona, udnævntes 1767 til Justitsraad, 1769 til Etatsraad, 1781 til Konferensraad. Han døde 4. Nov. 1792. Han var Medstifter af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog 1745. 1793 solgtes ved Avktion i Altona hans betydelige Bibliothek, hvortil hørte en anselig Haandskriftsamling, især til Hertugdømmernes Historie og Retsvæsen.

Werlauff, Det kgl. danske Selskab S. 44. *Chr. Bruun.*

v. Aspern, Mathias Wilhelm, 1685—1751, Læge, antages at være en Brodersøn af en bekjendt Bartskær og Lavets Oldermand i Kjøbenhavn, Jacob v. A., og var født her. Som Student rejste han udenlands og blev 1715 Dr. med. i Wittenberg. Efter at være kommen tilbage til Kjøbenhavn blev han 1736 Kancelliraad, 1737 kongelig Livlæge, 1739 Justitsraad, og 23. Avg. 1751 døde han. Han var gift med Dorothea Magdalena Pippenbringen († 1762 i Kjøbenhavn).

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 299. *Jul. Petersen.*

Asschenfeldt, Christof Carl Julius, 1792—1856, Overkonsistorialraad, var født i Kiel 5. Marts 1792, Søn af kgl. Pakhusforvalter Gerhard Johan A. og Anna Margaretha Hedvig f. Ekmann. Da Faderen tidlig døde, og der var 13 Børn, tog Konferensraad F. C. Jensen i Kjøbenhavn 1803 Carl A. til sig, og fire Aar tilbragte han nu i Kjøbenhavn i den derværende tysktalende højere Embedskreds. Fra denne Tid mindedes han især to Barndomsvenner, den senere Konferensraad Kirstein og Holmens Provst, Dr. Balthazar Münter. Da Konferensraad Jensen imidlertid døde, faldt den Støtte bort, som han havde haft i denne Mand, og han maatte atter tilbage til Kiel, hvor hans Moder satte ham i Handelslære 1807. Efter at han havde været ved Handelen i tre Aar, skete det, at en Grevinde Rantzau til Seeburg (ved Kiel) en Gang

kom ind i Butikken, hvor han tilfældigvis var alene. Da han forekom hende saa modfalden, spurgte hun ham om Grunden og erfarede da, at han sørgede over, at han ikke kunde komme til at studere, hvortil han alene havde Lyst. Bevæget ved hans Sorg tog Grevinden sig af ham, holdt ham i Latinskole 1810—13, og da han var bleven Student, hjalp hun ham til et Aars Ophold i Gøttingen; siden var han Huslærer for hendes Børn (1815—17), medens han samtidig studerede Theologi. Efter 1818 at have taget Kandidatexamen i Glückstadt blev han 1819 Præst i Windbergen i Ditmarsken. Der fra kaldtes han 1824 til Diaconus ved S. Nicolai Kirke i Flensborg, ved hvilken han 1829 blev Hovedpræst. Udgav 1833—50 i Forening med Volquarts, Callisen og Lorentzen «Religionsblatt» (Husum u. Flensburg), til hvilket han navnlig leverede mange religiøse Poesier, ligesom han udgav «Geistliches Saitenspiel». Medens alle A.s gamle Venner 1848—50 sluttede sig til Oprøret, blev han saa godt som ene af den Kreds af Præster, han havde tilhørt, tro mod sin Konge. Han blev derfor 24. Marts 1850 af Regeringskommissærerne konstitueret som Provst i Flensborg Provsti og 8. April s. A. som Superintendent i den tysktalende Del af Slesvig, i hvilken Stilling, der var forenet med Præsteembedet, han forblev til 1855, da han ved Konstitutionens Ophævelse udnævntes til Overkonsistorialraad. Imidlertid var han 1853 udnævnt til Medlem af det theologiske Examenskollegium i Flensborg og s. A. til kongevalgt Medlem af den slesvigske Stænderforsamling. Han døde 1. Sept. 1856. Gift med Maria Juliane Magdalene Schmidt († 1866), Datter af Præsten S. i Probsteihagen ved Kiel.

Lübker u. Schröder samt Alberti, Lit. Lex. Barfod, Dansk Rigsdagskalender S. 124. Allg. Deutsche Biographie I, 618. *H. F. Rørdam.*

v. d. **Asseburg, Achatz Ferdinand,** 1721—97, Diplomat. Han tilhørte en gammel tysk Adelsslægt og fødtes 20. Juli 1721 i Hertugdømmet Halberstadt. Hans Forældre vare L. J. A., preussisk Kammerherre og Riddergodsbesidder, og A. M. f. v. d. Schulenburg. Hans Faders Fætter var hessen-kasselsk Statsminister og svensk Gehejmeraad, hans Moders Broder dansk Feltmarskal og Generaladjudant. Efter at have fuldendt sine Studeringer i Jena traadte han i hessen-kasselsk Tjeneste og anvendtes i diplomatiske Hverv. I 1749—50 ledsagede han Tronfølgeren paa dennes Rejse til Paris, hvor han gjorde Bekjendtskab med J. H. E. Bernstorff, den Gang dansk Gesandt i Frankrig. Da Bernstorff i 1751 blev

Udenrigsminister, lod han A., om hvis Karakter og Talenter han havde dannet sig en høj Mening, komme til Kjøbenhavn, og da Kongen og A. G. Moltke snart sluttede sig til hans Dom, traadte A. med sin preussiske Landsherres Tilladelse over i den danske Statstjeneste. I Sept. 1751 udnævntes han til dansk Kammerherre og ansattes i det tyske Kancelli. I 1754 udførte han en hemmelig Mission til Tyskland, paa hvilken han vandt Storfyrstinde Cathrines Moder, Fyrstinden af Anhalt-Zerbst, for den gottorpske Mageskifteplan, og gik derpaa i Begyndelsen af 1755 som Gesandt til Stockholm. Her modarbejdede han, med stor Takt og uden at bryde med Dronning Ulrikka Eleonora, Hoffets Intriger mod Forfatningen (den Horn-Braheske Stempling), og 12. Juli 1756 afsluttede han, trods den svenske Udenrigsminister Høpkens Nag mod Danmark, l'union maritime paa de Betingelser, Bernstorff stillede. Den myndige franske Ambassadør Havrincourt vilde imidlertid ikke taale A. ved Siden af sig, og for ikke at forstyrre Forholdet til Frankrig maatte Bernstorff i April 1760 bringe det Offer at kalde A. tilbage.

De to følgende Aar tilbragte denne paa sine Godser, men i Juli 1762 beordredes han til Berlin, hvor han uden officiel Kvalitet, ved Hjælp af sit Venskab med den preussiske Udenrigsminister Finkenstein, skulde understøtte de danske befuldmægtigede, Rantzau og Juel, ved de Fredsforhandlinger med Rusland, der skulde aabnes under Frederik II's Mægling. Peter III's Afsættelse gjorde imidlertid disse Forhandlinger overflødige, og A. brugtes i de følgende to Aar i forskjellige overordentlige Missioner (til Hanau for at ordne den hessiske Arveprinses Ægteskab med Frederik V's Datter, til Frankfurt i Anledning af Joseph II's Valg til romersk Konge, og til Württemberg for i Forbindelse med Preussens og Hannovers Gesandter at mægle i Forfatningsstriden mellem Hertugen og Stænderne). Først i 1765 kunde Bernstorff udføre sin længe nærede Tanke at sende A. til Petersborg, og de tre Aar, denne tilbragte i Rusland, bleve Glanspunktet i hans diplomatiske Karriere. Med Panin var han nøje forbunden fra den Tid, de vare Kolleger i Stockholm, og han vandt snart Kejserindens højeste Tillid. Det skyldtes saaledes i en ikke ringe Grad A., at det lykkedes Bernstorff at ordne alle Stridsspørgsmaal med Rusland og at lægge Grunden til den faste Alliance mellem de to Stater. 22. April 1767 undertegnedes den foreløbige Mageskiftetraktat, med Ruslands Understøttelse blev Ægteskabet mellem den svenske Kronprins og Prinsesse Sophie Magdalene gjennemført, og der tilvejebragtes fuldstændig

Enighed med Hensyn til de svenske Forfatningsforhold. Blandt andre Beviser paa Kongens Naade modtog A. Udnævnelse til Ambassadør, men da hans Sundhed ikke taalte det russiske Klima, og hans Hverv i Petersborg nu var tilendebragt, tilbagekaldtes han paa sin indstændige Begjæring og forlod saaledes Rusland i Febr. 1768. Allerede forinden havde Bernstorff med Kongens Tilladelse tilbudt A. den første Plads, der blev ledig i Konseillet, men A. erklærede, at «han vel kunde være Bernstorffs underordnede, men aldrig vilde vove at staa som hans Ligemand». Da senere den engelske Regering intrigerede mod Bernstorff og vilde sætte A. i hans Sted, meldte denne det strax til Bernstorff.

Efter sin Tilbagekomst fra Rusland opholdt A. sig paa sine Godser, indtil han i 1769 paa ny sendtes til Stuttgart efter Begjæring af de württembergske Stænder, og det lykkedes ham i Forbindelse med de andre Gesandter at tilvejebringe et Forlig mellem Hertugen og Stænderne. Imidlertid var Bernstorff bleven styrtet, og den nye Regering viste sit Sindelag mod A. ved at udnævne ham til den lidet vigtige Gesandtskabspost i Haag, der nærmest var en Retraitepost, og ved samtidig at inddrage den livsvarige Pension, som Kongen havde tilstaaet ham. Med rette saa han heri et Vink om at begjære sin Afsked, og i Nov. 1771 dimitteredes han fra alle sine Embeder og Værdigheder.

Da den danske Regering saaledes selv havde givet Afkald paa hans yderligere Tjeneste, tog han efter Bernstorffs Raad ikke længere i Betænkning at modtage de glimrende Tilbud, der gjordes ham af Cathrine II og Panin. Allerede da han i 1768 forlod Rusland, havde Kejserinden med Bernstorffs Samtykke betroet ham det Hverv i Tyskland at finde en Brud for Storfyrst-Tronfølgeren. Efter at have løst denne vanskelige Opgave til Kejserindens Tilfredshed udnævntes han i 1773 efter sit eget Ønske til russisk Gesandt i Regensburg med Tilladelse til kun at begive sig til sin Post, naar det behøvedes. I denne Stilling forblev han til sin Død, 13. Marts 1797, i det han stadig modtog de største Beviser paa Cathrines og Kejser Pouls Venskab og Paaskjønnelse.

A. havde kun liden Ærgjerrighed og var noget tilbøjelig til Magelighed, hans Sundhed var svag, og han synes at have manglet Initiativ. Det var derfor begrundet i rigtig Selverkjendelse, naar han afslog at indtræde i det danske Konseil, hvorimod han i høj Grad besad de Egenskaber, der udfordres hos en Gesandt, og med rette ansaas han for en af Samtidens betydeligste Diplomater.

I politisk Henseende sluttede han sig ganske til Bernstorff, og naar man fra forskjellige Sider har beskyldt ham for at have været preussisk sindet, bestyrkes dette hverken ved hans Depecher eller ved Frederik II's Korrespondance, og hans personlige Berøringer med den preussiske Konge indskrænkede sig, i det mindste saa længe han var i dansk Tjeneste, til én Avdiens, som han havde i 1768 paa sin Gjennemrejse i Berlin. Endnu urimeligere er den Paastand, at han skulde have været Bernstorffs hemmelige Uven, hvad til fulde fremgaar af hans private Korrespondance med denne, af den Maade, paa hvilken han behandledes af Osten, og af den Anerkjendelse, der ydedes ham af A. P. Bernstorff, da denne blev Udenrigsminister i 1773. Ved sine to ældre Brødres Død uden Livsarvinger var A. bleven Hovedet for sin Familie og havde forenet Familiegodserne. I 1777 giftede han sig med Comtesse v. d. Schulenburg og efterlod en Datter.

Varnhagen v. Ense, Denkwürdigkeiten des Freiherrn A. F. v. d. Asseburg, Berlin 1842. Nyt hist. Tidsskr. IV. En Brevvexling mellem J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul. Vedel, Den ældre Bernstorffs Ministerium. *P. Vedel.*

Assens, Ovidius Sophus, f. 1832, Præst. Han er født 14. Okt. 1832 i Ulvborg Præstegaard ved Holstebro. Hans Fader var Provst og Sognepræst Erhard Christian A.; hans Moder hed Karen Basse f. Gjørup. Da hans Fader allerede døde 1839 (som Sognepræst til Nørre Aaby i Fyn), flyttede Moderen med sine 3 Sønner s. A. til Kjøbenhavn. A. blev Student fra det v. Westenske Institut 1848 og theologisk Kandidat 1853. De følgende 4 Aar levede han i Hovedstaden som theologisk Manuduktør; 1857—58 foretog han med Understøttelse af Stipendier en Rejse, der varede et Aar, til Tyskland og Italien. Baade før og efter sin Rejse var han Alumnus paa Borchs Kollegium. I Aarene 1858—69 var han ansat ved Aalborg Kathedralskole som Lærer og Adjunkt; han underviste her navnlig i Religion, senere ogsaa i Hebraisk. I Forening med nuværende Provst J. Vahl (den Gang Kapellan p. p. i Jetsmark) udgav han 1860—64 «Almindelig Kirketidende», senere fortsat af Vahl alene; 1863 udkom hans «Lærebog i den bibelske Historie til Brug for Mellemklasserne og de højere Klasser i de lærde Skoler og Realskoler», en Bog, der, baade hvad Omfang og Fremstilling angaar, har vist sig at svare til sin Bestemmelse, og som derfor alt er udkommen i 4 Oplag (1884). Hans «Mindre Lærebog i den bibelske Historie» (1871) har ligeledes vundet megen Indgang (4. Opl., 1883). I Aalborg ægtede han 17. Maj 1861

Cecilie Hansine Frederikke Gjørup (f. 1838), Datter af Exam. juris N. C. G. I Aaret 1869 blev han kaldet til Sognepræst for Nibe og Voxlev i Viborg Stift; der fra forflyttedes han 1875 til Rødby og Ringsebølle paa Laaland, hvor han Aaret efter tillige blev Provst for Fuglse Herred.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 419. *V. Schousboe.*

Asser, —1137, Ærkebiskop. Hans Fader var Jyden Thorkild, almindelig kaldet Svend, Thorgunnasen eller Trundsen, hans Moder hed Inga. Han omtales første Gang i Anledning af sin Indvielse til Biskop i Lund 18. Nov. 1089 og var da alt over 30 Aar gammel. Fra Slutningen af Aaret 1102, da Erik Ejegod forlod Landet for at tiltræde en Pilegrimsrejse til det hellige Land, indtil Kong Niels' Tronbestigelse (1104) styrede han som Rigsforstander Landet tillige med Eriks ældste Søn Harald. I dette Rigsforstanderskab har A. dog kun spillet en lidet fremtrædende Rolle. Efter at Pave Paschalis II omsider havde indvilliget i Oprettelsen af en selvstændig Ærkebispestol for de nordiske Riger, og Lund var bleven udset til det fremtidige Ærkesæde, ved hvilket Valg ogsaa Hensynet til Bispens udmærkede Personlighed blev gjort gjældende, indviedes A. af en pavelig Legat, Kardinal Alberik, som Nordens første Ærkebiskop (1104). En stor og mangeartet Virksomhed ventede ham nu i det nyoprettede Ærkestift, der indbefattede ikke mindre end 14 Stifter. Efter Ærkebispeembedets Tiltrædelse hengaar en længere Aarrække, over en Snes Aar, i hvilken A. kun en sjælden Gang nævnes, han ordinerer forskjellige Biskopper, bl. a. Gunner i Slesvig (1104), Jon Øgmundsson paa Holum (1106) og dennes Eftermand Ketil (1122), han indvier Kryptkirken i den under Opførelse værende nye Domkirke i Lund (1123) og er i det hele taget, synes det, kun optaget af sin Embedsgjerning, saa han endog lader det Forsøg, der fra Bremen gjøres for at rive ham Ærkebispestaven ud af Haanden, uænset og ikke forsvarer sig. Hen paa Efteraaret 1127 fik A. et Besøg, som for os har Interesse bl. a. ved det Bidrag til hans Karakteristik, der derfra skriver sig. Nogle Sendebud, som Biskop Otto af Bamberg («Pommerns Apostel») da sendte til A., skildre i deres Beretning om Sendelsen Ærkebiskoppen som «en god og enfoldig Mand, der gjærne vilde høre, hvad godt var, af usædvanlig Lærdom og Fromhed, men i sit Ydre lige saa bondeagtig som Venderne».

7. Jan. 1131 forefaldt Mordet i Haraldsted Skov, for en lang Tid var det nu forbi med Roligheden i Landet, og ogsaa A. skulde, saa gammel han var — han var den Gang i Halvfjerdserne —, faa sin Del af Ufreden. Strax ved den første Opbrusning i Anledning af Mordet paa Knud Lavard, og da Almuen samlede sig paa Ringsted Landsting for at faa Straf over Magnus og hans medskyldige, havde Kong Niels søgt Raad hos A. — det var ikke første Gang, faar man en Formodning om — og var i den Hensigt at stille Folket tilfreds draget til Ringsted. Her lykkedes det imidlertid kun ved den af alle højt ansete A.s Bestræbelser at faa Ophidselsen saa vidt dæmpet, at Kongen kunde komme til Orde, hvorefter han med Ed maatte love, at hans Søn skulde forlade Landet. Forbitrelsen brød dog løs paa ny, efter at den svage Konge havde ladet sig overtale til at kalde Magnus tilbage. Sjællænderne og Skaaningerne valgte nu Erik, Knud Lavards Broder, til Konge, dog havde denne i den følgende Tids Kampe kun ringe Held og maatte i Foraaret 1133 søge Tilflugt i Norge. Paa A. kunde Kongens Tilsidesættelse af sit besvorne Løfte og Skaaningernes Valg af Erik ikke blive uden Virkning, endnu stod han vedblivende paa Niels' Side, men Grunden var lagt til det Omslag, der senere foregik med ham. I Jan. 1133 havde han efter Opfordring af sin nye Domprovst Eskil, en Søn af hans Broder Christiern, udstedt et Brev om sin Gave til Kirken, der næsten lyder som et Testament, da han hen paa Sommeren overraskedes ved at modtage en Bulle fra Paven, hvori han tiltaltes som «Biskop», og hvori det efter en Bebrejdelse, fordi han tidligere pavelige Breve og Sendebud til Trods havde forsømt at lade høre fra sig ved Pavestolen, alvorlig paalagdes ham igjen at give sig under Ærkebispen af Bremen og lyde ham som sin Metropolit i alt. Hvad enten nu A. har fundet Forholdene mere truende end 10 Aar tidligere, eller han er bleven paavirket af sin energiske Domprovst, ved nuværende Lejlighed vilde han ikke forholde sig tavs og uvirksom. Den tyskfødte Lundekannik Herman blev snarest mulig sendt til Rom, og det lykkedes ham at oplyse Paven om Sagens rette Sammenhæng. Imidlertid var Erik efter at have forladt Norge ved Juletid 1133 kommen til Skaane, hvis Indvaanere strax havde samlet sig om ham. A. kunde nu ikke undgaa at træffe et Valg, det gjaldt Niels eller Erik. Han tog Eriks Parti, og da denne med sine Skaaninger rykkede ud til den afgjørende Kamp ved Fodevig (4. Juni 1134), fulgte han med og opmuntrede før Slagets

Begyndelse Eriks Folk til «at gaa mandelig frem og stride tappert». Udfaldet af Slaget og den Skæbne, der kort efter traf Kong Niels, ere kjendte. Erik blev af hele Folket valgt til Konge, og da han i Slutningen af Aar 1134 opholdt sig i Skaane, maaske for at blive kronet af A., havde denne gjennem en Legat erholdt pavelig Bekræftelse som Nordens rette Ærkebiskop. A. døde 5. Maj 1137 og blev begravet i Lunds Domkirke, hvor «alle danskes første Ærkebiskop» skulde mindes ved en Aartid, ligesom der rundt om i alle Cluniacenserklostre skulde læses Messer for ham efter hans Død som for en af Brødrene i Cluny. — Til den ovenfor anførte Dom af Biskop Ottos Udsendinge skal her endnu føjes en anden Dom om A. af en dansk samtidig. A. var, siger denne, ivrig og heftig, klog og uden Fasthed. I én Henseende er denne Dommer ubillig, A. havde sikkert baade Mod og Fasthed, men han manglede det, der gjorde hans to Efterfølgere i Ærkebispesædet saa betydelige, det vide Syn og den hurtige Beslutning.

W. Faxe, Indbydskr. til Lunds Domkirkes Jubelfest, Lund 1845. Ræder, Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner. A. D. Jørgensen, Den nord. Kirkes Grundlæggelse. *C. Weeke.*

Asser (Rig), —o. 1151, var en Søn af den ansete og mægtige Høvedsmand paa Sjælland og Rygen Skjalm Hvide og blev i sit Hjem opdraget sammen med Erik Ejegods Søn Knud. Ved Faderens Død (o. 1114) arvede han sin Part af dennes Rigdomme og blev, hvad ogsaa hans Kjendingsnavn tyder paa, selv en rig og mægtig Mand. Han tog Bolig paa Gaarden Fjenneslev, der laa i Nærheden af Ringsted, og af hvilken man har fundet Rester i det nuværende Fjenneslev lille (s. ovfr. S. 70). Her var det, hans Hustru Inge, som skal have været af kongelig Byrd, fødte ham Tvillingeparret Esbern Snare og Absalon (1128). Alle kjende Sagnet om, hvorledes Inge ved de to Taarne, hun satte paa Kirken i Fjenneslev, gav sin fra Ledingsfærd hjemvendende Husbond den første Underretning om Tvillingernes Fødsel. Hvorvel afgjort urigtigt i en enkelt Henseende er dette Sagn dog, som nyere Tiders Undersøgelser have paavist, ikke ganske uden Hjemmel. Da Knud Lavard 7. Jan. 1131 var falden for sin Fætter Magnus' Haand, sørgede A. og hans Brødre for den myrdede Fostbroders Begravelse, hvorefter de sammen med andre af Knuds Venner dreve paa, at der skulde tages Hævn over Magnus og hans medskyldige. Under de derpaa følgende, langvarige Uroligheder, i hvilke A. vistnok har taget Del, fandt Knuds unge Søn Valdemar for en Tid et Hjem i

Fjenneslev, hvor Grunden blev lagt til det Venskab, der siden bandt Esbern og Absalon til ham. Sine sidste Aar tilbragte A. som Munk i det af ham og hans Brødre stiftede Sorø Kloster, han døde 13. Dagen efter Klosterkirkens Indvielse (o. 1151) og fik i dens Kor sit sidste Hvilested. Hans Hustru, som levede endnu 1157, havde foruden Esbern og Absalon født ham Datteren Ingefred.

Estrup, Absalon som Helt, Statsmand og Biskop. Danske Mindesmærker I.

C. Weeke.

Asser, —o. 1158, Biskop i Roskilde. Hans Herkomst er ubekjendt; han havde, førend han kom til at føre Bispestaven, været Munk i Eskilsø Kloster og Kapellan hos Kong Erik Lam. Den sidstnævnte Stilling beklædte han endnu i 1142, men 1. Sept. 1145, ved Lunde Domkirkes Indvielse, som han overværede, var han Biskop i Roskilde. Et Par Aar derefter deltog han i et Korstog imod Venderne (1147). I Spidsen for en stor Hær landede Kongerne Svend og Knud, ledsagede af Landets Bisper, paa Meklenborgs Kyst, hvor flere tyske Fyrster sluttede sig til dem. Medens Korsfarerne droge mod Dobin, en af Vendernes faste Pladser, og der kun var ladet en ringe Styrke tilbage til at passe paa Flaaden, blev denne en Dag uventet angreben af Rygerne. Herover blev A., hvem Kong Svend havde betroet Overanførselen af Flaaden, saa bestyrtet, at han forlod sit Skib og søgte et Skjul om Bord paa et Handelsskib. Han døde 18. April 1158 eller 1159 og blev begravet i Roskilde Domkirke. Hans Efterfølger i Bispesædet blev Absalon. *C. Weeke.*

Asser (Svendsen), —1176—, Domprovst i Lund, var en Søn af Svend Christiernsen af den indflydelsesrige Trund-Slægt. Efter at have været Diakon i Lund blev A. i Aarene før 1170 Domprovst sammesteds, men maatte efter nogle Aars Forløb gaa i Landflygtighed. Hans Farbroder Ærkebiskop Eskils Dattersønner indgik nemlig en Sammensværgelse med Magnus, en Søn af Kong Erik Lam, om at dræbe Kong Valdemar I. Efter flere fejlslagne Forsøg bleve de røbede (1176), hvorefter Magnus gik til Bekjendelse om sin og sine medsammensvornes Brøde. Eskil, et Næstsøskendebarn til A., og dennes Broder Christiern havde deltaget i Sammensværgelsen; hvad A. selv angik, tilstod han for Kongen, at han vel havde haft Kundskab om de sammensvornes Planer, dog uden at have bifaldet dem, og at han kun for Skams Skyld havde undladt at aabenbare, hvad han vidste. Christiern maatte bøde med Land-

flygtighed, og samme Skæbne ramte ogsaa A. De nærmere Omstændigheder ved A.s Exil, der siges at have været langvarigt og uden Tvivl har medført hans Afsættelse fra Domprovsteembedet, kjendes i øvrigt ikke, men naar Kong Valdemar, som Saxo meddeler, over et Aars Tid efter Sammensværgelsens Opdagelse, i 1178, da Ærkebiskop Eskil nedlagde sit Embede og havde faaet Pavens Tilladelse til at udnævne sin Efterfølger, kunde nære Frygt for, at han skulde udnævne A., synes dette at tyde paa, at der den Gang endnu ikke var bleven rejst nogen Tiltale mod Domprovsten. Efter 1178 forsvinder A. af Historien og er død i det seneste o. 1200. Hans Død mindedes aarlig af Kapitlet i Lund 25. Marts.

C. Weeke.

Assersen, Jens, —1306, Biskop i Aarhus fra 1288. Han var af fornem Familie og beslægtet med Ærkebiskop Jens Grand, hvem han dog skal have formanet til Eftergivenhed lige over for Kongen. Han var derfor ogsaa en af de to jyske Biskopper, som Kongen 1299 tog til Vidner paa sin Appel til Pavestolen imod den pavelige Legat Isarnus. Han forekommer ofte i sin Egenskab af Medlem af Kongens Raad. Sit Domkapitel saa vel som Skolemesteren og Korpræsterne (chorales) begunstigede han paa flere Maader, f. Ex. Kapitlet ved en Gave af Sølvbægre til en Værdi af 140 Mark Penge. Han døde 1. April 1306. (Ligsten, se Aarbøger f. nord. Oldkynd. 1887 S. 113.)

Suhm, Hist. af Danmark XI. *J. Kinch.*

Assersen, Thomas, —1553, Legatstifter. Han var Præst i Stenbjærg i Angel i o. 50 Aar, indtil 1552—53; han oplevede altsaa og deltog i den lutherske Kirkereformation. I sit Testamente nævner han sin Moder som endnu levende i Vindeby (ved Ekernførde); det var saaledes maaske hans Hjemstavn. Efter at have nedlagt sit Embede kjøbte han sig for 100 Mark lybsk ind i Helligaandshuset i Flensborg og døde her, før Aaret var omme, 3. Avg. 1553. Han blev begravet i Husets Kirke (nu den danske Menigheds), hvor hans Mindesten endnu ses i Væggen ved Alteret. Han efterlod sig for den Tid ikke ubetydelige Midler, samlede i den lange Embedstid; efter Fradrag af en Række Gaver oprettedes der af dem et Legat paa 2700 Mark lybsk for theologiske studerende og andre trængende. Legatet er senere blevet forøget og sammensmeltet med andre.

Moller, Erneuertes Andenken Ehrn Th. Attzersen, 1778. Skoleprogram for Flensborg Skole 1860, S. 28 ff. *A. D. Jørgensen.*

Astrup, Frederik, 1727—1817, Præst, var en Degnesøn fra Landsbyen Astrup i Aalborg Amt og blev født 27. Okt. 1727. Hans Fader hed Andreas A., Moderen Inger Pedersdatter Elkjær. Efter at være undervist i Hjemmet af sin Fader blev han efter dennes Død indsat i Viborg Latinskole, 15 Aar gammel, og dimitteredes 1746 der fra. 1749 tog han Attestats og kom snart derefter tilbage til Jylland som Huslærer. I Viborg begyndte han 1754 sin gejstlige Virksomhed som Præst ved Tugthuset, forflyttedes der fra omkring til alle Byens Kirker og gjennemgik alle de gejstlige Værdigheder i Viborg, indtil han 1781 blev Stiftsprovst og Sognepræst ved Domkirken. Efter 58 Aars Præstevirksomhed i samme By — hvad der turde være noget enestaaende — entledigedes han 1812 med Titel af Biskop. Det var i hans sidste Embedstid, at Domkirken blev gjort til Kornmagasin, og at endog beredne Dragoner skulle være sete i den (Ursin, Viborg S. 132). Han døde 21. Jan. 1817. Hans litterære Virksomhed indskrænkede sig til nogle Prædikener og en omskrivende Forklaring af Luthers Katekisme (1779), hvilken staar Kirkelæren nærmere end mange lignende samtidige Arbejder. Han var 2 Gange gift, begge Gange med Præstedøtre; hans sidste Hustru, Sophie Elisabeth f. Praëm, var 30 Aar yngre end han og levede til 1844.

Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. IV. *A. Jantzen.*

Astrup, Mette Marie, 1760—1834, Skuespillerinde. Allerede som Barn blev hun, der var født 25. April 1760 i Kjøbenhavn og Datter af Portneren ved det kgl. Theater, instrueret af Skuespillerinden Jomfru Bøttger, der indpodede al sin egen Unatur og Stivhed i det unge Pigehjærte, og hun var ikke stort over 13 Aar, da hun 2. Juni 1773 debuterede paa det kgl. Theater som Leonora i «Den stundesløse». Hun var i Besiddelse af en ualmindelig dejlig Figur og et overordentlig smukt Ansigt, hvis smaa Øjne dog ikke vare i Stand til at forlene det med aandeligt Liv. Da Fr. Schwarz havde stiftet «Det dramatiske Selskab», traadte hun ind i dette, og Schwarz var overhovedet den, der fik mest Andel i hendes kunstneriske Udvikling; men hvor meget han end arbejdede med hende, og skjønt han gjennemgik enhver ny Rolle med hende Replik for Replik, lykkedes det ham dog aldrig at udrydde den Affektation og Stivhed, der klæbede ved hendes Spil, hvilket i det hele tydelig røbede mere Skole end Natur. Hvad der ogsaa skadede hende, var, at hendes Organ var svagt, men meget skarpt.

Imidlertid fik hun en betydelig Virksomhed ved det kgl. Theater og skaffede sig ved sin Routine, der understøttedes af hendes imposante Figur og stolte Holdning, et vist Ry i Roller, hvor hun skulde fremstille den hovmodige skjønne, den intrigante Hoffrøken eller den spydige Verdensdame. Blandt hendes bedste Roller nævnes «Johanna Montfaucon», «Idda» og «Lady Macbeth». At hun i saa mange Aar spillede en fremragende Rolle ved Theatret, havde ogsaa for en Del sin Grund deri, at Theatrets Chef, Kammerherre A. W. Hauch, i hende saa en Kunstnerinde af første Rang og derfor trak hende frem ved enhver Lejlighed. Hun optraadte sidste Gang 31. Maj 1823 som Orsina i «Emilie Galotti», tog samtidig sin Afsked med Pension og døde i Kjøbenhavn 16. Febr. 1834.

Edgar Collin.

Attrup, Carl August, f. 1848, Orgelspiller og Komponist. Carl A. er født i Kjøbenhavn 4. Marts 1848, Søn af Ølhandler Lars Jensen A. og Jensine Nielsine f. Aagaard, blev i 1867 Elev af Musikkonservatoriet, som 1. Jan. s. Aar var traadt i Virksomhed, og lagde sig særlig efter Orgel; i Aarene 1869—83 var han Lærer i Orgelspil ved dette Institut. Han ansattes 1871 som Organist ved Frederikskirken, forflyttedes 1874 til vor Frelsers Kirke og blev 1880 tillige Kantor sammesteds. I 1874 blev han ogsaa Lærer i Orgelspil og Musiktheori ved Blindeinstituttet og samme Aar Lærer ved de ministerielle Feriekursus. Han er en fremragende Orgelspiller, hvis Foredrag udmærker sig ved Klarhed og Volubilitet, og han har givet talrige Orgelkoncerter rundt om i Landet. Af hans større, offentlig opførte Kompositioner kunne nævnes to Kantater, en Koncertouverture, Koncertvariationer for Orgel, Sørgemarche og Festmarche for Orgel med blæsende Instrumenter. Han har udgivet en Orgelskole og «Studier for Orgel» samt flere Hæfter Præludier. Desuden er af ham udkommet flere Hæfter Sange. Han blev i 1871 gift med Agnes Christiane Henriette v. Wunderlich, Datter af Dekorationsmaler og Fotograf Jacob Emilius v. W.

Mendel u. Reissmann, Musikal. Conv. Lex. H. V. Schytte, Musiklex.

S. A. E. Hagen.

Atzersen, Thomas, s. Assersen.

d'Aubert, Benoni, 1768—1832, Officer, blev født i Kjøbenhavn 4. Avg. (hjemmedøbt 5. Avg.) 1768 og var Søn af ndfr. anførte François Jacques Xavier d'A. Han begyndte sin militære Løbebane

i 1785, i det han da udnævntes til Sekondlieutenant à la suite i Armeen. Aaret efter blev han Ingeniørsekondlieutenant à la suite og i 1787 virkelig Sekondlieutenant i Ingeniørkorpset. I Tidsrummet 1790—1800 deltog han i Trianguleringen til den første Kystmaaling i Norge og var 1800—6 Ingeniør i Christianssand Fæstning. Han havde imidlertid i 1795 erholdt Premierlieutenants Karakter, blev i 1796 virkelig Premierlieutenant, i 1803 karakt. og i 1804 virkelig Ingeniørkapitajn. Fra 1806—10 var han ansat ved det danske Ingeniørdetachement og blev, efter i 1808 at have erholdt Majors Karakter, 1810 Major ved den norske Ingeniørbrigade (en Afdeling af det danske Ingeniørkorps). Samme Aar ansattes han som 1. Direktør for den kombinerede militære og økonomiske Opmaaling i Norge, hvilken Stilling han beholdt til sin Død. Fra 1811—17 var han samtidig Kommandant paa Kongsvinger og Blakjær Skanse. Ved Norges Adskillelse fra Danmark i 1814 forblev han i Norge, i hvilken Anledning han udslettedes af Armeens Lister, men erholdt dog 1815 efter Ansøgning Afsked i Naade af dansk Krigstjeneste. Han var i 1814 bleven forfremmet til Oberstlieutenant og blev Aaret efter Oberst og Chef for det norske Ingeniørkorps (fra 1818 kaldet Ingeniørbrigaden), hvilken Stilling han ligeledes beholdt til sin Død. I 1818 forfremmedes han til Generalmajor og var i 2 Aar, 1821—23, midlertidig Chef for Krigsskolen. Fra 1820 var han Æresmedlem af det svenske Krigsvidenskabs-Akademi. Han døde 21. April 1832 efter i de sidste Aar at have lidt af en meget nedbrudt Helbred. — d'A. havde store Fortjenester af Ordningen af Norges geografiske Opmaaling, særlig efter dette Lands Forening med Sverige. — 8. Jan. 1797 blev han gift med Jakobine Henriette Thaulow (f. 1776 † 1833), Datter af By- og Raadstueskriver Henrik Arnold T. og Søster til Henrik Wergelands Moder.

C. M. de Seue, Hist. Beretn. om Norges geogr. Opmaaling. Halvorsen, Norsk Forf. Lex. Norsk mil. Tidsskr. 1882, S. 584 f. *V. E. Tychsen.*

d'Aubert, François Jacques Xavier, 1727—93, Officer, er født 29. Sept. 1727 i Frankrig og nedstammer fra en i 1612 adlet lothringsk Slægt. Han havde været Lærer ved Artillerihøjskolerne i Metz og Strasburg, men blev 1751 paa Grund af en Duel nødt til at emigrere. I 1752 blev han ansat i dansk Tjeneste som surnumerær Lieutenant med Kapitajns Karakter, 1755 blev han virkelig Lieutenant. Paa en Permissionsrejse til Paris havde han

det Uheld i det hannoveranske at stikke en Postillon ihjel. Han turde derfor ej vende tilbage til Danmark, men gik i østerrigsk Krigstjeneste i Syvaarskrigen. Han blev dog staaende i Nummer ved den danske Armé, og 1762 resolverede Kongen, at han skulde straffes med 5 Maaneders Arrest. Efter 2 Maaneder blev han dog pardonneret og sendt til Armeen, der sammendroges i Holsten. Ved Artilleriets Omorganisation i 1764 blev han Kapitajn, 1765 Major, 1769 karakt., 1770 virkelig Oberstlieutenant, 1777 Oberst og Kommandør for Artillerikorpset. 1776 naturaliseredes han som dansk Adelsmand. Han blev anset for at være Hovedet for det Parti, der var imod General Huth. Han blev 1787 karakt. Generalmajor og 1788 Kommandant paa Kronborg, hvor han døde 22. Nov. 1793. 27. Maj 1767 blev han gift med Juliane Bang, f. 25. Dec. 1748 † 8. April 1834, Datter af Porcellænshandler David B. Han var Fader til den foregaaende og efterfølgende. *P. C. Bang.*

d'Aubert, Jacques, 1769—1844, Officer, er Søn af den foregaaende, født 16. Dec. 1769 i Kjøbenhavn. Han blev 1776 Artillerikadet, 1781 Sekond-, 1787 Premierlieutenant, 1791 karakt., 1796 virkelig Stabskapitajn, 1802 Kompagnichef, 1807 karakt., 1813 virkelig Major, 1812 karakt., 1816 virkelig Oberstlieutenant og Chef for holstenske Artilleribrigade, 1814 karakt. Oberst, 1815 Kammerherre. 1819 gik han af og blev Generalkrigskommissær. 1813 blev han efter Oberstlieutenant Wenzel Haffner Pladskommandant i Altona og 1814 Medlem af Kommissionen til at bestyre Tilbagetagelsen af Hertugdømmerne Slesvig og Holsten. 1825 udgav han i Paris sine Memoirer om Begivenhederne ved Hamborg i 1813. Han udtalte sig deri meget bittert om den danske Krigsførelse og fremsatte uheldige Insinuationer imod Prinsen af Hessen, der i 1813 var kommanderende General, og med hvem d'A. havde haft flere Sammenstød. Kongen lod derfor d'A. stille for en Krigsret, der dømte ham for Overtrædelse af Trykkefrihedsloven til Tab af Charge og 6 Aars Landsforvisning. Kongen formildede Dommen til simpel Afsked og Fæstningsarrest paa Kongens Naade. d'A. forløb sig dog igjen, imedens han sad i Citadellet, i Breve, han skrev til Kongen og andre. Hans Arrest blev derfor for en Tid skærpet. 1827, efter 2 Aars Arrest, blev han benaadet og fik en ny Afsked med Pension. Han rejste til Tyskland, bosatte sig i Oldenborg og døde 11. Dec. 1844 i Pisa. Han var en begavet og dygtig Artilleriofficer med udmærkede militære Kundskaber, men hypo-

konder og ærgjerrig; han overvurderede sig selv, og da han var i saa høj Grad lidenskabelig, at det næsten kunde kaldes Sygdom, forløb han sig stadig. Straffen for hans Bog synes dog for stræng. Han var 1792 bleven gift med Christine Sophia Caroline Destinon, døbt 4. Febr. 1769 i Kastellet, † 24. Jan. 1809, Datter af Kapitajn Johannes D.

Erslew, Forf. Lex. *P. C. Bang.*

August, Hertug af Nørborg (Nordborg), 1635—99, Søn af Hertug Joachim Ernst af Holsten-Pløen og Dorothea Augusta af Holsten-Gottorp, født 9. Maj 1635. Han tog Krigstjeneste i Brandenborg og udmærkede sig her ved sin Tapperhed og Dygtighed; 1664 blev han Infanterigeneral og Gouvernør i Magdeburg, 1674 General-Felttøjmester, og 1676 forærede den store Kurfyrste ham Øen Usedom som Anerkjendelse for ydede Tjenester. Først efter Frederik Vilhelms Død (1688) slog han sig til Ro i sit Hjem. Her havde han 1676 efter Faderens Bestemmelse og Brødrenes Arveforening af 1671 overtaget det af Kronen ved Mageskifte for Oldenborg erhvervede Nørborg Len paa Als med Gaardene Østerholm, Frederiksgaard, Melsgaard og Hartspring, hvortil samme Aar som Arv efter Broderen Bernhard kom Sæbygaard og 1684, ved Overenskomst med Kongen og Hertugen af Gottorp, Gudsgave, begge paa Ærø. Han lod opføre et nyt Slot paa Nørborg i Steden for det afbrændte, men boede selv meget ofte paa Østerholm. Død 17. Sept. 1699.

Hertug A. ægtede 1666 Elisabeth Charlotte, Datter af Frederik, Fyrste af Anhalt-Hatzgerode, og Enke efter Vilhelm Ludvig, Fyrste af Anhalt-Køthen, f. 1647 † 1723. Ved Testamente delte han sit sønderjyske Len mellem sine to Sønner, saaledes at Joachim Frederik fik Gaardene paa Als, Christian Carl dem paa Ærø.

F. v. Krogh, Gesch. d. Hauses Holstein-Sonderburg. *A. D. Jørgensen.*

August Frederik, Biskop af Lybek, 1646—1705, Søn af Hertug Frederik (III) af Gottorp og Marie Elisabeth af Sachsen, født 7. Maj 1646. Han valgtes, 10 Aar gammel, 6. Juni 1656 til Koadjutor i Lybek Stift, efter at dette i 70 Aar havde haft Biskopper af samme Slægt; hans ældre Broder Christian Albrecht var Aaret før bleven valgt til Biskop. Det var en Betingelse ved dette sidste Valg, at Christian Albrecht skulde nedlægge Værdigheden, saa snart han ved sin Faders Død var bleven Hertug, og det samme havde

denne anordnet i sit Testamente; men ikke des mindre beholdt han den med Kapitlets Samtykke ud over dette Tidspunkt (1659), indtil Broderens fyldte 20. Aar (1666).

Lybek Bispedømme bestod af Staden Eutin med det nærmeste Opland og et noget mindre Distrikt i Nærheden af Stiftsstaden. Hertil var der i Faderens Testamente tilsikret A. F. en aarlig Indtægt af 8000 Rdl. af Gottorp. Han indrettede nu sin Hofstat i Eutin og ægtede 1686 Christine, Datter af Hertug August af Sachsen-Halle, f. 1656 † 1698. Hans Liv henrandt stille under disse smaa Omgivelser paa det venlige Slot i en af Holstens skjønneste Egne og i Bispegaarden i den gamle Hansestad. De politiske Begivenheder, som gjentagne Gange førte til voldsomme Sammenstød mellem de to Hertuger i Holsten, Kongen af Danmark og Gottorperne, gik saa godt som sporløst forbi hans lille Land, der i det sidste Aarhundrede var blevet fuldstændig adskilt fra Hertugdømmet. Striden om Koadjutorvalget foruroligede ham vel en Del, da han stod ivrig paa sin Slægts Side, men den kom dog først ret til Udbrud efter hans Død, da de to Prætendenter Christian August af Gottorp og Carl af Danmark stode over for hinanden. A. F., der i adskillige Aar havde haft en svag Helbred, døde pludselig Natten til 2. Okt. 1705, efter at han Dagen før havde paadraget sig en Forkølelse paa Jagten paa Femern. Hans Ægteskab havde været barnløst. Samme Dag, som han døde, tog Christian August Slottet Eutin og Dagen efter Bispegaarden og Domkirken i Lybek i Besiddelse, og det lykkedes ham at hævde denne Besiddelse trods al Modstand. Landet tilhører som bekjendt endnu hans Efterkommere, Storhertugerne af Oldenborg.

Staatsbürg. Magazin X, 700 ff. *A. D. Jørgensen.*

August Philip, Hertug af Sønderborg-Beck, 1612—75, Søn af Hertug Alexander af Sønderborg og Dorothea af Schwarzburg, født 15. Nov. 1612. Han forlod efter Arveforliget 1633, hvorved der kun tilstodes de yngre Brødre et aarligt Deputat af 1000 Rdl., Fædrelandet og gik til Tyskland, hvor han 1645 ægtede Clara, Datter af Grev Anton af Delmenhorst. Aaret efter erhvervede han af sin Søster Sophie Cathrine Godset Beck i Minden, som hun havde faaet i Medgift af sin Broder Hans Christian. Han levede nu her til sin Død 1675 og opgav efter Sønderborgs Inddragelse under Kronen ethvert Forhold til sit Fædreland, medens han føjede Navnet Beck til sin Hertugtitel. Han var 3 Gange

gift; efter Claras Død (1647) med hendes Søster Sidonia og efter hendes Død (1650) med Maria Sybilla († 1699), Datter af Grev Vilhelm Ludvig af Nassau-Saarbrück. Hans Sønner og deres Slægt tjente i de preussiske, polske og russiske Hære, indtil hans Sønnesøns Sønnesøns Søn, den eneste efterlevende Mand af Linjen Beck, Hertug Frederik Vilhelm Poul Leopold traadte i dansk Tjeneste og ombyttede det fremmede Navn med Titelen Glyksborg (1825). Med hans Søn Christian (IX) besteg Slægten 1863 den danske, og samme Aar med dennes Søn Georg den græske Trone.

F. v. Krogh, Gesch. d. Hauses Holstein-Sonderburg. *A. D. Jørgensen.*

Augusta, Hertuginde af Gottorp, 1580—1639, Datter af Frederik II af Danmark, født 8. April 1580. Som Lærere for hende i hendes Barndom nævnes den tidligere tyske Præst i Kjøbenhavn, M. Laurids Pedersen, Samuel Noviomagus og Ludvig Pedersen, Lærer i Fransk. 30. Avg. 1596 havde hun paa Kjøbenhavns Slot Bryllup med Hertug Johan Adolf af Holsten-Gottorp. Forholdet til hendes Ægtefælle blev imidlertid efterhaanden mindre godt, i det hun var en bestemt Modstander af hans Tilbøjelighed til at begunstige den reformerte Lære. Efter at den kalvinistiske Dr. Philip Cæsar var bleven Hofpræst, afholdt hun sig i Aarene 1614—16 fra at deltage i Gudstjenesten paa Gottorp Slot og gik ofte til Fods, selv i daarligt Vejr, til Domkirken i Slesvig By. Da Johan Adolf var død 31. Marts 1616, sørgede hun for Cæsars Afskedigelse og Tilbagekaldelsen af den rettroende Dr. Jacob Fabricius. Selv tog hun derpaa Ophold paa sit Enkesæde Husum Slot, hvor hun udøvede en betydelig Myndighed og interesserede sig ivrig for Kirke- og Skolevæsen. Trods sine ellers strængt lutherske Anskuelser begunstigede hun dog her Enken Anna Owena Hoyer, der ved sine sværmeriske Meninger og Skrifter forargede Gejstligheden, og gav hende, da hun 1632 rejste til Sverige, en Anbefaling med til den svenske Enkedronning Maria Eleonora. — A. skildres som meget gjerrig, og dette stemmer med, at hun efter sin Moder Enkedronning Sophies Død tiltog sig et af denne egenhændig skrevet Inventarium, hvilket gav Anledning til en langvarig og meget bitter Strid med Broderen, Christian IV. Hun døde 5. Febr. 1639 og ligger begravet i Slesvig Domkirke.

Wendler, Valet Sermon, Schlesw. 1639. Krafft, Ein Zweyfaches Zwey-Hundert-Jähriges Jubel-Gedächtnis, Hamb. 1723. *J. A. Fridericia.*

Augusta, Hertuginde af Augustenborg, 1633—1701, s. Ernst Gynther, Hertug af Augustenborg.

Augusta, f. 1823, Prinsesse, yngste Datter af Landgrev Vilhelm af Hessen og Prinsesse Charlotte, Kong Christian VIII's Søster. Hun blev født i Kjøbenhavn 30. Okt. 1823 og ægtede 28. Maj 1854 Baron Axel Blixen-Finecke til Stamhuset Dallund og Stamhuset Næsbyholm i Skaane; 6. Jan. 1873 blev hun Enke. Hendes sædvanlige Opholdssted er «Villa Augusta» ved Helsingør.

A. Thorsøe.

Augustin, Johan Samuel, 1715—85, astronomisk Forfatter og Embedsmand, er født 31. Marts 1715 i Oldenswort af en gammel ejderfrisisk Familie. Da han var 2 Aar gammel, døde Faderen, Joh. Sam. A., hvorpaa hans Morbroder og Formynder, Corniels Bischoff i Tetenbüll, lod ham opdrage i Fødebyen af Farbroderen, Steffens A. Efter endt Skolegang studerede han ved Universiteterne i Kiel, Jena og Leipzig. Det var hans Hensigt efter sin Hjemkomst at studere Jura, men han foretrak at tage imod en Informatorplads, der blev ham tilbudt. Hos Wiedeburg i Leipzig havde han faaet Smag for Mathematik og Astronomi, hvilke Videnskaber han senere dyrkede med stor Iver, hvad hans store Bibliothek og Instrumentsamling (Katalog udg. af Erichsen) noksom bære Vidnesbyrd om. Han var ogsaa en virksom Deltager i Udgivelsen af «Peder Paars» med Kobbere af Clemens. 1750 fik han Ansættelse i Krigskancelliet i Kjøbenhavn, i hvilket han 1757 avancerede til første Sekretær. Det kgl. danske Videnskabernes Selskab optog ham 1775 som Medlem. Han døde ugift som Etatsraad 26. April 1785 og var den første Mand af Stand, som havde anordnet at blive begravet paa Assistenskirkegaarden. Hans Portræt findes i ovennævnte Katalog over hans Bogsamling.

Foruden nogle Oversættelser paa Tysk har han udgivet: «Briefe des Joaber Adaders aus der Sonne an Pyrophilus auf Kosten der Pyrophilaner» (s. l. 1748). Desuden i 12. Del af Videnskabernes Selskabs Skrifter: «Om Forskjellen imellem Tycho Brahes og Picards Meridian af Uranienborg» samt «Adskillige Steders Længde og Bredde i Norge». Derimod ere de i 1781 og 1782 forelæste Afhandlinger: «Om Tycho Brahes skrevne Observationer og deres Skæbne» samt «Om Vejrligets besynderlige Forandringer i Januar 1782» ikke udkomne i Trykken.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup, Lit. Lex. Lahdes Mindesmærker I. H.

Schjellerup.

Aumont, Louis Auguste François, 1805—79, Maler. Han var Søn af Underbogholder i Nationalbanken og Major i Borgervæbningen Jean Pierre Marie A. (hvis Fader Jean A. var Hofmodehandler i Paris) og Elisabeth f. de Janty og blev født i Kjøbenhavn 7. Jan. 1805. Han gjennemgik Kunstakademiet og fik 1824 den mindre, 1826 den store Sølvmedaille. Med Rejseunderstøttelse af Frederik VI og senere af Grev Moltke paa 200 Sp. (800 Kr.) aarlig var han 3 Aar i Paris og arbejdede hos Maleren Baron A. Gros, medens han samtidig malede Portrætter, for hvilke han, efter Anmodning, af Akademiet i Kjøbenkavn fik Attest for «at have lagt umiskjendeligt Talent for Dagen». Efter Hjemkomsten lykkedes det ham dog ikke at blive agreeret ved Kunstakademiet trods gjentagne Forsøg, og fra 1834—42 levede han i Hamborg, hvorfra han efter Stadens Brand vendte tilbage til Kjøbenhavn. I disse Aar var han temmelig søgt som Portrætmaler. Efter at være rejst til Vestindien fór han 1853—65 som Intendant ved Marinens Skibe, kjøbte sig derpaa ind i Sygehjemmet og døde der 6. Maj 1879. Han blev gift 1832 med Vilhelmine Bernardine Paasche (f. 1812), med hvem han bl. a. havde Sønnen *Horace Henri Philippe A.*, f. 16. Dec. 1839 i Hamborg, uddannet i Kjøbenhavn til Porcellæns- og Blomstermaler og død 7. Febr. 1864, Dagen efter Slaget ved Sankelmark, hvor han var bleven haardt saaret.

Weilbach, Konstnerlex. *Ph. Weilbach.*

Aurilesius, Niels Pedersen, 1601—34, Professor, var i Følge det latinske Program, som Universitetet udstedte ved hans Jordefærd, født i Landsbyen «Aurilesia» i Sjælland. Selv kaldte han sig oprindelig «Ørløse» og paa Latin «Arvilæsius». Vi vide imidlertid ikke med Vished, hvad det er for en By, som derved menes. Nogle tænke paa Aareløse i Terslev Sogn; men man kunde maaske med større Ret nævne Arløse, der i sin Tid var en Kirkeby, men nu er en Del af Førslev Sogn. Saa meget er vist, man maa søge denne lærde Orientalists Vugge i en Bondehytte i Egnen mellem Ringsted, Næstved og Kjøge. I den sidste By begyndte han sin Skolegang, siden fortsatte han i Roskilde og Herlufsholm, hvorfra han blev Student i Aaret 1620. Siden rejste han udenlands, en Tid lang som Hovmester for Erik Pors, støttet med det kgl. Rejsestipendium, og lagde sig med Flid efter de østerlandske Sprog. Hjemkommen blev han 1626 Professor lingvarum Orientalium ved Universitetet; tog 1627 Magistergraden og 1630 den

theologiske Doktorgrad. Samme Aar blev han Professor i Theologien, men døde allerede 4. Okt. 1634 «af Blodsot». Gift 1628 med Mette, en Datter af afdøde Biskop Peder Jensen Vinstrup. N. P. var en af sin Tids lærdeste Mænd; navnlig havde han saa omfattende Kundskaber i Hebraisk, Kaldæisk, Aramaisk, Syrisk og Arabisk som ingen anden samtidig hertillands. Den smukke Salme «Naar jeg betænker den Tid og Stund» antages at være forfattet af ham.

Vinding, Acad. Haun. p. 306 ff. Ny kirkehist. Saml. II, 660 o. fl. St. Oldenburg og Kierkegaard, Nord. Tidsskr. for christ. Theol. III, 154 ff. 263 ff.

H. F. Rørdam.

Axelsen, Cort, s. Aslaksen.

Axelsen, Laurids, o. 1657—1717, Præst. Han er født i Ryde Præstegaard paa Laaland og Søn af Præsten Axel Hansen og Anne Jensdatter fra Rudkjøbing. Adelsmanden Erik Grubbe til Gammelgaard og Tjele tog sig af ham og satte ham 1663 i Viborg Skole, hvor han betalte Kost og Ophold for ham hos Rektoren, Mag. Niels Jensen. 1670 blev han Student og ordineredes 1678 til Skibspræst; to Aar efter blev han Kapellan i Nysted, men opgav denne Stilling efter et Aars Forløb, da han 1681 blev kaldet til Sognepræst for Vesterbølle og Østerbølle i Rinds Herred i Viborg Stift. 1689 udnævntes han tillige til Provst over samme Herred. 2. April 1685 havde han ægtet Anne Mogensdatter, en Ridefogeds Datter fra Lynderupgaard. Hun var den Gang Enke efter Præsten Mads Pedersen Farstrup i Ulbjærg. Begge hendes Ægteskaber vare barnløse. Hun døde 1714. Samme Aar tog L. A. Afsked som Provst og døde 3 Aar efter, 24. Nov. 1717. Med sin Hustru havde han arvet Mads Farstrups Dagbog, som omfattede Aarene 1536—1684, og som han fortsatte til 1715, i det han dog tillige optog de Dagbogsoptegnelser, han selv havde gjort fra 1681 af. Hans Samtid giver ham det Vidnesbyrd, at «han var en fin, lærd og meget oprigtig Mand, i hvem baade Lærdom og Levned fulgtes ad, saa hans Lige var ikke i denne Egn». Han gjør ogsaa Indtryk af at have været en god Type paa en praktisk jysk Landsbypræst, der under vanskelige økonomiske Forhold, og derfor ogsaa med vexlende Held, bestræbte sig for at holde sit Kald og sin Præstegaard med Mark og Have i god Stand. Hans Optegnelser yde i kultur- og personalhistorisk Henseende væsentlige Bidrag til hans Tids Historie. Han har desuden i Haandskrift efterladt sig en Samling danske

og latinske Digte, ligesom der ogsaa tillægges ham en Oversættelse af det græske Digt «Batrachomyomachia» (Frøernes og Musenes Krig).

Mads Pedersen Farstrups og Laurids Axelsens Dagbog 1536—1715, udg. af I. Becher, Aalborg 1813. Nye Tidender om lærde og curieuse Sager 1725, S. 101. 149. 371 ff. Personalhist. Tidsskr. 2. R. I, 231 ff. *S. M. Gjellerup.*

Axen, Philip, 1635—1707, Humanist og Jurist, var født 16. Juli 1635 i Husum, hvor hans Fader, Titus A., var Borgmester. Studerede i Helmstädt, Leipzig og Jena Retsvidenskab, Filologi, Historie og Poesi. Berejste dels som Hovmester for en ung Adelsmand, dels som Sekretær hos Hertugen af Holsten-Gottorp forskjellige Lande, 1663—65 Frankrig, 1667—68 Italien, siden Nederlandene og England. Nedsatte sig 1670 som Advokat i Slesvig og ægtede Anna Catharina Boje († 1687). Han nød en betydelig Anseelse i lærde Kredse. Har 1667 fra Italiensk til Latin oversat Galeazzo Gualdos Historie om Pyrenæerfreden (1659), hvilken han ledsagede med historiske Tillæg; ligeledes er han bekjendt som Udgiver af Phædrus' Fabler (Hamb. 1671). Flere af de Haandskrifter til Slesvigs Specialhistorie, hvormed hans rige Bogsamling var forsynet, ere landede i det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn. I sine senere Aar var han lammet ved Podagra. Døde 1707. Til Husum Skole legerede han en Kapital.

Moller, Cimbria lit. I, 25 f. Allg. deutsche Biographie I, 707.

H. F. Rørdam.

Baad, **Abraham Brodersen**, —1410, hørte til en lidet fremtrædende hallandsk Adelsæt, der i Skjoldet førte et Tyrehoved. Han kom tidlig i Gunst hos Dronning Margrethe, hvem han laante Penge, og blev en af hendes mest betroede Mænd, der som dansk Rigsraad deltog i alle Unionsmøderne; i Vinteren 1393—94 ledede han Belejringen af Stockholm, og 10 Aar efter anførte han den Expedition, der forgjæves søgte at fravriste den preussiske Højmester Øen Gulland. Han blev Slotshøvedsmand paa Varberg og Laholm, saaledes at hele Halland lød under ham, og dertil føjedes store Len hinsides den svenske Grænse i Værend og Finvid. Sin store Indflydelse benyttede han til at erhverve sig uhyre Rigdomme: ved Giftermaal med en svensk født Adelsenke, ved Kjøb, Mageskifter og Tilpantning skaffede han sig det ene Gods efter det andet og ikke altid paa den lempeligste eller lovligste Maade; det var vanskeligt for Bonden eller den mindre Adelsmand at staa Stormanden imod, og A. B. udbyttede sin Stilling til det yderste. «Hvor Hr. A. raadede, var det et haardt Herskab», og især blandt Svenskerne gik han for en grusom Tyran og stor Vellystning. Til sidst ejede han o. 200 Byer og Gaarde, spredte over Halland, Skaane og hele det sydlige Sverige, og i hans Gjemmer fandt man efter hans Død foruden en Mængde Sølvtøj og Klenodier en Sum i rede Penge, svarende vel til ½ Mill. Kroner.

I Sommeren 1410 fulgte A. B. Erik af Pommern paa et Krigstog til Als, og her blev han pludselig halshugget uden for Sønderborg 27. Avg. Klagen mod ham lød paa, at han havde «brudt det Vilkaar, som han selv havde vilkaaret under Liv og under Gods om en Fred paa Landet Als»; senere siges, at det var ved Voldtægt mod en Kvinde, at han havde brudt Freden.

Tiden var dog ellers ikke saa stræng mod den Art Gjerninger, og Kong Erik synes kun at have grebet Lejligheden til at skaffe sig af med en mægtig Stormand, der «havde flere Svende end Kongen selv». Dronning Margrethe var i det Øjeblik højt oppe i Sverige; hun lagde Beslag paa alt Hr. A.s Gods og Efterladenskaber, og 1411 indkaldte hun hans Arvinger for Rigsraadet. Det var hans eneste ægtefødte Datters Mand, Svenskeren Hr. Ture Stensson (Bjelke), og hans efterlevende Enkes Frænder; disse tilstode, at Straffen var retfærdig, og at de ikke havde Ret til nogen Arv, «uden Dronningen naadig vilde unde dem noget». Margrethe gav dog ikke noget tilbage; kort efter hendes Død viste derimod Kong Erik Arvingerne den Gunst at overlade dem, hvad A. B. havde ejet «med rette», mod at de paa ny erklærede, at Hr. A. var blevet «rettelig undlivet efter Landsloven».

Det ses af samtidige Udtalelser, at Henrettelsen blev optaget med Glæde i Sverige; Kong Erik, hedder det, «befriede derved Riddere og Svende, fattige og trængende, Bisper og Klerke fra et Trældommens Aag». Men da siden Misnøjen med Erik af Pommern voxede i Sverige og til sidst førte til Kalmarunionens Opløsning, kom A. B. til at staa i et andet Lys. Man opfattede ham som en Svensker, og i den Rimkrønnike, der forfattedes ved Karl Knutssons Hof, blev han besunget som den vise og rige Ridder, der ej havde sin Lige i Manddom, og som «misted' sit Liv i gode Tro», ja, det tilføjedes, for ret at gjøre Eriks Voldsgjerning klar, «Dronning Margrethe det saare kærer» (ɔ: beklager). Ud fra denne farvede Skildring opvoxede da siden den Forestilling, at Hr. A. endog havde været Margrethes Elsker. Herom vides i Virkeligheden aldeles intet, og selv det, at hun misbilligede Henrettelsen, passer ikke med hendes Optræden efter A.s Død. Som Støtte derfor kunde i det højeste anføres, at hun stiftede Sjælemesser for den afdøde baade i Lunde og Roskilde Domkirke, men dette skete kun efter tidligere Løfte til ham, der da eftergav Dronningen, hvad hun skyldte ham.

P. v. Möller, Bidrag till Hallands hist. I, 88 ff. Kr. Erslev, Dronning Margrethe S. 267. 320. *Kr. Erslev.*

Baad, Broder Svendsen, —1436, var af samme Æt som den foregaaende og vistnok en nær Frænde af denne. Han ejede Gods i Sverige og synes helt at have følt sig som Svensker. Under Erik af Pommerns Krig med Hanseaterne var han Fører

for en Fribytterskare, men faldt 1432 i Lybekkernes Hænder; Kongen udløste ham ikke af Fangenskabet, hvad der vakte megen Misnøje i Sverige. Da han ved Fredsslutningen var bleven fri, stillede han sig strax paa Engelbrecht Engelbrechtssons Side og nævnes 1436 som en af Anførerne for den svenske Bondehær, der belejrede Varberg. Efter Engelbrechts Død kom han i Strid med Karl Knutsson og blev paa dennes Befaling henrettet 1436.

Jahn, Danmark und. Unionskongerne S. 100. 130. 170 f. *Kr. Erslev.*

Baade, Peter Daniel, 1737—1823, Præst, fødtes i Throndhjem 8. Marts 1737. Faderen: Daniel B., Kjøbmand og Overvrager; Moderen: Malene Maria f. Lange. Gik i Throndhjems Skole under G. Schøning, deponerede 1755, tog Examen philos. et philol. 1756, theol. 1757. Var 5 Aar Huslærer i Norge, laa saa 1½ Aar i Kjøbenhavn for at søge, men nyttede Tiden til at studere Theologi og Naturhistorie, hvorhos han tog juridisk Examen. 1764 drog han hjem til Throndhjem, blev 1766 Hører ved Skolen, kom i Forbindelse med Gunnerus navnlig ved fælles botaniske Studier. 1768 blev han Sognepræst til Lidemark og Bjeverskov paa Sjælland. Her vandt han en Præmie for en Afhandling af landøkonomisk Indhold, ligesom han skrev en Bog om den kgl. danske Mission, der ikke blev trykt. 1784 Provst, 1785 Sognepræst til Borgund i Bergens Stift, 1792 Provst over Søndmøre. Han var af Biskop Brun anset for Stiftets dygtigste Embedsmand og tilhørte den gamle orthodoxe Skole. Som Botaniker var han anlagt paa det praktiske (Havedyrkning, Surrogater for Korn i Krigstiden). Tog Afsked ved sit Jubilæum 18. Marts 1818 og døde 25. Okt. 1823. Gift 1773 med Karen Spliid fra Jylland (antagelig Datter af Præsten Poul S. i Tem), der døde 1813.

Thrap, Bidrag til d. norske Kirkes Hist. i 19. Aarh. I. 110 ff. *D. Thrap.*

Baagøe, Carl Emil, f. 1829, Maler. Han er Søn af Skibsfører Jan Hansen B. og Dorthea Frederikke f. Hendriksen og fødtes 22. Avg. 1829 paa Christianshavn. Han viste tidlig Lyst til at tegne og blev derfor sat i Malerlære, medens han samtidig fik Adgang til Kunstakademiet. Efter at han 1848 var bleven Svend, ernærede han sig som Dekorationsmaler og øvede sig i sin Fritid som Sømaler, mest ved at studere paa Værfterne. Omsider følte han sig saa vidt, at han ganske opgav Haandværket, og fra 1855 har han udstillet som Sømaler. I 1864 havde han en mindre Rejseunderstøttelse af Aka-

demiet (400 Kr.), medens han saa vel før som senere har foretaget talrige Sørejser for sine Studiers Skyld. Han vælger gjærne rolige, venlige Motiver med stille Luft og laber Kuling, som oftest fra vore egne indre Farvande, og har for en stor Del fundet Afsætning for sine Billeder i England. I 1862 ægtede han Ida Hansine Sørensen.

Weilbach, Konstnerlex. Weilbach, Konst og Æsthetik S. 195.

Ph. Weilbach.

Bache, Christian Peter Mathias, f. 1830, Departementschef, Søn af Kancellist i Generalitetet, senere Kontrollør ved Usserød Klædefabrik Ludvig B. og Hansine f. Callesen, er født i Kjøbenhavn 14. Okt. 1830, blev 1847 Student fra det v. Westenske Institut og tog 1854 juridisk Embedsexamen. 1855 blev han ansat som Assistent i Indenrigsministeriets Landvæsenskontor, konstitueredes 1859 som Kancellist og forblev i denne Stilling, indtil Kancellistposterne ophævedes i Maj 1860, blev i Slutningen af 1861 Fuldmægtig og Expeditionssekretær i Landvæsenskontoret, konstitueredes 1868 som Chef for Kommunekontoret og udnævntes 1869 til Direktør for Indenrigsministeriets 1. Departement. Ved Siden af denne sin Hovedvirksomhed har han beklædt forskjellige andre Stillinger. Saaledes var han fra 1858—69 Docent i Landboret ved Landbohøjskolen og desuden i længere Tid Amanuensis hos Sjællands Biskop samt i Vinterhalvaaret 1865—66 konstitueret som Amtmand paa Bornholm. 1875 blev han Medlem af Direktionen for Frederiks Hospital og røgtede dette Hverv, indtil Direktionen ophævedes ved kgl. Res. af 2. Okt. 1882. Endelig har han siden Landmandsbankens Oprettelse 1871 været Regeringens tilsynshavende ved Banken. 1876 blev han Kommandør af Danebrogs 2., 1878 af dens 1. Grad. 18. Nov. 1864 ægtede han Marie Sophie Amalie Kierrumgaard (f. 25. Juli 1842), Datter af Havnekontrollør i Kjøbenhavn Hans K. og Birgitte f. Fog. *G. Kringelbach.*

Bache, Lars, 1771—1809, Færgemand, født 10. Febr. 1771, er bleven særlig bekjendt ved sin lige saa modige som uegennyttige Optræden 3. Nov. 1801, da en orkanagtig Storm hærgede Helsingørs Red, og han i sin Færgebaad sammen med 5 andre uforsagte Mænd reddede Besætningen fra et kæntret Skib. Grosserer Staal-Hagen i Helsingør, der fra Havnen bemærkede de skibbrudnes farlige Stilling, udlovede strax en Belønning af 100 Rdl. til den, som frelste dem; men B. afslog senere denne Dusør med de

Ord, at slige gjorde man ikke for Penges Skyld. Af Kongen hædredes han for sin behjærtede Opførsel med Medaillen pro meritis og 50 Rdl. aarlig i Pension, ligesom Grosserer-Societetet skjænkede ham en Sølvpokal, der endnu opbevares i Familien. Oehlenschläger og Guldberg have besunget hans Daad. I Aaret 1807 besørgede han flere Gange med stor Livsfare Depecher fra Kronborg til Kjøbenhavn. 1809 udrustede han en Kaper, med hvilken han begav sig ud Østersøen til, men kuldsejlede 6. Juni i en Byge under Stævns og mistede tillige med hele Besætningen, 14 Mand, Livet. — B. var gift med Ane Margrethe Bagge, f. 17. Maj 1771 † 20. Febr. 1857. Sønnesønner af ham ere de ndfr. nævnte Brødre Niels og Otto B.

Dansk Penning-Mag. 1835. *C. With.*

Bache, Niels, f. 1841, historisk Forfatter og Skoledirektør i Kjøbenhavn. B. fødtes 22. Maj 1841 i Roskilde, hvor hans Fader, Niels B., var Kjøbmand. Søn af ovfr. nævnte Lars B. Den opvakte Dreng kom i Metropolitanskolen, hvorfra han dimitteredes 1859. Han havde allerede fra sit 16. Aar maattet give Undervisning for at subsistere, og denne Gjerning fortsattes samtidig med, at han studerede Historie og Lovkyndighed. 1865 underkastede han sig latinsk juridisk Examen. 1872 blev han Lærer i Historie og Geografi ved Søofficersskolen. Han oversatte Arnds «Tyve Aars Historie» (2 Bind, 1871) og Lanfreys «Napoleon I's Historie» (5 Bind, 1872—77), skrev Oversigten over Tidsrummet 1855—66 i den franske Oversættelse af Allens Danmarkshistorie, var Medarbejder af «Nord. Conversationslexikon», 2. Udg., og «Forlagsbureauets Haandlexikon». Kort efter at han var bleven juridisk Kandidat, begyndte han Udgivelsen af en stor populær Nordens Historie med Illustrationer; 1. Udgave fuldendtes 1875, 2. Udgave, som den første i 5 store Bind, 1887. Det er et paa udstrakt Læsning grundet Arbejde i en jævn, rolig og klar Form. — 1886 blev B. Direktør for de private Skoler i Kjøbenhavn. 25. Jan. 1879 ægtede han Marie Hornemann, Datter af Dr. med. E. H. *H. Schwanenflügel.*

Bache, Niels Simon, 1748—95, Gartner, fødtes 15. Marts 1748 af Bondeæt i Knudstrup i Aarhus Stift, uddannedes i Havebruget, bl. a. ved Rejser og fleraarigt Ophold i Holland (Amsterdam) og England (Sion-House og Kew Gardens), samt ansattes 1. April 1780 som Gartner ved den kgl. botaniske Have ved Charlottenborg i

Kjøbenhavn, i 1793 ved Frederiksborg Slotshave og i 1794 som Gartner og Slotsforvalter ved Charlottenlund, hvor han døde 7. April 1795. I Anledning af nogle af N. D. Riegels og N. Tønder Lund offentliggjorte Angreb paa Forholdene i den botaniske Have udgav B. i 1787 og 1788 et Par Modskrifter, af hvilke det sidste — 52 Sider i 4to — indeholder adskillige gode Oplysninger og ret træffende Bemærkninger. Der findes imidlertid, i Følge E. Warming, «Dansk botanisk Litteratur» 1881, Ytring af Formodning om, at den egentlige Forfatter er Professor Chr. Friis Rottbøll. Flere mindre Afhandlinger fra B.s Haand offentliggjordes i Almanakker paa Foranstaltning af Landhusholdningsselskabet, af hvilket han var et virksomt Medlem.

Physicalsk Bibl. V (1795) S. 206 ff. *Tyge Rothe.*

Bache, Otto, Maler, f. 1839. B. er Søn af Kjøbmand Niels B. og Emilie Kirstine f. Winther og født i Roskilde 21. Avg. 1839. Efter at Forældrene i 1844 vare flyttede til Kjøbenhavn, begyndte han allerede i sit 11. Aar at tegne paa Kunstakademiet og lærte samtidig at male hos Marstrand, som netop i de Aar stod i sin Kunsts rigeste Blomstring. I 1857 fik B. Akademiets store Sølvmedaille, svarende til det nuværende Afgangsbevis, og Aaret efter udstillede han sit første selvstændige Billede, et Portræt af sin Fader. Det viste sig snart i hans Valg af Æmner, at han med Forkjærlighed dvæler ved Dyrenes Færd, helst ved deres Liv i fri Luft, selv om han ikke alene i Portrætter og mindre Figurbilleder, men i de senere Aar ogsaa i større historiske Kompositioner hævder sin Plads som Fremstiller af Mennesket. I 1863 fik han den Neuhausenske Præmie for «Husdyr i Bondegaarden», og Aaret efter kjøbte den kgl. Malerisamling «En Æltevogn ved et Teglværk i Jylland», hvori ligeledes Landlivet og dets Dyr, her den ufortrødne graa Oxe, vare Hovedgjenstanden, medens det humoristiske «Grævlingehund med Hvalpe» (Tombolaen, 1866) var et fra Opfattelsen og Udførelsen lige virkningsfuldt Interiør fra Dyrelivet. S. A. drog han med Akademiets Rejseunderstøttelse til Paris, hvis daværende Kunst, hvori en alvorlig Formfølelse paa en glimrende Maade forbandt sig med den største Frihed i Stemning og Farve, i høj Grad paavirkede hans allerede i Marstrands Skole udviklede maleriske Foredrag, og to saa kraftig udførte Billeder som «Karreheste» og «Franske Omnibusheste i Stalden» (1867—68) vidnede om hans Fremskridt. Sit andet Rejseaar tilbragte B. i Italien, og efter

Hjemkomsten ægtede han (1868) Clara Charlotte Elise Haagensen, en Datter af Skræddermester H.

Med «En Frokostscene», et lille Billede med en kvik ung Dame og en stor Hund, ualmindelig muntert i Farvevirkningen (1870), «Hundene skal have Mad», nogle legemstore Portrætter, f. Ex. Hilkers, og det med mange hele Figurer med Aftenbelysning udførte «Portrætgruppe af Familien Ræder», der i 1872 vandt Udstillingsmedaillen, var hans fremragende Plads i den yngre Kreds af Kunstverdenen saa givet, at Akademiet samtidig optog ham til Medlem 23. April 1872.

Af hans mange senere Arbejder kan fremhæves «Efter Vildsvinejagten» (den kgl. Malerisamling, 1876), «Et Kobbel Heste uden for en Kro», med Dyrene næsten i Legemsstørrelse og med, som saa tit i B.s Billeder, et virkningsfuldt Landskab som Baggrund (Kongens Privatsamling, 1878), «Vintermorgen ved Børsen», med en træffende valgt diset Luftvirkning over og om de talrige Figurer (1881), «De sammensvorne efter Erik Glippings Drab» (Nationalmusæet p. Frederiksborg, 1882), «Slutning af Parforcejagten paa Frijsenborg» (1884), med en Mængde Portrætfigurer, «Køerne drives ud af Stalden; Morgen sent i Oktober», med Dyrene i Legemsstørrelse (den kgl. Malerisamling, 1883) og endelig «Christian IV's Kroningstog» (Nationalmusæet p. Frederiksborg, 1887), hans største og betydeligste Værk. I hele denne Række Billeder, der kun er et ringe Tal af, hvad han har malet, støttes den sunde, energiske Udførelse af en stedse mere udviklet Sans for en Farvevirkning, hvori Kraft parres med Finhed.

Müller, Nyere dansk Malerkunst. Weilbach, Konstnerlex. *Ph. Weilbach.*

Bache, Tollef Olsen, 1770—1848, Handelsmand, Lægprædikant, født i Maj 1770 i Rollag i Numedal, hvor Faderen, Ole Bakke, og Moderen, Anne, vare Bønder. Han overtog Forældrenes Gaard 1796 efter i nogen Tid at have drevet Kramhandel. Han havde et muntert Sind indtil 1798, da han kom til alvorlig Eftertanke ved Paavirkning af den omrejsende Haugianer Søren Røer. Han var 1797 bleven Lensmand, men det hindrede ham ikke fra at gjøre Prædikerejser, bl. a. til Hallingdal, hvor han blev arresteret, men atter frigiven. 1802 traf han paa Eker Hans Hauge, der gjærne vilde have en af sine Venner bosat i Drammen og foreslog B. at tage Borgerskab her som Kjøbmand. Han flyttede da til Drammen i Febr. 1803 efter at have frasagt sig Lensmandsombudet,

begyndte at handle, og hans Hus blev Samlingsstedet for Hauges Venner i Byen og de omrejsende Prædikanter, blandt hvilke han nød megen Anseelse som en begavet og ualmindelig dygtig Mand af en selvstændig Karakter og en fast Vilje, der stundum tog sig ud som Stivsind. Han blev Aarsag til den første Splittelse blandt Hauges Venner, hvis Samfund havde holdt sig fast organiseret ved gjensidig aandelig Paavirkning og timelig Understøttelse. Han levede i et ulykkeligt Ægteskab og vilde skilles for at indtræde i et nyt. Det gik ikke, medens Hauge levede, men da denne var død (1824), satte han sin Vilje igjennem, og der blev en stor Strid. Den blev ham til sidst uudholdelig, og han flyttede 1833 til sin Gaard Valle i Lier, hvor han døde 22. Jan. 1848. Skjønt vel de fleste af Hauges Venner vare blevne hans Modstandere, var det aldrig hans Mening at bryde Samfundet, hvilket han viste ved at optræde offentlig til Hauges Forsvar mod Professor S. J. Stenersens kritiske og omhyggelige Fremstilling af hans Liv og Virksomhed (1828). Den Smaahandel, hvormed han 1803 var begyndt, forlod han snart og blev Trælasthandler noget før 1813. Ved sin Dygtighed kæmpede han sig igjennem de sørgelige Aar under og efter Krigen, og da han trak sig tilbage, overlod han sit Handelshus i blomstrende Forfatning til sine Sønner. Hans Formue ansloges ved hans Død til noget over 300000 Kr. Gift 1. 1796 med Guri Sæbjørnsdatter (f. 1781, † i Botne 14. Febr. 1837); 2. med Anne Halvorsdatter Vister fra Tune i Smaalenene og Enke efter en Bonde paa Gundhus i Modum (f. 1778, † i Lier 14. Nov. 1858 efter samme Aar at være udtraadt af den norske Kirke).

Halvorsen, Norsk Forf. Lex. *D. Thrap.*

Bachmann, Hans, 1752—1841, Officer, er født paa Vellinggaard ved Vejle 18. Okt. 1752 og Søn af Overførster, Jægermester Peder B. og Kirstine Benedicte f. Kruse (f. 28. Juli 1725 † 8. Okt. 1755). B. blev efter at have faaet sin første militære Uddannelse som Kadet ved Livregiment Ryttere 1772 ansat som Sekondlieutenant i samme Regiment, ved hvilket han i 60 Aar forrettede aktiv Officerstjeneste, og hvor han gjennemløb alle Graderne lige til Generalmajor og Chef — et Særsyn selv i hine Dage, hvor Officererne vare langt fastere knyttede til Afdelingen end nu. 1777 blev han saaledes Premierlieutenant, 1786 Ritmester og 3 Aar efter Eskadronschef, 1795 Major, 1804 Oberstlieutenant, 1809 Oberst og Aaret efter Regimentschef, 1812 Generalmajor. I den store Hær,

som Frederik VI i Slutningen af 1813 samlede ved Lille Bælt, kommanderede han Rytterbrigaden i 1. Armédivision, i 1814 kommanderede han 2. Brigade af det til Rhinen marcherende Kardorffs Korps og i 1815 1. Brigade i Auxiliærkorpset under Frederik af Hessen, der drog ind i Frankrig. Han vedblev at være Chef for sit Rytterregiment, der i 1816 fik Navn af Livregiment Kyrasserer, indtil 1831, da han stilledes à la suite, og der overdroges ham Kommandantposten i Slesvig og Gottorp, som han beklædte til sin Død. 1832 udnævntes han til Generallieutenant.

B. var en sjælden duelig, nidkjær og erfaren Officer, der i alle Stillinger viste sig sin Post voxen. Kongen hædrede ham ved flere Lejligheder og lod ham 1823 til Løn for hans Fortjenester optage i den danske Adelsstand, i hvilken hans Adoptivsøn, Sekondlieutenant J. N. Fürsen, der Aaret efter ægtede Datteren Juliane, ligeledes indlemmedes under Navn af Fürsen-Bachmann. 1826 udnævntes han til Storkors af Danebrog. Han døde i Slesvig 22. Nov. 1841, og hans Enke, Margrethe Cathrine Caroline f. Fürsen, døde 20. Juli 1845. *S. A. Sørensen.*

Bacmeister, Lucas, 1530—1608, Hofpræst, var født i Lüneburg og uddannet i det derværende Lycæum under den berømte Skolemand Lucas Loss; studerede siden i Wittenberg; blev 1552 «Undertugtemester» paa Koldinghus for Kong Christian III's yngre Sønner, Magnus og Hans. Denne Stilling indtog han til vedkommendes fulde Tilfredshed indtil April 1556, da han vendte tilbage til Wittenberg. Han studerede nu først en Tid Jura, men opgav dog siden dette Studium for udelukkende at hellige sig til Theologien. Tog 1558 Magistergraden med megen Berømmelse, hvorpaa han efter Christian III's Død af Enkedronning Dorothea 1559 kaldtes til hendes Hofprædikant paa Koldinghus. Aaret efter ægtede han Johanne, Datter af den kgl. Livlæge, Professor Jacob Bording, i hvilken Anledning Professorerne i Kjøbenhavn overrakte en Sølvkande som Universitetets Brudegave til det unge Par. Da B. mødte adskillig Modstand i Enkedronningens Omgivelser, modtog han 1562 en Plads som Professor i Theologien og Præst i Rostock. Melanchton havde allerede 1560 anbefalet ham til denne Stilling med de Ord: «Han er gudfrygtig, vellærd, forstandig, fredelskende og er tilbøjelig til at arbejde ved et Universitet». Der siges, at Frederik II 1563—64 søgte at drage ham paa ny her til Landet ved Tilbud om en Plads som Professor ved Kjøbenhavns Universitet

og Hofpræst; men denne Efterretning er dog ikke tilstrækkelig afhjemlet. Vist er det derimod, at B. 1572 var i Kjøbenhavn som Deltager i Festlighederne i Anledning af Frederik II's Bryllup med Sophie af Meklenborg, og at han i ikke ringe Grad nød Kongens Tillid. En Række unge danske Adelsmænd vare fra Tid til anden optagne i hans Hus i Rostock og betroede til hans Vejledning som Tyge Brahe (1566), Christian Friis til Borreby (1566—71), Frederik Rosenkrantz (1584), Frederik Skovgaard (1587) o. a. I Aaret 1592 blev B. Superintendent i Rostock. Døde 9. Juli 1608.

Moller, Cimbria lit. II, 46 f. Zwergius, Siell. Clerisie S. 476 f. Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621. Krabbe, Die Universität Rostock S. 637.

H. F. Rørdam.

Bachoff v. Echt, Johan Friedrich, 1710—81, Diplomat, tilhørte en meget gammel limburgsk Adelsslægt, hvoraf en Gren tidlig nedsatte sig i Køln, men paa Grund af Overgang til Protestantismen maatte forlade denne By og søge et nyt Hjem i Preussen og Sachsen, hvor den endnu er bosiddende i det altenburgske. I Køln indtog Familien en fremragende Plads i det rige Handels-Patriciat, adskillige af dens Medlemmer udmærkede sig som Videnskabsmænd (Retsvidenskab, Medicin), og andre kæmpede tappert under Gustav Adolfs og Frederik II's Faner.

J. F. var født i Gotha, hvor hans Fader, der af Kejseren var udnævnt til Rigsfriherre og Rigshofraad, besad betydelige Godser. Efter at være indtraadt i dansk Tjeneste udnævntes han i 1736 til Resident i Petersborg og i 1740 til Gesandt sammesteds, hvorfra han i 1743 forflyttedes til Wien. I denne Gesandtskabspost, med hvilken han tillige fra 1744 til 1752 forbandt Repræsentationen ved Rigsforsamlingen i Regensburg, forblev han til sin Død 24. Jan. 1781. Han giftede sig i 1756 med Komtesse Ronow fra Brunsvig. Han var dansk Etatsraad, senere Gehejmekonferensraad og Ridder af Danebrog, og af Kejseren ophøjedes han i den rigsgrevelige Stand. — Han var ikke nogen meget fremragende Diplomat, men grundig bekjendt med tysk Statsret og meget flittig, saa at hans Indberetninger beløbe sig til o. 3000 Numre.

Hans Broder *Ludvig Heinrich B. v. E.,* 1725—1792, virkede ogsaa som dansk Diplomat. Først var han Gesandt i Madrid fra Marts 1758 til Febr. 1760. Derefter akkrediteredes han ved Rigsforsamlingen i Regensburg, først som tilforordnet Gehejmeraad Christopher Moltke, hvis Datter han havde ægtet 1749, senere som selvstændig Minister. I 1768 tog han Afsked der fra, men i 1776

indtraadte han paa ny i dansk Statstjeneste og udnævntes til Gesandt i Dresden efter først at være bleven naturaliseret i Henhold til Indfødsretsloven af 1776. Paa Grund af Svagelighed opholdt han sig kun lidet i Dresden, i det han mest levede paa Broderens Gods Romschütz i Sachsen-Altenburg, indtil han 20. Febr. 1778 tog Afsked. — Han blev dansk Gehejmeraad og Ridder af Danebrog. Han var ubetydelig som Diplomat, og hans faa Bidrag til Litteraturen have intet Værd.

Familiepapirer. Worm, Lex. ov. lærde Mænd III, 895. *P. Vedel.*

Baden, Christen Hansen, —1618, var en Søn af den nedennævnte Hans Lauridsen B. til Nørgaard. Om hans Fødsel og Ungdom haves ingen Efterretninger; i Aaret 1590 blev han Hofjunker, men hans Tjeneste ved Hove fik 2 Aar efter en brat Afslutning, i det han maatte rømme Landet, fordi han i Duel havde dræbt en anden Adelsmand, Peder Rud. Uagtet Drabet synes at være sket af Nødværge, førte Forhandlingerne mellem hans Frænder og den dræbtes Slægtninge om Forlig i adskillige Aar ikke til noget Resultat, og først i 1598 kunde han ved Kongens Mellemkomst opnaa et frit Lejde til at vende hjem. Efter i Kalmarkrigen at have gjort Tjeneste som Lieutenant og som Befalingsmand paa Borkholm paa Øland blev han 1612 forlenet med Kronborg og 1618 tillige med Svenstrup Len; men allerede 4. Dec. sidstnævnte Aar døde han ugift og blev begraven i St. Olai Kirke i Helsingør. Han skrev sig til Nørgaard paa Laaland, men blev dog vistnok først Ejer af denne Gaard ved sin Moders Død 1616. C. H. var den sidste Mand af den adelige Slægt Baden.

Danmarks Adels Aarbog 1884, S. 43. *Thiset.*

Baden, Gustav Ludvig, 1764—1840, Historiker og Jurist. Han fødtes i Altona 29. Febr. 1764, hvor hans Fader Jacob B. (se ndfr.) da var Rektor; da denne senere i en Aarrække var Rektor ved Helsingørs Latinskole, nød B. sin Skoleundervisning i denne og blev fra den 1780 dimitteret til Universitetet; 1784 blev han juridisk Kandidat og tilbragte derefter nogen Tid hos sin Farbroder Torkil B. (se ndfr.) paa Baadesgaard paa Laaland. Hans Hensigt var der fra at vende tilbage til Kjøbenhavn og ved Rejsestipendier at fortsætte sine Studier i Udlandet; var dette hans Ønske blevet opfyldt, var hans Livs Bane maaske bleven en ganske ...len, end den blev; nu fik hans Planer en anden Retning, da

han paa Laaland forlovede sig med Francisca Margrethe Ramus, f. 20. Sept. 1763, Datter af Provst Christian R. i Stokkemarke, og det gjaldt nu for ham at komme i en saadan Stilling, at han kunde gifte sig. 1786 erhvervede han Bestalling som Overretsprokurator, og Aaret efter fik han Embedet som Herredsfoged i Laalands Nørre Herred; 19. Sept. 1789 ægtede han da sin forlovede. Det følgende Aar forflyttedes han til Lemvig som Byfoged samt Foged og Skriver i Skodborg-Vandfuld Herreder, en Forflyttelse, der den Gang af Slægt og Venner betragtedes som næsten en Ulykke formedelst Lemvigs fjærne Beliggenhed; i de faa Aar, B. var her, havde han især sin Opmærksomhed henvendt paa at afhjælpe de med de jævnlige Strandinger forbundne Uordener. Sin videnskabelige Virksomhed begyndte han i disse Aar med en Afhandling om «Tabet af Oldtidens Agt for Thingene», og 1793 erhvervede han den juridiske Doktorgrad i Kiel. Allerede 1794 kom B. tilbage til Laaland som Borgmester i Nakskov og Herredsfoged i Sønder Herred, hvortil 1795 knyttedes Embedet som Vice-Landsdommer i Laaland og Falster. Virksom, som B. var, tog han her Initiativet til Fjordens Opmudring og gav Stødet til en bedre Postforbindelse mellem Nakskov og Kjøbenhavn; som Herredsfoged var han saa heldig at opdage en vidt forgrenet Tyvebande, der i flere Aar ustraffet havde drevet sit Uvæsen.

Aar 1800 blev B. Herredsfoged i Bjærge, Aasum og Vinding Herreder i Fyn samt fra 1805 tillige Birkedommer og Skriver ved Ulriksholm og Østergaard, hvilke Embeder han bestyrede indtil 1816, da Ønsket om en roligere Stilling bevægede ham til at ombytte dem med Embedet som By- og Raadstueskriver samt Notarius publicus i Odense, hvortil, meget mod B.s Forventning, knyttedes Funktion som anden Raadmand, der var ulønnet. Forretningerne bleve derfor langt omfangsrigere, end han havde formodet, og dette i Forbindelse med hans Uoverensstemmelse med den øvrige Magistrats Anskuelser i Henseende til de til Byens Opkomst nødvendige Foranstaltninger gjorde Stillingen saa utaalelig for B., at han 1818 søgte og opnaaede det baade ved Forretninger og Indtægter mindre Embede som Birkedommer og Birkeskriver i Hørsholm. Lykken havde nu omsider smilet til ham: vel var det aldrig lykkedes ham at komme i en videnskabelig Stilling, som hans Studier havde gjort ham mest skikket til, men Embedet var ikke større, end at han ved Hjælp af en Skriverdreng kunde besørge det og endda have Fritid til Studeringer, og Kongen gav

ham et personligt Tillæg af 400 Rdl. med Forpligtelse til at anvende sit Otium til Studier i Fædrelandets Historie.

B. mente nu at kunne tilbringe Resten af sit Liv i Ro, men dette Haab skulde blive til intet; to Ting vare Skyld heri, hans Pengeaffærers Uorden og hans Stridbarhed. Det siger sig selv, at en Mand, der ved Siden af betydelig Embedsvirksomhed var saa hengiven til Studier som B., ikke kunde overkomme begge Dele i lige høj Grad, og da hans største Interesse var hos Studierne, gik det ud over Embederne. Dette viste sig ikke saa meget ved hans Udførelse af Forretningerne — thi hvor han kom, satte han sig med Iver ind i de lokale Forhold og tog Initiativet til Forbedringer — som i Bestyrelsen af de offentlige Midler, der vare ham betroede; han var hele sit Liv komplet ukyndig i Pengeforhold — intet Under da, at de kom i den største Uorden, saa meget mere som hans Mangel paa Evne til at holde dem i Orden let benyttedes af hans underordnede. Allerede medens han var i Odense, solgtes hans kostbare Samling af Bøger og Haandskrifter til Dækning af Gjæld, et Tab, der ramte ham haardt; han vilde heller miste et af sine Børn end sit Bibliothek, havde han en Gang ytret. Gjælden voxede imidlertid stadig og havde 1820 naaet en Størrelse af 8000 Rdl., men maaske var det lykkedes ham som andre at opnaa en Akkord med Kancelliet, hvis ikke hans usalige Stridbarhed havde skadet ham. Denne var et Hovedtræk i hans Karakter, som Modgangen yderligere udviklede; heftig og bidende vittig, som han var, tæmmede han sjælden sin Tunge, og dette blev Anledningen til hans Ulykke. Da han nemlig som Justitsbetjent i Hørsholm havde god Lejlighed til at lære Kystpolitiet at kjende, og han fandt dette unyttigt, hvilket han ytrede i et lille Skrift, blev han meget koldt modtaget ved en Avdiens hos Kancellipræsident Kaas, der i Forvejen lige saa lidt som Ørsted var ham venlig sindet; en heftig Disput om dette Politis Nytte udspandt sig, og til sidst ytrede B., at den eneste Nytte, *han* kjendte af det, var den, at dets Avtoriteter fra første Haand fik Synet af de mange smukke skaanske Bønderpiger. Faa Dage efter, i Avg. 1820, blev B. suspenderet fra sit Embede og Aktion anlagt imod ham til Betaling af hans Embedsgjæld. Skjønt hans Svoger, Professor Chr. Ramus, tilbød at stille Sikkerhed for største Delen af Gjælden og anvendte hele sin Indflydelse for at faa Suspensionen hævet, ja endog gik til Kongen selv, var Kancelliet ubønhørligt; en Mand som B., hvis frimodige Udtalelser længe havde været det ubehage-

lige, slap det ikke, naar det først havde Lejlighed til at komme ham til Livs. Samtiden havde derfor ogsaa det Indtryk, at man gik strængere til Værks mod B., end man ellers plejede i lignende Tilfælde. Aktionen mod ham gik sin Gænge, og, da personlig Arrest truede B., greb han i Efteraaret 1822 til den fortvivlede Udvej at flygte til Hamborg, hvorfra han med en svensk Skipper rejste til Christiania; utrættelig i Arbejde søgte og fik han her, især ved Justitiarius J. C. Bergs Indflydelse, Beskæftigelse i Rigsarkivet, ligesom han i det hele blev meget vel modtaget af de norske Lærde, om han end ogsaa her stødte mange fra sig ved sit heftige Væsen. Men længe varede det ikke, inden han, trods en højtidelig Forestilling til den norsk-svenske Konge, maatte finde sig i at blive udleveret og ført tilbage til Kjøbenhavn som Fange. Efter sin Sædvane vedblev han i Fængselet sine Studeringer fra den tidlige Morgen. Det var 2. Bind af «Smaa Afhandlinger og Bemærkninger fornemmelig i Fædrenelandets, Middelalderens og den kristne Kirkes Historie», som han efter sin Forlæggers Ønske samlede til Udgivelse. Denne Bog udkom 1824 og skulde gjøre B.s Ulykke fuldstændig; paa flere Steder havde han nemlig i den udtalt sig saa skarpt mod Kristendommen, at Kancelliet — efter Biskop Münters Angivelse — fandt sig foranlediget til at lade B. tiltale derfor. Ved Overrettens Dom blev B. dømt til Embedsfortabelse og 3 Aars Landsforvisning, hvilken sidste dog ved Højesterets Dom af 13. Nov. 1824 formildedes til et Aars Statsfængsel (i Citadellet); hans Gjæld blev afgjort ved Ramus' Tilbud og Sammenskud af danske og norske Venner. At han for Resten af sit Liv var under Censur, er selvfølgeligt.

Da Fængselsaaret var overstaaet, var B. fri, men uden Subsistensmidler, ikke en Skillings Pension. Han tog Bolig i Kjøbenhavn og levede af, hvad hans litterære Arbejder indbragte, og af, hvad hans Døtre kunde fortjene ved Haandarbejde; hans svagelige Hustru døde 16. Febr. 1831. Som rimeligt er, var det et tarveligt Liv, og Pengene forstod B. ikke at holde paa; havde han nogen, gik han paa Konditorierne for at traktere sin Yndling, en lille Datterdatter, han havde i Huset, eller han kjøbte Lamper for dem, hans største Passion. Enkelte Velyndere af ham lode ham tilflyde nogen Understøttelse, og af dem maa især nævnes, foruden Ramus, Konferensraad Nicolai Abraham Holten, Gehejmestatsminister, Greve Frederik Moltke og en Kobbersmed Nyeholm. B. døde 25. Avg. 1840.

B.s Karakter var en mærkelig Sammensætning; han havde

arvet sin Faders koleriske Temperament og sin Moders skarpe Natur; med Had til al Adel- og Præstevælde forbandt han høje Tanker om den studerede Stands Overlegenhed over den ustuderede; han var stolt af sin lærde Slægt, og det var ham en bitter Skuffelse, at dens gamle Navn i Videnskaberne ingen Arvetager havde. Hans Afsky for Despoti fra oven hindrede ikke, at han som Embedsmand behandlede Bønderne som deres Behersker, og for en Menneskealder siden kunde man endnu i Fyn fortælle adskillige Historier om, hvorledes han paa sine Embedsrejser udskrev Proviant til at tage med hjem; som et Bevis paa, hvor lidet han var afholdt i Fyn, kan ogsaa anføres en Anekdote om, hvorledes en Mand, der i Fremmedbogen i Langeskovs Kro fandt hans Navn «Landsdommer Baden», der over tegnede en Galge med Paaskrift: «her i hænger Raden».

Fra sin mødrene Slægt havde han arvet Lysten til Soldaterstanden, og kun Forældrenes bestemte Modstand hindrede ham i at blive Officer; tidlig tvungen ind paa Embedsvejen betragtede han sig som Offer for en ubønhørlig Skæbne, der ikke tillod ham helt og holdent at hengive sig til sin højeste Interesse, Studiet af Historien. Fra sin Ungdom af anvendte han paa dette al den Tid, som Forretninger levnede ham — og mere endnu —, med Pen i Haand studerede han stedse, og med Jærnflid granskede han Kilderne til Fædrelandets Historie, stadig excerperende, hvorved hans Øjne svækkedes stærkt, og hans Haandskrift blev næsten ulæselig. Det er en lang Række Arbejder, som blev Frugten af disse hans Studier. 1797 udgav han «Det danske Riges Historie», der vandt saa megen Anerkjendelse, at den blev oversat paa Tysk og efter Hegewisch's Anbefaling anvendtes ved flere Skoler i Hertugdømmerne. 1804 efterfulgtes den af «Det norske Riges Historie», der er 2 Gange oversat paa Svensk (1817 og 1851). Utallige vare hans Bidrag til Tidsskrifter, dels Recensioner, dels smaa polemiske Indlæg, dels større Afhandlinger i Fædrelandets Historie, af hvilke han samlede de betydeligste i 3 Bind (1820—22) under Titel «Afhandlinger i Fædrenelandets Kultur-, Stats-, Kirke- og Litterærhistorie», der efterfulgtes af de ovenfor omtalte «Smaa Afhandlinger osv.» i 2 Bind. I disse Afhandlinger nedlagde han et stort Fond af Lærdom og behandlede Æmner, der hidtil for en stor Del vare oversete; hans Oplysninger om Postvæsenets Historie, om Øresundstolden, om Levemaaden, om Sæderne og Oplysningen, om Klædedragten, om Hesteskoens Historie (for hvilken Videnskabernes

Selskab belønnede ham med sin Sølvmedaille) o. m. fl. indeholde saa mange Bidrag til dansk Historie, at Nutidens Forskere altid ville kunne lære meget af ham; selv Æmner som Musikkens og Lægevidenskabens Historie fandt i ham en Dyrker. Af andre betydeligere Arbejder bør nævnes hans Karakteristiker af de oldenborgske Konger og hans Skrift om Griffenfelds Fortjenester. Hans Livs Hovedarbejde blev dog en udførlig «Danmarks Riges Historie», som han 1829—32 (med Understøttelse af Samfundet til den danske Litteraturs Fremme) udgav. Man maa forbavses over, at en Mand i hans Alder i Løbet af 4 Aar kunde udarbejde det 5 Dele stærke Værk; men her kom de Excerpter, han havde reddet af sit Bibliothek, ham til god Nytte; da Værket slutter med Christian VI's Død, fortsatte han det efter en anden Plan i Frederik V's og Christian VII's Regerings Aarbøger (1832 og 1833). Endnu maa nævnes et saadant Flidsarbejde som «Dansk-norsk historisk Bibliothek» (1815) og «Dansk juridisk Ordbog» (1822). Ogsaa den danske og norske Lovkyndigheds Historie behandlede han i et særligt Skrift (1809).

B.s svage Side som Forfatter var hans Mangel paa Kritik, som forledte ham til de besynderligste Fejltagelser og ofte lod ham drage de mærkværdigste Slutninger af de Fakta, han fortalte. Hans Ensidighed i hans Had til Adel og Præster præger sig des værre alt for meget i hans Skrifter og har haft til Følge, at han i Almindelighed sammenstilles med N. D. Riegels, et Fællesskab, der dog ingenlunde vilde have tiltalt B., og det med rette; thi vel var Bitterheden fælles for dem begge, men Riegels' Ondskab og grove, bevidste Usandfærdighed var han ene om. Hvad der har været en stor Hindring for B.s Skrifters Udbredelse, er hans Sprog; det er i høj Grad knudret og bærer alt for stærke Mærker af den latinske Stil til, at det kan kaldes godt Dansk; han havde ganske vist Sans for Sprogets Renhed, men dette viste sig uheldigvis kun deri, at han erstattede mange fremmede Ord med selvlavede danske, der vare uforstaaelige. De utallige Digressioner, som mispryde hans Skrifter, gjorde dem heller ikke mere indbydende; de indeholde ofte skarpe Udfald mod hans samtidige, men tit ogsaa interessante Bemærkninger og Anekdoter. At B. paa Grund af disse mange, man maa indrømme oftest umotiverede, Sidehug kom paa Kant med al Verden, er naturligt; mærkeligt er det derfor, at det kgl. danske Selskab 1813 valgte ham til Medlem, en af de sparsomme Hædersbevisninger, der faldt i hans Lod.

De, der endnu kunne huske B., mindes ham som en temmelig lille, gammel Mand, hvem Arbejde og Livets Modgang havde krøget; et Portræt fra hans Ungdom fremstiller ham som en særdeles smuk Mand med et frejdigt og tiltalende Udtryk i de fine Træk.

G. L. Badens vigtigste Levnetsomstændigheder, 1836. Erslew, Forf. Lex. (Norsk) Hist. Tidsskr. I. Daae, Breve til Nyerup S. 56. 66. (Norsk) Illustr. Nyhedsblad 1865. *G. L. Wad.*

Baden, Hans Lauridsen, —1566, Admiral. H. L. B. til Oddenstrup og Nørgaard, Søn af Væbneren Laurids Jensen til Oddenstrup, hørte i sin Ungdom til de Adelsmænd, som maatte opvarte Kong Christian II paa Kalundborg; senere forlenedes han først med Ramløse paa Sjælland, som han fik 1551 efter sin Fader, siden med Brunlavg i Norge 1561. Ved sit Giftermaal med Karen Gyldenstjerne, Datter af den ansete Rigsraad Knud Pedersen G. til Tim og Fru Sidsel Ulfstand, Søhelten Jens Holgersens Datter, kom han ind i Højadelens Kreds. Ved Udbruddet af Syvaarskrigen 1563 var han Skibshøvedsmand under Peder Skram. Han deltog med Hæder i Herluf Trolles Kamp med den svenske Flaade under Rostock 1565 og fik efter Otte Ruds Tilfangetagelse 7. Juli s. A. Kommandoen over 10 danske og lybske Skibe; men i Sept. Maaned maatte han trække sig tilbage i Øresund for en overlegen svensk Flaade. Det følgende Aar blev han Overadmiral over den samlede dansk-lybske Flaade, 36 Skibe stærk, med hvilken han 29. Juni 1566 løb ud fra Kjøbenhavn og forfulgte den svenske Flaade, som under Anførsel af Clas Christerson Horn havde lagt sig ud for Amager. I henved en Maaned var den danske Flaade Eneherre i Østersøen. 26. Juli stødte Flaaderne paa ny paa hinanden mellem Øland og Gulland. En heftig Kamp fandt Sted, dog uden afgjørende Resultat. For at begrave den faldne Underadmiral Christoffer Mogensen ankrede den danske Flaade op under Visby. Imod sine erfarne Skibsføreres Raad og trods Lensmanden paa Visby, Jens Billes Advarsel blev han liggende her under Gullands aabne, klippefulde Kyst i 2 Nætter og bærer saaledes Ansvaret for den frygtelige Ulykke, som ramte den danske Flaade Natten mellem 28. og 29. Juli. I en forfærdelig Storm forliste her 11 danske og 3 lybske Skibe med mellem 6 og 7000 Mand. H. L. B. maatte selv med Livet bøde for sin uforstandige Trods, der paaførte hans Fædreland

et saa uhyre Tab, at den danske Flaade i Resten af Krigen ikke kunde holde Søen. Han ligger begravet i St. Marie Kirke i Visby.

Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie. Rørdam, Hist. Kildeskrifter II.

Mollerup.

Baden, Jacob, 1735—1804, Kritiker, Sprogmand, blev født i Vordingborg 4. Maj 1735. Hans Fader, af samme Navn, var Rektor ved Latinskolen dersteds; hans Moder, Else Jacobine f. From, var Datter af Amtsforvalter F. paa Antvorskov. Kun 2 Aar gammel mistede han sin Fader, men blev opdraget med inderlig Omhu af sin dygtige Moder, hvem han stedse bevarede i den kjærligste Erindring og villig Erkjendelse af, hvor meget han skyldte hende med Hensyn til hele sin Udvikling. I sit 15. Aar dimitteredes han til Universitetet fra sin Fødebys Skole, og hans Moder opgav sit gamle Hjem i Vordingborg for at følge ham til Kjøbenhavn. Ved Yndest hos den theologiske Professor Holm fik han snart efter Kommunitet og senere Plads paa Ehlers' Kollegium, efter at han havde underkastet sig theologisk Embedsexamen. Med offentlig Understøttelse tiltraadte han 1756 en Udenlandsrejse, som først førte ham til Gøttingen, hvor navnlig Michaelis øvede Indflydelse paa ham og gav ham forøget Lyst til Studiet af de gamle Sprog, ligesom denne lærde ogsaa gav ham den første Smag for de skjønne Videnskaber. Gøttingens Besættelse af de franske i Syvaarskrigen fandt netop Sted under B.s treaarige Ophold her. Fra Gøttingen rejste B. til Leipzig, hvor han navnlig blev tiltrukket af Gellert og Ernesti. Gellerts Forelæsninger over det tyske Sprog og den nøjere personlige Omgang med denne Digter fik blivende Betydning for hele hans Fremtid.

Efter henved et Aars Ophold i Leipzig vendte B. hjem 1760, underkastede sig Magistergraden i Filosofi og indbød ved et Program «om den Ære, et Folk kan have af at dyrke de skjønne Videnskaber,» til Forelæsninger over disse Videnskaber, ligesom han ogsaa læste over det tyske Sprog. Men det var en Brydningens Tid her hjemme. To Partier stode skarpt over for hinanden. Den ældre Sneedorff stod i Spidsen for det ene, der hos de unge studerende vilde vække Smagen for Studiet af det skjønne; men dette Parti var kun faatalligt, medens disse Studier for de fleste lærde vare forhadte eller mistænkte som skadende det alvorlige og grundige Universitetsstudium; man saa med skjævt Blik til dem, der vendte hjem fra det nymodens Leipzig. B.s begyndte Løbebane var derfor ikke gunstig til at skaffe ham videre Befordring;

men hans Dygtighed maatte dog skaffe ham Anerkjendelse. 1762 blev han Rektor ved Pædagogiet i Altona. Kort før sin Afrejse fra Kjøbenhavn ægtede han 4. Febr. 1763 sit Søskendebarn, Sophie Louise Charlotte Klenow, bekjendt som Romanforfatterinde (s. nedenst. Art.). Pædagogiet var i stort Forfald, og Embedets Indtægter meget knappe. Intriger af Basedow, der den Gang levede i Altona og blandede sig ind i hans Gjerning, bidroge ikke mindst til at gjøre ham kjed af denne Stilling. 1766 forflyttedes han da til Konrektoratet i Helsingør. I Altona-Perioden udgav B. adskillige mindre Arbejder: en tysk Oversættelse af Sneedorffs Breve, en dansk Grammatik med Chrestomathi, en græsk Grammatik, Oversættelse af Tacitus Agricola og af Xenofons Cyropædi, til hvis Trykning Reverdil skaffede ham kongelig Understøttelse, m. m. Medens han en kort Tid opholdt sig i Gjentofte hos Broderen, Torkil B., der var Inspektør paa Bernstorff Gods og netop var optaget af de store Reformer for at hæve Bondestanden, udarbejdede han en moralsk og politisk Katekismus for Bonderborn, hvilken blev gratis uddelt i Sognet af Broderen.

Embedet i Helsingør var ingenlunde nogen Fremgang fra Stillingen i Altona, men han haabede snart at kunne blive den alderstegne Rektors Efterfølger. Embedsgjerningen levnede ham betydelig Fritid. Han havde da truffet Aftale med Agent Holck om et maanedligt Tillæg til Adressekontorets Efterretninger, hvilket skulde indeholde Recensioner af danske Skrifter, og som han skulde redigere («Maanedl. Tillæg til Adr. Efterr.», 1767, «Kritisk Journal», 1768—72, «Ny kritisk Journal», 1774—76). Hans dygtige Kritikker øvede betydelig Indflydelse. Da Universitetsreformen stod paa Dagsordenen i 1771, skrev B. anonymt et Indlæg: «Upartisk Undersøgelse, om de akademiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade», og foreslog efter Tysklands Forbillede Afskaffelse af første akademiske Examen og dernæst Skoletilsynet i hver Provins overgivet til et Kollegium af Provinsens anseteste og lærdeste Mænd, ikke blot gejstlige. Senere fulgte, ligeledes anonymt, et nyt Indlæg: «Raisonnements over Kjøbenhavns Universitet», hvor der navnlig ankedes over Universitetets skadelige Monopol. I samme Aar 1772 avancerede B. til Rektor og forblev i denne Stilling i 9 Aar. Forskjellige Udgaver af Klassikerne til Skolebrug og andre Hjælpemidler ved Ungdommens Undervisning ligesom ogsaa Begyndelsen af Oversættelsen af Tacitus høre til hans Arbejder i denne Periode. Da aabnede der sig endelig en Plads for ham

ved Universitetet, i det han ved Professor Wadskjærs Død blev dennes Eftermand som Professor eloqventiæ (1780).

Han begyndte sine Forelæsninger over dansk Sprog for en talrig Kreds af Tilhørere, og disse Forelæsninger lagde Grunden til hans «Ræsonneret dansk Grammatik» (1785). Nu fulgte i hurtig Rækkefølge Oversættelser af Tacitus, Qvintilian, Horats, Sveton, Cicero o. fl., ligesom hans meget benyttede latinske Grammatik (1782) og latinske Lexikon (1786—88). Naar hertil føjes, at han i en lang Aarrække var Sekretær i Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse, og at han i sit Kvartalsskrift «Kjøbenhavns Universitets-Journal» (1793—1801) foruden at meddele Oplysninger om specielle Universitetsanliggender fortsatte sin kritiske Virksomhed og var et stærkt tilbageholdende Element mod Tidens hensynsløse Radikalisme, vil det ses, at der maa tillægges hans Livsgjerning ikke ringe Betydning. Han arbejdede utrættelig og med inderlig Kjærlighed og Fordybelse i Videnskaben. Hans Foredrag var grundigt, men noget bredt og monotont. Af Temperament var han fremtrædende Koleriker. For det praktiske, udadvendte Liv manglede han fuldstændig Sans. Midt under Slaget paa Reden sad han fordybet i en latinsk Digter. Da en Ven traadte ind til ham, fremhævede han et Digts Skjønhed. «Men, min Gud, hvor kan Du dog tænke paa saadanne Smaating nu, da Kanonerne tordne os om Ørene?» «Aa,» svarede B., «hvad bryder jeg mig derom? Det lader jeg være Statens Sag.» I sine sidste Aar var han nedbrudt af Gigt. Støttet paa Tjenerens Arm saas den værkbrudne Mand daglig at vandre fra sin Professorbolig (hvor nu Metropolitanskolen ligger) over til Universitetet. Han døde 5. Juli 1804. Hans Buste er modelleret af Thorvaldsen. Portræt stukket af Lahde. Blandt hans Sønner ere Dr. juris Gustav Ludvig B. og Prof., Dr. Torkil B. (s. d. Art.).

Avtobiografi i Lahdes og Nyerups Saml. af fortjente danske Mænds Portraiter III (1806). G. L. Baden, Bidrag til Prof. J. Badens Levnet etc., 1800 (udg. uden Faderens Vidende og Vilje, jfr. Universitetsjournalen VIII, 190).

A. Jantzen.

— Som *klassisk Filolog* har Jacob Baden gjort sig særlig fortjent ved Udarbejdelsen af nogle Haandbøger til Brug ved Latinundervisningen i Skolerne. 1782 udkom hans «Grammatica Latina, det er Anvisning til det latinske Sprog»; det kgl. Privilegium af 3. April s. A. bestemte, at den skulde afløse S. Anchersens Grammatik i Latinskolerne i Danmark og Norge, og den var ogsaa

saa godt som eneherskende ved Undervisningen her indtil 1840, da Madvig udgav sin Grammatik. De 3 første Udgaver af den besørgedes af ham selv, den 4. af Professor S. B. Hersleb (1812), den 5.—7. af Overlærer N. Fogtmann, som især forbedrede den betydelig (1821—30), den 8. af Overlærer G. A. Dichmann (1841). B.s Fortale til den, hvori han udtaler sig om den latinske Grammatiks Betydning som logisk Dannelsesmiddel for de unge og Middel til at udvikle deres Smag, er endnu stadig læseværdig for de sunde og fornuftige Tanker, den indeholder, om de end selvfølgelig kun have deres fulde Gyldighed for hin Tid; Bogen selv har navnlig i Syntaxen ikke faa Fejl, viser langt fra den tilbørlige Klarhed i Opfattelsen af Sprogformerne og de syntaktiske Fænomener og lider under det samme mangelfulde System som Forgængerne, men var dog betydelig bedre end Anchersens og i det hele ret brugbar. 1786 udgav han sit «Latinsk-dansk Lexikon» i 2 Bind, udarbejdet væsentlig paa Grundlag af Gesners «Thesaurus», men dog med betydelig Selvstændighed; det blev en velkommen Afløser for Hans Grams «Nucleus Latinitatis» og andre endnu tarveligere lexikalske Arbejder, hvormed man hidtil havde maattet lade sig nøje. Han havde ladet sig bevæge af visse lærde Venner til at følge Ordenes etymologiske Ordning, som efter hans Mening vilde forhjælpe Læserne til et grundigere Kjendskab til det latinske Sprog; men skjønt man var vant til denne Ordning fra «Nucleus», og Henvisninger til de Stamord, hvorunder de enkelte Ord kunde findes, vare givne i alfabetisk Følge, var det dog besværligt at bruge Bogen, og Schellers latinsk-tyske Ordbog fandt derfor efterhaanden stærk Indgang; B. havde da ogsaa tænkt paa at forandre Ordningen ved en ny Udgave, og hans Søn Torkil B. udførte denne Plan 1815. Til denne Bog sluttede sig som dens 3. Del: «Dansk-latinsk Ordbog» (1788), som maatte udarbejdes helt fra ny af, da man tidligere intet saadant Værk havde haft paa Dansk, men kun en yderst tarvelig Erstatning derfor i Registeret til «Nucleus»; det var et meget fortjenstfuldt og for sin Tid ret dygtigt Arbejde. End videre leverede B. en Række respektable Textudgaver af forskjellige latinske Forfattere til Skolebrug (Phædrus 1777, Virgil 1778—80, Horats 1793 o. fl.). Hans græske Grammatik (kun Formlære) med en lille Chrestomathi af det nye Testamente og Æsops Fabler (1764) var derimod et mislykket Arbejde. Paa hans Universitetsforelæsninger har man en Prøve i hans «Forelæsninger over Horats' Digtkunst, holdne i Aaret 1781» (udg. 1791); hvor

meget man end kan have at indvende imod dem, maa man anerkjende Forfatterens ærlige og grundige Arbejde og tør ogsaa sikkert antage, at han har virket vækkende paa sine Tilhørere derved. Endelig maa vi nævne hans Oversættelser af forskjellige antike Forfattere (Xenofons Cyropædi 1766, Tacitus 1773—97, Qvintilians 10.—11. Bog 1776—77, Horats 1792—93, Svetonius 1802—3 o. fl.); deres filologiske Betydning er dog ikke stor, og de have mere Interesse som Vidnesbyrd om det danske Sprogs daværende Tilstand, hvorved det dog maa bemærkes, at end ikke samtidige fuldt ud kunde billige deres sproglige Form, men oftere fandt Udtrykkene tvungne og dunkle, undertiden ogsaa uædle og platte; vor Tid ville de endnu mindre behage. *M. Cl. Gertz.*

— Som *dansk Sprogmand* har Jacob Baden udfoldet en ikke ringe Virksomhed, der vel ikke som Høysgaards i særlig Grad udmærker sig ved videnskabelig Selvstændighed, men som dog for sin Tid var af den største Betydning. I Samtidens «Sprogrensning» deltog han navnlig med en «Afhandling om Sprogets Berigelse ved nye Ord og Vendinger», trykt som Tillæg til hans «Forsøg til en Oversættelse af Tacitus» (1766), samt med nogle helsingørske Skoleprogrammer, senere samlede under Titel «Symbola ad augendas lingvæ vernaculæ copias e Saxonis Grammatici interpretatione Vellejana» (1780), i hvilket sidste Skrift han særlig henviser Skriftsproget til at hente ny Styrke fra det rige Væld, som flyder saa vel i daglig Tale i By og paa Land som i den ældre danske Litteratur før Holberg. Hans Bestræbelser for Sprogets Renhed og Berigelse, der paa forskjellig Maade vise sig i hele hans litterære Virksomhed, have vel ikke været uden Betydning, men hans Hovedbedrift som dansk Sprogmand er dog de Forelæsninger over Modersmaalets Grammatik, som han i Aarene 1782 og 1783 uden for sin Embedsgjerning for første Gang holdt ved Kjøbenhavns Universitet, og som noget omarbejdede foreligge i hans «Forelæsninger over det danske Sprog eller ræsonneret dansk Grammatik» (1785). Dette Skrift er for en meget væsentlig Del bygget paa ældre Forfatteres, navnlig Peder Syvs og Høysgaards, Arbejder, og for en Nutidslæser med sproghistorisk Kundskab ville dets store Mangler være lette nok at se. Da det fremkom derimod, var dets Indhold baade nyt og et stort Fremskridt, thi den Mur af Kunstord, hvormed Høysgaard havde omgivet sig, var her brudt og en væsentlig Del af hans og tidligere Forfatteres Iagttagelser fremstillede

i en Form, tilgængelig for alle, medens paa den anden Side *det* danske Skriftsprog, der regner sin Begyndelse fra Sneedorffs «Patriotiske Tilskuer», her for første Gang blev underkastet en omfattende Behandling, og Resultaterne af de foregaaende Decenniers betydningsfulde Sprogudvikling bleve fastslaaede som Norm. Bogens Virkning var, som N. M. Petersen siger, utrolig. Den blev — ikke mindst ved det «Udtog», som B. selv udgav 1798, og som blev indført i de lærde Skoler — en Rettesnor for hele den følgende Tid eller, som Rahbek 1804 (Dsk. Tilskuer Nr. 52) siger, «den Grundvold, hvorpaa vor hele nærværende Sprogsmag hviler». *M. Lorenzen.*

Baden, Laurids Ernstsen, 1626—89, Præst, var en Søn af Ernst v. B., Borgmester og Tolder i Horsens, siden Toldforvalter i Nørrejylland († 1665), og Hustru Anne Hansdatter, en Søster til Ærkebiskop Hans Svane. Blev 1645 Student fra Herlufsholm Skole, 1648 Rektor i Horsens og Aaret efter Magister. 1650 kaldtes han af Fru Kirstine Munk til Præst i Stovby og Hornum (Aarhus Stift). Under Svenskekrigen flyttede han sit Gods over til Vejlby i Fyn, hvor det blev ham frarøvet. Han døde 24. Avg. 1689. Et asketisk Skrift af ham, «Himmelstige, det er en liden Undervisning om at søge Livets Vej oven til, paa det at man maa fly Helvede neden til» (1670), oplevede mange Oplag. Gift 1. med Else Cathrine Jensdatter Jerløs; 2. med Anne Berntsdatter, Enke efter Bendix Lauridsen Øgler i Odense.

J. G. Burman Becker, Efterretn. om Fam. Baden, 1875, S. 9 f. Ny kirkehist. Saml. V, 129 f. *H. F. Rørdam.*

Baden, Oluf Mortensen, —1485, Biskop. Han hørte til en sjællandsk Slægt, som ofte urigtig sættes i Forbindelse med den gamle Æt Jernskjæg, men som rimeligvis først ved hans Indflydelse er hævet op af de halv borgerlige Stillinger, den før hans Tid synes at have indtaget. O. M. nævnes allerede 1441 som Ærkedegn i Roskilde og Kong Christoffers Kansler, hvilken Værdighed han ogsaa beklædte i Begyndelsen af Christian I's Regering. 1448 var han Provst, og 1461 blev han Biskop i Roskilde. Han har i begge disse Stillinger gjort sig højt fortjent ved Gjenopførelsen af Roskilde Domkirke efter Branden 1443, og han indviede 1464 den nye Bygning, hvis mægtige Centralspir han har ladet rejse. Han har ogsaa opført det nordostlige Vaabenhus med den skjønne, ornamentrige Spidsbuegavl, ligesom han stiftede og funderede St. Birgitte Kapel, i hvilket han selv blev begravet, og hvor endnu

hans i nyere Tider stærkt restavrerede Ligsten findes bevaret. Som Rigets øverste Kansler har han været Deltager i sin Tids politiske Historie, og endnu Aaret før sin Død ses han at have taget levende Del i Forhandlinger med hanseatiske Sendebud. Skjønt Kongens Ven og trofaste Støtte forsømte han dog ikke lige over for denne at hævde sit Stift Adkomst til Kjøbenhavns Slot og By, om end uden Virkning. Han døde 28. Avg. 1485 og maa regnes blandt de af Roskilde Stift mest fortjente Bisper.

Danmarks Adels Aarbog 1884. Christ. I's Diplomatar. Ny kirkehist. Saml. II.

Mollerup.

Baden, Sophie Louise Charlotte, 1740—1824, Forfatterinde. Sophie B. er født i Kjøbenhavn 21. Nov. 1740 og eneste Barn af Major Gustav Ludvig v. Klenow og Bolette Cathrine f. From. Da Faderen i hendes 6. Aar blev ansat som Kapitajn i Norge, bad hendes Slægtning, Prinsesse Charlotte Amalies Hofmesterinde Frøken A. S. v. der Osten, om at maatte sørge for den unge Piges Opdragelse; skjønt Forældrene nødig vilde undvære hende, troede de dog ikke at turde modsætte sig dette Ønske, da deres egne trange Kaar forbøde dem at ofre meget paa Datterens Uddannelse. I en Del Aar fik hun nu som Pensionær i forskjellige, til Dels adelige, Huse en ypperlig Opdragelse. Da hendes Forældre vendte tilbage fra Norge, tog hun atter Ophold i Hjemmet. Af Prinsesse Charlotte Amalie havde hun faaet tillagt en aarlig Pension, som hun oppebar, til hun 4. Febr. 1763 ægtede Jacob Baden, der da var Rektor i Altona, men som i 1766 forflyttedes som Konrektor til Helsingør og i 1780 blev Professor i Dansk ved Kjøbenhavns Universitet. Ved hans Side uddannede hun sig end ydermere. Paa Universitetet holdt han «praktiske Forelæsninger», der bestode i kritiske og æsthetiske Anmærkninger over smaa Afhandlinger og Poesier, der af Tilhørerne indgaves til hans Bedømmelse; disse oplæste han paa Stedet og ledsagede dem med sin Dom. Iblandt de indleverede Arbejder fandtes «Den fortsatte Grandisson», som han kritiserede uden at ane, at den tilstedeværende Forfatterinde var hans egen Hustru. Denne Bog, en Slags Efterligning af den engelske Romanforfatter Richardsons «Sir Charles Grandisson», blev aftrykt i «Bibliothek for det smukke Kjøn», 1. Bind, og udkom særskilt (1792). Hun har end videre forfattet Breve og Smaafortællinger, som ere offentliggjorte i de første Aargange af «Morgenposten», — alt af moraliserende Tendens og uden Interesse for Nutidslæsere. — 5. Juli

1804 blev hun Enke og nød da godt af, hvad hendes tidligere Beskytterinde Frk. v. der Osten havde sikret hende i aarlig Indtægt. Hun døde i Kjøbenhavn 6. Juni 1824, 84 Aar gammel.

Birch, Billedgalleri f. Fruentimmer III. Thaarup, Fædrenelandsk Nekrolog 1821—26. Kofods Konversationslex. XXI. J. G. Burman Becker, Fam. Baden, 1875, S. 24 f.

Nic. Bøgh.

Baden, Torkil, 1668—1732, Rektor. Ernst v. Baden, Borgmester i Horsens, var gift med en Søster til Ærkebiskop Hans Svane; af deres Børn kan nævnes den ovfr. omtalte Præst Laurids B. og Jacob B., først Præst i Herslev i Skaane, siden Præst og Provst i Landskrone, en af Skaanes mest ansete gejstlige. Under Fredsforhandlingerne 1679 mellem Udsendingerne fra Danmark og Sverige fungerede han som Præst for disse, og kort efter Fredslutningen i Lund kaldtes han af Christian V til Danmark som Sognepræst i Holbæk og Provst i Merløse Herred, i hvilken Stilling han forblev til sin Død. Han var gift med Dorothea Halsen, Datter af Tolder i Skien Peter H. De havde Sønnen Torkil B., født i Herslev 13. April 1668. Han gik først i Skole i Landskrone, siden i Holbæk, hvorfra han deponerede 1686; ved Universitetet tog han theologisk Examen med Udmærkelse 1688 og vendte derpaa, efter at have fuldendt sit akademiske Kursus, 1690 hjem til Holbæk, hvor han dels hjalp sin gamle Fader, dels 1693 udnævntes til Vikar for Latinskolens Rektor, Mag. Henrik Godske, og derpaa 27. Febr. 1694 til hans Efterfølger. Siden styrede han Holbæk Skole til sin Død 9. Juli 1732. Magistergraden tog han 15. Maj 1694. Han ægtede 27. Sept. 1701 Karen Lachmann, Datter af Tolder ved Isefjorden Lyder L., og var gift med hende til Juni 1725, da hun døde; de havde kun den ene Søn Jacob B., siden Rektor i Vordingborg († 1738), Fader til ovfr. nævnte Professor Jacob B. Bestyrelsen af den lille Skole i Holbæk, hvorfra T. B. i hele sin Rektortid kun dimitterede o. 30 Disciple, levnede ham rigelig Tid til hans flittige sproglige og theologiske Studier, og han efterlod sig ved sin Død talrige og bindstærke Manuskripter til Arbejder af begge Slags, som senere bevaredes af Familien. Derimod var det kun ganske faa og smaa Skrifter, han fik udgivet i Trykken; det betydeligste af disse var «Roma Danica, harmoniam atqve affinitatem lingvæ Danicæ cum lingva Romana exhibens», udkommet 1699. Han opstiller her, i det han følger Ordningen efter Ordklasserne, en Række danske Ord ved Siden af de tilsvarende latinske og viser, hvorledes de forekomme i de samme afledede

Betydninger og i ganske overensstemmende Talemaader i begge Sprog; det ser oftest ud, som om hans Mening er den, at denne Overensstemmelse overalt skyldes ligefrem Indvirkning af Latinen paa Dansken («Tiberis Italiæ fluvius in Balthica defluxit litora»), men medens han varierer denne Tanke i den mest overraskende Mangfoldighed af Udtryk, gjør han ikke det mindste Forsøg paa at bevise dens Rigtighed, og paa andre Steder udtaler han sig ogsaa, som om han kun vil paavise Ligheden uden at hævde hin Tanke. Trods sin Mangel paa fast Princip, sin Vilkaarlighed i Valget af Stoffet og Ufuldstændighed i dette samt endelig de ikke ringe Fejl i Enkelthederne har Bogen dog kunnet gjøre Nytte i sin Tid, da man lagde stor Vægt paa at tale Latin, og da de grammatikalske og lexikalske Hjælpemidler vare meget svage. Men det var et svært Misgreb, at hans Sønnesøns Søn Torkil B. tog sig for at udgive den paa ny under helt forandrede Forhold i 1835, tilmed saaledes, at han lovpriste den i høje Toner som et «uforbederligt» Værk og brugte den som Udgangspunkt for hvasse Angreb paa Molbech. Det kom da ogsaa frem, hvad der hidtil var blevet overset, at «Roma Danica» baade efter sin Form og sit Indhold var lavet sammen ved en i det mindste efter nyere Tiders Anskuelser aldeles utilladelig Benyttelse af fremmede Arbejder, særlig Thomas Bangs «Observationes philologicæ» og Henr. Stephanius' og Joh. Vorstius' Skrifter «de Latinitate falso suspecta». — T. B.s malede Portræt findes paa Universitetsbibliotheket.

Universitetsprogram. F. P. J. Dahl, Aftvungne Bemærkninger om Roma Danica, 1838. N. M. Petersen, Den dsk. Lit. Hist., 2. Udg., III, 360. IV, 190.

M. Cl. Gertz.

Baden, Torkil, 1734—1805, landøkonomisk Forfatter, fødtes i Vordingborg som Søn af den S. 401 nævnte Jacob B., Rektor ved Vordingborg lærde Skole. T. B., der blev dimitteret fra Vordingborg Skole 1754, havde i 1761—62 Ansættelse som Assistent ved de geografiske Opmaalinger, som paa den Tid ledEdes af Professor P. Kofod. 1763 blev han Hovmester hos Grev Bernstorff og senere Forvalter paa dennes Gods ved Kjøbenhavn. 1770 blev han udnævnt til kgl. Inspektør ved det vordingborgske Distrikt og nogle Aar efter til Inspektør ved Kongens Gods Baadesgaard paa Laaland. 1780 blev han Kammerraad. Han var korresponderende Medlem af det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Døde 14. Nov. 1805. Gift 1. (1767) med Johanne Sørensen, 2. (1798) med Charlotte Helene Riisbright. — B. var en varm Talsmand for Gjennemførelsen af

de store Landboreformer i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Hans første Skrift, som han tilegnede Kongen, «Agerbruget og Landvæsenet i Sjælland i Henseende til dets Udspring og indbyrdes Forhold» (1770), var et første Forsøg paa at give en historisk Udvikling af Landbrugets Udvikling gjennem Tiderne og de Forhold, som betingede dets daværende usle Tilstand, et Arbejde, der vidner om ikke ubetydelig historisk Kundskab og megen Skarpsindighed. Hans andet, noget større Arbejde, «Beskrivelse over den paa Godset Bernstorff i Gjentofte Sogn under Kjøbenhavns Amt iværksatte nye Indretning i Landbruget, fremlagt i nogle Breve til en Proprietær» (1774), er et varmt og dygtigt Forsvar for den nye Tingenes Orden, som, til Dels under hans egen Medvirkning, var gjennemført paa Bernstorff Gods med Indførelse af Arvefæste, og Skriftet indeholder tillige gode Oplysninger om Datidens Landbrug. I Anledning af et 1773 udgivet Skrift, «Efterretning om de kgl. Domæners forrige og nuværende økonomiske Forfatning i Vordingborg Amt», blev han indviklet i en temmelig vidtløftig og skarp Strid med E. Fleischer, som affødte en Del Indlæg af mindre Værd. Han paabegyndte ogsaa i 1782 at lade trykke en Traktat «om Hartkornets rette Brug og Benyttelse», men ophørte dermed, efter at nogle faa Ark vare blevne færdige.

Nyerup, Lit. Lex. Burman Becker, Fam. Baden, 1875, S. 17 f.

J. P. Petersen.

Baden, Torkil, 1765—1849, Filolog og Kunsthistoriker, var Broder til foran nævnte Gust. Ludv. B. og født i Hillerød 27. Juni 1765. Efter at han 1781 var dimitteret fra Helsingørs Skole, hvor Faderen havde været Rektor, tog han 1783 filologisk og 1786 theologisk Embedsexamen. Ved Hjælp af Familielegater var han udenlands 1788—91 og opholdt sig mest i Gøttingen, hvor han 1789 tog den filosofiske Doktorgrad, medens han tilbragte den sidste Del af Rejsen i Wien og Italien. Allerede paa Rejsen synes han ved Siden af Filologien at have interesseret sig varmt for Kunst, thi efter Hjemkomsten begyndte han med at holde private Forelæsninger for nogle Adelsmænd over Kunsthistorien. I 1793 blev han extraordinær Professor i Filologi uden Lønning ved Kjøbenhavns Universitet og tillige Æresmedlem af Kunstakademiet. Aaret efter kaldtes han til Kiel som Professor philosophiæ et eloqventiæ, i hvilken Stilling han forblev, til han i Jan. 1804 tog sin Afsked, da han var forlovet og haabede lettere at kunne blive Professor i

Kjøbenhavn, naar han var nærværende. Ved Faderens Død blev Thorlacius ham foretrukken, men da han havde Udsigt til det store Præstekald i Glostrup, giftede han sig i Maj med Pauline Sofie Olrik fra Helsingør. Imidlertid døde Miniaturmaler Høyer 2. Juni, og B. mente nu at have fundet en Stilling, som stemmede bedre med hans Tilbøjelighed, ved at blive Sekretær ved Kunstakademiet og Slotsforvalter ved Charlottenborg, hvortil han udnævntes 13. Juli s. A. Her levede han nu sysselsat med litterære Arbejder i kunsthistorisk og filologisk Retning og til Dels med litterære Fejder, thi han synes ligesom Broderen at have været en stridbar Natur. Han tog sin Afsked i 1823, men vedblev at leve i Kjøbenhavn til sin Død 9. Febr. 1849, efter at han 17. Maj 1840 havde mistet sin Hustru.

Hans kunsthistoriske Arbejder have ikke overlevet ham; det skulde snarest være «Briefe über die Kunst von und an C. L. v. Hagedorn» (Lpz. 1797). Ellers mindes han kun for den Ilterhed, hvormed han deltog i Striden om den nordiske Mythologis Ubrugbarhed for de skjønne Kunster, en Strid, hvorom se Weilbach, C. V. Eckersbergs Levned, 1872. Hans udførligste Skrift, «Et kort Begreb af det græske Maleris Historie for Kunstnere» (1825), som viser megen Belæsthed, har vist aldrig været synderlig i Brug.

Selmer, Nekrol. Saml. I, 515 ff. Øst, Materialier t. et dansk biogr.-lit. Lex. Nr. 66. 77. 81 ff. Erslew, Forf. Lex. *Ph. Weilbach.*

— Af Torkil Badens Arbejder i *klassisk Filologi* staa enkelte i Forbindelse med hans kunsthistoriske Studier, som Afhandlingen «De arte ac judicio Flavii Philostrati» (1792), Indledningsskrift til en (paatænkt) Forelæsning over den antike Malerkunst paa Grundlag af Plinius' 35. Bog, et ret interessant Arbejde; andre ere mere rent filologiske. Med særlig Forkjærlighed havde han drevet Studier over den romerske Tragedie; hans gøttingske Doktordisputats handlede «de causis neglectæ a Romanis tragoediæ» (1789), og efter en Specialudgave af «Hercules furens» (Kiel 1798) fulgte hans Udgave af «L. Annæi Senecæ Tragoediæ» (Lpz. 1819—21). Trods hans omfattende Forberedelser dertil («veteres in utraqve lingva scriptores perlegi tantum non omnes») er Resultatet dog blevet temmelig magert; Udgaven skal væsentlig være kritisk, men Kritikken er rigtignok, hvad enten der ses paa dens Methode eller dens fleste Resultater, ganske utilfredsstillende. Overhovedet laa Konjekturalkritik ikke ret for ham, og de kritiske Bidrag til forskjellige Forfattere, som han fremsatte i flere tyske og danske

Tidsskrifter (s. Erslew, Forf. Lex.), ere for det meste værdiløse. Han var da heller ikke i Stand til at fatte eller vurdere Madvigs og forskjellige af hans Disciples Arbejder paa dette Omraade, og navnlig mod Madvig rettede han Angreb, som fra Realitetens Side i Regelen vare saare lidet begrundede eller rent grundløse, og som i Formen efterhaanden bleve ganske usømmelige (saaledes allerede i hans Tidsskrift «Prøvestenen», 1831, men allerværst i «Kritiske Undersøgelser», 1845). Hans ubetimelige Gjenudgivelse af Oldefaderens «Roma Danica» 1835 (med Udvidelse af dens forskjellige Kapitler og et senere Tillæg dertil fra 1837) bragte ham i en uhyggelig Fejde med Elberling og F. P. J. Dahl, som blev til Skade baade for hans eget og Oldefaderens Ry. Mere Fortjeneste indlagde han sig ved en 2. Udgave af sin Faders «Latinsk-danske Lexikon» (1815), som han forbedrede baade ved der i at indføre den alfabetiske Ordning i Steden for den etymologiske (til Gjengjæld forsømte han rigtignok fuldstændig Etymologien) og tillige ved Forøgelse af Stoffet og Fjærnelse af mange Fejl; ogsaa var hans nye Bearbejdelse af den dansk-latinske Del (1831) en Forbedring. *M. Cl. Gertz.*

Badstuber, Poul, —1739—, Fabrikejer, tilhører en Kobbersmeddeslægt og er formentlig en Søn af Kobbersmed Lorents B., der ejer en Gaard paa Nørregade i Kjøbenhavn og i April 1681 paa 4 Aar forpagter Dronning Charlotte Amalies lille Kobbermølle ved Lundtofte (d. v. s. Nymølle ved Lyngby). Sønnen, der ogsaa var Kobbersmed i Kjøbenhavn, gik videre end Faderen. 1719 erhvervede han Brede og 1738 Nymølle som sin Ejendom og drev paa disse Møller et betydeligt Kobber- og Messingværk, en Le- og Skæreknivfabrik samt et Staaltraadsværk. 31. Maj 1728 fik han et i Tidens Aand affattet Privilegium med Enerettigheder og Indførselsforbud. Han betragtede da ogsaa sin Virksomhed som noget overordentligt; ved en testamentarisk Disposition af Dec. 1739 bestemte han, at Brede, Nymølle og Gaarden paa Nørregade i Kjøbenhavn skulde blive samlede hos hans 2 ældste Sønner, Lorents og Andreas, og at Samtiden havde Tillid til ham som Forretningsmand, kan ses deraf, at endog Legatmidler indsattes hos ham til Forrentning. Men Tilliden blev skuffet, i Juni 1746 gik han pludselig fallit; for at skaffe Orden i Boet fik han under 1. Juli s. A. et Protektorium mod personlig Arrest paa 3 Maaneder, men en Ansøgning fra ham om et lignende Protektorium paa Livstid blev ikke tilstaaet, og

han synes saa at have forladt Landet. Brede og Nymølle bleve ved Avktionsskjøde af Dec. 1746 for 19000 Rdl. overdragne til et Interessentskab af Kjøbenhavns største Handelsmænd. B.s Hustru, Engelke f. Legang, døde i Avg. 1736 paa Brede; deres vistnok ældste Barn, en Datter Anna, var født 1714 og ægtede i 1733 Præsten i Lillerød, Anders Jensen Cramer. *C. Nyrop.*

Bager, Claus, 1718—83, Lagmand i Bergen, Stiftsbefalingsmand. Hans Fader var Johan B., der, efter at have været Amtsforvalter i Antvorskov og Korsør Amter, i 1713 blev Vicelagmand og 1737 virkelig Lagmand i Bergen, hvor han 1716 tillige fik Bestalling som Overfiskevejer. Han var end videre Raadmand og fik Titel af Kancelliraad, blev 1717 gift med Gertrud Clausdatter Fasting og døde 1744, hvorpaa han succederedes af Sønnen Claus B., der var født i Bergen 25. April 1718, 1740 var bleven Sekretær i danske Kancelli og siden 1. Dec. 1742 havde været Vicelagmand i Bergen. Han blev o. 1744 Kancelliraad, 1750 Justitsraad og 1760 Etatsraad. Efter at han mange Gange havde fungeret som konstitueret Stiftamtmand, tillagdes der ham 27. Marts 1775 Titel af Stiftsbefalingsmand. Han døde i Bergen 1783 (begr. 17. Juli) og var gift 1. i Bergen 8. Sept. 1744 med Gercke Wagener, † 1761 (begr. 1. Juni); 2. 21. Jan. 1765 med Karen Elisabeth Heiberg, f. i Gloppen 13. Avg. 1743, † 1791 (begr. 3. Sept.), Datter af Sognepræst til Nykirken i Bergen Gabriel H.

H. K. Heiberg, Optegn. om Fam. Heiberg S. 79 f. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Bager, Oluf Nielsen, 1521—1602, Handelsmand. O. B. i Odense er et af de mærkeligste Exempler paa den Grad af Rigdom og Handelsomsætning, som en driftig dansk Borger kunde drive det til under Frederik II's Regering. Forholdene vare særlig gunstige: Hansestædernes gamle Magt var brudt, og Hollænderne, der snart skulde tilvende sig den største Part af den nordiske Handel, vare foreløbig stærkt lammede ved deres Befrielseskamp mod Spanien. Under disse Forhold bragte O. B. sin Forretning op til en Højde, der forekom Samtiden usædvanlig og vistnok ogsaa efter Nutids Maalestok vilde blive betegnet som meget betydelig. Hans væsentligste Handel bestod i Udførsel af Fedestude, til Opkjøb af hvilke Odense laa heldig, omtrent midt i det daværende Danmark, og Indførsel af Kram og Klæde, hvilken sidste Handel antog meget store Forhold under den nordiske Syvaarskrig, da O.

B. leverede Beklædningsgjenstande til Hæren. Et Bevis for den Tillid, han nød hos Kongen, er, at han fik en personlig Ret til at slaa Mønt. Exemplarer af O. B.s Skillemønt med Odense Lilje som Mærke haves endnu i det kgl. Møntkabinet.

Under andre Forhold vilde O. B. sikkert have anvendt en Del af sin Rigdom til Kjøb af Jordegods, hvilket paa en Maade dannede et nødvendigt Led med i hans Forretning som Middel til Underholdning af større Kvægdrifter. Men Datidens Lovgivning forbød uadelige at opkjøbe Jordegods. Han anbragte da en stor Del af sin Formue i Kjøbstadejendomme. Han nøjedes imidlertid ikke med at opkjøbe Haver, Grunde og Boliger, men opførte selv en Mængde store og pragtfulde Bygninger i ny Stil. Kun faa Privatmænd have bidraget saa meget til deres Fødebys Omdannelse og Forskjønnelse som O. B. til Odenses. Nogle enkelte af disse Bygninger have holdt sig indtil nu. Af Bindingsværksbygninger ere to paa Fisketorvet de mest uforandrede, medens flere, f. Ex. den gamle Klub, den gamle Fattiggaard og Læseforeningens Gaard, ere blevne nedbrudte eller ombyggede. Af hans Stenbygninger ere den gamle Amtstue og «Jordan» endnu saa temmelig i deres oprindelige Skikkelse, hvorimod Løveapotheket og O. B.s egen pragtfulde Gaard have undergaaet store Forandringer. Alle vare de prydede med Stensirater, Snitværk og Indskrifter samt mærkede med hans Bomærke, et opadvendt Anker, ligesom de ogsaa i Regelen vare kjendelige paa, at de ikke som Fortidens Bygninger vendte Gavlen, men Siden mod Gaden. Hans egen Gaard (Overgade Nr. 11) udmærkede sig ved sin rige indre Udstyrelse, især Storstuen, der var 150 Alen i Kvadrat, 7 Alen høj, Væggene beklædte med højt Egepanel og bibelske Billeder, Loftet tavlet med Snitværk, i hvis Fordybninger hang forgyldte Granatæbler. Den prægtige Kamin her fra, der nu findes i «Dansk Folkemusæum», er dog næppe, som Sagnet melder, fra O. B.s Tid og blot senere oppudset, men efter Stilen at dømme vistnok fra det Aar, som Indskriften angiver, 1636.

Ikke desto mindre er det til denne Kamin, at Sagnet knytter den bekjendte Begivenhed i O. B.s Liv: at han for at hædre sin kongelige Velynder og Gjæst, Frederik II, skal have fyret i med Kanelbark. Sandfærdigheden af den hele Beretning er i den nyere Tid bleven dragen i Tvivl, dog næppe af afgjørende Grunde. Thi det var bevislig Skik i det 16. Aarhundrede ved festlige Lejligheder at brænde vellugtende Stoffer paa Kaminen. Og at den bekjendte Rigmand i Augsburg Anton Fugger Aar 1541 skal have hædret

Kejser Carl V paa denne Maade, er saa langt fra at være et Bevis imod, at O. B. kan have gjort noget lignende, at det for denne netop kunde have været en Spore til 30—40 Aar efter, da Historien sikkert var kjendt Evropa over, at hædre sin Konge paa lige saa kostbar en Vis. Det stemmer ogsaa vel med O. B.s Hengivenhed for Kongen og øvrige Sans for det storladne, at han paa Frederik II's Forundringsudbrud skal have kastet endnu dyrere Brændsel, nemlig nogle kongelige Gjældsbreve, paa Ilden, hvorpaa Kongen siges at have udbrudt: «Ole! Ole! se dig for, hvad Enden vil blive!»

Hvad enten Frederik II har udtalt disse advarende Ord eller ej, saa stemme alle Beretninger overens om, at det til sidst gik meget tilbage for O. B. Maaske har han givet for stærkt efter for sin Byggelyst, maaske har han ved Frederik II's Død mistet sin tidligere saa begunstigede Stilling, maaske er med den «uovervindelige Flaades» Tilintetgjørelse Hollændernes hemmede Handel paa de nordiske Farvande tagen til paa ny til Skade for ham, — eller mulig have alle disse Forhold i Forening medført den Tilbagegang, der synes at kunne spores omtrent fra Aar 1588. Da han døde (21. Sept. 1602), var hans en Gang saa store Formue smeltet ind til en Ubetydelighed.

O. B. nød i sin Velmagt megen Anseelse i sin Fødeby, ligesom han var yndet af Frederik II. Dog drev han det ikke videre end til at blive Raadmand, han blev aldrig Borgmester, ikke heller blev han adlet, skjønt han nedstammede fra Adel paa mødrene Side, og hans Hustru (Margrethe Clausdatter fra Bogense) var af adelig Slægt. Hun fødte 12 Børn, 7 Sønner og 5 Døtre, af hvilke de fleste overlevede Forældrene og bosatte sig i Odense, Kjøge og Bergen. Alle findes de tillige med Forældrene afmalede i Tidens Dragt paa den Votivtavle, som O. B. Aar 1576 til Tak for hidtidig Fremgang lod ophænge i Graabrødre Kirke, samtidig med at han paa Kirkens Gulv lod anbringe en Familieligsten over den Grav, der var bestemt til en Gang at samle dem alle.

Sagnet har, som naturligt er, haft meget travlt med O. B. Han siges at have ejet det halve Odense og opført alle derværende ældre grundmurede Bygninger. Grunden til hans Tilbagegang angives at være Søskade, fremkaldt af en Hex, der skvulpede 7 Æggeskaller i en Spand Vand, hvorved hun fik alle O. B.s 7 Skibe til paa én Gang at gaa under. Skjønt han tidligere havde overøst sine Børn med Gaver, skal han som gammel kun have kunnet

finde Pleje hos dem ved at indbilde dem, at han i en tung Kiste endnu gjemte en rig Skat, der skulde tilfalde den af dem, der var bedst imod ham. Efter hans Død aabnedes Kisten, men den indeholdt kun Flintestene samt en Seddel med Ordene: «Den, der gi'er, til han tigger, — skal slaas, til han ligger». — At O. B. ikke har mødt megen Kjærlighed som gammel, kunde mulig bekræftes ved, at ingen har gjort sig den Ulejlighed at lade paa hans Gravsten indhugge det manglende Dødsaar.

Engelstoft, Odense Byes Hist. Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes Hist. III, 72 ff. Hanck, Kong Frederik II og Oluf Bager, Odense Skoleprogram 1837.

Troels Lund.

Bagge, jvfr. Bache.

Bagge, Oluf Olufsen, 1780—1836, Kobberstikker, født i Kjøbenhavn 22. Dec. 1780, en Søn af Svend Olufsen B., Arkivar ved General-Kommissariatets Arkiv, blev Student fra Kolding Skole 1800, tog anden Examen og lagde sig derpaa efter Kobberstikkerkunsten, navnlig i Udlandet 1821—24. Hans Hovedvirksomhed omfatter en Række Blade til «Flora Danica». Desuden nævnes «Blomstertegninger for Ungdommen» af Camradt jun. og Stik til nogle af ham selv forfattede Skrifter i belletristisk Retning. Han var gift med Karen Nielsen og døde 22. Sept. 1836.

Nyerup, Lit. Lex. Erslew, Forf. Lex. Weilbach, Konstnerlex.

Ph. Weilbach.

Bagge, Ove Georg Frederik, 1776—1838, Danselærer og Forfatter, født i Kjøbenhavn af fattige Forældre. Som ungt Menneske blev han Figurant ved det kgl. Theater, men opgav denne Stilling for at virke som privat Danselærer rundt omkring i Landet. En Tid lang var han Boghandler i Randers, men fik 1835 Bevilling til at give Deklamatorier i Kjøbstæderne og døde paa en «Kunstrejse» i Rønne 1838. — B., der i et og alt var Avtodidakt, og som hørte til Datidens, af alle kjendte, komiske Originaler, har skrevet forskjelligt — dels originale æsthetiske Arbejder, dels polemiske Skrifter —, men Hovedinteressen knytter sig for hans litterære Produktions Vedkommende til de (1836 udg.) «Livsbilleder», der ved den ufrivillige Komik, hvormed Forfatteren fortæller om sine kunstneriske Gjenvordigheder, danne et Slags Sidestykke til Reisers «fyrgterlige» Ildebrandshistorie.

Erslew, Forf. Lex. J. Davidsen, Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn, 1880, S. 263 f.

Sophus Bauditz.

Bagge, Stig, —1541, ogsaa kaldet Stig Skausten, norsk Adelsmand, Søn af Gasse Thorkelsen i Kvinesdal, tjente i det mindste fra 1525 Hr. Henrik Krummedige som Foged i Lister og flere Len og senere, da Lenene efter Hr. Henriks Død 1530 vare lagte under Bergenhus, dennes Svigersøn, Eske Bille, blev 1530 udplyndret af Christian II's Kapere og atter 1532 under Christian II's Ophold i Norge fanget af dennes Folk, men rimeligvis befriet ved en af Eske Bille fra Bergenhus udsendt Expedition. Hovedmanden for Christian II's Parti der paa Egnen, Mikkel Jude paa Landvik, bød Eske Bille derfor senere, efter Kong Christians Fængsling, S. B. at skaffe sig levende eller død i sin Magt, selv om han skulde indebrænde ham. Ordren udførtes, uagtet Mikkel Jude havde kgl. Beskjærmelsesbrev; han blev overfalden og udplyndret, men undkom. Da Eske Bille havde paataget sig Ansvaret, slap S. B. dog fra denne og flere lignende Voldsomheder uden videre Følge. 1534, da Eske Bille drog til Danmark, fik S. B. Del i Befalingen over Bergenhus og viste under Eske Billes forskjellige Fangenskaber stor Fasthed og Aandsnærværelse, især under Christoffer Trundsens Angreb 1536. Da Eske Bille forlod Norge, forlenedes S. B. selv med Lister Len, viste sig som en paalidelig, men haard Lensmand, derfor udsat for voldelige Overfald af Befolkningen, brugtes ogsaa af Christian III til Søexpeditioner, men fangedes under en saadan 1541 i Nederlandene, blev halshugget og lagt paa Stejle som Spion til stor Sorg for Kongen.

Daae, Norske Bygdesagn, 2. Udg., I, 88 ff. Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 26.

A. Heise.

Bagge, Svend Henrik Olufsen, f. 1817, Veterinær. Søn af ovfr. nævnte Kobberstikker Oluf Olufsen B., født i Kjøbenhavn 29. Juli 1817, Student fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn 1836, tog Lægeexamen 1842. Efter at have praktiseret en kort Tid som Læge, blev B. Kandidat paa Frederiks Hospital 1844 og s. A. anatomisk Prosektor ved Universitetet. Da C. Viborg døde (Okt. 1844), trængte Veterinærskolen til at faa en Mand med videnskabelig Fordannelse uddannet til Lærer i Dyrepathologi, og efter E. Fengers Raad opfordrede J. Collin B. til at slaa ind paa denne Vej. 16. Nov. 1844 blev han udnævnt til Lektor (4. Lærer) ved Veterinærskolen. I 1845 og største Delen af 1846 opholdt han sig i Udlandet for at studere ved Veterinærskolerne i Tyskland, Østerrig og Frankrig. Efter sin Hjemkomst har han indtil nu foredraget

Sygdomslæren og været Forstander for den stationære Klinik, i 1847—50 tillige for den ambulatoriske. Siden 1851 har han været Medlem af det veterinære Sundhedsraad og i en lang Aarrække dets Formand. I 1880 blev han tillige Veterinærfysikus.

B. har næret megen Interesse for Hesteavlen, var 1861—62 konstitueret Landstutmester og 1862—74 Medlem af og i en Del af dette Tidsrum Sekretær ved Stutterikommissionen og udgav som saadan Beretningen om dens Forhandlinger. — I Oprettelsen af Kreaturforsikringsforeningen for Kongeriget Danmark har han haft væsentlig Andel og i mange Aar været dens Formand. Ogsaa af Bestyrelsen for mangfoldige andre, dels filanthropiske, dels almennyttige, dels industrielle Selskaber har B. været et virksomt Medlem og til Dels Formand, saaledes af Centralkomiteen fra 1863, Aktieselskabet for Udtørring af Kolindsund 1872, Brand- og Livsforsikringsselskabet Danmark 1872, Foreningen til syges og saaredes Pleje under Krigsforhold 1875, Maglemølles Papirfabrik 1875, Kjøbenhavns Sporvejsselskab 1880, Strandvejens Sporvejsselskab 1883.

Ved de internationale Veterinærkongresser i Zürich 1867 og i Bryssel 1883 var han Danmarks Repræsentant. I 1853 stiftede han i Forening med Bendz «Tidsskrift for Veterinærer» og var Medredaktør deraf indtil 1876. I dette Tidsskrift har han i Aarenes Løb meddelt adskillige smaa Afhandlinger om pathologiske og therapevtiske Æmner. Ogsaa i Landbrugsordbogen og i «Nordisk Konversationslexikon» findes en Del Artikler af ham om veterinære Æmner. I øvrigt har B. ikke udfoldet nogen betydelig litterær Virksomhed. Hans Hovedarbejde er den i 1863 udgivne Bog «Snivesygdommens Forekomst i Danmark», en omhyggelig Bearbejdelse af det i de officielle Indberetninger nedlagte Materiale.

B. fik 1859 Titel af Professor og er senere dekoreret med flere inden- og udenlandske Ordener. Ved sit 25 Aars Jubilæum hædredes han af Eleverne ved en Festgave. — B. ægtede 1849 Julie Reiersen, Datter af Grosserer R.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 5. Udg. Erslew, Forf. Lex. *B. Bang.*

Bagger, Carl Christian, 1807—46, Digter. Uægte Barn, født paa Fødselsstiftelsen i Kjøbenhavn 11. Maj 1807; fra det første Øjeblik i sit Liv bestemt til en halv hjemløs Tilværelse og mærket med Illegitimitetens Stempel, disse to Betingelser have været afgjørende for Carl B.s Liv og Gjerning.

Hans Fader var nedfr. nævnte Justitiarius i Politiretten Peter

Christian B. († 1810) af anset Slægt; Moderen skal have været Butiksjomfru paa Vesterbro. Da C. B.s Fader mærkede Døden nærme sig, bestemte han, at hans lille Søn skulde bære hans Navn og indtræde i ægte Søns fulde Ret; for øvrigt betroede han ham til sin Broders Varetægt. Men denne, en vakker Søofficer, døde des værre et Par Aar efter, og den 7aarige Dreng kom da i Huset hos Farmoderen, en heftig og lunefuld Kone, der aldeles ikke var skikket til at opdrage den ærekjære, blødhjærtede og ustadige Dreng. Snart kunde hun kalde paa ham med de blideste Kjælenavne, saa knubse ham og trække ham i Ørene, saa skjælde ham ud for «Horeunge» og «Hittebarn». I sit 12. Aar sendtes han til Roskilde for at gaa i Skole der. Her «frøs han stadig om Vinteren i sin tynde Bombasins Dragt og følte sig stadig sulten»; men Byens Mindesmærker om Danmarks Stortid og den første Undervisning i Historie fyldte dog den fantasifulde Drengs Hoved med Højhedsdrømme. 15 Aar gammel (1822) kom han i Sorø Akademis Skole. Her blev han snart bekjendt for sit lyse Hoved, sin Lattermildhed og sine Spilopper. Det var i Akademiets store smukke Park, han en Gang mødte den 2 Aar ældre H. C. Andersen fra Slagelse, og Bekjendtskabet mellem de to unge Mennesker, der begge skreve Vers, var snart stiftet. Trods deres meget forskjellige Naturel blev det et Venskab for hele Livet. Opholdet i Sorø behagede naturligvis ikke i Længden B. I et Brev til H. C. Andersen, der havde betegnet Sorøs Omgivelser som en «Stereotypudgave af Lagomaggiore-Egnen», siger han: «Trods det Tilnavn, som De, Velbaarenhed, behager at pryde denne lille Stad med, forekommer den mig (De véd, man ej kan kjøre *gjennem* Byen, men bestandig maa vende tilbage ad den Vej, hvorad man kom ind) som en hartad modbydelig Blindtarm, hvori jeg selv, et uskyldigt, rødmosset Æble eller noget lignende, er nedsvælget for der paa passende Maade at fordøjes til et nyttigt Exkrement. O Jammer, o Rædsel, i sit 21. Flammeaar med alle sine højtflyvende Længsler og Planer, som figura udviser, levende at nedputtes i en vel tiltollet Tranflaske.» I Marginen fandtes en Tegning, forestillende en tilproppet Flaske, inden i hvilken en lang tynd Person i sort Spidskjole ved umulige Krumninger af Arme og Ben gjør Forsøg paa at slippe ud.

Under denne stærkt følte Tvang kan man tænke sig, hvor godt det maa have gjort ham at blive venlig modtaget i de to Skolevenner, Brødrene Fiedlers Hjem paa Herregaarden Basnæs i

Nærheden af Skjelskør. Her fandt den hjemløse for en Stund det Hjem, hans Livsskæbne havde nægtet ham, og da han 1827 blev Student med Laud, forlovede han sig med Husets Datter Thora. Endnu et Aar blev han i Sorø, for at tage anden Examen, og da denne var absolveret, ligeledes med 1. Karakter, tog han til Kjøbenhavn for at tænke paa Embedsexamen. Med denne havde det dog lange Udsigter. Da han ikke længer følte noget Baand paa sin Vilje, sysselsatte han sig kun med den Læsning, som behagede ham, og Juraen, som hans Formynder, Højesteretsassessor A. Müller, havde overtalt ham til at tage fat paa, blev snart lagt paa Hylden. Meget sprogkyndig, som han var, hengav han sig hellere til Studiet af Ariost, Byron og Gozzi end til Dag ud og Dag ind «at opræbe Datoerne paa 50 Forordninger» (jvfr. hans Brev i «Sml. Værker» II, 546). Digterisk Produktion optog ogsaa hans Tid; og da han ved Bedstemoderens Død havde faaet en Del friere Hænder i pekuniær Henseende, bleve Besøg paa «en vis herlig Vinkjælder» ham til daglig Vane. Sin fædrene Familie havde han snart brouilleret sig med (jvfr. «Min Broders Levned», 2. Udg., S. 55); men ogsaa Forholdet til hans forlovedes Slægt var kølnet betydelig. — Den konventionelle Selskabstone kunde han ikke udstaa.

Han søgte da sine «Fastnachtbrüders» Selskab, et Selskab, «hvor Ordene ikke bleve kogte, men hvor Kammeraterne slugte dem raa», en Flok af løse Fugle og gode Hoveder, der «lode Fiolen sørge» og glemte den næste Dag end sige Fremtiden for «de gyldne Sekunder», Nydelsen af Øjeblikket medførte. Blandt disse «Fastnachtbrüder» maa særlig den af den ældre Slægt kjendte Mathematiklærer Svenningsen nævnes, en Kæmpenatur, som det evige Svireliv ikke syntes at have nogen Magt over (jvfr. «Min Broders Levned» S. 135 ff.). — Hvad man nu end fra den vedtagne Morals Standpunkt vil dømme om et saadant Liv, saa er det dog sikkert, at det indvirkede stimulerende paa B.s poetiske Frembringelsesevne. 1833 udgav han Tragedien «Dronning Christine og Monaldeschi» med fri Benyttelse af omhyggelig opsøgte historiske Fakta; et Skuespil, man vel kan forstaa, det kgl. Theater forkastede paa Grund af dets sceniske Mangler, men en Digtning, hvis Skjønheder, man undres paa, kunde undgaa det læsende Publikums Opmærksomhed. Det var ikke længe siden, C. J. Boyes Klingklangsdramaer havde vakt almindelig Opsigt, og her var dog noget andet og langt mere. Aaret efter, 1834, udkom «Smaadigte» med Perler af lyrisk Romancedigtning som «den engelske Kapitajn»,

«Bortrejsen» og «Sophie af Hardenberg», dramatisk-episke Situationer som «Fragmenter af den spanske Kongekrønnike» og Bellmanske Genrestykker som «Promenaden om Natten». Igjen det følgende Aar, 1835, udkom «Min Broders Levned», en Novelle, hvori Digteren skildrer sit Dobbelt-Jeg og dets Forhold til Menneskene gjennem Fremstillingen af to Brødre og deres Omgivelser, og det med en saadan Virkelighedssans og plastisk Fynd, at man aldrig glemmer dem og deres Kreds, naar man en Gang har gjort sig bekjendt med Bogen. Smaa karakteriserende lyriske Digte af Værd ere indstrøede mellem de rask skitserede Situationer; der findes et Digt heri, «Arthurs Drikkevise», der vel er enestaaende i dansk poetisk Litteratur: raat, dristigt og haanende i sine Udtryk skjuler det et saaret Digterhjærtes Sorg over Livets Usselhed og Indignation over Samfundshykleriet. Havde B. ikke skrevet andet end denne Bog paa 10 Ark, vilde den sikre ham en stadig Plads mellem vore originale Digtere. Her er intet efterlignet, tillært og lavet; her finde vi Digterens ægtefødte Muse med sin barnlige Lattermildhed, sin zigeuneragtige Ynde, sit vemodige Smil, men ogsaa med sin vilde Lystighed og sine udfordrende Blottelser. — Til Skam for Datidens Kritik, der hidtil saa temmelig havde negligeret B., mødtes «Min Broders Levned» kun af en massiv Protest fra det almægtige «Maanedsskrift for Litteratur»; men den var nok til at nedslaa den lidet selvsikre Digters Mod. Det var J. N. Madvig, der bærer Ansvaret herfor; han var Anmeldelsens Forfatter.

Og der kom andre Sorger til. Hans trolovede havde i sin Tid født ham en Søn; hendes Forældres Misstemning herover vendte sig, som rimeligt, i særdeles Grad mod B. Da han slet ikke syntes at ville gjøre sig nogen Umage for at komme i en Stilling, hvor han kunde forsørge en Familie, mente Thora Fiedlers Moder, at det var bedst, om Forlovelsesforholdet blev aldeles brudt, og sendte for at fremme dette Øjemed sin Datter paa en Rejse til en Slægtning i Hamborg. Men da B. fik Underretning herom, vaagnede den gamle Kjærlighed med fornyet Styrke. Angest for at miste sin elskede vandrede han til Dels paa sin Fod (thi Penge, kan man vide, havde han ikke mange af) den 14 Mile lange Vej til Korsør og kom netop, som Dampskibet «Løven» skulde føre hans Thora bort. Afskedens Smerte inspirerede ham til det Digt, som bærer hint Navn, sikkert et af de mest pathetiske, vor erotiske Poesi ejer. — Men nu var det besluttet, at han

vilde rejse sig af sin sociale Elendighed. Efter at have samlet sine ældre og nyere «Digtninger» i et lille Bind, der udkom 1836, overtog han samme Aar Redaktørpladsen ved Hempels Avis i Odense; og her hen førte han Hustru og Barn i Nov.

Men Digteren skuffede sig, naar han havde forment, at denne Forandring skulde frembringe et nyt Opsving i hans Liv. Den trivielle Provinsjournalistik laa lige saa lidt for ham og hans Vaner som Familielivets Prosa. Bladets Ejer var jævnlig utilfreds med sin Redaktør, og B.s Husliv blev ikke lykkeligt. Mer end én Formiddag kom han svirende fra Værtshuset, og et saadant Forhold kunde ikke andet end vække Ufred i Hjemmet. Dertil kom, hvad han først opdagede i Samlivet, at hans Hustru trods andre gode Egenskaber hverken var nogen synderlig sympathetisk eller fin Natur. Navnlig skal det en Gang have saaret ham, at hun forærede en besøgende, der bad B. om en Afskrift af «Dampskibet Løven», den, hendes Mand i sin Tid havde sendt hende. — Om egentlig poetisk Produktion var der næppe Tale: et Par komiske Smaadigte («Drankerkantate» og «Ballade») og en «Børnevise» var næsten det eneste af noget blivende Værd, han frembragte. Ideen til en Novelle «forærede» han H. C. Andersen, som derover byggede «De to Baronesser». Det er da ogsaa et synkende Digterskib, vi blive var i hans sidste Bog, «Øjeblikkets Børn», der udkom 1845. Mærkeligst er den maaske ved et Anhang, «en Ansøgning om Understøttelse til Hs. Majestæt i Avg. 1844», hvori Digtersupplikanten med ridderlig Artighed henvender sig til «Digtekunstens smagfulde Kjender Kong Christian VIII» og med poetisk Humor beder ham «tage en Ambe paa Navnene «Carl» og «Bagger»». Men dette Nødskud vilde man ikke høre. — 25. Okt. 1846, 4 Dage efter sin Søn, døde B. i Odense. En Ven af ham, en Haandværker, skrev et Sørgedigt over ham.

C. B. er en af de faa Bohémienexistenser, den danske Litteratur kjender; han er derfor lige saa lidt som den beslægtede, men mere aristokratiske Aarestrup nogen Tid trængt igjennem hos Publikum. Medens vore fleste Digtere vendte sig til Tyskland, er C. B.s Blik rettet mod England-Frankrig; men han er ellers en aldeles selvstændig Aand. Demokratisk i sit Anlæg bliver hans Tone undertiden burschikos, og i Bestræbelsen efter et ejendommeligt Udtryk for Tanken bliver dette stundum noget forvredent; men i Regelen viser han en skarp Sans for Farve og Form, og ofte gjør en ægte-nobel og dyb-sympathetisk Stemning sig gjæl-

dende i hans Poesi. Han fylder fuldstændig sin noget isolerede Plads i Litteraturen.

Hans «Samlede Værker» udgaves 1866—67 af Vilh. Møller i 2 Bind (med Portræt).

V. Møllers Biografi i B.s «Saml. Værker» II. *H. Schwanenflügel.*

Bagger, Christian, 1692—1741, Stiftamtmand, er født 19. Jan. 1692 i Kjøbenhavn, hvor Faderen, ndfr. nævnte Hans B., var Biskop. Han blev 1703 sat i Sorø Skole, hvorfra han blev Student 1709, fik 1712 Plads paa Collegium Mediceum, hvor han udgav 3 latinske Disputatser, rejste udenlands fra 1715 og blev imidlertid designeret Professor; kom hjem 1720 og blev Professor i lavere Mathematik, 1722 i Logik og senere Professor juris. 1729 blev han Assessor i Højesteret, 1733 Justitsraad og ved Jubelfesten 1736 Dr. juris bullatus. For at give Plads for den fra Gøttingen indkaldte Professor juris Chr. Ludv. Scheid, der tillige skulde være Kronprinsens (Frederik V's) Lærer, beskikkedes B. til Stiftsbefalingsmand i Bergens Stift, som «han forestod med Ære og Berømmelse i 3 Aar». 13. April 1741 var han rejst fra Bergen til Strudshavn, men maatte allerede om Aftenen føres dødssyg hjem til Byen, hvor han afgik ved Døden den følgende Morgen. Han var siden 17. Juli 1733 gift med Maria Elisabeth f. Müller, der var Enke efter Viceborgmester i Kjøbenhavn Brandt († 1731) og døde i Kjøbenhavn 23. Febr. 1769, 70 Aar gammel.

J. B. Hass, Ære- og Eftermæle, Mskr. Nr. 338 in fol. i Univ. Bibl. i Chra., ved Aar 1741. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 53. Giessing, Jubel-Lærere II, 1, 38. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Bagger, Frederik, 1710—91, Godsejer, blev født paa Gaarden Risinge i Fyn. Hans Forældre, Poul B., Ejer af Risinge († o. 1722), og Hustru Pernille f. Købke († 1731), satte ham i Odense Skole, hvorfra han 1730 blev dimitteret til Universitetet. Efter overstaaet theologisk Examen blev han antagen som Huslærer hos Sognepræst Fr. Schurmann til Brahetrolleborg og Krarup Menigheder i Fyn. Den unge Mand, der af og til maatte prædike for Herskabet paa Brahetrolleborg, blev snart meget afholdt, og de medicinske Kundskaber, han erhvervede sig ved Læsning, oprindelig for at hjælpe paa sin egen svage Helbred, gjorde ham til en søgt Læge. Da han dog under sin Lægevirksomhed følte Trang til at faa sin Viden paa det medicinske Omraade udvidet, foretog han en Rejse til Altona og studerede der i nogen Tid. Midlerne til dette Ophold

skaffede han sig ved at sælge Smykker, som de adelige Familier medgave ham til Salg for en vis fastsat Sum; hvad han kunde faa der ud over, var hans eget. Et Ophold i Kjøbenhavn benyttede han til at lægge sig efter Lovkyndighed og tage juridisk Examen for ustuderede (1737). Noget efter blev han antagen til at forestaa Husholdningen paa Brahetrolleborg. 1746 blev han Birkedommer paa Baroniet Brahetrolleborg og fik Brændegaard i Forpagtning, en Gaard under Baroniet, som da var meget forfalden. Han ophjalp denne Gaard og erhvervede sig saa megen Formue, at han 1760 kunde kjøbe Herregaarden Julskov, hvor han forblev boende til sin Død, ivrig optagen af mangesidige filanthropiske og landøkonomiske Bestræbelser. 1761 blev han Kammerraad, 1781 Justitsraad. Han døde som Etatsraad 23. Febr. 1791.

B. er Forfatter af flere landøkonomiske Skrifter og Afhandlinger, der vidne om Grundighed og praktisk Sans. I «Økonomisk Magasin» 3. Bind offentliggjorde han: «En forsøgt Maade, hvorledes man med samme Tid, Plov og Bæster uden mindste Umage eller videre Besværlighed kan pløje smalle Furer», hvori han tager Ordet for en mere praktisk Maade at behandle sid og stiv Jord paa. Denne Artikel, der for øvrigt er af ringe Omfang, skal have haft en Del Betydning i Tiden. Hans «Instrux eller Bylav for Refsvindinge By» (1773) er et værdifuldt Aktstykke, der giver god Oplysning om, hvorledes Ordenen opretholdtes i de gamle Bylav under Trevangsbruget, om den sædelige Tilstand i Bondestanden paa den Tid og om, hvorledes man tænkte sig Standen paavirket. Han forsøgte sig ogsaa i filosofisk-historisk Retning i et Skrift: «Naturlige Aarsager til Jordgrødens Formindskelse» (1787), hvori han søgte at godtgjøre, at Jordens naturlige Ydeevne maa være aftagen. — B., der levede ugift, blev en meget velhavende Mand og satte sig et smukt Eftermæle i sin Samtid ved at stifte betydelige Legater og bekoste mange unge Menneskers Studeringer.

Personalia, betreffende Fr. Bagger, udg. af J. H. Tauber, 1792. Abrahamson, Fr. Bagger den Vindskibelige, 1794. Nyerup, Lit. Lex. Rasmussen Søkilde, Brahetrolleborg S. 116 ff. *J. P. Petersen.*

Bagger, Hans, 1646—93, Biskop. Han blev født 23. Avg. 1646 i Lund, hvor Faderen, Ole B., den Gang var Lektor ved Gymnasiet og senere blev Professor theologiæ ved det nyoprettede Universitet. Moderen, Maria Lauridsdatter, døde, da han var 4 Aar gammel. 1656 blev han sat i Latinskolen i Lund. 1663 sendte Faderen ham til Kjøbenhavns Universitet, men efter Op-

fordring af Biskop Vinstrup i Lund lod han sig kort efter indskrive som Student ved Greifswalde Universitet, der den Gang hørte under den svenske Krone. Efter et halvt Aars Forløb rejste han til Rostock, hvor han fortsatte sine Studier under de bekjendte Theologer Varenius og Qvistorp, og 1664 vendte han tilbage til Kjøbenhavn, hvor han blev Bakkalavr. Her synes han at have været særlig begunstiget, enten fordi han som Skaaning holdt fast ved sit gamle Fædreland, eller fordi han — hvad der er den naturligste Forklaring — havde en god Støtte i sit Søskendebarn, Professor H. Vandal, og med Rejseunderstøttelse fra Universitetet drog han 1666 til Wittenberg, hvor den lærde Theolog A. Calovius tog ham i sit Hus. Han havde lagt Planen til en længere Studierejse, da Faderen kaldte ham hjem, for at han kunde være tilstede ved Indvielsen af det skaanske Universitet 1668. Men han trak Tiden ud og kom først 1669 tilbage til Lund, hvor han tog Magistergraden. Hans kjæreste Forbindelser vare dog i Danmark, hvor han søgte Ansættelse ved Universitetet. Men alle Lærerposter vare den Gang besatte, og den svenske Regering gjorde alt for at faa ham knyttet til Lund. Han blev kaldet til Professor philosophiæ og Konrektor ved Kathedralskolen i sin Fødeby, men søgte saa hurtig som muligt at frigjøre sig for denne Virksomhed, og da der 1672 sendtes et svensk Gesandtskab til England, fik han Tilladelse til at følge med for at studere de orientalske Sprog i Oxford og Cambridge. Aaret efter fik han Befaling til at vende tilbage og optage sin Embedsgjerning. Han trak dog atter Tiden ud og kom først hjem 1674 efter et længere Ophold i Holland, men allerede 4. April s. A. blev han af Christian V kaldet til Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, Stiftsprovst og Provst for Sokkelund Herred. Hans Slægtning H. Vandal var den Gang Sjællands Biskop. 12. Nov. 1674 ægtede han sin Formands, Jac. Fabers, unge Enke, Margrethe Schumacher, Griffenfelds Søster. Han blev saaledes Svoger til Danmarks den Gang mest formaaende Mand, hvem han ogsaa skylder sin sidste mærkelige Forfremmelse. 1. Maj 1675 døde Biskop Vandal, og B. blev udnævnt til hans Efterfølger, kun 29 Aar gammel. Efter at han var bleven kreeret til Dr. theol., ordineredes han 27. Juni i Frue Kirke.

Hidindtil havde B. haft en mærkelig Medbør. Fra nu af blev hans Stilling vanskelig. Satiren skaanede ham ikke, Uvilje og Misundelse fra Gejstlighedens Side hæmmede hans Virksomhed, og førend hans første Embedsaar var udløbet, blev Griffenfeld

styrtet. Men skjønt B. under de daværende Forhold ikke kunde støtte sig til det herskende Hofparti, forstod han dog at hævde sin Stilling. Han kunde ikke gjøre sig gjældende ved Lærdom eller Veltalenhed, thi i ingen af disse Henseender ragede han frem over sine Standsfæller; men han var i Besiddelse af en sjælden administrativ Dygtighed, og til en saadan stilledes der netop særlige Krav paa en Tid, da der paa Kirkens Omraade fremkom en Række Forslag til Administrationens Omordning. Han deltog i den sidste Revision af Danske Lovs 2. Bog. Hans Navn er særlig knyttet til et forbedret Kirkeritual, der udkom 1686, og 27. Marts s. A. udgik Forordningen om Ophævelsen af de mange enkelte Bededage, der samledes i den almindelige Bededag paa 4. Fredag efter Paasken. I denne Forandring havde B. en væsentlig Del, og han udarbejdede selv Bededagsbønnen, der giver et smukt Vidnesbyrd om hans Evne til at tale Menigheden til i et jævnt og enfoldigt Sprog. 1688 udgav han en Alterbog, der skulde tjene som Haandbog for Præsterne. Fortalen, hvormed han indledede den, indeholder et udførligt Forsvar for den kirkelige Ritus. Den blev oversat paa Engelsk og vandt fortjent Anerkjendelse i Udlandet. Han forberedte desuden Udgivelsen af en Forklaring til Luthers lille Katekismus til Vejledning for Præster og Skolelærere, men Døden afbrød dette Arbejde. B. staar som Ordfører for en Tid, hvis Særkjende var religiøs Ufordragelighed, og hans Nidkjærhed for den lutherske Orthodoxi drev ham ofte til Yderligheder, særlig over for de reformerte, som Regeringen indrømmede en begrænset Religionsfrihed, dels fordi de vare Dronning Charlotte Amalies Trosfæller, og dels af statsøkonomiske Hensyn. Ogsaa Katholikernes Forsøg paa at vinde Indgang mødte alvorlig Modstand fra hans Side og fremkaldte en Brevvexling imellem ham og Kardinal Albani, den senere Pave Clemens XI. Den førtes dog med stor Humanitet fra begge Sider og fortsattes igjennem en længere Aarrække. B. døde 30. Avg. 1693, kun 47 Aar gammel. Efter Margrethe Schumachers Død (1690) havde han 30. April 1691 ægtet Søster Svane, Datter af Ærkebiskop H. Svane og Enke efter Kancelliraad Chr. A. Walter.

Zwergius, Siell. Clerisie I, 308 ff. Nyt theol. Bibl. XVI, 133 ff.

S. M. Gjellerup.

Bagger, Hans Frederik, 1735—1811, Officer, en Søn af ovfr. nævnte Stiftamtmand i Bergen Christian B., blev født 23. Juni 1735 og begyndte sin militære Løbebane som Fændrik i falsterske Infanteri-

regiment 1750. Han fik tidlig det Lov paa sig at være en duelig og pligtopfyldende Officer og avancerede saa hurtig gjennem de lavere Grader, at han 1764, da ansat ved det sjællandske — fra 1768 Kronprinsens — Regiment til Fods, var naaet til at blive Major; 1779 blev han Oberstlieutenant, 1789 Oberst og i denne Egenskab Aaret efter forsat til Prins Frederiks Regiment som Chef. 1798 afgik han fra Regimentet, udnævntes til Generalmajor og blev Kommandant i Frederiksort, en Post, han beklædte, indtil han 1803 fik sin Afsked. Døde ugift 3. Febr. 1811. *S. A. Sørensen.*

Bagger, Johannes Herman, f. 1841, Politiker. B., hvis Forældre ere Sognepræst Christian Erhard B. og Henriette Amalie f. Jacobsen, er født i Rær Præstegaard (Thisted Amt) 3. Nov. 1841. Han blev Student 1858 fra Viborg, juridisk Kandidat 1863 og Overretssagfører i Kjøbenhavn 1870. Han optraadte i 1871 med et Skrift «Danmark og Tyskland, Fremtidsbetragtninger», hvori han anbefalede Danmark at søge sin Styrke i en nøje venskabelig Tilknytning til Tyskland. For denne Tanke har han lige siden været en ihærdig, men ikke paaskjønnet Talsmand. Han sad i Folketinget 1873—81 som Repræsentant for Thisted Amts 3. Kreds. B. valgtes oprindelig som Højremand. I de forskjellige Gjæringsperioder inden for hine 8 Aar spillede B. i den almindelige Opinion en vis Rolle som Mellemmand imellem Partierne, men uden at hidføre synderlige Resultater. Han maatte udtræde af Partiet Folketingets Højre, efter at han i 1879 i en Piece «Forhandlinger i Rigsdagssamlingen 1877—78» havde tilsidesat Diskretionshensyn. B. savnede ikke Evner og Kundskaber til politisk Virksomhed, men han manglede et rent Standpunkt, Selvkritik og — Held. B., der i 1874 blev Højesteretssagfører, havde i 1870 ægtet Jeanna Fog, Adoptivdatter af Biskop, Dr. Bruun Juul F. og Petra Emerencia f. de Høegh-Guldberg. *M. P. Friis.*

Bagger, Matthias Olsen, —1725—, Bibliothekar, født i Christianssand, blev Student fra Sorø Skole 1701 (18 eller 15 Aar gammel); paavirket af jesuitiske Præster hos den franske Gesandt i Kjøbenhavn gik han over til den katholske Tro, opholdt sig nogle Aar ved Jesuiter-Kollegiet i Strasburg, besøgte Kjøbenhavn, hvor han 1706 tog Baccalaureus-Graden, drog atter udenlands, blev Underbibliothekar ved det kgl. Bibliothek i Madrid, maatte forlade

denne Stilling og gik til Mexiko, hvor han opholdt sig 3 Aar. Senere blev han Abbé og første Aumonier hos Grev Staremberg, kejserlig Ambassadør i London; her traadte han ud af den katholske Kirke og maatte opgive sin Stilling. Som hans Liv hidtil havde været uroligt og omflakkende, saaledes vedblev det at være, han var ved 1725 bleven ansat som Tolk ved det kgl. Bibliothek i Paris, men optog sin Løn og flygtede, senere var han i Italien. Af og til besøgte han Danmark, sidste Gang, som det synes, 1740—42; han besøgte da Holberg, og Hans Gram lod ham arbejde for sig med at oversætte Knytlinga Saga paa Latin. 1744 var han i London, hvorfra han indgav en Ansøgning til Christian VI om at blive ansat ved Kongens Bibliothek i Kjøbenhavn, dog uden Held. Hans senere Skæbne saa vel som hans Dødsaar ere ubekjendte.

L. Holberg, Trende Epistler til ***, 1857, S. 123. Holbergs Epistler, C. Bruuns Udg., IV, 25 ff. 407 ff. Nyt histor. Tidsskr. VI, 376 ff. *Chr. Bruun.*

Bagger, Peter Christian, 1772—1810, Justitiarius, en Søn af Etatsraad Johan Poul B. og Anne Elisabeth f. Borré, blev født 5. Juni 1772 (s. Richter, Jurid. Stat) i Kjøbenhavn, privat dimitteret 1788, juridisk Kandidat 1792, Volontær i Kancelliet s. A., konst. Assessor i Hof- og Stadsretten 1794, Protokolsekretær i Højesteret 1797, Assessor i Kjøbenhavns Politiret 1801, desuden adjungeret Politimester i Kjøbenhavn 1807 og Justitsraad 1808. Den «udmærkede Duelighed og den utrættelige Iver», han havde lagt for Dagen i sin Embedsvirksomhed, havde til Følge, at han i Aaret 1809, da det ved kgl. Resolution af 10. Jan. var besluttet, at alle de Forretninger, der hidtil havde paahvilet Kjøbenhavns Politimester som Justitiarius i Politiretten, skulde udsondres, blev udnævnt til Rettens Justitiarius og tillige s. A. blev extraordinær Assessor i Højesteret; men han døde allerede 20. Maj 1810 i Kjøbenhavn. Han var ikke gift, men havde med Sophie Margrethe Paulsen († i Kjøbenhavn i Efteraaret 1808 af Galdefeber) en Søn, Digteren Carl Christian B. (s. ovfr.), der efter hans Død — det være sagt til Berigtigelse af de biografiske Notitser om Carl B. i dennes «Samlede Værker» — blev legitimeret som hans ægte Barn ved kgl. Bevilling af 26. Juni 1810 i Følge Ansøgning af Bedstemoderen, Etatsraadinde B., i hvis Hjem han, endnu medens Faderen levede, havde opholdt sig et Aars Tid, og som nu, støttet af sin anden Søn, Premierlieutenant i Søetaten Carl Frederik B., der strax efter Barnets Moders Død en kort Tid havde

haft det i Huset hos sig, ved denne Ansøgning søgte at opfylde den afdøde Faders Ønske.

Manthey, Ridderes Levnetsløb S. 28 f. *G. Kringelbach.*

Bagger, Rasmus Langeland, 1764—1819, Politimester, Søn af Marcus Marcussen B., Forvalter paa Hovedgaarden Saltø i Sjælland, siden Postforvalter i Korsør, er født 20. April 1764 paa Saltø; hans Moder var en Datter af den i Wessels Digt til Baggesen forevigede Kjøbmand Rasmus Langeland i Korsør. Han blev Student fra Slagelse Skole 1784 og 1789 juridisk Kandidat. 1796 blev han Birkedommer i Antvorskov Birk, senere tillige Borgmester i Slagelse og 1809 Politimester i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han udnævntes til Etatsraad. 1814 ombyttede han sin Stilling som Politimester med den som Borgmester i Kjøbenhavn og døde som saadan 19. Jan. 1819. 25. Jan. 1798 giftede han sig med Frederikke Gjersing, hvis Fader en Tid var Ejer af Nordruplund; hun døde 12. Jan. 1852. B. var en fortrolig Ven af Digteren Baggesen, hvem han havde kjendt fra Barn af fra Korsør, og som daglig besøgte ham, naar han var i Kjøbenhavn, især i hans sidste 6 Leveaar, da han stadig var syg.

Personalhist. Tidsskr. I, 300. *O. Nielsen.*

Baggesen, Frederik Ludvig August Haller, 1795—1865, Officer og Forfatter, en Søn af Digteren Jens (Immanuel) B. og Charlotte Sophie f. Haller, er født paa Augustenborg Slot 14. Avg. 1795. Aug. B.s Barndom forløb meget urolig. Kun 2 Aar gammel mistede han sin Moder, hvorpaa Faderen tog ham med til Schweits. Efter Tilbagekomsten 1799 blev han først, da Faderen drog til Paris for her at tage Ophold i mange Aar, anbragt i Huset hos en Tante i Korsør, senere 1806 hos en Onkel i Kjøbenhavn og endelig 1810 hos gamle Oehlenschläger paa Frederiksberg. Han havde dog det Held, at Faderens mange Venner, navnlig Brødrene Ørsted, med Omhu toge sig af ham, og i Schouboes Institut, hvor han gik i Skole, gjorde han gode Fremskridt. Det krigerske Skuespil, som fra 1808 af, da Kjøbenhavn og Sjælland saa at sige dannede én stor Lejr, daglig oprulledes, og Vaabenlarmen rundt i Evropa vakte imidlertid hos Drengen, saa flittig og læselysten han end var, en uimodstaaelig Trang til at ombytte Bogen med Sværdet, og da Onkelen ikke vilde vide noget heraf, fremstillede han sig selv hos Frederik VI for at tolke sit Ønske — en Bedrift, hvorfor

Onkelen skal have lønnet ham med et Ørefigen — og opnaaede ogsaa 1810 at blive antaget som Frikorporal. 2 Aar efter underkastede han sig med Hæder sin Officersexamen og blev derpaa ansat som Sekondlieutenant i holstenske Skarpskyttekorps, en af de Afdelinger, der i 1813 kæmpede under Davout ved Elben. B.s Debut paa Kamppladsen var dog ikke lovende. Mindre stærk af Konstitution kunde han ikke udholde Felttogets anstrængende Marcher, og da han som syg under Korpsets Retræte fra Schwerin skulde transporteres tilbage til Altona, fangedes han af Kosakkerne. Muligvis har dette Uheld ikke været uden Indflydelse paa den Retning, B.s fremtidige Udvikling tog, og det blev i alle Fald mindre den praktiske Soldatergjerning, hvorom han først havde drømt, end videnskabelig Syslen, der lagde Beslag paa hans Interesse, da han efter at være udløst af Fangenskab vendte tilbage og 1814 blev ansat ved slesvigske Jægerkorps i Kiel. Det derværende Universitet frembød i saa Henseende de ønskeligste Hjælpemidler, og i Filosofen Karl Reinhold, Faderens fortrolige Ven, fandt han en dygtig Vejleder i de omfattende Studier paa forskjellige af Videnskabens Omraader, som han strax paabegyndte og efter en 3aarig Afbrydelse under Opholdet i Nordfrankrig ved det danske Okkupationskorps med Iver gjenoptog og i en Række af Aar fortsatte ved Universitetet. Ogsaa til sin Fader, som han hidtil næsten kun havde kjendt gjennem dennes Digterværker, traadte han nu i nøjere Forhold — under en Udenlandsrejse 1824—25 levede han saaledes et helt Aar sammen med Faderen i Schweits —, og det tør nok antages, at denne Omgang med «Gratiernes Digter» ikke har været uden Indflydelse paa den fine Smag og beherskede Form, der gjennemgaaende spores i B.s Skrifter. I øvrigt blev det Digterens kort efter paafulgte Død 1826 i Hamborg, der gav Anledning til, at B. første Gang betraadte den litterære Bane, i det han og den ældre Broder Karl Reinhold følte det som en Pligt at samle og udgive Faderens Værker, hvoraf det første Bind allerede udkom 1827.

Imidlertid havde man i Kjøbenhavn lagt Mærke til B., der 1822 var udnævnt til Premierlieutenant og 1831 blev Kapitajn; særlig interesserede Prins Christian Frederik sig levende for ham, og 1832 blev han efter Ansøgning ansat som Lærer i Militærgeografi, Statistik og Krigshistorie ved den 2 Aar i Forvejen oprettede militære Højskole. I denne Post vandt han baade Anseelse og Indflydelse, han var en af dem, der med størst Bestemthed be-

kæmpede Undervisningsdirektørens, Oberstlieutenant Abrahamsons noget hensynsløse Styrelse, og det var ham, der tillige med Kapitajn (senere General) de Meza ved personlig Henvendelse til Kongen foranledigede A. fjærnet. 1839 udnævntes han til Kapitajn i Generalstaben, 1842 til Major og Chef for Stabens taktiske Sektion, 1848 til Oberstlieutenant i Generalstaben. I denne Periode falder hans egentlige, frugtbare Forfattervirksomhed. Foruden hans Forelæsninger for Højskolens Elever over Krigshistorie og Geografi, kompilatoriske Arbejder af ikke ringe Værd (1832 og 34), fuldfører han 1832 Udgivelsen af den danske Del af Faderens Værker, 1836 den tyske, 1837—39 er han Medudgiver af «Militært Repertorium», 1840 udkom hans paa omhyggeligt Studium og Selvsyn grundede Hovedværk «Den danske Stat», og fra 1843—56 skrev han en udførlig Biografi i 4 Bind over sin afdøde Fader.

Ved Oprørets Udbrud 1848 var B. fungerende Stabschef ved Generalkommandoen i Nørrejylland og Fyn, og han traf strax paa egen Haand i Generalens Fraværelse hensigtsmæssige Foranstaltninger til at sætte de jyske og fynske Afdelinger i Marche syd paa, men mere fik han ikke Lejlighed til at gjøre. Krigsministeren valgte som bekjendt Læssøe til Stabschef for den fremrykkende Hær, og B. fik i det Sted den under disse Forhold lidet sigende Stabschefspost ved Generalkommandoen i Sjælland. Ogsaa i 1849 holdtes B., der imidlertid var avanceret til Oberst og bleven ansat som Direktør for Armeens Personel, fjærnet fra Krigsskuepladsen, og først i 1850 opnaaede han en Ansættelse i den aktive Hær, hvor der overdroges ham en Brigade. Det er vistnok i Regelen betænkeligt at stille en Mand, der aldrig har kommanderet en Afdeling eller endog blot en Underafdeling, og som overhovedet ikke i 20 Aar har været i direkte Berøring med Tropper, paa en saa ansvarsfuld Post, og hans Brigades Skæbne under den Forvirring, der fremkaldtes ved Katastrofen i Stolk, turde tilstrækkelig vidne om det uheldige, der ofte klæber ved dette Experiment.

Efter Krigen overtog B. igjen Posten som Stabschef ved sjællandske Generalkommando, 1854 blev han Generalmajor og Chef for Generalstaben, hvilken Stilling han beklædte indtil 1858, da han ansattes som Kommandant i Rensborg. 1860 fik han Afsked af Krigstjenesten og henlevede sine sidste Dage i Kjøbenhavn under Trykket af en daarlig Helbred indtil sin Død 18. April 1865. B. blev Kommandør af Danebrog 1849 og var dekoreret med talrige

[illegible]

Baggesen, Jens Immanuel, [illegible] Stemninger [illegible] mod et Byrn [illegible] den ... Digter. [illegible] med et meget godt [illegible] Regnvelse var omtalt. [illegible] i Kjøbenhavn føre den [illegible] Studens [illegible] for at ernære sig ved [illegible] af Mangel paa egen Bolig. [illegible] under aaben Himmel. Men

hverken hans livlige Hoved eller hans let bevægelige Følelse tog Skade af disse Gjenvordigheder, og den usædvanlige Opvakthed, som var over ham, skaffede ham desuden snart Venner og Velyndere. Pram, som alt paa den Tid var en afholdt Digter og indtog en betrygget Stilling i Samfundet, aabnede sit nystiftede Hjem for B., hvem han i et Brev til Rahbek betegnede som «en Dreng, der har alle mulige Talenter til at blive en god og stor Digter,» og karakteriserede som «en underlig, enthusiastisk, melankolsk, ubeskrivelig én». I et Par af Pram udgivne Nytaarsgaver for 1783 og 84 debuterede B. som Lyriker og vandt saa meget Bifald for en den Gang sjælden Fylde og Lethed i Udtrykket, at Bebudelsen af et større Arbejde fra den 20aarige Forfatters Haand samlede det højst usædvanlige Antal af 1200 Subskribenter. I Begyndelsen af 1785 saa dette Værk Lyset under Titelen «Komiske Fortællinger», indeholdende «Poesiens Oprindelse», en Wesselsk Behandling af Eddamythen om Suttungsmjøden, «Katten eller Elskovs Magt», første Afsnit af «Deukalion og Pyrrha», en Travestering af Ovid, samt «Jeppe», hvor der over Motiver fra Holbergs Komedie og et gammelt Æventyr er bygget en Skildring af Bondens Trællestand og udtalt Tanker om hans Frigjørelse i Overensstemmelse med Tidsalderens emancipatoriske Stræben.

B. har paa et senere Trin af sin Udvikling fremhævet, at det ikke var af indre Tilskyndelse, han ved sin Debut slog ind paa den komiske Digtning. Den overvejende Del af hans Læsning havde haft den alvorlige poetiske Litteratur til Gjenstand, fra den havde han modtaget de dybeste Indtryk, og det var Gjengivelsen af saadanne, der voldte ham størst Tilfredsstillelse. Men da de Kjendere, hvis Dom han søgte, afgjort fandt mere Behag i hans komiske Forsøg, stillede han deres Indsigt over sin egen Fornemmelse og betraadte det Spor, de anviste ham. Udfaldet godtgjorde, at han derved ogsaa traf det større Publikums Smag. De komiske Fortællinger henreve Læseverdenen ved deres aandfuldt konverserende Form, ved den til en hidtil ukjendt Fuldkommenhed drevne Behandling af det metriske Sprog, ved den elegante Lethed, hvormed de foretoge Overgangene fra Alvor til Spøg, fra erotisk-lyriske Stemninger til satiriske Forstandsræsonnementer, samt ikke mindst ved den Gratie, hvormed de halvt som i Leg berørte de politiske, sociale og religiøse Spørgsmaal, som vare oppe i Tiden, og behandlede dem i dennes noget frivole og til oppositionel Kritik stemte Aand. De kyndigste i Litteraturen hilste denne

Forfatterdebut som noget ualmindelig lovende, og Wessel selv, hvis komiske Fortællinger disse Digtninger fortsatte, uden dog at naa Forbilledets friske Naivitet, hyldede B. som den opgaaende Sol og ønskede ham Lykke paa hans Vandring. Men ikke blot for det bredere Publikum var B. nu med ét Slag bleven Dagens Helt; ikke blot de litterære Kredse søgte at tilegne sig ham, som da han knyttedes til det nylig stiftede Tidsskrift «Minerva», hvor han bl. a. offentliggjorde de versificerede Fortællinger «Emma» og «Censurens Oprindelse». Ogsaa Samfundets øverste Cirkler, hvor tillige den videst omfattende Dannelse havde hjemme, aabnede sig for den unge Digter: hos Schimmelmanns, Reventlows, Bernstorffs og Stolbergs deltog B. i et under de fineste og yppigste Former blomstrende aandeligt Liv, der havde Tidens højeste Interesser til Æmne, og med den vidunderlige Tillempningsevne, som allerede tidlig var en fremtrædende Bestanddel af B.s Væsen, fandt den borgerlig fødte og i fattige Forhold opvoxede Digter sig hurtig til rette i de rige adelige Omgivelser, fængslende Mændene ved sin livfulde Tilegnelse af de ledende Tanker og forkjælet af Damerne som en Gratiernes Sanger, der ikke forlangte bedre end at inspireres af deres Skjønhed og Vid. I de danske litterære Kredse, hvor demokratiske og nationale Følelser begyndte at fæstne sig til Modstand mod Adelsoverlegenhed og tysk Indflydelse, var man med lige saa megen Harme som Beklagelse Vidne til et Erobringsværk, der endog — da B. havde forsøgt sig med tyske Poesier — truede med at berøve det danske Sprog dets talentfuldeste Digter. Denne Stemning fik Luft i en skarp og paa adskillige Punkter ubillig Polemik imod B.s Operatext «Holger Danske» (1789), som havde det Uheld at blive overvurderet af de tyske Kredse og derved udfordrede til Protest, uden at der til Gunst for B. toges noget Hensyn til, at han kort forinden havde godtgjort baade sin Kjærlighed til og sit Mesterskab i det danske Sprog ved sin ypperlige Oversættelse af Holbergs «Niels Klim».

B.s yderst sensible Natur følte sig paa det pinligste berørt af denne litterære Modgang, og han modtog under disse Omstændigheder med dobbelt Taknemmelighed det Tilbud om en Udenlandsrejse, som hans Velynder Prinsen af Augustenborg, Universitetets Patron, gjorde ham. Medens «Holgerfejden» vedblev at brede sig her hjemme, tiltraadte B. da i Foraaret 1789 denne sin første større Rejse, hvis Begyndelsesafsnit — Turen gjennem Tyskland indtil Indtrædelsen i Schweits — han 1792 og 93 skildrede i de

2 Bind af «Labyrinthen», der høre til vor Litteraturs ypperste Prosaværker og indtage en Førsterangsplads blandt Rejseberetninger overhovedet ved Opfattelsens friske Oprindelighed og den uforlignelig livfulde Fremstilling, hvis Stil og Methode paa ethvert Punkt slutter sig paa den inderligste Maade om Æmnet. At Forfatterens hyppige Extase-Tilstande, hans stundum affekterte Begejstring og usunde Sværmen hist og her skæmme Fremstillingen for en ædruelig Nutidslæsers Smag, viser jo kun, at B. gav sig, som han var, i denne lyrisk-episke Rejseskildring.

B. havde endnu kun opholdt sig et Par Maaneder udenlands, da Efterretningen om den franske Revolutions Udbrud naaede ham og hensatte hans let bevægelige Sind i en fuldkommen Frihedsrus; hans Hjærte «bankede af Rædsel og af brændende Henrykkelse ved de Tings Forventelse, som skulle komme over Jorderige»; paa Rhinbroen ved Strasburg «bemægtigede Taarnet, Bogtrykkerkunsten og Revolutionen sig hele hans Fantasi», og ved Betrædelsen af Schweits' republikanske Jord ligger Landet for ham som «det herlige, hellige, frie, lyksalige», «hvis Indbyggere endnu den Dag i Dag bevare den eneste Rest af Frihed, det forkjælede Evropa har tilbage». Efter en Bjærgvandring i den bedste Sommertid havnede han i Begyndelsen af Sept. ved Thunersøen, hvor han første Gang traf sammen med Bernerinden Sophie Haller, Datterdatter af den som Naturforsker og Digter berømte Albrecht v. H. En heftig Forelskelse betog B. ved Bekjendtskabet med den smukke unge Pige, og efter at han havde fortsat dette som Gjæst i hendes Hjem i Bern, vandt han et Par Maaneder efter hendes Haand og Familiens Samtykke. Hans nærmeste Bestræbelser gik nu ud paa at sikre sig en saadan Stilling i Danmark, at han kunde hjemføre hende som sin Hustru; efter at han havde afsendt de hertil stræbende Forklaringer og Anmodninger, begav B. sig paa et kort Besøg til Paris, hvor han svælgede i Frihedsjubel og bl. a. «dansede en Solo paa Bastillens Ruiner» under de tilstedeværende Pariseres Bifaldsklap. Ved Tilbagekomsten til Bern fandt han alting ordnet paa bedste Maade af Velynderne der hjemme, holdt Bryllup i Begyndelsen af Marts 1790 og begav sig i Juni paa Rejsen hjem efter, en langsom Tur op igjennem Tyskland med Besøg i mange Byer og hos endnu flere litterære Berømtheder. Henimod Slutningen af Okt. gjensaa han Kjøbenhavn.

Men hans Fædreland blev ham ikke længe noget blivende Sted; med hans Giftermaal begyndte for B. det ustadige Liv, som

gjorde ham til en farende Svend uden Stunder til at gro fast nogensteds; hindredes han end derved fra at slaa sig til Ro paa vundet Ry og spinde sig ind i fastslaaede Opfattelsesmaader, saa fremmede paa den anden Side dette Vandringsliv hans Naturs oprindelige Drift til flygtig Omskiftelighed, til vexlende Paavirkning af de mest uligeartede Indflydelser og til at lægge Kraften stærkere paa de forjættende Begyndelser end paa den udholdende Gjennemførelse.

Efter Udgivelsen af «Labyrinthen» og 2 Bind «Ungdomsarbejder», blandt hvis nye Indhold Fragmentet «Forfatterens Liv og Levned» især er at fremhæve, forlod B. i Foraaret 1793 paa ny Danmark med Hustru og Barn, begge svagelige og trængende til et mildere Klima; atter ved denne Lejlighed var det Prinsen af Augustenborg, der traadte hjælpende til ved at sikre Digteren en regelmæssig Indtægt som Honorar for de Studier i — pædagogisk Øjemed, det med en Slags gjensidigt venskabeligt Bedrag aftaltes, at han skulde sysselsætte sig med i Udlandet. Efter nogle Maaneders Omflakken i Tyskland naaede Familien Bern, hvor den forøgedes med endnu en Søn (Karl Albrecht Reinhold); men kort efter havde B. den Sorg at miste sin førstefødte. Medens hans Hustru søgte Hvile i sit Barndomshjem, rejste B. til Wien og Norditalien og vendte først tilbage i April 1794, benyttede Sommertiden til en Alpevandring sammen med sin Hustru, Wielands Datter og en tredje Dame og tilbragte Efteraaret ved Genfersøen. I Begyndelsen af 1795 tiltraadtes Hjemrejsen til Danmark, for B.s Vedkommende afbrudt af en Maaneds Udflugt til Paris, hvor Jakobinerne vare paa Højdepunktet af deres Magt; skjønt B. kom i nær Berøring med flere af de terroristiske Optrin, bevarede han sin Begejstring for Revolutionen. I Juli naaede han med Hustru og Barn sin Beskytters gjæstfrie Herresæde Augustenborg paa Als, hvor hans tredje Søn (August) kom til Verden. Vinteren tilbragtes i Kiel, og først i Sommeren 1796, efter mere end 3 Aars Fraværelse, opslog han atter sit Telt bag den danske Hovedstads Volde.

Heller ikke dette Ophold blev af Varighed. Ved Protektion havde B. faaet Pladsen som Viceprovst paa Regensen, en Stilling, som kun lidet passede for hans Naturel; han klager i et Brev over, at han idelig tager fejl mellem de 35 Nøgler, som vare betroede ham, og over, at han paa én Gang er bleven gjort til «Provst, Reparationsopsynsmand, Dørvogter, Husvært, Natvægter,

Gaardskarl, Universitetsbud og, hvad véd jeg alt». Han kunde dog til andre Tider skjønne paa, at han havde «noget fast og en ordentlig, bestemt Stilling, Tid til overs for mig selv, Lejlighed til at udsaa megen god Sæd og opelske mangen smuk Plante, saa megen Uafhængighed, som kan forenes med et Embede, en taalelig Bolig og Udsigt til Forbedring af mine Omstændigheder». Han havde derfor, efter sit eget Sigende, aldrig været «sattere og virksommere» end da, han underviste i Dansk og Æsthetik hos Christiani paa Vesterbro og tog Del i forskjelligt litterært Organisationsarbejde. Men i Hjemmet selv laa Spiren til dets Splittelse: Sophie B.s Helbred blev mere og mere vaklende, og skulde en Katastrofe undgaas eller endog blot forhales, maatte det syge Bryst aande en mildere Luft. Allerede i Marts 1797 maatte B. bryde op paa ny. Maaneden efter er han i Kiel med Hustruen og de to Smaabørn, men kun faa Uger efter krævede Døden sit Offer. Forpint, fortvivlet, legemlig og aandelig syg, stundum Afsindighed nær, bragte den unge Enkemand de moderløse Drenge til Bedstemoderen i Bern, rejste med hende og dem fra Sted til Sted i Schweits, besøgte alene Norditalien og gjæstede sin Hustrus rige Slægt i Milano. I Sept. 1798 begav han sig endelig med Børn og Svigermoder paa Vejen hjemad, men lagde atter Routen over det tillokkende republikanske Paris. Her gjorde han Bekjendtskab med den genfiske Ministerresident Reybaz, hvis smukke og talentfulde Datter Fanny bragte den følsomme Digters Hjærte til at blusse i Luer, efter at det allerede forinden havde røbet sin Fængelighed ved forskjellige erotiske Anfægtelser, som havde ført til mere eller mindre fremskredne Planer om nyt Ægteskab. Han bejlede og fik Ja. For at ordne sine hjemlige Forhold begav han sig til Kjøbenhavn, hvor hans Embedsstilling havde været holdt aaben for ham under den lange Fraværelse, og hvor han — efter at hans Opera «Erik Ejegod», med Musik af Kunzen, var bleven opført tidlig paa Aaret — end ydermere forefandt sin Udnævnelse til Medlem af det kgl. Theaters Direktion. I Juni det følgende Aar, 1799, holdt han Bryllup i Paris og hjemførte sin Hustru.

Ej heller dette Ægteskab skaffede B. huslig Hygge og rolige Livsvilkaar. Fanny, en kølig Natur, der havde ægtet B., efter at en tidligere Forelskelse var glippet, brød sig ikke om at forstaa det Sprog, hvori hendes Mand digtede, holdt sig fornemt borte fra hans Omgangskreds og betragtede med lidet dulgt Ringeagt

et selskabeligt Liv, der stod saa langt tilbage for de glimrende sociale Forhold, hvorunder hun tidligere havde levet. Sygelig og kuldskær trivedes hun ej heller legemlig i vort Klima, og efter at hun i Maj 1800 havde bragt en Datter til Verden, maatte B. paa ny tænke paa at forandre Domicil. Han fik Rejsetilladelse for et Par Aar med Bibeholdelse af sin Gage og ikke uden Ønsker om, at han vilde blive borte med det samme, thi hans Mæcener begyndte nu at blive noget trætte af ham. Samme Efteraar brød han med Familie op til Paris. Ved en Afskedsfest i Dreiers Klub blev der sunget en Sang til hans Pris; dens Forfatter hed Adam Oehlenschläger, og den greb B. saa stærkt, at han omfavnede den unge Digter og testamenterede ham «sin danske Lyra», som han nu ikke havde i Sinde at slaa mere. Som for at slutte af med sin danske Fortid begyndte B. paa Udgivelsen af sine «Samtlige Værker», hvoraf dog kun ét Bind udkom — en af de mange Begyndelser uden Afslutning, som betegne hans litterære Liv. Sin Overgang til en anden Litteratur manifesterede B. ved Udgivelsen af sit idylliske Epos i Hexametre «Parthenaïs oder die Alpenreise» (1802) og de 2 Bind «Gedichte» (1803), der især ere mærkelige ved deres Railleri med Goethe. Men samtidig var han optagen af nordisk-mythologiske Æmner og skriver i et af sine Rimbreve fra denne Periode, at han «ingen Sinde var saa pæredansk som her, hvor alt er ganske fransk», i det han «dansker, fynsker, jysker Dag og Nat». Et ganske kort Besøg i Kjøbenhavn Sommeren 1802 sikrede ham, ved Kronprinsens Anbefaling, en Regeringspension paa 800 Rdl. aarlig, og med den samme Sum lovede hans Ven og Velynder Adam Moltke at støtte ham i 3 Aar. Men dette forslog ikke til at holde Næringssorgerne borte fra det franske Hjem, hvis Uhygge forøgedes ved Fannys idelige Migraine og hendes Faders apoplektiske Hjælpeløshed, hvortil kom Sorgen over den lille Datters Død og B.s egne legemlige Lidelser.

B. stod nu ved Indgangen til Fyrrerne, i den bedste Mandsalder, og havde alt bag sig en Livsbane saa bugtet og broget, saa rig paa ydre og indre Oplevelser som hidtil ingen dansk Digters. Fra et fattigt Barndomshjem og et glædeløst Skoleliv var han ligesom med ét Ryk bleven løftet op i Dagens fulde Lys, beundret som en uforlignelig Digter og henflyttet til de Samfundets Højder, hvor Kampen for det nødtørftige ikke kjendes, og hvor Livet er rigt, skjønt og indholdsfyldigt. Og med den samme Smidighed i Væsen, som gjorde ham hjemme i de fornemme

Kredse, tilegnede han sig i den tidlige Alder, da Udlandet alt aabnede sig for ham, hvad der paa hans Rejser kom ham i Møde af ejendommeligt og udmærket. Han traadte i Forbindelse med sin Tids aandelige Notabiliteter: Claudius og Klopstock, Voss og Bürger, Wieland og Herder, Schiller og Iffland, Reinhold og Fichte, Lavater og Jacobi, Pichegru og Sieyes, Benjamin Constant og Mdm. Staël, — alle kjendte han dem af personlig Omgang, og med de allerfleste af dem var Samkvemmet ikke af den løse Visitart, som vore Dages hurtige Rejsemaade afføder; det fortsattes endog for en Del i betydningsfulde Brevvexlinger, omhandlende Tidens højeste Idéindhold (her maa især nævnes den efter B.s Død udgivne Brevvexling med Kantianeren K. L. Reinhold). Dette Idéindhold opfattedes i B.s klare Hoved som i et Spejl, men paavirkede af hans let bevægelige Følelse og hurtig vakte Fantasi skiftede Indtrykkene ogsaa som Spejlbilleder. Som hans erotiske Passion for en «Zemire» (Ungdomsforelskelsen i Mariane Eggers) afløstes af hans Elskovslyrik til «Seline» (Fru Pram), denne af hans Kjærlighedskvad til «Palmine» (Sophie Haller) og saaledes videre, paa lignende Vis vexlede ogsaa hans poetiske og intellektuelle Idealer. Hans tidlige Forherligelse af Voltaire fornægtedes, da han blev greben af Rousseau; med brændende Begejstring omfattede han Kants fra «den rene Fornufts» kølig-klare Sfære hentede Filosofi og hyldede den store Tænker ved at antage hans Fornavn, men med ikke mindre Varme omsluttede han F. H. Jacobis ogsaa mod Kant rettede theosofiske Mystik; han var som et Barn af sin Tid Skeptiker og Rationalist, hyppig vælgende Dogmerne og deres professionelle Hævdere til Skive for sin Satire, men til andre Tider gjorde han «et Saltomortale» ud i Troen og søgte Hvile der. Snart var det Homer, snart Virgil, der satte ham i fyldigst Forhold til Oldtiden, og snart atter ryddede han Digtning og Fortid til Side som unyttigt Skrammel for at fordybe sig i Naturvidenskaberne med stærk, men kortvarig Energi. Men hvor hurtig end hans Interesser skiftede Æmne, havde de dog langt mere end en dilettantisk Viden til Udbytte, thi B. var et af sin Tidsalders bedste Hoveder og livligst opfattende Aander, der over for intellektuel Tilegnelse havde den samme mærkelige Selvforvandlingsevne, som satte ham i Stand til ikke blot at tækkes og vinde, men ligefrem at fortrylle de Mennesker, han kom i Berøring med. Hvorledes hans Overblik over Tidens ledende Ideer forbandt sig med hans poetiske Inspiration, have vi et Vidnesbyrd om i de

storslaaede Planer til Digtning, som han undfangede: han vilde skrive sin Samtids Epos i en gjennemført Allegorisering af Revolutionens Begivenheder, han vilde behandle den sejrrig frembrydende Naturerkjendelse i en anden episk Allegori «Uranion eller Lysets Helte», han tænkte paa «et Heltedigt uden Krig» med Verdensomsejleren Cook til Midtpunkt og «Opdagelsen af Jordens Sydpol og af Menneskeslægtens Sydpol, Videnskabernes og Kunstens Triumf» til Æmne; ja han troede en Tid lang i den nordiske Mythologi at have fundet det Billedsprog, i hvilket Verdensgaaderne klarest lode sig tyde. At ingen af disse vidtspændende Planer kom til Udførelse, vidner igjen om Digterens Mangel paa Evne til at isolere sig fra de idelige nye Paavirkninger for standhaftig at fastholde en enkelt Tanke. Men man har tillige Lov til at formode, at om end et paa mange Maader fængslende Idéliv vilde have udfoldet sig i disse Digterværker, vilde det være sket paa Bekostning af den umiddelbart betagende, simple og enfoldige poetiske Skjønhed. Thi B. er som Digter størst paa det mindre Omraade; hvor han svimler odehøjt eller profeterer bardedybt, bliver han lige saa søgt og usand, som han er yndefuld naturlig i sine med al deres store Kunst saa skjælmsk legende Rimbreve saa vel som i de mange lyriske Smaadigte, hvor Sprogets sødeste Velklang forbinder sig med Stemningens harmoniske Hvile til en i dansk Digtning uovertruffen Fuldendthed. Vi nævne af saadanne Digte det tidlig undfangne «Da jeg var lille», «Gjensyn og Tilbageblik» med de berømte Linjer «Ak, ingensteds er Roserne saa røde» osv., «Citherspilleren» («Jeg vandrer fra By og til By»), «Erindringer» («Naar Børn sig om mig slynge»). Hertil kan føjes de lige saa fortræffelige tyske Digte, som ere lagte Digterens omvankende Skjærsliber-Jeg i Munden, hans «Dichterlied» («Der Dichter liebt den guten Wein») og den navnkundige «gesammte Trinklehre» («Seit Vater Noah in Becher goss»). I det vi anføre disse Prøver paa B.s tyske Digtning, staa vi paa ny ved en Dobbelthed i hans Væsen: hans Flagren mellem de to Sprog, Modersmaalet og Verdenssproget, som skiftevis drog ham til forskjellige Sider, en Spaltning, som hans Ægteskaber med udenlandske Hustruer nødvendigvis maatte forøge.

I denne splittede Personlighed, sygelig af Helbred, urolig af Temperament, ustadig flakkende imellem Ideernes Omraader som imellem vor Verdensdels Lande, hjemme for en Stund, hvor han slog sig ned, men snart atter dreven videre af sin Hvileløshed, —

i denne af modstridende Bestanddele interessant sammensatte Natur fik Tidsalderens Gjæring et følsomt-mærkende Udslag. B. var orienteret ogsaa paa de nye Idéstrømningers Omraade, og mere end én Gang forsøgte han at tilpasse sit Væsen efter deres Krav. Men alt som den nye Tid tydeligere og tydeligere aabenbarede sit Indhold, viste det sig, at han, i den Alder han nu havde naaet, trods alle indre Brydninger dog i det hele og store stod som et sammenfattet Udtryk for det tilbagelagte Aarhundrede i Modsætning til det nye. For Poesiens Vedkommende gav dette sig til Kjende ved hans stadig tiltagende Uvilje imod den romantiske Digtning, en Uvilje, som polemisk fik Luft i det paa denne Tid skrevne, om end først efter hans Død udgivne store dramatiske Digt: «Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer». Hvad Romantikken ejede af dybt, gjorde nærmest et Indtryk af Uklarhed paa ham, dens Mystik var ham kras Overtro, og mod dens Vilkaarlighed oprørtes hans Formsans. I det følgende Tidsrum bliver B. derfor, med betinget Ret, Hævderen af Fornuftmæssighed i Modsætning til fantastiske Overgreb, af Lovmæssighed i Modsætning til genialsk Anarki og af sproglig Regelbundenhed i Modsætning til personligt Forgodtbefindende.

Hvad B. havde lært at kjende af Oehlenschlägers Ungdomsdigtning, havde gjennemgaaende ikke tiltalt ham, hvor stærkt han end i bevægede Øjeblikke kunde begejstres for enkelte Partier af den; den unge Digters overmodige Selvfølelse havde stundum krænket den ældre, og Følelsen af, at en nyopgaaende Sol med ufortjent Hast fordunklede hans egen i det danske Folks Øjne, bidrog til at nære Bitterheden. Forholdet mellem de to Digtere var køligt, da B. i Sommeren 1806, under Oehlenschlägers store Udenlandsrejse, gjæstede Kjøbenhavn og gjorde Bekjendtskab med A. S. Ørsted og hans Hustru, Oehlenschlägers Søster Sophie. Et exalteret Venskab i Tidens sentimentale Smag opstod mellem B. og den 24aarige unge Kone, hvis Længsler Ægteskabet ikke helt havde opfyldt, og hvis for alle intellektuelle Indtryk modtagelige Natur paavirkedes livlig af den verdenskyndige og vidtbevandrede B.s fængslende Underholdning, paa samme Tid som hun «omvendte ham til Goethe» og ved at føre ham ind i denne Digters Verden tillige forberedte ham til en bedre Opfattelse af Broderens Poesi. I det Oehlenschlägers Betydning nu virkelig gik fyldigere op for B. end nogensinde tidligere, og i det han fandt det ubetimeligt at staa halvvejs paa en spændt Fod med Broderen, medens han tilbad

Søsteren, tilskrev han paa Oehlenschlägers Fødselsdag 14. Nov. 1806 denne sit berømte indholdsvægtige og mesterlig formede Rimbrev «Noureddin til Aladdin», i hvilket han, hyldende Oehlenschläger som den største, tilbød ham Fostbroderskab og Samarbejde. Oehlenschlägers Svar røbede, at den unge Digter fuldt vel var sig sit Værd bevidst, og afslog den tilbudte Alliance; de Bemærkninger, han med rette gjør om B.s Misforstaaelse af den digteriske Aladdin-Skikkelse, viste tydelig nok Kløften mellem de to Naturer som mellem de to Tidsaldres Livsidealer, hvad B. ogsaa med lønlig Smerte fornam og gav et vemodig-skjønt Udtryk i sit Gjensvar «til Digteren Adam Oehlenschläger».

I Slutningen af 1806 udkom B.s «Skjæmtsomme Rimbreve», om hvilke Forfatteren med rolig Selvfølelse udtaler, at «dersom der i hans Modersmaal gives noget i Stil, Sprog og Versemaal lettere, rundere og mere flydende, har han haft Uret i at drage disse Smaadigte frem for Lyset»; men ikke blot i den gratiøse Form og det spillende Vid have disse uforlignelige Improvisationer deres litterære Værd: de yde tillige deres Bidrag til Opfattelsen af B.s Personlighed ved at vise os ham i Tankeudvexling med adskillige af de Kvinder og Mænd, hans bevægede Livsgang havde bragt ham i Berøring med. Samtidig med Rimbrevene udkom 1. Del af «Æventyrer og komiske Fortællinger», indeholdende af nyt den med den fuldendteste Verskunst fortalte «Theateradministratoriade»; nogle Maaneder efter udkom 2. Del med lutter tidligere trykte Fortællinger, deriblandt «Ja og Nej eller den hurtige Frier».

Ved Udgivelsen af disse Bind vilde B. fastslaa i Publikums Omdømme, hvad hans Digtning hidtil havde ydet, hvor den havde givet sit bedste. Efter at have paapeget dette Resultat vendte han sig i «Gjengangeren og han selv eller Baggesen over Baggesen» polemisk imod den ældre Tids Poesi og den Del af sin egen, han ikke vilde have betragtet som et væsentligt Udtryk for sit digteriske Jeg; med hvas Satire svinger han Svøben over Litteraturens forkomne Tilstand, over dens lave Idealer og den inkompetente Kritik; han bebuder, at han som den hjemvendte Odysseus, i Pagt med Sønnen Telemakos, Rigets Arving (Oehlenschläger), vil slaa et Dommedagsslag for Kunstens og Sprogets af frække Bejlere hjemsøgte Penelope og atter bringe Orden i Huset. Men fra nu af ved positive Bidrag til den nye Tidsaands Digtning, ikke længer ved negativ Satire; thi i Fortalen til de strax efter «Gjengangeren»

udkomne «Nye blandede Digte» udtaler han, at den «skjæmtsomme Rolle», han hidtil havde spillet «til Dels imod sin oprindelige Lyst, til Dels ogsaa maaske imod sin egentlige Naturevne», nu er afsluttet, og at han hermed begynder paa «en ny Periode af sit Digterliv og med samme sin egentlige Kunstbane». Fortalen til den nye Udgave af «Labyrinthen» — under Titelen «Digtervandringer», hvoraf kun ét Bind udkom — udviklede omstændeligere hans forandrede poetiske Trosbekjendelse, i hvilken navnlig Naturfænomenernes Anvendelse som digteriske Æmner betones. Denne Tilnærmelse til Naturfilosofien i Forening med B.s nu hurtig tiltagende Anerkjendelse af den forhen forkjætrede Goethe og hans forstaaende Blik for Oehlenschlägers Betydning viser os ham stærkt i Færd med smidig at akkomodere sig efter det nye; men at han dybest inde hørte en anden Stemningsverden til, viste baade hans mangelfulde Ydelser i den nye Retning og hans nu og da spontant frembrydende Polemik imod den, saaledes den 1810 udgivne «Karfunkel- oder Klingklingel-Almanach, ein Taschenbuch für vollendete Romantiker und angehende Mystiker».

Det i litterær Henseende saa mindeværdige Timaaneders Ophold i Danmark afsluttedes i Forsommeren 1807, da B. atter begav sig til sit franske Hjem i Marly. Efterretningen om Kjøbenhavns Bombardement og Flaadens Tab i Eftersommeren samme Aar fremkaldte B.s Sømandssange, skrevne i Knud Sjællandsfars Navn. Aaret efter udkom den tyske Digtsamling «Heideblumen», indledet med et Digt «an Lilia» ɔ: Sophie Ørsted, og Prøver af Heltedigtet «Oceania», under hvilket Navn Planen til det fornævnte Epos om Cooks Verdensomsejling nu forsøgtes virkeliggjort, — atter en Begyndelse uden Fortsættelse. Filosofiske og mathematiske Studier sysselsatte ham stærkt i de nærmest følgende Aar, og han kom til et nyt indre Omslag, i hvilket Troen tog Magten fra den tidligere Forstandsdyrkelse, og det forhen forgudede Kantske System viste sig for ham som «den haardeste og huleste filosofiske Nød». Sygdom og Svaghed hørte baade til hans og hans Hustrus jævnlige Hjemsøgelser, og Pengenød forbitrede ham yderligere Livet. Under disse sørgelige Forhold ansøgte han Regeringen om Bistand og kaldtes 1811 til Professor i dansk Sprog og Litteratur ved Universitetet i Kiel. Under Krigen fik B. Tilladelse til at bosætte sig i Kjøbenhavn, hvortil han ankom med Kone og Barn i Avg. 1813 og strax indvikledes i den litterære «Jødefejde», i hvilken han

navnlig tørnede voldsomt sammen med «Fritimernes» bekjendte Forfatter Th. C. Bruun.

Men en langt større og mere indgribende Polemik stod for Døren: den langvarige «Baggesenske Fejde», som medførte en Partisplittelse af den bitreste Art og afstedkom en Række voldsomme Optrin, indtil efter Aars Forløb Krigstilstanden omsider endte med B.s frivillige Exil som Følge af Opinionens tiltagende Uvilje over hans Færd. B. begyndte Polemikken i J. K. Høsts Ugeblad «Dannora» og fortsatte den siden i den samme Udgivers «Nordiske Tilskuer» saa vel som i de af ham selv stiftede Tidsskrifter «Lille Søndag-Aften», «Søndagen», «Skuddagen» og «Danfana». I Hovedstadens Dagblade og i selvstændige Flyveskrifter fremkom Indlæggene fra Modstanderne, hvis betydeligste Talsmænd vare C. Molbech (med Maanedsskriftet «Athene»), Poul Møller, Hauch, A. E. Boye (under Psevdonymet «Peder Wegner»), P. Hiort, Sibbern og paa et enkelt Tidspunkt Grundtvig, som dog senere delvis sluttede sig til B. og modtoges af ham som en saare kjærkommen Forbundsfælle.

Sin kritiske Udrensning — der jo var bebudet i «Gjengangeren» — begyndte B. med en Række Anmeldelser af Oehlenschlägers Tragedier. «Hakon Jarl» betegnedes, trods enkelte Udsættelser, som Digterens Mesterstykke, «Axel og Valborg» fremhævedes, med Paavisning af Mangler ved de 2 sidste Akter, i en udførlig og værdifuld Kritik som et betydeligt Arbejde, rigt paa store Skjønheder, medens «Correggio» angav det «sceniske Vendepunkt», fra hvilket det var gaaet ned ad Bakke, og «Hugo von Rheinberg» samt Syngespiltexterne «Røverborgen» og «Ludlams Hule» stempledes som den fuldbyrdede Tilbagegangs værdiløse Produkter, hvis Usselhed lagdes frem til Beskuelse i en lige saa vittig som skaanselløs kritisk Redegjørelse.

Eftertiden har givet B. Ret i denne Dom, men for hans Samtid var den en haard og utilbørlig Tale, som fortjente skarp Modsigelse. Hvad den halvhundredaarige B., som tilmed havde tilbragt saa stor en Del af sin Tid uden for Fædrelandet, ikke lagde tilstrækkelig Mærke til, var den Omstændighed, at der var opvoxet en ny Slægt med andre poetiske Idealer end hans og med en Ungdom, hos hvem just Oehlenschlägers Digtning havde aabnet Øjnene for disse Idealer. At denne Ungdom med sværmerisk Begejstring hyldede sin Digter og sluttede sig sammen til Værn om ham, naar han blev angreben, var lige saa naturligt, som at

den ikke var noksom kritisk moden til at kunne se nogen synderlig Forskjel mellem den Oehlenschläger, hvis første rige Produktion havde indviet en Litteratur-Epoke af aldrig hidtil kjendt Skjønhed og Fylde, og den Oehlenschläger, der efter Hjemkomsten 1810 havde lagt sig til Hvile paa sine Lavrbær og i Kraft af den Myndighed, han øvede, bød sine Tilhængere umodne Arbejder og halvfærdige Fabrikater i Flæng med sin Muses ægtefødte Værker. B., hvis Kritik just gik ud paa at indprente denne Forskjel og i Sprogets som i Smagens og Kunstens Navn at protestere imod Sjuskeriet, talte følgelig for døve Øren eller for Øren, der troede at kunne kjende Niddets Stemmeklang i hans advarende Røst og endog fandt hans Anerkjendelse fremtvungen og modvillig, naar han midt i Fordømmelsen af Oehlenschlägers paa denne Tid just særlig talrige poetiske Misfostre med ubetinget Ros fremhævede Digtninger som «Helge» og «Den lille Hyrdedreng». Tonen i B.s Persiflage blev af denne Grund mere og mere bitter, hans Spot mere og mere hensynsløs, medens just hans overlegne Vittighed bragte de pathetiske Oehlenschlägerianere i det yderste Raseri. I et Par Tilfælde blev endog det litterære Forum ombyttet med det juridiske og Hof- og Stadsretten paakaldt som Mellemmand, saaledes i Anledning af P. Hiorts «Tolv Paragrafer om Jens Baggesen» og samme Forfatters grundløse Plagiatbeskyldning angaaende B.s Operatext «Trylleharpen».

B.s polemiske Hovedskrifter fra denne Fejdetid ere: den store allegoriske Fortælling paa Vers «Pindsvinet», «Kritisk Vurdering af Ludlams Hule», en versificeret Fortælling «Den nyeste skjønne Litteratur eller de sex Dages Arbejde», det komiske Læredigt «Per Vrøvler», fremkaldt af en Oehlenschlägersk Skydebanevise, det store satiriske Digt «Asenutidens Abrakadabra eller Skjaldbørnelærdommens Kjærne», «Breve til Adam Oehlenschläger fra Jens Baggesen», affødte af førstnævntes saare uheldige «Rejse, fortalt i Breve til mit Hjem»; en Fortale, hvori B. appellerede til «Fædrelandets studerende Ynglinger», havde den uventede Virkning at fremkalde en Udfordring til latinsk Disputats fra 12 navngivne studerende («Tylvten»), hvilket mærkelige Forslag B. dog ikke gik ind paa.

Midt under Kampens Gjald og Gny lød der dog ogsaa bløde Toner fra B.s Harpe, og hans Aand husede baade dybe Tanker og lyse Stemninger, som ikke paavirkedes af Krigshumøret. Fra denne Tid skriver sig det forunderlig gribende Fragment «Thora fra Havsgaard», den yndefulde Digtning «Balders Igjenkomst eller

Digte til Nanna» og de i Højde med Rimbrevene staaende «Poetiske Epistler» — Arbejder, som under de givne Forhold naturligvis maatte savne den rette Anerkjendelse. Gaaden «Det evige Sindbillede» sysselsatte dog nogle af Tidens bedste Hoveder, men fremkaldte ogsaa Grundtvigs «Rimelige Strøtanker ved Kalundborgs i Livet vel meriterede Stads-Satyrikus Jens Baggesens Grav». Senere stillede — som allerede kortelig nævnt — Grundtvig sig væsentligst paa Baggesens Side med sin store Afhandling «Om Digterne Oehlenschläger og Baggesen», med Indlægget «Om Tylvten, til vedkommende» o. fl. a. Skrifter.

Oehlenschläger havde kun én Gang taget direkte til Orde mod B. i en «Erklæring til Publikum», men ved adskillige Allusioner i sine Skrifter («Fiskeren», «Hroars Saga», «Robinson i England», «En Rejse») bidraget til at nære Forestillingen om ham som en af Misundelse inspireret Modstander. I sit sidste paa Dansk udgivne Skrift «Rosenblade med et Par Torne» (1819) afsluttede B. Striden med nogle satiriske Udfald imod Oehlenschläger (bl. a. Parodierne «Shak Peer eller Adam Vævers Romance» og «Robinson i England»), men tillige med det skjønne Digt «Jubelæblet eller den gamle Harpespiller», hvor Oldingen, «hvis Tid er omme», ser Sangens Livsæble gløde frem i Træet, som han har vandet med sit Hjærteblod, og fuld af Fryd vil gribe det, — da en Dreng træder ind i Lunden, og den gamle i sit Dødsøjeblik maa se, at «da hans Offers Frugt var moden, faldt den ned i Drengens Skjød»; Tanken giver et lignende Billede som i Rimbrevet «Noureddin til Aladdin», med hvilket den lange Kamp oprindelig indvarsledes ved dets Fremhævelse af Modsætningen mellem de to Digternaturer.

B., der allerede 1814 var bleven entlediget fra sit Professorat i Kiel, forlod for sidste Gang Danmark i Efteraaret 1820 og drog med Familie til Paris. En Del af Vinteren maatte han her tilbringe i Gjældsfængsel, og Sygdom, hans stadige Svøbe fra Ungdommen af, tærede alt mere og mere paa hans Kraft. I et og samme Aar — 1822 — døde hans Hustru Fanny og hans Søn af Ægteskabet med hende, den usædvanlig begavede Paul. Efter deres Død opholdt han sig mest i Schweits, altid lidende, men ogsaa altid sysselsat, dels med filosofiske Studier og religiøs Tænkning, dels med Arbejdet paa sit store humoristiske Epos «Adam und Eva oder die Geschichte des Sündenfalls», der udkom efter hans Død. I Somrene 1825 og 26 brugte han Badekure i Karlsbad

og Teplitz, men uden at hans Sygdom, en haardnakket og farlig Nyrelidelse, bedredes i nogen væsentlig Grad. I Avg. 1826 prøvedes end ydermere Marienbad, hvorfra B. dødssyg naaede Dresden. Her kom hans Søn August til ham, og B. gik gjærne ind paa hans Forslag, at forsøge paa at naa tilbage til Fædrelandet. I Sygevogn og Bærestol transporteredes Patienten langsomt den vidtstrakte Vej, saa medtagen, at man ventede Døden den ene Dag lige saa godt som den anden. Da man naaede Hamborg, maatte Hjemvandringen standse — ved Grænsen af Fædrelandet. Døende blev B. bragt til Frimurer-Hospitalet, hvor han udaandede ved Daggry 3. Okt. 1826. Hans Sønner bragte Liget til Kiel, hvor den afdøde efter sit Ønske jordedes hos sin første Hustru. I Danmark vakte Efterretningen om B.s Bortgang megen Deltagelse, men kaldte ogsaa for en lille Stund de hadefulde Røster til Orde igjen, indtil Forargelsen standsedes med Myndighed af den Digter og Kritiker, der tog B.s smagshævdende Gjerning i Arv: J. L. Heiberg. Til det kgl. Theaters Sørgefest havde Oehlenschläger skrevet Mindedigtet og saaledes paa den smukkeste Maade formanet al tidligere Modstand til at forsones ved den bortgangne Digters Grav.

«Jens Baggesens danske Værker» udkom 1827—32 i 12 Bind, udgivne af Forfatterens Sønner og C. J. Boye; 2. Udgave saa Lyset allerede 1845—47. «Jens Baggesens poetische Werke in deutscher Sprache», ligeledes udgivne af Karl og August B., udkom i 5 Bind 1836. Hans Biografi, «udarbejdet fornemmeligen efter hans egne Haandskrifter og efterladte litterære Arbejder», udgaves i 4 Bind af Aug. Baggesen 1843—56, men er ingenlunde nøjagtig i sine Angivelser, lige saa lidt som den samlede Udgave af de danske Skrifter er behandlet med den ønskelige Omhyggelighed. 1831 udkom «Aus Jens Baggesens Briefwechsel mit K. L. Reinhold und F. H. Jacobi» i 2 Dele, 1855 «Fragmente», 1858 og 1863 «Philosophischer Nachlass» i 2 Bind.

Den paalideligste og bedst orienterende Fremstilling af B.s Liv og Digtning har Kr. Arentzen givet i sit store litteraturhistoriske Værk «Baggesen og Oehlenschläger», 8 Bind, 1870—78. *P. Hansen.*

Bahnsen, Julius Friederich August, 1830—81, pædagogisk Forfatter, Søn af Seminarieforstander Chr. A. B., er født i Tønder 30. Marts 1830, gik i den lærde Skole i Slesvig og kom 1848 til Universitetet i Kiel, hvor han lagde sig efter Filosofi og Filologi. Senere fortsatte han disse Studier i Heidelberg, hvor han erhvervede sig den filosofiske Doktorgrad, vendte saa atter tilbage til Kiel og

blev endelig Lærer ved Gymnasiet i Anklam i Pommern. Der fra forflyttedes han til Lauenburg i Pommern, hvor han døde som Overlærer 7. Dec. 1881. Samtidig med at virke som Lærer optraadte B. som Forfatter af en Række psykologisk-pædagogiske Afhandlinger, af hvilke nogle udkom selvstændig, andre offentliggjordes i Skoleprogrammer, Skoletidender og filosofiske Tidsskrifter.

Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. 6. Jahresbericht des Progymnasiums zu Lauenburg i. P. 1882. *K. Kroman.*

Bahnsen, Martin, 1809—75, Raadmand i Aabenraa, Stænderdeputeret. Søn af Bartholdt B., af en gammel Farver- og Raadmandsslægt i Aabenraa, og Anna Cathrine f. Nielsen fra Randers; født i Aabenraa 9. Juni 1809. Han gik først til Søs, men da Faderen ved sin tidlige Død efterlod en talrig Børneflok og en maadelig Forretning, opgav han Søen og lærte Farveriet. Han bragte snart Forretningen paa Fode og blev inden ret mange Aar en velhavende Mand. Da efter 1840 de politiske og nationale Brydninger begyndte at træde stærkt i Forgrunden, tog B. strax levende Del i Kampen for Modersmaalets Ret og det danske Folkelivs Vækkelse, som særlig i Aabenraa var forbunden med mange Vanskeligheder. I 1849 blev han landsforvist af Statholderskabet; samme Efteraar deltog han i Oprettelsen af den slesvigske Forening, som havde sat sig den Opgave at være et Organ for de danske Sønderjyders Ønsker og Forhaabninger. 1850 blev han Raadmand og fra 1853, da Stænderinstitutionen gjenoplivedes, Deputeret for sin Fødeby. 1864 blev han afskediget fra sine offentlige Hverv. Han opgav kort efter sin Forretning, men blev boende i Aabenraa og deltog til sin Død i Kampen for Bevarelsen af det danske Folkeliv. Ved Siden af sysselsatte han sig med historiske og naturvidenskabelige Studier, især Botanik. Han døde 12. Marts 1875. Gift med Marie Dorothea Hansen, Datter af Hjulmand Peter H. i Aabenraa; hun overlever ham.

Nordslesvigsk Søndagsblad 27. Sept. 1885. Fædrelandet 31. Marts 1875. *A. D. Jørgensen.*

Bahnson, Carl Tholstrup, f. 1845, Forfatter. Han er født i Viborg 26. Sept. 1845. Faderen: Overlærer ved Viborg lærde Skole Christian Frederik Adolf B., Moderen: Christiane f. Guldberg. Blev dimitteret fra sin Fødeby 1863 og tog 1870 theologisk Embedsexamen. Han har skrevet Tragedien «Erik XIV, Konge af Sverige», som 1. Dec. 1878 opførtes første Gang paa det kgl. Theater og

udkom i Trykken s. A. 1879 fik han det Anckerske Rejselegat og tilbragte Vinteren 1879—80 i Italien. Virker nu som Lærer ved Borgerdydskolen paa Christianshavn. *Sophus Bauditz.*

Bahnson, Jesper Jespersen, f. 1827, Krigsminister. B., født paa Taarupgaard (Viborg) 18. Nov. 1827, hører til en Slægt af frisisk Oprindelse, i det Oldefaderen var Bonde i Nybøl, syd for Tønder. Bedstefaderen, den første af Familien, som antog Navnet Bahnson, var Præst i Holsten. Faderen, Lorenz Friederich B., kom som ung Landmand til Jylland og kjøbte der Taarupgaard; Moderen, Henriette Cecilie f. Jespersen, var en Datter af Konferensraad J., Justitiarius ved Viborg Landsoverret.

Efter at have gjennemgaaet Latinskolerne i Randers og Viborg kom B. i 1844 som Student til Kjøbenhavn, tog i 1845 filos. Examen og Aaret efter Adgangsexamen ved den kgl. militære Højskole; hans Ophold her afbrødes af Krigen, under hvilken han deltog i Fredericias Forsvar. Efter Afgangen fra Højskolen i 1853 ansattes B. ved 1. Artilleriregiment, kom 2 Aar efter til Landkadetakademiet som Skoleofficer og Lærer i Artilleri og Fortifikation, men maatte i 1856 for at opnaa Forfremmelse atter træde ud i Artilleriet, hvorpaa han blev Kapitajn Aaret efter. I 1859 ansattes han ved Højskolen som Lærer i Kemi og opnaaede kgl. Udnævnelse som saadan 4 Aar senere. Af hans Forelæsninger er kun den Del, der angaar den organiske Kemi, avtograferet (i flere Oplag).

B., som i 1856 havde ægtet Antonie Oline Bentzien, Datter af Provst B. i Asminderød, stod fra 1860—67 à la suite i Hæren, men blev dog under Krigen 1864 ansat først ved Artillerikommandoen i Fredericia, i hvis Forsvar han deltog, dernæst ved Lille Bælts Artilleriforsvar og blev i Avg. s. A. Kommandør for 5. Fæstningsartillerikompagni og Chef for Fort Prøvesten. I 1868 døde hans Hustru, og han ægtede da i 1869 Anne Christine Lundsteen, Datter af afdøde Pastor L. til Aal ved Varde. Aaret forinden overgik han fra Højskolen til Officersskolen som Lærer i Kemi for næstældste og ældste Klasse og forenede dermed fra 1870 Stillingen som Skoleofficer, i hvilken Stilling han udøvede en betydelig Indflydelse. Han var saaledes Sjælen ved Stiftelsen af det krigsvidenskabelige Selskab (1871), hvis første Bestyrelse dannedes af ham i Forening med flere Lærere ved Officersskolen, og han har stadig vist dette Selskab megen Interesse. Noget

senere, da Spørgsmaalet «Kjøbenhavns Befæstning» traadte mere i Forgrunden, virkede han ivrig for den Tanke at oplyse Befolkningen om Befæstningens Nødvendighed saa vel ved Udgivelse af Skrifter og ved Artikler i Bladene som paa anden Maade.

I 1876 blev B. Chef for 1. Batteri og kommanderedes samme Efteraar til Troppemanøvrer ved Montpellier, ligesom han blev Medlem af Feltartillerikommissionen. Udnævnt til Oberst i 1879, kom han kort efter til Tjeneste i Krigsministeriet og udnævntes s. A. til Chef for dettes første Departement samt Aaret efter til Direktør for samme Ministerium. Som saadan udfoldede han en betydelig Virksomhed i Befæstningsspørgsmaalet, men det var navnlig efter at være bleven udnævnt til Krigsminister (12. Sept. 1884), at han kunde gjøre sine Anskuelser og sin Viljekraft fuldt gjældende. Endnu samme Efteraar indbragte han «Forslag til Lov om en overordentlig Bevilling til Befæstninger», hvilket han med Dygtighed forsvarede i Landstinget. Lignende Forslag indbragtes paa ny i de næste to Samlinger. Paa Grund af Folketingets Stilling til disse Forslag var det ikke muligt at gjennemføre dem, derimod erholdt han paa den provisoriske Bevillingslov af 1886 Midler til Paabegyndelsen af Kjøbenhavns Feltbefæstning og af Kystbatterier ved Charlottenlund og Kastrup, ligesom han fjærnede de Vanskeligheder, som «den frivillige Selvbeskatning til Landets Forsvar» havde at overvinde, inden den for de indkomne Midler (over 1 Mill. Kr. i 1886) kunde paabegynde Bygningen af Garderhøjfortet, hvilket fejredes ved en større Højtidelighed (27. Marts 1886), hvorved B. var tilstede som Krigsminister. Ogsaa paa andre Omraader udfoldede han en betydelig Virksomhed, i det han søgte at fremme Hærens Krigsberedskab (Udstedelse af fuldstændige Mobiliseringsbestemmelser 1. Jan. 1887) og havde et aabent Øje for Magasingeværets store Betydning, hvilket Spørgsmaal fremmedes med Kraft, saa at der i 2. Rigsdagssamling 1886—87 kunde indbringes et Lovforslag derom. Endelig udstedtes under hans Bestyrelse af Krigsministeriet 27. Okt. 1885 en foreløbig Lov om Oprettelsen af et militært Gendarmerikorps. I Jan. 1887 stillede B. sig til Valg for Folketinget i Kjøbenhavns Amts første Valgkreds. Skjønt Oppositionen heftig modarbejdede hans Valg, sejrede han over sin Modkandidat, Højesteretsassessor Nyholm, med 4633 Stemmer mod 3121. — I 1885 benaadedes B. med Kommandørkorset af Danebrog.

P. N. Nieuwenhuis.

Bajer, Frederik, f. 1837, Forfatter og Politiker. Bajer, indtil 1865 skrevet Beyer, født 21. April 1837 i Vester Egede By, Præstø Amt, Søn af Sognepræst Alfred Beyer (f. 1807 † 1881, en Broder til Forfatterinden Sille B.), som 1849—81 var Præst i Herlufmagle, og Cecilie Lovise f. Crone (f. 1815). B. besøgte 1848—54 Sorø Akademis Skole og 1854—56 Landkadetakademiet; blev derefter Lieutenant i Dragonerne, først i Næstved og senere i Holsten, naar fraregnes 1860—62, da han tog Adgangsexamen og hørte Forelæsninger paa den militære Højskole. Under Krigen 1864 gjorde B. Tjeneste i Nørrejylland og havde oftere selvstændig blandet Kommando paa Østkysten; vandt Premierlieutenants Karakter, men afskedigedes i Juni 1865 paa Grund af Hærens Indskrænkning. B. bosatte sig i Kjøbenhavn og levede af at give Undervisning og af litterære Arbejder, samt blev 1871 Translatør i det svenske Sprog. 1872 valgtes B. i Horsens-Kredsen til Folketingsmand og er senere stadig bleven gjenvalgt. B. sluttede sig strax til det forenede Venstre, hørte efter dets Sprængning 1878 først til «de udtraadtes» og derefter til den radikale Gruppe («Folketingets Venstre») indtil den nye Sammenslutning 1886.

Uagtet denne lange Rigsdagstjeneste og sin flittige Deltagelse i Lovgivningsarbejderne har B. dog ikke spillet nogen betydelig Rolle i det politiske Liv, men har tidlig indtaget en Særstilling ved sin utrættelige Iver for enkelte Spørgsmaal, der laa Partierne som saadanne fjærnt, saaledes Spørgsmaal om Kvindernes Ligestilling og Hustruernes Formuesraadighed (Lov af 7. Maj 1880 skyldes ham) og om Indførelse af Forholdstals-Valgmaaden ved de kommunale Valg. En lignende Virksomhed har B. udfoldet uden for Rigsdagen. Allerede 1869 var B. Formand for en Vælgerforening i Kjøbenhavn (det første svage Forsøg paa at samle en Venstre-Opposition i Hovedstaden); 1870 fik han stiftet «Nordisk Fristats-Samfund» (som holdt sig indtil 1882, dog uden stor Udbredelse) og udgav 1877—79 Ugebladet «Folkevennen» som dets Organ; 1871 var han Medstifter af «Dansk Kvindesamfund» og 1882 af «Foreningen for Danmarks Nevtralisering», og siden 1884 har B. deltaget i flere Fredsmøder og internationale Kongresser, saaledes i Bern og Genf om den almindelige Fred og i Antwerpen om Forholdstals-Valgmaaden. B. er nemlig ivrig Demokrat og Fremskridtsmand, Republikaner og Skandinav; han venter trøstig Evropas Udvikling i disse Retninger, og hvor fjærnt end et Maal kan synes, arbejder han dog med Lyst og Tillid paa de første

forberedende Skridt. Ogsaa Skolesagen og andre alment-humane Formaal omfatter B. med Interesse; i en lang Aarrække (1869—83) var han Medlem af Bestyrelsen for «Pædagogisk Selskab» og tog virksom Del i Tilvejebringelsen af det første nordiske Skolemøde (1870).

Den samme Bevægelighed og Flersidighed, som viser sig i B.s politiske Virksomhed, kommer ogsaa til Syne i hans litterære. En Mængde Artikler og Afhandlinger findes spredte i Blade og Tidsskrifter, saa vel nordiske som udenlandske (især «Nordisk Tidskrift för Politik, Ekonomi och Literatur» og «Tidskrift för Hemmet»), dels af politisk, dels af historisk og litterært Indhold og fortrinsvis om Æmner, der staa i en vis Forbindelse med de ovennævnte store Formaal, som han har viet sin Interesse. Af større Arbejder kunne nævnes «Samlinger til jævnførende nordisk Lyd- og Retskrivningslære» (1871, udg. med Understøttelse af Videnskabernes Selskab), «Nordens politiske Digtning 1789—1804» (1878), «Klara-Rafael-Fejden» (1879), «Norden som Republik» (1879; udg. paa Svensk «Norden som Fristat», 1871), «Om Ægtefællers formueretlige Ligestillelse» (1884) og «Nordiske Nevtralitetsforbund» (1885). B. ægtede 1867 Pauline Mathilde Schlüter (f. 1840), Datter af Proprietær S. paa Frederikseg.

Folketidende 9. Sept. 1873. Danmark 22. Juni 1883. *Emil Elberling.*

Bakke, Ole Svendsen, —1716, Klokker. Hans Fødselsaar og Familieforhold ere ukjendte. Man véd, at der paa Bakke eller Knægterød i Id Præstegjæld i Slutningen af det 17. Aarhundrede levede en Bonde ved Navn Svend, og at denne blandt flere Sønner havde en ved Navn Ole Svendsen, der boede paa Bakke og efter al Rimelighed er den fra Ove Mallings «Store og gode Handlinger» bekjendte Klokker til Id. Da Carl XII 1716 var rykket ind i Norge, fik han Lyst til at være med, lagde sig 3. April med 2 Bønder i et Baghold, og da en svensk Rytterafdeling rykkede op, toge de alle 3 Sigte paa Anføreren, Oberst Baltzer, og nedlagde ham. Klokkeren fik nu Lyst til at gjøre noget mere og begav sig 6. April ind til Frederikshald, hvorfra han blev sendt som Spion op til Enningdals Bro, der bevogtedes af en Eskadron under Ritmester Lehmann og et Kompagni svenske Bønder. Da Peder Colbjørnsen fik Underretning om Stillingen, samlede han sit Kompagni af frivillige, der med 40 Soldater under Lieutenant Even Kraft og en Del Bønder droge ud til Stedet, der ligger 2 norske Mile fra Frederikshald.

Den ene Halvdel af de omtrent 200 Mand skulde afskære Fjenden, medens den anden med Soldaterne ad besværlige Skovstier, hvor Klokkeren var vel kjendt, drog frem i hans Front. Kl. 3 om Morgenen 8. April naaede det angribende Parti frem til Gaarden Kirkebø, hvor Ritmester Lehmann havde sit Kvarter, og fik Signal om, at den omgaaende Trop var naaet frem. Det blev en fuldstændig Overrumpling, og hele den svenske Rytterafdeling blev nedlagt eller fangen, medens Bønderne undkom. O. S. B., der under hele Affæren havde lagt sin brændende Kamplyst for Dagen, og en Bonde vare de eneste paa norsk Side, der faldt. Det er en Misforstaaelse, naar Digteren Jørgen Friis antager Klokkeren for Anfører, medens han visselig var den, der fik Expeditionen i Stand og ved sit Lokalkjendskab bidrog væsentlig til Sejren. Med Fare for fjendtligt Overfald førte Soldaterne hans Lig til Id Kirkegaard og begravede ham med militær Æresbevisning. Et Monument over ham blev rejst paa Kirkegaarden 1846.

Dansk Musæum 1782, Juni-Avg. (O. Mallings Kilde). *D. Thrap.*

de Balagny, Armand, —1705, Officer. de B. var oprindelig fransk Officer og traadte i dansk Tjeneste i Slutningen af det 17. Aarhundrede, i det han i «Militær-Etaterne» for 1682—83 staar opført under «Pensionære og Gratiale Personer» med Karakter som Oberstlieutenant af Infanteriet med Anciennitet af 20. Marts 1683. Ved den danske og den holstenske Fortifikations-Etats Oprettelse 6. Nov. 1684 ansattes han som Ingeniørkapitajn ved sidstnævntes 2. Kompagni med Garnison i Glückstadt. Da Kompagniinddelingen hævedes i Slutningen af 1685, forblev han ved den holstenske Fortifikations-Etat som den ældste Officer under Oberst, senere Generallieutenant Jobst Scholtens Overbefaling og overtog, efter i 1697 at have erholdt Karakter som Oberst af Infanteriet, Overkommandoen over Fortifikations-Etaten og Fæstningsarbejderne i Holsten, da Scholten i 1701 beordredes med Tropperne til Holland (den spanske Arvefølgekrig). de B. døde i Slutningen af 1705. Han var gift, og en Datter af ham erholdt i Okt. 1705 kongeligt Pas for at kunne vende tilbage til Frankrig. *E. Tychsen.*

Baland, Carl Friederich Wilhelm Heinrich, 1822—64, Officer, født 23. Avg. 1822 i Kjøbenhavn, var en Søn af Oberstlieutenant Albert Carl Friederich Benedictus B. og Caroline Christine Helena f. van Helsdingen. Efter at have gjennemgaaet

Landkadetakademiet blev han Officer med Anciennitet fra 1840 og ansattes ved Kronens Regiment, senere 5. Linjebataillon, hvormed han i 1848 rykkede ud i Felten og deltog i Kampen ved Bov, Slaget ved Slesvig og Fægtningerne i Sundeved. Forfremmet til Premierlieutenant s. A. blev han ansat ved 1. Forstærkningsbataillon og deltog med denne Afdeling til Dels som Kompagnichef i Kampene ved Kolding og Gudsø og Slaget ved Fredericia, hvorefter han erholdt Ridderkorset. Han blev dernæst om Efteraaret ansat som Skoleofficer ved Landkadetakademiet, hvorfra han i Avg. 1850 afgik til 3. Forstærkningsbataillon, i det han kort efter forfremmedes til Kapitajn. Under Krigen 1864 var han ansat først ved 20., senere ved 22. Regiment og faldt 18. April 1864 under Bombardementet paa Dybbølstillingen, kort forinden Stormen. — Han var gift med Rasmine f. Cronberg, Datter af Skolelærer Joh. Henr. C., Ejer af «Virkelyst» ved Strib.

P. N. Nieuwenhuis.

Balche, Hans, 1628—89, Hofsnedker, Søn af Hofsnedker Henrik B. og Anne Christensdatter Skaanøe. Som ung rejste han paa sit Haandværk i Tyskland og Italien og fik 1658 Bestalling som Hofsnedker i sin Faders Sted. Han var som alle Datidens Snedkere baade Møbel- og Bygningssnedker, og hans Navn forekommer ofte i Datidens Regnskaber; han medvirkede bl. a. 1666 og 1667 ved Opførelsen af den Bygning, der nu rummer det store kongelige Bibliothek. Samtidig med at han udnævntes til Hofsnedker, befaledes det, at alle fremmede Snedkersvende, der ankom til Kjøbenhavn, skulde forhøre hos ham, om han havde Brug for dem, før de henvendte sig til de almindelige Lavsmestre. Det er imidlertid væsentlig den Omstændighed, at han fra Januar til Juni 1665 var midlertidig Slotsfoged paa Kjøbenhavns Slot, der har gjort hans Navn bekjendt. Baade Leonora Christina og Dr. Otto Sperling, der den Gang sade som Fanger i Blaataarn, omtale ham sympathetisk for hans vakre Optræden imod dem. Leonora Christina omtaler, at «han var meget fin» og kunde lidt Italiensk. Det var i hans Hus paa Slotsholmen, at Hans Nansen og Hans Svane «konfererede» om den Forandring i Regeringsformen, der gjennemførtes i 1660. Han indebrændte 19. April 1689, 61 Aar gammel, ved det daværende Amalienborgs Brand. Han var 3 Gange gift, 1. med Cathrine Johansdatter, der døde i Barselseng sidst i

1656, 27 Aar gammel, 2. med Maren Hellesdatter og 3. med Susanne Hansdatter, der skjænkede ham flere Børn.

Leonora Christina Ulfeldts Jammersminde. Otto Sperlings Selvbiografi.

C. Nyrop.

Balle, Nicolai Edinger, 1744—1816, Biskop, er født i Vestenskov ved Nakskov 12. Okt. 1744. Faderen, Søren Pedersen B., var Degn; han var en hæderlig og velstuderet Mand. Moderen, Margrete Dorothea f. Mundt, var Datter af en sekterisk Sværmer, Christian M., der ligeledes havde været Degn i Vestenskov, men var bleven dømt fra Embedet og døde i Elendighed. Hun var tungsindig og tog sig selv af Dage 1762. Efter hende, plejede Sønnen at sige, har jeg arvet den Godmodighed, man kjærlig tillægger mig, men tillige det stærke Hang til Melankoli, jeg daglig maa kæmpe med.

11 Aar gammel kom B. i Skole i Nakskov og efter Faderens Død 1758 i Slagelse, hvorfra han 1762 dimitteredes til Universitetet. Her tog især Professor P. Holm sig af ham og skaffede ham Stipendier, baade medens han var Student, og efter at han 1765 havde taget Attestats, da det Rosenkrantzeske og Vinstrup-Resenske Stipendium satte ham i Stand til at foretage en Udenlandsrejse. Denne varede fra 1766 til 1769. Han opholdt sig mest i Leipzig, hvor han især hørte Gellert og Ernesti, der den Gang omtrent var den anseteste Theolog i Evropa. Han opfordrede B. til at disputere for Magistergraden; men da Holm var bleven bekjendt med den i dette Øjemed skrevne Afhandling, tildelte det kjøbenhavnske Fakultet ham Værdigheden, og B. holdt nu Forelæsninger i Leipzig. Efter 1768 at have besøgt Halle og hørt Semler vendte han 1769 tilbage til Danmark, men drog samme Aar som Hovmester for Overkammerherre, Grev D. Reventlows Sønner til Gøttingen, hvor han især sluttede sig til Kirkehistorikeren Walch, medens han følte sig mindre tiltalt af den den Gang saa berømte Michaeli. Her blev der tilbudt ham en Plads som Repetent i det theologiske Seminarium, men da der hjemme tilbødes ham et Dekanat paa Kommunitetet og Borchs Kollegium, foretrak han dette og kom 1770 til Kjøbenhavn.

Det næste Aar udnævntes han til Sognepræst for Kjettrup og Gjøttrup Menigheder i Aalborg Stift og ægtede der sin forlovede, Frederikke Severine Grundtvig, en Datter af Præsten Otto G. i Vallekilde. Som Landsbypræst følte han sig dog lidet tilfreds, og

det var med Glæde, han modtog en Kaldelse som fjerde theologiske Professor ved Universitetet 1772. Her vare Sindene saa kort efter Struensees Fald i en stærk Bevægelse; Biskop Gunnerus' Forslag til Universitetets Reformation var ikke blevet gjennemført; men mange af de yngre vare misfornøjede med dets Tilstand. En af de mere maadeholdne, J. H. Tauber, stod den Gang B. nær, medens han strax tog Afstand fra de mere yderliggaaende som N. D. Riegels. Men i det hele saa den yngre Slægt hen til ham som en af de Mænd, af hvem man ventede sig noget betydeligt; han var en overmaade flittig Professor, der ikke blot holdt mange Forelæsninger, men ogsaa optraadte som Skribent næsten i alle theologiske Discipliner, med en Dogmatik («Theses theologicæ», 1776), exegetiske Arbejder og et kirkehistorisk Værk, og da han 1774 var bleven Hofprædikant, udgav han en Prædikensamling og begyndte at give de studerende praktisk Anvisning til at prædike. Han blev ligeledes 1774 Dr. theol.

I Aaret 1781 døde B.s Hustru, 34 Aar gammel, og det næste Aar ægtede han Johanne Frederikke Harboe (f. 1756), Datter af Sjællands Biskop L. H. Samtidig adjungeredes han sin Svigerfader i Bispeembedet som hans tilkommende Eftermand. Harboe døde allerede næste Aar. B. tiltraadte sit Embede med godt Haab om at kunne holde Bevægelsen i det Spor, han ansaa for det rette. Han vilde med al Kraft modsætte sig den Vantro og Irreligiøsitet, som truede med at trænge ind i Folket; men han var heller ikke blind for, at der mange Steder trængtes til Reformer, og han haabede med Grund, at baade hvor der skulde ske Forandring, og hvor der skulde holdes tilbage, vilde han have en Støtte i Guldberg, der i Virkeligheden var Regeringens Leder. I det ene Aar, Guldberg endnu havde Magten, gjennemførtes det eneste af de talrige liturgiske Reformforslag, der skulde blive sat igjennem, i det Exorcismen ved Daaben afskaffedes, og den nu brugelige af B. forfattede *Daabsformular* indførtes. Det var vistnok ogsaa B., der gjorde Regeringen opmærksom paa T. C. Bruuns usædelige Skrift: «Mine Fritimer», om det end var mod hans Hensigt og Forventning, da det blev paalagt ham ved en Undervisning i Religion at afhjælpe Forfatterens mangelfulde Oplysning om Kristendommen.

Men efter 1784 blev B.s Stilling en anden; den faktisk næsten uindskrænkede Pressefrihed benyttedes til at sætte alt muligt under Debat; de talrige Tidsskrifter og Piecer strømmede over af Spot over Kristendommen og Præsterne; mange af disse, især de yngre,

lode sig rive med af Strømmen, og mellem de ældre var der ingen, der havde Mod eller Evne til at staa den imod. Da var det, B. fandt sin Plads, dels som den ubøjelige Modstander af «Vantroens koaliserte Magter» fra Regeringskredsene af ned til Smudsbladene, men dels ogsaa som den, der følte sig forpligtet til at arbejde for de Forandringer, Tidsaanden krævede, for saa vidt de ikke rokkede ved, hvad der syntes ham det uforanderlige i Kristendommen. Allerede Aaret efter Regeringsforandringen fik B. sin første Strid. Han erkjendte selv, at *en Forandring i Liturgien* var nødvendig, og den nye Daabsformular var kun Indledningen til denne, som han vedblev at arbejde paa hele sit Liv. Men nu blev Sagen optaget fra en anden Side. Den ansete Hofprædikant C. Bastholm udgav et «Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste», der tilsigtede at gjøre denne kort, afvexlende og interessant. Efter dette Forslag skulde alle Kirkens Skikke omgjøres uden noget Hensyn til Traditionen og paa en saadan Maade, at det maatte virke i høj Grad frastødende paa alle, der havde noget Begreb om, hvad Gudstjenesten bør være. B. udgav mod Bastholm en Pastoralskrivelse: «Vej til Hæderlighed for gejstlige» (1785), hvori han tog de gamle Kirkeskikke i Forsvar, og der udkom en hel Litteratur af Smaapiecer, af hvilke mange overfaldt Biskoppen med stor Hadskhed; dette var ikke blot Tilfældet med en saadan Smædeskriver som N. D. Riegels; men A. Kall fandt det passende i «Lærde Tidender» at skrive: «Mand, som store, udmærkede Naturens Gaver, brændende Længsel efter at gavne, utrættelig Flid og Arbejdsomhed, vidt udbredt Lærdom og derhos ogsaa de lykkelig indløbende Omstændigheder bestemte til at blive en af den danske Kirkes allerstørste og nyttigste Mænd! kan nogen dansk Mand rolig taale at se dig paa andre Veje end dem, der føre til sand Hæderlighed?», hvortil der saa føjes en Advarsel om at vogte sig for H. P. Resens Exempel. Dette var Biskoppens første Sammenstød med den herskende Aandsretning; det skulde ikke blive det sidste.

Samtidig hermed begyndte B. paa et af de Arbejder, hvormed han vilde komme Tidens Krav i Møde, i det han udarbejdede *en ny Lærebog*, der skulde afløse Pontoppidans Forklaring. Han androg hos Kancelliet om i Løbet af to Aar at maatte udarbejde en saadan Bog; men ogsaa her kom Bastholm ham i Forkjøbet ved at udgive en «Religionsbog for Ungdommen» (1785). I denne var Katekismusformen, som B. den Gang endnu holdt paa, opgivet;

men nogle Aar efter sluttede de to Mænd sig sammen og udgave 1790 et Forsøg til en Lærebog; dette blev gjennemgaaet først af den Kommission, der var nedsat til Almueskolevæsenets Forbedring, derpaa af det theologiske Fakultet, og 1791 udkom Lærebogen i sin endelige Skikkelse; den befaledes indført i Skolerne inden 1794.

Beslægtet hermed er et andet Foretagende, nemlig Udarbejdelsen af *den evangeliske Salmebog*. Salmebogen af 1778, som almindelig kaldes den Guldbergske, var et Forsøg paa at skaffe Kristendommen Indgang ved at iføre dens Tanker en højt stemt Poesis Former; men den havde ikke fundet synderligt Bifald, og den Retning, den var udgaaet fra, var allerede gammeldags. Kingos Salmebog med sit stærkt orthodoxe Præg og sine gammeldags Udtryk var de fleste en Torn i Øjet. B. frygtede for, at hvis Forandringen af Salmebogen opsattes, vilde de dannede vende sig helt fra Kirken. I Aaret 1790 udvirkede han Regeringens Tilladelse til at udarbejde en ny Salmebog. Han selv, Abrahamson, Malling, Rahbek, Storm og Riber skulde danne en kritisk Kommission, som dels skulde bearbejde de ældre Salmer, dels bedømme de nye, som man ventede at modtage fra 18 forskjellige Digtere, til hvilke Komiteen henvendte sig. Der udkom Prøvehæfter, der bleve skarpt kritiserede, baade af dem, der som J. Baden kunde se, at de gamle Salmer vare udvandede, og af dem, der klagede over, at der var bevaret for mange af de bibelske Udtryk og Fremstillinger. Selve den evangeliske Salmebog, der udkom 1798, vidnede om, at Udgiverne havde taget mest Hensyn til den sidste Art af Kritik. Salmebogen lagde i saa høj Grad Vind paa Tydelighed og en sentimental Opbyggelighed, at der ikke blev megen Poesi tilbage i den, den udelod væsentlige Sider af Bibelens Lærdomme, og den mishandlede de gamle Salmer paa den uforsvarligste Maade. Det anbefaledes at indføre Salmebogen ved Lærernes fornuftige Forestillinger, og det lykkedes de fleste Steder, om man end i adskillige Sogne, især i Jylland, blev ved at gjøre Modstand imod den helt ind til Midten af det 19. Aarhundrede.

Hvis B. har troet ved Lære- og Salmebogen at kunne tilfredsstille sin Samtid, har han taget fejl. Netop i de sidste 4—5 Aar af Aarhundredet blev han indviklet i Strid saa at sige med hele den dannede Verden, og han havde en Fornemmelse af, at hans overordnede i Grunden sympathiserede med hans Modstandere. Revolutionens Grundsætninger, som ogsaa løde her hjemme, opfyldte ham med Frygt for Fremtiden; han grebes af en saadan Mis-

stemning, at han tænkte paa at nedlægge sit Embede og blive Landsbypræst eller at søge Ansættelse i Tyskland. Men hans Mismod forhindrede ham ikke fra at staa fast over for Modstanderne eller fra at gjøre, hvad han ansaa for sin Pligt, ogsaa hvor han forud vidste, at han kun vilde høste Spot og Foragt. Vi skulle nærmere se paa hans Virksomhed i disse Stridens Aar.

I Aaret 1793 ansøgte han om Tilladelse til at benytte Waisenhuskirken til at holde *Bibellæsninger* Søndag Aften. Han bad, at Sagen maatte holdes hemmelig, til Resolutionen var faldet, at ikke den gamle Avind, som uophørlig havde forfulgt ham, ogsaa her skulde opkaste Hindringer; «bagefter maa Hovmod og Avind bruse og larme, saa meget de ville». Bibellæsningerne fik stort Tilløb, og da Waisenhuset var brændt, fortsattes de i Garnisonskirken. Men Spot og Bagvaskelser udebleve ikke; alle Haande onde Rygter kom i Omløb i Byen, og i Aaret 1796 skrev en navngiven fornem Dame til B. og meddelte ham disse i saare uforbeholdne Udtryk: der fandt, skrev hun, saadanne Uordener Sted, at man sagde, «at her ikke er større Horehus i Kjøbenhavn, end Kirken er paa denne Tid». B. blev dybt rystet ved at modtage denne Underretning; men han besluttede sig til som sædvanlig at gjøre Sagen fuldstændig offentlig, og det lykkedes ham paa den Maade baade at bevise, at Rygterne havde været usande, og at betrygge sig imod, at saadanne Uordener i Fremtiden kunde finde Sted.

I Aaret 1795 udgav en Student, *Malthe Møller*, der opholdt sig i Jena, «Repertorium for Fædrelandets Religionslærere». Udgiveren holdt sit Navn hemmeligt, angav, at han var Præst, og vakte især Opsigt ved at fremdrage enkelte, tydelig nok betegnede Præster, som han dels roste, dels dadlede. B. blev opfordret til at træde op mod, at en Præst skrev et Skrift, der i mange Punkter stred mod Kirkens Lære; han gjorde ogsaa dette i Artikler i sit Blad «Pligtankeret»; men da det snart kom for Dagen, hvem Forfatteren var, tabte Interessen for Repertoriet sig. Malthe Møller vedblev dog flere Aar efter at anse B. for sin Uven og uden al Grund at tro sig forfulgt af ham.

Intet Skridt af B. vakte dog større Uvilje, end da han 1796 angav *M. C. Bruuns* Skrift «Aristokraternes Katekismus» for Kancelliet. Bruun havde ikke skaanet Kirken og Kristendommen; men det var ikke dette, der bevægede B. til at henvende sig til Kancelliet; thi det var nu som altid hans Overbevisning, at Kristendommen forsvarer sig selv ved sin egen Kraft. Men Loven truede

den med Straf, der ikke aabenbarede Forseelser mod Kongens Højhed, og da Bruun havde angrebet Souveræniteten, bestemte B. sig «efter mangehaande Overvejelser i trende Dage» til at gjøre Kancelliet opmærksomt paa, at naar der skulde være Trykkefrihed, saa maatte man ogsaa sørge for, at saadanne ondskabsfulde og løgnagtige Anfald bleve gjendrevne; han vilde ingenlunde have Bruun straffet; men han vilde, at Regeringen, ligesom han selv altid gjorde, skulde træde sine Fjender i Møde i Litteraturen. Denne Gang var det ikke blot Smudspressen, der vendte sig mod B. Rahbek meldte sig ud af Salmebogskommissionen, fordi han ikke vilde arbejde med ham, og Pressefrihedens ansete Talsmand M. G. Birckner skrev imod ham. B. udgav sin Indberetning; men «den blev kun læst af faa, fordi den var bleven saa skrækkelig udskregen».

Den materialistiske Livsanskuelse, som i disse Aar førte Ordet med saa stor Dristighed, var især fremtraadt i de talrige Tidsskrifter. Disse forøgedes 1796 med «Jesus og Fornuften», udgivet af *O. Horrebow.* Dets Opgave var at fremstille Jesu og Fornuftens Religion som en og den samme; «men Fornuftens Religion er kort og fattelig; den indeholder blot de tre Sætninger: Gud, Udødelighed og Dyd». Mod dette og de andre vantro Tidsskrifter traadte Biskoppen i Marken med sit Religionsblad: «Bibelen forsvarer sig selv», hvori han saa at sige fulgte Modstanderne Side efter Side og gjendrev deres Paastande. De fleste af Tidsskrifterne holdt op, da Presseloven af 1799 udkom; Horrebows vedblev dog et Aars Tid længere, og da Kancelliet tænkte paa at undertrykke det, fik B. Lejlighed til at vise, at al den Modgang, han havde lidt, ikke havde givet ham Lyst til at bruge verdslige Midler i en aandelig Strid. Han erklærede det for det største Vanheld for Kirken, hvis Staten vilde understøtte den ved saadanne Midler: «Ej var Peders Arm, væbnet med hans dragne Sværd, men Peders Mund, opladt til Christi Navns frimodige Bekjendelse, den Klippe, som Christus vilde bygge sin Kirke paa; Vidner vil han have, ej Drabanter.»

Der var dog en Kreds, som paaskjønnede B.s Virksomhed og særlig hans Bibellæsninger; i denne indsamledes der 1797 Bidrag til en Hædersgave for ham, og der overleveredes ham en stor Guldmedaille med Indskriften: «Religionens Ven, Statens Ven. Mt. 10, 32. 1798». Med det 19. Aarhundredes Begyndelse ophørte Angrebene paa Kristendommen; ikke Naturalismen, men den

egentlige *Rationalisme* havde sejret, og denne var enig med B. i at modvirke Revolutionstidens Vantro. B. har nok følt, at der manglede noget i den rationalistiske Prædiken; men i mange Maader stod han Retningen nær, ogsaa for ham var Jesu guddommelige Lære det vigtigste, og han delte Tidens Bestræbelser for at udbrede en bedre Oplysning. Men da Kampen var endt, var det ikke længer ham, der førte an; der opstod nye Mænd, H. G. Clausen o. fl., der nu fik større Betydning.

Af de Foranstaltninger, hvortil B.s Navn er knyttet, maa især nævnes *Almueskolevæsenets Reform.* Han var Medlem af den Kommission, der gjennemførte denne lige fra 1789 til 1814. Her arbejdede han sammen med C. D. Reventlow, hvis Religionsanskuelser stemmede godt overens med B.s. Denne tog sig særlig af det Skolelærerseminarium, der oprettedes paa Blaagaard, og det var en af hans største Glæder, naar det viste sig, at de Seminarister, som udgik der fra, vare dygtige Lærere. Derimod nærede han Uvilje mod den Reform af Latinskolerne, som Hertugen af Augustenborg samtidig foretog. Der var heller ingen af alle den Tids Reformer, der stillede sig i saa fjendtligt et Forhold til Kristendommen som denne. Oprindelig var det bestemt, at der i Latinskolerne skulde undervises i «kristelig Religionstheori, som den af enhver kristelig Mening kunde antages», hvortil B. med rette bemærkede, at han ikke vidste, hvilke Troslærdomme der nu var til fælles for alle kristne, eftersom mange fornægtede de vigtigste Stykker af symbolum apostolicum. Da den nye Skoleplan 1797 skulde prøves i Frue Skole, afslog han at være Medlem af den nedsatte Kommission, fordi Campes Ledetraad skulde bruges som Religionslærebog, og denne «indeholdt Deisme under et kristeligt Firma»; først da det blev opgivet at indføre Campes Ledetraad, indtraadte B. i Kommissionen, hvor han var med at gjøre Forslag til «det pædagogiske Seminarium» (1799), der skulde uddanne Lærere for Latinskolerne.

B. har Fortjenester af Ordningen af den gejstlige Brandkasse og Enkekasse, især af Oprettelsen af Hjælpeenkekassen, der skulde udrede den ene Pension, naar der var to Enker paa et Kald. Meget Bryderi voldte de Forandringer, der tilstræbtes og til Dels vare nødvendige med Hensyn til Tiendeydelsen. Den store Landbokommission saa i sine Forslag kun paa Landvæsenets bedste, medens B. forsvarede Præsternes Tarv. Han kunde ikke forhindre, at der sluttedes mange for Embederne ufordelagtige Tiendeakkorder;

men han har rimeligvis ikke saa lidt Del i, at Anordningen af 8. Jan. 1810 ikke ligefrem indeholdt Forbud mod Tiendens Ydelse i Kjærven. B. var en overordentlig flittig *Visitator;* i 25 Aar visiterede han Stiftet paa det nærmeste 5 Gange rundt. Paa Visitatserne befandt han sig bedst; det var hans Glæde at tale med Ungdommen i Kirken. Over for Præsterne var han mild; hvor deres Levned eller Prædiken var anstødelig, henvendte han sig helst til dem «i stille Venskab og Fortrolighed». Private Angivelser slog han hen; en Biskop, sagde han, skal ikke vide alt. Der var noget ved hans Person, der gjorde Indtryk paa Menighederne; baade saa Almuen op til ham, og tillige følte den, at han, for at bruge et moderat Udtryk, var en folkelig Mand. Mindet om ham lever endnu i hans Stift.

I Aaret 1800 blev B. kongelig Konfessionarius. Det næste Aar delte han af et fuldt Hjærte den Begejstring, hvormed Folket gik til Krigen mod England. Under Bombardementet 1807 gik han rundt paa Volden fra Bastion til Bastion og opmuntrede Soldaterne til tappert Forsvar, naar Fjenden skulde storme. Men da var hans Kraft brudt; hans Tungsind tiltog med Aarene, hvortil kom huslige Bekymringer. Hans anden Hustru, der døde 1802, havde lidt af en Slags Sindssyge; en af hans Sønner, der var Lieutenant, havde begaaet en uhæderlig Handling, og Faderen nødte næsten Kronprinsen til at give ham Afsked, fordi han ansaa ham for uværdig til at tjene i den danske Hær. Sønnen gik da i østerrigsk Tjeneste og faldt ved Regensburg 1809. B.s Pengevæsen var i Uorden, og han trykkedes af Gjæld. Kun i Arbejdet fandt han Tilfredshed; han har sagt: «Derfor ere vi Præster, at vi skulle arbejde og ikke have Hvile». Men nu svigtede Kræfterne ham; i Aaret 1808 tog han sin Afsked og levede fra da af hos sin Datter, der var gift med Etatsraad H. G. Olsen. Han har næppe følt sig lykkelig i dette selskabelige Hus, hvor alt drejede sig om æsthetiske Interesser. Pengesorgerne og Tungsindet fulgte ham, indtil han 19. Okt. 1816 døde med en Bøn for Kongen og Kongehuset paa Læberne. Liget bisattes i Petri Kirke og begravedes siden paa Assistenskirkegaarden, hvor det Mindesmærke, Sjællands Præster rejste ham, endnu findes.

B.s videnskabelige Skrifter og Prædikener have kun haft Betydning for hans Tid, og de vare glemte, inden han selv døde; Eftertiden har ikke fundet, at hans Salmebog og Lærebog gjorde Fyldest i Kirken; de vise, hvor vidt han troede at maatte gaa i

at rette sig efter Tidens Krav. Hans Storhed er, at han i Sandhed var en Biskop og Tilsynsmand for sit Stift; han var ingen Lejesvend, der flyede, da Ulven kom; men han forsvarede mandig sin Plads og ofrede, hvad han havde at ofre, sin Tid og sin Nattesøvn, sin Sindsro og det gode Navn, han havde erhvervet, og som var ham dyrebart nok; men han bevarede en god Samvittighed. Derfor skal han ogsaa altid bevare en høj Plads mellem Danmarks Biskopper; mange af disse have overgaaet ham i Evner og Kundskaber, men ingen af dem har vist større Fasthed og Mod; hans Levnedsbeskrivelse kan passende afsluttes med Pauli Ord: «Jeg har stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet og bevaret Troen».

J. Møller, Biskop Balles Levnet og Fortjenester, 1817. L. Koch, Biskop N. E. Balle, 1876. Erslew, Forf. Lex. Kirkehist. Saml. p. fl. St. *L. Koch.*

Balle, Peter Wilhelm, 1801—73, Hippolog. Søn af Major Peter Hansen B. og Sønnesøn af ovfr. nævnte Biskop B. Efter at være uddannet ved Kadetskolen blev han i 1818 Lieutenant i det slesvig-holstenske Kyradserregiment, gjennemgik derefter Manegen og studerede ved Veterinærskolen i Kjøbenhavn, hvor han i 1824 tog Dyrlægeexamen. Samme Aar blev han ansat som Staldmester (Ridelærer) ved Universitetet i Kiel, i hvilken Stilling han virkede i en lang Aarrække. Han blev Overkrigskommissær, fik nogle Ordener og den svenske Guldmedaille for Kunst og Videnskab. Han døde 11. Marts 1873 i Kiel. — B. har udfoldet en ikke ringe litterær Virksomhed paa Ride- og Kjørekunstens Omraade. Hans vigtigste Skrifter ere «Ridekunsten ell. Vejledning til Ridehestens rigtige Behandling» (1830), der udelukkende drejer sig om Behandlingen af den tilredne Hest, og «System til Ridehestens Dressur» (1847), som giver en udførlig Fremstilling af den raa Hests Tilridning med særligt Hensyn til Kavallerihesten. Endelig fortjener hans i 1851 udgivne «Kjøreskole» at nævnes. Disse Skrifter ere de første danske Arbejder paa dette Omraade. De ere meget omhyggelig udarbejdede og have sikkert gjort god Nytte; det om Ridehestens Dressur benyttedes indtil for faa Aar siden paa den militære Manege. Som Ledetraad til de Forelæsninger, han holdt over Hestens Exteriør, udgav han i 1834 en lille Bog «Grundzüge der Lehre von der aüsseren Gestalt des Pferdes».

Erslew, Forf. Lex. Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex.

B. Bang.

Ballin, Joel, 1822—85, Kobberstikker. Joel eller, som han i Udlandet kaldte sig, John B. var Søn af Kjøbmand Josef B. og Hanne Behrend f. Peiser og blev født i Vejle 22. Marts 1822. I sit 11. Aar kom han til Kjøbenhavn for at uddannes til Maler, men da han maatte arbejde for sit Livsophold, gik Studierne ved Kunstakademiet kun langsomt, og han var 20 Aar gammel, inden han kom ind paa Modelskolen. Aaret før, 1841, havde han udstillet «Procession i Synagogen ved Løvsalsfesten». En nylig opfunden Kunstart, Kemitypien, tiltrak sig hans Opmærksomhed, i det han haabede ved den lettere at skabe sig en Stilling. For at fuldende sin Uddannelse rejste han i 1846 til Leipzig, hvor det snart gik op for ham, at han ikke kunde naa nogen Fuldkommenhed i sit Fag, uden at han gjennemgik en grundig Skole i Gravørkunsten. Nogle Prøver af Kemitypi, som han udstillede i 1848, viste saa meget Anlæg, at den Reiersenske Fond gav ham Understøttelse til at rejse til Paris, hvortil han kom 5. Okt. 1848, og han havde maaske næppe nogensinde forladt denne Stad, hvis Krigen i 1870 ikke havde drevet ham til London. I Paris fuldendte han den Uddannelse i det egentlige Kobberstik, som han havde begyndt i Leipzig, og 2 i 1850 udstillede Kobberstik henledede Akademiets Opmærksomhed paa ham som en Mand, hvis Udvikling i kunstnerisk Retning det var værdt at støtte. Han fik 600 Rdl. (1200 Kr.) aarlig i 2 Aar af Akademiet og i 1853 350 Rdl. (700 Kr.) fra Kultusministeriet. Det lykkedes ham herved ikke alene at vinde Navn i sit Fag, men ogsaa at sikre sin Stilling saaledes, at han i Sept. kunde rejse til Kjøbenhavn og ægte Helene Levin, Datter af Kjøbmand A. L. og Susanna f. Cohn.

Hans første større Kobberstik vare «Le maître d'école» efter Ostade og «En ung Pige» efter Jan Victor, begge fra Louvres Samling. I Paris foretrak Forlæggerne imidlertid, at Stikkene udførtes i Staalplader, i det disse bedre taale det større Tal af Aftryk, som de havde Brug for, og B. maatte derfor lægge sig efter en, til den haardere Plade læmpet, Arbejdsmaade, en manière mixte, som han siden uddannede til en Fuldkommenhed, der lader Beskueren glemme, at Aftrykket er af en Staalplade. Han beholdt ogsaa det gamle Udtryk «Kobberstik» for sine Blade. Af hans Stik, hvori han med stor Dygtighed gjengiver de forskjellige Maleres Foredrag og Stil, kan fremhæves: «Daaben» efter Knaus (Udst. 1864), 2 Sidestykker efter Gustave de Brion, «Bordbøn» og «Bryllup» (1862), 2 andre efter Protais, «Før Slaget» og «Efter Slaget». Ved Ud-

stillingen i Paris i 1861 vandt han en Guldmedaille af 3. Klasse, og efter at en større Samling af hans Blade havde været udstillet paa Charlottenborg i 1862, udnævntes han til Ridder af Danebrog. Af hans Arbejder i London, hvor han opholdt sig fra 1870—83, kan fremhæves: Edw. Long, «The pool of Bethesda», et Blad, han sendte Kunstakademiet som Tak for, at han i 1877 til Anerkjendelse af hans kunstneriske Virksomhed var optagen blandt dets Medlemmer, samt «Af Inkvisitionens Annaler» efter samme Kunstner, C. Hoff, «Tartuffe», og J. Tissot, «Les Adieux».

I 1883 kaldtes B. til Kjøbenhavn for at uddanne yngre Kobberstikkere og for at stikke efter mere fremtrædende danske Kunstværker. Han havde allerede tidligere for Kunstforeningen udført et Par mindre Blade efter danske Kunstnere (Bloch, Helsted, Rørbye), men nu udførte han 2 store Blade, C. Bloch, «Biskop Rønnov forsvares af Hans Tausen mod Almuens Angreb», efter Maleriet i Universitetets Festsal, og Marstrand, «Christian IV paa Trefoldigheden», efter Maleriet i Gravkapellet ved Roskilde Domkirke. Men det sidste Blad var ikke fuldt færdigt til Trykning, da Døden bortrev ham efter faa Dages Sygdom 21. Marts 1885. At uddanne nogen Skole i den korte Tid, det forundtes ham at leve i Fædrelandet, har der naturligvis ikke kunnet være Tale om.

Weilbach, Konstnerlex. Illustr. Tid. 1885. *Ph. Weilbach.*

Ballin, Samuel Jacob, 1802—66, Læge, blev født i Kjøbenhavn 21. Okt. 1802 som en Søn af Kjøbmand Jacob Levin B. og Susanne f. Melchior. Forældrene døde tidlig, hvorfor han blev opdraget i Huset hos sin Onkel, Kjøbmand Levin Seligmann Trier, hvis Datter Dorothea senere blev hans Hustru. Dimitteret fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn 1820 tog han 1826 medicinsk Examen, var derefter i nogle Aar Kandidat og Reservemedikus paa Frederiks Hospital, tog virksom Del i Stiftelsen af Lægeselskabet «Philiatrien» (1829), foretog 1831—32 efter kongelig Befaling en Rejse i Udlandet for at studere den asiatiske Kolera og publicerede efter sin Hjemkomst en værdifuld Licentiatdisputats om denne Sygdom (1832). 1836 tog han den medicinske Doktorgrad og virkede fremdeles som praktiserende Læge i Kjøbenhavn, i det han samtidig var ansat først som Distriktslæge, senere i en lang Aarrække som Fattiglæge ved det mosaiske Samfund. 1853 var han Overlæge ved et Koleralasaret og udfoldede i det hele en utrættelig Virksomhed under denne store Epidemi. Samme Aar blev han Medlem

af Sundhedskollegiet, og 1860 fik han Professortitelen. Ved Siden af sin omfattende og højtskattede Lægevirksomhed og sin flersidige offentlige Virken til Lægevidenskabens og Lægevæsenets Fremme tog han livlig Del i Tidens politiske og nationale Bevægelser. Hans varmtfølende, patriotiske Aand sluttede sig trofast til den ledende nationalliberale og skandinaviske Retning; han var saaledes ogsaa Medlem af dansk Folkeforenings Repræsentantskab. 24. Marts 1866 døde han pludselig af et Hjærteonde.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 4. Udg. Illustr. Tid. 1866, Nr. 341. Erslew, Forf. Lex.

Jul. Petersen.

Balling, Emanuel, 1733—95, Forfatter, blev født i Præstø 13. Dec. 1733. Hans Fader, Jørgen B., var en brav og anset Kjøbmand; Moderen Bolette Cathrine f. Amunds. 10 Aar gammel stod han forældreløs, og dels i en Kjøbmands Hus, dels hos en stræng Formynder henglede Aarene i hans Fødeby indtil Konfirmationen. Da kom han til Gavnø som Skriverdreng hos Godsforvalteren. Efter adskillige Aars Ophold her kom han til Helsingør som Fuldmægtig hos Notarius publicus. Uden at have noget egentligt Livserhverv giftede han sig 1763. Han anlagde et Bryggeri; men da dette ikke gav ham tilstrækkelig Fortjeneste, vilde han forbedre sine Indtægter ved at udgive øresundske Skipperlister. Til dette Øjemed fik han Privilegium paa et Bogtrykkeri og udgav fra 1768 «Helsingørske Adressekontors Efterretninger» i Lighed med de kjøbenhavnske. I Forbindelse hermed oprettede han en juridisk Skriverstue. Men al hans Arbejdsomhed, Virkelyst og Flid friede ham dog ikke fra trykkende Næringssorger. Han ombyttede da 1771 Helsingør med Kjøbenhavn, og hans Afskedsord til Helsingørs Indvaanere i «Efterretningerne» ere karakteristiske for hans ærlige, retskafne og hæderlige Sindelag. Men lysere Kaar skulde heller ikke i hans nye Hjem blive hans Lod. Vel fik han en Ansættelse som Revisor ved Tallotteriet, men i øvrigt maatte han for at skaffe Brødet til sine uophørlig slide i Pennen med Oversættelser, Lejlighedsdigte og journalistisk Virksomhed. Han havde aldrig faaet nogen grundig Uddannelse, og Mangelen deraf var let kjendelig i hans Arbejder; men han havde en jævn, naturlig Begavelse og en vakker Evne til at skrive for den ringere Borgerklasse, der ogsaa satte Pris paa hans Virksomhed. Størst Betydning har maaske Udgivelsen af «Kjøbenhavns Aftenpost», der begyndte den mindeværdige 17. Jan. 1772 og indtil 1783 vel bar

den bekjendte Agent Holks Navn; men den samledes og skreves dog af B., som vedblev til sin Død at være dens Redaktør. Den havde en ikke ringe Udbredelse, og de første Aargange af Bladet fortjene endnu Opmærksomhed paa Grund af de talrige Bidrag i kulturhistorisk Henseende til livlig Skildring af Folkeliv og borgerlige Huses Levevis paa hin Tid. Kvantitativt er hans Forfattervirksomhed betydelig; men det meste, baade i bunden og ubunden Stil, maa regnes til Døgnlitteraturen. Der var «følsomme» Bearbejdelser efter Young, en Strøm af Tidsskrifter, «Litteraturens Paketbaad» (1777—79), «Adresseavis for Børn», «Skuespil for Børn», «Aarstiderne» (jfr. Baggesens nærgaaende Epigram, Danske Værker, 1828, IV, 200) og m. m. Særlig fremhævedes i sin Tid et af Landhusholdningsselskabet belønnet Prisskrift, «Husmoderen eller den værdige Landbokvinde» (1792), som i Fortællings Form giver Skildringen af en Bondekone, som hun burde være i hele sin Vandel. Regeringen kjøbte 1000 Exemplarer til Uddeling blandt Almuen. Men foruden som populær Forfatter har B. ogsaa Betydning som Filanthrop. Han var en af Medstifterne af «Selskabet for Borgerdyd» (1785), fra Begyndelsen dets Sekretær og i dets faa Leveaar et af dets virksomste Medlemmer. Ligeledes skyldes Oprettelsen af det endnu blomstrende «Søsterlige Velgjørenhedsselskab» (1790) væsentlig hans Initiativ. Efter et møjefuldt, men arbejdsomt Liv døde B. 22. Jan. 1795. 2 Aar i Forvejen havde han mistet sin Hustru, Mette Marie f. Enghaven, Datter af Postmester og Raadmand E. i Helsingør.

F. Thaarup, Den virksomme Emanuel Balling, 1795 (med Portr.). H. Lund, Selskabet for Borgerdyd, 1885. *A. Jantzen.*

Balsgaard, Carl Vilhelm, f. 1812, Maler. Han er født i Kjøbenhavn 29. Dec. 1812 og Søn af Lottoassistent og Revisor Hans B. og Anna Dorothea f. Weinreich. Han gik Kunstakademiets Skoler igjennem indtil Modelskolen og vandt 1841 den mindre Sølvmedaille for Tegning efter den levende Model, i det han vilde uddanne sig til Figurmaler. Dog havde han fra 1835 udstillet Billeder med Frugter, Blomster og lign., og da han var henvist til at ernære sig selv, lagde han sig tillige efter Porcellænsmaling og konkurrerede endog i 1843 om den Neuhausenske Præmie i dette Fag med et Portræt af Thorvaldsen efter Eckersberg. Imidlertid helligede han sig mere udelukkende Frugt- og Blomstermaleriet og fik i 1855 Akademiets Rejseunderstøttelse i to Aar (1200 Kr. aarlig). Efter

Hjemkomsten blev han 5. Juli 1858 valgt til Medlem af Akademiet, og i 1867 fik han Titel af Professor. Han var i 1843 bleven gift med Anna Margrete Hirth, der døde i 1868. Af hans mere fremtrædende Arbejder ejer den kgl. Malerisamling 2, Grev Moltke til Bregentved 2, Etatsraad Struckmann 2; afd. Konfrd. Forchhammer ejede 1 (vundet i Kunstforeningen).

Weilbach, Konstnerlex. *Ph. Weilbach.*

Balslev, Carl Frederik, f. 1805, Biskop. Han blev født 10. Jan. 1805 i Haarslev Præstegaard, hvor hans Fader, ndfr. nævnte Rasmus B., var Præst. Efter at have modtaget Undervisning i Hjemmet kom han 1817 i Odense Kathedralskole, fra hvilken han 1822 blev dimitteret til Universitetet. I 1827 underkastede han sig den theologiske Embedsprøve, og efter denne blev han endnu 6 Aar i Hovedstaden, sysselsat med Lærergjerning. 1833 blev han kaldet til Sognepræst for Vejerslev og Blidstrup paa Mors, og samme Aar ægtede han Ulrikke Christine Boesen, Datter af Justitsraad og Kontorchef i Rentekammeret Johannes B. 2 Aar efter hendes Død, i Aaret 1839, giftede han sig med hendes Søster, Louise Eleonore Boesen († 1850). Til Brug for sine Børn, som han selv underviste, havde han udarbejdet en kort Fremstilling af den bibelske Historie, der under Titelen «Bibelhistorie tillige med lidet af Kirkens Historie efter Apostlenes Dage, til Brug for Almueskoler» udkom i Aaret 1844. Den er bleven avtoriseret til Brug i Almueskolen og ved Konfirmationsforberedelsen og har derfor fundet en stor Udbredelse; i 1886 forelaa den i 86. Oplag. 1849 udkom hans «Luthers Katekismus med en kort Forklaring. En Lærebog for den ukonfirmerede Ungdom». Ogsaa denne Bog blev avtoriseret til Skolebrug, og efterhaanden fortrængte den Balles Lærebog; i 1886 forelaa den i 126. Oplag. 1850 blev B. kaldet til Sognepræst ved Domkirken i Ribe og Stiftsprovst, og som saadan ægtede han (1853) sin tredje Hustru, Maria Elise Hansen, Datter af kst. Superintendent for Nordslesvig, Jep H., Sognepræst i Jordkjær. 1860 kaldtes han til Sognepræst for Nørre Broby og 29. Marts 1867 til Biskop over Ribe Stift. I 1878 blev han udnævnt til Kommandør af Danebrog af 1. Grad, og da han højtideligholdt sin Jubeldag som Præst (27. Marts 1883), meddelte det theologiske Fakultet ham den theologiske Doktorgrad honoris causa.

Erslew, Forf. Lex. Selvbiografi i Indbydelsesskr. til Kbhvns Universitets Fest for Kirkens Reformation i 1883. *Fr. Nielsen.*

Balslev, Christoffer, 1628—93, Læge. Han fødtes 16. Jan. 1628 i Odense, hvor hans Fader, Peder Rasmussen, var Stiftsskriver; Moderen hed Karen Bruun. 1647 blev han Student, foretog længere Studierejser i Evropa, til sidst som Hovmester for en Sehested; det theologiske Studium ombyttede han med det medicinske og tog 1658 Doktorgraden i Utrecht. 1660 vendte han hjem for bestandig, giftede sig 1661 med Karen Riisbrigh, f. 1635 † 1686, Datter af Borgmester Thomas Brodersen R. i Odense og Enke efter Dr. med. Stephan Ram, hvis Apothek i samme By B. i nogle Aar drev paa sin Hustrus Vegne, foruden at han praktiserede som Læge. Senere kjøbte han Fravgdegaard, fik 1680 Titel af Kancelliassessor og døde 6. Sept. 1693 paa sin Gaard. B. kaldes i Kingos Gravskrift over ham «Medicus apud Fionenses felicissimus»; af Skrifter har han kun efterladt sin Disputats «de nephritide».

Universitetsprogam over B., 1693. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 533 f. *G. L. Wad.*

Balslev, Laurits Nicolaj Vilhelm, f. 1850, Præst. B. er født 6. Avg. 1850 i Haarslev paa Fyn, hvor hans Fader, Johan Chr. B., var Præst; hans Moder var Pouline Erasmine Dorothea f. Krüger. Han blev Student fra Haderslev Læreres Skole i Kjøbenhavn 1869 og theologisk Kandidat 1875. Saa snart Værnepligten tillod det, blev han Præst, hvortil hele hans Hu stod. Han begyndte (1877) som pers. Kapellan i Øster Egesborg ved Vordingborg; senere beklædte han den samme Stillling hos sin Fader, indtil han i 1884 blev dennes Eftermand, den fjerde i dette Embede af sin Slægt i lige nedstigende Linje. I Øster Egesborg havde han i Præstens Datter, Ingeborg Dorph, fundet sin Hustru; de bleve gifte 1880. Som Forfatter har han, der tilhører den indre Missions Retning uden at være Partimand, navnlig henledet Opmærksomheden paa sig ved en sund og god Opbyggelsesbog, der udkom 1883 under Titelen «Kristelig Ledsager, en Formanings- og Trøstebog for unge og gamle af en Landsbypræst». Den er oversat paa Svensk, og der forberedes en Oversættelse af den i Tyskland, hvor den ved sin Fremkomst blev gunstig omtalt. Sammen med en god Ven, Præsten John Hansen i Viby, har B. (1885) udgivet «En lille Huspostille»; ved at give korte Prædikener og ved sin billige Pris søger denne Bog at vinde Indgang hos Smaafolk; da den udmærker sig ved sand Enfold og velgjørende Varme, er der al Grund til at tro, at den vil opfylde sin Bestemmelse.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 170 f. *V. Schousboe.*

Balslev, Rasmus, 1762—1840, Præst, er født i Kaalshave Præstegaard i Guldbjærg Sogn 3. Febr. 1762. Faderen, Laurids Luja Jensen B. (f. 1722 † 1791), havde været Hovmester for Grev Enevold Brandt og dennes Broder, den senere Kancellipræsident. Moderens Navn var Apollone Rasmusdatter f. Lange. Da han var 14 Aar gammel, besøgtes Præstegaarden af en Agent for Brødremenigheden, Pihl, og derved blev baade Faderens og Børnenes Opmærksomhed henvendt paa Christiansfeld, hvor B. 1777 aflagde et Besøg, da en Broder af ham der skulde anbringes i Guldsmeddelære, og hvor han befandt sig saa vel, at han ønskede, han kunde blive boende der. Det næste Aar dimitteredes han privat til Universitetet, og i Kjøbenhavn besøgte han tillige med en Kreds af ligesindede, især Slesvigere, Brødremenighedens Gudstjeneste, og i dennes Forstander, Stolpe, fandt han en oprigtig Ven, der styrkede ham i Troen. Han tog theologisk Attestats 1783 og blev samme Aar Degn i Haarslev paa Fyn, hvor Faderen var bleven Præst 1778, og hvor han 1789 succederede ham. Her døde han Juledag 1840 som Jubelolding. Hans Søn og Sønnesøn have efterfulgt ham i Embedet. Han tilhørte hele sit Liv igjennem den herrnhutiske Retning, som i Stilhed bevarede den Fromhed og Tro, der i Oplysningens Dage vare blevne sjældne. I Aaret 1790 ægtede han Dorothea Christine Nielsdatter Windekilde, en Præstedatter fra Vilstrup. Hun døde 1796, og det næste Aar ægtede han Anne Salome Lautrup († 1833), en Præstedatter fra Tyrstrup. Begge hans Hustruer vare altsaa hentede fra den Egn af Nordslesvig, hvor den herrnhutiske Paavirkning var stærkest. Det var dog ikke blot i Slesvig, men ogsaa i Fyn, han fandt ligesindede. I Aaret 1800 forenede han sig med en Del Præster paa begge Steder om at udgive smaa Opbyggelsesskrifter for at udbrede sand evangelisk Kristendom hos Almuen. Dette Selskab udgav ogsaa 1806 B.s «Opbyggelige Betragtninger for syge», af hvilke der i det mindste er trykt 6 Oplag, foruden at de ere oversatte baade paa Tysk og Svensk. Denne Bog læses meget endnu den Dag i Dag. B. var en stille Mand. Han faar det Vidnesbyrd, at han var «fredelskende, føjelig, godmodig og sagtmodig». Hvor meget hans Virksomhed end den Gang gik imod Strømmen, er han aldrig bleven indviklet i kirkelige Stridigheder.

Genealog. og biogr. Arkiv I, 403 ff. L. Koch, Den danske Kirkes Hist. 1801—17 S. 251 ff. Avtobiografi i: Et gammelt Haandskrift om den fra And. Rasmussen stammende Balslevske Slægt, trykt som Manuskript 1882. *L. Koch.*

Balslev, Rasmus Laurits, f. 1833, Præst. B., en Broder til ovfr. nævnte Laur. Nic. Vilh. B., er født 19. Febr. 1833 i Uggerslev, hvor hans Fader, Joh. Chr. B., den Gang var Præst. Hans Moder var Martine Henriette f. Boesen. Han blev Student fra Odense 1852 og theologisk Kandidat 1857. I 12 Aar var han personel Kapellan i Fyns Stift, først i Øster Skjerninge og Hundstrup, senere i Horne, hvor han 22. Sept. 1863 ægtede Præstens Datter Laura Johanne Leth. I 1870 blev han kaldet til Sognepræst i Egense ved Svendborg og forflyttedes her fra i 1876 til sit nuværende Embede, Paarup ved Odense. Han har begyndt Udgivelsen af et Arbejde, som han benævner «Bibellæsning i Hjemmet», og i hvilket det er hans Hensigt at give en let fattelig Forklaring af den hellige Skrifts Bøger for herved at afhjælpe et Savn, der ofte føles af ulærde Bibellæsere. De udkomne Hæfter, «Pauli Brev til Romerne» (1884) og «Apostlenes Gjerninger» (1885), ere af den Natur, at det vilde være meget ønskeligt, om Forfatteren maatte faa Tid og Kraft til at fortsætte.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 390. *V. Schousboe.*

Bancke, Mogens, —1577—, Salmedigter. Han nævnes 1553 som Præst i Allinge og edfæstet Landskriver paa Bornholm. Da den første almindelige danske Kirkesalmebog udkom 1569, var deri optaget 3 af B.s Salmer, og i en ny Udgave fra 1586 optoges endnu en fjerde, hvilket tyder paa, at han allerede tidlig har vundet et Navn som Salmedigter, uagtet han ved sin Embedsstilling var knyttet til en af Rigets Udkanter. 1577 var han Præst i St. Ibs og Svannike og udsatte i dette Aar Evangelierne paa Rim. 1. Febr. 1578 dedicerede han dette Arbejde til Befalingsmanden paa Hammershus, Mogens Gjøe til Galmindrup, hvem han ligeledes s. A. tilegnede et Par mindre Lejlighedsdigte. I Fortalen til sit Rimværk skriver han, at han har foresat sig at sammensætte Evangelierne paa det enfoldigste «udi Rim at sjunge», for at Lægfolk, som ellers ikke let kunde fastholde Texterne, maatte blive satte i Stand til at lære at sjunge dem, og at han har gjort det i god Forhaabning, fordi Bondefolkene «her paa Landet» almindeligere end i somme andre Lande kunne læse Prent og Skrift. Rimværket udkom første Gang 1580 og indledes med en Fortale af Sjællands Biskop, Poul Madsen, der anbefalede «disse dejlige og aandelige Salmer og Viser», ikke for at de skulde fortrænge de almindelige Salmer fra Kirkerne, men for at unge Folk kunde lære at synge dem «i Stedet

for en Hob Boleviser og anden unyttig og uhøvisk Sang». 1584 mødte M. B. som en af den bornholmske Gejstligheds Afsendinger ved Prins Christians Hylding i Lund. Han synes at have levet endnu 1586, da hans Rimværk udkom i 2. Udgave. Lyskander fremhæver ham som en dygtig Prædikant, Musiker og Digter, der havde god Øvelse i at forme sit Modersmaal. Søren Poulsen Judichær nævner derimod hans Rimværk som Exempel paa, hvorledes man ikke skal skrive Vers.

H. Rørdam, Kl. Christoffersen Lyskanders Levned S. 278. Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtn. I, 73 ff.

S. M. Gjellerup.

Bang, Balthasar Nicolai, 1779—1856, Skuespilforfatter. Balthasar B. er en Søn af ndfr. nævnte Konferensraad Oluf Lundt B. († 1789) og dennes anden Hustru og fødtes 18. Juli 1779 i Kjøbenhavn. Han er en Fætter til H. Steffens og N. F. S. Grundtvig. 1797 blev han ved privat Dimission Student og tog det følgende Aar juridisk Forberedelsesexamen. Efter at have skrevet et Par Skuespil og en Roman i Breve gjorde han en længere Udenlandsrejse gjennem Tyskland, Schweits og Frankrig. I Berlin besøgte han den af ham højt beundrede Iffland og i Weimar Schiller, hvis kjærlige Farvel var ham uforglemmeligt (se «Troldkysset» i B.s Selvbiografi S. 52). — Efter sin Hjemkomst ægtede han (1803) sin forlovede, den for sin Skjønhed og Godhjærtethed bekjendte Birgitte Sofie Horneman, Datter af Professor theol. Claus Frees H. — B., der var formuende, realiserede nu sit Lyksalighedsideal; kjøbte en Landejendom i Nøddebo, ikke alene for Egnens Skjønheds Skyld, men fordi Navnet paa Stedet klang ham saa godt i Øret. Her vilde han leve som Landmand og Digter med sit Hjærtes udkaarede til sin Dødsdag. Dette Held blev ham ogsaa beskaaret, selv om hans Lykkes Himmel ikke var uden Skyer. At hans Høst undertiden slog ham fejl, at Landets forvirrede Pengeforhold efter 1813 formindskede hans ikke store Kapital, var ikke det værste for ham. Mere til Hjærte maa det have gaaet den æresfølende og menneskevenlige Mand, at hans dramatiske Arbejder ofte bleve modtagne med Kølighed eller Mishag af Publikum, næsten altid med Ringeagt af de kunstforstandige. Den danske Nationalscenes Historieskriver Thom. Overskou kan ikke finde dømmende Ord, der ere for stærke til at mærke B.s Forfatterskab, og B.s samtidige synes heri at være enige med ham. Pram udtalte en knusende mundtlig Dom over B.s Lystspil «Lystspillet» (1809), og Baggesen

kaldte hans «Uglspil eller Fastelavnsmandag» (1812) «en Hoben Fjællebodsspilopper, der til den danske Thalias Græmmelse» blev opført paa hendes Scene. B.s Sørgespil «Kriminalprocessen», der antoges af Theaterdirektionen (1823), var nær ikke gaaet over Scenen, da Ryge i den ellevte Time frasagde sig Hovedrollen, fordi den i sin æsthetiske Modbydelighed indvirkede deprimerende paa hans Helbred. Mere Lykke gjorde B.s Sørgespil «Laura» (1817), men kunde dog ikke i Længden holde sig i Publikums Gunst.

Grunden til B.s ringe Held som Skuespildigter maa dels søges i hans Talents Begrænsning og Mangel paa Kjendskab til Scenens Fordringer, dels i den Omstændighed, at hans Mønster, det Kotzebueske Drama, alt var i Færd med at falme, da B. begyndte at skrive for Scenen. B., der samme Aar, som Oehlenschlägers smagsfornyende Digtsamling gjorde sin Runde blandt det læsende Publikum, var draget ud til sin landlige Idyl, kunde i sin Isolation ikke forstaa, at Tiden var løbet fra ham, og dette voldte den brave Mand mange bitre Timer. Det ene Stykke af ham efter det andet blev forkastet af Theaterdirektionen.

Men til Gjengjæld for sit Forfatteruheld kunde B. trøste sig med i høj Grad at være agtet og elsket af sine Medbeboere af Nøddebo. Her have han og hans fortræffelige Hustru sat sig et uvisneligt Minde ved deres Godgjørenhed, Hjælpsomhed og Venlighed: tit gave de, skjønt de saa selv maatte mangle. Heller ikke i Litteraturen vil B. blive glemt. Ingen uden Litteraturforskeren vil vel bryde sig om at læse hans Skuespil; men hans Selvbiografi, der efter hans Død udgaves af hans Ven Dr. Otto, fortjener at kjendes af alle dannede danske. Den tegner sit Æmne, som han var, et saare elskværdigt Barn af sin Tid, naturbegejstret og sværmende for Humanitetsidealet (undertiden til Overspændthed) og hyldende sin Hustru endnu paa hendes ældre Dage, som var han en ung, enthusiastisk Elsker. — B. modtog paa sin Guldbryllupsdag i Juni 1853 Danebrogskorset. Han døde i Nøddebo 14. Okt. 1856, og hans Hustru fulgte ham i Graven paa Byens Kirkegaard 7 Aar efter († 24. Maj 1863).

B.s Selvbiografi, 1867. Zeuthen, Et Par Aar af mit Liv. Overskou, Den danske Skueplads IV—V. Erslew, Forf. Lex. *H. Schwanenflügel.*

Bang, Bernhard Laurits Frederik, f. 1848, Læge og Veterinær. Han er født i Sorø 7. Juni 1848 og en Søn af pens. Overlærer ved Sorø Akademi, Professor Jacob Henrik B. (en Broder til ndfr. nævnte

Fred. Siegfred B.) og Laura Lovise Marie Josephine f. Moth. Han dimitteredes fra Sorø 1865 og absolverede 1872 Lægeexamen, hvorefter han studerede Veterinærvidenskab og tog Dyrlægeexamen 1873. Efter at have fungeret som Kandidat ved Almindeligt Hospital og Kommunehospitalet og i nogen Tid praktiseret som Læge paa Nørrebro foretog han 1874 en kortere Studierejse og var i de følgende 5 Aar knyttet til Kommunehospitalet, først som Prosektor, senere som Reservemedikus. 1879 blev han udnævnt til Lærer i Kirurgi og ambulatorisk Klinik ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. 1880 disputerede han for Doktorgraden over et vigtigt Æmne af den pathologiske Anatomi og foretog s. A. en ny Udenlandsrejse for at studere Veterinærvæsenet. 1881 blev han Medlem af det veterinære Sundhedsraad og 1884 Medlem af det kgl. Landhusholdningsselskabs Bestyrelsesraad. Af hans videnskabelige Virken maa særlig fremhæves hans betydningsfulde Undersøgelser over Tuberkulose hos Køerne og denne Sygdoms Forhold til Menneskets Tuberkulose. — 1874 ægtede han Anna Elisabeth Elise Klee, Datter af Kontorchef i Postvæsenet, Justitsraad Frederik Alexander K.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 5. Udg. *Jul. Petersen.*

Bang, Carsten Gerhard, 1756—1826, Officer, er født 5. April 1756 i Throndhjem og Søn af ndfr. nævnte Biskop Marcus Frederik B. og dennes tredje Hustru. Det var ad Omveje, at B. blev Officer, og uagtet han opnaaede de højeste Poster i Hæren, tilhører han i Følge sin Virksomhed næsten lige saa meget den civile som den militære Embedsstand. Bestemt til at gaa den akademiske Vej blev han 1772 Student, underkastede sig i Jan. 1777 juridisk Examen og fik derefter Ansættelse i Throndhjem under det norske Regeringskollegium som Kommercekonsulent, 1783 med Titel af Justitsraad. Den kortvarige Fejde med Sverige 1788 gav ham imidlertid Lyst til at forsøge sig som Kriger, han indsendte Forslag til Oprettelsen af det frivillige røraasiske Bergjægerkorps og opnaaede s. A. at blive stillet i Spidsen for Korpset som Kommandør og at faa sin Justitsraadstitel ombyttet med en Infanterimajors. Fra nu af avancerede han i de militære Grader og Kommandoposter, blev 1797 Oberstlieutenant, 1801 Kommandør for den søndenfjældske Skiløberbataillon, 1803 Oberst, 1804 Kommandør for de nordenfjældske Skiløbere, 1809 Kommandør for 1. throndhjemske Infanteriregiment, 1810 Generalmajor, men vedblev stedse under disse Omskiftelser at beklæde Stillingen som Kommercekonsulent, ligesom

han beholdt Kommandoen over de røraasiske Jægere. Under Krigen med Sverige 1808 var der betroet ham Kommandoen over en Brigade, og med denne foretog han bl. a. i Avg. Maaned et med Omsigt ledet Indfald i Herjedalen. Ved Norges Afstaaelse 1814 udgik han af den dansk-norske Hærs Lister. Han døde 22. Jan. 1826. B. havde 17. Okt. 1782 ægtet Cathrine Sara Maria Lysholm (f. 4. Nov. 1764 † 18. April 1825), en Datter af Broder Brodersen L., Hofagent og Grosserer i Throndhjem, og Cathrine f. Meincke.

Hundrup, Stamtavle over Ol. Bangs Efterkommere S. 18. Anker, Biogr. Data om norske Generalspersoner. *S. A. Sørensen.*

Bang, Christen Staphensen, 1584—1678, Præst, skal være født i Aalborg, hvor hans Fader var Handelsmand. I Fortalen til et af sine Skrifter har han bemærket, at Aaret 1654 var hans Alders 70. og hans Embedes 40. Aar. I Henhold til denne Opgivelse maa han altsaa være bleven Præst 1614. Hans første Ansættelse var som Kapellan i Solum i Akershus Stift; 1621 blev han Sognepræst i Romedal paa Hedemarken i samme Stift, hvor han stod i en lang Aarrække. Han var en meget flittig Skribent. Man vil rigtignok blive skuffet, naar man i hans «Christiania Stads Beskrivelse» (1651) haaber at finde topografiske Oplysninger, der i nogen Maade kunne svare til Bogens anselige Omfang; thi det er næsten helt og holdent et Opbyggelsesskrift, hvor Forfatteren i et Kapitel advarer Byens Indvaanere mod den Last Superbia, og i et andet mod den Last Avaritia osv. Hans «Postilla catechetica, det er D. Martini Lutheri lille Katekismus ved Spørgsmaal og Gjensvar med hosføjede korte Summarier og Udlæggelser etc. forklaret» (1650—62) giver derimod desto mere. Thi Værket bestaar af 8 Bind, hvert paa o. 1000 Sider. De 5 første Bind slutte sig til Katekismens 5 Parter. De 3 sidste indeholde, hvad man vel nu vilde kalde den specielle Ethik, i en Række «Traktater» under særlige Titler, saasom «et gudfrygtigt Menneskes Diætica og Levneds Idræt», «den verdslige Stands Beskrivelse», «om Dommerembede», «en kristelig Tugtskole» osv. Havde nogen Taalmodighed til at gjennemgaa dette uhyre Værk, vilde han uden Tvivl finde adskilligt deri, som ikke er saa ganske ueffent. — For at faa dette og andre Skrifter trykte foranledigede B., at det første Bogtrykkeri, som Norge har haft, grundedes i Christiania, først en Filial af Melchior Martzans Trykkeri i Kjøbenhavn (1643—50), siden Valentin Kuhn

(1651—55) og derefter Mikkel Thomesen (1656—62). Udgivelsen af de ovennævnte Skrifter, som Forfatteren selv bekostede, synes imidlertid at have ruineret ham. Paa Grund af Alderdomsskrøbelighed skal han 1657 have taget sin Afsked og være flyttet til Christiania, hvor han efterhaanden kom i den yderste Armod. Han døde som Lem af Oslo Hospital 1678 i en meget høj Alder. I bedre Dage havde han stiftet et Legat for fattige i Romedal og skjænket en Del kostbare Bøger til Christiania Skole.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 59. Giessing, Jubel-Lærere III, 105 ff. Daae, Det gamle Christiania S. 145. Dansk Kirketid. 1862, S. 342 ff. Hundrup, Stamtavle ov. Ol. Bangs Efterkommere S. 55 f. *H. F. Rørdam.*

Bang, Claus Hansen, —1683, Digter. Den i Frederik III's og Christian V's Dage som Lejlighedspoet ikke ubekjendte C. B. var Søn af en Borgmester i Bogense. Hans Fødselsaar er ubekjendt; men 1651 eller 54 blev han Præst i Horne og Asdal i Hjørring Amt. 1662 forlod han imidlertid dette Embede, eller blev efter en anden Tradition afsat for at have voldtaget Formandens Enke, og levede i Kjøbenhavn til sin Død 1683 af at skrive Lejlighedsdigte, for det meste under Psevdonymet *Dorus*. De første bevarede ere fra 1667, altsaa omtrent fra den Tid, da Bording drev samme Profession; men medens dennes Lejlighedsvers bragte ham i stor Anseelse, har C. B. kun opnaaet at mindes som Type paa Tidens Skillingspoeter. Vel optog Peder Syv hans «Klage over Frederik III's Død» i sin Visesamling; men en noget senere Efterslægt omtaler Dorus med Ringeagt. I Noterne til Sorterups «Cacoethes Carminificum» hedder det, at han «havde Vers fal i alle Okkasioner», og Reenberg tiltaler ham temmelig haanlig i «Forsamling paa Parnas»:

O! Dorus, du lyksalige!
Hvor kunde du vel rime!
Vel tusind Vers du skaffede
Til Trykken i en Time.
Vel er det sandt, din frugtbar Pen
Var uden Sans og Hjærne;
Blandt Gjække var dog altid den,
Som dig betalte gjærne,

hvortil Luxdorph i Noten føjer en Paavisning af, at C. B. jævnlig hjalp sig ved at anvende omtrent samme Formel for sine Lejlighedsdigte med lidt Modifikation efter den besungnes Stand og personlige Forhold.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup og Rahbek, Danske Digtekunst III, 272. Wiberg, Alm. Præstehist. I, 673. *J. Paludan.*

Bang, Frederik Ludvig, 1747—1820, Læge, fødtes 5. Jan. 1747 paa Egebjærggaard i Ods Herred, hvor hans Fader, Kammerraad Niels Chr. B., boede som Forvalter paa de kongelige Godser. Hans Moder var Ulrikke Eleonora f. Schwane, Faderens anden Hustru. Han viste tidlig Begavelse og blev allerede 1761, altsaa endnu ikke 15 Aar gammel, dimitteret til Universitetet fra Herlufsholms Skole. I Kjøbenhavn kom han i Huset hos sin ældste Broder, daværende Kammeradvokat, senere Generalprokurør O. L. B., der ogsaa snart fuldkommen maatte være ham i Faders Sted, da denne pludselig døde uden at efterlade sig Formue. Det var efter Broderens Tilskyndelse, men oprindelig imod egen Tilbøjelighed, at han bestemte sig for det medicinske Studium. I sit 21. Aar underkastede han sig den medicinske Examen, og 1770 blev han ved det Finckeske Rejsestipendium i Forbindelse med privat Understøttelse af Broderen i Stand til at foretage en toaarig Udenlandsrejse, med Studieophold navnlig i Berlin, Strasburg og Paris. Han studerede her meget flittig, men var i øvrigt i en sygelig Gjæringsperiode, levede stille og afsluttet uden at træde i Forbindelse med Udlandets forskjellige berømte Læger og kom tilbage «mager og fortørret baade paa Sjæl og Legeme», som han selv siger. En heftig Forraadnelsesfeber, som han kort efter sin Hjemkomst blev angreben af, medtog hans Kræfter end yderligere, men da han til sidst begyndte at komme sig, var ogsaa hans melankolske Sygelighed forsvunden, og i en lang Aarrække udfoldede han nu en stor og betydningsfuld Virksomhed.

Endnu før Febersygdommen havde han forsvaret sin i Udlandet udarbejdede Doktordisputats og derved erhvervet sig en væsentlig videnskabelig Kvalifikation. 1774 ansattes han som Reservemedikus ved Frederiks Hospital hos den gamle Overmedikus J. C. Fabricius, der trængte til Hjælp i sin Hospitalsgjerning, og ved dennes Død i det paafølgende Aar blev han, nærmest paa Anbefaling af Rottbøll, som da var Medlem af Hospitalsdirektionen, selv den medicinske Afdelings Overlæge. I denne vigtige Stilling, som B. beklædte i fulde 25 Aar, indlagde han sig store Fortjenester af den praktiske Lægevidenskab og, da han fra 1782 tillige var Professor i Medicin ved Universitetet, tillige og ganske særlig af det hele medicinske Universitetsstudium. Han indførte klinisk Undervisning, og ved sin Nøjagtighed, sin udelte Fordybelse i Sygeundersøgelsen, sin utrættelige Pligtopfyldelse opdrog han sine Elever til dygtige Læger,

ligesom han ved de samme personlige Egenskaber erhvervede sig en overordentlig Tillid hos Publikum og en meget udstrakt Praktik.

I litterær-videnskabelig Henseende maa fremhæves to omtrent samtidig (1789) publicerede vigtige Værker: «Selecta diarii nosocomii regii Fridericiani Hauniensis» (I—II) og «Praxis medica systematice exposita, selectis diarii nosocomii Frid. illustrata». Det førstnævnte Værk indeholder en stor Samling af meget omhyggelig observerede Sygdomstilfælde og af Ligundersøgelser, og det sidstnævnte giver en systematisk Lærebog i den medicinske Pathologi og Therapi. Systemets Grundprincip er vel laant fra en berømt Nosologi af Sauvages i Montpellier, men i den specielle Udførelse viser B. megen selvstændig Dygtighed og lægger for en stor Del sine egne rige Erfaringer til Grund, saaledes som det ogsaa fremgaar af Titelen. Begge Skrifter bleve hurtig oversatte paa Tysk og vandt en udstrakt Benyttelse og Anerkjendelse. B.s Navn kom til at høre til de fremragende i den evropæiske Lægevidenskab og til dem, der med største Eftertryk førte objektiv, uhildet Iagttagelse og Erfaring paa deres Fane. I 1800 fratraadte han samtidig med at blive udnævnt til ordinær Professor (hvormed der først var forbunden Gage) sin Hospitalspost, og hans Hovedinteresse koncentrerede sig i den følgende Tid mere og mere om theologiske Spørgsmaal, hvoraf han i øvrigt allerede tidligere havde været ikke lidet optagen, saaledes som det bl. a. ses af et Universitetsprogram for 1782 om «Fornuftens Begreb om Gud og Christi Læres Overensstemmelse hermed». Han var en Stridsmand for stræng Orthodoxi og Pietisme og altsaa en Modstander af den da herskende rationalistiske Tidsaand og har i sine senere Aar publiceret flere Skrifter om dette Æmne, ligesom han ogsaa paa sine gamle Dage optraadte som religiøs latinsk Digter og oversatte Bibelsprog i latinske Hexametre. 1811 blev han udnævnt til Etatsraad. I sine sidste Aar var han lidende af Gigt og Asthma og døde 26. Dec. 1820 efter 14 Ugers Sygeleje. Han var 3 Gange gift, 1. (1777) med Frederikke Christiane Nicoline Mynster, f. Ring, Datter af Inspektør ved Frederiks Hospital Hieronymus R. og Enke efter Kammerraad Chr. Gutzon Peter M., der fik Inspektørposten efter sin Svigerfader. Ved dette Ægteskab blev han Stiffader til O. H. Mynster, der blev hans Efterfølger som medicinsk Overlæge, og til Biskop J. P. Mynster. Nogle faa Maaneder efter denne Hustrus Død (1779) indgik han nyt Ægteskab igjen med en Enke: Ingeborg Mohrum, f. Madsen, Enke efter Skibsfører Niels M. Da hun ligeledes døde

hurtig (1781), ægtede han kort efter (1782) sin 3. Hustru, Louise Hansen, en 17aarig Datter af Sognepræst ved Helliggejstes Kirke Mourits H., og hun overlevede ham i 25 Aar († 1845). Af de 8 Børn i dette Ægteskab var den ældste Søn den ndfr. nævnte Oluf Lundt B., der blev opkaldt efter Farbroderen, og som endnu i Faderens levende Live blev hans Universitetskollega.

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 520 ff. Bibl. for Læger 1821, S. 456 ff. Erslew, Forf. Lex. *Jul. Petersen.*

Bang, Frederik Siegfred, f. 1810, Bankembedsmand og Samler. Han er født 22. Dec. 1810 i Balslev (Fyn), hvor hans Fader, Lars B. († 1866), gift med Elisabeth f. Vogt († 1854), var Præst. 1815 kom han paa Grund af trange Kaar i Hjemmet til sin Mormoder i Kjøbenhavn, Elise Vogt f. Holst, Enke efter Toldkasserer Henrik V. i Odense. I hendes Hus opdroges han, og uden at blive sat i nogen Skole fik han her Sans for Læsning, hvad der medførte, at han ung begyndte at samle et betydeligt Bibliothek. Efter at være konfirmeret fik han i 1826 en Volontærplads paa det østersøiske Kompagnis Kontor, og fra 1830—43 var han, paa en kort Afbrydelse (Udenlandsrejse) nær, ansat hos C. J. Hambro & Søn i Kjøbenhavn. 1843 fik han en betroet Post hos dette Handelshus i London og virkede her til 1857, saaledes at han under den første Verdensudstilling i 1851 (som for øvrigt baade før og senere) fik Lejlighed til gjæstfrit at modtage en stor Del bekjendte Landsmænd hos sig. Ved sit betydelige Bibliothek kom han i Forbindelse med ikke faa engelske Videnskabsmænd, og da det i 1852 betroedes ham at indkjøbe Kunstsager til Udstyrelsen af et af Baron Hambro kjøbt Gods, fik han endnu flere Forbindelser, hvad der væsentlig støttede hans udstrakte Samlervirksomhed, der har gjort hans Hjem til et rigt Musæum, og som i høj Grad er kommen hans Fædreland til gode. Han skaffede allerede i 1845 det store kongelige Bibliothek en Række værdifulde engelske Værker, og senere har han gavmildt skjænket det nævnte Bibliothek, den kgl. Malerisamling, Universitetsbibliotheket, Kobberstiksamlingen, Sorø Akademi osv. anselige Samlinger, hvad Staten har paaskjønnet, sidst ved i Marts 1887 at udnævne ham til Etatsraad, da han i 25 Aar havde været Kasserer ved det kgl. nordiske Oldskriftselskab. — Da han i 1857 vendte tilbage til Kjøbenhavn, var det for at overtage Posten som Overbogholder ved den da oprettede Privatbank; senere er han bleven Bankens Hovedkasserer, en Post, som han endnu beklæder. 5. Maj

1842 ægtede han Caroline Ibsen (f. 16. Juni 1815), Datter af Overtold- og Konsumptionsbetjent i Odense, Johannes I., tidligere Lieutenant i det fynske Dragonregiment. *C. Nyrop.*

Bang, Hans Henriksen, 1560—1620, Præst. Han er født i Middelfart, hvor Faderen, Henrik B., var Borgmester. 1590 blev han Student. 1591—93 nævnes han som Rektor ved Odense Skole. 1593 blev han Bakkalavr og rejste 1594 udenlands som Hovmester for Otte Axelsen Brahe til Elved, med hvem han besøgte flere Universiteter i Tyskland og Frankrig. Efter sin Hjemkomst blev han 1600 udnævnt til Sognepræst ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn og maa i forholdsvis kort Tid have vundet et anset Navn iblandt sine Standsfæller; thi allerede 1609 valgte Kjøbstadspræsterne i Aalborg Stift ham til deres Biskop. Kongen tog dog intet Hensyn til Valget, men satte en Professor ved Universitetet paa Bispestolen. Under Kalmarkrigen digtede han «en liden Krigssang», som udkom 1611, ligesom der ogsaa tillægges ham flere Salmer, og 1611—12 udgav han Ligprædikener over Otte Axelsen Brahe, Steen Rosensparre og Henr. Gjøe. 1614 blev han valgt ind i den Provsteret, som skulde dømme i den bekjendte Præst Oluf Kocks Sag, men da han var en Ven af denne, nedlagde Dr. Hans Resen Indsigelse imod hans Valg, og han maatte derfor atter udtræde. 1616 blev han udnævnt til Præst i Besser og Onsberg og Provst paa Samsø, men døde allerede 4 Aar efter. Hans Hustru Margrethe, der var en Datter af Abbed Iver Bertelsen og Else Mule, overlevede ham i mange Aar i yderste Fattigdom.

Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 2, 346 ff. *S. M. Gjellerup.*

Bang, Hans Otto, 1712—64, Theolog. Han blev født i Hillerød 19. Sept. 1712; hans Forældre vare Postmester og Hospitalsforstander Hans B. og Anne Kirstine f. Bording. 1731 blev han Student, og som saadan valgte han Caspar Bartholin til sin Privatpræceptor. Efter at have studeret i Kjøbenhavn opholdt han sig 1738—40 med kongelig Understøttelse i Halle, og da han vendte hjem fra Udlandet, blev han Lærer for Kadetterne. 1746 blev han Provst ved Kommunitetet, 1748 Magister, 1752 Licentiat og Doktor i Theologien. To Aar senere blev han Ordinarius i det theologiske Fakultet, og som theologisk Professor døde han ugift 31. Okt. 1764. Hans betydeligste Arbejde er en forholdsvis vidtløftig Indledning til Judas' Brev (1752 og 57), men ogsaa hans korte Disputats («De

logica, lima judicii», 1735) fortjener at nævnes, navnlig paa Grund af dens karakteristiske Slutning: «Theologus sine hac lima est cacologus, Jurisconsultus in jure stultus, Medicus mendicus, Philosophus morisophus, disputator sine adhibita hac lima est ut domus sine janua». I en saadan Betragtning af Logikken har man (N. M. Petersen, Den dsk. Lit. Hist. IV, 63) fundet en Retfærdiggjørelse af Holbergs Klage over, at de danske Studenter ved Filosofi ikke forstode «hverken Philosophia moralis eller naturalis, men alene Logica og Metaphysica, som de kalde Introduktion eller Vejviser til Theologien».

Büsching, Nachrichten von d. Zustande d. Künste u. Wiss. in d. dän. Reichen II, 275 f. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 761 f. *Fr. Nielsen.*

Bang, Herman Joachim, f. 1857, Forfatter. Herman B. er en Sønnesøn af Lægen Oluf Lundt B. og fødtes 20. April 1857 paa Als, hvor Faderen, Fred. Ludv. B., var Præst i Adserballe; Moderen var Thora Elisab. Salomine f. Blach († 1871). Senere havde Faderen († 1875) Kald i Horsens og i Tersløse paa Sjælland, og det meste af B.s Barndom og Skoletid henrandt saaledes i ovennævnte jyske Kjøbstad og i Sorø, fra hvis Akademi han 1875 blev Student. Efter Familiens Ønske skulde han studere Jura, senere Statsvidenskab, men i Steden for læste han ivrig Skjønlitteratur, især fransk (Balzac, Dumas fils, Zola), og var stærkt optaget af sceniske Interesser, der vare brudte frem efter et Bekjendtskab med Phister, endnu mens B. gik paa Akademiet. Hvor dybt rodfæstet hans Higen mod Theatret end var, lykkedes det ham ikke at bane sig Vej der til, og fra Vinteren 1878—79 kastede han sig over en frodig og ofte forceret Forfatter- og Journalistvirksomhed. Hans første Bladartikler i «Morgen-Telegrafen», «Dagbladet» og «Ude og Hjemme» røbede et ubetinget Talent, men ogsaa en Del Maner, og begge Dele voxede og stredes jævnlig om Overtaget i den Række Feuilletoner, han gjennem flere Aar skrev i «Nationaltidende». Her behandlede han i en rask henkastet, oftest fængslende eller indsmigrende Form Dagens Spørgsmaal, dog fortrinsvis sceniske og litterære, hvor han ivrig optraadte for den franske Naturalisme, hvis Ideer han forfægtede, og hvis Stil han efterlignede. Samtidig skrev han flere smaa Skuespil: «Hverdagskampe», «Graavejr», «Inden fire Vægge» o. fl., 2 Novellesamlinger «Tunge Melodier» (1880) og «Præster» (1883) og Romanerne «Haabløse Slægter» (1880) og «Fædra» (1883), hvoraf den første beslaglagdes paa Grund af sensuelle Skildringer og

senere 1884 er udkommen i omarbejdet Form. Af sine Bladartiklers brogede Skare har B. i Bogform udgivet 3 Samlinger: «Realisme og Realister» (1870), «Kritiske Studier og Udkast» (1880) og «Herhjemme og derude» (1881). Bag meget af denne Produktion dæmrede endnu Theaterplanerne. Ved en privat Forestilling paa Folketheatret 1884 optraadte B. paa Scenen og foretog derefter en Tourne i Provinserne, men gjorde ingen Lykke. Samme Aar opgav han sin faste Stilling i Pressen, og efter Rejser i Sverige, Norge og Tyskland tog han foreløbig Ophold i Østerrig. I denne Tid har han dramatiseret «Fædra» og udgivet 2 Novellebind: «Excentriske Noveller» (1885) og «Stille Existenser» (1886), hvoraf det sidste indeholder hans uden Tvivl bedste og modneste Arbejde: «Ved Vejen». — B. er i sine digteriske Arbejder som i sin Kritik stærkt paavirket af nyfranske Monstre. Hans originale Fortrin er en fin Stemningsfylde, en sensitiv psykologisk Sans, hans Hovedæmner en svækket og sygelig Ungdoms planløse Liv og Samfundskrogenes stilfærdige, forkroblede Existenser; i Fremstillingen af de sidste naar han ubetinget højest. Sit bedste har han dog hidtil ydet i sine mangfoldige kritiske Artikler om Litteratur og Theater.

Bertel Elmgaard.

Bang, Jens, —1644, Handelsmand. Hans Forældres Navne ere ubekjendte. 1605 tog han Borgerskab i Aalborg og udvidede efterhaanden sin Virksomhed til en storartet Handel saa vel paa Østersøen og Nordsøen som paa Sydevropa. Det store Held, der en Tid fulgte ham, udviklede hans overmodige og selvraadige Sind, der indbragte ham en utallig Mængde Retstrætter; saaledes blev han tiltalt 1630, fordi han ved sin Hustru Maren Jørgensdatters Begravelse havde udstyret hendes Ligkiste paa en Maade, der kun var Adelen tilladt. Det, der har bevaret hans Navn til vore Dage, er den prægtige Gaard, han opførte i Aalborg 1623—24, det nuværende Svaneapothek, der er en af de anseligste Kjøbstadbygninger, der ere os levnede fra Christian IV's Tid. Uagtet det gik meget tilbage for ham, ejede han dog denne Gaard ved sin Død, og det Sagn er uhjemlet, der fortæller, at han døde i det Fattighus i Aalborg, som han selv havde stiftet, og som ogsaa er til endnu. Han døde 1644.

D. H. Wulff, Jens Bang. Aalb. 1885—86. *O. Nielsen.*

Bang, Jens, 1737—1808, Læge og Arkitekt, var en Søn af Renteskriver, Kammerraad Jens B. (f. 1691 † 1756) og Mette f. Schumann

(f. 1718 † 1759) og blev født i Kjøbenhavn 1. Avg. 1737. 1756 blev han privat dimitteret til Universitetet, kastede sig med Iver over det medicinske Studium og gjorde sig saa bemærket ved sin Dygtighed, navnlig i Anatomi, at han hurtig blev Prosektor hos Professor Rottbøll, ligesom han ogsaa udførte Dissektioner for Chr. Joh. Berger til dennes anatomiske Forelæsninger paa Kunstakademiet. Samtidig kastede han sig med saa megen Energi over Bygningskunsten, at han i Løbet af faa Aar vandt alle Kunstakademiets Medailler. Ogsaa i Kobberstikkerkunsten erhvervede han sig fremragende Duelighed. Slaaende Vidnesbyrd om hans Dygtighed og Anseelse i de forskjellige Retninger afgive de vigtige Hverv, der betroedes ham endnu som ung Mand; 1763 valgtes han saaledes til i Forening med Livlæge Aaskow at undersøge den da herskende ondartede Kvægsyge, 1764 holdt han efter sin Lærer Bergers Indstilling Forelæsninger for Jordemødrene paa Fødselsstiftelsen og 1768 anatomiske Forelæsninger paa Kunstakademiet, 1772 blev han Medlem af det throndhjemske Videnskabernes Selskab, docerede s. A. Arkitektur og Perspektiv og var af Berger bleven anbefalet til den ledige anatomiske Professorpost ved Kunstakademiet, hvor imidlertid Weidenhaupt blev ham foretrukken. Efter at han i 1773 havde ladet sig examinere af det medicinske Fakultet, disputerede han det følgende Aar for den medicinske Doktorgrad med en obstetricisk Afhandling, som viste, at hans Lærer Berger havde megen Ære af sin kjære Discipel, og som senere vandt en høj Grad af Paaagtelse og Anerkjendelse ogsaa i Udlandet, saaledes hos den verdensberømte tyske Accoucheur Professor Nägele. Han var derefter i nogle Aar Læge ved Næs Jærnværk i Norge og virkede fra 1776 til 1801 som Læge ved Sorø Akademi, fra 1788 tillige som Distriktskirurg for Sorø Amt. 1801 forlod han Sorø for som lægekyndig Viceborgmester i Kjøbenhavn at overtage Bestyrelsen af Magistratens 4. Hovedfag. Allerede forinden vare flere fremragende Æresbevisninger blevne ham til Del: det danske Videnskabernes Selskab havde optaget ham som Medlem (1797), Kunstakademiet som Æresmedlem (1788), og i Kjøbenhavn indtog han en meget betydningsfuld Plads, blev Justitsraad og Medlem af Sundhedskollegiet ligesom af forskjellige vigtige Bestyrelser og Kommissioner, Direktør for Fattigvæsenet i Kjøbenhavn og endelig 1805 efter Weidenhaupts Død anatomisk Professor ved Kunstakademiet. 1803 var han bleven Æresmedlem af det kongelige medicinske Selskab. Sit største Navn vandt denne alsidig begavede Mand

dog vistnok som Læge og ganske særlig som fremragende theoretisk og praktisk Fødselshjælper. Under hans mangeaarige Virken i Sorø søgtes hans Hjælp i en meget vid Kreds. 1779 ægtede han Caroline Christiane Henriette Louise Kraft († 1835), Datter af Inspektør ved Sorø Akademi, Justitsraad Peter K. til Kattrup. 25. Febr. 1808 døde han af Apoplexi.

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen II, 573 ff. Weilbach, Konstner-lex. Bibl. f. Læger II, 266 ff. *Jul. Petersen.*

Bang, Jens, 1786—1862, Forstmand. Født 14. Juli 1786 i Kjøbenhavn som yngste Barn af Assessor i Hof- og Stadsretten Andreas B. (f. 1740 † 1801) og Anne Sybille f. Terkilsen (f. 1746 † 1822). 1805 blev han Student fra Herlufsholm Skole og studerede en Tid Theologi, men trange Kaar og en Øjensvaghed bragte ham til at søge Plads som Huslærer paa Landet. Her fattede han Lyst til Naturvidenskaber og Skovbrug, tog 1813 Landmaaler- og Forstexamen i Kjøbenhavn og blev Assistent hos Overførster Brüel. 1815 blev han Skovrider paa Alheden (Stendalgaard), og her virkede han nu i næsten et halvt Aarhundrede utrættelig for Træplantningens Fremme. Som den betydeligste af hin Tids Hedeskovbrugere kom han efterhaanden højt i Gunst hos Frederik VI og fik overdraget mange Tillidshverv vedrørende Skovanlæg paa Heder og Sandflugtsstrækninger, Bestyrelsen af forskjellige Skovejendomme m. m. Han har skrevet et Par Afhandlinger om Skovkultur. — B. var 2 Gange gift, 1. (1816) med Abel Cathrine Frederikke Preisler (f. 1792 † 1824), Datter af Georg Daniel P., Gartner i Kjøbenhavn, 2. (1825) med Anne Marie Hasle Djørup (f. 1806 † 1865), Datter af Laurits Christensen D., forhen Ejer af Herregaarden Avnsbjærg. Han døde 9. Juli 1862 paa Stendalgaard, kort efter at han havde søgt og faaet sin Afsked med Titel af virkelig Etatsraad. Flere Efterkommere ere Skovbrugere.

Erslew, Forf. Lex. Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm S. 164. A. Oppermann, Bidrag t. d. danske Skovbrugs Hist., 1887. *A. Oppermann.*

Bang, Knud Sevaldsen, 1633—94, Præst, var født i Christiania, Søn af Mag. Sevald Thomesen, Præst sammesteds, og Margrethe Bang (maaske en Datter af Knud B., Præst i Selø i Bergens Stift). Efter Faderens Død (1648) kom Sønnen til Danmark, vistnok til sin Farbroder, Mag. Anders Thomesen, Præst i Højelse, der da vel har sørget for, at han kom paa Sorø Skole, fra hvilken han 1656 blev dimitteret af Rektor (siden Hofprædikant) Hans Sørensen

Leth. 1662 blev B. Præst til Toten i Christiania Stift efter sin Farbroder, Mag. Niels Thomesen. Kaldelsen gik ikke for sig uden Vanskelighed, da B. havde mange Konkurrenter, der beskyldte Provsten og Sognemændene for paa utilbørlig Maade at have begunstiget ham. I sit Embede havde han ogsaa en Del Stridigheder, da han var hidsig af Natur; men han fik dog i det hele det Vidnesbyrd, at han var en nidkjær Præst, der baade ved Exempel og Lære gavnede Menigheden. 1690 blev han Provst i Hadelands Provsti. Han udgav flere gudelige Skrifter, deriblandt «En ny Salmebog for Guds Børn i Totens Menighed» (1679) og en Katekismusforklaring under Titel: «Dend søde oc velsmagende Catechismi Bryst-Melck» (1681), der 1865 er paa ny udgiven af Prof. Caspari. — Han døde 1694. Gift med Inger Thomasdatter Blix.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 58. Casparis Forord til B.s Katekismusforklaring. *H. F. Rørdam.*

Bang, Marcus Frederik, 1711—89, Biskop, født i Næstved i Nov. 1711. Faderen, Carsten Nielsen B., var Degn, Moderen var født Pahl. Deponerede fra Ribe Skole 1733, Exam. theol. 1737, var derpaa en Tid Lærer ved Waisenhuset i Kjøbenhavn, blev 1739 Hospitalspræst i Throndhjem. 1769 blev han succederende Stiftsprovst og Sognepræst til Domkirken sammesteds og tiltraadte dette Embede 1771. I Marts 1773 blev han udnævnt til Biskop i Ribe, men frabad sig dette Embede, fik samme Aar Biskops Titel og Rang og blev efter Gunnerus' Død (25. Sept. 1773) udnævnt til hans Eftermand paa Throndhjems Bispestol. Han tog Afsked i Nov. 1787. Som Prædikant maa han have haft betydelige Gaver, naar J. N. Brun tog ham til Mønster, og hans udgivne Epistel-Prædikener vidne om, at han var en grundig Theolog af den gamle orthodoxe Skole. Skjønt han først i en fremskreden Alder blev Biskop, saa han sig dog i Stand til at visitere Nordland 1775. Siden holdt han sig ved ivrig Brevvexling med de nordlandske og finmarkske Præster vel underrettet om Forholdene der oppe og kunde saaledes give nøjagtige Indberetninger. Ved Giftermaal var han bleven formuende, og han roses som en meget godgjørende Mand. Han var gift 1. (1740) med Anna Lisbeth Schønning fra Ribe († 1744, begr. 12. Febr.), 2. (1747) med Ellen Susanna Hagerup, Biskop Eiler H.s Datter (f. 1721 † 1747, begr. 18. Dec.), 3. (1752) med Mette Margarethe Volqvartz († 1756, begr. 3. Maj), Datter af Kjøbmand i Throndhjem Carsten V. og Maria f. Treschow. Han havde

3 Børn i sit første og 3 i sit sidste Ægteskab. Efter Datteren Christiane († 1782), gift med Biskop Dr. Ole Irgens († 1803), og Sønnen, ovfr. nævnte Generalmajor Carsten Gerhard B., er der en talrig Efterslægt. Han døde 15. Juni 1789.

Erlandsen, Geistligheden i Throndhjems Stift S. 32. Daae, Throndhjems Stifts geistl. Hist. S. 193 ff. Daae, Af Joh. v. Bülows Papirer S. 190.

D. Thrap.

Bang, Niels Hansen, 1614—76, Biskop. Han blev født 10. Avg. 1614 i Klinte Præstegaard i Skam Herred i Fyn, hvor Faderen, Hans Nielsen, var Præst og Provst. Moderen, Maren, var Datter af Præsten Niels Hansen i Skamby. Han opdroges hjemme og kom derpaa i Odense Skole. 4. Maj 1634 indskreves han ved Universitetet, hvor han fik sit Søskendebarn, Professor Thom. Bang, til Præceptor. Sine Studier fortsatte han i Nederlandene og holdt i Franecker en græsk Tale «om Historien», der udkom sammesteds 1638 med græsk og latinsk Text. 1639 blev han under et Besøg hos Biskop Hans Mikkelsen i Odense kaldet til Kapellan i Dalum og Sanderum hos Præsten Poul Middelfart. 1641 tog han Magistergraden og forfremmedes 1645 til Sognepræst. 1663 blev han udnævnt til Biskop over Fyns Stift og kreeredes 1668 per bullam til Dr. theol. Han viste stor Omhu for Stiftets Gejstlighed, og efter hans Opfordring oprettedes der 1665 en gejstlig Enkekasse ved frivilligt Sammenskud fra alle Præsterne i Stiftet. 1670 blev han kaldet til Kjøbenhavn for i Forening med Universitetets Professorer og flere gejstlige at forhandle om Oprettelsen af en almindelig Kirkedomstol og fælles Kirkeret for alle Lutheranere. Forslaget, der var udgaaet fra det sachsiske Hof, anbefaledes af den nedsatte Kommission, men blev ikke gjennemført. 1674 indkaldtes han tillige med Landets øvrige Biskopper for at deltage i Forhandlingerne om Udarbejdelsen af Danske Lovs 2. Bog. Skjønt N. B. ikke endnu følte sig trykket af sin Alder og fuldt ud kunde varetage sit Embede, maatte han dog finde sig i, at Christian V 1672 gav ham en Medhjælper. Hofprædikanten Rud. Moth var falden i Unaade; han skulde fjærnes fra Hovedstaden, og Kongen udnævnte ham derfor til Provst i Odense og Vicebiskop over Fyns Stift. Moth døde 1675, og B. havde altsaa den Tilfredsstillelse, at han overlevede ham. Selv døde han 17. Okt. 1676. Han har kun foruden den ovennævnte græske Tale udgivet 2 Ligprædikener, over Christoffer Urne til Aasmark (1665) og over Marq. Rodsteen til Lundsgaard (1672). Med sin Hustru, Anne Hansdatter Kølenbrun († 1688), en Borgmester-

datter fra Odense, havde han 7 Børn, af hvilke 2 Sønner bleve Præster, begge i Fyns Stift, Hans B. i Særslev og Niels B. i Guldbjærg og Sandager.

Bloch, Den fyenske Geistligheds Hist. I, 1, 131 ff. *S. M. Gjellerup.*

Bang, Niels, 1776—1815, Godsejer. Født 20. Febr. 1776, Søn af ndfr. nævnte Konferensraad Oluf Lundt B. († 1789) og dennes anden Hustru, blev han Student 1793 og 1798 juridisk Kandidat. Efter en Udenlandsrejse indtraadte han 1800 som Avskultant i Rentekammeret og kjøbte samme Aar den sjællandske Herregaard Benzonsdal i Forening med en Svoger, som han snart efter udløste; 1806 solgte han Godset og kjøbte næste Aar Sparresholm, ogsaa i Sjælland. Under en Blodgangsepidemi blandt Benzonsdals Bønder optraadte han med den største Uforsagthed og hjalp Bønderne med sjælden Omhu; paa Sparresholms Gods gjorde han sig fortjent ved Oprettelsen af et Værk til Hørrens Behandling, og i Krigstiden 1807 udrustede han et frivilligt Korps paa 200 Mand. Kongen belønnede ham 1809 med Ridderkorset af Danebrog. Han døde 30. Avg. 1815. B. havde 11. Maj 1802 ægtet Cathrine Amalie Henriette Callisen, Datter af Konferensraad, Dr. med. Heinrich C.; hun var født 8. April 1779 og døde 24. Juni 1879, 100 Aar gammel.

Manthey, Ridderes Levnetsløb 1809—17 S. 132. Danske Herregaarde XV.

G. L. Wad.

Bang, Oluf, 1480(?)—1522, pavelig Kapellan og Notar, var født i Middelfart, hvor hans Fader, Hans B., var Borgmester (og i en kort Tid Skultus). Han tilhørte en borgerlig Slægt, som den Gang og senere var stærkt udbredt, særlig i de vestfynske Byer. O. B. studerede for at indtræde i den gejstlige Stand og blev Magister. Han blev en af disse snilde Klerke, som hin Tid var rig paa, der med Verdensklogskab forbandt Øvelse i at føre en let latinsk Pen og derfor vare lige brugbare i gejstlige og i verdslige Forretninger. Under Ophold i Udlandet kom han i Forbindelse med og Tjenesteforhold til den pavelige Legat for Landene i Nord- og Østevropa, Kardinal Thomas, tit. S. Martini in Montibus, Ærkebiskop af Gran i Ungarn, hvis Tillid han synes at have vundet i en ualmindelig Grad. Af denne blev han 1514 kreeret til Comes Palatinus, og efter hans Anbefaling ophøjede Kong Ludvig af Ungarn ved Patent af 17. Maj 1517 O. B. med hans Efterkommere og Arvinger i Adelsstanden. Efter, som det synes, i en kortere Tid at have været hjemme i Danmark, hvor han var forlenet med

Tavlov og Kongsted Kirker i Endle (Elbo) Herred i Ribe Stift, rejste O. B. 1519 atter til Ungarn og der fra 1520 til Rom. Ved denne Lejlighed betegnes han som Pavens Kapellan og «sacri palatii et aulæ Lateranensis comes Palatinus». Flere Breve til og fra ham vise, at han fulgte nøje med Forholdenes Udvikling i Danmark, og han har vistnok haft Part i de vanskelige Forhandlinger, som førtes mellem Christian II og Pavestolen. Han døde imidlertid allerede 24. Dec. 1522 i Rom. I en sildigere Tid har man uden al Føje gjort ham til Stamfader for den vidt forgrenede Slægt Bang.

En Broder til O. B. var Mester *Peder Hansen B.*, der betegnes som Klerk af Odense Stift, da han 9. Juli 1516 var i Gran i Ungarn og af den ovennævnte pavelige Legat, Kardinal Thomas, ved et vidtløftigt Diplom modtog forskjellige kirkelige Begunstigelser samt Ret til atter at uddele Indulgenser af forskjellig Art. 1520 var han i Rom, hvor Broderen kreerede ham til «tabellio» (Sekretær). 1524 omtales det, at han «med sine Disciple» kom fra Polen til Rom. 1527 blev han af Biskop Jens Andersen (Beldenak) viet til Præst i Middelfart. Efter Reformationen blev han tillige Provst i Vends Herred. Han døde i Marts 1566. En Række historiske Optegnelser, der gjennem den yngre Cornelius Hamsfort ere komne til os, og hvoraf foranstaaende til Dels er øst, synes at skyldes P. H. B.

Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 495 ff. Giessing, Jubel-Lærere III, 111 ff. Ny kirkehist. Saml. VI, 756 ff. *H. F. Rørdam.*

Bang, Oluf, 1710—83, Genealog, er født 7. Avg. 1710 i Hillerød, hvor hans Fader, Oluf Madsen B., var Byskriver; Moderen hed Kirstine Marie f. Thams. Student 1728, var Hjælpepræst først ved St. Olufs Kirke i Helsingør, fra 1738 hos sin Broder Hans Jørgen B. paa Vallø; 1740 Skoleholder for Fattigskolen ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, blev 1746 Klokker ved samme Kirke, til dette Embede havde Christian VI givet ham Ventebrev. Han døde 8. Juli 1783. B. var gift to Gange, 1. (1746) med Jytte Christiane Giøe († 14. Marts 1764), Datter af Provst Marcus G. i Nykjøbing p. M., 2. (20. Dec. 1779) med Jytte Sophie Marschall. B., der var bekjendt for sin personlige Karakter, sin Flid og sin Kjærlighed for Fædrelandets Historie, har gjort sig fortjent ved Udgivelsen af «Samling af adskillige opbyggelige og nyttige Materier», et periodisk Skrift, der udkom med 7 Hæfter 1743—47 og indeholder dels Referater

om nylig udkomne Bøger, dels Bidrag af forskjellig Art til Fædrelandets Historie, samt ved Stiftelsen af det kgl. genealogisk-heraldiske Selskab, 3. Maj 1777, hvis Forstander han var i dets første Aar til 1780. B. oplevede at se den første Frugt fremkomme som Resultat af dette Selskabs Virksomhed, nemlig 1. Hæfte af «Lexikon over adelige Familier i Danmark, Norge og Hertugdømmerne», hvilket udkom 1782.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd III, 49 ff. Nyerup, Lit. Lex. Werlauff, Det kgl. danske Selskab.

Chr. Bruun.

Bang, Oluf Lundt, 1731—89, Justitiarius, en Søn af Kammerraad, Forvalter over de kgl. Godser i Ods Herred Niels Chr. B. (f. 1697 † 1760) og Catharina Maria f. Kjær († 1743), er født 11. (3.) Sept. 1731 i Ulkerup By, Egebjærg Sogn i Holbæk Amt, blev 1747 Student fra Frederiksborg, 1750 theologisk og 1758 juridisk Kandidat. 1758 blev han Højesteretsadvokat og 1763 Kammeradvokat. 1772 blev han beordret til i Skilsmisseprocessen imellem Christian VII og Dronning Caroline Mathilde at føre Sagen for Kongen og desuden til at paatage sig Defensionen for Enevold Brandt, 1773 Justitsraad, 1777 optaget i Adelsstanden, 1779 Etatsraad og Vice-Generalprokurør, 1780 Assessor i Kancellikollegiet og extraordinær Assessor i Højesteret, 1783 Konferensraad, 1784 ved Stampes Afgang Generalprokurør, 1788 Justitiarius i Hof- og Stadsretten og døde 27. Sept. 1789. Han nærede stor Interesse for Landboforholdenes Udvikling og viste dette ikke blot ved at være et virksomt Medlem af Landhusholdningsselskabet, men ogsaa ved 1786 at udgive en Afhandling om Bondestanden i Danmark. Regeringen anerkjendte hans Virksomhed i denne Retning ved at gjøre ham til Medlem åf den store Landbokommission. Han var desuden Forfatter til forskjellige mindre juridiske Afhandlinger. Han var gift 1. (1762) med Anthonette Frederica Horn (f. 1741 † 25. Marts 1773), en Datter af Justitiarius i Hof- og Stadsretten og Konferensraad Frederik H., 2. (3. Avg. 1773) med Else Marie Schjødt (f. 1735 † 1802), Enke efter Brygger Nic. Thecou.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup, Lit. Lex. Hundrup, Stamtavle ov. Oluf Bangs Efterkommere.

G. Kringelbach.

Bang, Oluf Lundt, 1788—1877, Læge, ældste Søn af ovfr. nævnte Frederik Ludvig B. og dennes tredje Hustru, blev født paa Frederiks Hospital 27. Juli 1788 og modtog saaledes allerede i sine tidlige Børneaar rige Indtryk af Lægevidenskaben og dens Ud-

øvelse, ligesom han i øvrigt ogsaa fik stærke Indtryk af Faderens tiltagende pietistiske Aandsretning. Han omtaler selv i sine efterladte avtobiografiske Optegnelser den Plage, det forvoldte ham, at «Syvaarsdrengen opdroges med Bibellæsning og Salmesang». 16 Aar gammel blev han med Udmærkelse dimitteret fra det Schouboeske Institut og tog strax fat paa sine medicinske Studier, — medens Faderen holdt ham borte fra den kirurgiske Uddannelse, fordi der paa denne Afdeling af Hospitalet den Gang ikke herskede den bedste Tone. Dog blev hans første Praxis afgjort kirurgisk, i det han under Bombardementet 1807 maatte prøve sine Kræfter paa Volden som Læge ved Studenterkorpset. Allerede 1808 absolverede han den medicinske Examen med Laud. unanimi consensu og fungerede derefter i et Par Aar som Kandidat og Reservemedikus paa Frederiks Hospital med sin Halvbroder O. H. Mynster som Overmedikus. 1810 fik han Universitetets Guldmedaille for en medicinsk Afhandling, som han kort efter fik Tilladelse til at forsvare for Erhvervelsen af Licentiatgraden, ved hvilken Lejlighed han imidlertid blev ilde tilredt, navnlig af den lærde og i Latinen stærke Dr. Rahlff. I sin Funktionstid paa Hospitalet blev han tillige ansat som Distriktslæge i Kjøbenhavn og beholdt denne Ansættelse under sin derpaa følgende Virken som Underaccoucheur ved Fødselsstiftelsen. Denne Stilling beklædte han i 14 Aar (1811—25) og vandt megen Anseelse som Fødselshjælper, ligesom ogsaa hans Doktordisputats (1813) omhandler et Æmne fra dette Specialfag. I 1814, altsaa kun 26 Aar gammel, blev han Adjunkt i det medicinske Fakultet og 1818, to Aar før Faderens Død, extraordinær Professor. 1821 blev han ordinær Professor og Medlem af Konsistorium. Allerede 1818 var han bleven Medlem af Sundhedskollegiet. 1823 foretog han en større Studierejse til Berlin, Dresden, Wien, Paris og London og kom overalt i nøje personlig Berøring med Medicinens fremragende og ledende Mænd; Hufeland i Berlin synes han at være bleven meget tiltalt og paavirket af. Særlig betydningsfuldt var hans Ophold i Paris, hvor han af den store Laennec lærte at foretage Brystundersøgelse med Stethoskopet. Med sin livlige Begejstring tilegnede B. sig hurtig denne franske epokegjørende Opdagelse og gjorde den efter sin Hjemkomst baade litterært og praktisk frugtbringende, hvad han ogsaa fik saa meget rigere Anledning til, som han kort efter, i 1825, blev Herholdts Efterfølger i den medicinske Overlægepost ved Frederiks Hospital.

De 16 Aar, i hvilke han beklædte denne vigtige Post, ud-

gjøre hans egentlige lægevidenskabelige Glansperiode. Den nu til Dags saa sjældne Gave, som udmærkede Fortidens berømteste Læger og udgjorde deres Storhed, det geniale Blik, der strax og ligesom med et Slag formaar at opfatte et Sygdomstilfældes hele Natur og Væsen, viste B. sig at besidde i en fremtrædende Grad. Den minutiøse, utrættelige Detailundersøgelse, som er Nutidens flittige Klinikeres Løsen, men som ogsaa synes at forholde sig antagonistisk til Genialitet, var den Gang endnu ikke kommen til fuld Udvikling, og den vilde heller ikke have egnet sig ret for hans Naturel. Men om end hans bekjendte og med Aarene voxende Hastighed ved Sygesengen hvilede paa en stundum for sangvinsk Tillid til hans store geniale Evne, hans Inspiration, saa var paa ingen Maade Overfladiskhed hans Karaktermærke, i ethvert Tilfælde ikke i denne hans Glansperiode. Som alle Datidens store Klinikere stod han paa den antike Hippokratismes Grundlag, og for dette Standpunkt er alvorlig, objektiv Iagttagelse og Erfaring den første Betingelse. Den allerede af hans Fader indførte, men af dennes nærmeste Efterfølgere igjen forsømte Undervisning ved Sygesengen naaede ved ham en hidtil ukjendt Udvikling, han lærte de studerende at skrive omhyggelige Sygejournaler og har Æren af at have skabt en dygtig Skole af sine Elever. Særlig Fortjeneste og Betydning havde han som Therapevt. Han anvendte i sin kliniske Virken megen Omhu paa Behandlingen af Sygdomstilfældene, indskrænkede den fra tidligere Tid nedarvede alt for brogede og multiple Medikamentbehandling, og som ægte Hippokratiker, der begejstret iagttager Organismens Vidunderlighed, forsømte han aldrig at indskærpe, at Naturens helbredende Kraft, «den indre Læge», er den første og vigtigste, og at den behandlende Læge kun maa være Naturens forsigtige Medhjælper og Tjener. Kun naar «den indre Læge» svigtede, anvendte han, men da ogsaa med urokkelig Sikkerhed, sine stærkt virkende Lægemidler, for en Del efter originale Medikamentformler, som benyttes endnu den Dag i Dag. Ogsaa de diætetiske og hygiejniske Sider i Sygebehandlingen lagde han megen Vægt paa. Hans i øvrigt først i en senere Alder (1852) udgivne «Haandbog i Therapien» har navnlig Betydning ved sine udførlige, bestemte og paa selvstændig Erfaring grundede Anvisninger til de indre Sygdommes Behandling. Men skjønt B. i det hele mere var genial Praktiker end egentlig Videnskabsmand, rørte der sig dog hos ham som hos andre ideelt anlagte Læger af den hippokratiske Retning en stærk Trang til videnskabelig at systematisere, til at

opstille færdige Theorier, og i ovennævnte Skrift som og navnlig i «Index morborum internorum systematicus» har han udformet en Sygdomsinddeling efter «Dyshæmier», hvilken tager sig smukt og konsekvent ud og ligesom hele Humoralpathologien har noget for en umiddelbar Betragtning slaaende ved sig, men som dog ikke har kunnet vinde Hævd lige over for Lægevidenskabens hurtig fremadskridende Udvikling. Som Videnskabsmand i stræng Forstand kom B. ikke til at høste egentlige Lavrbær, hans store Fortjenester koncentrerede sig vedblivende om det praktiske Omraade.

Efter at han i 1841 var fratraadt den medicinske Overlægepost, overtog han paa ny, men kun for en kort Tid, en overordnet klinisk Stilling, i det han flyttede ind i Fødselsstiftelsen for ved sin store Indsigt at bistaa den efter J. S. Saxtorphs Død nyudnævnte og endnu ikke praktisk øvede Lektor Levy, og samtidig blev han Medlem af Direktionerne for Kjøbenhavns forskjellige Hospitaler og dermed beslægtede Stiftelser, hvor hans prøvede praktiske Energi kunde finde en frugtbar Virkeplads. Imidlertid bleve hans Evner og Kræfter i bestandig højere Grad tagne i Brug af den private Praxis. Han var efterhaanden bleven Hovedstadens mest søgte Læge og nød i en meget lang Aarrække en ubetinget Tillid baade hos Publikum og hos sine Kolleger, der i alle vanskelige Tilfælde toge ham med paa Raad. Hans store Ry førte ogsaa til, at han i 1844 blev kaldet til St. Petersborg af Kejser Nicolaus i Anledning af Storfyrstinde Alexandras Sygdom, og kort efter hentedes han til Strelitz i et lignende Anliggende. Men hans livlige Aand kunde dog ikke fuldt absorberes af den overvældende Praktik, og han vedblev med usvækket Interesse og Energi at virke navnlig for Lægevidenskabens videre praktiske Anvendelse i Befolkningen. Han forfattede talentfulde og livlige populære Skrifter, mellem hvilke hans «Sygediætetik» og «Koldt Vand» særlig maa fremhæves. Den sidstnævnte lille Bog har haft en stor Betydning og navnlig bidraget meget til at udrydde gamle Fordomme med Hensyn til Brugen af koldt Vand, baade som Drik og til Bade. Af Søbadeanstalten ved Ryssensten, i hvis Direktion han i mange Aar havde Sæde, gjorde han sig i høj Grad fortjent, ligesaa af Klampenborg Vand-kuranstalt. Brugen af Mineralvandene søgte han ogsaa paa enhver Maade at fremme, foretog hyppige Rejser til udenlandske Badesteder og meddelte sine indsamlede Erfaringer i forskjellige Skrifter. Og for at Befolkningens mindre bemidlede Flertal ogsaa skulde kunne faa Gavn af Mineralvande, kaldte han i Forbindelse med

forskjellige andre Mænd Rosenborg Sundhedsbrønde til Live (1834) og var utrættelig i at virke for denne Anstalts tidssvarende Udvikling. Til Fagtidsskrifterne, navnlig til «Bibliothek for Læger», vedblev han at forfatte Afhandlinger omhandlende den praktiske Lægevidenskab. End videre var han i flere Aar en virksom Medredaktør af «Maanedsskrift for Litteratur», og en fra Moderen nedarvet poetisk Begavelse gjorde han frugtbringende i talrige danske og latinske, til Dels humoristiske Digte under Mærkerne Dr. Balfungo, B—o, O. B., ligesom han ogsaa har publiceret enkelte større poetiske Arbejder.

Et Liv som hans, saa uafbrudt virksomt, saa langt og rigt og saa fremragende i Samfundet, var naturligvis ogsaa rigt paa Æresbevisninger af forskjellig Art. Allerede 1835 var han bleven korresponderende Medlem af Académie de médecine i Paris, 1836 blev han Æresmedlem af det medicinske Selskab i Kjøbenhavn og omtrent samtidig Etatsraad, 1842 Kommandør baade af Danebrog og af Vasa, 1848 Konferensraad, 1852 fik han en Guldmedaille af den russiske Kejser, 1864 udmærkedes han med Storkorset i Anledning af sit 50aarige Professor-Jubilæum, hvilket tillige fejredes ved en stor Fest, hvori 150 af hans ældre og yngre Disciple deltoge. Efter at han 1871 havde haft det sjældne Held at kunne holde sit 50aarige Jubilæum som Medlem af Konsistorium, tog han endelig 1874 Afsked fra Universitetet efter fulde 60 Aars uafbrudt Lærervirksomhed; samtidig udtraadte han af Sundhedskollegiet og af Direktionerne for Fødselsstiftelsen og Frederiks Hospital. Samme Aar blev han Gehejmekonferensraad. Han var to Gange gift, 1. (1813) med Henriette Lovise Aamodt († 7. Jan. 1818), en Datter af Haarskærer Ole A. i Kjøbenhavn, og 2. (1826) med Sophie Marie Dahlerup, en ældre Søster til Lægen E. A. D.; to Døtre af dette Ægteskab ægtede Lægerne Hassing og Aarestrup. 1876 oplevede han sit Guldbryllup med denne sin anden Hustru, og endnu hen ad denne Tid kunde hans mange ældre og yngre Venner have den Glæde at se «gamle Bangs» ejendommelige, joviale Personlighed færdes frisk og livlig imellem sig. Først i hans 90. Aar bortrev Døden ham, 12. Okt. 1877; hans Hustru døde snart efter, 26. Marts 1878.

«Ungdommelig bestandig, selv i sin høje Alderdom, barnlig glad og harmonisk fortrøstningsfuld i sin ideelle Betragtning af Livets brogede Færd, altid rede til at lade sit gode Hjærte raade i gavmild Hjælpsomhed og venlig Opmuntring, altid visende levende,

usvækket Interesse for Videnskaben og alle aandelige Rørelser, har han i og uden for sine Kollegers Kreds rejst sig et Minde, smukt og lyst som faa.» Med dette Citat af Forfatteren til nærværende Biografi (fra en Nekrolog i Ugeskr. f. Læger) vil O. L. B.s aandelige Personlighed vistnok være ret træffende karakteriseret.

Smith og Bladt, Den danske Lægestand, 5. Udg. Illustr. Tid. III, Nr. 114. Bibl. f. Læger 6. R. VIII, 164 ff. Ugeskr. f. Læger 3. R. XXIV, 393 ff. Erslew, Forf. Lex.

Jul. Petersen.

Bang, Peder, —1277, Biskop i Roskilde. Da Jacob Erlandsen, som hidtil havde været Biskop i Roskilde, var bleven valgt til Ærkebiskop i Lund, fik han P. B., som var hans Søstersøn (hvem Faderen var, vides ikke), valgt til sin Eftermand i Roskilde og havde i ham en baade tro og ivrig Tilhænger. Da derfor Striden mellem Ærkebiskoppen og Kongen var kommen til fuldt Udbrud, og Kongen 6. Febr. 1259 havde ladet Ærkebiskoppen fængsle, var det Biskoppen i Roskilde, som kraftigst optraadte som Hævner af dette Overgreb. Allerede 9. Febr. udstedte han fra Kjøbenhavn en Befaling til hele Gejstligheden i sit Stift om i Henhold til den af Paven stadfæstede saakaldte Vejle-Konstitution af 1256 at standse al Gudstjeneste i Stiftet, og da dette Bud ikke alle Vegne overholdtes, indskærpede han det ved en ny Skrivelse af 22. Marts. Des værre véd man ikke, hvorfra denne Skrivelse er udstedt, da Stedets Navn («Scapruth») vistnok er forvansket. Maaske havde Biskoppen allerede den Gang begivet sig til Hertug Jaromar af Rygen, i Forening med hvem han i April Maaned drog til Sjælland med væbnet Haand, erobrede Kjøbenhavn og ødelagde Slottet. 29. Maj døde Kong Christoffer pludselig i Ribe. Enkedronningen opbød de sjællandske Bønder; men Jaromar tilføjede dem et stort og blodigt Nederlag, under hvilket deres Biskop, om han end ikke deltog i Kampen, dog, som der siges, ikke var langt borte. Efter en kort Tids Stilstand udbrød Striden med fornyet Voldsomhed, og Biskop Peder gik endogsaa videre end Ærkebiskoppen, i det han satte den unge Konge (Erik Glipping) tillige med Enkedronningen i Band. Baade han og Ærkebiskoppen maatte dog nu forlade Riget, og P. B. havde den Ubehagelighed, at en mindre gunstig Pave overdrog Bestyrelsen af hans Stift til hans bestemte Modstander, Biskop Tyge af Aarhus. At Kardinallegaten Guido 1227 tilkjendte ham en Erstatning af Kongen af 20000 Mark Sterl., hjalp ham ikke meget, da han næppe nogen Sinde fik meget af denne Sum. 1273 var han saa vel som Jacob Erlandsen i Rom

og fulgte med Paven til Kirkeforsamlingen i Lyon. Samme Aar bekvemmede de sig dog til et Forlig med Kongen, hvorefter deres Strid, saa vidt den angik verdslige Ting, skulde paadømmes af Voldgiftsmænd. Ærkebiskoppen døde, som bekjendt, paa Hjemrejsen; men Biskop Peder kom hjem og forligede sig virkelig med Kongen, som man ser af et Brev, som han udstedte 10. Maj 1274 i Roskilde om, at alle hans Stridigheder med Kongen og dennes Moder vare bilagte og endte. Paa hvilke Betingelser Forliget blev sluttet, vides ikke; men nogen Erstatning for sin lange Fraværelse fra sit Stift har han næppe faaet. 23. Juni 1277 døde han og fik til Efterfølger den senere saa bekjendte Ærkebiskop Jens Grand, der var hans Søstersøn, ligesom han selv havde været Jacob Erlandsens.

Suhm, Hist. af Danmark X. Helveg, Den danske Kirkes Hist. til Reform.

J. Kinch.

Bang, Peter Georg, 1797—1861, administrativ Embedsmand, Politiker, Jurist, var en Søn af Domprovst Jacob Hansen B. i Roskilde og Anna Cathrine Sophie f. Østrup, men fødtes i Kjøbenhavn 7. Okt. 1797; han blev Student fra Frederiksborg Skole i 1813, tog i Juni 1816 juridisk Embedsexamen, disputerede i Febr. 1819 for Licentiatgraden, i Avg. 1820 for Doktorgraden. Han var da allerede indtraadt paa Embedsbanen som Underkancellist i det kgl. danske Kancelli, og efter at være udnævnt til surnumerær Assessor i Lands-Over- samt Hof- og Stadsretten tiltraadte han med offentlig Understøttelse en Udenlandsrejse paa halvtredje Aar, nærmest for at studere Romerretten. Efter sin Hjemkomst blev han i 1826 virkelig Assessor og i 1830 overordentlig Professor i Romerretten ved Kjøbenhavns Universitet, hvormed i 1831 fulgte Udnævnelse til extraordinær Assessor i Højesteret. I 1834 blev han ordentlig Professor og s. A. Referendar i Konsistoriet samt Inspector qvæsturæ, hvorfra han to Aar senere gik over til at være Universitets-Kvæstor; i denne Stilling udøvede han en betydningsfuld Virksomhed til Ordningen af Universitetets Pengesager og Godsforhold, ligesom da i det hele Godsadministration og Landvæsensforhold vedbleve midt i den brogede Mangfoldighed af Forretninger, til hvilken han helligede sin sjældne Indsigt og utrættelige Arbejdsevne, at være hans egentlige Specialitet. I 1834 var han bleven Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab, og to Aar senere indtraadte han i Bankens Direktion, hvor han blev indtil 1845; i denne

Egenskab var han Medlem af Kommissionen om den saakaldte «Tolvmillions-Sag», et meget indviklet Mellemværende mellem Staten og Banken. Efter at han i 1844 var bleven kgl. Kommissarius for den første danske Jærnbane (Kjøbenhavn—Roskilde), opgav han i 1845 sine Stillinger i Banken og Universitetet for at indtræde som Deputeret i Rentekammeret og Chef for dets 3. Sektion, og omtrent samtidig dermed blev han Medlem af Examinations-Kommissionen for Landinspektører og Landmaalere. Hermed var han indtraadt i den højere Administration, som han først kort før sin Død atter skulde forlade efter at have beklædt et næsten utroligt Antal af højst forskjellige Stillinger.

Allerede tidlig var han bleven dragen ind i det politiske Liv. Ved det første Valg til Provinsialstænderne blev han 1. Deputeret for Kjøbenhavn og mødte som saadan i 3 Sessioner i Roskilde; han var dog ikke den vaagnende Opposition i Hovedstaden liberal eller national nok og vragedes ved det paafølgende Valg, men blev efter et Par uheldige Forsøg atter i 1841 valgt for Øernes 17. Landdistrikt, saa at han ogsaa mødte som Deputeret i Roskilde 1842 (da han valgtes til Vicepræsident) og 1844. I Stænderne gjorde han god Fyldest ved sin sjældne Indsigt i Lovgivningen og sit nøje Kjendskab til Landbovæsenet, men der var hos ham en mærkelig Blanding af konservativ Bureaukratisme og reformatoriske, paa nogle Omraader næsten radikale Tendenser, som det ikke var let at samle i en højere Enhed, og for de konstitutionelle og nationale Ideer, som vare oppe i Tiden, følte han ingen Interesse eller Sympathi. I 1846 blev han udnævnt til kgl. Kommissarius ved Stænderne og mødte som saadan baade i Roskilde og Viborg. Allerede i Dec. 1847 havde B. paa allerhøjeste Befaling i Løbet af 10 Dage udarbejdet et Forfatningsforslag for Riget, som vandt Kongens Bifald og var ansat til Forhandling i et extraordinært Statsraad, da Kongen ramtes af sin sidste Sygdom. Efter Kong Christian VIII's Død blev han, samtidig med det kgl. Reskript af 28. Jan. 1848, beordret til sammen med A. S. Ørsted og Carl Moltke at udarbejde den deri bebudede Helstatsforfatning, men denne Opgave sprængtes ved Martsbegivenhederne. I de bevægede Dage efter det store Kasino-Møde og Folketoget til Christiansborg Slot var B. stærkt inddragen i Forhandlingerne om et nyt Ministerium, først med Francke og C. Scheel-Plessen, senere ogsaa med J. F. Schouw og dennes politiske Venner; en kort Stund var han endog blandt de udsete nye Ministre, men i Martsministeriet fik

han dog ikke Sæde. Sin Deltagelse i hine Dages betydningsfulde Begivenheder har han skildret i tvende Breve til sin Svoger, Provst H. K. With, den Gang paa Bornholm, af 29. Jan. og 9. Juni 1848, trykte i «Hist. Tidsskrift» 3. R. VI. I Sept. 1848 udnævntes han til Amtmand over Holbæk Amt, men dette Embede kom han aldrig til at beklæde. Efter at han i Okt. 1848 var valgt til den grundlovgivende Rigsforsamling for Vejle Amts 1. Valgkreds, blev han nemlig faa Dage senere midlertidig Direktør for Indenrigsministeriet, og da Martsministeriet indgav sin Demission, modtog B. Posten som Indenrigsminister i Novemberministeriet, hvorpaa han strax nedlagde sit Mandat. Den stærkt konservative kgl. Kommissarius fra 1846 kom saaledes til i 1849 at sætte sit Navn under Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni. Var dette til en vis Grad en Tilfældighed, saa var Indenrigsminister B. til Gjengjæld den ledende ved Nedsættelsen af den saakaldte «store Landbokommission», fra hvilken den efterfølgende Tids store Landboreformer ved Fæstets Overgang til Selvejendom, Datidens største Spørgsmaal i den indre Politik, havde deres Udspring. Imidlertid aftraadte han allerede i Sept. 1849 som Indenrigsminister for at overtage Domæne-Direktoratet, der mere end nogen anden Gren af Administrationen kunde tilfredsstille hans Passion for Godsbestyrelse, og samtidig hermed blev han, hvad der ogsaa er karakteristisk, Formand for Forst-Examinations-Kommissionen.

Han blev dog stadig paa ny dragen ind i den politiske Hvirvel, var i 1851 en Maaned konstitueret Finansminister og blev i Dec. s. A., efter at han var falden igjennem ved et Folketingsvalg i Aalborg, midlertidig Kirke- og Undervisningsminister, da Madvig trak sig tilbage. I denne Egenskab og tillige som Indenrigsminister gik han over i det Ministerium, der dannedes med Kundgjørelsen af 28. Jan. 1852 som Program, og sad nu som Kollega af Bluhme, Carl Moltke og Reventlow-Criminil; det antoges, uden at der dog herfor vides at være nogen sikker Hjemmel, at Udarbejdelsen af den nævnte Kundgjørelse væsentlig skyldtes B. Det kirkelige Ministerium afgav han i Juni 1852 til Simony, men Indenrigsministeriet beholdt han, der i Avg. 1852 var bleven Folketingsmand for Holbæk 1. Kreds, under den store Kamp om Arve- og Toldsagen samt Forfatningsforandringen indtil den anden Folketings-Opløsning i April 1853, da han, efter at være falden ved Folketingsvalget i Helsingør for H. N. Clausen, veg Pladsen for A. S. Ørsted, der tillige med Indenrigs- (senere Justits-) og Kultus-

ministeriet ogsaa overtog Posten som Premierminister. Der skulde dog ikke gaa mere end halvandet Aar, før B. atter skulde indtræde i Regeringen, og det igjen i en ganske forskjellig Konstellation. I Dec. 1854, efter en Opløsning af Folketinget, der var sket under særlig provocerende Former, men med Kong Frederik VII's fulde Tilslutning, indtraadte der pludselig en Svingning i Stemningen for oven, Ministeriet Ørsted fik paa en temmelig kategorisk Maade sin Afsked, og i den nye Regering, hvis ledende Mænd vare Scheele, Hall og Andræ, blev B. ikke blot Indenrigsminister, men tillige Premierminister, hvilken Titel efter Oktober-Forfatningens Gjennemførelse 1855 ombyttedes med Konseilspræsident, ligesom hans særlige Fagministerium deltes i to: et for Monarkiets fælles indre Anliggender og et for Kongeriget. I samme Aar blev B. atter Medlem af Rigsdagen, nemlig som Folketingsmand for Ringkjøbing 1. Kreds. Han var da allerede bleven noget svag og havde for sin Helbreds Skyld maattet gjøre en Baderejse. Hensynet hertil har vistnok ikke mindre end indre Uoverensstemmelser i Ministeriet bevæget ham til i Okt. 1856 at indgive sin Demission. Dermed afsluttedes hans politiske Liv. Han blev vel i Febr. 1860 efter Rotwitts pludselige Død kaldet af Kong Frederik VII, men afslog det ham tilbudte Hverv at danne en ny Regering, hvilket da overdroges den fra Paris hjemkaldte Biskop Monrad. I alt var B. Minister i 1523 Dage, men spredte over et langt Tidsrum og med mange forskjellige Portefeuiller. Helt var dog ikke hans Embedsbane afsluttet. Fra Administrationen og Politikken traadte han over til Domstolene, blev Justitiarius i Højesteret og døde i denne Stilling 2. April 1861. — Han blev Kommandør af Danebrog 1847, Storkors 1854 og Gehejmekonferensraad samme Aar.

Igjennem dette brogede Billede af højst forskjellige Embedsstillinger og af ganske uensartet, til Dels rent modsigende politisk Virksomhed er B.s hele aandelige Personlighed i Grunden tilstrækkelig tegnet. Han var en stor, næsten universelt brugbar og altid beredvillig Arbejdskraft, der trak Læsset, hvor han saa blev spændt for, og altid, som det blev sagt om ham, «trak for to». Theorier, Principper, politisk Konsekvens spillede ikke for ham nogen synderlig Rolle; hvad han saa paa, var det Stykke Arbejde, som skulde udføres, og om dette saa skete under det ene eller det andet Systems Fane, var ham saa temmelig ligegyldigt. Da det i de Roskilde Stænder var gaaet op for ham, at «noget maa der gjøres» — dette bevingede Ord tilskrives i Almindelighed

ham —, satte han lige saa resolut Skulderen til Hjulet under Enevælden, som han siden i den første konstitutionelle Barndom tog fat paa Landboreformerne. Derfor tjente han lige godt under Christian VIII og under Frederik VII, kunde lige saa godt sidde i Ministerium sammen med Clausen og Madvig som med Bluhme og Carl Moltke eller senere med Hall og Andræ, lod sig hverken anfægte af Enevælde eller demokratisk Frihed, hverken af Helstat eller Ejderpolitik. Forretningerne vare for ham det afgjørende, og hvis de tiltalte ham, navnlig naar han kunde faa med Gods, Hartkorn og Skove at gjøre, gik han villig i Spænd med hvem som helst. Han fik i sit Liv rig Lejlighed til at tilfredsstille denne Passion, selv uden for sine Embedsstillinger; han havde talrige private Hverv foruden disse, var Raadgiver for mange, og navnlig var han Konsulent og Exekutor for Legatstifteren Etatsraad Suhr, hvis Kjøb og Bestyrelse af Godser og Skove han ledede. Ogsaa for egen Regning prøvede han sig i disse Retninger, men ikke til Held for sin pekuniære Stilling. Med al sin Dygtighed og Kundskabsfylde var B. ikke nogen overlegen Personlighed, han var meget langt fra at imponere, og hans ydre Optræden svarede ikke til hans virkelige Værd, ligesom han aldrig blev nogen Taler af Betydning. Det jævne, det borgerlige, til en vis Grad det gemytlige laa naturligst for ham. Bedst befandt han sig i Kredsen af de roskildske Kjøbmandsfamilier, til hvilke han var knyttet ved Slægtskabets og Ungdomsbekjendtskabets Baand; hans største Glæde var at trave om paa Marker og i Skove og lægge Planer til Forbedringer eller dog Forandringer. Fordringsløs var han i højeste Grad. Han var kommen højt op paa Embedsstigen, førend han fandt det uforeneligt med sin Rang og Værdighed at fungere som Sekretær i Aktieselskabet Kongens Bryghus. Selv som Minister fandt han sig ikke for fornem til at age ind til Byen paa sin Arbejdsvogn og ved Siden af sin Kusk; som Premierminister kjørte han ofte hjem paa Bagtrinet af en Omnibus fra Amagertorv, og hvis da nogen paa Grund af den guldtressede Hue antog den jævne Mand for Konduktøren, følte han sig paa ingen Maade fornærmet derved, men hjalp Folk godmodig med deres Pakker og gav beredvillig Svar. Bureaukratiet og Intelligensen have sjælden været inkarnerede i en saa folkelig Personlighed som P. G. B.s.

B. ægtede 4. Juni 1824 i Roskilde Marie Caroline Fribert (f. 14. Okt. 1803 paa Annebjærggaard), en Datter af Kapitajn og Proprietær Lor. F. (den samme, som paa Oddens Kirkegaard rejste

Monumentet med Grundtvigs skjønne Vers over de faldne fra Orlogsskibet «Prins Christians» Kamp 22. Marts 1808) og Ulrikke Eleonore Svane f. Trojel. Ved dette Ægteskab blev B. besvogret med en af Datidens indflydelsesrige administrative Embedsmænd, Konferensraad J. O. Hansen.

Barfod, Dansk Rigsdagskalender, 1856. Erslew, Forf. Lex. Nord. Convers. Lex., 3. Udg. Illustr. Tid. Nr. 80, 7. April 1861. *C. St. A. Bille.*

— Indtil Administration og Politik lagde fuldstændigt Beslag paa P. G. Bangs Tid og Kraft, udviklede han en betydelig *Virksomhed i retsvidenskabelig Henseende.* Allerede før sin Ansættelse ved Universitetet havde B. foruden sine Afhandlinger for Licentiat- og Doktorgraden udarbejdet en udførlig Fremstilling af Læren om Interessentskab og de samme nærmest vedkommende Forhold, der findes i «Jurid. Tidsskr.» 16. og 21. Bind, og hvortil slutter sig en Undersøgelse om de Rettigheder, som tilkomme en Medejer med Hensyn til Samejets Ophævelse, i samme Tidsskrift 17. Bind. Disse indviklede Retsforhold og flere i Forbindelse dermed staaende Æmner, saaledes Begrebet om juridiske Personer, der forhen saa godt som ikke fandtes bearbejdede i vor Litteratur, bleve af B. fremdragne og belyste væsentlig ved Hjælp af den romerske Ret, hvis Studium B., der var en varm Tilhænger af Savigny, omfattede med levende Interesse. Efter at B. var bleven ansat som Universitetslærer med særlig Forpligtelse til at foredrage Romerretten, udarbejdede han en Lærebog i de til den romerske private Ret hørende Discipliner, hvis 1. Del (1833) indeholder den udvortes Retshistorie og Systemets almindelige Del, og hvis 2. Del (1835) behandler de tinglige Rettigheder, men som han ikke naaede til at fuldføre. Ved denne Lærebog afløstes de ældre latinske Kompendier, der indtil da benyttedes ved vort Universitet, men andensteds forlængst vare fortrængte, og den nyere tyske Retsvidenskabs store Fremskridt bleve gjorte frugtbringende for vor juridiske Verden. En kompetent Dommer (Burchardi i en Anmeldelse i Maanedsskr. f. Litt. XII) erklærer B.s Værk «for et af de bedste, man overhovedet har, og, saa vidt det kan ske ved en Lærebog, aldeles skikket til at hæve Romerrets-Kundskaben i Danmark til den Højde, som den i de sidste Decennier har naaet i Tyskland», og B.s særdeles flittige og klare Arbejde fortjener fuldt ud denne Ros. Studiet af Romerretten bragte imidlertid ikke B. til at lægge den danske Ret paa Hylden; han holdt Forelæsninger over de fleste Dele af dansk Ret og erhvervede sig megen Anerkjendelse fra de

studerendes Side som den første, der udarbejdede et helt Kollegium over den danske Privatret paa Grundlag af Ørsteds Værker. I «Jurid. Tidsskr.», af hvilket han i en Del Aar var Medudgiver, og som indeholder enkelte mindre Afhandlinger af ham, offentliggjorde han i 13. Bind ff. (1837—42) en i Forening med J. E. Larsen udarbejdet systematisk Fremstilling af den danske Procesmaade, hvoraf de 10 første Kapitler af den extraordinære Proces samt Læren om Appel særlig ere forfattede af Larsen, medens Resten særlig er B.s Arbejde. Dette Værk, der dog ikke omfatter Processens almindelige Del, derunder Læren om Forlig, og heller ikke Kriminalprocessen, er den første egentlige systematiske Fremstilling af den danske Proces. I mange Henseender støtter det sig til Ørsteds processuelle Afhandlinger og for Skifterettens Vedkommende til J. O. Hansens Arbejde over dette Æmne, men den systematiske Sammenstilling og Udfyldning og de selvstændige Udviklinger paa mange Punkter give et nyt og vigtigt videnskabeligt Bidrag. Fremstillingen lider undertiden af nogen Bredde og indrømmer af og til mindre væsentlige Enkeltheder en for stor Plads i Forhold til, hvad der anvendes til Behandlingen af de almindeligere Grundsætninger, men Værket er helt igjennem et dygtigt Arbejde, der bærer Præget baade af videnskabelig Evne og af praktisk Sans og Kjendskab. *Deuntzer.*

Bang, Thomas, 1600—61, Professor, var født i Flemløse ved Assens, hvor hans Fader, Jens Nielsen B., var Præst († 1643); Moderen hed Karine Sørensdatter († 1602). Efter at have besøgt Assens og Odense Skoler afgik B. 1621 til Universitetet. Allerede i Skolen havde han været sine Læreres Yndling, og ved Universitetet fik han i Professor Brochmand en trofast Velynder. Denne antog ham som Lærer for sin egen eneste Søn og for Kansler Christian Friis' ældste Søn, der var i Huset hos Brochmand. Efter flittige Studier fik B. 1627 ved det saakaldte Stipendium Regium Midler til en længere Udenlandsrejse. Fra Rostock fordreve Krigsurolighederne ham, men siden fik han i Franecker og Wittenberg Lejlighed til saa grundige Studier af de østerlandske Sprog, den latinske Litteratur og Theologien, at han 1630 kunde kaldes til Professor i det hebraiske Sprog ved Kjøbenhavns Universitet. En Sindssvaghed, som kort efter overfaldt ham, havde nær berøvet ham det nys modtagne Embede; men da han forholdsvis hurtig blev helbredet, tiltraadte han 1631 den akademiske Lærergjerning,

i hvilken han udviklede megen Flid og Dygtighed; s. A. tog han Magistergraden. Ved Siden af sit Professorembede blev B. 1649 beskikket til fast Bibliothekar ved Universitetets Bogsamling, der i hans Tid modtog meget betydningsfulde Forøgelser. Han var den første, der beklædte denne Stilling, og det faldt i hans Lod 1657 at indvie det nye og rummelige Lokale, som Bibliotheket fik paa Loftet over Trinitatis Kirke.

Efter at B. havde lagt sin omfattende Lærdom for Dagen ved en Række mindre Skrifter, især vedrørende Sprogenes Oprindelse og de hebraiske Antikviteter, blev han 1652 beskikket til Professor i Theologien. Aaret efter tog han Doktorgraden. Sine theologiske Forelæsninger aabnede han med en senere gjentagne Gange udgiven Tale, «Oliva sacræ pacis», hvori han søgte at række et Fredens Oljeblad til sin paa det theologiske Omraade saa stridssyge Samtid, i det han gjorde det kristelige Kjærlighedsbud gjældende og mindede alle dem, der havde det højeste og bedste til fælles, om, at de ikke burde forbitre hinanden Livet ved ufrugtbar Strid. — Efter under store Opofrelser at have gjennemgaaet Kjøbenhavns langvarige Belejring døde T. B. 27. Okt. 1661. Han efterlod en anselig Bogsamling, der bl. a. indeholdt en Del Sjældenheder af ældre dansk Litteratur. — Siden 1636 havde han været gift med Else, Datter af den bekjendte kjøbenhavnske Handelsmand Diderik Bartsker. Hun fødte ham 14 Børn, af hvilke de 6 overlevede Faderen.

Vinding, Acad. Haun. S. 314 ff. Kirkehist. Saml. 3. R. V, 193 ff. 820.

H. F. Rørdam.

— Medens Thom. Bangs egentlige Universitetsfag vare de orientalske Sprog, behandlede han dog ogsaa *det latinske Sprog* med Virtuositet, beundrede det og hævdede ivrig dets Eneherredømme i Skolerne imod de svage Forsøg, Modersmaalet havde gjort paa at bane sig Indgang der. 1619 havde Professor J. D. Jersin faaet Befaling til at udarbejde Lærebøger i latinsk Grammatik for Rigernes Skoler og derefter 1623 udgivet sin «Epitome grammaticæ Latinæ» og 1624 sin større «Grammatica Latina», i hvilke (særlig i Epitome) for første Gang Reglerne vare givne paa Dansk. Men dette fornuftige Fremskridt holdt sig kun meget kort, og deri var B. væsentlig Skyld. Mange Skolemænd, der holdt ved gammel Vane, vilde ikke indføre Jersins Bøger, og der klagedes over de uensartede Hjælpemidler ved Undervisningen i de forskjellige Skoler; noget efter 1630 fik da en Kommission af Professorer fra Kjøbenhavn og Sorø det Hverv at udarbejde ensartede Skolebøger, og

det blev B.s Opgave at levere latinske Grammatikker. Han udgav nu «Jani Dionysii Jersini Grammaticæ Latinæ præcepta minora, jussu regio revisa, mutata et interpolata», 1636 (Bogen bærer vel ikke B.s Navn, men af dens Form og Indhold fremgaar det sikkert, at den er af ham), og 1640 fulgte «Præcepta majora», en tilsvarende Omarbejdelse af Jersins større Grammatik. Bøgerne vare dannede ved at sammenarbejde Jersins og Melanchthons Grammatikker, og heldige kunne de ikke kaldes. Vare de end fyldigere i Indhold, saa var til Gjengjæld det fornuftigere System i Syntaxen, som Jersin havde optaget efter nogle nyere tyske Forbilleder, og som først Madvig vendte tilbage til og gjennemførte fuldstændig, blevet forstyrret igjen; og det værste var, at Reglernes danske Sprogform nu paa ny havde maattet vige Pladsen for den latinske, saa at blot i «Præcepta minora» 3 Regler (!) næsten ligesom ved en Forglemmelse vare blevne staaende paa Dansk. Uagtet senere (o. 1650) Hans Mikkelsen Ravn meget beklagede, hvad der her var sket, vedbleve dog disse B.s latinske Bearbejdelser at holde sig i Skolerne i mange Oplag, indtil Søren Anchersens Grammatik kom.

Til «Præcepta majora» sluttede sig snart B.s Hovedarbejde i latinsk Filologi, «Observationum philologicarum libri duo», som udkom 1640. Det er en overmaade bred og lærd Kommentar til «Præcepta majora»; efter sin Tendens slutter det sig til den Retning, der var begyndt at komme stærkt frem i Filologien, Bestræbelserne for at rense det da i Skrift og Tale benyttede Latin for de mange Barbarismer. 1. Bog, et Oktavbind paa 751 Sider foruden Fortale og Register, behandler den latinske Formlære saaledes, at «Præcepta majora» anføres stykkevis, og til hvert Stykke knyttes der saa en lang Udvikling med Forklaring af Regelens Udtryk og Omtale af mange Ting, som ikke have kunnet tages med i den korte Regel selv; 2. Bog, som er omtrent af samme Omfang, behandler Syntaxen paa lignende Maade, i det der til hver Regel knyttes en lang Række Observationes, Anomaliæ og Elegantiæ. Skriftet hviler paa omfattende Studier baade af de gamle Forfattere selv og af nyere Grammatikeres Skrifter (i Fortalen nævnes over 800 forskjellige Forfattere, han har benyttet); Indholdet er højst broget. Hovedmassen er grammatiske Bemærkninger af temmelig forskjelligt Værd, men der findes ved Siden deraf ogsaa lexikalske Notitser, Kritik og Fortolkning af Forfattersteder, antikvariske, litteraturhistoriske og historiske Bemærkninger. Det er umuligt, at denne Bog kan have været bestemt til at *læres* af Disciplene i Skolerne; den har kun

kunnet bruges som Haandbog af viderekomne og Lærere. Af flere senere danske Filologer er den sikkert bleven benyttet som Kilde ved Udarbejdelsen af deres egne Værker, saaledes f. Ex. af Rektor T. Baden; endnu i Jacob Badens Grammatik ser man tydelig Paavirkning af den.

For Skolerne virkede B. fremdeles ved sin «Aurora Latinitatis», som han oprindelig havde udarbejdet til privat Undervisning, men senere udgav offentlig 1638, hvorefter den blev en almindelig brugt Skolebog i lange Tider og udkom i mange Oplag; den er et latinsk Vokabularium, indeholdende en betydelig Række i det hele velvalgte Gloser (mest af Substantiver, Verber og Adverbier), og den ender, til praktisk Paavisning af Ordenes syntaktiske Forbindelse, med en Samling af 12 latinske Colloqvia med hosføjet Oversættelse (man skal ikke let finde noget ferskere end disse Sprogprøver).

Til sidst maa nævnes hans andet sproglige Hovedværk: «Cœlum orientis et prisci mundi» (1657), dediceret (paa 4 Kvartsider) til Jesus Christus; det er sammenarbejdet af 8 tidligere udgivne «Exercitationes litterariæ antiqvitatis» (1638—48), og et Optryk (eller maaske Restoplaget) af Bogen udkom 1691 i Krakau med et nyt Titelblad som «Exercitationes philologico-philosophicæ de ortu et progressu litterarum». Bogen kan til Dels siges at handle om Bogstavskriftens Oprindelse. Den begynder med at gjendrive en Ytring af Plinius (hist. nat. VII, 56) om «æternus litterarum usus»; derpaa drøfter den Spørgsmaalet om Bogstavskriftens Opfindelse af og Udvikling ved Adam og hans nærmeste Ætlinge til Noah og tilbageviser den hos forskjellige tidligere Forfattere udviklede Forestilling om en antediluviansk Skrift saa vel som en «cœlestis et angelica litteratura»; derunder paavises Uægtheden af den saakaldte Henochs Bog (ved hvilken Lejlighed der fremkommer enkelte interessante Bidrag til Overtroens Historie) osv. For os har Bogen kun Betydning som et Kuriosum. Hvad B.s almindelige Sprogopfattelse angaar, delte han den paa hin Tid almindelige Anskuelse om det hebraiske Sprog som Stamsproget for alle andre.

M. Cl. Gertz.

Hofman (Bang), Niels, 1776—1855, Botaniker og Agronom. Niels Bang blev født 8. Juni 1776 i Vejle, hvor hans Fader, Claus B. († 1805), var Toldforvalter. Moderen, Erica f. Pontoppidan, som allerede døde 1778, var en Datter af Prokansler Erik P. Hans Barndomstid var paa forskjellig Maade fortrykt; men i hans 9. Aar forandrede

Forholdene sig, i det Konferensraad Niels Hofman, som var en Broder til hans Mormoder, havde indsat ham til første Besidder af det Aaret i Forvejen oprettede Stamhus Hofmansgave med Forpligtelse til at antage Navnet Hofman, hvilket gav Anledning til den temmelig enestaaende Maade, paa hvilken han ofte senere skrev sit Navn, nemlig Niels Hofman (Bang). Han blev derefter i nogle Aar opdraget hos Konferensraadinde Hofman paa Hofmansgave og blev i 1788 sat i Nyborg Skole, hvorfra han blev Student med Udmærkelse 1793. I Nyborg grundlagdes hans Interesse for Naturhistorie, hvilken senere udvikledes saa stærkt, at han opgav det juridiske Studium for alene at studere Naturvidenskab og særlig Botanik under Martin Vahls Vejledning, med hvem han 1797 foretog en botanisk Rejse gjennem Danmark. Samme Aar tiltraadte han en Udenlandsrejse, som varede 2$^1/_2$ Aar, til Dels i Selskab med Nordmanden Jacob Aall, med hvem han allerede havde stiftet et varigt Venskab i Nyborg Skole, og Peter Erasmus Müller. Han studerede Naturvidenskaberne ved forskjellige tyske Universiteter, derefter i Paris, af hvis Videnskabsmænd han følte sig langt mere tiltalt, og foretog 1799 i Selskab med Botanikeren J. W. Hornemann og Historikeren L. Engelstoft en Rejse til Sydfrankrig og Pyrenæerne.

Kort efter sin Hjemkomst i 1800 begav han sig paa Rejse til Norge, hvor han studerede Bjærgværksdrift sammen med J. Aall, og hvor han forblev, til han i Aaret 1801 overtog Besiddelsen af Hofmansgave. Aaret efter ægtede han Charlotte Malling, Datter af Gehejmekonferensraad Ove M., med hvem han levede i 52 Aars Ægteskab, og som overlevede ham i 24 Aar. I 1805 kjøbte han Bistrupgaard for der at anvende de forbedrede Agerdyrkningsmethoder, som han havde lært paa sine Rejser, og som han paa Grund af Hoveriforholdene ikke kunde bringe i Anvendelse paa Hofmansgave; han tog derfor i nogle Aar Ophold paa Bistrupgaard (til 1808), hvor nogle kratbevoxede Høje endnu bære Minde om ham, i det han der indførte nogle sjældnere Planter, hvoraf enkelte have vedligeholdt sig. I 1810 vendte han tilbage til Hofmansgave, hvor han derefter tilbragte sit Liv som Videnskabsmand og som praktisk Land- og Havebruger. Han fik her særlig Interesse for Studiet af Algerne og kom efterhaanden i livlig Forbindelse med Udlandets Algologer, af hvilke flere besøgte det gjæstfrie Hofmansgave, der senere lige til nyeste Tid med rette har været et yndet Maal for danske Botanikeres Udflugter. Det var her, at den som

Botaniker og særlig som Algolog bekjendte H. Chr. Lyngbye, der 1812 kom her til som Huslærer, fik indpodet sin Kjærlighed til Studiet af Algerne, der senere blev saa frugtbringende for Videnskaben, ligesom ogsaa de af ham publicerede Værker bleve kraftig støttede af H. (B.). I 1838 blev Frøken Caroline Rosenberg optaget som Plejedatter i Huset, hvor hun senere har levet og under H. (B.)s Vejledning blev en anerkjendt dygtig Algolog, der er optaget som Æresmedlem af Botanisk Forening; Algeslægterne Bangia og Rosenbergia ere opkaldte til Ære for Lærer og Lærling. Selv har han ikke øvet stor Forfattervirksomhed; mest bekjendt er hans lille Afhandling fra 1817 «Om Konfervernes Nytte i Naturens Husholdning» (han kaldes her paa Titelbladet N. Bang Hofman), som blev optaget i Videnskabernes Selskabs Skrifter, samt en i «Tidsskrift for Naturvidenskaberne» i 1822—24 indført Brevvexling med J. F. Schouw angaaende den pludselige Fremkomst af en Mængde Planter paa inddæmmede Arealer ved Hofmansgave, hvilken H. (B.) vilde forklare ved Selvavl, som endnu den Gang havde mange Forsvarere, selv blandt de lærde. Han var ogsaa blandt de første, der iagttog Sværmsporer hos Konferver, om han end gav dem en urigtig Tydning. Han har fremdeles givet mange Bidrag til «Flora Danica» og skrevet en Del botaniske Anmeldelser. Ogsaa paa det økonomiske Omraade har han ydet en Del Bidrag til forskjellige Landbrugstidender; men i saa Henseende var dog hans personlige Paavirkning af størst Betydning ved hans gode Exempel og ved den Velvilje, hvormed han vejledede andre. Han arbejdede med Iver for at udbrede Dyrkningen af Kartofler, Rajgræs og Hør og for at forbedre baade disse og andre Landbrugsprodukter. Han var blandt de første, der anstillede Forsøg hos os med Beplantning af Heder, og udrettede meget i Henseende til Frugttræplantning i Fyn. H. (B.) var fra 1836 Medlem af Videnskabernes Selskab, ligesom han ogsaa var Medlem af flere udenlandske lærde Selskaber. Han døde 5. Marts 1855. Hans ældste Søn var den ndfr. nævnte N. E. Hofman (Bang).

Vidensk. Selsk. Oversigt 1855, S. 206 ff. Erslew, Forf. Lex. Botan. Tidsskr. XII, 97. *E. Rostrup.*

Hofman (Bang), Niels Erik, 1803—86, Landøkonom, en Søn af den foregaaende, var født paa Hofmansgave 18. Juli 1803. Han tilbragte sin Barndom dels i Kjøbenhavn, dels paa Hofmansgave og kom 1819 i Herlufsholm Skole, hvorfra han 1822 blev Student. Det er betegnende for ham, at han, skjønt Arving til et Stamhus,

tog sig paa at give Manuduktion (i Mathematik) og var Lærer i Borgerdydskolen, samtidig med at han var Privatsekretær hos sin Morfader, Statsminister Ove Malling, fulgte Forelæsninger over Naturvidenskaberne og arbejdede i Urmager Urban Jürgensens Værksted for at lære Mekanik samt modtog Tegneundervisning af Bindesbøll. Tillige udvikledes hans fra Faderen nedarvede specielt botaniske Interesser ved Omgangen med den botaniske Professor J. W. Hornemann og hans almindelig humane Dannelse ved Besøg i dennes saa vel som i Historikeren Engelstofts og Biskop Müllers Huse. Paa et saa bredt og solidt opført Grundlag byggede H. (B.) sin Faguddannelse som Jordbruger ved et Par Aars Ophold paa «Fader Thaers» praktisk-theoretiske Landbrugsinstitut paa Møglin samt ved Rejser i Udlandet. Thaer henledte den svenske Regerings Opmærksomhed paa ham, da den ønskede at gjøre noget for Faareavlens Fremme, og efter til den Ende at have foretaget flere Rejser i Tyskland og gjort Indkjøb af Stamfaar ansattes han 1831 i Sverige som «Statens undervisare i fårskötsel och ullkultur», hvilken Plads overtoges af hans Broder L. H. (B.), da han selv i 1842 definitivt maatte opgive den for med sin Hustru at drage til Hofmansgave, som de skulde drive som Forpagterfolk. H. (B.) havde i 1835 holdt Bryllup med Martine Malling, f. 27. April 1801 (Datter af Generalkrigskommissær og Toldforvalter i Langenfelde Peder M.), en elskværdig og intelligent Kvinde, der helt delte hans Interesser. Allerede i 1840 havde han overtaget Forpagtningen, men havde i de første Aar søgt at drive denne ved Forvalter for at kunne fortsætte sin Virksomhed i Sverige, ligesom han ogsaa havde paataget sig Uldsorteringen paa flere store danske Herregaarde. Som Stamhusbesidder overtog han Hofmansgave ved Faderens Død i 1855; i 1860 bortforpagtede han Gaarden til sin Broder Jacob H. (B.), men overtog atter selv Driften i 1880 og fortsatte den til sin Død, i det sidste Aars Tid dog hjulpet af sin Søn, Cand. polit. Niels Erik H. (B.). Sin Hustru mistede han 1869.

Paa Hofmansgave oprettede H. (B.) i 1845 et Landbrugsinstitut, hvor der meddeltes dels væsentlig theoretisk Undervisning til «Elever», dels væsentlig praktisk Undervisning til «Lærlinger». I de 10 Aar, i hvilke Instituttet bestod, afgik der fra 64 Elever (50 danske, 9 norske, 3 svenske, 1 Islænder, 1 Vestindianer) og o. 70 Lærlinger. Adskillige af vore største Godsejere og fremragende Landmænd have faaet deres Uddannelse paa Hofmansgave. Det var H. (B.)s bestemte Mening, at et saadant Institut netop burde

findes paa *Landet,* og han stod i saa Henseende som den mest energiske Modstander over for det Parti, der med den senere Professor i Landøkonomi, B. S. Jørgensen, i Spidsen hævdede Nødvendigheden af at lade den vordende Landbohøjskole blive en Anstalt med *rent* theoretisk Undervisning og beliggende ved Hovedstaden; — saaledes blev det, som bekjendt, og H. (B.) fandt sig til sidst ved de der vundne Resultater stærkt rokket i sin tidligere Opfattelse. I det hele interesserede H. (B.) sig levende for Landbostandens Undervisning og Løftelse, og hans Princip her var: «Fagdannelse bør bane Vej for Bondens øvrige Dannelse».

Ogsaa ved sin Forfattervirksomhed fik H. (B.) stor Betydning; han udgav (1850—56) «Meddelelser for Landmænd», hvori han selv skrev de fleste Artikler (man finder her bl. a. fyldige Oplysninger om hans Landbrugsinstitut), og i det hele undlod han aldrig at meddele, hvad han skjønnede havde Interesse. Navnlig finder man Bidrag af ham i «Tidsskrift for Landøkonomi» og i «Ugeskrift for Landmænd», ved hvilket han lige til det sidste var en trofast Medarbejder. Ligeledes udgav han talrige Smaabøger, blandt hvilke vel følgende have faaet den største Betydning: «Tilberedning af Chester-Ost» (1848), hvormed han gav et Stød til væsentlig Fremgang i Ostetilvirkningen her hjemme, «Om Dværgfrugttræernes Behandling» (1872), i senere Udgaver som «Vejledning til Behandling af Dværg-Æble- og Pæretræer» (1878 og 1884), samt «Husdyravlens Grundsætninger» (1876). Han skrev et klart, let Sprog, og hans Fremstilling var velordnet.

Hans mange Rejser og hans aabne Blik gjorde det muligt for ham at finde meget nyt, og hans Samvittighedsfuldhed og Uegennytte dreve ham til selv at forsøge, før han anbefalede noget til andre. Hermed vedblev han til det sidste, og de Forbedringer, han gjennem sin lange Virksomhed har tilført det danske Jordbrug, ere mange. Han indførte saaledes Svenskharven, hans mekaniske Uddannelse gav sig Udslag i en væsentlig Andel i Forbedringen af den Saamaskine, der under Navn af «Allerup-Maskinen» har naaet saa stor Udbredelse, han indførte italiensk Rajgræs og Alsikekløveren i Græsmarkerne og havde stor Del i, at Roekulturerne til Kvægfodring fik Indpas. Allervæsentligst Betydning turde dog hans energiske Agiteren til Fordel for Landmandens Regnskabsføring have haft. Paa Havebrugets Omraade udviklede han ikke blot Skjønhedssansen hos de talrige besøgende fra fjærn og nær, men hans Frugthave blev ogsaa baade direkte og indirekte en

Planteskole for Dværgfrugttræernes Udbredelse. I Forbindelse hermed stod hans Sans for Plantning i Almindelighed — han udførte denne i Praxis bl. a. ved Tilplantning af Landtungen Hals, der skiller Odense Fjord fra Kattegat — saa vel som hans Virksomhed for at skaffe Husmændene bedre Kaar, et Maal, han bl. a. vilde naa ved Havebrugets Udbredelse iblandt dem; i det hele var det hans Stræben at gjøre Husmændene mere uafhængige, og han var en af de ivrigste Forkæmpere for den i sin Tid saa meget anbefalede Spadekultur og Pløjning ved Hjælp af Køer. Hans Kjærlighed til de smaa gav sig ikke blot Udslag ved, at han skrev og virkede for saadanne Ændringer, men traadte stærkt frem i Praxis ved, at han altid stod Husmændene paa sin Egn bi baade med Raad og Daad. Ikke mindre varmt traadte hans Kjærlighed til Næsten og til Fædrelandet frem i Krigsaarene, da han efter yderste Evne hjalp saa vel Flygtninge fra Hertugdømmerne som de saarede. Endelig maa det nævnes, at han i 1871 deltog i Oprettelsen af «Landmandsbanken», i hvis Bankraad han havde Sæde indtil sin Død.

H. (B.) modtog under sin Virksomhed i Sverige det svenske Landbrugsakademis store Sølvmedaille, i 1843 den svenske Fortjenstmedaille i Guld; i 1861 blev han udnævnt til Etatsraad, i 1885 til Kommandør af Danebrog. I over 30 Aar havde han Sæde i Landhusholdningsselskabets Bestyrelse, og i flere Aar var han dels Viceformand, dels Formand i «Fyns Stifts patriotiske Selskab», der saa vel som «Landhusholdningsselskabet» og «Dansk Gartnerforening» talte ham blandt sine Æresmedlemmer. Ogsaa af flere udenlandske Selskaber var H. (B.) Æresmedlem. I 1846 og 1847 var han Vicepræsident for 2. og 3. Landmandsforsamling.

H. (B.) døde 2. Marts 1886. Han var en højst sympathetisk Person: en høj, slank, nobel Skikkelse, ikke meget Korpus, men Elegance i Figuren og et fint Ansigt med et Par prægtige, venlige Øjne; han interesserede sig lige til det sidste paa det mest levende for Landbrug, Havebrug, og hvad dermed staar i Forbindelse, og han gjorde det ikke blot af materielle Hensyn, men med den største Kjærlighed til Natur og Mennesker; han var ikke blot en meget arbejdsom Mand, men ogsaa overbevist om, at Arbejdet er ethvert Menneskes Pligt.

Portræt og Biografi af Etatsraad N. E. Hofman (Bang) ved Eckardt, 1881 (Særtryk af Landbrugsbladet). Illustr. Tid. 21. Marts 1886. Ugeskrift for Landmænd 1886 I, 115. Vort Havebrug 1886, S. 85. *J. Uldall.*

Banke, s. Bancke.

Banner, Anders Nielsen, —1486, Rigsraad, var en af de rigeste og anseteste danske Adelsmænd i det 15. Aarhundrede. Efter sin Fader, ndfr. nævnte Hr. Niels Eriksen B., havde han arvet Vinstrup i Sjælland, efter sin Moder, den bekjendte rige Fru Johanne Andersdatter, arvede han den gamle Herregaard Asdal, og ved sit Giftermaal med Kirsten Eriksdatter Gyldenstjerne, Enke efter Gotskalk Andersen til Kokkedal, fik han sidstnævnte Hovedgaard; desuden ejede han flere mindre Hovedgaarde, Højris, Assendrup, Drefsholm osv. 1452 nævnes han alt som Ridder og Medlem af Rigens Raad, 1470 var han Lensmand paa Aalborghus, hvortil Slægten blev stærkt knyttet, i det ikke blot hans Fader havde haft dette Len, men hans Søn og Sønnesøn fik det senere. Under Kongens Ophold i Norge 1486 indsattes Hr. Anders til tillige med Bispen i Ribe og Oluf Mortensen Gyrstinge at lede Regeringen i Jylland saa længe, men inden Aaret var omme, døde han. Efter Fru Kirstens Død havde han ægtet Sophie Mogensdatter Galt. Bekjendte ere hans vidtløftige Processer, bl. a. med Provsten i Børglum og Prioren i Hundslund Kloster, der endog udvirkede en pavelig Bandsættelse mod ham, af hvilken dog Kongen og Rigens Raad dømte ham løs.

Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 47. *Thiset.*

Banner, Erik, 1618—87, Stiftamtmand. Hans Forældre vare Otte Andersen B. til Gjessingholm, Vorgaard osv. († 1625) og Jytte Nielsdatter Bild († 1646); han er født 5. Okt. 1618 og opdroges paa Sorø Akademi, hvorefter han kom til Kong Christian IV's Hof, besøgte Frankrig og Holland og blev efter Hjemkomsten Hofjunker hos Kong Frederik III. Han tjente derpaa i Hæren som Kornet og Lieutenant, blev 1656 Ritmester og 1657 Lensmand paa Holbæk. Som Hofmarskal hos Kronprins Christian (V) fulgte han 1661 denne til Arvehyldingen i Norge, hvor han var forlenet med Mariekirkens Provsti samt Mossedal og Rakkestads Len, hvilke Forleninger senere overgik til Frederiksstads og Smaalenenes Amt, ligesom han ogsaa fra 1661 (til Begyndelsen af 1674) var Generalkrigskommissær i Norge, hvor han 1667 blev Assessor i Overhofretten, og skal fra 1671 tillige have fungeret som Stiftsbefalingsmand over Akershus Stift og Amtmand i Akershus Amt, i hvilket sidste Aar han ogsaa blev Ridder af den netop oprettede Danebrogsorden og Gehejmeraad efter tidligere at have været

Justitsraad. 1673 blev han udnævnt til Stiftamtmand i Fyn, hvor han endnu var i 1678, men 1679 omtales han som Vicestatholder i U. F. Gyldenløves Fraværelse samt Stiftamtmand over Akershus Stift, hvorfra han 1681 atter afgik, og døde 19. Avg. 1687, efter at de i flere Aar verserende Forhandlinger om Rentekammerets Antegnelser til hans Krigskommissær-Regnskaber endelig vare sluttede ved en kgl. Bevilling af 12. Marts 1687, der fritog ham for Erlæggelsen af over 37000 Rdl., som vare ham deciderede til Ansvar, hvorimod han mistede den Pension paa 2000 Rdl., som var tilstaaet ham ved Kongebrev af 31. Dec. 1681. 1681—82 sad han i Kommissionen, der skulde dømme i Sagen mod Baron Oluf Rosenkrantz, men var blandt dem, der nægtede at undertegne Dommen. Han er ogsaa en af de mange, der have deltaget i Udarbejdelsen og Revisionen af den danske Lovbog af 1683. Han var Ejer af Oregaard i Fyn, som han kjøbte 1679, Sparretorn, som han gav Navnet Bannerslund, og Tybjærggaard i Sjælland, som han solgte. Han blev gift 1. 1650 med Sophie Ottesdatter Rosenkrantz til Boserup (i Skaane), † 1670, 2. 1672 i Odense med Kirsten Henriksdatter Lindenov, f. 1648 † 1678 paa Mullerup i Fyn, men havde ikke Børn i noget af sine Ægteskaber.

Saml. t. d. norske Folks Sprog og Hist. IV, 45 f. *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Banner, Erik Eriksen, o. 1484—1554, Rigsraad og til sidst Rigsmarsk, en af de betydeligste Førere for det lutherske Adelsparti paa Reformationstiden, var en Søn af Erik Andersen til Kokkedal og Asdal (Søn af den ovennævnte Anders B.) og Karen Gjøe. 1514 forlenedes han med Kalø Slot, som han beholdt til sin Død. Her modtog han i Aaret 1518 Gustav Eriksson (Vasa) som Fange, da Christian II paa en svigefuld Maade havde ført denne med sig fra Sverige. Fangen nød stor Frihed paa Kalø, men i Aaret 1519, da E. B. var stærkt optagen af Krigsudrustningerne til Christian II's nye Tog til Sverige, undslap han til Lybek, hvor E. B. forgjæves søgte at faa ham udleveret. E. B. maatte i Bøde til Christian II betale 1600 Gylden, en for den Tid stor Sum (o. 8000 Tdr. Rug), uden at det lykkedes ham senere at faa nogen Erstatning hos Kong Gustav, der mod E. B. paastod ikke at have givet noget Løfte om ikke at flygte. At der skulde have været noget Slægtskab mellem E. B. og Gustav Vasa gjennem den svenske Familie, der senere kaldte sig Banér, lader sig ikke paavise.

I Forholdet til Christian II bragte dette dog ikke nogen Forandring; da Oprøret udbrød i Dec. 1522, sluttede E. B. sig til Mogens Gjøes Parti og søgte ligesom denne og sin ene Svoger, Oluf Nielsen Rosenkrantz, at mægle mellem Oprørerne og Kongen, medens hans anden Svoger, Tyge Krabbe, var Opstandens betydeligste Leder. Ligesom Mogens Gjøe opsagde E. B. ogsaa først Christian II Troskab, da Hertug Frederiks Hær stod i Jylland, og Kongens Tilhængere truedes paa Liv og Gods. Hans Navn findes derfor under Frederik I's jyske Haandfæstning af 26. Marts 1523; samtidig optoges han i Rigsraadet, fulgte Hertug Christian og Johan Rantzau til Fyn, deltog ogsaa i Kjøbenhavns Belejring, men var dog mest i Jylland, hvor han var blandt de Rigsraader, Kong Frederik under sin Fraværelse havde indsat til Statholdere. Ligesom Mogens Gjøe sluttede E. B. sig tidlig til Reformationen og understøttede paa forskjellig Vis de luthersksindede Prædikanter, der fremstode paa flere Steder; i hans egen Sognekirke til Kalø blev saaledes Prædikanten Simon Skjønning Sognepræst. Det katholske Partis Forbitrelse rettedes derfor lige saa fuldt mod E. B. som mod Mogens Gjøe. Den bekjendte Lektor Poul Helgesen (Paulus Helie) ytrer om ham, at han ved sine Ansporinger drev Mogens Gjøe fremad. Under de Tiendeuroligheder, der fandt Sted i Jylland, viste Bønderne i Kalø Len sig ogsaa uvillige til at yde Bispetiender, saa at Kong Frederik maatte bede E. B. at skaffe Biskoppen i Aarhus hans Indtægter. Hos Almuen skal E. B. have været meget vel set. Da Christian II's Rustninger 1531 fremkaldte stærk Gjæring i Jylland, især mod den forhadte Mogens Munk, var det ogsaa ham og Mogens Gjøe, der ved deres Besindighed fik Gjæringen dæmpet.

Efter Frederik I's Død (10. April 1533) deltog E. B. i det jyske Raads Sammenkomst i Karup (1. Maj), hvor der blev truffet forskjellige Foranstaltninger til Jyllands Sikkerhed, og paa den store Herredag, som holdtes i Kjøbenhavn angaaende Kongevalget, støttede han atter Mogens Gjøes Bestræbelser for at faa Hertug Christian valgt til Konge; han medbeseglede heller ikke Recessen af 3. Juli, hvori man søgte at lægge Hindringer i Vejen for den nye Læres videre Fremtrængen, og forlod til sidst tillige med Mogens Gjøe Herredagen, protesterende mod sin Svoger Tyge Krabbes og de øvrige Bispevenners Adfærd, der hindrede et Kongevalgs Afholdelse. E. B. var ogsaa blandt de Adelsmænd, der tillige med Mogens Gjøe bevægede Biskop Joachim Rønnov til atter at lade Hans Tausen vende tilbage til Kjøbenhavn. I Nov. s. A.

var E. B. med som Udsending til Hertug Christian i Anledning af Ratifikationen af Unionstraktaten med Hertugdømmerne og søgte tillige med Mogens Gjøe og ligesom det demokratisk-lutherske Partis Førere, Ambrosius Bogbinder og Jørgen Kock, at bevæge Hertug Christian til mod Rigsraadets Vilje at modtage den danske Trone, hvilket dog denne Gang strandede. Da Tiden til det nye Kongevalgs Afholdelse i Kjøbenhavn i Juni 1534 nærmede sig, holdtes der paa E. B.s Borg Kalø forskjellige Sammenkomster i Anledning af det forestaaende Valg. Men da Grevefejden pludselig udbrød, deltog han i Møderne i Ry Kirke 4. Juni og 4. Juli, hvor det jyske Raad erklærede sig for Hertug Christian, var derpaa Adelens Hovedfører under Clemensfejden, under hvilken formodentlig Asdal og Kokkedal (i Vendsyssel) gik op i Luer. Efter Adelens Nederlag ved Svendstrup organiserede han en Modstand i Randers, hvorved baade Kalø og i det hele Landet syd for Gudenaa reddedes. Da Hertug Christian sendte Johan Rantzau til Jylland, indsattes E. B. tillige med denne til Befalingsmand over Krigsfolket i Jylland og blev efter Clemens' Nederlag i Aalborg indsat til Lensmand paa Aalborghus. Da der efter de haarde Straffedomme, som vare overgaaede Bønderne, atter viste sig en urolig Gjæring i Vendsyssel, blev E. B. tillige med Mogens Gjøe sendt her til for at berolige Stemningen. Han kom under disse Tilstande i et fjendtligt Forhold til Biskoppen her, Styge Krumpen, der var meget misfornøjet med den nyvalgte lutherske Konge og synes at have bidraget sit til Gjæringen; han beskyldes saaledes for at have forbudt Bønderne at udgive den paalagte Skat, han samlede dem paa Tinge og sagde om E. B.: «Ikke lader jeg hænge, ikke lader jeg stejle Folk, som han gjør». Herved sigtes maaske nærmest til den Skæbne, der overgik Skipper Clemens og andre af Bøndernes Ledere; men E. B. blev ham ikke Svar skyldig; han lod ham høre, at han under Fejden «var krøben i Skjul i Peder Ridemands Bagerovn». Nogen personlig Strænghed mod Bønderne spores ellers ikke hos E. B., der i det mindste tidligere altid siges at have været vel lidt af Almuen.

Under Christian III vedblev E. B. at indtage en betydelig Stilling; 1538 fulgte han saaledes Kongen til det schmalkaldiske Fyrstemøde i Brunsvig, blev efter Tyge Krabbes Død 1541 Rigsmarsk og deltog samme Aar i Kongemødet i Brømsebro, hvor han første Gang siden Begivenhederne 1519 stod Ansigt til Ansigt med Kong Gustav. 1542 var han Anfører for de danske Tropper, der sendtes Kong Gustav til Hjælp i Anledning af Dacke-Fejden. 1547

sendtes han med flere andre Raader til Nürnberg for ved Mægling at søge at hindre Udbruddet af den schmalkaldiske Krig og vedblev at bruges i en Mængde forskjellige Hverv lige til sin Død paa Kalø 28. Marts 1554.

E. B. havde først været trolovet med Karen Rosenkrantz, Datter af Christian II's Hofmester Niels Eriksen R. til Bjørnsholm (i Kalø-Egnen) og Fru Birgitte Olufsdatter Thott til Vallø; da hun døde før Brylluppet, ægtede han senere hendes Søster Mette Rosenkrantz, † paa Kalø 13. April 1533. I Jan. 1537 ægtede han derpaa Margrethe Gyldenstjerne, Datter af Henrik Knudsen G. til Iversnæs (Wedellsborg) m. m. og Fru Karen Bille, Søster til de bekjendte Brødre Mogens Gyldenstjerne og Knud Gyldenstjerne, Biskop i Fyn; hun døde kort efter Manden, 1. Dec. 1554, og blev ligesom han begraven i Torslev Kirke ved Kokkedal, hvor der findes en stor Ligsten med Billeder af ham og hans to Hustruer. Ved Arv, ved sine Giftermaal, ved Godskjøb og Mageskifter var E. B. bleven en af de rigeste Adelsmænd i Danmark; han ejede saaledes Asdal og Kokkedal i Vendsyssel, Højris paa Mors, Gjessingholm (Løvenholm) i Randers-Egnen, Rygaard i Sjælland m. m. — Det fortjener at bemærkes, at han uagtet sin fremragende Stilling som Rigsraad og Rigsmarsk aldrig udmærkedes med Ridderslaget, formodentlig fordi han som Protestant ikke selv har ønsket det. Af hans 7 Børn er den nedenfor nævnte Frants B. den mest bekjendte. — Med Navnet «Banner» skriver han sig først efter Forordningen af 1526 om Adelens faste Slægtsnavne.

A. Heise, Fam. Rosenkrantz's Hist. II, passim. *A. Heise.*

Banner, Frants, —1575, var en Søn af den foran omtalte Marsk Erik Eriksen B. og dennes første Frue. Han nævnes første Gang 1546, da han var forlenet med Provstiet i Aarhus; formodentlig tjente han alt den Gang ved Hove, thi 2 Aar efter træffe vi ham og hans Broder Axel B. i det store Brudefølge, som ledsagede Prinsesse Anna til Sachsen. 1550 blev han Lensmand paa Holbæk, men fratraadte atter dette Len 1554, da han ved Faderens Død blev dennes Efterfølger som Lensmand paa Kalø. Her blev han dog kun 3 Aar, men blev da forlenet med Børglum Kloster, som han beholdt til Aaret før sin Død. I den nordiske Syvaarskrig gjorde han god Tjeneste som Ritmester over den jyske Fane og deltog bl. a. i Slaget ved Svarteraa. Efter sin Fader havde han arvet Kokkedal, og med sin Frue, Anne Johansdatter Oxe, Peder

Oxes Søster, fik han Gisselfeld og Rygaard i Sjælland; den sidste Gaard ombyttede han ved Mageskifte med Ø Kloster i Jylland, som han til Ære for sin Hustru gav Navnet Oxholm. F. B. døde 1575 og blev begravet 24. Juli i Torslev Kirke. Fru Anne, der kun overlevede sin Ægtefælle i 6 Aar, havde skjænket ham 2 Døtre.

Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 48. *Thiset.*

Banner, Niels, 1622—70, var født 22. April 1622; hans Fader, Otte B. til Gjessingholm, døde alt 3 Aar efter, Moderen hed Jytte Bild. Om hans Ungdom haves ingen Efterretning. 1651 blev han Lensmand paa Jungshoved, men ombyttede 1654 dette Len med Abrahamstrup, som han beholdt til 1660. I Krigen 1657 gjorde han Tjeneste som Ritmester ved Livregimentet. Aaret efter fik han Svendstrup (egentlig som Gave til hans Søn Frederik). 1660 blev han forlenet med Aakjær, men mistede det atter Aaret efter ved Regeringsforandringen. Da han stod i stor Gunst hos Kong Frederik III, kom denne Forandring ikke ham personlig til Skade, tvært imod. Ikke blot skjænkede Kongen 1661 hans 2 Sønner Øerne Alrø og Endelave m. m. i Faddergave, men 1667 fik han som en Gave fra Kongen Hagenskov Slot, hvis Navn han derefter forandrede til Frederiksgave. Desuden ejede han Ringstedgaard, Dejbjærggaard, Rødkilde, Rygaard og Tybrind; men Tiderne efter Krigen vare saa slette, at han inden sin Død maatte skille sig ved flere af disse Ejendomme. 1661 var han bleven Amtmand over Hagenskov Amt og kort efter Gehejmeraad, Assessor i Statskollegiet og i Højesteret; han døde 22. Febr. 1670, kun 14 Dage efter sin kongelige Velynder. Med sin Hustru, Anne Cathrine Schult til Rødkilde, f. 15. Nov. 1631, hvem han havde ægtet i 1651, havde han 14 Børn.

Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 51. *Thiset.*

Banner, Niels Eriksen, —o. 1447, Rigsraad, var en Søn af Hr. Erik Thomsen til Vinstrup i Sjælland, hvis Hustru hed Ingerd Pedersdatter. Han arvede sin Fædrenegaard, til hvilken han alt skrives 1421; 1438 var han Rigsraad og Lensmand paa Skivehus og deltog da i Opstanden mod Kong Erik og i Kong Christoffers Indkaldelse, 1442 var han Lensmand paa Aalborghus, som han vistnok beholdt til sin Død. Aaret efter var han Ridder; efter en, dog noget upaalidelig, Angivelse skal han have faaet Riddersslaget ved den hellige Grav. Han nævnes sidste Gang som levende 1447. Hr. Niels var gift med Johanne Andersdatter, der førte et

[illegible] Landet og var af samme Slægt som den [illegible] Jonsen. [illegible] af Hr [illegible] der dog [illegible] efter hans Død [illegible] N. [illegible] denne [illegible] Han [illegible] havde [illegible] Anseelse, at [illegible] Rigens [illegible] i Vendsyssel. Han døde [illegible] Hr Niels i [illegible] Klosterkirke.

[illegible] 1885 [illegible] *[illegible]*

Barbe, Laurent, —17[illegible], Skibskonstruktør, indkaldtes fra [illegible] og ansattes i Maj 17[illegible] [illegible] Aar efter at den [illegible] Benstrup var bleven afskediget. Hans [illegible] Landet synes dog ikke at have været [illegible] byggede han en Del gode nye Skibe for Flaaden, men det [illegible] dog til at han har været noget for[illegible] [illegible] i Aaret 17[illegible] [illegible] efter Indstilling fra [illegible] store Fejl ved den af ham [illegible] Orlogsskibet »Södermanland« antoget [illegible] Manden kunde dog ikke [illegible] Aar derefter [illegible] Skibe. Han døde 17[illegible]. [illegible] *[illegible]*

Barbetta, Josie, [illegible] Miniatur- og Emaillemaler, [illegible] nævnes fra [illegible] Af hans [illegible] og Sophie Hedevig Rosenberg. [illegible] paa Rosenborg. [illegible] den reformerte Me[illegible] Han [illegible] hans Kones Navn kjendes ikke [illegible] i meget trange Kaar og [illegible] Amtmsstræde.

[illegible] Nationaltid. [illegible] 1884. [illegible] *F. J. Meier*

v. Barby, Andreas, [illegible] Kansler, ægte Søn af Adels[illegible] [illegible] Brandenborg [illegible] Juli 15[illegible]. [illegible] Retsvidenskaben i Wittenberg blev han Kansler hos Christian III's Svigerfader Hertug Magnus af

Sachsen-Lauenburg, og kom herved i Berøring med den danske Konge, der 1541 benyttede ham som Underhandler med Hertugerne af Pommern. Aaret efter blev han den gamle Kansler Utenhofers Efterfølger efter at have tilsagt «i sin Livstid at ville blive boende i Danmark og lade sig bruge i Kancelliet». De tyske Kanslere have altid haft stor politisk Indflydelse, da den udenlandske Korrespondance førtes gjennem det tyske Kancelli, og de jævnlig stode i et mere personligt Forhold til Kongerne end deres danske Kolleger. A. v. B. har ligesom sin Forgænger i saa Henseende spillet en ikke ringe Rolle; den kloge Forsigtighed og Tilbageholdenhed, som præger den danske Politik i Tidsrummet 1544—59, bærer han sin Del af Æren for. Han synes jævnlig at have staaet i Opposition til sin danske Embedsbroder Johan Friis, og i enkelte Tilfælde vides han at have gaaet af med Sejren, saaledes i Spørgsmaalet om Danmarks direkte Indblanding i den russisk-liflandske Strid 1558. Kong Christian viste ham stor Tillid, og paa sit Dødsleje kaldte han baade ham og Johan Friis til sig. Som alle tyske Indvandrere har han imidlertid forstaaet at drage den yderste Fordel af det Land, i hvis Tjeneste han stod. Han blev overøst med Forleninger og Gunstbevisninger, 1543 fik han Domprovstiet i Roskilde, hvorved han blev en af Universitetets Konservatorer, senere Domprovstiet i Viborg og St. Clare Kloster i Roskilde. Kongen overdrog ham 1547—48 Favrholm Gaard og Gods, som han senere solgte til Peder Oxe for 17000 Dlr., og tillige Selsø Gaard, hvoraf han fik Tilladelse til at oprette et adeligt Stamhus for sin Brodersøn, Hans v. B. 1554 blev han optaget i den danske Adelsstand og fik senere Sæde i Rigets Raad. Det var ogsaa ved Christian III's Indflydelse, at han blev valgt til Biskop i Lybek. Han kunde da ogsaa efterlade sig en betydelig Formue, som tilfaldt hans uægte Børn og andre Slægtninge, særlig Brodersønnen Hans v. B., der senere solgte Selsø Gaard til Corfits Ulfeldt. Men han efterlod sig tillige et slet Rygte, og en samtidig véd at fortælle om den store Glæde, som hans pludselige Dødsfald voldte, og om de talrige Vidnesbyrd om den bitre Stemning, han havde vakt imod sig: «Han kom som en Ulv, han levede som en Løve, han døde som en Hund», hed det. Han døde 3. Avg. 1559 og ligger begravet i Roskilde Domkirke, hvor endnu hans Ligsten er bevaret.

Rørdam, Kbhvns Universitets Hist. 1537—1621 I, 420 ff. II, 753 f.

Mollerup.

Barby, Gynther Greve af, —1572, Herre til Mülingen hørte til en gammel tysk, 1659 uddød Greveslægt, af hvilken Grev Borchard 1474 havde ledsaget Kong Christian I paa hans Rejse i Italien, ligesom et Par Medlemmer stode i dansk Krigstjeneste under den nordiske Syvaarskrig. Hans Forældre vare Wulf Greve af B., Herre til Mülingen, og Agnesa Grevinde af Mansfeld, der i alt havde 13 Sønner og 8 Døtre. I sin Ungdom tjente han Hertug Johan Vilhelm af Sachsen og derefter Hertug Ernst af Brunsvig, hvem han 1557 fulgte paa et Tog ind i Frankrig. 1559 kom han tillige med sin ældre Broder Borchard i Kurfyrst August af Sachsens Følge til Danmark til Kong Frederik II's Kroning. Medens Broderen vendte tilbage til Tyskland, hvor han dog i en Række af Aar vedblev at staa i en Art diplomatisk Tjenesteforhold til Danmark, traadte Grev G. paa Kurfyrstens Foranledning i Kong Frederik II's Tjeneste og blev 1563 af denne Konge gjort væragtig. Han tjente derefter som Hofjunker og deltog i Syvaarskrigen, og efter at han i 1570 havde forpligtet sig til at tage fast Ophold i Danmark, forlenede Kongen ham med Spøttrup i Salling og gjorde ham 1571 til sin Hofmarskal; Aaret efter fik han end videre Vestervig Kloster i Forlening. Han var af en svagelig Helbred, der atter og atter foranledigede Udsættelse af hans paatænkte Bryllup med Dorthe Krabbe Iversdatter og allerede 25. Sept. 1572 bortrev ham ved en tidlig Død. Hans Fæstemø, der beholdt Spøttrup Len, ægtede siden Bendix Ahlefeldt, og efter dennes Død fik hun Erik Lykke til Eskjær.

Hans Thomissøns Ligprædiken ov. ham, 1577. Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 54. *Thiset.*

Barch, Carl Vilhelm, o. 1743—1805, Danser. Blandt de første danske, der paa det kgl. Theater optraadte i Balletten, var den unge C. B., Søn af en Perlestikker ved samme Navn; han debuterede i 1758—59. Uddannet under den italienske Balletmester Comos Vejledning blev han ved Flid og Anlæg en flink Danser, som tillige med sin forlovede og senere Hustru, Marie f. Knudsen (s. ndfr.), gjorde megen Lykke hos det kjøbenhavnske Publikum. Herover blev Danserinden Madam Como skinsyg og fornærmede Jomfru Knudsen grovelig, og da B. i den Anledning beklagede sig til Balletmesteren, bleve baade B. og hans forlovede afskedigede i Okt. 1761. Uroligheder i Theatret tvang dog Direktionen til paa ny at engagere begge, hvorefter de under stort Bifald optraadte

4. Dec. s. A. Efter Udgangen af Sæsonen 1763—64 tog B. til Wien for at studere Dans og var saaledes den første, som paa det kgl. Theaters Bekostning søgte Uddannelse ved en fremmed Scene. Efter sin Hjemkomst viste han sig at have gjort store Fremskridt i sin Kunst, blev udnævnt til «anden Danser» og i 1770, efter at have brækket sit Ben, afskediget med en Pension af 350 Rdl., hvorhos han ansattes til at uddanne Figuranter. I denne Egenskab virkede han endnu i nogle Aar, fik Titel af Balletmester og komponerede i Aarene 1773—75 forskjellige Balletter, som dog vare uden al Betydning. Kort Tid efter maa han være afgaaet fra Theatret. Han døde 29. Avg. 1805 i sit 62. Aar og havde da Titel af Hofdanseinspektør.

Overskou, Den danske Skueplads II og III. *Edgar Collin.*

Barch, Marie, —1772—, Danserinde. Jomfru Marie Knudsen, der tillige med sin ovenanførte Mand var blandt de allerførste danske, som medvirkede i Balletten paa det kgl. Theater, debuterede i Sæsonen 1758—59 og var da i en Alder af o. 17 Aar. Hun blev gift o. 1772, roses for udmærkede Anlæg og stor Færdighed og gjorde i henved 40 Aar Tjeneste ved Skuepladsen, i det hun først afskedigedes ved Udgangen af Sæsonen 1798—99. Naar hun døde, vides ikke, men hun overlevede Manden.

Overskou, Den danske Skueplads II og III. *Edgar Collin.*

Bardenfleth, Carl Emil, 1807—57, Minister. Søn af ndfr. nævnte Kontreadmiral Joh. Fred. B. († 1833). Født i Kjøbenhavn 9. Maj 1807, Student fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn 1823 og juridisk Kandidat i en Alder af ikke fuldt 20 Aar, blev den unge B. tidlig knyttet til Prins Frederik Carl Christian, den senere Kong Frederik VII, og denne Forbindelse fik stor Betydning for Fædrelandet, ligesom den blev bestemmende for hans Liv. I Aarene 1827—28 rejste han udenlands med Prinsen, og efter dennes Formæling med Frederik VI's yngste Datter Vilhelmine blev han tjenestegjørende Kammerjunker ved Prinsessens Hof. Forholdene her udviklede sig dog snart paa en mindre tiltalende Maade, og B. udnævntes i 1832 til Byfoged i Frederikssund og Herredsfoged i Horns Herred. I 1837 gik han til Island som Amtmand for Sønderamtet og blev derpaa først konstitueret, senere virkelig Stiftamtmand. Han vendte tilbage der fra i 1841 for at blive Hofchef hos Kronprins Frederik, der efter gammel Tradition gjordes til Gouvernør over Fyn, og det afbrød saaledes ikke deres nære Forhold, at B. i 1842

blev Stiftamtmand i Odense. Medens han beklædte denne Stilling, mødte han to Gange (1845 og 1847) som kgl. Kommissarius ved det islandske Alting. Allerede faa Dage efter Christian VIII's Død, 20. Jan. 1848, udnævntes B. til Gehejme-Statsminister uden Portefeuille, hvormed fulgte Værdigheden som extraordinær Assessor i Højesteret, og 2. Marts blev han Præsident i det kgl. danske Kancelli, ligesom han faa Dage efter fik Storkorset. B. sad saaledes i Ministeriet, da Martsbevægelsen rejste sig. Man vidste om ham, at han, skjønt konservativ anlagt og maadeholden i sine Anskuelser, stod saa vel i liberal som i national Henseende paa de nye Ideers Side, og man knyttede til hans fortrolige Forhold til den nye Konge Forhaabninger, som heller ikke skulde skuffes. Han blev i Virkeligheden Martsministeriets Skaber; det var væsentlig hans Indflydelse, som bevægede Grev A. W. Moltke-Bregentved til at blive i Regeringen som det nye Kabinets Chef, og i Forening med denne Hædersmand dannede han det lykkelige Bindeled imellem det gamle og det nye, som i hine Farens og Begejstringens Dage smeltede sammen i én mægtig Folkestrømning. Han bevarede sin Plads som Justitsminister ogsaa i November-Ministeriet, satte saaledes sit Navn under Grundloven af 5. Juni 1849 og modtog i Dec. s. A. Valg til Folketinget i Odense. Ved det Ministerskifte, som foregik i Juli 1851, medens «Notablerne» vare samlede i Flensborg, overtog B. Ministeriet for Slesvig, i hvilket han ydede sin Svoger Tillisch kraftig Understøttelse for den af ham indviede danske Politik i Sønderjylland, og han bevarede denne Post ogsaa i det Kabinet, som dannedes i Okt. s. A. Men da den Politik sejrede, som fandt sit Udtryk i Kundgjørelsen af 28. Jan. 1852, kunde B. ikke længere følge Regeringen, og han aftraadte Dagen forinden. Efter den Tid kom han, som dog endnu var en Mand i den kraftigste Alder og forenede saa mange Betingelser for at kunne øve stor Indflydelse til alle Sider, mærkelig nok ikke til at spille nogen politisk Rolle. Han blev vel i 1853 valgt til Rigsdagens Landsting, udnævntes 26. Juli 1854 til Medlem af det kongevalgte Rigsraad og valgtes efter Forfatningen af 2. Okt. 1855 til det ved den skabte Rigsraad for hele Monarkiet, men han indtog i disse Forsamlinger en meget tilbagetrukken Stilling. Det er sandsynligt, at man navnlig i Dec. 1854 har bestræbt sig for at faa ham ind i det da dannede Kabinet, hvis nominelle Chef var P. G. Bang, men i alt Fald har han afslaaet at ombytte sin landlige Ro paa Søllerødgaard med en fornyet aktiv Deltagelse i

Politikken. Derimod modtog han i Marts 1855 en Konstitution som Domænedirektør. Hans Død 3. Sept. 1857 efterlod for saa vidt ikke nogen tom Plads, men Tabet af denne rolige, sindige Dygtighed, præget af en gjennemgaaende Vederhæftighed, om end rigtignok noget tør og frygtsom, føltes dog mere end én Gang under de efterfølgende Tiders stærke Bevægelser. — B. blev 3. Okt. 1832 gift med Sophie Amalie Komtesse af Schmettau (f. 1810), med hvem han havde en talrig Børneflok; hun er nu Dekanesse for Vallø Stift.

Barfod, Dansk Rigsdagskalender, 1856. *C. St. A. Bille.*

Bardenfleth, Frederik, 1734—1800, Gehejmeraad, en Søn af ndfr. nævnte Generallieutenant Johan Frederik B. († 1736) og dennes anden Hustru, blev født i Dec. 1734 og udnævntes 1752 til Hofjunker og 1755 til Regeringsraad i Oldenborg. Her blev han 1759 Landfoged i Stadt- og Butjadingerland og 1761 holstensk Landraad. 1771 forflyttedes han som Landfoged til Fogedierne Viermarsk og Geest, men udnævntes alt 2 Aar efter til Amtmand over Aabenraa og Lygum Klosters Amter. Ogsaa her blev han dog kun kort, i det han 1774 i Dec. udnævntes til 2. Deputeret i Rentekammeret; kort forinden havde han faaet Kammerherrenøglen, og i 1780 blev han hvid Ridder, men afgik kort Tid efter fra Rentekammeret, i det han udnævntes til Amtmand i Rensborg. Efter senere i nogle Aar at have været Administrator for Grevskabet Rantzau udnævntes han i 1795 til Gehejmeraad og Kansler ved Overretten i Gottorp. I denne Stilling døde han 19. Sept. 1800. Siden 10. Sept. 1762 levede han i et, dog barnløst Ægteskab med Magdalene Marie Ludovica f. v. Bassewitz, der var født 10. Dec. 1742 og døde 1812.

Thiset.

Bardenfleth, Frederik Løvenørn, 1781—1852, Officer, Søn af ndfr. nævnte Generalmajor Johan Frederik B. († 1811) og dennes første Hustru, er født 15. Juli 1781 og indtraadte som 10 Aars Dreng som Vicefrikorporal i Faderens Regiment, hvor han 1798 blev virkelig Kornet og 1801 Sekondlieutenant. Fra ung af følte han en levende Higen efter at uddanne sin Aand og udvide sine Kundskaber, og han tilfredsstillede med stort Udbytte denne Trang under et treaarigt Ophold i Kiel, hvor han fra Avg. 1802 til Nov. 1805 studerede ved Universitetet, samtidig med at han udviklede sine fortrinlige Evner og Anlæg for den militære Tjeneste ved tillige at deltage i Undervisningen i den af Binzer ledede saakaldte

Generalstabsskole. Efter Tilendebringelsen af disse Studier stod B., en smuk og kraftfuld Yngling, som en af de første blandt sine jævnlige, selvskreven til at gjøre Karrière, og Lykken svigtede ham heller ikke. Strax ved næste Aars Begyndelse blev han Aide-Generalkvartermester under Binzer, 1808 udnævntes han til Ritmester og blev ansat ved Generalkommandoen i Holsten som Divisionskvartermester, i hvilken Egenskab han med Ewalds Korps, hvis Stabschef var Prins Vilhelm af Holsten-Beck, Aaret efter deltog i Expeditionen i Nordtyskland. Han udmærkede sig her ved Mod og Konduite, frelste efter Indtagelsen af Stralsund denne By for Plyndring og hædredes for sit Forhold saa vel med den hollandsk-franske Reunionsorden som med det danske Ridderkors. Begivenhederne ved Stralsund 1809 har B. selv fortalt i et smukt udstyret Værk (1846), der tillige indeholder en temmelig udførlig Beretning om den under Stormen faldne Friskarehøvding Schills Levned og Bedrifter. 1812 blev B. Major, deltog 1813 som Souschef hos Frederik af Hessen med udmærket Dygtighed i Felttoget i Meklenborg og Holsten og belønnedes herfor med Sølvkorset. I 1814 fungerede han som Kommandør for Generalkommandostaben i Nørrejylland, men blev derpaa paa ny ansat som Souschef hos Frederik af Hessen, da denne 1815 med Auxiliærkorpset drog til Frankrig. Under Opholdet her fungerede B. 1817 og 1818 som Kommandant i den lille Fæstning Bouchain. Ved Tilbagekomsten 1818 fra Frankrig, hvilket Land hædrede ham med Ordenen du mérite militaire, ventede nye Tillidshverv ham, i det Frederik VI, der med Interesse havde fulgt hans Færd, det følgende Aar ansatte ham som Gouvernør for Prins Frederik (senere Frederik VII), en Post B. beklædte, indtil Prinsen 1826 naaede Myndighedsalderen, hvorefter Kongen tog ham til Adjudant hos sig. B. var imidlertid 1823 bleven Oberstlieutenant, havde i 1824 faaet Titel af Kammerherre og blev 1826 udnævnt til Overadjudant i Generalstaben og dekoreret med Kommandørkorset af Danebrog. Som Adjudant hos Kongen anvendtes han i flere Missioner, saaledes 1831 i Sendelse til Frankfurt for at varetage Statens Interesser i den tyske Forbundshær. 1832 blev han Oberst, Aaret efter Generalkvartermesterlieutenant i Staben og i 1834 Kommandør for Livgarden til Hest og tillige Chef for Landkadetkorpset. Sammen med disse Embeder overdroges der ham 1839, umiddelbart efter Frederik VI's Død, Chefsposten for den militære Højskole, for hvilken Institution han ligesom for Kadetkorpset vedblev at staa i Spidsen til sin Død, medens

han 1842 fratraadte Kommandoen over Hestgarden. 10. Juni 1841 benaadedes han med Storkorset af Danebrog, samtidig med at han udnævntes til Generalmajor, og 1846 blev han de kongelige Ordeners Skatmester.

I Krigen 1848—50 kom han, som rimeligt var, paa Grund af sin Alder og de Stillinger, han beklædte, ikke til at tage aktiv Del, men da man efter Krigens Ophør skulde have en Mand, der egnede sig til at overtage den under de stedfindende politiske Forhold ikke lette Kommando over det af den forrige Insurgentarmé dannede Forbundskontingent, sendtes B., der 1849 var udnævnt til Generallieutenant, over til Holsten som kommanderende General. I denne Stilling døde han det paafølgende Aar efter et virksomt og daadrigt Liv og efter trofast at have tjent Staten under 4 Konger 19. Avg. 1852.

B. ægtede 1816 Sophie Ewald (f. 17. Nov. 1792 † 27. Febr. 1829), Datter af Generallieutenant Johannes E. († 1813) og Susanne f. Ungewitter.

Erslew, Forf. Lex. C. Th. Sørensen, Kampen om Norge. *S. A. Sørensen.*

Bardenfleth, Jens Carl, 1780—1855, Officer, ældre Broder til foranst. Frederik Løvenørn B., er født i Slagelse 26. Febr. 1780. Han indtraadte sammen med Broderen som Vicefrikorporal i Faderens Rytterregiment, blev 1792 Kornet à la suite og kom derpaa til fynske Dragoner, hvor han 1801 blev Sekondlieutenant; studerede derpaa fra 1802—5 ved Kiels Universitet og gjennemgik Generalstabsskolen under Binzer. Som de to Brødre saaledes fulgtes ad fra Begyndelsen af deres Løbebane, saaledes bleve de ved senere gjennem Livet. Det er ganske ejendommeligt at se, hvorledes næsten enhver Udnævnelse til en højere militær Grad lige til Generalmajor for begges Vedkommende bogstavelig talt fandt Sted paa samme Dag, den ældres lige foran den yngres. I Retning af Gunstbevisninger, Overdragelse af specielle Tillidshverv som og i Indflydelse tog dog den yngre Broder efterhaanden Forspringet. Udnævnt 1806 ligesom Broderen til Aide-Generalkvartermester deltog J. C. B., ansat i Ewalds Stab, dette Efteraar i Begivenhederne ved Lybek, hvor Resterne af Blüchers Korps tilintetgjordes, og hvori de danske Grænsetropper for at værge Nevtraliteten indvikledes. B. selv blev under Affæren 6. Nov. ved Stockelsdorf ilde tilredt af talrige Hugsaar. 1808 udnævntes han til Ritmester og Divisionskvartermester og attacheredes Bernadotte, da denne

med sit fransk-spanske Korps rykkede ind i Danmark. Efter at denne Mission var endt, blev han ansat som Kommandør for Generalkommandostaben i Fyn og forblev her indtil 1813, da han, udnævnt til Overkvartermester og Aaret forud Major, blev ansat som Stabschef ved den bevægelige Armédivision, der i Juli med Navn af Auxiliærkorps under Befaling af Frederik af Hessen underlagdes Marechal Davout. I denne Post lagde B. stor Dygtighed for Dagen, blev for sit Forhold i Træfningen 18. Sept. ved Zarenthin og Klein-Zachern Ridder af Danebrog og bidrog væsentlig til, at det lykkedes det danske Korps, da det efter Napoleons Nederlag ved Leipzig til Dels blev overladt til sig selv, med Sværdet i Haanden at bane sig Vej gjennem de omringende Fjender, saaledes f. Ex. i Træfningen ved Sehested 10. Dec., til Fæstningen Rensborg. Ankommen her fattede Prinsen af Hessen den Plan at gjøre Fæstningen til Centralpunkt for nye Bevægelser mod Fjenden, saaledes at den øvrige Del af Hæren rykkede til Undsætning, men denne utvivlsomt rigtige militære Tanke, hvori han støttedes af B., vandt ikke Kongens Bifald, i det Frederik VI meget mere vilde have Hæren samlet paa Fyn, og der udspandt sig i den Anledning en levende Brevvexling mellem Prinsen og Kongen. Prinsens Breve, til Dels konciperede og alle renskrevne af B. og derfor almindelig kaldt de Bardenflethske Breve, vare holdte i en djærv, men skarp og bitter Tone; de bedrøvede Kongen, paa samme Tid som de vakte hans Misnøje, og foranledigede, at B. blev fjærnet fra Prinsen som første Raadgiver. Efter Fredslutningen 1814 blev B. paa ny Kommandør for fynske Generalkommandostab, hvor han, udnævnt 1823 til Oberstlieutenant, 1832 til Overadjudant i Generalstaben, forblev til sidstnævnte Aar, da han ansattes som Oberst og Chef for Livregiment lette Dragoner. Han var Repræsentant for Rytteriet i den store Militærkommission, der gjorde Udkast til Arméplanen af 1842, men skal ikke her have formaaet at gjøre sine Anskuelser om Vaabenets Organisation gjældende. 1841 blev han Generalmajor og næste Aar ansat som Kommandant i Rensborg. I denne Stilling kunde det ikke undgaas, at han med sin varme, patriotiske Følelse maatte komme i Strid med den mere og mere om sig gribende Slesvigholsteinisme, som han uden Personsanseelse af al Magt bekæmpede, og i Steden for tilbørlig at støtte den for Faren aarvaagne Mand begik man den Fejl med Udgangen af Aaret 1845 at fjærne ham fra den vigtige Post, i det der samtidig meddeltes ham Afsked som Generallieutenant. 1836 havde han erholdt Kommandør-

korset, 1843 Storkorset af Danebrog. Efter sin Afskedigelse levede B. i Frederiksborg, følgende ogsaa som Privatmand med levende Interesse de vigtige Tildragelser, der snart efter paafulgte. B. blev gift 11. April 1811 med Elisabeth Charlotte v. Schmidten, f. 7. Jan. 1786 † 11. Febr. 1865, Datter af Johan Frederik v. S. til Williamsborg ved Horsens. Han døde 24. Sept. 1855.

Tidsskrift f. Krigsvæsen, 1855. Erslew, Forf. Lex. C. Th. Sørensen, Kampen om Norge. Meddelelser fra Krigsarkiverne II. *S. A. Sørensen.*

Bardenfleth, Johan Frederik, 1674—1736, Officer, hørte til den bekjendte gamle bremiske Adelsslægt og var en Søn af Ado B. til Rechteburg og Anne Margrethe Schaden. Han var født 2. Dec. 1674. Han blev Sekondlieutenant 1699 og deltog som Rytterofficer i alle de Kampe, som de danske Hjælpetropper bestode i Flandern til 1714, da han ved Fredens Slutning vendte hjem som Oberst og Chef for Livregiment Ryttere, i Spidsen for hvilket han deltog i Felttoget i Pommern 1715. Saa hurtig havde han avanceret, at han allerede 1706 var bleven Major i holstenske Rytterregiment og 1709 Oberstlieutenant i Livregimentet, hvis Chef han var lige til 1723, da han blev Chef for Livgarden til Hest. 1720 var han bleven Generalmajor, og 28. Nov. 1733 blev han Generallieutenant i Rytteriet, men vedblev at være Oberstlieutenant i Hestgarden — hvis Oberst Kronprinsen var —, til han tog sin Afsked 15. Juli 1735, samtidig med at der tilfaldt ham en større Arv efter en ugift Broder i Bremen. Han døde Aaret efter, 14. April 1736, paa sit Gods Nutzhorn ved Delmenhorst. Han blev gift 1. 19. Nov. 1724 med Georgette Henriette Dorthe Rigsfriherreinde Goertz (f. 1708 † 30. Juni 1787), en Datter af den holstenske Minister Georg Henrik G. og Christiana Magdalena v. Reventlow. Efter at være bleven separeret fra hende blev han anden Gang gift 31. Okt. 1731 med Hoffrøken hos Dronning Sophie Magdalene, Sophie Amalie Bonar (f. 25. Juli 1704 † 28. Juni 1760), en Datter af General J. P. B. Hun blev dame de l'union parfaite 1732. *P. F. Rist.*

Bardenfleth, Johan Frederik, 1740—1811, Officer, født 7. Okt. 1740, Søn af daværende Major ved 2. jyske Kavalleriregiment Johan Frederik B. (f. 1695 † 1771) og Anna Elisabeth f. Lassen (f. 1715). Indtraadte med 11 Aars Alderen som Kadet i Regimentet, hvor Faderen stod, gjorde sig her bemærket ved Flid og gode Anlæg for den praktiske Tjeneste, protegeredes og opnaaede i en Alder af kun 19 Aar, da Faderen avancerede, at faa Kommandoen over dennes Kompagni

Ryttere som Ritmester; 1765 blev han Sekondmajor ved Regimentet, der da kaldtes jyske Kyrasserregiment, men nogle Aar senere fik Navn af sjællandske Regiment Ryttere, og avancerede 1779 til Oberstlieutenant, 1784 til Oberst. 1789 blev han Generalmajor og Chef for slesvigske Regiment Ryttere, hvilken Post han beklædte indtil 1808, da han udnævntes til under Carl af Hessen at føre Kommandoen i Nørrejylland. B. blev hvid Ridder 9. Febr. 1808. Han ejede Harritslevgaard i Fyn. Han var 2 Gange gift: 6. Sept. 1771 ægtede han Sophie Magdalene de Løvenørn (f. 25. Avg. 1741 † 2. Sept. 1786) og Aaret efter hendes Død Søsteren, Ingeborg Dorothea de Løvenørn (f. 31. Juli 1744 † 30. Sept. 1814), Døtre af Konferensraad og Amtmand Frederik de L. til Bregentved († 1779) og Frederikke Sophie f. v. Holsten († 1774). B. døde 27. Jan. 1811.

S. A. Sørensen.

Bardenfleth, Johan Frederik, 1772—1833, Søofficer, fødtes 19. Avg. 1772 i Holbæk, en Søn af ovfr. nævnte Generalmajor Joh. Fred. B. († 1811). Som toaars Kadet deltog han i sin Onkel Admiral Løvenørns Togt til Grønland for at finde Østerbygden (1786). 1789 udnævntes han til Sekondlieutenant og attacheredes Admiral Løvenørn paa dennes Sendelse til Marokko. 1796 forfremmedes han til Premierlieutenant; 2 Aar senere ansattes han som Lærer i Navigation ved Søkadetakademiet og avancerede der til Næstkommanderende. I Slaget paa Reden 1801 var han Næstkommanderende paa Defensionsprammen Charlotte Amalie (Kapitajn Kofoed); efter Slaget dekoreredes han med Guldmedaillen, hvorhos O. Fischer omtaler ham særdeles rosende i sin Rapport. Om Slaget har han s. A. udgivet et «Udkast til en militær Beskrivelse». Samme Aar blev han Kapitajnlieutenant og Kammerjunker og ansattes tillige som Gouvernør hos Prins Frederik Ferdinand. 1808 udnævntes han til Vice-Ceremonimester ved Ordenskapitlet. 1810 ansattes han som Hofchef hos Prins Ferdinand, i hvilken Stilling han forblev i 5 Aar; samtidig med Ansættelsen blev han Kammerherre. Fra 1822—26 var han Interims-Generalgouvernør for de vestindiske Øer, ved Afgangen fra hvilken Stilling han udnævntes til Storkors af Danebrog efter forinden at have tilbagelagt de mellemliggende Ordensgrader. 29. Nov. 1826 tillagdes der ham Kontreadmirals Karakter. 1828 blev han Ceremonimester ved Ordenskapitlet og 3 Aar derefter Skatmester sammesteds. Han døde 3. Febr. 1833. Foruden den omtalte Beskrivelse af Slaget paa Reden har han

udgivet et Par videnskabelige Afhandlinger, af hvilke navnlig en «Om Orkaner» (i Videnskabernes Selskabs naturvidensk. og math. Afhandl. 5. Bd.) vidner om betydelig Indsigt, naar henses til det lave Standpunkt, paa hvilket Meteorologien den Gang stod.

B. var gift med Augusta Vilhelmine v. Hellfried, Datter af Generalpostdirektør C. F. v. H., og efterlod sig 3 Døtre og 2 Sønner, af hvilke den yngste var den ovfr. nævnte Gehejme-Statsminister Carl Emil B.

Erslew, Forf. Lex. *C. With.*

Barfod, jvfr. Barfoed.

Barfod, Hans Peter, f. 1834, Hospitalsforstander, Forfatter. Han er født i Kjøge 11. Maj 1834, hvor hans Fader, Christian Severin B., da var Kjøbmand, siden Toldbetjent i Rødby og Maribo. Forældrenes trange Kaar og Sønnens tidlige og levende Optagethed af forskjelligartede Interesser gjorde ham Vejen til en fast Stilling i Livet meget vanskelig. 1854 tog han dansk juridisk Examen; men medens han maatte erhverve sit Ophold ved Kontorarbejde, søgte han samtidig ad forskjellige Veje et dybere Livsindhold. Han syslede med Poesi, Statistik, Topografi o. a. og var desuden stærkt optaget af de religiøse Spørgsmaal, der drejede sig om de to Poler Grundtvig og S. Kierkegaard. Ved privat Understøttelse fik han 1860 Lejlighed til en Rejse i Tyskland og Schweits. Indtryk fra denne nedlagde han i et med Bifald modtaget Skrift, «Fra en Rejse». Efter Opfordring fra Aalborg overtog han 1861 Udgivelsen af et nyt national-liberalt Blad, «Aalborgposten», der skulde modarbejde Bernhard Rées bekjendte Organ, «Aalborg Stiftstidende». Herved fik han mange Vanskeligheder at kæmpe med og maatte til sidst afhænde Bladet. Da han saaledes stod uden Livsgjerning, tilbød Biskop Kierkegaard ham 1865 foreløbig Plads i sit Hus, for at han kunde ordne Søren Kierkegaards efterladte Papirer. Dette ledede til, at han s. A. blev Biskoppens Amanuensis og Stiftskasserer. Udgav 1869—77 med stor Omhu, men under en Del Modstand, de 3 første Bind af S. Kierkegaards «Efterladte Papirer». 1875 blev han tillige Hospitalsforstander i Aalborg, til hvilken Gjerning, baade i Forholdet til de gamle i Hospitalet og til den ærværdige Stiftelse, han hengav sig med største Interesse. Fra 1878 optog han det som sin Opgave at tilvejebringe en kyndig Restavration af den gamle Hospitalsbygning. — Foruden de nævnte Skrifter har han udgivet flere mindre Afhandlinger og Indlæg i

Dagens Spørgsmaal samt en Del spredte Digte. — Ægtede 24. Sept. 1868 Marie Katrine Tang, Datter af den bekjendte Etatsraad A. E. M. T. til Nørre Vosborg. *H. F. Rørdam.*

Barfod, Immanuel, f. 1820, Præst, Genealog. Han er født 16. Juli 1820 i Lyngby, Aarhus Stift, hvor hans Fader, ndfr. nævnte Hans Peter Barfoed, da var Præst og Seminarieforstander; Moderen hed Charlotte Christine f. Guldberg. Blev 1838 Student fra Vordingborg Skole og tog 1843 theologisk Attestats. Efter at have været Huslærer i 1½ Aar hos Justitsraad Wolff paa Engelholm blev han 1845 Lærer ved Borgerskolen i Nykjøbing p. F. Her samlede og udarbejdede han med overordentlig Flid og Nøjagtighed «Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie» (udkom 1849 og 1854 i 2 Dele). 1851 blev han Præst i Oversø ved Flensborg, hvorfra han 1854 forflyttedes som Hovedpræst til Sørup i Angel. Efter i 10 Aar at have gjort udmærket Fyldest i denne vanskelige Stilling blev han 1864 afsat af den fjendtlige Civiløvrighed. Samme Aar blev han Præst i Herredskirke og Lille Løjtofte ved Nakskov, hvorfra han 1874 forflyttedes til Vaabensted ved Saxkjøbing. Er tillige (fra 1884) Provst i Musse Herred. Gift 1846 med Johanne Christiane Frederikke Thomsen. — Foruden ovennævnte Presbyterologi har han udgivet enkelte andre genealogiske og personalhistoriske Arbejder, der alle udmærke sig ved stor Nøjagtighed.

Erslew, Forf. Lex. Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 554.

H. F. Rørdam.

Barfod, Niels, 1696—1739, Præst, fødtes i Kjøbenhavn 11. Juni 1696. Faderen var ndfr. nævnte Admiral Niels Larsen B. Gik i Aarhus Skole, deponerede 1713, tog Exam. theol. 1715. Udgav 1718 en Disputats «de hæreticis primi seculi». Drog saa udenlands, opholdt sig en Tid i Hamborg, Jena og Leipzig. I Jena vendte han sig til juridiske Studier og holdt, da han forlod Staden, en Disputats «de necessitate juris naturalis». Fra Tyskland drog han til Oxford, hvor han i det Bodleyanske Bibliothek fandt nogle uudgivne Fragmenter af Kirkefædrene. Efter et kort Ophold i Paris kom han hjem 1728 og blev kaldet til Sognepræst i Kalundborg, hvor han forblev, til han 1732 blev udnævnt til Stiftsprovst i Christiania. Her døde han 10. Maj 1739. Han blev 14. Maj 1732 (2. Gang) gift med Johanna Johansdatter Fischer, Datter af Joh. F., Landsdommer over Laaland, og Martha (Marie?) f. Brinch.

Hun ægtede senere Stiftsprovst i Christiania Rasmus Paludan og døde o. 1752.

Han har selv indført sit Levnedsløb i Christiania Biskops Ordinationsprotokol (Rigsarkivet). *D. Thrap.*

Barfod, Niels Larsen, 1650—1730, Søofficer, fødtes 5. April 1650 paa Taasinge, hvor Faderen var kgl. Proviantkommissarius; Moderen hed Kirstine Løve. I 16 Aars Alderen sendtes han af Cort Adeler til Holland for at lære Søvæsen og kom hjem igjen 1675, hvorefter han strax ansattes som Maanedslieutenant. B.s første Togt i dansk Tjeneste var med Skibet «Oldenborg» til Ostindien, hvor Chefen, Kapitajn Bähr, døde, og hvorfra den 25aarige unge Mand altsaa maatte føre Skibet hjem. Aaret efter udnævntes han til Chef for Snaven (Briggen) «de 4 kronede Liljer», med hvilken han deltog i Slaget ved Øland under Niels Juel. Aaret herefter (1677) blev han Kapitajn efter at have bestaaet en højst ærefuld Kamp med Fregatten «Carlshavn» mod 4 svenske Skibe, for hvilke han til sidst i synkefærdig Stand maatte stryge. 1679 blev B. afsendt med Orlogsskibene «Delmenhorst» og «den flyvende Hjort» (Kapit. Bagge Knudsen Busch) fra Niels Juels Flaade til Bornholm for at afhente svenske Krigsfanger, men angrebes ved Afsejlingen af 5 svenske Orlogsskibe under Major Ankarstjerna. B. forsvarede sig imidlertid kjækt og undslap lykkelig i Mørket til Kjøbenhavn. 1683 sendtes han med Fregatten «Stjærnen» til Arnage Havn paa Bornholm for at overvintre og der at undersøge, om Stedet egnede sig til Krigshavn; men Fregatten forliste i Storm og Isgang, og Planen opgaves derefter. Efter flere andre Chefskommandoer udnævntes han 1694 til Kommandørkapitajn og Chef for Orlogsskibet «Gyldenløve», som tillige med Snaven «Pakan» konvoierede til Frankrig. Paa dette Togt havde han ud for Downs en Kamp at bestaa med 3 engelske Orlogsskibe, da han nægtede at kippe sin Vimpel for den engelske Admiral Showel. Efter at have faaet 20 Mand dræbte og saarede strøg han til sidst, men fik dog atter sit Skib frigivet kort efter. 1700 forfremmedes han til Interims-Schoutbynacht og kommanderede som saadan de danske Pramme, der kæmpede paa Reden med den svenske, engelske og hollandske Flaades Bombarderfartøjer, hvorved han med stor Tapperhed forhindrede et virksomt Bombardement af Hovedstaden. 4 Aar derefter udnævntes B. til Indrulleringschef i Jylland. 1710 var han som Viceadmiral Eskadrechef under General-

admiral U. C. Gyldenløve med Flaaden paa Kjøge Bugt, men detacheredes med 6 Orlogsskibe til Nordsøen. 1711 var han paa ny Eskadrechef ved Hovedflaaden og fik under Gyldenløves Sygdom Ordre til at tage Overkommandoen og dække en Artilleritransport. Dette Hverv mislykkedes, og en Kommission blev nedsat for at undersøge hans Forhold. 1712 var han atter en kort Tid Chef for Hovedflaaden i Østersøen, senere Eskadrechef under Gyldenløves Overbefaling, i hvilken Egenskab han deltog i den 3 Dage lange Kamp, som Gyldenløve 28. Sept. indledede med Svenskerne. Slaget blev kun en løbende Fægtning uden noget Resultat; men B. anklagedes senere for at have vist Mangel paa Konduite. En kongelig Befaling af 15. Jan. 1714 ophævede vel Sagen, men B. fik senere ingen Kommando i Søen. Han forfremmedes samme Aar til Admiral og forblev i denne Stilling som Admiralitetsdeputeret og Deputeret i Søetatens Generalkrigskommissariat indtil hen imod sin Død, der indtraf 23. Febr. 1730.

B. var gift to Gange, 1. med Janicke Bähr, der døde 38 Aar gammel 21. Marts 1687, og med hvem han havde en Søn, 2. med Magdalene Jørgensdatter Witt, der skjænkede ham 3 Sønner og 2 Døtre.

Marmora Dan. II, 113. Lützow, Hist. Efterretn. om danske Søe-Officierer I, 26 ff.

C. With.

Barfod, Povl Frederik, f. 1811, historisk Forfatter og Politiker. Frederik B. er født i Lyngby ved Grenaa, Søn af ndfr. nævnte Præst Hans Peter Barfoed og Marie Cathrine f. Hjorth og altsaa Halvbroder til ovfr. nævnte Immanuel B. Som Dreng stod hans Hu til Søen, og han kom derfor silde til Studeringerne. Imidlertid blev han dog Student 1828 (privat) og tog 2. Examen, men forlod derpaa Kjøbenhavn i nogle Aar og var en Tid Huslærer paa Landet. Fra 1832 har han haft stadigt Ophold i Hovedstaden, hvor han først var Lærer og siden kom ind i en omfattende litterær Virksomhed. Om Sommeren foretog han i en Række Aar Fodvandringer omkring i Landet for i de stedlige Arkiver, Kirkebøger osv. at indsamle personalhistoriske Oplysninger. Udgav 1835—36 «Poetisk Læsebog for Børn og barnlige Sjæle», der vandt meget Bifald, ikke mindst ved de med Flid samlede og livlig meddelte Oplysninger om en stor Del af vore Digtere, som ledsagede Skriftet. Var 1836 en af Stifterne af «Selskabet for en forbedret Retskrivnings Udbredelse», hvis Ugeskrift han til Dels

redigerede. 1838—39 var han Amanuensis ved Universitetsbibliotheket. Den dybe Interesse, han nærede for Nordens Enhed, gav sig ikke blot Vidnesbyrd i forskjellige Digte, men ogsaa i Stiftelsen af et Tidsskrift, «Brage og Idun» (1839—42), der samlede værdifulde Bidrag fra Forfattere i alle Nordens Lande. Siden 1846 (til 56) var han Bibliothekar i «det skandinaviske Selskab» og udgav 1845—46 «Skandinavisk Folkekalender».

I Christian VIII's Tid kom B. navnlig stærkt ind i politisk Virksomhed, først med Sønderjyllands Bevarelse for Danmark for Øje og siden som Deltager i den «bondevenlige» Bevægelse, til hvis ivrige Forkæmpere han hørte saa længe, indtil han troede at se, at Lederne satte Partiinteresserne over den nationale Sag. 1844—47 redigerede B. «Almuevennen», der var Partiets Organ. I Anledning af Skriverier af politisk Art blev han 1846 sat under Generalfiskalens Tiltale og idømt 5 Aars Censur, der dog bortfaldt ved Kongeskiftet. 1848—49 udgav han «Danmarks Gejstlighed, en personalhistorisk-statistisk Aarbog», hvis Nøjagtighed i de statistiske Angivelser vandt almindelig Anerkjendelse, medens de Karakteristikker af afdøde Præster, som Værket indeholdt, paadrog Forfatteren manges Dadel. Ved sin Udgave af Ambrosius Stubs samlede Digte (1848—52) førte B. denne forglemte Digter atter ind i den danske Læseverden.

Som Repræsentant for Møen deltog B. i den grundlovgivende Rigsforsamling, i hvis Forhandlinger han tog ivrig Del, og hvis Historie, kortelig fortalt, han udgav 1849. Siden var han i en lang Aarrække, med en lille Afbrydelse, begrundet paa at han 1853 skilte sig fra Bondevennerne, Folketingsmand for forskjellige Kredse, indtil en Døvhed, som han ved et Uheld havde paadraget sig, nødte ham til (1869) at trække sig tilbage fra Rigsdagsvirksomheden. 1853 udgav han sit Hovedværk, «Fortællinger af Fædrelandets Historie», der senere er udkommet i flere meget forøgede Oplag (4. Udg., 1874). Medens dette Værk af de fleste blev modtaget med stort Bifald, fandt det i Prof. C. Paludan-Müller en stræng Kritiker, som navnlig forekastede Forfatteren, at hans Fremstilling var alt for farvet af hans nationale og politiske Opfattelse, til at den kunde gjælde for sand Historie. 1855—61 var B. Fuldmægtig i Indenrigsministeriets Arkivkontor og siden i nogle Aar (til 1866) Assistent ved det kgl. Bibliothek. Men fast Embedsvirksomhed synes ikke ret at have ligget for ham. Senere tilstodes der ham i Betragtning af hans litterære Fortjenester en aarlig Statsunderstøttelse. Forskjellige velgjørende Formaal have i ham haft en varm Talsmand

og en god Støtte. Trods sin høje Alder har han hidindtil med usvækket Kraft fortsat sin Skribentvirksomhed. Nævnes kan saaledes hans «Rejse i Dalarne» (1863), Levnedstegninger af N. F. S. Grundtvig (til hvem B. i næsten hele sit Liv har været nøje knyttet), Peter Andreas Fenger og Svend Grundtvig og endelig hans sidste Værk, «Danmarks Historie fra 1319 til 1536» (1885—86). — Hele B.s offentlige Virksomhed har haft et gjennemgaaende idealt Præg. Have end mange, navnlig i tidligere Tid, misbilliget hans hensynsløse Udtalelser, har dog næppe nogen draget hans Sandhedskjærlighed og Fædrelandssind i Tvivl. — Siden 1841 har han været gift med Emilie f. Birkedal, f. 1813, Datter af Forpagter L. H. B.

Erslew, Forf. Lex. Barfod, Rigsdagskalender. *H. F. Rørdam.*

Barfoed, Christen Thomsen, f. 1815, Kemiker. Han blev født 16. Juni 1815 i Stege, hvor hans Fader, Erik Christian B., var Apotheker († 5. Avg. 1854, gift med Anne Cathrine f. Laurberg, † 11. Nov. 1869), blev 1827 optagen i Vordingborg Latinskole og 1832 dimitteret til Universitetet. Aflagde s. A. Exam. art., 1833 Exam. philos., 1835 farmacevtisk Exam., 1839 polyteknisk Exam. i anvendt Naturvidenskab. Fra Nov. 1839 til Febr. 1842 foretog han med offentlig Understøttelse en videnskabelig Rejse til Udlandet, studerede paa denne, med længere Ophold i Berlin, Wien og Paris, især Kemi og Mineralogi og satte sig derhos ind i den nyere Spiritusfabrikation. 1844 vandt han Præmien for et af Videnskabernes Selskab udsat Prisspørgsmaal. Fra 1844—46 var han Alumnus paa Borchs Kollegium. I 1846 ægtede han Elise Petrine Hedvig Mathilde Viborg (f. 1817), Datter af Etatsraad, Forstander for Veterinærskolen E. N. V. Fra 1845 var B. Docent i Kemi og Fysik ved Veterinærskolen, fra 1850 konstitueret Lektor ved samme; fra 1850—59 Lærer i Kemi ved den militære Højskole. I dette Tidsrum foretog han (1856) med offentlig Understøttelse en kortere Rejse til Tyskland og Frankrig. Fra 1858 var han Lektor i Kemi og Farmaci ved den efter Lov af 8. Marts 1856 oprettede Veterinær- og Landbohøjskole, hvis ypperlige kemiske Laboratorium han indrettede. Denne Plads beklædte han indtil 22. Avg. 1887, da han efter Ansøgning erholdt sin Afsked. — Foruden de Forelæsninger, hans Embeder paalagde ham, holdt han fra 1843—58 gjentagne Gange baade offentlige (for Landhusholdningsselskabet, Selskabet for Naturlærens Udbredelse, Danmarks Apothekerforening) og private Forelæsninger over almindelig Kemi, Agerdyrkningskemi og far-

macevtisk Kemi og ligesaa private Forelæsninger over Fysik for Landmænd. B. var fra 1851 Medlem af det veterinære Sundhedsraad, fra 1845—58 af Landhusholdningsselskabets saakaldte «Kunstkommission», fra 1863—69 af Forst-Examinations-Kommissionen samt af et Par andre særlig nedsatte Kommissioner. Paa Stiftelsen og Indretningen af Carlsberg-Fondet og især paa den i en sjælden Grad vel overvejede Form af dets Statutter havde B. betydelig Indflydelse; han valgtes ogsaa strax til Medlem af dets Direktion og til Formand i Carlsberg-Laboratoriets Bestyrelse; og efter Madvigs Død 1886 er han bleven Direktionens Formand.

I 1856 fik B. Titel af Professor, 1865 blev han Medlem af det kgl. danske Videnskabernes Selskab, 1877 Dr. med. honor. ved Upsalas Universitets 400 Aars Jubilæum, 1879 Dr. phil. honor. ved Kjøbenhavns Universitets 400 Aars Jubilæum og 1885 Æresmedlem af «Danmarks Apothekerforening».

Af særskilte Skrifter skrev og udgav han: «Pistorius, Vejledning i Brændevinsbrænden, udg. af Lüdersdorff, oversat og bearbejdet paa Dansk» (1843), et Værk, der har faaet stor Indflydelse paa vor Spiritusindustris Udvikling. Fremdeles: «Den rene Krystallografis Hovedtræk» (1851); «Johnston, Katekismus i Agerdyrkningskemi og Jordbundslære» (3., 4., 5., 6. og 7. Oplag, 1858, 1863, 1867, 1870 og 1877); «Analysen af uorganiske, i Vand opløselige Alkalisalte» (1863, 2. Opl. 1873). Men hans Hovedværker ere dog hans: «Lærebog i den analytiske Kemi. Prøvemidlerne og den uorganiske kvalitative Analyse» (1863; 2. noget forøg. Udg. 1880), en sand Pryd for vor Litteratur, og til hvilken ingen anden let skal vise Mage, samt: «De organiske Stoffers kvalitative Analyse» (1878). Sidstnævnte Skrift udkom oprindelig trykt som Manuskript i 10 Hefter 1867—77; i tysk Oversættelse udkom det 1881. Det har overalt vakt betydelig Opsigt og stor Anerkjendelse hos sagkyndige, i det det i Virkeligheden er enestaaende i den kemiske Litteratur. Dels som Forarbejder til, dels fremkaldte ved disse to Værker har B. leveret en Række videnskabelige Afhandlinger især i «Tidsskrift for Fysik og Kemi», i Videnskabernes Selskabs Skrifter og Oversigter, til Dels ogsaa publicerede i «Journal für praktische Chemie» og «Zeitschrift für analytische Chemie». En særlig Interesse knytter sig til hans Afhandling: «Om den danske Apothekertaxt fra 1645» (Triers Arkiv for Farmaci 23. Bd., 1866), som nemlig giver flere vigtige Bidrag til Farmaciens Historie i Danmark. B.s Aandskraft er ikke bleven svækket med Aarene. Hans to

sidste Afhandlinger: «Om Kvægsølvforiltesaltenes Natronbundfald» (Videnskabernes Selskabs Oversigter 1883) og «Om Kvægsølvforiltesaltenes Forhold mod Ammoniak» (1885) ere maaske de mest fuldendte af alle hans Arbejder, hvor man i lige Grad beundrer den sikre, klare Tankegang, den Overlegenhed, hvormed betydelige Vanskeligheder i det experimentelle løses paa den simpleste Maade, og den utrolige Taalmodighed, hvormed det samme Forsøg fortsættes mange Maaneder igjennem. De ville bestandig staa som Mønstre paa kemiske Afhandlinger. Alle B.s Arbejder bære Præget af den Grundighed, Paalidelighed og Samvittighedsfuldhed, som danne et af de væsentligste Grundtræk i hele hans Personlighed, og som ogsaa altid har udtrykt sig i hans lange, frugtbringende Lærergjerning, hvorfor der maaske er faa Lærere, til hvem deres Elever have sluttet sig med større Tillid og Hengivenhed.

Erslew, Forf. Lex. Levnedsbeskrivelser af de ved Kbhvns Universitets Firehundredaarsfest promov. Doktorer S. 27. *S. M. Jørgensen.*

Barfoed, Erik Christian Nissen, f. 1847, Præst. Chr. B. er født 6. Dec. 1847 i Kjøbenhavn; han er en Søn af foregaaende. Han blev Student 1867 og theologisk Kandidat 1873. Efter at have tilbragt 1 Aar i Udlandet blev han Alumnus paa Borchs Kollegium og var i nogle Aar theologisk Manuduktør. 1877—79 var han Kateket ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn, hvorfra han forflyttedes til sit nuværende Embede som Sognepræst i Hørsholm. 16. Marts 1880 ægtede han Thora Læssøe, Datter af Slotsforvalter paa Rosenborg L. A. L. — B. er Forfatter til «Alter og Prædikestol, liturgiske Skildringer og Betragtninger» (1885), et omfattende og indholdsrigt Værk, hvis Hensigt er at «give en samlet Udsigt over Gudstjenestens Historie i hele Slægtens Løb». Hans Arbejde vidner baade om Grundighed og stor Flid og om en varm Kjærlighed til Opgaven.

Elvius, Danmarks Præstehist. 1869—84 S. 239. *V. Schousboe.*

Barfoed, Hans Peter, 1770—1841, Præst, er født 15. Febr. 1770 i Tirstrup i Aarhus Stift, hvor Faderen, Christen Hansen B. (f. 1730 † 1785), var Præst; Moderens Navn var Christiane Elisabeth f. Kruse, Sønnedatter af den fra Carl XII's Krige bekjendte Oberst Kruse. — Han blev Student 1789, Kandidat 1792 og derefter uordineret Kateket ved Nicolai Kirke, hvis Brand 1795 han oplevede. Aaret efter blev han Præst i Brandrup i Ribe Stift og 1808 i Lyngby og Albøge ved Grenaa, hvor han 1812 oprettede et Seminarium; han fik Rang med Amtsprovster 1821; Aaret efter for-

flyttedes han til Faxe og blev 1828 Provst i Faxe, Stævns og Bjeverskov Herreder. I Aaret 1833 blev Ribe Bispestol ham tilbudt, men han undslog sig, og den blev da givet til Tage Müller. B. var tre Gange gift, 1. (1797) med Marie Cathrine Hjorth (f. 1776 † 1816), en Bryggerdatter fra Christianshavn; 2. (1817) med Charlotte Kirstine Guldberg (f. 1777 † 1826), Datter af Tolder Holger G. i Skagen og Enke efter Degnen J. la Cour i Odder; 3. (1827) med sin Søsterdatter Christiane Elisabeth Priergaard (f. 1800), hvis Fader var Forvalter. Han døde 14. Nov. 1841. Han er Fader til Immanuel og Povl Frederik Barfod (s. ovfr.). — B. var en livlig og kraftig Natur, nidkjær i sin Gjerning, flittig og arbejdsdygtig, en varm Filanthrop som mange af hin Tids hæderlig bekjendte Rationalister, udrustet med fortrinlige Gaver baade som Prædikant og særlig som Kateket. Som Seminarieforstander vidste han at meddele sine Elever Nidkjærhed for deres Kald og samtidig at vinde deres Kjærlighed, og at han ikke var mindre højagtet og afholdt baade af Præster og Skolelærere som en human og dygtig Provst, derom gav Provst W. T. Engelbreth ham et smukt Vidnesbyrd i sin Ligtale over ham.

Erslew, Forf. Lex. *L. Koch.*

Barfoed, Thomas, 1701—43, Præst, tilhører en gammel Præsteslægt. Han blev født i Fravgde (ved Odense), hvor hans Fader, Christen B., var Sognepræst; Moderen: Barbara Marie f. Winding fra Lammehave. I 27 Aars Alderen blev han Sognepræst i Hasle ved Aarhus og forblev i dette Embede til sin Død i Maj 1743. Vel har han ikke efterladt trykte Skrifter, men han var bekjendt som en lærd Mand, vel forfaren i de gamle Sprog, i Theologi og Filosofi, og skal have været «en ypperlig dansk og latinsk Poet». Men tillige var han dyb Melankoliker. Hans Digtergave var ham da til megen Trøst, og i Haandskrift efterlod han en betydelig Del Salmer, forfattede under hans Anfægtelser. Han var gift med Anna Margrethe f. Starch og havde en stor Børneflok.

Schønau, Samling af Danske Lærde Fruentimer I, 80 f. *A. Jantzen.*

Bargum, Henning Frederik, Handelsmand, 1733— , Søn af Lærredskræmmer Thomas Carstensen B. (f. o. 1696 † 1754) og Marie Rebecca f. Sprich (f. o. 1703 † 1781), er døbt i Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn 9. Okt. 1733. Som Faderen lagde han sig efter Handelen og blev tidlig optaget som Kompagnon i Mad. Gustmeyers Vexelforretning og betydelige Tømmerhandel. 1758 overdrog Ad-

miralitets-Kommissariatet ham i Udlandet at indkjøbe Tømmer til Flaaden. 31. Dec. 1760 blev han General-Tobaksdirektør i Danmark og fik Monopol paa at indføre Tobak til Forhandling i Indlandet mod en Betaling af 100000 Rdl. aarlig, men han blev uenig med General-Toldkammeret om Betingelserne, hvorefter Tobakshandelen allerede i Marts 1761 underlagdes P. Borres Administration. 1764 erholdt han Privilegium paa den Douillhacske Hattefabrik. Paa sine mange Rejser udviklede han sit Talent for Handelen og hjembragte Tanken om, at Danmark saa vel som England og Frankrig maatte kunne berige sig ved Oprettelsen af et Slavehandels-Societet. Han udarbejdede Plan for et saadant, der gik ud paa at indkjøbe Slaver paa Guineakysten og paa dertil indrettede Skibe føre dem til dansk Vestindien for at ombytte dem med Raasukker, der skulde hjemføres og bearbejdes i et dertil oprettet Raffinaderi. Det lykkedes ham ikke alene at samle den fornødne Kapital (130 Aktier à 1000 Rdl.), men 18. Marts 1765 ogsaa at opnaa kgl. Oktroi for sit Slavehandels-Societet, som s. A. vandt betydeligt ved, at Regeringen afstod det alle sine Fæstninger og Loger paa Guineakysten, som det besatte med egne Embedsmænd. Knap 32 Aar gammel blev B. valgt til Hoveddirektør for dette kgl. oktr. guineiske Kompagni, der blev udvidet med 170 Aktier à 1000 Rdl., men imidlertid, skjønt hans Handelstalent anerkjendtes, Aar 1775 maatte erklære sig insolvent paa Grund af forskjellige Uheld. Selv havde B. Aaret før af Frygt for sine Kreditorer maattet forlade sit Fædreland, som han næppe gjensaa. 1762 havde han ægtet sit Søskendebarn Barbara Eleonora Gustmeyer. 1782 var han bosat i Wien. *G. L. Grove.*

Bargum, Ludolf Conrad Hannibal, 1802—66, Advokat og Politiker, født 28. Maj 1802 i Læk, Tønder Amt. Han studerede Lovkyndighed paa tyske Universiteter og bosatte sig 1829 i Kiel som Underretssagfører («Advokat») og Notarius. 1842 valgtes han til Deputeret i den holstenske Stænderforsamling, til hvis oppositionelle Flertal han sluttede sig. Under Oprøret var han Præsident for de slesvig-holstenske «Landsforsamlinger» 1848—50; men da han nogle Aar efter forsonede sig med den nye Tingenes Orden og i Rigsraadet søgte at virke for en retfærdig og varig Ordning af det danske Monarkis Forfatningsforhold, kom det til et ulægeligt Brud mellem ham og hans tidligere Venner, som arbejdede de tyske Stormagters Indblanding i Hænderne. 1862 udnævntes han

til Borgmester i Kiel. Ved Omvæltningen 1864 fjærnedes han og døde i Slesvig 5. Juli 1866.

Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. *A. D. Jørgensen.*

Barnekow, Christian, 1556—1612. C. B. til Birkholm blev født paa denne sin Fædrenegaard (det nuværende Løvenborg) i Sjælland 24. Jan. 1556 og blev opkaldt efter den da regerende Konge, Christian III. Kun lidt over 3 Aar gammel mistede han sin Fader, ndfr. nævnte Hans B., men Moderen sørgede med Omhu for hans Opdragelse, og i en Alder af 18 Aar drog han derpaa udenlands for at fuldende sin Uddannelse og se sig om i Verden. Moderens sidste Sygdom kaldte ham hjem 1581, men næste Aar drog han ud igjen, og først 1591 endte hans Rejser, der havde strakt sig gjennem 17 Aar og med en Bekostning af 80000 Kr. havde ført ham gjennem det halve Evropa og ind i Asien og Afrika. Medens han havde studeret 3 Aar i Jena og lige saa længe i Ingolstadt, havde hans Rejser gjennem Grækenland, Tyrkiet, Syrien, det hellige Land og Ægypten naturligvis haft en ganske anden Karakter og et andet Formaal; til Slutning havde han dvælet henved 2 Aar i Padua, og her skal det have været paatænkt at vælge ham til Universitetets Rektor, men syg maatte han forlade Italien og vende hjem.

Som en Mand paa 35 Aar stod han nu igjen i sit Fædreland, udrustet med rige Kundskaber og i Besiddelse af en sjælden Sprogfærdighed; det indvundne skulde han nu anvende i Livet. 1593 fik han Ansættelse som Hofjunker, fra 1595—1602 var han forlenet med Lundegaard, fra 1597—1602 tillige med Malmøhus og endelig fra 1602 til sin Død med Landskrone. Ved Siden heraf brugtes han meget i Sendelser til Udlandet: han var 1594 i Skotland, 1597 i England og Nederlandene, 1600 paa et Møde i Emden med engelske Afsendinger, 1603 i Polen og Brandenborg og 1606 med Christian IV i England. Men han, hvis rette Plads var i det stille Studerekammer og i Hoffets brogede Sale, skulde kaldes til Virksomhed paa et nyt Felt og derved, hvor lidet forberedt han end mødte til denne Gjerning, og hvor kortvarig den end blev, først egentlig vinde sit Navn i Historien. Da den danske Konge i Kalmarkrigens andet Aar om Aftenen 21. Febr. 1612 med en lille Styrke drog over Skjellinge Hede i Halland, stødte han uventet paa en overlegen svensk Hærafdeling under Hertug Johan af Østergøtland, der spærrede ham Vejen til Varberg. Kongen besluttede

at bane sig Vej gjennem Fjenden, og dette lykkedes ham ogsaa, men med betydeligt Tab. Blandt de faldne var C. B. Et hallandsk Sagn, som dog først fremtræder i Litteraturen i Midten af det 18. Aarhundrede, fortæller, at Christian IV mistede sin Hest, men at C. B. i det kritiske Øjeblik overlod ham sin med de Ord: «Jeg giver Kongen min Hest, Fjenden mit Liv og Gud min Sjæl!», hvorpaa Kongen undkom, medens hans højhjærtede Redningsmand blev hugget ned af de forfølgende Fjender. Mod dette Sagns Paalidelighed er der imidlertid rejst Tvivl, støttet paa de danske Kilders Tavshed og Christian IV's Adfærd over for den faldnes Enke. — Ved Frægnared vises endnu den Sten, hvor C. B. faldt, og her har Hallands Fornminnes-Forening for en Snes Aar siden ladet indhugge en Indskrift til Minde om ham.

C. B. var en rig Mand. I Sjælland ejede han foruden Birkholm ogsaa Tølløse, i Skaane fik han ved Giftermaal Vidskøfle, en Gade i Kjøbenhavn har Navn efter en Gaard, han besad der, og paa Rygen havde han Andel i Slægtens Arvelen Ralswik. 1598 ægtede han Margrethe Brahe († 1617), en Datter af Rigsraaden Henrik Brahe og Lene Thott. Hun fødte ham 7 Børn.

H. P. Resen, Ligprædiken over C. B. Nykjøbing Kathedralskoles Program 1870. Hist. Tidsskr. 4. R. III, 1 ff.

C. F. Bricka.

Barnekow, Christian, 1626—1666, Herre til Vidskøfle, Lillø, Ørtofte og Løberød, blev født 13. Dec. 1626 paa Vidskøfle af Forældrene Hans B. til Birkholm og Elsebe Bille. Kun 4 Aar gammel blev han forældreløs og blev derefter opdragen dels hos sin Slægt og dels i Sorø Skole, hvorefter han i en Del Aar rejste i Udlandet og studerede bl. a. ved Universitetet i Strasburg. 1650 blev han Hofjunker og Aaret efter Landkommissær i Skaane, men ved dette Lands Afstaaelse blev han, der havde alle sine Ejendomme liggende her, svensk Undersaat og lod sig introducere paa det svenske Ridderhus. 1662 udnævntes han til Vicepræsident i Gøta Hofret; men allerede 14. April 1666 døde han. 14. Sept. 1651 havde han ægtet Else Rammel, f. 12. Febr. 1633, der døde 8. Marts 1658 i Malmø, hvorefter han 5. Avg. 1660 i Kjøbenhavn giftede sig igjen med Birgitte Skeel, f. 23. Dec. 1638 † 7. Nov. 1699, der efter hans Død giftede sig med Grev Christoffer Parsberg og tredje Gang med Gehejmeraad Knud Thott. Fra hans Søn Kjeld Christoffer B. stamme de nulevende svenske Grever og Friherrer B.

Niels Sørensen, Ligprædiken over C. B. Anrep, Svenska Adelns Ättar-Taflor I.

Thiset.

Barnekow, Christian, f. 1837, Komponist. Han er Søn af Overavditør, Kammerjunker Adolph Gothard Joachim v. B. (f. 26. Avg. 1805) og Else Sophie f. Fenger, Datter af Konferensraad, Livlæge Christian F. Paa en Rejse til Syden, som foretoges af Hensyn til Adolph B.s svagelige Helbred, blev Christian B. født 28. Juli 1837 i St. Sauveur, Departementet Hautes-Pyrénées i Frankrig. Sit egentlige Fædreland Danmark saa han først i Marts 1839, efter at Faderen 10. Febr. 1839 var død i Hyères og begravet der. Hans første Musiklærer var N. Ravnkilde; den egentlige systematiske Undervisning i Musik fik han af Ed. Helsted. Efter at være bleven Student i 1856 syslede han udelukkende med Musikken og blev en dygtig Klaver- og Orgelspiller, medens han tillige uddannede de Kompositionsevner, som allerede i Drengeaarene havde vist sig hos ham. I 1861 blev hans første større Arbejde, en Klavertrio, Op. 1, i Fis-Mol — senere trykt — udført af ham selv, Schiørring og Rüdinger ved en af de Abonnementskoncerter, som en Del yngre Musikere: Barnekow, Emil Hartmann, J. Malling, Winding o. fl. foranstaltede i Hotel Phønix; derefter fulgte en Sextet for Klaver og Strygeinstrumenter (opført i Musikforeningen 1863) samt et Hæfte firhændige Klaverstykker, «Humoresker», Op. 3. Senere har han næsten udelukkende komponeret Sangmusik, saaledes: «Den ensomme», en Sangkreds, Op. 4, «Digte af Chr. Richardt», Op. 7, begge udførte i Musikforeningen, Kantate ved Holbergfesten paa Sorø Akademi 1884, «Fyra sånger af Topelius» for Damekor og Orkester, udførte i Koncertforeningen og Musikforeningen, og en Række Sanghæfter. Den simple, beskedne, inderlige Melodi var det, han særlig gjorde til sin Opgave, og her har han præsteret betydeligt i den i god Forstand «folkelige» og religiøse Retning. «Fædrelandshistoriske Sange», «Nye Melodier til gamle Folkeviser», «Sange fra Nordens Sagnhistorie», «Bibelske og kirkehistoriske Sange af Grundtvig» og en stor Samling af aandelige Sange ere Beviser herpaa. Det var derfor naturligt, at det Udvalg, som var nedsat for at udgive Melodítillægget til Roskilde Præstekonvents Salmebog (1878), henvendte sig til B. om musikkyndig Bistand, et Hverv, som han har røgtet med Smag og god Forstaaelse af Opgaven, hvis Vanskelighed navnlig laa i at vælge mellem den store Mængde Melodier, der i Aarenes Løb havde fundet Vej til de forskjellige Menigheder. At der allerede 1883 er udkommet et nyt Oplag, synes at tyde paa, at Arbejdet har været gjort med Omsigt. — Blandt den Række Musikværker, som ere udgivne af

«Samfundet til Udgivelse af dansk Musik», har han arrangeret Klaverudtog til Kunzens «Gyrithe», Joh. Hartmanns «Balders Død» og «Fiskerne» m. fl., ligesom han ogsaa som ledende Formand fra Selskabets Stiftelse 1872 har haft en betydelig Del i Udvalget, Bearbejdelsen og den klavermæssige Sats i mange af de andre Værker, Samfundet har udgivet, og man sporer derfor i disse stadig hans klare Overblik, kunstneriske Intelligens og fine Klangsans. Af Musikforeningens Administration har han været Medlem siden 1880. — I 1862 ægtede han Laura Edeline Johanne With, Datter af Stænderdeputeret, Justitsraad, Herredsfoged Jesper Peter W.

V. Møller, Danske Kunstner-Portræter (1884). H. W. Schytte, Musiklex.

S. A. E. Hagen.

Barnekow, Hans, o. 1500—59, Rigsraad, Herre til Ralswik og Grevskabet Streu paa Rygen, Ellinge og Egede paa Sjælland. Hans Fader, Morten B., af pommersk Slægt, var forlenet med Roskilde Stifts Ejendomme paa Rygen, der som Arveforlening gik over paa Sønnerne, særlig H. B. Igjennem denne Forlening stod Slægten i nær Forbindelse med Danmark; hos den opholdt Johan Friis sig, da han under Grevens Fejde flygtede bort fra Danmark. H. B. havde faaet en lærd Opdragelse; han studerede 1529 i Wittenberg og kaldes ved sin Død «nobilis et doctus». Efter Faderens Død opkom Stridigheder med Hertugerne af Pommern angaaende det rygenske Gods; H. B. maatte forhandle med dem 1543, og ved denne Lejlighed har Christian III lært ham at kjende som en dygtig Diplomat. Kongen benyttede ham fra nu af hyppig som Sendebud, særlig til de protestantiske Fyrster i Tyskland, og det var ham, som 1547 blev afsendt med 40000 Guldgylden til deres Understøttelse. Da imidlertid Carl V allerede havde slaaet og fanget dem, kom han tilbage med Pengene uden at have kompromitteret Kongen. Han hørte til den Kreds af Tyskere, som Christian III førte ind i Landet, og som alle lovede «at bygge og bo i Riget og tage sig en indfødt Hustru af dansk Adel». H. B. giftede sig med Mette Oxe til Tølløse, Peder Oxes Søster, som bragte ham store Rigdomme. Han blev selv en af Danmarks rigeste Adelsmænd. 1547 kjøbte han af Kongen Ellinge (nu Løvenborg), som han kaldte Birkholm, og han byggede her den prægtige Hovedbygning, som endnu staar. Af Bent Bille kjøbte han Hovedgaarden Egede og en Mængde Gaarde rundt om i Landet. Han sad som Lensmand paa Roskildegaard 1552—57, paa Bosjø i Skaane

1553—59, paa Østrup 1548—59, og han var en af de faa tyske Adelsmænd, som under Christian III fik Sæde i Rigets Raad. Han synes ogsaa at have fortjent denne Værdighed som Paaskjønnelse af sin Dygtighed baade som Lensmand og som Statsmand. H. B. døde i Begyndelsen af 1559 og blev begravet i St. Knuds Kirke i Odense, hvor en stor pragtfuld Ligsten dækkede hans Grav, indtil den i Midten af 18. Aarhundrede blev ødelagt. Hans Hustru overlevede ham indtil 1582.

Danske Herregaarde III: Løvenborg. *Mollerup.*

Barner, Helmuth Gotthardt, 1714—75, Officer og Godsejer. Han blev født i Meklenborg 14. Juli 1714 og var en Søn af Hans Gottfried B. til Nütteln og Dorothea Margrethe (eller Elisabeth) v. Lützow. Han gik i dansk Krigstjeneste og avancerede i den fredelige Periode, hvori hans Liv faldt, til Generalmajor 1770. Mest bekjendt er han som Godsejer — han ejede Alkestrup, Egemark og Vedbygaard paa Sjælland — og som den, der blev Stamfader til Slægten Barner i Danmark, i det samtlige hans agnatiske Efterkommere lode sig naturalisere som dansk Adel 3. Juli 1872. Han døde paa Alkestrup 20. Marts 1775 og var gift 1. (8. Sept. 1758) med Louise Christiane Magdalene Charlotte Adeler (f. 27. Maj 1731 † 27. Maj 1759), en Datter af Gehejmeraad Frederik A. og Anna Beate f. Rosenkrantz, og 2. (28. Okt. 1760) med Henriette Margrethe Lente-Adeler (f. 8. Sept. 1731), en Datter af Gehejmeraad Theodor L.-A. og Leopoldine Cathrine f. Rosenkrantz. Hun døde 3. Okt. 1786 og blev Stammoder til de tre endnu levende Linjer af Slægten Barner.

K. v. Barner, Familienbuch der von Barner. *P. F. Rist.*

Barner, Joachim Hartvig Johan, 1699—1768, Amtmand. Han var Søn af Oberst og Overadjudant i brunsvig-wolfenbüttelsk Tjeneste Rudolph August B. og blev født i Meklenborg 25. Marts 1699. I Aaret 1726 blev han Kapitajnlieutenant i dansk Tjeneste, 1730 Kapitajn ved det sjællandske Regiment, 1731 Kapitajn ved Garden til Fods og 1733 virkelig Kapitajn ved samme, 1739 Oberstlieutenant ved det laalandske hvervede Infanteriregiment og fik s. A. Karakter af Oberst. 1746 blev han Stiftamtmand over Christianssands Stift og Amtmand over Nedenæs Amt, 1751 Amtmand over Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter, 1759 Ridder af Danebrog. I Maj 1768 blev han udnævnt til Gehejmeraad, i Okt. s. A. afskediget efter Ansøgning; han døde 17. Dec. s. A.

Ved Testamente af 1767 erigerede han Godset Vedbygaard til et Majoratgods under Navnet Barnersborg. Hans første Hustru, Mette Amalie f. Rosenkrantz, med hvem han blev gift 1740, var Kammerfrøken hos Dronning Sophie Magdalene; hun var født 1707, fik 1750 Ordenen de la fidélité og døde paa Vedbygaard 1755. To Aar efter hendes Død ægtede B. Elisabeth Tugendreich v. Grambow, f. 1732 † 1777.

K. v. Barner, Familienbuch der von Barner. Adresseavisen 1768, Nr. 139 og 170.

P. Brock.

Barner, Konrad, f. 1836, Overtoldinspektør. Han er født 26. Okt. 1836, Søn af Hofjægermester Leopold Otto Theodor B. til Eskildstrup og Julie Aurelia f. Munck. Efter 1856 at være bleven Student fra Herlufsholms Skole tog han 1862 statsvidenskabelig Examen og fik Aaret efter Ansættelse i Generaldirektoratet for Skattevæsenet, hvor han var Assistent, da han 1875 udnævntes til Overtoldinspektør i Kjøbenhavn; 1866 var han bleven Kammerjunker og fik 1877 Kammerherrenøglen. Foruden at have gjort sig bemærket som dygtig Embedsmand er han i Litteraturen optraadt med et omfangsrigt Arbejde, 1. Del af «Familien Rosenkrantz' Historie» (1874), hvis Fortsættelse hans Embedspligter nødsagede ham til at overlade til andre. — B. ægtede 1863 Nanna Elisabeth Iselin Fabritius-Tengnagel, f. 1836 † 1883, Datter af Major Matthias Leth F.-T. og Besidderinde af det Rosenfeldske Fideikommis.

Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm I, 253 f. II, 239.

G. L. Wad.

Barner, Magnus Frederik, 1720—1815, Officer. Er Søn af den meklenborgske Adelsmand Christoph Magnus B. til Cressin. Kom i en Alder af nogle og tyve Aar til Danmark og fik Ansættelse som Premierlieutenant i Livgarden til Fods, hvor han, efter 1756 at være udnævnt til Kapitajn, blev Kompagnichef 1762 og Major 1765. 1767 blev han Oberstlieutenant ved sjællandske Infanteriregiment, men overgik i Slutningen af Aaret til danske Livregiment, som han efter Regimentschefens Død 1770 midlertidig kommanderede. Hans Embedsførelse synes ikke at have været den bedste, i alle Fald kom han paa Kant med Struensees Parti, og efter først at være tildelt en Irettesættelse for Forsømmelighed blev han ved Kabinetsordre af 17. Maj 1771 forsat til nordenfjældske Regiment i Norge med skarpt Paalæg om inden sin Afrejse at aflevere Regimentskassen i rigtig Stand til Oberstlieutenant Hessel-

berg, der under Oberst Falkenskjold overtog hans Kommando. Efter Katastrofen 17. Jan. 1772 blev Hesselberg imidlertid sat paa Bremerholm, og de nye Magthavere kaldte B. tilbage og ansatte ham paa ny som Kommandør for Livregimentet, hvis nominelle Chef var Sames. 1774 faar B. Oberst Karakter, men han føler sig misfornøjet med at staa som næstkommanderende og indgiver s. A. sin Ansøgning om Afsked. Ansøgningen bevilges dog ikke, fordi man, som det hedder, ikke kan se, af hvilken Kasse hans Pension skal tages, og man søgte at stille ham til Freds med Løfte om Befordring. Denne udeblev dog noget, da man heller ikke kunde se, af hvilken Kasse Regimentschefsgagen skulde tages, og B. ytrede gjentagne Gange sin Utaalmodighed, men endelig 1777 imødekom man hans længe nærede Ønske og gjorde ham til Chef for Livregimentet. Aaret forud var han bleven naturaliseret som dansk Adelsmand, 1780 blev han udnævnt til Generalmajor. 1787 fik han Afsked paa Grund af Svagelighed og tilbragte Resten af sin Tid mest i Slesvig, hvor han, 95 Aar gammel, døde ugift 31. Maj 1815. *S. A. Sørensen.*

Barner, Regitze Vilhelmine Louise Augusta, f. 1834, Filanthrop. Frøken R. B., Datter af Kammerjunker, Amtsforvalter i Kjøge Conrad Vilhelm B. og Jacobine f. Castenschiold, er født i Kjøbenhavn 28. Febr. 1834. Efter en mere privat filanthropisk Virksomhed indtraadte hun i 1860 i det kjøbenhavnske Fængselsselskab som virkende Dame og valgtes et Par Aar efter til Direktrice deri. Da der blev Tale om at oprette en Diakonissestiftelse i Kjøbenhavn, opfordrede vor nuværende Dronning hende til at indtræde i Komitéen, som skulde virke for denne Sag, og da Stiftelsen kom i Stand, var hun i dens Bestyrelse fra 1863—84, da hun af Mangel paa Tid maatte udtræde; af samme Grund havde hun Aaret i Forvejen maattet opgive sit Sæde i Fængselsselskabets Bestyrelse; men den Erfaring, hun her havde faaet, bragte hende paa den Tanke at grundlægge «Lindevangshjemmet», der indviedes i 1877 og stadig er i betydelig Fremgang. I 1880 stiftede hun «Foreningen til Værn for enlig stillede Kvinder», der nu foruden Hovedforeningen tæller 56 Filialer rundt om i danske Kjøbstæder og paa Landet. I flere end de ovennævnte Øjemed har Frk. B. virket med stor personlig Opofrelse og utrættet Energi, blandt andet ved talrige Foredrag rundt i Landet, og for at kunne gjennemføre sine Planer har hun renonceret paa sin Bolig som Stiftsdame i

Vallø. — Paa Foranledning af Enkedronning Caroline Amalie har hun bl. a. samlet og anonymt udgivet: «Nogle Meddelelser om Diakonissegjerningen i ældre og nyere Tid» (1862). Desuden har hun under forskjellige Mærker skrevet Fortællinger og Digte til «Aftenlæsning». *Nic. Bøgh.*

Barnewitz, Frederik, 1622—53, til Rubjærggaard, Søn af ndfr. nævnte Joachim B. og født 17. Juli 1622. Han studerede først i Sorø, hvor han 1641 lod trykke to Disputatser, af hvilke den ene, om Nytten af Fæstninger, ikke er uden Interesse, senere i Leiden og berejste derefter en stor Del af Evropa fra 1642 til 1646. 1650 blev han Lensmand paa Aalholm og Nykjøbing, fik 1651 overdraget Inspektionen over Kjøbstæderne paa Laaland og Falster og blev 1653 Landkommissær i Laaland. 22. Sept. s. A. døde han. Han ejede adskillige Godser saa vel i Danmark som i Meklenborg og var en af Datidens rigeste danske Adelsmænd; af Hvede- og Ærteavlen paa Laaland skal han have haft Fortjenester. Gift med Ide Jørgensdatter Grubbe († 1702).

L. J. Hindsholm, Ligprædiken over F. B., 1655. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 66. Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 64. *J. A. Fridericia.*

Barnewitz, Joachim, 1563—1626, til Gross-Zieten, Niendorf og Rubjærggaard, stammede fra en gammel brandenborgsk og meklenborgsk Slægt. Hans Forældre vare Jacob v. B. til Gross-Zieten og Anne v. Huenicken. Allerede i sit 10. Aar kom han som Edelknabe til Hertug Hans af Slesvig og Holstens Hof og blev senere «Kammertjener» hos denne Hertug, efter hvis Død han traadte i Kong Frederik II's Tjeneste som Hofjunker. 1594 blev han Kammerjunker og senere Hofmester hos Enkedronning Sophie, der sluttelig forlenede ham med det til hendes Livgeding hørende Nykjøbing Slot. 1620 ægtede han en meklenborgsk Jomfru, Ollegaard Hartvigsdatter Pentz, der skjænkede ham den ovenfor nævnte Søn, Frederik B. Han døde 22. Marts 1626 og blev begraven i Nykjøbing; Enken ægtede senere meklenborgsk Gehejmeraad Hartvig Passow.

Nic. Wismar, Ligprædiken over J. B. Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 64.
Thiset.

v. Barstorff, Philip Joachim, —1677, til Froskegaard og Lystager, Søn af den meklenborgske Adelsmand Caspar v. B. og Sophie Hedevig v. Blixen, Hofmesterinde hos Christian IV's Døtre med Kirstine Munk. Efter at have rejst udenlands med kongelig

Understøttelse blev han 1642 Kammerjunker hos Christian IV og fulgte 1643 Grev Valdemar Christian som Staldmester paa hans Rejse til Rusland. Ogsaa ved Frederik III's Hof var han Kammerjunker; vistnok nærmest paa Dronning Sophie Amalies Ønske blev han 1652 naturaliseret som dansk Adelsmand, skjønt der i Rigsraadet gjorde sig stærke Betænkeligheder gjældende derimod. 1654—61 var han Lensmand paa Aalholm. Han døde 1677. Gift 1. 1654 med Else Christiansdatter Bülow († 1656), 2. med Bente Clausdatter Urne.

Kirkehist. Saml. II, 202. Bruun, Gunde Rosenkrantz S. 76. Danmarks Adels Aarbog 1885, S. 68. *J. A. Fridericia.*

Barth, Christian Frederik, 1787—1861, Obovirtuos og Komponist. I de forskjellige Lexika nævnes han fejlagtig som født 1781: han er født i Kjøbenhavn 24. Febr. 1787. Under Faderens, ndfr. nævnte Chr. Sam. B.s, omhyggelige Vejledning erhvervede han sig sammes ejendommelig skjønne Tone og Spillemaade og blev snart saa dygtig, at han allerede 4. Nov. 1802, uagtet sin Ungdom og sit barnlige Udseende, fik Ansættelse i Kapellet. Offentlig var han endnu tidligere optraadt, nemlig paa en Koncert i Theatret, der skulde have været afholdt 3. April 1801, men paa Grund af Slaget 2. April først fandt Sted 26. s. M. 1804 fik han Permission paa et Aar for yderligere at perfektionere sig og en Rejseunderstøttelse af den kgl. Kasse, «da han er et talentfuldt Subjekt». I Berlin spillede han med meget Bifald to Obokoncerter, komponerede af hans ndfr. nævnte Broder Philip, og blev næste Aar efter sin Hjemkomst udnævnt til første Oboist i Kapellet. Senere gjorde han hyppige Koncertrejser, saa vel her i Provinserne som i Sverige, Tyskland og Holland, og alle Vegne beundrede man hans henrivende Tone, mesterlige Foredrag og store Færdighed; men foruden disse Virtuosegenskaber var han tillige en dygtig Komponist, især for sit Instrument. I Trykken er udkommet — næsten alle i Tyskland — Koncert i B-Dur (i Form af en Syngescene), Koncert Nr. 4 i C-Dur og «Rondeau suisse», alle for Obo med Orkester, Divertissement for Obo med Strygekvartet, Sonate for Obo med Piano, en Ouverture for Orkester i E-Dur, Symfoni i Es-Dur for Blæseinstrumenter o. fl. 4 Studier af ham for Obo solo findes trykte (dog uden Angivelse af hans Navn) i Wieprechts nye Oboskole. Efter at have uddannet flere dygtige Elever, hvoriblandt nuværende Kapelmusikus Chr. Schiemann, gik han af med Pension

fra 1. April 1841 og tilbragte sine sidste Aar i Middelfart, hvor han levede som en Særling, ugift og i trange Kaar. Her døde han 17. Juli 1861, glemt af Verden, ikke en Gang erindret af den officielle Statstidende.

H. W. Schytte, Musiklex. Musikforen. Festskr. «Kapel-Protokollerne» i det kgl. Theaters Arkiv.

S. A. E. Hagen.

Barth, Christian Samuel, 1735—1809, Obovirtuos. Født 1735 i Glauchau i Sachsen fik han sin første musikalske Undervisning i Thomasskolen i Leipzig, hvor Joh. Seb. Bach den Gang var Lærer. Efter først at have været ansat i Hoforkestrene i Rudolstadt, Weimar og Hannover blev han, der den Gang var berømt som en af de største Virtuoser paa Obo, 1772 ansat i Kapellet i Kassel, hvor Gerber, som hørte ham der i 1785, med Henrykkelse taler om hans «himmelsk skjønne Tone». Ved Omordningen af Kapellet i Kjøbenhavn under Naumann blev han kaldet her til i Jan. 1786 og ansat som første Oboist. I 1793 nævnes han som Kammermusikus, afgik 1. April 1797 med Pension og døde i Kjøbenhavn 8. Juli 1809. Hans Hustru var Anna Marie Wilhelmine f. Bisdorff. — Hans Søn *Frederik Philip Carl August B.,* f. i Kassel 1775, Elev af Faderen, var ogsaa en udmærket Obospiller; optraadte, kun 14 Aar gammel, i 1789 som Solist ved en Koncert paa det kgl. Theater og blev ansat i Kapellet 1793, men døde allerede i sit 30. Aar, 22. Dec. 1804, efter en længere smertefuld Sygdom, efterladende sig en Enke, Anne Cathrine f. Meyer, og 2 Børn (hvoraf en Søn er ndfr. nævnte Oberst Søren Christian B.). Han og Faderen dirigerede i Aarene 1794—97 Koncerter i «det holstenske dramatiske Selskab», og der blev opført forskjellige Kompositioner af Philip B. (Koncerter for Obo, Fløjte og Valdhorn). I Trykken er kun udkommet en Koncert for Fløjte i E-Mol og et Par Sanghæfter.

E. L. Gerber, Lex. d. Tonkünstler. H. W. Schytte, Musiklex. Musikforen. Festskrift. — Saa vel i de nyeste tyske Musiklexika som i Fétis, Biogr. univ. findes en fejlagtig Sammenblanding af Chr. Sam. B. og hans Sønner, Philip og Christian.

S. A. E. Hagen.

Barth, Søren Christian, f. 1803, Officer. Søren B. er født i Kongens Lyngby 1. Sept. 1803. Faderen var ovfr. nævnte Kapelmusikus Fred. Philip Carl August B. 31. Jan. 1822 lod B. sig hverve som Korporal ved det sjællandske Lansenerregiment, men allerede Aaret efter permitteredes han til Kjøbenhavn for at tage

Adgangsexamen til Landkadetakademiets ældste Klasse. I 1826 bestod han Officersexamen og udnævntes s. A. til Sekondlieutenant. Som saadan gjorde han Tjeneste ved Kongens Regiments Jægerkompagni og ved det sjællandske Lansenerregiment, men ved Hærens Omordning i 1842 kom han som Adjudant og titulær Ritmester til 1. Kavalleribrigade. Med denne rykkede han i 1848 under General Wedell-Wedellsborg i Felten og deltog baade i Kampen ved Bov og i Slaget ved Slesvig. Senere ansattes han som Kommandør for Ordonnanskorpset og Kommandant i Hovedkvarteret, og da han i Avg. s. A. blev Ritmester af 1. Klasse, erholdt han Kommandoen over 6. Dragonregiments 2. Eskadron. Under Felttoget 1849 var denne tildelt det Ryeske Korps, og B. var saaledes med ved Kolding 23. April, men navnlig i Kavallerifægtningen ved Aarhus 31. Maj. I det følgende Aar udmærkede han sig ligeledes i Slaget ved Isted. Efter Slaget afgaves han til Oberst Schepelern for at rykke frem mod Frederiksstad, i hvis Nærhed Eskadronen laa under denne Bys Forsvar. I 1852 forlagdes Eskadronen til Wandsbeck, hvilken Kommune B. formaaede til at bygge en Kaserne uden nogen Udgift for Staten. I 1862 forflyttedes B. til Itzehoe som Chef for 6. Regiments 3. Eskadron, men kom endnu s. A. til Kjøbenhavn, i det han var stillet til Disposition for Artilleriet, som havde antaget hans Forslag til en ny Sadelkonstruktion (se «Milit. Repertorium» 2. Række IV samt V), medens derimod Rytteriet, som formentlig følte sig ilde berørt ved Ritmesterens Kritik over Udrustningen ved dette Vaaben, ikke skjænkede hans nye Sadel eller hans Forslag til en forandret Optømning og Bepakning nogen Opmærksomhed, saa at Systemet kun blev indført ved Garden til Hest. I Udlandet derimod fandt den Barthske Sadel udelt Anerkjendelse, og han dekoreredes i den Anledning med flere Ordener. Kort før Udbruddet af Krigen i 1864 sendtes B., som var bleven forfremmet til Major, til Hertugdømmerne for at opkjøbe Vogne og Seletøjer til Hæren, hvornæst han udnævntes til Oberstlieutenant og fik Overtilsynet med dens Hestedepoter. Ved sin Afsked i Dec. 1864 tillagdes ham Oberssts Karakter. — B. indgik i 1833 Ægteskab med Sigbrit Jensine Stadel Clausen († 1880), Datter af Sognepræst, Dr. theol. Johannes C.

Erslew, Forf. Lex. Nationaltid. Nr. 3103. *P. N. Nieuwenhuis.*

Barth, Wilhelm Herman, f. 1813, Musiktheoretiker. B. er født i Kjøbenhavn 27. April 1813, Søn af Tømrer Friderich Wilhelm

B. (f. i Berlin 1787) og Eleonora Elisabeth f. Schultz. I sine yngre Aar dyrkede han flere Instrumenter, men kastede sig derpaa over Musiktheorien og udgav 1868 «Læren om den enkelte Kontrapunkt», 1869 «Harmonilære», 1870 «100 Exempler til Udarbejdelse» og 1884 «Modulationslære». Af Kompositioner har han udgivet 10 Fughetter for Orgel (1858) og 4 fugerede Postludier (1865); to Koncertouverturer for Orkester, opf. 1860 og 1861, og en Lovsang for Solo, Kor og Orkester, opf. 1867, ere endnu Manuskript. 1851 blev han ansat som Kantor ved Garnisonskirken, 1852 som Organist ved reformert Kirke, 1859 som Organist ved St. Petri Kirke og 1878 i sit nuværende Embede som Klokker ved St. Jacobs Kirken, alle i Kjøbenhavn. 1834 ægtede han Caroline Amalie Marquard, Datter af Forvalter Johan Hendrik M.

Søndagsposten Nr. 1056. H. W. Schytte, Musiklex. *S. A. E. Hagen.*

Barthold, Martin, (Morten Bertelsen), 1617—93, Officer, skrev sig til Golcken i Meklenborg. Der vides ikke noget om hans Ungdom, men han er rimeligvis tidlig kommet i dansk Krigstjeneste. 1656 blev han gift med Cathrine v. Andersen (f. 1626), en Datter af Adelsmanden Claus v. A. og Cathrine v. Kahlen; med hende fik han Ulfsund i Ribe Amt. Fra 1673 var han Amtmand og Kommandant paa Bornholm, indtil Krigen med Sverige lagde Beslag paa ham og lod ham vinde sig et Navn. Han blev 1675 Chef for 2. sjællandske nationale Infanteriregiment, som 1676 blev indskibet paa Niels Juels Flaade og ført til Gulland. I en Haandevending indtog han Øen og Fæstningen Visborg i Slutningen af April og vidste i Løbet af Krigen som Chef for den strax oprettede visbyske Bataillon at holde Øen imod Svenskernes gjentagne Angreb. Ved et glimrende Forsvar 30. Maj 1679 gjorde han til sidst Ende paa Svenskernes energiske Forsøg. Kort efter fik han Ordre til at rasere Slottet og Fæstningen og begive sig til Hæren i Holsten. Efter Freden trak han sig tilbage fra Krigstjenesten og døde 1693 paa sin Gaard Bækmark i Ribe Stift, som han havde kjøbt 1682. Hans Enke døde i Aaret 1700. De ligge begge begravede i Nes Kirke ved Gaarden Ulfsund. *P. F. Rist.*

Bartholdy, Conrad Johan, f. 1853, Komponist. Johan B. er født 12. Marts 1853 paa Frijsenborg, hvor hans Fader, Georg Christian B. (f. 1807 † 1882), var Apotheker; hans Moder er Hedvig Margrethe f. Jürgensen. Efter at han 1872 var bleven Student,

hørte han Forelæsninger over Statsvidenskab og lagde sig samtidig under Gebauers og Neuperts Vejledning efter Musikken; fra 1876 har han udelukkende beskjæftiget sig med denne, dels som Lærer og Sangforeningsdirigent og dels som Komponist. En lystig Operette «Svinedrengen» blev opført paa Dagmartheatret 1886 og gjorde megen Lykke; en romantisk Opera «Loreley», hvortil han selv har skrevet baade Text og Musik, er opført i Okt. 1887 paa det kgl. Theater og vandt fortjent Bifald. Han har udgivet et Par Hæfter Klaverstykker og en halv Snes Sanghæfter, hvoriblandt: «Salomons Sange», «Vagabundus», Bassolo med Orkester, opført 1880 i Koncertforeningen, og et Udtog af «Svinedrengen». I Manuskript foreligge en Koncertouverture for Orkester, opført i Tivoli 1877, og et Korstykke, «Græshopperne», for Mandsstemmer med Orgel og Orkester, opført 1884 i St. Mathæus-Kirken, ved hvilken han i Dec. 1883 var bleven ansat som Kantor. 1884 gjorde han en Studierejse til Frankrig og England, og 1886 rejste han for det Anckerske Legat til Wien og Berlin. Sin Hustru, Octavia Tørsleff, Datter af Førstelærer T. i Assens, ægtede han i 1879.

H. W. Schytte, Musiklex. *S. A. E. Hagen.*

Bartholin, Ahasverus, —1683—, Forfatter af en rimet Avis, er Søn af Præst i Højby i Ods Herred Eskild Bertelsen og Mette Bie. Han blev Student 1673. Fra Nov. 1683 til Juni 1691 udgav han med kongelig Understøttelse en Fortsættelse af Bordings og Als' rimede Maanedsavis: «Mercurius eller visseste Relationer om hvis paa adskillige Orter passeret er» — et elendigt Værk uden Spor af poetisk eller sproglig Evne. «Den danske Mercurius faldt i Skarnet og forsvandt.» Efter Privilegium af 15. Sept. 1685 har han 1688 udgivet Alterbogen, hvad der bragte ham i Fejde med Bogtrykkerne, hvem han vilde formene at trykke Evangelietexterne og Bønnerne. Endelig har han samlet Folkesagn til Peder Syv. For Gjæld rømte han 1691 til Skaane, hvor han en Tid under haandgribelige Kjævlerier med Ejeren Lave Beck var Deltager i Driften af Andrarum Alunværk. Han giftede sig i Malmø, hvor han endnu levede 1706.

Stolpe, Dagspressen i Danmark II. *P. Stolpe.*

Bartholin, Albert, 1620—63, Rektor og Litterærhistoriker, var født i Kjøbenhavn, Søn af den ndfr. nævnte Professor Caspar B. († 1629). Blev 1640 Student fra Herlufsholm og rejste siden udenlands. 1643 var han i Wittenberg, hvor han imidlertid, vel

nærmest som Følge af Trediveaarskrigen, fandt Forholdene næsten opløste og den sædelige Tilstand blandt Studenterne højst fordærvet. Som dansk var han udsat for forskjellige Krænkelser. Imidlertid udgav han her en theologisk Afhandling. Efter Hjemkomsten tog han 1645 Magistergraden i Kjøbenhavn og blev s. A. Professor designatus og Rektor ved Frederiksborg Skole. Men Christian IV var ikke tilfreds med ham. 1646 skrev Kongen: «Hillerøds Skolepersoner blive alle fordærvede (formodentlig ved den jævnlige Berøring med Hofpersonalet), uden at der skaffes Raad i Tide»; og 1647 skrev samme fra Frederiksborg til Kansleren: «Vorherre give, at Rektoren, som er her, snart kunde komme paa en højere Plads, end han er, thi for denne Skole at tjene er han meget for højlærd». Imidlertid tog dog Discipeltallet betydelig til i hans Tid, og Th. Kingo fandt i ham baade en dygtig Lærer og en faderlig Velynder. Men da B.s Bryst var svagt, maatte han 1656 have en Medhjælper i Rektorembedet, og 1660 nødte Sygdommen ham til at søge sin Afsked. Sin sidste Tid tilbragte han i sin Broders, Dr. Thomas B.s, Hus. Døde 17. Maj 1663. I Manuskript efterlod han et kortfattet dansk Forfatterlexikon («De scriptis Danorum»), der 1666 blev udgivet af hans ovennævnte Broder. A. B. var en stor Bogven og efterlod sig en ypperlig Bogsamling, over hvilken haves en trykt Katalog. — Var gift med Karen, Datter af Bartholomæus Haagensen, Handelsmand i Kjøbenhavn. Hun døde Aaret før Manden.

Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 67. Chr. IV's egenh. Breve 1645—48 S. 142. 337. Heiberg, Th. Kingo S. 7. Leth og Wad, Dimitt. fra Herlufsholm I, 38.

H. F. Rørdam.

Bartholin, Bertel, 1614—90, Professor. Han var født i Kjøbenhavn 21. Sept. 1614, Søn af nedennævnte Professor Caspar B. († 1629); i sit 14. Aar blev han Student og dyrkede nu i 5 Aar ved Universitetet de forskjellige filosofiske Videnskaber, indtil han blev optagen i den berømte Dannelsesanstalt paa Rosenholm hos sin Faders Ven, Holger Rosenkrantz, hvis Omgang og Paavirkning han nød i 3 Aar, inden han efter Tidens Skik tiltraadte den lange Studierejse i Udlandet, der skulde afslutte hans Uddannelse. I 3 Aar studerede han i Leiden, besøgte derefter Frankrig og Italien, hvor han fik Adgang til de bedste Bibliotheker og anvendte megen Tid paa Kollation af klassiske Forfattere, ligesom Studiet af Oldtiden i det hele fængslede ham, uden at han dog derfor forsømte Retsvidenskaben, som han en Tid endog mente at burde hellige

sin største Opmærksomhed, hvori han dog hindredes ved Ole Worms Advarsel. Over Paris og Amsterdam vendte han tilbage til Danmark 1645 og udnævntes s. A. til Professor eloqventiæ ved Universitetet; 1647 fik han Magistergraden og ægtede 20. Juni s. A. Sille Marie Glob, f. 21. Febr. 1630 i Kjøge, hvor hendes Fader, Mag. Christen G., var Præst; hendes Moder var Søster til den rige Kjøbmand Johan Braem. Hun døde i Barselseng 21. Jan. 1675. — Kong Frederik III gav B. Opsyn med det kgl. Kunstkammer med Titel af Antiqvarius regius. Han døde 29. Jan. 1690 som Senior ved Universitetet efter at have ført et langt og lykkeligt Liv, hvortil meget bidrog den sjældne Sindsligevægt, med hvilken han forstod at tage Livets forskjellige Tilskikkelser.

Personalhist. Tidsskr. IV, 62. Universitetsprogrammer over B. og hans Hustru.

G. L. Wad.

— Som Professor eloqventiæ (i *latinsk Filologi*) traadte Bertel Bartholin aldeles i Skygge for sin Kollega Ole Borch og har kun leveret faa og ubetydelige Skrifter. Mest omtalt er hans «Commentarius de pænula» (1655; 2. forøgede Udg. 1670), som paa o. 100 Sider vidt og bredt skildrer dette antike Klædningsstykkes (en Rejse- og Regnkappes) Form, Stof, Farve, Anvendelse af forskjellige Personer osv.; den Slags Afhandlinger kan Holberg have tænkt paa, da han skrev sin Bemærkning om den «velstuderede» Person, der «disputeret har om romersk Sko og Hat». 1645 skrev han en lille og tarvelig «Exercitatio philologica de Latini sermonis puritate»; han opstiller her (nærmest vistnok efter Gerard Joh. Voss) 4 forskjellige Perioder i Sproget og Litteraturen, nævner Forfatterne i de enkelte Perioder, fastsætter en Række Skribenter fra Guld- og Sølvalderen som Normer for den rene Latinitet og anfører til sidst en Række Ord og Talemaader som Prøver paa, hvad der ikke er rent Latin. En Del Sætninger fra dette Skrift gjentages atter i to ubetydelige Afhandlinger, som forsvaredes for Magistergraden af forskjellige Kandidater under hans Præsidium; den ene af dem behandler et paa de Tider yndet Thema, Nytten af Filologiens Studium for alle andre Studier. *M. Cl. Gertz.*

Bartholin, Caspar, 1585—1629, Theolog og Læge. Han blev født 12. Febr. 1585 i Malmø, hvor Faderen, Bertel Jespersen, var Præst. Hans Moder, Anne, var Datter af Rasm. Tinkelsen, Provst over Vemmehøj Herred i Skaane. Allerede da han var 3 Aar gammel, kom han i sin Fødebys Latinskole, hvor han snart gjorde

sig bemærket ved sit hurtige Nemme, og i sit 14. Aar var han saa dygtig i Latin og Græsk, at han skrev hele Afhandlinger i disse Sprog, ofte endog i bunden Stil. Men da denne tidlige Aandsmodenhed trykkede hans legemlige Udvikling, bestemte hans Forældre sig til at lade ham forblive endnu nogle Aar i Skolen, og først 1602 i sit 18. Aar indskreves han ved Kjøbenhavns Universitet. Aaret efter tiltraadte han allerede sin første Udenlandsrejse. Efter nogle Ugers Ophold i Rostock drog han til Wittenberg, hvor han studerede Filosofi og Theologi i 3 Aar. 1604 var han Respondens ved Professor J. Martinis Disputats «de primis rerum principiis», og 1605 tog han Magistergraden («Disp. de Natura»). Til sit Underhold havde han hjemme fra kun 60 Dlr. aarlig i halvfjerde Aar af Lunds Domkapitel, og hvad der i øvrigt medgik til hans Ophold, maatte han selv erhverve sig. Han fik af det filosofiske Fakultet i Wittenberg Tilladelse til at holde filosofiske Øvelser og Forelæsninger, men da han samtidig hermed fortsatte sine theologiske Studier, især under den bekjendte Professor L. Hutter, nødtes han ofte til at gjøre Nat til Dag for at vinde Tid, og da han tillige indskrænkede sin Kost til det allertarveligste, led hans Helbred allerede den Gang et Knæk, som han aldrig forvandt. At han dog ikke fuldstændig bukkede under, har vistnok sin Forklaring deri, at han af og til nødtes til at afbryde sine Studier og færdes i fri Luft, i det han foretog største Delen af sine mange Rejser til Fods. Da han havde samlet tilstrækkelige Rejsepenge, drog han 1606 over Halle, Jena og Marburg til Hernborn og senere over Køln og Løwen til Antwerpen. Paa den sidste Del af Rejsen blev han fangen af Krigsfolk, der ansaa ham for Spejder, men han undslap over Flandern til Frankrig. Efter en kort Udflugt til England tog han Ophold i Leiden, hvor han dog ikke lod sig indskrive ved Universitetet. Her begyndte han første Gang at sysle med Medicinen uden dog endnu at opgive Theologien. Han aflagde derefter et kort Besøg i Hjemmet og drog derpaa atter til sine Venner i Wittenberg.

Imidlertid modnedes hans Beslutning om at gjøre Medicinen til sit Hovedstudium, og 1607 ilede han over Heidelberg og Strasburg til Basel, hvor han i et Aar søgte Adgang til de berømte medicinske Professorer Fel. Plater, Casp. Bauhin og Jac. Zwinger. Sit Underhold erhvervede han sig her ligesom i Wittenberg ved at holde filosofiske Forelæsninger, og paa dette Grundlag udarbejdede han fra 1608 af en Række filosofiske Haandbøger i Logik, Fysik,

Metafysik og Ethik, der snart gjorde hans Navn bekjendt over det halve Evropa. Allerede 1607 havde man i Basel tilbudt ham den medicinske Doktorgrad, men han vilde ikke modtage den. 1608 rejste han til Italien og tilbragte Vinteren i Padua. 1609 opholdt han sig i Rom, hvor han deltog i den pavelige Livlæge Joh. Fabers Sygebesøg. S. A. besøgte han Neapel, hvor Anatomen J. Jasolinus forgjæves tilbød ham et Professorat i Anatomi. Ogsaa til Sicilien gjorde han en Udflugt. Hidtil havde han rejst uhindret i Italien, men da han vendte tilbage til Rom, blev han forfulgt som Kjætter. Han havde, som det synes, vist den Uforsigtighed at indlade sig i Disputats med nogle katholske Doktorer i Theologi og gjort gjældende, at ingen kunde tage denne Grad uden at have grundigt Kjendskab til Bibelen. 1610 var han atter i Padua, men foretog s. A. en Rejse i Frankrig, hvor han afviste en Opfordring til at overtage et Professorat i Græsk ved Akademiet i Sedan. Under et tredje Ophold i Padua fortsatte han sine anatomiske Studier, særlig ved Dissektioner af menneskelige Lig. Paa Grundlag af disse udarbejdede han senere forskjellige medicinske Disputatser og samlede endelig det hele Udbytte i sine «Anatomicæ institutiones». Imidlertid havde han modtaget Opfordring til at gjøre sine Studier frugtbringende i sit Fædreland og brød derfor op for over Wien og Presburg endnu en Gang at besøge Basel, hvor han 1610 kreeredes til Doktor i Medicinen. Han virkede derefter en Tid i Wittenberg, hvor han holdt flere Disputatser, og her udkom første Gang 1611 hans ovennævnte anatomiske Hovedværk.

Ved Mikkelsdags Tide s. A. kom han til Jylland, hvor han modtog et Brev fra Kansleren Chr. Friis, der tilbød ham et Professorat i Latin ved Kjøbenhavns Universitet, som han tiltraadte ved Juletid. 22. Nov. 1612 ægtede han Anne Fincke, ældste Datter af Professor med. Thom. F., og blev ved hende Stamfader til den bekjendte Bartholinske Slægt. 1613 forfremmedes han til Professor med. efter Dr. G. Sascerides og aabnede sine Forelæsninger med en Afhandling «de philosophiæ in medicina usu». I de 10 Aar, hvori han virkede i denne Stilling, udfoldede han en mærkelig Arbejdskraft, og man forstaar næppe, hvor han fik Tid til at udgive sine mange Skrifter. Ved Siden af Forelæsninger og Disputatser udgav han Aar efter Aar nye Oplag af sine filosofiske Haandbøger. De udkom i Rostock, Wittenberg, Basel, Frankfurt og Strasburg og flere Gange imod hans Viden og Vilje. Sine Dissektioner fortsatte han — dog kun paa Dyr, da han ikke kunde faa Menneskelig.

1618—19 var han Universitetets Rektor og holdt, da han nedlagde denne Værdighed, sin Tale «de ortu, progressu et incrementis regiæ Academiæ Hafniensis», det første egentlige Forsøg paa en særlig Fremstilling af vort Universitets Historie og et Arbejde, der vidner om et omfattende Kildestudium. 1619 fik han desuden kgl. Befaling til at udgive Skolebøger i de forskjellige filosofiske Fag, altsaa forkortede Udgaver af hans Haandbøger. Under dette Arbejde søgte han ofte Raad hos sin Velynder, den lærde Holger Rosenkrantz, og flere Afsnit i hans Rhetorik ere optagne efter dennes Udkast. Det var vistnok ogsaa igjennem Forholdet til denne berømte Adelsmand, at han atter førtes ind paa religiøse Studier, som fremkaldte et Gjennembrud hos ham væsentlig i den saakaldte Arndtske Retning. Allerede i Sommeren 1622 nødte hans nedbrudte Helbred ham til at foretage en Baderejse til Carlsbad, der dog ikke havde den tilsigtede Virkning, og 1623 faldt han i en livsfarlig Sygdom. Han aflagde da det Løfte, at han, dersom han gjenvandt sin Helbred, herefter «vilde ofre Gud alle sine Studier og Arbejder til hans hellige Ords, som en Sjælens sande Lægedoms, Traktering og Forklaring». Da han imod Forventning overstod sin Sygdom, overtog han 1624 et Professorat i Theologi. Efter at have styrket sig ved en ny Baderejse fortsatte han Udarbejdelsen af sine Skolebøger og fik til Løn derfor et Kanonikat i Roskilde Kapitel. 1626 blev han kreeret til Dr. theol., men var paa Grund af Svagelighed ikke tilstede ved Promotionen. I øvrigt helligede han Resten af sit Liv til theologiske og religiøse Betragtninger, som han lod fremkomme dels i theologiske Disputatser og dels i Prædikener og mindre religiøse Afhandlinger («Om Herrens Nadvere», «Mariæ Besøgelse», «Om Krig» osv.). Igjennem dem alle gaar der en mild religiøs Grundtone, der minder om Paavirkning af J. Arndt og J. Gerhard. De fandt en smuk Afslutning i hans Afhandling: «De studio theologiæ inchoando et continuando consilium» (1628), hvori han indtrængende paalægger de unge at studere 3 Ting: den hellige Skrift, den hellige Skrift og atter den hellige Skrift, først som Børn paa Modersmaalet, siden i Grundsprogene og endelig i Kommentarerne. En lignende Afslutning fandt hans medicinske Afhandlinger s. A. i hans: «De studio medico inchoando etc. consilium». 1629, da han sidste Gang var Universitetets Rektor, rejste han 10. Juli til Sorø med sin ældste Søn Bertel og med sin Svoger Jørgen Fyrings (Fuirens) Søn Henrik for at sætte dem i Huset hos Dr. med. J. Burser. Paa Vejen blev han syg af Kolik

og Stensmerter. Sygdommen tiltog, da han kom til Sorø. Efter at have modtaget Sakramentet døde han i Bursers Hus 13. Juli. Hans Lig blev ført til Kjøbenhavn, hvor han blev begravet i Frue Kirke. Han efterlod sig 6 Sønner og 1 Datter. Fra 1616 af bespiste han 1 Dag om Ugen 50 fattige Skolebørn, og i sit Testamente gav han 200 Speciesdlr. til fattige og 100 Speciesdlr. til Frue Kirkes Udbedring.

C. B. er en af Danmarks mest berømte Videnskabsmænd fra det 17. Aarhundrede. Man har hidtil for stærkt betonet hans Betydning som Anatom og fremhævet, at hans Fortjeneste af Videnskaben i Danmark er større end af Videnskaben i Almindelighed. Denne Betragtning er skjæv og rammer ikke det væsentlige. Den Gang han fremtraadte, havde Videnskaberne arbejdet sig ud af den skolastiske Filosofis Lænker og begyndt deres Ynglingsvandreaar. Nu krævede man rundt omkring i Evropa nye Methoder. Alt det overflødige og forældede Stof skulde skydes ud, og det, som blev tilbage, skulde ordnes og fremstilles i en ny, klar og overskuelig Form. Det var denne Opgave, C. B. forsøgte at løse, i det han fra et strængt aristotelisk Standpunkt udarbejdede sine forskjellige Haandbøger, og naar man gaar ud fra de Forudsætninger, hvorpaa man den Gang byggede, maa man paastaa, at han virkelig ogsaa i denne Henseende har fyldestgjort Tidens Krav. Under dette Synspunkt maa ogsaa hans anatomiske Haandbog bedømmes.

J. D. Jersin, Ligpræd. over C. B., 1632. Nyerup, Lit. Lex.

S. M. Gjellerup.

— Under Caspar Bartholins store Studierejse var det navnlig Universiteterne i Basel og Padua, der havde Betydning for hans *lægevidenskabelige* Studiers Fremme, og han opholdt sig paa begge disse Steder gjentagne Gange. I Basel virkede endnu den gamle Felix Plater, lige udmærket som Anatom og som praktisk Læge, og foruden af ham nød B. Undervisning af Jacob Zwinger, der ogsaa docerede den nye Paracelsistiske Medicin, og af Anatomen Caspar Bauhin, der 1610 kreerede ham til Doktor i Medicinen («Paradoxa medica»). I Padua levede endnu den Gang en meget berømt anatomisk Veteran, Fabricius ab Aqvapendente, og dennes ansete Discipel og Efterfølger i Professorposten, Casserius, udfoldede ogsaa en betydelig Virksomhed. Her øvede C. B. sig flittig i anatomisk Dissektion og arbejdede i Følge Sønnen Thomas B.s Angivelse med paa Præparater til Pladerne i Casserius' berømte Værk om Sanseredskaberne («Pentæstheseion»). I øvrigt var vist-

nok paa dette Sted Eustach. Rudius, en fremragende Galenist, hans vigtigste Lærer. Ogsaa i Rom og Neapel dyrkede han med Udbytte lægevidenskabelige Studier.

Snart viste Frugterne af hans grundige Studier sig i betydelige litterære Produktioner, saaledes i en Række lærde Disputatser, «Problematum philosophicorum et medicorum exercitationes» (Wittenberg 1611), og fremfor alt i hans samme Aar og sammesteds publicerede anatomiske Haandbog, «Institutiones anatomicæ». Den meget store og hurtige Udbredelse, som Bogen i forskjellige Udgaver og Optryk fik rundt om ved Universiteterne, vidner stærkt om Forfatterens Evne til i denne anatomiske Overgangsperiode, hvor nye Opdagelser vrimlede frem og paa saa mange Punkter rokkede ved det gamle System, med klar Oversigt at træffe den rette kritiske Grænse med Hensyn til Stoffets Behandling. Bogens egentlige Styrke er utvivlsomt dens klare og indsigtsfulde Ordning af Stoffet, desuden viser der sig i Forhold til tidligere lignende Haandbøger en ikke ringe Selvstændighed i Fremstillingen, saaledes i Forfatterens Kombination af de 4 traditionelle topografiske Hovedafsnit (Underliv, Bryst, Hoved og Lemmer) med 4 tilføjede «libelli», der indeholde en sammenhængende Beskrivelse af de 4 store Organsystemer: Blod- og Pulsaarer, Nervesystem og Skelet. Det er ogsaa den første Lærebog, i hvilken de af Casserius paaviste Lugtenerver korrekt medtages som det første Par Hjærnenerver. I øvrigt indeholder Bogen ikke synderligt af egentlig nye Opdagelser eller originale Synspunkter, — Forfatteren var og blev ingen Banebryder i denne Forstand, og han var tilmed kun 25 Aar gammel ved dens første Publikation. Det lidet nye, der findes, er oven i Kjøbet til Dels kun af temmelig imaginær Natur, saaledes Forfatterens Betegnelse af de af Eustachius kort i Forvejen opdagede Binyrer som «Capsulæ atrabiliares», i det han opfattede disse Organer som Afsondringssted for «den sorte Galde», en Vædske, der endnu den Gang spillede en stor Rolle i ætiologisk Henseende. For øvrigt kunde man dog maaske i denne B.s Hypothese se en genial Antydning af Nutidens Lære om disse Organers pathologiske Betydning (Addisons Sygdom). Til den anatomiske Haandbog slutter sig som et Supplement «Controversiæ anatomicæ», der først udkom efter B.s Død 1631, og som i 6 Afdelinger omhandler forskjellige indviklede anatomiske og fysiologiske Spørgsmaal.

Af megen lægevidenskabelig Interesse er hans «Consilium de studio medico inchoando, continuando et absolvendo» (publiceret

1628 i «Opuscula qvatuor singularia»), en til Jonas Charisius' unge Søn Peder og til hans egne 6 Sønner dediceret Vejledning, hvori han giver en detailleret og nøjagtig Anvisning til, hvilke Fag og Videnskaber den medicinske studerende bør lægge sig efter, hvorledes og ved hvilke Hovedforfatteres Hjælp han skal studere dem, og hvilke fremmede Universiteter og Professorer han navnlig skal søge hen til for at supplere sine Studier. Han begynder med at indskærpe «Pietas» og et dagligt Studium af Bibelen som det fremfor alt fornødne. Ganske særlig interessante ere hans Anvisninger til Studiet af «Pharmacopœa Spagyrica», i det han her med stor Ros fremhæver den nye Paracelsistiske Medicins praktiske Præstationer og saaledes viser sig fuldstændig uhildet af den exklusive Galenske Kodex. Han er endog saa fordomsfri at tilraade ikke at skamme sig ved at udspørge «aniculis et barbitonsoribus» om Husraad, «der ogsaa kunne være meget nyttige».

Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 270 ff. P. L. Panum, Det medicinske Fakultets Oprindelse og Barndom S. 56 ff. Gosch, Danmarks zoolog. Lit. II, 10 ff.

Jul. Petersen.

Bartholin, Caspar, 1655—1738, Generalprokurør, Læge. Han var født i Kjøbenhavn 10. Sept. 1655 og Søn af nedennævnte Professor Thomas B. († 1680). Kun 15 Aar gammel blev han Student (1671), og hans Studier, eller maaske mest hans Faders Indflydelse, skaffede ham allerede 1674 Udnævnelse til Professor philosophiæ ved Universitetet, dog saaledes at han kunde fortsætte sine Studier i Udlandet. Han tiltraadte samme Foraar sin 3aarige Rejse, paa hvilken han studerede bl. a. ved Leidens Universitet og besøgte Frankrig, Italien o. fl. St., i det han overalt gjorde sig bemærket ved sin for en saa ung Mand usædvanlige Lærdom; man har da ogsaa fra denne Tid adskillige Skrifter fra hans Haand om saare forskjellige Æmner, dels hentede fra Lægevidenskaben, dels fra den klassiske Arkæologi. Efter sin Hjemkomst tiltraadte han sit Professorat og begyndte sin Virksomhed med Forelæsninger over Anatomi og Fysik; 1678 havde hans Fader den Glæde at kreere ham til Dr. med., næppe 23 Aar gammel; efter dennes Død (1680) blev B. Medlem af det medicinske Fakultet, hvis Dekanat han senere (fra 1704) kom til at bestyre i 34 Aar; Rektor ved Universitetet var han 1687 og siden oftere, medens han tillige havde forskjellige andre akademiske Tillidshverv. For øvrigt gav den Maade, hvorpaa han og hans Slægt, Bartholiner og Wormer, frem-

mede deres egne Interesser ved Universitetet — især ved bestandig at sørge for, at de flest mulige Professorater overdroges dem —, Anledning til en 1707 fremkommen anonym Klage, der til Dels satte en Stopper for Slægtens Nepotisme.

Indtil 1701 vedblev B. at docere Anatomien, og efter den Tid har hans Virksomhed som Universitetslærer næppe været stor, saa meget mere som der efterhaanden var blevet lagt Beslag paa hans Kræfter og Tid i ganske andre Retninger. Som saa mange andre Embedsmænd fik han nemlig Sæde i Højesteret (1691), hvormed 1694 fulgte Titel af Justitsraad, 1708 af Etatsraad, og 1719 betroede Kongen ham den ansvarsfulde og omfattende Post som Generalprokurør. Det gik ham som flere andre, at hans Brugbarhed skaffede ham saa mange Embeder, at man ikke fatter, hvorledes han kunde overkomme dem. Efter at han 1722 var bleven Konferensraad, udnævntes han 1724 til Deputeret for Finanserne og Præses i Rentekammeret. Den største Hædersbevisning blev ham til Del, da Kongen 1729 gav ham det hvide Baand, som endnu aldrig havde smykket nogen borgerlig og selv til adelige uddeltes sparsomt; til sit Valgsprog tog B. «invia virtuti nulla est via». To Aar efter optoges han med sin Slægt i Adelsstanden. Han døde 11. Juni 1738 som Senior Universitatis. Efter sin Fader havde han arvet Hagestedgaard, som han solgte 1686. Han ægtede i Sept. 1679 Anna Fabricius, f. 10. Nov. 1643 † 18. Febr. 1713, Datter af Lægen, Dr. jur. & med. Christian F. og Enke efter Assessor Jørgen Reitzer.

B.s litterære Arbejder ere talrige fra den Epoke af hans Liv, da han endnu ikke var overlæsset med uvidenskabelige Embedspligter; efter den Tid ere de kun faa, som naturligt er. Som ovenfor nævnt har han leveret flere Arbejder i den klassiske Arkæologi (om de gamles Øresmykker, om de gamles Fløjter); men sin største Betydning har han som lægevidenskabelig Forfatter. Naar Riegels i de stærkeste Udtryk bebrejder B., at han sveg sit egentlige Kald, Videnskabsmandens, for at være Adelens Haandlanger og arbejde i Kollegierne, er dette næppe ganske uden Grund, og at han blev trukken frem af den Reventlowske alt formaaende Slægt, er der ogsaa andet, der tyder paa, end Riegels' Udsagn alene. Hvorledes B.s Virksomhed uden for Universitetet har været, er det nu vanskeligt at dømme om; det taler for hans Uundværlighed, at han efter de ved Frederik IV's Død indtraadte

store Forandringer beholdt sine Embeder og belønnedes af den nye Konge med Adelsbrevet.

Giessing, Jubel-Lærere II, 1, 51 ff. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 72 ff. Riegels, Fierde Friderichs Hist. II, 362 ff. Danske Herregaarde XVII: Hagested.

G. L. Wad.

— Thomas Bartholins Søn Caspar blev født saa sent, at Faderen, der tidlig trak sig tilbage fra den egentlige *lægevidenskabelige* Professorvirksomhed, ikke i saa Henseende kunde være hans Lærer. I Anatomi og Fysiologi — de Fag, som han i Overensstemmelse med de Bartholinske Traditioner, i det mindste i den tidligere Del af sit Liv, særlig dyrkede — var derimod Steno hans væsentlige Lærer, og de Arbejder, han i denne Retning har publiceret, vise alle en tydelig Paavirkning af Lærerens Synspunkter og Ideer. Dennes betydningsfulde Opdagelser paa Kjertelsystemets Omraade førte Discipelen dog videre paa en hæderlig og ret fremtrædende Maade; saaledes opdagede han, først hos en Kalv (1682), senere ogsaa hos andre Dyr, en særlig vid Udførselsgang fra den ene af Spytkjertlerne (glandula sublingvalis), hvilken han beskrev i en 1684 i Kjøbenhavn udgiven Afhandling, og som fremdeles bærer hans Navn (Kjertelens mindre Udførselsgange ere væsentlig opdagede af Steno, men bære i øvrigt Navn efter Leipzigeranatomen Rivinus, der ogsaa beskjæftigede sig med disse Undersøgelser). Nogle Kjertler ved Indgangen til de kvindelige Kjønsorganer fremtræde ligeledes ofte i Haandbøgerne under B.s Navn, fordi han først har paavist og beskrevet dem hos Mennesket (i et Brev til den romerske Anatom Riva 1677), medens de dog allerede forinden vare paaviste hos Koen af den berømte Pariseranatom Duverney. I en til 3. Udgave af Lysers «Culter anatomicus» (1679) tilføjet Afhandling giver han forskjellige gode Vink med Hensyn til Dissektion og anatomisk Demonstration, ligesom han ogsaa i en vis Modsætning til Steno stærkt accentuerer Mikroskopets Betydning for anatomiske Undersøgelser, men for øvrigt slutter han sig ogsaa her til sin Lærer og til de af denne givne Anvisninger. Foruden de nævnte Arbejder publicerede han som medicinsk Professor et ret betydeligt Antal Dissertationer af anatomisk og fysiologisk Indhold, dog næppe nogen af særlig fremragende Betydning.

Gosch, Danmarks zoolog. Lit. II, 1, 262 ff. *Jul. Petersen.*

Bartholin, Caspar Christopher, 1700—65, konst. Justitiarius i Højesteret, en Søn af ndfr. nævnte Christoffer B. († 1714), fødtes

11. Nov. 1700, blev 1720 Sekretær i det danske Kancelli, 1727 tillige Sekretær i Kommissionen for «de fattiges Væsen», 1734 desuden Assessor i Højesteret, 1735 virkelig Justitsraad, 1747 titulær og 1752 virkelig Etatsraad, 1760 Konferensraad og konstitueredes efter Gehejmeraad Hans Frederik Levetzaus Død som Justitiarius i Højesteret og blev tillagt Løn som saadan, indtil Kongen «maatte finde for godt nogen virkelig Justitiarium at beskikke», hvilket først skete ved Mogens Rosenkrantz' Udnævnelse kort efter B.s Død, der indtraf 26. Jan. 1765. Han beholdt lige til det sidste sin Stilling og Gage som Sekretær i det danske Kancelli, i hvis Kollegium han i de sidste 30 Aar af sin Levetid havde Sæde. Han blev 26. Maj 1735 gift med Else Worm, en Datter af Biskop Christen W.; efter hendes Død 19. Maj 1740 ægtede han 20. Maj 1744 Elisabeth Hedevig Eichel til Aastrup (f. 1729 † 24. April 1755), en Datter af Etatsraad Just Valentin E. I sine sidste Aar kaldes han undertiden Bartholin-Eichel. *G. Kringelbach.*

Bartholin, Christoffer, 1657—1714, Landsdommer. Han fødtes i Dec. 1657, Søn af nedennævnte Professor Thomas B. († 1680), og tilbragte en Del af sin Ungdom paa Rejser i Udlandet; 1674 studerede han i Leiden, og 1677 udgav han i Rom det eneste Skrift, der haves fra hans Haand, en kort Levnedsbeskrivelse af Vitalianus Borromæus efter et Haandskrift, han havde fundet i det medicæiske Bibliothek. Imidlertid var han 1676 bleven designeret Professor i Mathematik ved Universitetet, for at han kunde overtage Villem Langes Funktion under dennes Forfald; men den akademiske Løbebane har formodentlig ikke tiltalt ham; thi 1684 udnævntes han til Landsdommer i Nørrejylland, hvor han snart efter kjøbte Herregaarden Kaas i Salling, som han ejede til sin Død; for resterende Løn udlagdes Krejbjærg Kirketiende ham. B. steg efterhaanden fra Kancelliraad til Justitsraad og 1709 til Etatsraad og døde 14. April 1714. Han havde 16. Juli 1682 ægtet Mariane Grove, † i Avg. 1733, Datter af Fyrforvalter paa Anholt Peder G.

Giessing, Jubel-Lærere II, 1, 64 Tab. Thura, Idea hist. lit. Dan. S. 190 f. Danske Herregaarde XV: Kaas. *G. L. Wad.*

Bartholin, Hans, 1665—1739, Theolog. Han var en Søn af ndfr. omtalte Professor Thomas B. og blev født paa Hagestedgaard 16. April 1665. Indtil sin Faders Død (1680) blev han undervist i sit Hjem paa Hagestedgaard, men senere kom han i Kjø-

benhavns Skole, og i Aaret 1683 blev han Student. Allerede 1684 rejste han udenlands for i Holland, England og Frankrig at studere de østerlandske Sprog og den bibelske Filologi. I Paris sluttede han et nøje Venskab med sin Landsmand C. C. Reenberg, som ved at besøge ham daglig fik ham trukket ud af daarligt Selskab — en Vennetjeneste, som H. B. aldrig glemte. I 1688 blev han hjemkaldt for at overtage et Professorat i Filosofi og en Adjunktur i Theologi ved Universitetet, og efter faa Aars Forløb blev han Provst ved Kommunitetet og Professor i det hebraiske Sprog. Endelig blev han 1693 Medlem af det theologiske Fakultet, og som saadant forsvarede han for den theologiske Doktorgrad en Afhandling: «De Deo triuno», den sidste theologiske Doktorpromotion i lange Tider; først 1736 træffe vi den næste. H. B. var Medlem af den Kommission, der efter kongelig Ordre traadte sammen for at gjennemse Baggers Alterbog og for, navnlig med Kingos Salmebog som Grundlag, at udarbejde «en fuldkommen Salmebog» baade til Kirkebrug og til Husandagt. Da Sjællands Bispestol blev ledig 1710, ventede mange at se H. B. som Henrik Bornemanns Efterfølger; men Christen Worm, en Ætling af en anden berømt Professor-Familie, blev foretrukket for ham, efter Sigende fordi Jacob Lodberg gjennem sin Ven, Hofpræsten F. J. Lütkens, havde modarbejdet hans Valg. Det var Venskabet med Magister Reenberg, der havde bragt H. B. i Fejde med Lodberg, og Striden mellem de to Theologer drejede sig navnlig om det Spørgsmaal, hvorvidt Englene vare skabte i de 6 Dage eller før disse. Det første paastod H. B., og han har i en lærd Disputats bekæmpet den modsatte Opfattelse som Socinianisme. H. B. var nemlig ikke blot en lærd, men ogsaa en ivrig orthodox Theolog. I sine «Elementa theologica» (1710), der i en Del Aar vare en yndet theologisk Lærebog, har han givet en Fremstilling af Dogmatikken, der i visse Maader kan betragtes som en Vejledning til Forstaaelse af Jesper Brochmands berømte System. Og i H. B. havde Pietismen en af sine bitreste Modstandere. Da Pietisterne begyndte at arbejde for Missionen, søgte han i nogle Theses, der kun foreligge i Haandskrift (Ny kgl. Saml. 4. 1151), at gjendrive deres store Forventninger om Hedningernes Omvendelse; da de i 1723 fik deres egen Katekisme, anbefalet af Biskop Worm, advarede han mod Bogen som farlig for den rene Lære (Thottske Saml. 4. 1578), og kort før sin Død samlede han alle sine Indvendinger mod Pietismen i et lille, ligeledes kun haandskrevet, Skrift, «Under-

retninger om en Del Pietisters Vildfarelse» (Gl. kgl. Saml. 4. 1495), der er at betragte som Orthodoxiens Svanesang i Danmark. Pietisterne havde imidlertid ikke ladet H. B. uden Svar. Den sværmerske Degn paa Laaland Christian Mundt mente endog at kunne bevise, at H. B. hverken forstod «Begyndelsens Elementer i Guds synderlige Ord eller den almindelige Katekismus», og han erklærede, at i H. B.s «Elementer» var der «ikke én Trosartikel ret lært efter Troens Maade i Profeternes og Apostlernes Skrifter uden den ene Artikel om den hellige Skrift,» som B. efter hans Mening endda ikke forstod. I Aaret 1731 nedlagde H. B. alle sine Embeder og trak sig tilbage til Herregaarden Kongsdal, der dog ikke var hans Ejendom; her døde han i Marts 1739. 6 Aar tidligere havde han mistet sin Hustru, Anna Maria Reitzer, Datter af Assessor Jørgen R.

Giessing, Jubel-Lærere II, 1, 66 ff. Nyerup, Lit. Lex. Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Ref. *Fr. Nielsen.*

Bartholin, Johan Frederik, 1722—84, Assessor i Overhofretten, var Søn af Avktionsdirektør i Christiania og Bragernæs Rasmus B. (f. 1697 † 1762), der tilhørte den bekjendte lærde Slægt af dette Navn. Moderen hed Margrethe Elisabeth Wielandt († 1771). Som Student var han Alumnus paa Borchs Kollegium og udgav i denne Tid (1745—48) 4 latinske Disputatser, hvoraf 2 af juridisk og 2 af mere filosofisk Indhold. Senere synes han at have beskjæftiget sig noget med naturhistoriske (mikroskopiske) Undersøgelser, ligesom han ogsaa berettes at have skrevet Vers. 1760 blev han Assessor i Overhofretten, fra hvilket Embede han igjen fik Afsked 1778 paa Grund af Svagelighed og udnævntes s. A. til virkelig Justitsraad. 1762 havde han succederet Faderen i Avktionsdirektør-Embedet og beholdt dette til sin Død, der indtraf 26. Sept. 1784 i Christiania. Da han var ugift, skjænkede han ved Testamente det da nylig oprettede Deichmanske Bibliothek i Christiania sin Bogsamling paa 1300 Bind, ligesom han ogsaa betænkte Krigsskolen og Waisenhuset sammesteds med nogle Hundrede Rigsdaler. Han var en Elsker af Musik og sang i sin Tid smukt; en af hans Disputatser angaar ogsaa Musikkens helbredende Kraft for Kong Saul. Ved sin Død stod han i Spidsen for det musikalske Selskab i Christiania, der i Vintertiden gav ugentlige Koncerter.

N. Nicolaysen, Norske Stiftelser III, 659. H. J. Huitfeldt, Christiania Theaterhist. I, 73 og 115. Lundh og Huitfeldt, Utrykte Breve fra Chr. B. Tullin S. 22 (Særtr. af Illustr. Nyhedsbl. 1861). *H. J. Huitfeldt-Kaas.*

Bartholin, Rasmus, 1625—98, Professor, født 13. Avg. 1625 i Roskilde, var Søn af ovfr. nævnte Professor theol. Caspar B. Efter at være blevet Student 1642 fra Herlufsholm rejste han 1646 udenlands. Næste Aar tog han Magistergraden i Kjøbenhavn, hvorpaa han atter drog ud til Holland, England, Frankrig og Italien. I Padua blev han 1654 Doctor medicinæ. Imellem de Videnskabsmænd, som han stod i Forbindelse med, var den franske Mathematiker de Beaune (1601—52), der ligesom B. videre udviklede den af Descartes grundlagte analytiske Geometri, og hvis efterladte Arbejde «De æqvationum natura, constitutione et limitibus» B. efter Arvingernes Ønske udgav 1659. Efter sin Hjemkomst 1656 blev han Professor geometriæ, 1657 Professor medicinæ. I denne Stilling var det, at han gjorde sit Navn berømt ved Opdagelsen af Dobbeltbrydningen i den islandske Kalkspath og ved sine Observationer af den store Komet 1664, som han meddelte Kometografen Lubinietsky. I dette Tidsrum syslede han ogsaa med Udgivelsen af Tyge Brahes Observationer, efter at disse ved Kjøb 1662 vare komne i Kongens Besiddelse. Navnlig lod han ved nogle Studenter tage Afskrift af dem. I at vaage over dette Arbejde blev han støttet af sin Amanuensis, den senere berømte Ole Rømer. At Udgivelsen aldrig fandt Sted, skyldes formentlig den nye Konges ringe Interesse for dette videnskabelige Foretagende. I Følge Werlauff (Det store kgl. Bibliotheks Hist., 2. Udg., S. 55 f.), der meget omstændelig behandler den paatænkte Udgivelse af de Tychoniske Haandskrifter, er der i øvrigt tilflydt B. saa betydelige Hjælpekilder, baade i Penge, Papir og Afskriverløn til Arbejdets Fremme, at dets Fuldførelse maatte synes sikret, selv om den kongelige Naade manglede.

1671 blev han Lærer for Prins Georg, 1675 Assessor i Højesteret, 1684 Kancelliraad og Justitsraad og endelig 1694 Etatsraad. Ved sin Død 4. Nov. 1698 testamenterede han en Del af sin Formue til videnskabelige og filanthropiske Formaals Fremme. Han var to Gange gift, 1. med Anne Hansdatter, en Datter af Johan Frederiksen, Rektor i Roskilde, og 2. med Anne Margrethe Braem, Lic. Hans Lihmes Enke. Hans eneste Datter, Anna Maria, blev 1681 gift med Ole Rømer. Han var en meget frugtbar Forfatter. Foruden en Del latinske Disputatser af mathematisk, fysikalsk og medicinsk Indhold have følgende Værker endnu blivende Værd: «Franc. a Schooten, Introductio ad geometriæ methodum Renati des Cartes» (udg. af B. i Leiden 1651), «De cometis anni 1664 et 1665» (1665),

«Specimen recognitionis nuper editarum observationum astronomicarum Tychonis Brahe» (1682) og i Særdeleshed «Experimenta chrystalli Islandici» (1669).

Worm, Lex. ov. lærde Mænd. Nyerup, Lit. Lex. *Schjellerup.*

Bartholin, Thomas, 1616—80, Læge, blev født 20. Okt. 1616 i Kjøbenhavn som en Søn af ovfr. nævnte medicinske Professor Caspar B. († 1629). Sin første Undervisning fik han sammen med Jørgen Fuirens Sønner af private Lærere, blandt hvilke var den senere Livlæge Poul Moth. Ved sin Faders Død fik han til Formynder sin Mosters Mand, Ole Worm, der med megen Interesse og Kjærlighed tog sig af den begavede Drengs Opdragelse. Efter 1634 at have deponeret ved Kjøbenhavns Universitet studerede han her de forskjellige Videnskaber, deriblandt ogsaa Medicin; men den prædominerende Theologi var dog den Gang endnu hans Hovedstudium. Allerede 1636 optraadte han som Respondens for 1. Afdeling af Ole Worms «Institutiones medicæ», og det følgende Aar rejste han med Understøttelse af denne og af sin Bedstefader Thom. Fincke til Udlandet sammen med sin ældre Broder Bertel. Hans Faders og Ole Worms ansete Navne og dennes Anbefaling skaffede ham overalt en udmærket Modtagelse, og han studerede nu først hele 3 Aar i Leiden, hvor Lægevidenskaben og særlig Anatomien den Gang blomstrede, og hvor Vorstius Falkoburgus og navnlig Anatomen Joh. Walæus vare hans vigtigste Lærere; med den sidstnævnte sluttede han et nøje Venskab. Han studerede vel ogsaa andre Videnskaber i Leiden, saaledes navnlig Filologi hos Salmasius og Heins, men under Opholdet her modnedes dog efterhaanden hans Beslutning om fornemmelig at hellige Lægevidenskaben sine Kræfter, saaledes som det fremgaar af Breve til Ole Worm.

Af hans Brevvexel med denne ses det ogsaa, at han med Iver kastede sig over forskjellige da brændende anatomiske Spørgsmaal, saaledes over Undersøgelse af de af Aselli kort i Forvejen opdagede Mælkekar og af Harveys Lære om Blodcirkulationen, ligesom det af Worms Breve til ham fremgaar, at han i denne havde en udmærket lægevidenskabelig Raadgiver og Vejleder, der indskærpede ham Vigtigheden af uafbrudt og nøjagtig Iagttagelse som første Betingelse for virkeligt Fremskridt i Naturerkjendelsen. Hans bestandig stærkt fremtrædende Tilbøjelighed til litterær Produktion gav sig allerede ved dette Tidspunkt Vidnesbyrd i Ud-

arbejdelsen af en forbedret og *illustreret* Udgave af Faderens anatomiske Lærebog, hvilken ogsaa udkom 1641 hos en af Leidens mange ansete Boghandlere. Hans egne Tilføjelser til Udgaven ere vel kun af mindre Betydning, men Bogen fik dog megen Interesse ved den gode Bistand, der blev ham til Del fra hollandske lærdes Side, saaledes ved vigtige tilføjede Bemærkninger om Hjærnens Struktur af hans berømte jævnaldrende, de le Boe Sylvius, der den Gang var Læge i Amsterdam, og fornemmelig ved to Breve om Blodomløbet og om Mælkekarrene af hans Lærer og Ven Walæus, hvilke ere trykte i Værkets Slutning. Den Omstændighed, at Harveys nye banebrydende Lære her første Gang i en Haandbog blev fuldt ud godkjendt, gav Udgaven en ganske særlig Betydning.

Imidlertid havde han 1640 paa Grund af Blodspytning og Frygt for Brystsyge forladt Leiden, og da han paa Grund af Krigsuroligheder maatte opgive et paatænkt Kurophold i Spaa, drog han til Paris, hvor han studerede under de to daværende Professorer ved Collège royal, R. Moreau og den berømte Anti-Paracelsist Guy Patin, medens han ikke synes at være kommen i megen Berøring med den yngre Riolan, hvis Stridbarhed vel har afskrækket ham. Næste Aar rejste han videre til Montpellier, hvor han gjorde sig bemærket ved at tage Del i en medicinsk Disputation, men for øvrigt følte sig mindre tilfreds. Han skyndte sig derfor endnu samme Efteraar sammen med sin Broder Caspar bort til Paduas berømte Universitet, hvor han opholdt sig i 2 Aar og nød en voxende Anseelse, hvorom hans Valg til Consiliarius for den tyske Nation og derefter til Prorektor og Syndikus ved Universitetet vidner. Han blev ogsaa med megen Venlighed modtaget af den her bosatte berømte danske Læge Joh. Rhode, Ole Worms Ven, gjennem hvem han blev bekjendt med den tyske Anatom Joh. Vesling, der en Tid lang var Professor i Padua. Foruden anatomiske Studier under dennes Vejledning dyrkede han Kirurgi hos Marchettis, praktisk Medicin hos Sala og Sylvaticus, men bekjender i øvrigt i Breve til Worm, at hans Studier i denne Tid i det hele vare blevne noget vidtsvævende, og at Lægevidenskaben dog ikke fuldt formaaede at fængsle ham, en Bekjendelse, som giver Worm Anledning til at indskærpe ham at holde fast ved denne Videnskab, blandt andet af den praktiske Grund, at han var bestemt til Vikar for sin gamle Morfader Thomas Fincke. Derfor opfordrer Worm ham ogsaa til snarest muligt at afslutte sine udenlandske Studier og komme hjem, men det er tydeligt af B.s Svar, at han ikke

havde Lyst dertil, og han undskylder sig da navnlig med sin svagelige Helbred. Han rejste nu ogsaa 1643 videre syd paa, først til Rom og der fra til Neapel og Sicilien, hvor han i Messina fik et Tilbud om en vel lønnet Professorplads, hvilket han dog afslog. Hans aldrig hvilende Videbegjærlighed bragte ham endog til her fra at gjøre Forsøg paa at naa Ægypten, men paa Grund af en udbrudt smitsom Sygdom paa Skibet naaede han kun til Malta, hvor de talrige «Glossopetræ» (forstenede Hajfisketænder), som man efter en Legende tillagde overordentlige helbredende Kræfter, vakte hans særlige Opmærksomhed. At faststille disse mærkelige Formationers egentlige Beskaffenhed var imidlertid ikke ham, men hans Discipel Niels Stensen forbeholdt. Paa Tilbagevejen her fra opholdt han sig i længere Tid i Neapel, hvor han navnlig studerede Anatomi og Kirurgi hos Marcus Aurelius Severinus, men i øvrigt var syg og lidende af den Sygdom, der senere fulgte ham og endte hans Liv, Nyresten. I Slutningen af 1644 kom han tilbage til Padua, hvor han forblev den største Del af det næste Aar, og hvor han publicerede sit næste litteraære Arbejde, en lærd Disputats «de unicornu» ɔ: Enhjørningen, et imaginært Dyr, som den Gang i høj Grad optog Videnskabsmændenes Interesse, og hvorom ogsaa hans Fader havde forfattet en Afhandling. I Padua fik han en ny Paamindelse fra Worm om at komme hjem for at overtage et ledigt Professorat i Veltalenhed («har du først paa den Maade faaet Foden ind ved Universitetet, vil du ikke let blive trængt ud igjen»), men han undslog sig atter og rejste til Basel, hvor han — ligesom i sin Tid hans Fader og Ole Worm — 1645 blev kreeret til Doktor i Medicinen sammen med sin daværende Rejsefælle, Henrik Fuiren. Foruden sin Doktordissertation («de pleuritide») udgav han her en Tale «de monstris in natura et medicina». Det næste Foraar drog han til Holland, hvor han under sit Ophold i Leiden fik en ny Udgave af den anatomiske Lærebog i Trykken (hvilken hurtig blev oversat fra Latin paa Fransk og Tysk) og desuden udgav flere andre Skrifter, deriblandt et temmelig omfattende «de luce animalium», der blev dediceret til den gamle Morfader, og som vidner om megen Lærdom og spekulativt Vid, hvorvel det falder aldeles uden for Naturvidenskab i vor Forstand. Endelig kom han hjem 1647 og overtog snart derpaa det ved Longomontans Død ledigtblevne Professorat i Mathematik, efter at han i Forvejen havde undslaaet sig for at ledsage den syge Prins

Christian til Surbrøndene. Han følte baade da og senere stor Ulyst til al praktisk Lægevirksomhed.

Allerede 1648 erholdt han imidlertid Professoratet i Anatomi, i det den fortjente Anatom Simon Paulli blev foranlediget til at træde tilbage for B., og denne var nu kommen paa den Plads, der vistnok svarede bedst til hans særlige og grundigste Studier, og som han ogsaa i en Del Aar udfyldte saaledes, at der kastedes en stærk Glans over det hidtil uanselige danske Universitet, og Studenter fra fremmede Lande droge til Kjøbenhavn for at uddanne sig i Anatomien ved hans Domus anatomica. Ganske uden Torne var imidlertid heller ikke denne B.s stolte Glansperiode. Allerede samtidig med sin Tiltrædelse af Embedet maatte han i 5 Disputationer værge sig mod stærke Angreb paa den nye Udgave af Faderens Anatomi fra den gamle Professor i Altorf Caspar Hofmanns Side, hvilke Angreb ogsaa senere bleve gjenoptagne og førte videre af den skarpsindige Riolan, der som kyndig Anatom rejste forskjellige skarpe og i det mindste til Dels velbegrundede Indvendinger og særlig dadler den Fordringsfuldhed, hvormed B. optræder. Denne søger vel at imødegaa ham i den allerede 1651 publicerede nye (3.) Udgave af Anatomien, men det voldte ham kun nye Angreb fra den altid kampfærdige Pariseranatom.

Den største Modgang mødte ham imidlertid paa det Punkt, som paa den anden Side udgjør hans største Triumf, og som mere end noget andet har foreviget hans Navn: hans Undersøgelser og Opdagelser paa det for Ernæringen og hele Livets Økonomi saa vigtige Chylus- og Lymfesystems Omraade. Da Harvey i sit saa berømte Skrift om Hjærtets og Blodets Bevægelser (først publiceret 1628) havde kuldkastet et Hovedpunkt i Galens gamle, rodfæstede System og ved en Række omhyggelige Vivisektioner opklaret Blodcirkulationens hele Forhold, maatte alle de yngre Anatomer, der antoge hans nye Lære, og til hvilke B. allerede tidlig hørte, nødvendig henvende en særlig Opmærksomhed paa andre Punkter i Galens System, der stode i nøje Berøring med Blodløbslæren, og da først og fremmest paa hans Doktrin om Leveren som det Organ, der tilberedte Blodet og modtog alt Næringsmateriale (Chylus) dertil gjennem Blodkar fra Tarmen. De kort i Forvejen af Aselli opdagede Chyluskar i Tarmkrøset viste den videre Forskning Vej, og saa snart B. vel havde indstalleret sig i sit Anatomihus og tillige havde haft det særlige Held at faa en ganske usædvanlig dygtig, paalidelig og begavet Assistent i den unge Michael Lyser fra

Leipzig, der kom til Kjøbenhavn netop for at studere Anatomi under denne Lærer, tog han energisk fat paa nøjere Undersøgelser af Chyluskarrene og opdagede ved omhyggelige Vivisektioner snart, at disse Kar ikke (efter hans første Antagelse dog til Dels) gik til Leveren, men løb som en særskilt Stamme op forbi Leveren langs Rygsøjlen for i Halsregionen at udmunde i de store Blodaarer. Opdagelsen, der første Gang publiceredes 1652 i en Disputation med Michael Lyser som Respondens, var imidlertid allerede nogle Aar tidligere gjort, først af Pequet i Montpellier og derpaa af O. Rudbeck i Upsala, begge ganske unge Studenter, men B. har dog Prioriteten for saa vidt, som han først paaviste Chyluskarstammen ogsaa hos Mennesket, nemlig paa Ligene af to Forbrydere, som Kongen skjænkede ham til dette Brug, ligesom han ogsaa angav Karstammens hele Forløb mere korrekt end Pequet. Disse Undersøgelser førte hurtig videre til Opdagelse af Lymfekarrene som et fra Chyluskarrene væsentlig forskjelligt System, hvilket navnlig traadte tydelig frem ved Undersøgelse af Leveren, og hvorved tillige og først og fremmest blev endelig fastslaaet det kapitale Faktum, at Leveren aldeles ikke modtog Chylus fra Tarmen og saaledes ikke var det bloddannende Organ, som den Galenske Kodex lærte. Denne epokegjørende Opdagelse proklameres nu ogsaa paa en ejendommelig effektfuld Maade i B.s 1653 udgivne Skrift om de lymfatiske Kars Opdagelse («Vasa lymphatica nuper Hafniæ in animantibus inventa et hepatis exeqviæ»), i det Bogens sidste Blad indeholder en pompøs Gravskrift over Leveren, som han takker for lang og hæderlig Tjeneste, men som nu er afsat; han beder Vandringsmanden standse og yde den berømte afdøde en ærbødig Hyldest. Skriftet er med mange smigrende Talemaader dediceret til B.s gamle Modstander Riolan, vistnok i det Haab derved at afvæbne denne farlige Kritiker, hvad der dog slet ikke lykkedes ham; den gamle Pariser vilde «ikke lade sig smigre til Tavshed» eller lade sig omvende til de nye Anskuelser, men rykkede frem med nye skarpe Stridsskrifter.

Den pralende, uhyre selvfølende Maade, hvorpaa B. optraadte baade her og i sine senere Skrifter om Lymfekarrene (hans 1670 publicerede Samling indeholder 14 forskjellige Skrifter om Chylus- og Lymfekarrene), maatte nu ogsaa naturlig mishage hans unge svenske Rival Rudbeck, der ligeledes hurtig var naaet til Opdagelsen af disse Kar, og da B., der ved sin Stilling og sit Navn, sine tidligere litterære Præstationer og sine indflydelsesrige For-

bindelser med Evropas lærde i høj Grad havde Overtaget over den unge, endnu ukjendte Student, efter at være bleven bekjendt med dennes Skrift om Lymfekarrene i en ny Udgave af sit Skrift indskyder nogle lidt usandsynlige Datumsangivelser for at bevise sin Prioritetsret til Opdagelsen, kommer Rudbeck i Harnisk og beskylder i et Indlæg B. ligefrem for Falskneri, ligesom han ogsaa insinuerer, at det i Virkeligheden er Lyser, som er den dygtige anatomiske Undersøger, og hvem Opdagelsen egentlig skyldes. Der udviklede sig saaledes en af disse, navnlig i tidligere Tider ikke ualmindelige, uhyggelige og forfængelige Prioritetsstridigheder, hvorved i dette Tilfælde en stor Del af den lærde Verden blev sat i Bevægelse, og som maatte berøre B. meget pinlig. Denne iagttog dog en klog og fornem Tilbageholdenhed og lod sine udenlandske Disciple, først Bogdanus, senere Seger, træde i Skranken for sig og overvælde Rudbeck med Smædeskrifter. I sin Kjendelse om Striden hævder Haller (Elem. phys. I, 161) Rudbecks Ret, og nyere historiske Undersøgelser, navnlig af Hvasser, Daremberg og Tigerstedt, have væsentlig ført til samme Resultat, dog saaledes, at man næppe kan nægte B., at han «tidligere og fuldstændigere end Rudbeck og først af alle har opfattet Opdagelsens hele overordentlig store Betydning» (Panum). Senere omtaler for øvrigt B. ved forskjellige Lejligheder sin Medbejler med stor Anerkjendelse.

Disse vigtige Undersøgelser fortsatte B. i flere Aar, stadig med Bistand af udmærkede Prosektorer, Lyser indtil 1652 og derefter Henrik a Møinichen til 1654, og fuldstændiggjorde i Begyndelsen af 1654 Opdagelsen ved Paavisning af Lymfekar ogsaa hos Mennesket («Vasa lymphatica in homine nuper inventa»). Samtidig arbejdede han i sit Anatomihus paa anatomiske Præparater af Menneskelig til Plader for et stort illustreret Pragtværk i Anatomien, «Augusta anatome», som han «efter kongelig Befaling» vilde udgive, og hvorved han vilde konkurrere med de største udenlandske Anatomer, men Værket saa dog aldrig Lyset, og Pladerne tilintetgjordes senere ved Ildebrand. Efter de nævnte Prosektorers Bortrejse trak han sig tilbage fra selvstændige anatomiske Undersøgelser, og for saa vidt synes Rudbecks nævnte nærgaaende Insinuation ikke aldeles at svæve i Luften, — hvorved dog maa fremhæves, at B. selv aabent og med megen Anerkjendelse omtaler den betydelige Del, Lyser har taget i hans Undersøgelser. Derimod fortsatte han med stor Iver og Energi sin litterære Virksomhed, for hvilken han aabenbart ogsaa var ganske særlig anlagt, og hvorved

han har erhvervet sig overordentlige Fortjenester. Hans naive Praleri og Selvforherligelse er vel for Nutidens kritiske Sans et mindre tiltalende Moment, men skadede ham vist ikke særdeles væsentlig i hans Samtids Øjne, og ved Siden deraf giver han i sine Skrifter Vidnesbyrd om en meget fremragende Dygtighed og har «bidraget mægtig til at nedbryde den forældede Galenske Lærebygning og bane Vej for Konsekvenserne af de nye fysiologiske Opdagelser» (Panum). I flere «Spicilegia», udgivne i Slutningen af Halvtredserne (og til Dels optrykte i den nævnte, 1670 udgivne Samling Skrifter), hævdede han med dialektisk Dygtighed sin Opfattelse mod forskjellige andre Videnskabsmænd, ligesaa i sin sidste (4.) Udgave af den anatomiske Haandbog, der udkom i Leiden 1673 i en meget udvidet og efter Videnskabens seneste Udvikling væsentlig reformeret Skikkelse. Ogsaa i den store Samling af Specialbidrag til Anatomien, som han 1654—61 udgav under Titelen «Historiarum anatomicarum rariorum centuriæ I—VI», findes flere Meddelelser til Bestyrkelse af den nye Lære, ligesom Skriftet i det hele giver talrige Observationer til Oplysning navnlig af Dyreanatomien. En Værket tilføjet Afhandling af Joh. Rhodius («Mantissa anatomica») giver det yderligere anatomisk Interesse. Hans 1663—67 udgivne «Epistolæ medicinales» (i alt 4 Centurier), der indeholde hans udstrakte Brevvexling med en stor Mængde baade indenlandske og udenlandske Videnskabsmænd, have ikke blot Interesse ved at vise, hvilken meget fremragende Stilling B. indtog i Datidens lærde Verden, men give ogsaa talrige positive Bidrag til Videnskabens Opklaring og til Præcisering af de nye Synspunkter, for hvilke B. kæmpede. Den endnu paa dette Tidspunkt herskende Mangel paa Tidsskrifter erstattedes for en stor Del netop ved en direkte Meningsudvexling mellem Videnskabsmændene, og saadanne Brevsamlinger faa derved, som Gosch bemærker, Karakter af virkelig videnskabelige Arkiver. En anden af B. (1662) udgiven omfattende Samling Smaastykker, «Cista medica Hafniensis», giver en Mængde Oplysninger om Lægevidenskabens og Lægestandens Historie og hele Forhold i Danmark og har en stor kulturhistorisk Værdi. I et tilføjet Appendix gives en udførlig Beskrivelse af Forfatterens «Domus anatomica», ganske vist spækket med bombastiske Udgydelser af Selvros for alt, hvad han der har udrettet. Hans 1666 udgivne 10 Dissertationer «De medicina Danorum domestica» have Betydning i samme Retning som det sidstnævnte Skrift. Andre Skrifter af særlig Interesse ere: «De peregrinatione medica» (1674), en Anvis-

ning for de unge Læger til at foretage deres medicinske Studierejser paa rette Maade og i øvrigt nærmest bestemt for hans egen Søn Caspar og hans Søstersøn Holger Jacobsen, dernæst en Afhandling «De anatomia ex cadaveribus morbosis adornanda» (1674), hvori han henleder Opmærksomheden paa et Specialfag, der den Gang kun var meget lidet dyrket, men som senere har faaet en saa overordentlig stor Betydning for Videnskaben: den pathologiske Anatomi, — hvorvel han endnu ikke har Øje for den Retning, hvori Fagets Hovedbetydning maatte søges. End videre maa hans udgivne akademiske Taler nævnes. Men af endnu større og mere monumental Betydning end de fleste af hans nævnte Skrifter ere dog hans «Acta medica et philosophica Hafniensia», et i stor Stil anlagt videnskabeligt Tidsskrift, der udkom fra 1673 til hans Død 1680, i det hele i 5 Bind; det indeholder særdeles mange vigtige Bidrag, fornemmelig fra hans Disciple, og afgiver et slaaende Vidnesbyrd om det rige videnskabelige Liv, der var kommet til Udvikling i Danmark og i det mindste til Dels var vakt af B. selv.

Som Universitetslærer viste han ikke den udholdende Energi, der i saa høj Grad udmærkede ham som Forfatter. Efter at han i nogle faa Aar med Liv og Lyst havde demonstreret Anatomien for sine studerende, blev han træt og klagede bestandig over sin Helbred, der aabenbart heller ikke har været særdeles stærk. Da han ved Ole Worms Død 1654 rykkede op i dennes Plads som anden medicinske Professor, blev han allerede derved i Stand til at indskrænke sin anatomiske Undervisning, og da han 2 Aar efter, ved Thomas Finckes Død, blev det medicinske Fakultets Senior og Decanus perpetuus, fritoges han ganske for denne Undervisning. 9. Febr. 1656 holdt han sin sidste Dissektionsøvelse og tog i en pompøs Tale Afsked med denne vigtige Gjerning. Allerede 1654 var han bleven valgt til Universitetets Rektor, en Stilling, han dog hurtig overdrog til Sporman, i det han selv ved Pestens Udbrud i Kjøbenhavn samme Aar flygtede til Roskilde. 1660, altsaa kun 44 Aar gammel, blev han af Helbredshensyn af Kongen fritagen for at holde Forelæsninger og flyttede kort derefter som Professor honorarius til sit kjære Gods Hagestedgaard i Nærheden af Holbæk, hvorfra han dog jævnlig tog til Kjøbenhavn, blandt andet for at tilse og forevise sit Naturaliekabinet, som han stadig samlede Bidrag til, og som var anbragt i Anatomihuset oven over Avditoriet. Men han beholdt sin Stilling som Fakultetets Senior og Dekanus og dermed ogsaa en afgjørende Indflydelse paa Universitetets og Læge-

videnskabens Anliggender — en Indflydelse, han til fulde forstod at gjøre gjældende, navnlig i den Retning, at han fulgte det allerede af Bedstefaderen anviste Spor og ivrig sørgede for sine Slægtninges Ansættelse i Professorposterne, hvad der lykkedes baade med hans Søn Caspar, hans Fætter Vilhelm Worm og hans Søstersøn Mads Jacobsen, skjønt i det mindste ingen af de to sidstnævnte viste nogen særlig Kvalifikation. I Konsekvens heraf forstod han ogsaa snildt at holde Mænd borte, som ikke hørte til Familien, selv om de vare Kapaciteter, ja vel netop snarest i dette Tilfælde, da hans store Forfængelighed vanskelig vilde kunne taale at se en glimrende videnskabelig Stjærne ved Siden af sig. Hans tvetydige Færd lige over for hans geniale Discipel Steno, da denne kom tilbage og blev skuffet i sin velbegrundede Forventning om at opnaa en anatomisk Lærerstilling ved Universitetet, er et Vidnesbyrd af stor og beklagelig Vægt mod B. Hans Forhold til Michael Lyser ved dennes Tilbagekomst fra Tyskland er maaske heller ikke ganske frit for Tvetydighed i saa Henseende. Men B. havde saaledes vedblivende den Tilfredsstillelse at kunne indtage en ubestridt Herskerplads ved Universitetet og fra sit Gods lede Landets officielle videnskabelige Liv, medens han fremdeles anvendte sit Otium til litterære Studier og frugtbar litterær Produktion.

Paa dette Punkt ramte der ham i øvrigt et svært Slag i 1670, i det hans Gaard brændte, medens han selv var i Kjøbenhavn i Anledning af Livlæge Moths Begravelse, og hans kostbare Bibliothek samt et Antal Manuskripter gik til Grunde. Men Kongen gjorde alt for at trøste ham, fritog hans Gods for Skatter og Afgifter og udnævnte ham til Livlæge (Archiater honorarius) med forhøjet Gage. 1671 var han paa ny Universitetets Rektor og blev samme Aar udnævnt til Universitetets Bibliothekar. Efter at han 1675 havde afslaaet et smigrende Tilbud om at overtage et anatomisk Professorat ved Universitetet i Padua, blev han udnævnt til Højesteretsassessor. 1680 valgtes han atter til Rektor, men samtidig dermed tiltog hans Svagelighed, der bestandig ytrede sig som Nyrestensbesværligheder, og samme Aar 4. Dec. døde han paa sin kjære gjenopbyggede Hagestedgaard. Han begravedes i Frue Kirke, hvor et Monument sattes over ham; 1731 bleve han og hans Efterkommere nobiliterede, og som en af Danmarks mest berømte Mænd fik han senere en Mindestøtte rejst i Jægerspris Have.

1649 havde han ægtet Else Christoffersdatter, Datter af Borgmester Christoffer Hansen, og havde i dette Ægteskab 4 Døtre

og 5 Sønner. Efter hendes Død (1675) indgik han 1678 et nyt Ægteskab med Magdalene Rhode, men havde med hende ingen Børn. Sønnerne af første Ægteskab opnaaede alle fremragende Stillinger, og den ældste Søn, Caspar, der kun 19 Aar gammel ved Faderens Hjælp blev Professor philosophiæ og i 1678 af ham kreeredes som Dr. med., indtog senere i mange Aar hans fremragende Plads ved Universitetet og stræbte efter Evne at vedligeholde det Bartholinske Navns Glans i Lægevidenskaben.

A. G. Sommer, Thomas Bartholin (Univers. Progr. 1858). Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 474 ff. Gosch, Danmarks zoolog. Lit. II, 1, 45 ff. Panum, Indbydelsesskrift til Universitetets Reformationsfest 1880 S. 3 ff. A. D. Jørgensen, Niels Stensen S. 68 ff. W. Hiss, Ueber die Entdeckung des Lymphsystems (Zeitschrift f. Anatomie I, 128 ff.). Tigerstedt, Om lymfkärlens upptäckt (Skrifter utg. af finska Läkaresällskapet), Helsingfors 1885. *Jul. Petersen.*

Bartholin, Thomas, 1659—90, kgl. Antikvar, var født i Roskilde (under Kjøbenhavns Belejring) 27. Marts 1659, Søn af ovennævnte Professor Thomas B. Blev Student 1673. Efter at have udgivet et Par historisk-antikvariske Prøveskrifter, «De Longobardis» (1676) og «De Holigero Dano» (1677), blev han, kun 18 Aar gammel, 27. April 1677 beskikket «til at være designatus Professor politices et historiæ patriæ» ved Universitetet. Faktisk var det dog ikke nogen Ansættelse, men et Tilsagn om «at nyde Senium in Academia og siden der, naar nogen Plads ledig vorder, ascendere, saa og at være delagtig i al den Rettighed, samme Senium kan medføre». Kort efter rejste B. udenlands. Han besøgte Akademierne i Leiden, Oxford, London, Paris o. fl. St. Overalt benyttede han ikke blot flittig Bibliothekerne, men søgte ogsaa Udvikling ved Omgang med lærde Mænd. Kaldt hjem 1680 i Anledning af hans Faders Sygdom og paafølgende Død blev han paa Hjemrejsen selv syg i Flensborg og maatte ligge temmelig længe. Efter at have ordnet sine Forhold i Hjemmet drog han imidlertid paa ny ud, gjennemrejste Tyskland og opholdt sig 1682 en Tid i Leipzig.

Ved Hjemkomsten tiltraadte han sin Professorpost. Udnævntes 24. Febr. 1684 til kgl. Antiqvarius efter Islænderen Hannes (Jon) Thorleifsson med den Forpligtelse «Tid efter anden til Trykken at fuldbringe og færdiggjøre saa vel de ældste, vigtigste og rareste Skrifter, danske og islandske Sager og Monumenter angaaende, med tilbørlig Udtolkning og Forklaring som og ellers det Værk, som han om alle de gamle danskes Sæder og Skikke, samt Love og Manér haver begyndt». 29. Avg. s. A. beskikkedes B. tillige

til Sekretær i det kgl. Arkiv (Gehejmearkivet), af hvis Ordning og Registrering han ikke har ringe Fortjeneste. Endnu samme Aar fik han en tredje Udnævnelse, i det Kongen bevilgede, «at Th. B., Professor politices et historiæ patriæ paa Universitetet, maa næst efter Dr. Cosmus Bornemann in facultate juridica ascendere og efter hannem nyde virkelig professionem juridicam med de Rettigheder, som samme Senium med sig fører; desforuden ogsaa efter hans forrige Vokation in facultate philosophica ascendere». Aaret efter forenede han Embedet som Justitssekretær i Højesteret med sine andre Stillinger. B. var da endnu kun 26 Aar; men Lykken havde ikke kastet sin Gunst paa nogen uværdig. Thi han arbejdede med en Jærnflid, som om han forudsaa, at hans Tid kun vilde blive kort. Udgivet fik han kun «Antiqvitatum Danicorum de causis contemptæ a Danis adhuc gentilibus mortis libri tres» (1689). Paa 700 Kvartsider behandledes her Spørgsmaalet om Aarsagen til vore hedenske Forfædres Foragt for Døden — unægtelig en alt for stor Vidtløftighed; men man ser, at Forfatteren var fuldt hjemme i den gamle nordiske Litteratur, og Værket «var i mange Tider en Tilflugt for dem, der søgte Oplysning om Nordens gamle Poesi o. desl.». Vigtigere ere dog de uhyre Samlinger, han efterlod, og de mangfoldige Kilder til Nordens Historie, hans utrættelige Flid har reddet fra Undergang. Allerede i April 1685 udvirkede han ved sin Forestilling til Kongen, at der udstedtes Forbud mod, at der solgtes Haandskrifter fra Island til Svenskerne, og at det paalagdes Landfoged Christoffer Heideman at indsamle, hvad der fandtes af gamle Haandskrifter paa Island, og at nedsende dem til Kjøbenhavn. Vilde Ejerne ikke sælge dem, skulde han laane dem. Efter B.s Forestilling udgik der (19. Febr. 1687) end videre kgl. Befaling til alle Biskopperne om at lade eftersøge i Stiftskisterne og andre Steder i Stifterne om, «hvis gamle Breve ante reformationem, Dokumenter, Bøger, saa som Annales veteres, Chronica monasteriorum, Breviaria, Missalia etc., der maatte findes», og med det første tilstille Justitssekretær og Antiqvarius Th. B. samme, «at han deraf kunde uddrage og sammensanke, hvad der kunde tjene til den danske og norske Histories Oplysning».

Det var navnlig til Danmarks og Norges Kirkehistorie før Reformationen, at B. samlede den store Mængde Bidrag, som i en lang Række Foliobind (Manuscripta Bartholiniana) gjemmes i Universitetsbibliotheket og have været til uberegnelig Nytte for senere Forskere. Tillige anlagde han et stort Annalværk til Danmarks

Historie i Middelalderen, der dog ikke naaede sin Fuldendelse. Ikke mindst er hans Fortjeneste derved, at han fremdrog Islænderen Arne Magnussen og tog hans ypperlige Evner i Brug ved sine Samlinger. Men B.s egen Kraft blev hurtig opslidt under det anstrængende Arbejde. Efter i to Aar at have lidt af Lungetæring døde han 5. Nov. 1690, kun 31 Aar gammel. I en Alder, da mange endnu ikke ret have begyndt, maatte han slutte; men hvad han har samlet, vil bevare hans Navn i taknemmelig Erindring blandt Nordens Historikere.

I 5 Aar (fra Nov. 1685) levede han i et lykkeligt Ægteskab med Anne Tistorph, Datter af Sognepræsten ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, Mag. Mikkel Henriksen. Af dette Ægteskab var der en Datter og en Søn; den sidste, der blev født 16 Dage før Faderens Død, forplantede paa en hæderlig Maade hans Navn (se ndfr.). B.s Enke ægtede siden Justitsraad, Professor Holger Jacobæus og døde i Marts 1744, 81 Aar gammel.

Progr. fun. Acad. Hafn. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 84. Jørgensen, De danske Rigsarkivers Hist. S. 47. 263. Tidsskr. f. nord. Oldkynd. III, 15 ff. Hübertz, Aktst. vedk. Aarhus II, 177. *H. F. Rørdam.*

Bartholin, Thomas, 1690—1737, Justitiarius i Højesteret. Han fødtes i Kjøbenhavn 20. Okt. 1690 og opdroges, da hans Fader, Professor Thomas B. (se foreg. Artikel) døde s. A., af sin Farbroder, Konferensraad Caspar B. Da han var bleven Student, rejste han 1710 udenlands, kom hjem 1714 og udnævntes allerede 1715 til Professor philosophiæ ved Universitetet; men det gik med ham som med hans Farbroder, at Universitetet kun kom til at høste den mindste Nytte af hans Evner, i det hans Virksomhed blev ledet i andre Retninger, hvilket han sikkert skyldte sin Plejefader, hvis i en vis Henseende glimrende Karriere maatte friste ham til Efterfølgelse; 1718 fik han Sæde som Assessor i Hofretten og 1721 i Højesteret; 1722 blev han Justitsraad. Hertil føjedes endnu en betydelig Virksomhed, i det han 1729 blev sin Farbroder adjungeret i Generalprokurørembedet med Løfte om at succedere ham, og det følgende Aar blev han Assessor i Konsistorium, Etatsraad og endelig Assessor i Kancellikollegiet. 1732 paatog han sig Hvervet som Universitetskvæstor, og 1736 udnævntes han til Justitiarius i Højesteret, hvorefter han nedlagde Embedet som adj. Generalprokurør; et halvt Aar efter døde B., 1. April 1737, efter faa Dages Sygdom. Han roses for sin omsigtsfulde Styrelse af Universitetets Pengevæsen, og sin Interesse for Universitetet fik han ogsaa Lej-

lighed til at vise ved den betydelige Andel, han havde i Udarbejdelsen af den nye Fundats af 1732. B.s videnskabelige Interesser gik i historisk Retning, og nogle Skrifter vedrørende Æmner af den ældre danske Historie vidne herom, hvoriblandt maa nævnes hans omhyggelige Udgave af den et Aarhundrede tidligere afdøde lundske Biskop Mogens Madsens «Episcoporum ecclesiæ Lundensis series» (1710). Disse offentliggjorde han allerede, inden han blev Professor, og Forfatterbanen betraadte han ikke senere. B. ægtede 8. April 1726 sin Farbroders Datter, Else Magdalene Bartholin, f. 24. Juni 1680 † 9. Juli 1763, Enke efter den 1710 afdøde Ole Rømer.

Universitetsprogram over B. Worm, Lex. ov. lærde Mænd I, 84 f.

G. L. Wad.

Bartholin, Thomas Eichel, 1755—1829, Overretsassessor. Han var født 17. April 1755, Søn af ovfr. nævnte Konferensraad Caspar Christoffer B., blev 1773 Student, 1779 juridisk Kandidat, 1781 Byfoged, Postmester, Vejer og Maaler i Nykjøbing i Sjælland, Birkedommer i Dragsholms Birk samt Vice-Landsdommer i Sjælland, 1783 Justitsraad, 1792 Borgmester samt By- og Raadstuskriver i Kalundborg, tog 1801 sin Afsked og blev ved Oprettelsen af Overretten i Viborg 1805 første Assessor i denne, hvorfra han dog 1806 afskedigedes. Han var nogen Tid Kapitajn ved Landeværnet og levede til sin Død 12. Jan. 1829 som Translatør i Kjøbenhavn. B. udgav forskjellige praktiske juridiske Haandbøger og et juridisk Tidsskrift, «Nørre-Jyllands Themis» (1805—6); i sine senere Aar udarbejdede han en Fortegnelse over de i en længere Aarrække i Adresseavisen bekjendtgjorte Dødsanmeldelser (1825). — 20. April 1781 havde han ægtet Catharine Margarethe Helt, f. 1762 † 30. Sept. 1824.

Erslew, Forf. Lex. *G. L. Wad.*

Bartholomæussen, Hans, —1522, Tolder, en af Christian II's og Sigbrits bekjendteste Hjælpere, Søn af Bartholomæus Bartskær, Læge først i Odense, senere i Kjøbenhavn; nævnes 1508 og 1509 som Byfoged i Odense, blev endnu i Kong Hans' Tid Tolder i Aalborg, 1518 tillige Borgmester og til sidst 1520 trods sin borgerlige Herkomst Lensmand paa Aalborghus. H. B. viste sig i denne Stilling overordentlig virksom i Kongens Tjeneste, især som Skatteopkræver, men blev hadet af alle, som det synes, baade af Biskopper, den høje Adel, Borgere og Bønder, indtil Borgerne i

Aalborg til sidst sloge ham ihjel under et Opløb i Sommeren 1522. Gjennem Sigbrit udbetaltes 150 Mark som en Slags Erstatning for Bøder til hans endnu levende Fader, fordi Sønnen var saa «uskyldeligen» bleven slaaet ihjel i Kongens Tjeneste.

Allen, Breve og Aktstykker til Christ. II's og Fred. I's Hist. I, 17. Erslev, Konge og Lensmand i 16. Aarh. S. 40. *A. Heise.*

Bartskær, Johan Dideriksen, 1611—61, Biskop. Født i Kjøbenhavn, Søn af Raadmand og Handelsmand Diderik Johansen B. og Lene Helmersdatter Rhode, Søster til den bekjendte Dr. Johannes Rhodius. Fra Slagelse Skole blev han Student 1628, studerede baade hjemme og i Udlandet, hvorfra han vendte tilbage 1635, og blev s. A., ved Biskop Resens Indflydelse, kaldet til Rektor paa Herlufsholm. 2 Aar efter tog han Magistergraden, og 1640 kaldte Skoleherren ham til Præst paa Herlufsholm. 1641 ægtede han sin Formands, Mag. Poul Jensen Koldings Datter Anne, f. 1620. Som Rektor havde han et godt Navn, og som Præst forøgede han dette ved at optage den fra England hentede allegoriske Prædikemaade; ventelig var det denne Omstændighed, som ved formaaende Velynderes, især Kansler Christen Thomesen Sehesteds, Bistand 1651 skaffede ham Embedet som Hofprædikant i Kjøbenhavn, i hvilken Stilling han var yndet af Kongen, der betroede ham at være Aktor i Sagen mod den sværmerske Præst Niels Svendsen Krøniche; hans Indkomster forøgede Kongen med et Kanonikat i Roskilde. I Foraaret 1659 kaldede Kongen B., der 1653 havde erhvervet den theologiske Doktorgrad, til Biskop i Viborg, hvor han dog ikke fik Lejlighed til at udrette synderligt; thi han døde allerede 6. Febr. 1661 efter flere Aars Svagelighed, og en Tid lang havde han opholdt sig i Kjøbenhavn som sit Stifts Biskop og Repræsentant for Kapitlet i Viborg paa Rigsdagen 1660; under Forhandlingerne om Arveregeringens Overdragelse til Kongen stod han fuldstændig paa dennes og de ufri Stænders Side, om han end ikke vides at have udøvet stor Indflydelse. — Af Skrifter fra hans Haand haves nogle Ligprædikener over adelige Personer og et latinsk Digt «Herlovia» (1639), i hvilket han besynger Herlufsholms Skjønhed og Livet i Skolen. — Hans Enke døde i Kalundborg 1668; de ligge begge begravne i Viborg Domkirke, hvor ethvert Minde om dem dog nu er fjærnet.

Wad, Rektorerne p. Herlufsholm S. 112 ff. *G. L. Wad.*

Basballe, Michael Hieronymus, 1687—1762, Finansdeputeret, fødtes 10. Sept. 1687, blev 1705 dimitteret fra Aarhus, 1720 Kancellist i Rentekammeret, 1721 Kammersekretær, 1722 Kammerraad, 1725 Kommitteret i Rentekammeret, 1726 Justitsraad, 1741 Etatsraad, 1746 3. Deputeret for Finanserne, s. A. Møntkommissær, 1749 Konferensraad, 1757 adlet og døde 4. Sept. 1762. Han blev første Gang gift 30. Maj 1721 med Anne Dorothea Klog (f. 1692 † 1726); anden Gang ægtede han 6. Dec. 1726 Louise v. Buchwald (f. 1699 † 18. Juli 1756), Enke efter Provst Frederik Christian Rodriguez og en Datter af Livmedikus, Professor ved Universitetet og Etatsraad Johannes v. Buchwald.

Danmarks Adels Aarbog 1886, S. 37. *G. Kringelbach.*

Basedow, Johann Bernhard, 1723—90, Pædagog, er født i Hamborg, hvor Faderen var Parykhandler. Han besøgte Gymnasiet i sin Fødeby 1741—44, hvor Reimann var hans Lærer; de næste to Aar studerede han i Leipzig, levede derefter i 4 Aar i Hamborg og fik da en Plads som Huslærer hos Gehejmeraad Qvalen paa Burghorst i Holsten. Til Fordel for sin Elev opfandt han her mange sindrige Maader, hvorpaa Kundskaberne kunde gjøres anskuelige. Hans Methode maa have vakt hans Principals Tilfredshed; thi han anbefalede ham til Bernstorff; B. havde desuden under sit Ophold paa Burghorst erhvervet sig Magistergraden i Kiel for en Afhandling om en ny Undervisningsmethode, og han ansattes nu som Professor i Tysk og de skjønne Videnskaber ved Sorø Akademi 1753. Han kom her i Forbindelse med hele den Kreds af tyskfødte Mænd, der angav Tonen i de højere Kredse i Kjøbenhavn, og da han 1757—58 udgav sin «Die praktische Philosophie für alle Stände», roste Cramer den med stærke Ord i «Der nordische Aufseher». I Sorø viste sig strax baade de heldige og uheldige Sider hos B. Hans kraftige, om end raa Veltalenhed, hans store Arbejdskraft og den Energi, hvormed han fremsatte sine Anskuelser, gjorde Indtryk paa Eleverne; men hans raa Ligegyldighed ikke blot for Formerne, men for ligefrem Sømmelighed, hans Forfængelighed og ingenlunde dadelfrie Vandel vakte ogsaa Forargelse. Ikke desto mindre lod man ham holde Forelæsninger over Theologi; han søgte selv Tilladelse dertil i Aaret 1757 for at forbedre sine Indtægter, da han med en Løn af 400 Rdl. umulig kunde «iagttage den pligtmæssige Velstand». B. vilde egentlig heller ikke Kristendommen til Livs, tvært imod vilde han forsvare den mod

Deisterne, men dette skulde ske ved at afføre den alle ubibelske Udvæxter, f. Ex. Læren om evige Helvedstraffe. Dette fremtraadte dog ikke skarpere, end at Cramer kunde sige om ham: «Saa lidt som han skjuler sin Højagtelse for Fornuften, viser han dog en langt større Ærbødighed for Aabenbaringen». Men B. skulde snart faa med en Mand at gjøre, der, endskjønt han ikke var Theolog, dog havde et skarpere Blik for, hvad der laa paa Bunden af hans Theologi. I Aaret 1761 blev Grev F. Danneskjold-Samsøe Hovmester paa Sorø. Han tog strax B. for sig, og denne indrømmede ham, «at han favoriserede Materialisternes Lærdom, ja roste endog disse falske Lærere som de, der vare de bekvemmeste til at omvende Naturalister, Deister og Atheister». Danneskjold vilde dog ikke ligefrem undertrykke B.s Skrifter; men han satte den hidtil under Fødder traadte Censur igjen i dens fulde lovlige Kraft, og B., der indsaa hans Hensigt, holdt op at skrive. Derimod var det ikke muligt at bringe ham til at opgive sine Vildfarelser; «hans stolte Hensigt, Drivfjeder af alle hans Handlinger, at blive Hæresiark tillod ham det ikke». Det blev da forment ham at læse over Theologi; men han benyttede nu sine Forelæsninger over Grammatik til at bibringe Tilhørerne sine theologiske Meninger. Danneskjold vilde da have ham anbragt i et civilt Embede; men han blev 1761 ansat ved Gymnasiet i Altona. Det røbede ikke megen Menneskekundskab, at han næsten 1½ Aar efter vedblev at skrive til Danneskjold for at overbevise denne om Rigtigheden af de af ham forfægtede religiøse Anskuelser.

I Altona havde han langt mindre Arbejde i sit Embede end i Sorø, og han begyndte nu at udfolde en betydelig litterær Virksomhed, hvor han fortsatte Kristendommens Renselse for ubibelske Udvæxter paa en Maade, som ikke lod nogen af dens Hovedlærdomme uantastede. Han kom da i Strid med det hamborgske Præsteskab, deriblandt med Pastor J. M. Gøtze, der siden skulde gjøre sig bekjendt som Lessings Modstander. B. arbejdede i disse Aar med en Iver, der undertiden næppe lod ham have Tid til at spise og sove; han dikterede, saa den ene Skriver blev træt efter den anden; men de Værker, han udgav, bare rigtignok ogsaa kjendelige Spor af Hastværk. Han maatte selv forlægge sine Bøger, da de vare komne i saa daarligt Ry, hvilket kostede ham mere, end han havde Raad til. Hans Familie sukkede og klagede; men han selv bevarede sit Mod.

Danneskjold skulde endnu en Gang faa Lejlighed til at mødes

med sin gamle Uven. I den korte Tid, han efter Christian VII's Tronbestigelse var Medlem af Konseillet, skrev han et langt Brev til Kongen, i hvilket han med Paakaldelse af Kongelovens Forpligtelse for ham til at holde Haand over den rene Lære formanede ham til at afskedige en saa skadelig Mand som B. Der er ingen Tvivl om, at Danneskjold, der var en oprigtig religiøs Mand, virkelig har følt sig oprørt over B.s Vranglære; men det har vel heller næppe den Gang, da han satte alt i Bevægelse for at styrte Bernstorff, været ham imod at gjøre et Angreb paa en af de mange Tyskere, der ved hans Gunst vare komne ind i Landet. Det er uvist, om Danneskjolds Skrivelse er kommen Kongen i Hænde; men da den er affattet i Okt. 1767, samme Maaned, som han fik sin Afsked og blev forvist fra Kjøbenhavn, har den næppe kunnet afgjøre B.s Skæbne. Men dennes Skribentvirksomhed, og særlig hans «Philalethie» (1764), havde, som alt anført, ogsaa uden for Danmark vakt en ubehagelig Opsigt, og hvor tolerant end Bernstorff kunde være, har han dog næppe ønsket at beholde Forfatteren i Statens Tjeneste; han fik 1768 sin Afsked eller fik Fritagelse for sine Forretninger, men beholdt sin Gage. Det var først efter denne Tid, han, begejstret af Rousseaus Ideer, med Iver kastede sig over Opdragelsens Forbedring; men hans Virksomhed i denne Retning tilhører Tyskland. Han udarbejdede en Plan til Skolevæsenets Forbedring, som skal være bleven bifaldet af Bernstorff, og som udkom 1768. Han udstedte et Opraab til at subskribere paa hans «Elementærværk», og da han anbefaledes af Lavater og mange andre ansete Mænd i Tyskland, modtog han i faa Aar 15000 Rdl. Mindre heldig var han, da han senere forlangte Publikums Understøttelse til Oprettelse af sit «Philanthropinum, eine Schule der Menschenfreundschaft für lernende und junge Lehrer». Det kom dog i Stand i Dessau 1774, men vilde ikke trives.

B. døde i Magdeburg 25. Juli 1790. Hans sidste Ord vare: «Ich will secirt sein zum Besten meiner Mitmenschen». B. er af de Mænd, man har vanskeligt ved at tage alvorlig. Latterligheden, Raaheden, Markskrigeriet, det uforsvarligste Jaskeri ligge saa tykt uden paa, at man fristes til Tvivl om, at der er noget godt inden for; og dog har dette været Tilfældet; det kan allerede sluttes af det Indtryk, han har gjort paa mange af de bedste af sine samtidige. Skulde man sige, hvad der stod som Hovedopgaven for hans paa Reformplaner saa rige Tid, saa var det at tilvejebringe en bedre Opdragelse. Derom vare alle Tidens Ordførere enige. Men en

stor Reform trænger ogsaa til saadanne Mænd, der berusede af den nye Vin blindt gaa i Spidsen for Stormkolonnen mod det gamle; en saadan Mand var B. L. C. Sander, der selv havde været Lærer ved Filanthropinen i Dessau, siger, at han aldrig har hørt Mage til hans kraftige Deklamation, og kalder ham Pædagogikkens Mirabeau. Deri er der noget træffende; thi han havde virkelig en betydelig Evne til at rive Menneskene med sig i den Retning, som Tidens Strøm var ved at tage. Det er med rette sagt, at han var lige saa berygtet som berømt og lige saa berømt som berygtet; vi ville kun tilføje, at han fortjente at være begge Dele.

Minerva 1801, I, 113 ff. Allg. deutsche Biographie II. Luxdorphiana S. 22 fl.

L. Koch.

Basse, Hans Pedersen, † 1602, se Litle.

Basse, Jacob, —o. 1365, Ridder, var af en gammel sjællandsk Adelsæt, hvis Vaabenmærke var et Vildbassehoved. Hans Faders Navn kjendes ikke, Moderen hed Kirsten og synes at have hørt hjemme paa Aarsmarke i Laaland (det nuværende Knuthenborg). Han nævnes første Gang i Aaret 1330 og har utvivlsomt været en meget anset Mand, eftersom han 1352 var den ene af de 4 Rigsforstandere, som Kong Valdemar indsatte til at føre Regeringen, medens han selv var i Tyskland. J. B. synes den Gang endnu ikke at have været Ridder; som saadan forekommer han først 1359; sidste Gang, han nævnes, er i et Brev fra 1362. Af det lidet, som i øvrigt kjendes til hans Livsvilkaar, kan fremhæves, at han ejede Ugletorp, en for længst forsvunden Gaard i Tudse Herred, og at han var to Gange gift, først med en vis Fru Margrethe, derefter med Edle Venstermand. Af hans Børn kjendes en Søn og to Døtre.

Danmarks Adels Aarbog 1886, S. 39. *Thiset.*

Basse, Peder, 1556—1639, af de saakaldte nye Basser, en Søn af Erik B. til Sørup og hans første Frue, Anne Størle. Han traadte, som det synes, i en forholdsvis sen Alder i Hoftjenesten, i det han først 1592 blev Hofsinde. Fra 1596—1601 var han forlenet med Nunnekloster i Norge, 1598—1613 havde han Roskildegaard i Forlening. Under Kalmarkrigen gjorde han Tjeneste som Ritmester ved den sjællandske Fane og blev saaret. 1613 blev han Lensmand paa Svendstrup, som han 1618 ombyttede med Møen. Her blev han til 1629, da han blev forlenet med Tranekjær, som han beholdt til sin Død tillige med Jungshoved, som han

1634 fik i Forlening for sin og sin Frues Levetid. P. B. døde 10. Okt. 1639 som sin Slægts sidste Mand, thi den eneste af hans Sønner, som naaede den voxne Alder, var død faa Aar forinden. 6. Dec. 1601 havde han ægtet Sophie Nielsdatter Parsberg, der var født 16. Maj 1584, og hun overlevede sin Husbond i 15 Dage.

Danmarks Adels Aarbog 1886, S. 43. *Thiset.*

Basse, Peder Hansen, † 1551, se Litle.

v. Bassewitz, Christian Siegfried, 1755—1831, Officer. Er en Søn af Kammerjunker B., Stamherre til Gnesen i Meklenborg, og født paa dette Gods 14. Febr. 1755. Blev dansk Kadet 1771, Sekondlieutenant ved jyske Regiment Ryttere 1776, Premierlieutenant 1778, i hvilket Aar han fik Tilladelse til med Ritmesters Karakter at gaa i russisk Krigstjeneste. Om hans Forhold her kjendes intet. 1790 er han allerede Major og ansat ved fynske Regiment lette Dragoner, 1803 overgik han som Oberstlieutenant til sjællandske Regiment Ryttere, blev Oberst 1808 og kommanderede midlertidig det nys oprettede Prins Frederik Ferdinands Dragonregiment; han var tillige en kort Tid Chef for slesvigske Regiment Ryttere, men vendte i Slutningen af 1809, udnævnt til Generalmajor, tilbage til sjællandske Rytterregiment som Chef og beholdt denne Post, indtil han 1829 afgik fra Tjenesten som Generallieutenant. I 1813—14 kommanderede han Rytterbrigaden i 2. Armédivision. 1824 udnævntes han til Storkors af Danebrog. — B. var gift med Christine Frederikke Kjerulff (døbt 20. Dec. 1780 † 5. Nov. 1860), en Datter af daværende Forpagter Rasmus K. i Ødsted. Han døde 4. Avg. 1831.

S. A. Sørensen.

v. Bassewitz, Henning Friedrich, 1680—1749, gottorpsk Minister, Søn af en meklenborgsk adelig Landraad, Philip Kuno v. B. paa Dalwitz, og født 17. Nov. 1680. Som Kammerraad, senere Overskjænk ved det meklenborgske Hof bidrog han ved sit rige Lune og sit lidenskabelige Naturel meget til at fremme Hertugens Udskejelser og den lette Tone ved Hoffet. Da han 1710 var bleven afskediget, henvendte han sig til Formynderregeringen paa Gottorp og kjøbte af den Embedet som Amtmand i Husum og Svabsted med Titel af Etatsraad. I Febr. 1713 fjærnedes han her fra ved den kongelige Okkupation, da han ikke vilde gaa i dansk Tjeneste, og begav sig nu til Administratoren Christian August i Hamborg. Samme Sommer var han i Berlin

for at slutte en Overenskomst om Stettin og svensk Pommern, og Aaret efter sendte Ministeren Gørtz ham til Petersborg. Her søgte B. at virke for Hertug Carl Frederiks Gjenindsættelse i Hertugdømmerne og Anerkjendelse som svensk Tronfølger; han haabede at vinde Peter den store for disse Planer ved at indlede Forhandlinger om et Ægteskab mellem den unge Hertug og Zarens Datter. B. kan saaledes siges at være første Ophavsmand til Gottorpernes Erhvervelse af det russiske Kejserdømme.

For denne Gang afbrødes imidlertid hans Virksomhed ved Tønnings Fald og Offentliggjørelsen af de ved denne Lejlighed fremkomne Aktstykker, som klarlig viste den gottorpske Regerings Tvetydighed. Gørtz søgte at vælte Ansvaret herfor over paa B. og lod til den Ende en Sekretær fratage ham hans Papirer; men B. opdagede Tyveriet, indhentede til Hest Tyven og fik sine Aktstykker tilbage tillige med Beviser for sin Modstanders Intrige. Efter en kort Kappestrid lykkedes det dog Gørtz at vinde baade Administratoren og den tilbagevendte Konge Carl XII, og B. levede nu paa sine Godser i Meklenborg indtil efter Gørtz' Fald. I Febr. 1719 ilede han til Stockholm og udnævntes nu af Carl Frederik til Gehejmeraad, efter hans Tiltrædelse i Holsten til Præsident i Gehejmeraadet. I de følgende Aar spillede han en betydelig Rolle, og det lykkedes ham til Dels at sætte sine Planer igjennem. Af Sverige fik Carl Frederik en Aarpenge og Titelen kongelig Højhed, og i Rusland lykkedes det ham at bringe Forlovelsen mellem Hertugen og Prinsesse Anna Petrowna i Stand (5. Dec. 1724). Da Kejseren kort efter døde, skyldtes det til Dels B.s Energi, at Magten bevaredes for Cathrine I, og 1. Juni 1725 stod Hertugens Bryllup. B. fik til Belønning St. Andreas Ordenen og blev Aaret efter tysk Rigsgreve. Efter Kejserindens Død drog Hertugen med sin Hustru tilbage til Holsten, og her var B. nu i nogle Aar den første Mand i Regeringen og ved Hoffet (som Overhofmarskal). Et Par Aar efter faldt han imidlertid i Unaade (1730), blev arresteret, men undkom og opholdt sig fra nu af til sin Død, 1. Jan. 1749, paa sine Godser. I de 10 Aar, i hvilke han var Sjælen i den gottorpske Politik, var han utrættelig sysselsat med Planer til at gjenerhverve den tabte Del af Sønderjylland; han søgte at benytte enhver Mulighed, som frembød sig, og forstod at bringe dette Spørgsmaal ind i ethvert diplomatisk Anliggende. At det alligevel ikke lykkedes ham at opnaa noget i den Henseende, laa

i de ugunstige Tidsforhold og den anselige Stilling, Danmark var kommen til at indtage efter Sveriges Ydmygelse.

Allg. deutsche Biographie II. Gesch. des Gottorf. Hofes, 1774.

A. D. Jørgensen.

Bast, Paul Danchel, 1747—1803, Præst, var en Degnesøn fra Horslunde paa Laaland og blev født 28. Juli 1747. Faderen hed Frederik B., Moderen Frederikke Louise f. Haberdorph. Efter at være dimitteret fra Nakskov Skole 1767 laa han i længere Tid paa Borchs Kollegium og var en nøje Universitetsven af Johannes Ewald. 1778 tog han Attestats; men gejstlig Virksomhed laa endnu fjærnt fra hans Tanker. Han beskæftigede sig mere med de skjønne Videnskaber og dyrkede det engelske Sprog, hvad der i hin Tid var temmelig sjældent her hjemme. Af det mislykkede «Alm. dansk Bibliothek», den blaa Bog, en Slags Forløber for «Minerva», var han Medudgiver (1778—80) og hørte her til Tidens uheldige Versemagere, der vilde fremelske Balladepoesien paa ny. 1782 udkom «Poetiske Forsøg», hvor han ogsaa forsøgte sig i at skrive Epigrammer. Den i sin Tid yndede Drikkevise «Kommer, Venner, tager Sæde» er af B. Men alvorligere Studier vare dog ikke fremmede for ham. Tidligere end Bastholm har han syslet med Stoikerne («Stoikernes Tanker over Skæbnen og Forsynet», 1782), og før han blev Præst, udgav han efter Herveysk Mønster aandelige Taler og Betragtninger over Guds Almagt (1780), hvor den hule Pathos, som senere fulgte ham som Prædikant, allerede lagde sig for Dagen. Sin Præstegjerning begyndte han i Næstved 1782; fik et Par Aar efter Professortitel; forflyttedes 1787 til Søllerød og blev 1788 Sognepræst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn og Stiftsprovst. I dette Embede virkede han til sin Død 5. Sept. 1803. Dagen i Forvejen prædikede han, men ramt af et apoplektisk Tilfælde maatte han bæres ned af Prædikestolen. Han havde et smukt og temmelig imponerende Ydre, men tillige noget forfængeligt og affekteret i hele sin Optræden, hvad der gav Stof til adskillige pudsige Fortællinger om ham. Faa Maaneder efter at han var bleven Præst, ægtede han Charlotte Louise Iversen, en Søster til den bekjendte Bogtrykker Christian I. i Odense, men hun døde 9 Maaneder efter Brylluppet (jvfr. Rahbeks Elegi i Iversens «Samling af Poesier» for 1785 og Titelvignetten hertil). B. giftede sig igjen 1784 med Anna Abildgaard, som overlevede ham i 17 Aar.

Nyerup, Lit. Lex. Rahbeks Erindringer I, 284 f. Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 286. S. Birket Smith, Til Belysn. af litterære Personer og Forh., 1884, S. 26 ff.

A. Jantzen.

Bastholm, Christian, 1740—1819, Præst, er født i Kjøbenhavn 2. Nov. 1740. Faderen, Hans B. († 1798), var Kontorchef i Søkommissariatet; Moderen hed Clara f. Hosum. I Aaret 1759 blev han fra Kjøbenhavns Skole dimitteret til Universitetet, hvor han ønskede at studere Filosofi og Naturvidenskab; men for at føje sin Fader tog han 1761 theologisk Embedsexamen; af Professorerne hørte han kun P. Rosenstand Goiske, der helbredede ham for det Hang til Fritænkeri og Tvivlesyge, han havde begyndt at nære. Efter at han havde taget Examen, kastede han sig atter over sine Yndlingsstudier. Men i Aaret 1765 tilbød Missionskollegiets Formand, Grev O. Thott, ham Pladsen som Præst ved den tyske Menighed i Smyrna; den danske Regering havde nemlig 1762 paataget sig at forsyne denne Menighed med en Præst, der lønnedes med o. 500 Rdl., som udredtes af Missionskassen og Waisenhuset. Han fik dog først dette Embede to Aar efter, men i Mellemtiden vendte han tilbage til det theologiske Studium og skrev flere theologiske Afhandlinger. I Aarene 1768—71 levede han i Smyrna under store Savn og i vanskelige Forhold; men han trøstede sig med Stoikernes Filosofi, thi «han havde ganske indsuget deres Lære om Skæbnen og forenede den saaledes med de kristnes Lære om Forsynet, at han aldrig ganske tabte sin Standhaftighed». Efter sin Hjemkomst blev han 1772 Præst ved Citadellet, og han ægtede da Rosenstand Goiskes Datter Ingeborg Foss R. G.; da hun var død 1777, ægtede han, efter i 12 Aar at have levet som Enkemand, Tyge Rothes Datter Karen Margrethe (f. 1765 † 1829). — I Aaret 1777 blev han Sognepræst til St. Olai Kirke i Helsingør, 1778 første Hofprædikant og 1782 kongelig Konfessionarius. I Aaret 1800 tog han paa Grund af Svagelighed sin Afsked og levede hos sin Søn, den ndfr. nævnte Hans B., der var Præst i Slagelse, til 1807, da han flyttede til Kjøbenhavn, hvor han døde 25. Jan. 1819.

Der har næppe været nogen Tid, hvor der har været en stærkere og mere almindelig Trang til Reformer end den sidste Fjerdepart af det 18. Aarhundrede. Og om der end i Danmark ikke var mange, som ønskede politiske Forandringer, saa var der saa meget større Iver for de sociale og kirkelige. Paa dette sidste Omraade blev B. en af de ivrigste Talsmænd for Fremskridt og Udvikling. Det var ogsaa utvivlsomt, at der trængtes hertil; der havde udviklet sig en stor Ligegyldighed for Kirken og for Kristendommen i det hele. Den gamle Salmesang og Prædiken forekom den Tids Mennesker at være stivnede i Former, som de fandt

overmaade lidet tiltalende. B.s største Betydning er ogsaa, at han er bleven den danske Prædikekunsts Reformator eller, om man vil, Fader; thi det er egentlig ham, der først har bragt Rhetorikken paa Prædikestolen. Det er ret betegnende, at det første Veltalenhedsværk, han udgav, var en Lovtale over Messias (1770). Han var saa overbevist om den Virkning, Rhetorikken vilde gjøre, at intet var ham saa højt og helligt, at det jo kunde være tjent med at smykkes med dens Blomster. Men B.s Hovedskrift i denne Henseende er «Den gejstlige Talekunst» (1775). I denne Bog vil han vejlede Præsterne til en smagfuld Optræden og et Foredrag, der undgaar at forsynde sig imod Talekunstens Regler, saa de kunne opnaa det, som er dennes Formaal, at vinde Tilhørernes Bifald. Men som allerede Maalet er sat for lavt, saaledes ere ogsaa de Midler, hvorved det skal naas, for smaa. Vel kunde en saadan Lærebog ikke give nogen den Tro, der skal være Prædikenens Grundvold, eller den Begejstring, der kan henrive Tilhørerne; men B. forudsætter slet ikke en saadan Grundvold; han gaar ud fra, at den, der vil tage hans Regler til Følge, derved vil opnaa at blive en god Prædikant. Men selv om alle disse Regler for Anvendelsen af Troper og Figurer, for Synekdoke, Metononymi, Avtonomasi osv. osv. vare rigtige, hvad de vistnok ingenlunde alle ere, vilde den Prædikant, der vilde følge dem, sikkert tilsætte al Sandhed og Naturlighed, og hans Prædiken vilde blive Skjønsnak og Floskler.

Dette undgik B. heller ikke selv; han var den mest beundrede Prædikant i Kjøbenhavn og har udgivet adskillige Prædikensamlinger. Det kan i det mindste om de ældre af dem ikke siges, at de ere rationalistiske; der er vel Tilbøjelighed til at komme med Fortolkninger efter Tidens Vis; men paa den anden Side prædikes ogsaa f. Ex. Opstandelsen i de bestemteste Udtryk. Men det er ikke Indholdet, der er ham Hovedsagen, men Formen; der er anvendt den største Kunst paa ved denne at kunne henrive Tilhørerne, og naar dette var naaet, havde Prædikenen udrettet, hvad den skulde.

Som Tonen er i B.s Prædikener, saaledes er den ogsaa i hans talrige Skrifter; i de ældre af disse angriber han ikke Kirkelæren selv, men han tager dens Støtter bort ved sin rationaliserende Bibelfortolkning, f. Ex. naar han i sit «Nye Testament med Anmærkninger» (1780) forklarer de første Vers af Johannes' Evangelium saaledes, at han ved «Ordet» blot vil forstaa Guds skabende Kraft, en Forklaring, han dog strax tog tilbage, da den fremkaldte

Modsigelse og maaske ogsaa vakte Guldbergs Opmærksomhed. — En lignende Holdning over for Kirkelæren indtager han i en populær Dogmatik, «Den kristelige Religions Hovedlærdomme til almindelig Opbyggelse» (1783). Heller ikke her vil han forkaste saadanne Hemmeligheder som Treenighedslæren, men han fremhæver stærkt, ikke blot, at den er utilgængelig for Fornuften, men ogsaa, at den kun har liden praktisk Betydning, og at det var ønskeligt, om man vilde holde op at bruge saadanne ubibelske Udtryk, der desuden kun lede Tanken paa Afveje. Ligeledes er Daaben vel en Pagt med Gud; men naar der i Skriften tales om, at vi i Daaben renses fra vore Synder og fødes paa ny, saa er det kun billedlige Talemaader, der antyde den sædelige Renhed, som Daaben forpligter til. Saaledes nærmer B. sig alle Vegne til det, som siden blev den egentlige Rationalismes Hovedgrundsætning, at Bibelen, naar den fortolkedes ret, maatte stemme overens med Fornuften.

Men langt videre gik han paa denne Vej i sine senere Skrifter («Den Hensigt, den kristelige Religions Stifter havde med sine Bestræbelser for Verden», 1793; «Visdoms og Lyksaligheds Lære», 1794). Jesu Plan var at oplyse, forbedre og saliggjøre Menneskene, netop det samme, som B. vilde. Jesus vilde «ophæve Farisæismen, afskaffe Offerdyrkelsen, indføre Troen paa én Gud og Sjælens Udødelighed». «Om Pligterne har han ikke lært andet, end de hedenske Filosofer» osv. Da var det nær ved, at Foreningen mellem Stoicismen og Kristendommen, som den havde dannet sig hos ham i Ungdommen, var opløst. Tidens Strøm havde bortført det meste af det kristelige, og naar der blev Tale om, hvad der havde praktisk Betydning for Livet, var det de filosofiske Lærdomme.

Men B. vilde ikke blot paavirke sin Tid ved sin Prædiken og sine Skrifter; han tog ogsaa ivrig Del i Arbejdet for mere praktiske Reformer. En saadan, som den Gang ansaas for særdeles paatrængende, var Liturgiens Forbedring. Som det var gaaet med Prædikenen og Salmerne, var det ogsaa gaaet med den øvrige Gudstjeneste; de dannede havde vendt sig fra den, og det var baade B.s og mange andres Mening, at den trængte haardt til at lempes efter Tidens Tarv. Begyndelsen var alt gjort ved Indførelsen af en ny Daabsformular 1783, og Biskop Balle, der havde forfattet denne, arbejdede paa ogsaa at forandre de øvrige Formularer. Da udgav B. 1785 «Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste». Vi finde her de samme Anskuelser, som

ovenfor ere udviklede. Det er ikke Religionens Væsen, men dens Form, der skal forandres; Gudstjenesten skal være kort, afvexlende og interessant; Menighedens Deltagelse skal vækkes ved, at den skal knæle under Bønnerne, og ved hyppige Svar. Men i øvrigt skal alt omgjøres paa den radikaleste Maade og egentlig saaledes, at det særlig kristelige bliver borte, og kun det, der har moralsk Betydning, bliver staaende. Størst Forargelse vakte det, at han vilde indføre et Litani, der skulde ende med 5. Mosebog 27, 26: «Forbandet være den, som ikke holder Ordene i denne Lov og gjør derefter». Dette blev ogsaa udeladt, da der kom en ny Udgave af Skriftet. Dette Skrift vakte en stor Opsigt og fandt baade levende Bifald og stærk Modsigelse; det fremkaldte en hel Litteratur af for største Delen meget maadelige Piecer, og vare end de fleste af de afgivne Stemmer for B., saa vare de vægtigste imod ham. Mellem disse vare Biskopperne Balle og J. N. Brun de betydeligste. Balle ønskede, som alt er omtalt, selv en liturgisk Reform; men han blev øjensynlig forfærdet ved at se, i hvilken Retning saa anset en Mand som B. ønskede, at den skulde gaa. Han skrev da «Vej til Hæderlighed for gejstlige», hvor han bekæmpede B., dog uden at nævne ham. Det dygtigste af Modskrifterne var J. N. Bruns «Vore gamle Kirkeskikke forsvarede mod Hr. Konfessionarius Bastholm». Han paaviser ogsaa Grunden, hvorfor hele dennes Forslag maatte afvises fra et kirkeligt Synspunkt, nemlig fordi det ikke var udsprunget af nogen Trang hos de virkelig troende eller af Omsorg for disse, men kun tilsigtede at gjøre Gudstjenesten mindre anstødelig for dem, der ikke brøde sig om den. «De fornuftig tænkende kristne», skriver Brun, «komme nu mest i Betragtning; men de enfoldig troende kristne komme mest i Betragtning i Guds Rige.»

Som B. her var kommet Balle i Vejen, saaledes gik det atter, da han et halvt Aars Tid efter, at Balle havde ansøgt om Tilladelse til at udarbejde en ny Lærebog, skrev en «Religionsbog for Ungdommen« (1785). Det er egentlig Stilrettelser, han her vil indføre. Hvorfor skal man ikke i Steden for Lys, Mørke, den gamle Adam osv. sige: Kundskab, Vankundighed, medfødt Vanart? Evangeliet er fornødent for at erstatte det manglende i Menneskets dydige Stræben efter Lovens Opfyldelse og for at berolige den alt for ængstelige Samvittighed osv. Det mærkeligste ved Bogen er egentlig, at den har opgivet Katekismusformen og indført en Slags systematisk Orden. I Begyndelsen syntes Balle ogsaa her at ville stille

sig i Opposition, i det han udgav Luthers Katekismus; men da Skolekommissionen, af hvilken baade Balle og B. vare Medlemmer, ønskede at udarbejde en Lærebog, sloge de to Mænd sig sammen og udgave 1790 et Forsøg til en saadan; heri foretoges der nogle smaa Forandringer, hvorefter den saakaldte Balles Lærebog udkom 1791. Denne kan for saa vidt med rette kaldes saaledes, som det er øjensynligt, at Balle har haft størst Indflydelse paa Indholdet; men den systematiske Form, som B. havde indført, var bibeholdt.

Som B. saaledes har udtalt sig om næsten alle de Spørgsmaal, der satte hans Tid i Bevægelse, saaledes har han i et lille Skrift: «Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den gejstlige Stand» (1794) sagt sin Mening om, hvorledes denne, der nu ansaas for «byrdefuld, unyttig og skadelig», kunde blive nyttigere. Det var just en af de Ting, som laa Oplysningens Venner paa Hjærte, hvorledes de skulde faa Præsterne i dens Tjeneste. B. fandt, at Fejlen laa i den Maade, hvorpaa de uddannedes. Dog var det nødvendigt, at Kjøbstadspræsterne fik en videnskabelig theologisk Dannelse; men Landsbypræsterne burde lære Fysik, Kemi og alt, hvad der henhørte til Landøkonomien. Det ubibelske Navn Præst burde desuden ombyttes med Folkelærer.

I den Strid mod Vantroen, som hans samtidige Balle førte saa mandig, deltog B. paa sin Vis med et lille Skrift: «Tanker om vor Tids Fremgangsmaade for at befordre den religiøse Oplysning» (1796). Hvor nær end B. stod den Retning, som i disse Aar førte det store Ord i Litteraturen, var det ham dog højlig imod, naar der spottedes over Kristendommen; men paa den anden Side var det jo ogsaa vanskeligt at indtage noget fast Standpunkt over for Spotterne, naar man forholdt sig saa kølig og tvivlende til Kirkens Hovedlærdomme, som Tilfældet var med ham. I det nævnte Skrift søger han at klare sit Standpunkt i denne Henseende. Han indrømmer, at der maaske vil komme en Tid, da Folket bliver oplyst nok til at undvære Bibelens Avtoritet; men man maa først oplyse Folk; endnu er det farligt at tage Troslærdommene fra dem, da de behøve dem til deres Sinds Ro. Saaledes kunne Præster, der ikke selv tro paa Forsoningslæren, anvende denne til deres Medmenneskers Saliggjørelse, fordi de indse, at de trænge til den, at den gode Kristen ikke kan undvære den. Det er en Sjælelægedom, hvortil han en Gang er vant. B. mener, at de Lærere, der bære sig saaledes ad, langtfra kunne dadles som Bedragere, men bør roses som kloge Kristne. — Men da B. udgav dette Skrift, havde

Vantroen og Fritænkeriet allerede gjort saa store Fremskridt, at deres Talsmænd erkjendte, at de ikke kunde forliges med Skriften, selv om den nok saa meget fortolkedes i deres Retning, eller med Kristendommen, om dens Talsmænd vare aldrig saa villige til at lempe den efter Tidens Anskuelser. Otto Horrebow, Forfatteren af det den Gang ansete Tidsskrift «Jesus og Fornuften», som just nu begyndte at udkomme, skrev et lille Skrift med Titelen: «Er det en kristelig Lærers Pligt at lyve for Almuen? Et Spørgsmaal Dr. Bastholm helliget», og her var Retten unægtelig paa Horrebows Side.

Efter at B. 1800 havde taget sin Afsked, optraadte han ikke oftere som theologisk eller kirkelig Skribent. Men han udgav en historisk-filosofisk Undersøgelse om de ældste Folkeslags religiøse og filosofiske Meninger (1802), «Historiske Efterretninger til Kundskab om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand» (1803—4) og endelig et Par Bøger om den stoiske Filosofi.

B. har sin Betydning som Prædikant og som Forfatter. Han maa i begge Egenskaber bedømmes efter den Tid, hvori han levede, og efter de Fejl, hvorimod han opponerede. Han har utvivlsomt bidraget til, at Smagløsheden i sin gamle Skikkelse ikke vovede sig saa dristig frem paa Prædikestolene som tidligere; men til Gjengjæld har han indført en Rhetorik, der var mere skikket til at dække Mangelen paa virkeligt Indhold og sand Følelse end til at udtrykke klare og simple Tanker. — Hans Skrifter fandt, medens han levede, stor Udbredelse; de fleste bleve oversatte paa Svensk, adskillige paa Tysk, hans «Gejstlige Talekunst» blev indført som Lærebog ved højere Læreanstalter i Østerrig. Naar alle disse Skrifter nu ere glemte, deler Forfatteren kun Skæbne med mange andre, der vare betydeligere Mænd end han; det er faa, hvem det er givet at være noget for andre end deres Samtid. Men naar han, der altid beflitter sig paa at optræde humant og dømme mildt og hensynsfuldt, dog forekommer os at være saa umoden i de Forslag, han gjør, og naar han bliver allermest smagløs, hvor han vil tale den gode Smags Sag, da maa Grunden hertil søges i, at han mangler en Livsanskuelse; han svæver imellem to grundforskjellige og uforligelige Standpunkter, og det er en Illusion, naar han tror at have forenet dem.

Dansk Maanedsskrift 1868, II, 188 ff. Petersen, Den dsk. Lit. Hist., 2. Udg., V, 1, 176 ff. J. Møller, Theol. Bibl. XVI. Erslew. Forf. Lex. *L. Koch.*

Bastholm, Hans, 1774—1856, Præst, Søn af ovfr. nævnte Konfessionarius Christian B. og dennes første Hustru, er født i Kjøbenhavn 21. Avg. 1774. Han blev privat dimitteret 1789 og tog 1793 theologisk Embedsexamen med udmærket Berømmelse. Samme Aar rejste han udenlands paa det Vinstrup-Resenske og et Rosenkrantzsk Stipendium, studerede først i Gøttingen, senere i Kiel, og 1796 rejste han til Paris og der fra til Leipzig. I Aaret 1799 blev han residerende Kapellan ved St. Mikkels Kirke i Slagelse samt Sognepræst i Hejninge, og 1802 blev han Sognepræst ved St. Peders Kirke og Præst ved Hospitalet i Slagelse. Han ægtede 1799 Anna Jacobine Beyer (f. 1778), Datter af Vejermester Valentin B. Efter 1846 at have taget sin Afsked drog han til Kjøbenhavn, hvor han døde 14. Juni 1856.

B. har karakteriseret sig selv som «et studerende Væsen, som hænger over Bøger fra Morgen til Aften og bestandig lider under, at Protokoller, Breve, Samlinger og Overløb af Mennesker afholde ham derfra», og allerede 1831 ønskede han sig som den højeste Lykke at kunne tilbringe Resten af sin Tid i et litterært Otium. Det er ret mærkeligt, at et saadant Stuemenneske hele 21 Aar (1815—36) udgav et Tidsskrift: «Den vestsjællandske Avis eller Slagelse Ugeblad»; men han forsikrer ogsaa, at dette Arbejde plager og kjeder ham; men lader han være at skrive Avisen, kan han ingen Bøger kjøbe.

Som Redaktør kom han jævnlig til at udtale sig om forskjellige Spørgsmaal, der indviklede ham i litterære Stridigheder. Saaledes opponerede han i Aaret 1818 mod Bibelselskabet, fordi det udbredte Bibler uden oplysende Anmærkninger; hvis man ikke vilde tilføje saadanne, ansaa han det for rettest, at Almuen kun fik Uddrag af Bibelen i Hænde med de Stykker, der vare forstaaelige for den. Bibelselskabets Fremgangsmaade blev forsvaret af Professor J. Møller i «Theol. Bibl.» XVI. — Større Omfang fik en theologisk Strid, som han indvikledes i i Aaret 1833. Der var da rundt om i Landet og særlig i det vestlige Sjælland blevet ansat mange yngre Præster, som med stor Iver kæmpede mod den rationalistiske Tankegang, hvori de fleste ældre levede. Mellem disse var ogsaa P. A. Fenger i Slotsbjærgby; denne prædikede ved en Vakance i St. Mikkels Kirke i Slagelse i Fasten 1833 og brugte meget skarpe Ord mod dem, for hvem Christus ikke var andet end en Lærer; bl. a. sagde han med Hentydning til Herrens Ord til Judas Ischariotes i Gethsemane: «Om de saa ti Gange kalde ham

Mester og Lærer, skal det dog hedde: Ven! hvorfor er du kommen, du, som ikke vil retfærdiggjøres uforskyldt af Guds Naade ved den Forløsning, som er sket ved Christus Jesus?» En Indsender i B.s Avis opfordrede Fenger til at udgive Prædikenen, og da dette var sket, kritiserede B. selv den; det var hans Overbevisning, «at Dyden i Kristendommen er Hovedsagen, og at den er vigtigere end Troen», og han paastod, at Jesus udtrykkelig lærer, «at Saligheden skal fremgaa af Dyden, og bestemt hæver denne over Troen». Dette gav Anledning til, at en Mængde Forfattere, alle fra det vestlige Sjælland, blandede sig i Striden, og der udkom en hel Række Smaaskrifter, dels for, dels imod Fenger. B. selv skrev kun et Par Artikler i sit Blad; men da Skolelærer R. Sørensen i Venslev, som den Gang efter Evne stræbte at efterligne Lindberg, udgav et Skrift med Titelen: «Vor kristne Tros Forsvar mod Pastor Bastholms Angreb med Bevis for, at hans Ytringer ere . . . ukristelige, ugudelige og løgnagtige», anlagde denne Sag imod ham, og Sørensen kunde selvfølgelig ikke undgaa at blive dømt. Striden blev ikke fra nogen af Siderne ført med synderlig Klarhed, og dette gjælder ikke mindst B.s egne Indlæg. Det gik ham, som det gik alle dem, der fastholdt den rationalistiske Tankegang, det forekom dem, at den nye Prædiken satte Moralen til Side; Troen var dem kun en Side af det kristelige Liv, ikke den Spire, hvoraf det hele skal udfolde sig; men den Maade, hvorpaa der i den Tid taltes om Tro og Gjerninger, som stode de i Modsætning til hinanden, kunde ogsaa tit være betænkelig nok.

B. var en retsindig og samvittighedsfuld Mand; i sin Ungdom holdt han en moralsk Dagbog, hvori han hver Dag optegnede de moralske Frem- og Tilbageskridt, han gjorde. Han vedblev hele sit Liv igjennem med ualmindelig Iver at samle Kundskaber. Sit Bibliothek afhændede han til Sorø Akademi; det bestod af over 5000 Bind, hvoriblandt mange kostbare og sjældne Værker; hans egne Manuskripter havde et saadant Omfang, at de vilde have kunnet udgjøre 40 anselige trykte Oktavbind.

Helveg, Den danske Kirkes Hist. eft. Reform. II. P. Hjort, Udvalg af Breve, 1867, S. 413 ff. Erslew, Forf. Lex. *L. Koch.*

Batzke, Johan August, 1782—1872, Gartner, fødtes 29. Sept. 1782 i Wittenberg i Sachsen og fik Grundlaget for sin faglige Uddannelse i de hertugelige Haver ved Friedrickenberg i Zerbst, men kom allerede i Dec. 1805 til Danmark som Gartner hos Gehejme-

konferensraad J. C. C. Brun paa Sophienholm ved Frederiksdal, hvor han forblev, indtil han i 1810 paa lejet Grund ved «Store Ravnsborg» paa Kjøbenhavns Nørrebro anlagde et Handelsgartneri, der efterhaanden bragtes op til navnlig i Aaremaalet 1840—50 at faa den for sin Slags og sin Tid maaske mest udstrakte og bemærkede Forretningsvirksomhed i Danmark og Sverige. Ikke faa Arter af vore nu almindelig anvendte Prydplanter ere indførte igjennem B.s Væxthuse og Planteskoler, ligesom Turnips-, Stubroe- og Seradelladyrkningen. Her foretoges ogsaa de første Forsøg med dansk Avl af Blomkaalsfrø til Udførsel, der senere har faaet stor Betydning. Handelsgartneriet «Store Ravnsborg» var her til Lands det første, som gjorde Salgstilbud ved udstrakt Brug af beskrivende Kataloger og Bekjendtgjørelser i Bladene og vakte derved ikke lidet forøget Opmærksomhed for Havevæsenet. Med Bistand af Sønnerne Carl og Hans udførte J. A. B. ogsaa et ikke ringe Antal Park- og Haveanlæg. Den Grund, hvorpaa de Batzkeske Haver fandtes, indtoges i Treserne helt til Bebyggelse; han flyttede da til Hillerød til sin yngste Søn, hos hvem han 16. Nov. 1872 afsluttede sit arbejdsomme Liv. 10. Jan. 1814 havde han ægtet Hofkobbersmed And. Jacobsens Datter Christiane Wilhelmine, f. 12. Juni 1787 i Hørsholm, † 14. Avg. 1862. *Tyge Rothe.*

Baudissin, Adalbert Heinrich Greve, 1820—71, Forfatter, Søn af Grev Carl Christian B., er født paa Hovedgaard i Jylland 25. Jan. 1820. Han uddannede sig til Bjærgbrugskandidat i Freiberg i Sachsen og blev derefter ansat i østerrigsk Tjeneste. Under den første slesvigske Krig gik han som frivillig ind i den slesvig-holstenske Oprørshær (medens hans ældre Broder Ulrich B. kæmpede som Officer paa dansk Side og blev haardt saaret ved Dybbøl 1849). Efter Krigen maatte han forlade Slesvig og udvandrede i 1852 til Nordamerika, hvor han begyndte som Landbruger og endte som Redaktør. Ved den amerikanske Borgerkrigs Udbrud 1862 vendte han tilbage til Evropa og bosatte sig i Altona, hvor han levede som Forfatter, indtil han efter 1864 blev ansat som Digeinspektør paa Vesterhavsøerne. I den fransk-tyske Krig 1870 opholdt han sig ved den tyske Hær som Korrespondent for flere Blade. I Metz blev han syg og døde paa Hjemvejen i Wiesbaden 28. Marts 1871. Foruden en «Geschichte des schleswig-holsteinischen Krieges von 1848» (Hannover 1863) har han skrevet nogle meget læste historiske Romaner: «Christian VIII und sein Hof» (1863), «Philippine Welser»

(1864), samt Skildringer af Livet i Amerika og Skitser fra Hertugdømmerne og fra de dansk-tyske Krige: «Hüben und drüben» (1862), «Schleswig-Holstein meerumschlungen» (1865).

Brümmer, Deutsches Dichter-Lex. Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. *C. A. Nissen.*

Baudissin, Carl Ludwig Greve, 1756—1814, Officer og Diplomat. Søn af kurhessisk General og Kommandant i Dresden, Rigsgreve Heinrich Christopher B. (f. 12. Juli 1709 † 4. Juni 1786) og Susanne Magdalene Elisabeth f. Rigsgrevinde af Zinzendorf (f. 14. Dec. 1723 † 14. Okt. 1785), blev født 4. Sept. 1756 i Sønderjylland paa Godset Knoop, en af Faderens mange Besiddelser i Hertugdømmerne, men er opdraget i Dresden. Bestemt til den militære Løbebane fik B. i sit 16. Aar Udnævnelse som sachsisk Officer, studerede i Strasburg og gjorde derefter for sin yderligere Uddannelse en 4aarig Rejse i Tyskland, Frankrig og England. Efter Hjemkomsten blev han 1778 ansat i den sachsiske Generalstab og 1785 Major, men da der ved Faderens Død bl. a. tilfaldt ham i Arv Godserne Rantzau og Lammershagen i Holsten, traadte han 1787 i dansk Statstjeneste, blev Kammerherre og udnævntes til Oberstlieutenant, først ved norske Livregiment, derpaa ved sjællandske Infanteriregiment, hvor han 1790 blev Oberst og 3 Aar senere Regimentschef. 1801 blev han Generalmajor og hvid Ridder, 1803 Chef for Kongens Regiment, 1806 Kommandør for Livgarden til Fods, og i 1807 overdroges ham Kommandantskabs- og Gouvernementsforretningerne i Kjøbenhavn. Disse Poster udfyldte han dog til Dels kun af Navn, thi allerede 1801 var han bleven udnævnt til overordentlig Gesandt i Preussen og afløstes først i denne Stilling 1808, efter at den sønderlemmede Stat foreløbig havde tabt al Betydning udad til. Som Sendemand i hin bevægede Periode ved dette Nabohof med dets tvetydige og vaklende Politik gjorde B. sig bemærket ved Agtpaagivenhed og Kløgt, og han vandt tillige særlig Kronprinsens Yndest ved den Interesse, han skjænkede det preussiske Soldatervæsen, og de flittige Beretninger, han herom hjemsendte. Efter Afslutningen af sin diplomatiske Virksomhed overtog B. paa ny sine militære Funktioner, blev 1810 Generallieutenant, s. A. virkelig Kommandant i Kjøbenhavn og 1813 Gouvernør. Han havde tillige Sæde i Kommissionen, der i 1808 udarbejdede Reglerne for Danebrogsordenens Udvidelse og blev Kapitlets Ordensmarskal.

B. ægtede 24. Juni 1785 Sophie Louise Charlotte Grevinde v. d. Nath, Datter af Rigsgreve Friedrich Otto v. d. N. til Hasselburg og Christine Elisabeth f. v. Plessen. Han døde 1. Marts 1814 i Kiel. *S. A. Sørensen.*

Baudissin, Caroline Adelheid Cornelia Grevinde, 1760—1826, Forfatterinde, Datter af den senere danske Finansminister og Greve Heinrich Carl Schimmelmann, født i Dresden 21. Jan. 1760; i Aaret 1776 gift med Grev Heinrich Friedrich Baudissin (s. ndfr.). Paa en Rejse i 1791 gjorde hun i Karlsbad Bekjendtskab med Digteren Herder, der opholdt sig her i en Badekur, og fattede et inderligt Venskab til ham; Herder helligede hende et smukt og inderligt lille Digt, hvori han priser hendes Hjærtensgodhed, Uskyld og Aand, beklager, at de ere skilte saa langt fra hinanden, og udtaler Ønsket om Gjensyn («An Cornelia», Gedichte, 3. Buch). Som Forfatterinde har hun mest gjort sig bekjendt ved en belærende Folkebog: «Die Dorfgesellschaft, ein unterrichtendes Lesebuch für das Volk» (Kiel 1792; oversat paa Dansk af Hasse 1793). Hun døde 17. Jan. 1826 paa Godset Knoop i Holsten.

Allg. deutsche Biographie II. *C. A. Nissen.*

Baudissin, Gustav Adolph, † 1695, s. Bauditz.

Baudissin, Heinrich Friedrich Greve, Diplomat, 1753—1818, fødtes 1. Dec. 1753 og var en Broder til den ovfr. nævnte Grev Carl Ludw. B. Han ægtede 1776 ovfr. nævnte Komtesse Caroline Adelheid Cornelia Schimmelmann († 1826). Han akkrediteredes i Nov. 1784 som dansk Gesandt ved Hoffet i Berlin, hvilken Stilling han beklædte indtil 1787, da han kaldtes tilbage. B.s Navn som Diplomat blev i den Tid, han repræsenterede den dansk-norske Stat ved Frederik II's og Frederik Vilhelm II's Hof, ikke knyttet til nogen Akt af historisk Betydning. B. døde 17. Maj 1818. *A. Thorsøe.*

Baudissin, Otto Friedrich Magnus Greve, 1792—1865, Officer, Søn af ovfr. nævnte Grev Carl Ludwig B., født paa Knoop 5. Juli 1792. Indtraadte 14 Aar gammel som Frikorporal ved Livgarden til Fods og gjennemgik derpaa det danske militære Institut, hvorfra han afgik 1810 som Sekondlieutenant. Sin Fændriks-Udnævnelse fik han 16. Marts 1808, da Efterretningen om Christian VII's Død naaede Kjøbenhavn, og han tillige med en anden Frikorporal førte Gardens Faner ind paa Slottet til den nye Konge. 1825 blev han Premierlieutenant, 1836 Kapitajn og 1839 Major i

Garden. B. betragtedes som en fuldblods Repræsentant for det holstenske Ridderskab og var vel kjendt i Kjøbenhavn for sin Adelsstolthed og for den Foragt, hvormed han saa ned paa borgerlig fødte. Men med alt dette var han en begavet og kundskabsrig Mand, brav og hjælpsom mod sine undergivne og meget afholdt af disse. Ved Hærens Omordning 1842 tilkom der ham efter hans Stilling og Aldersorden Posten som næstkommanderende i Garden, men en yngre Major, ganske vist i Følge sin Statur mere kvalificeret for Garden end den firskaarne, undersætsige Greve, blev ham foretrukket, og efter først at have staaet et halvt Aars Tid à la suite blev han forsat til 16. Bataillon i Rensborg. Denne Tilsidesættelse krænkede dybt den ærekjære Mand og har utvivlsomt bidraget sit til, at B., der 1846 var bleven Oberstlieutenant og Kommandør for 16. Bataillon, 1848 stillede sit ansete Navn og sin store Indflydelse til Raadighed for Oprørets Ledere. Det var væsentlig ved hans Hjælp, at Rensborg Fæstning saa let faldt i Prinsen af Noers Hænder. Til Belønning avancerede B. hurtig op til de højeste Grader i Insurgentarmeen og betroedes under den 3aarige Krig vigtige Kommandostillinger. I Slaget ved Isted var han Generalmajor og Chef for 1. Brigade, der dannede Willisens venstre Fløj, men under Slagets Gang fik han efterhaanden Kommandoen over næsten den halve Del af Hæren og førte med udmærket Duelighed og Kraft Angrebet frem over Gammellund og Bøgholt mod Helligbæk — Nøglen til den danske Hærs Stilling. Da B. i Spidsen for sine Batailloner vilde angribe dette Punkt, blev han imidlertid saaret, og efter en blodig Kamp endnu i længere Tid, i hvilken Sejren var uvis, maatte han til sidst med sit Korps opgive de vundne Fordele.

B. blev efter Krigens Ophør landsforvist; sit efter Faderen arvede Gods Lammershagen havde han allerede tidligere afhændet, og han tog Bolig hos en Broder i Dresden, hvor han døde 25. Juni 1865. *S. A. Sørensen.*

Baudissin, Wolf Heinrich, † 1646, s. Bauditz.

Baudissin, Wolf Heinrich Friedrich Carl Greve, 1789—1878, Forfatter, Søn af ovfr. nævnte Generallieutenant, Grev Carl Ludwig B. og Neveu af ovfr. nævnte Caroline A. C. Baudissin, født 30. Jan. 1789 paa Godset Rantzau i Holsten. Efter at have fuldendt sine Universitetsstudier blev han Legationssekretær i dansk Tjeneste og opholdt sig 1810—14 i Stockholm, Wien og Paris; dog

maatte han paa Grund af for tydelig tilkjendegivne tyske Sympathier tilbringe et halvt Aar af denne Tid paa Fæstningen Friedrichsort. Fra 1827 opholdt han sig næsten uafbrudt i Dresden, hvor han stod i intimt Forhold til Ludw. Tieck, og her udviklede han en temmelig betydelig litterær Virksomhed, især ved at omplante Udlandets første dramatiske Værker paa Tysk. Han har saaledes (1819—36) oversat alle de Shakspeareske Dramer, som ere udkomne under Tiecks Navn; han udgav 1836 en Række Oversættelser af ældre engelske Dramer: «Ben Johnson und seine Schule»; senere oversatte han flere større middelhøjtyske Digte (1845) og endelig Molières Lystspil. Han døde i Dresden 4. April 1878.

Allg. deutsche Biographie II. Alberti, Schlesw.-Holst.-Lauenb. Schriftsteller-Lex. *C. A. Nissen.*

Bauditz, Carl Gustav Henrik, 1780—1849, Officer, er født 29. Juni 1780 i Helsingør, Søn af ndfr. nævnte Generallieutenant Frederik Carl B. Han blev 1794 Kadet, 1798 Sekondlieutenant i Artilleriet med Anciennitet af 1796. 1800 blev han kommanderet til Tjeneste ved Armékorpset i Holsten, 1804 virkelig Premierlieutenant, 1806 karakt. Kapitajn. 1807 blev han med Avantgarden under General Ewald kommanderet til Sjælland, hvor han laa til 1814, da han kom tilbage til Kjøbenhavn. Han var 1810 bleven Stabskapitajn og 1812 Kompagnichef. I 1828 blev han virkelig Major og i 1833 Oberstlieutenant og Chef for danske Artilleribrigade, som han ved Planen 1842 beholdt, da den blev 1. Artilleriregiment. I 1844 blev han Generalmajor og Chef for Artilleribrigaden, som han forestod i de første Aar af Krigen. Han døde 11. Dec. 1849. 1845 blev han Kommandør af Danebrog. 1808 blev han gift med Sophie Dorothea Frederikke Jahn, f. 25. Avg. 1786, † pludselig 1. Maj 1848, Datter af Dr. med. Jacob Diderik J., senere Landfysikus i Heide. — Han nærede særdeles Interesse for sit Vaaben, besad megen Forretningsdygtighed og var utrættelig i Opfyldelsen af sine Pligter. De vanskelige Forhold ved Artilleriets Udrustning i 1848 vilde dog mulig have oversteget hans Kræfter, hvis han ej i Kommandøren for Brigadens Stab, Oberstlieutenant Fibiger, havde haft en fortrinlig Medhjælp.

Selmer, Nekrolog. Saml. II, 567. *P. C. Bang.*

Bauditz, Christian Ferdinand, f. 1815, Officer, er en Søn af Major, Stadsmægler i Kjøbenhavn Theodor August Gotthilf B. og Cathrine Marie f. Holm. Født 31. Jan. 1815, blev han Landkadet i

1827 og Sekondlieutenant i 1830, men afgik først til Tjeneste ved 2. jyske Infanteriregiment i 1833, blev Premierlieutenant 1842 og ansattes ved 9. Bataillon, hvorefter han i Jan. 1843 indtraadte i Ægteskab med Jacobine Margrethe Cathrine Seidelin, Datter af Oberstlieutenant S., Ejer af det Seidelinske Officin. I 1849 blev B. Kapitajn ved 9. Bataillon og deltog i Fægtningerne ved Kolding, Gudsø og Fredericia. Aaret efter var han med ved Helligbæk, Isted, Stenten Mølle og Frederiksstad. Efter at være bleven Major i 1861 ansattes han ved 19. Bataillon, hvis Kommandør han blev i 1863, og hvormed han rykkede i Felten. Dog stilledes han i Marts 1864 til Overkommandoens Raadighed og havde flere betroede Hverv, hvornæst han som Kommandør for 8. Regiment deltog i Dybbøls og Als' Forsvar indtil Maj s. A. I 1865 udnævntes han til Oberstlieutenant og Kommandør for Livgarden, Aaret efter til Kammerherre og i 1867 til Oberst, hvornæst han i 1869 ledsagede Kronprins Frederik under en Rejse til Stockholm og s. A. Hs. Maj. Kongen i Anledning af Kronprinsens Bryllup, hvorefter han udnævntes til Kommandør af Danebrog. I 1872 deltog B. i en Troppesamling i Østerrig, beordredes atter til Stockholm i Anledning af Carl XV's Bisættelse og ledsagede i 1874 Kronprinsen paa en Rejse til Rusland og Preussen. S. A. udnævntes han til General og Chef for fynske Brigade; om Sommeren beordredes han til Lejren ved Hald som Chef for 1. Brigade. Atter i 1880 deltog han som Brigadechef i Lejrøvelserne ved Hald og udnævntes 1882 til Generallieutenant og kommanderende General i 2. Generalkommando-Distrikt, hvorfra han afgik i 1885 paa Grund af Alder.

B., som i 1883 udnævntes til Storkors af Danebrog, er dekoreret med flere udenlandske Ordener.

Nationaltid. Nr. 1665. *P. N. Nieuwenhuis.*

Bauditz, Ferdinand Carl Adolph, 1811—66, Officer. B. er født 17. Marts 1811 i Kjøbenhavn og var en Søn af ndfr. nævnte Generalmajor Ferdinand Christian Fürchtegott B. Han blev Sekondlieutenant 1824 i Prins Ferdinands Regiment lette Dragoner, Kammerjunker i 1829 og i 1834 Premierlieutenant, hvornæst han i 1841, da han alt fik Ritmesters Karakter, indtraadte i Ægteskab med Siegfriede Antoinette Caroline Louise Komtesse Holstein af Ledreborg, f. 6. Marts 1816, Datter af Kammerherre, Lensgreve Christian Erhardt H. I 1842 kom han til Tjeneste ved 3. Dragonregiment, blev Adjudant ved samme i 1845 og var som saadan med i Kampen

ved Bov. Strax efter blev han ansat som Adjudant ved Kavalleriets Stab og deltog i Slaget ved Slesvig, hvorefter han en Tid var Souschef ved det højre Flankekorps under Oberst Juel samt deltog i Affæren ved Hoptrup. Efter endt Felttog, som bragte ham Ridderkorset, blev han Stabschef ved Kavalleriet og i 1849 Stabschef ved Kavalleribrigaden, i hvilken Stilling han deltog i Kampen ved Kolding, hvornæst han kom til Tjeneste ved 4. og i 1850 ved 3. Dragonregiment, hvormed han deltog i Slaget ved Isted. Udnævnt til Major i 1856 ved samme Regiment blev han Medlem af Danevirkekommissionen og af Kavallerikommissionen og kom i 1860 til 6. Dragonregiment, hvorved han blev Oberstlieutenant i 1862. I Krigen 1864 deltog han i Kampen ved Vejle og udnævntes til Oberst 8. Juli s. A., men afgik ved Reduktionen i Dec. fra Hæren.

B., som blev Kammerherre i 1866, afgik ved Døden 18. Maj s. A.; han var en begavet Officer, som navnlig i sine yngre Aar gjorde god Fyldest i sine forskjellige Tjenestestillinger og oftere optraadte som Forfatter. I «Militært Repertorium» 2. Række behandles saaledes Avancementsforholdet imellem Kavalleriet og Infanteriet ved den danske Hær og i 3. Række Kavalleriets Stilling i Forhold til de andre Vaaben.

Erslew, Forf. Lex. *P. N. Nieuwenhuis.*

Bauditz, Ferdinand Christian Fürchtegott, 1778—1849, Officer, er en Søn af ndfr. nævnte Generallieutenant Fred. Carl B. og født i Nakskov 27. Juni 1778. Han kom i sit 10. Aar ind paa Landkadetakademiet, blev 1795 Fændrik i Kongens Regiment, 1799 Sekondlieutenant og 1803 Premierlieutenant. Under Troppemanøvrerne dette Aar paa Sjælland kom han ved sin Færdighed i Korttegning i nærmere Berøring med Kronprinsen, der fattede megen Interesse for ham og 1805 ansatte ham som Adjudant ved sit Hovedkvarter i Kiel. Ved Generaladjudantstabens Oprettelse i 1808 indtraadte B., der Aaret forud var avanceret til Kapitajn, i Staben som Divisionsadjudant og blev ansat som Stabschef ved Vahrendorffs Korps. 1811 blev han Major, 1812 Overadjudant og Stabschef hos Prins Frederik Ferdinand, der i de sidste Krigsaar førte Division. 1815 ledsagede han efter Kongens Befaling Prinsen paa en længere Udenlandsrejse, og fra nu af knyttes B. mere direkte til Prinsens Person, og hans Tjeneste glider efterhaanden over til at blive Hofmandens, om han end fremdeles hørte under General-

staben, ved hvilken han 1818 blev Oberstlieutenant, 1829 Oberst, 1832 Generalkvartermesterlieutenant. Fra 1822—27 fungerede han som Hofchef hos Prinsen, og 1833 efter Admiral Bardenfleths Død blev han virkelig Hofchef. Denne Stilling, som han beklædte indtil kort før sin Død, tiltalte ham for øvrigt ikke ubetinget. Han skattede højt Prinsesse Caroline, Prinsen derimod mindre, og dennes Uorden i Pengesager gav af og til Anledning til mere eller mindre heftige Sammenstød. Han var saaledes en Gang paa Nippet til at miste sin Post, fordi han tillod sig at bebrejde Prinsen, at denne, hvis Pengeaffærer vare blevne fuldstændig ordnede ved Christian VIII's Tronbestigelse, i Løbet af de følgende 2 Aar havde stiftet en ny Gjæld paa ikke mindre end 600000 Rdl. 1841 blev han Generalmajor à la suite, og Aaret efter tildeltes der ham Danebrogsordenens Storkors.

B. var en fint dannet, smuk og nobel Personlighed. Han forstod med megen Smag at arrangere Hoffets Fester og Skuespil, var meget musikalsk udviklet og stod paa en fortrolig Fod med flere af Datidens ypperste Kunstnere og Skjønaander — saaledes bl. a. Thorvaldsen og Rahbek —, hvem han ofte samlede om sig i sit gjæstfrie, hyggelige Hjem. Han ægtede 22. Okt. 1806 Cathrine Holm, f. 16. Maj 1787 † 2. Sept. 1863, Datter af Kjøbmand Christopher H. i Helsingør. B. døde i Kjøbenhavn 29. April 1849.

S. A. Sørensen.

Bauditz, Frederik Carl, 1741—1816, Officer, er født 20. Avg. 1741 paa Travendal, hvor hans Fader, Adolph August B. (f. 1696), der var Overførster og Amtsforvalter i de hertugelige pløenske Lande, boede. Moderens Navn var Cathrine f. Claussen (f. 1717). Det var oprindelig bestemt, at han skulde være Jurist, og han studerede i den Anledning ved Gymnasiet i Pløen, men under Troppesamlingen i Holsten 1758 fik han Lyst til Militærstanden og blev paa Hertug Frederik Carls Anbefaling ansat som Volontær i Livgarden til Fods, hvorfra han overgik til Kronprins Christians — det senere Kongens — Regiment. 1762 deltog han som Fændrik i Toget til Meklenborg, blev Aaret efter Sekondlieutenant, 1769 Premierlieutenant, 1782 Kapitajn, 1787 Major, 1796 Oberstlieutenant og 1803 Oberst. 1806 blev han Chef for 1. jyske Regiment, 1808 Generalmajor og afgik efter en tiltagende Øjensvaghed fra Tjenesten 1816 som Generallieutenant. I 1812, da den danske Hovedhær opstilledes paa Sjælland for at imødegaa Carl Johans ventede Angreb, var der betroet

ham Kommandoen over Hærens 2. Division, der bevogtede den nordostlige Del af Øen.

B. havde et stateligt Ydre og var bekjendt for sin smukke Kommandostemme og sin ualmindelig gode Hukommelse. Der er fældet meget nedsættende Domme saa vel over hans Karakter som over hans Duelighed — Udtalelser, der dog hidrøre fra hans aabenbare Fjender, og som ikke paa nogen Maade kunne godkjendes. Han var tvært imod, efter alt hvad der i øvrigt foreligger, en forstandig, hæderlig og retsindig Mand, der bragte Orden og Fasthed tilbage i det Regiment — 1. jyske —, han var sat til at reformere, og som paa det Tidspunkt, da han overtog Kommandoen, efter Kronprinsens Udsagn var slet og uden Disciplin. Men han var stræng og nøjeseende i Tjenesten, taalte ingen Indvending eller Modsigelse, var tavs og indesluttet, og det er troligt nok, at han i hvert Fald i den første Tid har været alt andet end afholdt af sine undergivne ved Regimentet. — Han giftede sig 1772 med Dorothea Sophie Koye, født i Helsingør 14. April 1748, † i Ribe 13. Dec. 1785, en Datter af Major, senere Amtsforvalter paa Møen Valentin K. og Sophie Cathrine f. Ramcken. B. døde i Aarhus 9. April 1816.

C. J. Anker, Oberst N. Tidemands Optegnelser. *S. A. Sørensen.*

Bauditz (Baudissin), **Gustav Adolph,** 1629—95, Officer, var født i Okt. 1629 i Elbing og var en Søn af ndfr. nævnte General-Feltmarskal Wolf Heinrich B. og dennes første Hustru. Allerede 1644 traadte han ind i den danske Hær og deltog samme Aar i Krigen i Skaane. Han tjente i Rytteriet, blev Oberstvagtmester og 1660 Oberstlieutenant. De mange Tillidshverv, som i de følgende Aar betros B., bevise tilstrækkelig, hvor anset han var hos Regeringen. 1663 blev han sendt til England og senere til Haag for der at efterspore Corfits Ulfeldt, og kort efter sin Hjemkomst fra denne frugtesløse Sendelse blev han 1664 Gouvernør for Herskabet Jever og Overkommandant over samtlige Fæstninger i Oldenborg og Delmenhorst. Han boede paa den Tid som oftest paa sin lille Gaard Neuenfeld i Elsfleth Amt.

Det var en meget vanskelig og meget betroet Stilling, der blev overdraget B., da han 1667 blev udnævnt til som Vicegouvernør i Oldenborg at have Tilsyn med hele Grevskabet og at staa Griffenfeld bi under Forhandlingerne om dets Erhvervelse efter Grev Anton Günthers Død. Griffenfeld benyttede ogsaa i de paafølgende Aar

B. i de indviklede diplomatiske Forhandlinger med forskjellige Fyrster om Subsidier, som danne Indledningen til Krigen med Sverige. Han blev saaledes 1676 sendt til Kurfyrsten af Brandenborg for at aftale, hvorledes Krigsoperationerne i Fællesskab bedst kunde ledes, og da Krigen endelig stod for Døren, fulgte B. — der imidlertid var blevet Generalmajor og 1672 hvid Ridder — sit egentlige Kald og hvervede baade et Rytter- og et Fodfolksregiment. I Følge Krigsplanen rykkede B. 15. Sept. 1675 med et mindre dansk Korps — 3000 Mand — i Forbindelse med de lyneborgske og münsterske Hjælpetropper ind i Bremen og forjog Svenskerne, samtidig med at Hovedhæren underlagde sig hele Pommern med Undtagelse af Fæstningerne. Aaret efter deltog han i de fortsatte Kampe i disse Egne og havde en væsentlig Andel i Fæstningernes Erobring. Han og den münsterske General G. W. Wedell forestode den haardnakkede Belejring og endelige Erobring af Stade, under hvilken B. blev saaret, og dermed vare Bremen og Verden fuldstændig i de danskes og deres allieredes Hænder. For yderligere at forøge Hæren til det forestaaende Felttog i Skaane blev B. 1677 sendt til den krigerske Biskop Chr. Bernhard Galen af Münster, der holdt en stor Hær, som han lejede ud, og af hvilken det ogsaa lykkedes ham at faa en Del overladt til Danmark.

I det skaanske Felttog 1676—77 var B. Medlem af Generalitetet og Krigskollegiet, men havde dog stadig selvstændig Kommando og deltog saaledes i Slaget ved Lund og som Chef for Rytterireserven i Malmøs Belejring. Men Felttogets Vanheld og de slette Kommandoforhold bleve skæbnesvangre for ham som for saa mange andre dygtige Mænd. Efter Slaget ved Landskrone 14. Juli 1677 kom han i en heftig Disput, der var lige ved at udarte til Haandgemæng, med Overgeneralen, Feltmarskal Goltz, om Slagets Ledelse. Dette var vel Begyndelsen til hans paafølgende Fald, og da han havde været en af Griffenfelds betroede Mænd, er der al Grund til at antage, at han i det hele taget ikke har staaet højt i Hoffets Gunst. Efter Slaget ved Landskrone blev den svenske Hær staaende uden for denne Fæstning og holdt den danske Hær fast. For at skaffe Luft fik B. derfor Ordre til 5. Avg. med den største Del af Rytteriet at marchere hen imod det af Svenskerne haardt trængte Christiansstad, dels for om mulig at undsætte denne Fæstning, dels for at fouragere, men især for derved at lokke de svenske bort fra Landskrone. Men naar de danske derved havde haabet at faa friere Hænder, lykkedes det kun til Dels. Carl XI, som troede,

det var hele den danske Hær, der rykkede Christiansstad til Undsætning, brød ganske vist op med Hæren og fulgte efter, saa at det kom til en Kamp uden for Fæstningen, hvis Besætning gjorde et Udfald og blev drevet tilbage. Men B., som frygtede for at blive indespærret, trak sig skyndsomst tilbage igjen til Landskrone, overladende Christiansstad til sin egen Skæbne, men trak derved den svenske Hær, som nu havde opdaget sin Fejltagelse, med sig. Skjønt hans Tilbagetog lignede en Flugt, kunde han vistnok ikke have gjort andet, hvis han vilde redde sit Rytteri, hvilket det i hans Instruktion særlig var ham paalagt først og fremmest at bevare. Det uheldige Udfald af denne saakaldte Kavalkade til Christiansstad blev ham imidlertid meget ilde optaget. Generalavditøren fik først Ordre til nærmere at undersøge Sagen, men B. blev dog ikke sat under Tiltale, da Kongen forlangte en Erklæring af Generalerne om B.s Færd, og disse enstemmig udtalte sig for denne. Men Generalerne fik dog ikke Bugt med Kongens Misfornøjelse, og han fik sin Afsked. Hermed var hans krigerske Løbebane endt. B., som saa hurtig var steget i Vejret, og som endnu kun var 48 Aar, vilde under andre Forhold vistnok have vidst at hævde sin Stilling og have haft en stor Fremtid for sig, anset i Hæren, som han var, og netop kort før sit Fald udset til Fører for det forestaaende Tog til Rygen. Han blev et af de mange Ofre, som Hoffets Deltagelse i Krigen krævede. Nu begav han sig, efter at have modtaget sin Afsked, til Fyrstinden af Ostfriesland, som han før Krigen havde haft Lejlighed til at vise store Tjenester, og ved hendes Hof i Residensstaden Aurich tilbragte han Resten af sit Liv, indtil han efter mange Aars Sygdom døde 10. April 1695. Han var gift med Maria Cotton af en engelsk Adelslægt. *P. F. Rist.*

Bauditz, Peter Jacob Friederich, 1817—64, Officer. B., en Søn af ovfr. nævnte Generalmajor Carl Gustav Henrik B., fødtes 29. Juli 1817 paa Christianshavn. Skjønt han havde en sjælden kunstnerisk Begavelse, bestemtes han fra Ungdommen til Militærstanden og blev 1836 Sekondlieutenant ved 1. jyske Infanteriregiment, 1842 Premierlieutenant ved 8. Bataillon, 1849 Kapitajn og 1864 Major. Han deltog i Krigen 1848, som bragte ham Ridderkorset, og i de følgende Felttog; særlig udmærkede han sig under Slaget ved Isted, da han var Adjudant ved Schleppegrells Division; han skulde overbringe Generalens Ordre til 13. Bataillon om at gaa rask frem, naaede Dragondelingen, som under Lieut. Nellemann var sendt

frem imod Øvre Stolk, og ledede dennes Angreb der paa, hvorved han saaredes. 5. Avg. meldte han sig atter til Tjeneste og blev Souschef ved 2. Division. — Efter Krigen i Dec. 1851 blev han gift med Sophie Christiansen, Datter af den ivrig dansksindede Agentinde C. i Flensborg, og ansattes som Stabschef ved 1. Reservebrigade. Under Krigen 1864 var B. Chef for 4. Regiments 2. Bataillon og førte midlertidig Kommandoen over Regimentet under Kampen 17. Marts ved Ragebøl; han blev da haardt saaret taget til Fange og indlagdes paa Johanniter-Lasarettet i Flensborg, hvor han døde 30. April.

Som ung Lieutenant arbejdede B. i H. V. Bissens Værksteder og besøgte fra 1838 Kunstakademiets Skoler, hvorefter han modellerede Dyr og Skikkelser af Sagnverdenen, hvilke sidste han ogsaa skar i Træ og Elfenben, ligesom han ogsaa lagde sig efter at skære Kaméer i Konkylier. I 1847 deltog han i Konkurrencen for den Neuhausenske Præmie med 3 Konkyliekaméer, for hvilke Præmien tilkjendtes ham. Senere forhindrede hans tjenstlige Stilling og forskjellig anden Virksomhed, som Blomsterdyrkning og Dyreopdrætning, ham i at hellige sig til Kunsten. Hans Billede findes i «Illustr. Tidende» for 3. Juli 1864. Han var ualmindelig praktisk anlagt og i Besiddelse af et sjældent Humør. En Pelargonie, «Souvenir de Peter Bauditz», er efter hans Død opkaldt efter ham.

Weilbach, Konstnerlex. Danmarks anden Kamp for Slesvig 1864.

P. N. Nieuwenhuis.

Bauditz, Sophus Gustav, f. 1850, Forfatter. Han er Søn af Oberst i Dragonerne Peter Gustav B. († 1877) og Cornelia Anine Magdalene f. Clementsen og blev født i Aarhus 23. Okt. 1850, blev 1869 Student og tog 1875 juridisk Embedsexamen. 1. Jan. 1881 blev han ansat som Bestyrer af det kgl. Theaters Elevskole, blev 1884 Bibliothekar ved det Moltke-Bregentvedske Bibliothek og er Medlem af Kommissionen for Afholdelse af almind. Forberedelsesexamen. Hans Debut som Forfatter fandt Sted 1873 med «Ved Søen og i Skoven», hvorefter fulgte «Himmelbjærget, Blade af Otto Langes Ungdomsliv» (1876), «Arabesker» (1877), «Under aaben Himmel» (1882), «Klokkestøberen og andre Noveller» (1886) og «Novelletter» (1887). Især i de seneste af disse Samlinger har B. tilegnet sig en smuk Kompositionskunst, og baade i dem og de tidligere Arbejder faar Fremstillingen en tiltalende Friskhed fra det Førstehaands-Bekjendtskab med Naturen, Forfatteren har erhvervet

sig under et kraftigt Sportsliv paa Sejladsens og Jagtens Omraader. Paa det kgl. Theater har B. faaet opført Enaktsskuespillet «Mands Mod» 1879, Lystspillet «I Mester Sebalds Have» (med Musik af P. E. Lange-Müller) 1880 og Operaen «I Møllen» (Musik af A. Grandjean) 1885; desuden har han oversat forskjellige Operatexter for Theatret (bl. a. Boitos «Mefistofeles»), ligesom han har omplantet to Rækker af den italienske Forfatter Edmondo de Amicis Soldaterhistorier paa Dansk. Fra Jan. 1878 indtil Bladets Ophør i 1882 skrev B. de litterære Anmeldelser i «Fædrelandet». — 1880 blev han gift med Emilie (Emmy) Ida Jeanine Augustinus, f. 15. Febr. 1860, Datter af Fabrikejer i Kjøbenhavn Ludvig A.

P. Hansen.

Bauditz, Waldemar Gustav Otto, f. 1822, Officer. Han er født i Kjøbenhavn 15. Jan. 1822 og er Søn af ovfr. nævnte Generalmajor Ferd. Chr. Fürchtegott B. Han indtraadte paa Landkadetakademiet 1834 og afgik fra samme som Sekondlieutenant ved Livgarden til Fods 1839 med Anciennitet fra 1. Dec. 1838, i hvilken Stilling han udnævntes til Kammerjunker i 1840. Fra 1844—48 gjennemgik han den kgl. militære Højskole, udnævntes i 1847 til Premierlieutenant à la suite i Infanteriet og ved sin Afgang fra Skolen til Premierlieutenant i Ingeniørkorpset. Fra 1848—51 var han ansat ved Feltingeniørdetachementet og deltog i alle tre Krige, saaledes i Slagene ved Slesvig og Dybbøl i 1848, i Fredericias Forsvar 1849 og i Slaget ved Isted 1850. Efter Krigen ansattes han ved Bygningstjenesten i Kjøbenhavn og som Korpsadjudant, men fik 6. Dec. 1852 efter Ansøgning Afsked af Krigstjenesten. I den sidste Halvdel af 1852 var han Folketingsmand for Frederiksborg Amts 2. Kreds. Fra 1853—70 virkede han ved Jærnbanevæsenet, i de 3 første Aar ved den sydslesvigske Banes Anlæg og Drift og fra 1856 som Baneingeniør (øverste Ingeniør) ved de sjællandske Baner, indtil han 1. Nov. 1870 afgik fra denne Stilling efter Ansøgning paa Grund af Svagelighed. I 1857 havde han imidlertid erholdt nyt Afskedspatent som Kapitajn; fra 1860 har han været Medlem af Direktionen for Aktieselskabet «Fredens Mølles Fabrikker» og fra 1866—68 Medlem af Frederiksbergs Kommunalbestyrelse.

B. har udfoldet en ikke ringe litterær Virksomhed; han har saaledes oversat Macaulays «Englands Historie» (1852—58) og Romanen «Catharina Ashton» (1859) og leveret flere originale og over-

satte Bidrag til Blade og Tidsskrifter (1851—80) samt udgivet Tidsskriftet «I ledige Timer» (1873—83). End videre har han liggende i Manuskript og bestemt til Udgivelse efter sin Død, dog i intet Tilfælde før Aar 1900, «Livserindringer 1822—80», hvoraf et Afsnit i Uddrag har været optaget i Bladet «Danebrog» (1884). — B. ægtede 18. Dec. 1852 Elisabeth Johanne Henriette Owen (f. 24. Febr. 1827 † 7. Maj 1882), Datter af Vinhandler, Fabrikejer og Grosserer Joseph O. *V. E. Tychsen.*

Bauditz (Baudissin), **Wolf Heinrich,** 1579—1646, General. B. hørte til en gammel sachsisk Adelsslægt, som i alt Fald fra 1379 havde ejet Godser i Nedre Lausitz, og her fødtes han paa Luppa. Faderen, Christoph B. (gift med Anna v. Deupold), maatte imidlertid allerede 1602 sælge Luppa, og Sønnen kom derpaa til Kejserhoffet i Wien og lærte Krigshaandværket under Kampene i Ungarn. 1615 tjente han den venetianske Republik som Lieutenant, 1620 den bøhmiske Konge Frederik af Pfalz og deltog i Slaget paa det hvide Bjærg. Under Belejringen af Glatz udmærkede han sig som Ritmester, særlig ved flere Udfald, og gik derpaa til Oldenborg, hvor han 1625 ægtede Anna Sophie v. Kissleben, Datter af Bernhard v. K., Drost i Oevelgönne; hun døde i Elbing 4. Okt. 1629 efter at have født sin Mand 3 Sønner, af hvilke dog kun én — ovfr. nævnte Gustav Adolph — overlevede Faderen. 1625 traadte B. i Christian IV's Tjeneste og fik 23. Juni 1626 Bestalling som Rytteroberst. Efter Hertug Johan Ernst af Weimars Død (Dec. 1626) udnævntes B. til Chef for de danske Tropper i Schlesien og leverede her en Række heldige Fægtninger, men maatte sammen med den øvrige danske Hær trække sig tilbage gjennem Hertugdømmerne (Sept. 1627) og Jylland. Her klagedes der stærkt over hans Troppers Udskejelser, og Rigsraadet lod ham som Følge heraf paa egen Haand fængsle i Korsør i Slutningen af Okt. Udfaldet af Undersøgelsen maa imidlertid have været B. gunstigt, thi han kom strax efter paa fri Fod, og Christian IV vedblev bestandig at vise ham megen Velvilje og Tillid. B. tog nu Tjeneste under Gustav Adolf, og det er navnlig hans Deltagelse i Trediveaarskrigen paa svensk Side, hvor han fik Rang som Generallieutenant, der har givet ham hans Navn som Hærfører; samtidige og senere Historieskrivere kunne ikke noksom berømme hans Dristighed og personlige Tapperhed — der endog omtales i tyske Soldaterviser fra hin Tid —, men vide ogsaa at fortælle adskilligt om overdreven

Strænghed og Havesyge. I 1630 kæmpede han i Nordtyskland, udmærkede sig ved Indtagelsen af Werben og deltog 1631 i Slaget ved Leipzig. I Febr. 1632 sendtes han med Allianceforslag til Danmark og modtoges paa Kongens Vegne af Prins Christian i Holsten; s. A. fik han i Åke Thotts Sted Overanførselen i Nedersachsen. Fra nu af var hans vigtigste Operationsfelt Rhinegnene, og her indtog han med stormende Haand en Række befæstede Borge og Byer (Drachenfels, Linz, Andernach o. m. fl.), men tog i Marts 1633 sin Afsked fra svensk Tjeneste, forbitret over, at man ikke vilde lønne hans Bedrifter med saadanne Forleninger, som han selv mente at have Krav paa. 5. Avg. s. A. ægtede han i Itzehoe Sophie Rantzau, Datter af Statholderen Gert R. til Breitenburg; hun fødte ham 4 Sønner og 4 Døtre, ægtede senere Cai Ahlefeldt og døde 1697. 1635 træffe vi B. i Kurfyrsten af Sachsens Tjeneste som Generallieutenant, men hans Kamp mod Svenskerne kronedes ikke af det vante Held: han sloges tilbage ved Dømitz (Okt. 1635) og saaredes ved Belejringen af Magdeburg (8. Juni 1636) saa haardt af et Skud i Hoften, at han maatte nedlægge Kommandoen og bruge Kur i Aachen. En Tid lang levede han derpaa i Oldenborg, men benyttedes fra 1641 som Gesandt af Kong Vladislav IV af Polen. I denne Egenskab kom han oftere til Danmark som Overbringer af Forslag om en samlet Optræden af Kejseren, Polen og Danmark imod Sverige. Disse Forslag førte imidlertid ikke til noget positivt Skridt, men Christian IV lod ham paa egen Haand hverve Tropper, der skulde gjøre Indfald i Lifland eller Pommern. Tropperne hvervedes, men fik kun Øen Øsel besat. 24. Juni 1646 endte B. sit urolige Liv i Elbing.

Christliche Gedächtniss und Ehren Predigt bey Leichbegängniss dess Herrn W. H. v. B., Elbing. Allg. Deutsche Biographie II, 136. *Sophus Bauditz.*

Bauer, Charlotte Amalie, 1800—82, Danserinde. Den som komisk Danser bekjendte Solodanser ved det kgl. Theater Weyle havde en Datter, Charlotte Amalie W., som var født 21. Sept. 1800. Allerede i sit 6. Aar kom Barnet paa Theatrets Balletskole og fik sin Uddannelse først af Laurent og senere af den ældre Bournonville. Charl. W. optraadte første Gang rimeligvis i 1812. Hun skildres af Overskou som «en ung Pige, hvis Dans og Attituder vakte meget Bifald, og som i en høj, rank og smukt bygget Figur, levende Øjne og et udtryksfuldt Ansigt havde mange gode Evner for mimisk Fremstilling». 31. Maj 1823 ægtede hun nedennævnte

Skuespiller Joh. Dan. Bauer, afgik fra Theatret ved Udgangen af Sæsonen 1835—36 og døde i Kjøbenhavn 16. Marts 1882.

Overskou, Den danske Skueplads IV. *Edgar Collin.*

v. **Bauer, Friederich,** —1644—, General. 1641 fik han, der allerede da havde Titel af Generalmajor, af Christian IV Bestalling som Chef for det saakaldte gamle danske Regiment. Han aftakkedes i Maj 1642, men toges paa ny i kongelig Tjeneste i Foraaret 1643. Som næstkommanderende under Hertug Frederik deltog han i den kort derpaa følgende Krig med Sverige, men høstede ingen Lavrbær. Han gjorde vel i Febr. 1644 et heldigt Udfald fra Glückstadt og kaldtes i Efteraaret en kort Tid af Kongen til Skaane for at medvirke der, men kom snart i Strid med sine Medbefalingsmænd og fik ved sin Tilbagekomst til Holsten sin Kommando indskrænket til Infanteriet. Han fulgte i Dec. 1644 Hertug Frederik paa hans Marche nord paa, som førte til Ribes Erobring, men var en bestemt Modstander af at vove sig længere frem i Jylland; ved denne Lejlighed skjulte han ikke sin Misfornøjelse over at skulle staa under den danske Rigsmarsk Anders Bille, da den holstenske Hær skulde forenes med dennes. Ved en ulykkelig Træfning med den svenske Oberst Helmuth Wrangel i Febr. 1645 var han nær kommen af Dage i et Morads, men undkom dog. Misstemningen imod ham paa Grund af hans uheldige Ledelse af Tropperne, Tabet af Marskegnene og Udsugningen af Landet var imidlertid i stærk Stigende, og hans Stilling blev yderligere uholdbar ved hans Uenighed med Christian Pentz, som havde Kommandoen i Glückstadt. I April 1645 søgte han sin Afsked og blev i Jan. 1646 stillet for en Krigsret. Han frikjendtes for flere Anklagepunkter, men dømtes til at miste Livet for at have vist Ulydighed mod Rigsmarsken. Straffen forandredes dog til en Pengebøde paa 25000 Rdl. og Opgivelsen af en Fordring paa Kongen paa 24000 Rdl. Han gik rimeligvis nu i fremmed Tjeneste og fik Titel af Generallieutenant; nogen Tid efter søgte han om Formindskelse af sin Bøde, og i 1651 fik han ogsaa udlagt Krongods til Værdi af omtr. 4000 Rdl. som Erstatning for sine Krav. Samme Aar opholdt han sig paa Gottorp og stod i Brevvexling med Kurfyrsten af Brandenborg. Til hans senere Skæbne kjender man ikke noget.

Slange, Christian IV's Hist. Christian IV's egenh. Breve 1641—44 S. 120.

J. A. Fridericia.

Bauer, Johan Daniel, 1798—1880, Skuespiller. B., som var født i Kjøbenhavn 1. Sept. 1798 og Søn af den i 1817 afdøde Isenkræmmer B., blev Elev af «den dramatiske Skole» under Rahbeks Ægide og betraadte første Gang det kgl. Theaters Brædder 29. Jan. 1813 som Pagen i Schalls Syngestykke «Alma og Elfride», medens hans egentlige Debut fandt Sted to Aftener senere paa Hoftheatret som Alexis i «Almeriadalen». Han var vel ikke i Besiddelse af nogen større dramatisk Begavelse, men forstod alligevel ved sit ualmindelig smukke Udvortes, sin nette Fremtræden og sine gode Stemmemidler at hævde sig en Plads i det Samfund af betydelige Kunstnere, hvori han var stillet, og i Løbet af 25 Aar udførte han ikke mindre end 237 Roller, blandt hvilke kunne fremhæves Ludvig i «St. Hans Aftenspil», Colin i «Jeannot og Colin», Frederik i «Kjærligheds Drømme», Valentin i «Sovedrikken» og Colin i «Den nye Jordegodsejer». Hans tidlige Bortgang fra Scenen skyldtes dels Chefens, Kammerherre Holsteins, Ufordragelighed, dels hans ydre heldige Forhold, der satte ham i Stand til efter sit Ægteskab med den yndede Danserinde, Jfr. Charlotte Amalie Weyle (se ovfr.) at kunne leve udelukkende for Familielivet og sine private Interesser, f. Ex. mekaniske Sysler. Han optraadte sidste Gang paa det kgl. Theater 29. Dec. 1838 som Dan i «Joseph og hans Brødre i Ægypten» og døde 6. Juli 1880.

Fædrelandet 8. Juli 1880. *Edgar Collin.*

Bauer, Richard William, f. 1828, Søofficer. B., Søn af ovfr. nævnte kgl. Skuespiller Johan Daniel B., er født 30. Marts 1828, blev Søkadet 1841 og Sekondlieutenant i Flaaden 1847, deltog i den første slesvigske Krig og ansattes derefter ved Værftet. 1856 blev han Underdirektør for Maskin-, Hus- og Vandbygningsvæsenet og avancerede i denne Stilling, i hvilken han har udført flere større Arbejder, til karakteriseret Kapitajnlieutenant. I 1869 pensioneredes han og har efter den Tid virket som Examinator og Meddommer i Maskinlære ved Styrmandsexamen. — Blandt hans ret talrige litterære Arbejder er «Skibsdampmaskinen» udkommen i 3 Oplag (1870, 1878 og 1880). De fleste andre ere numeriske Tabeller, som udmærke sig ved en praktisk og hensigtsmæssig Ordning. Blandt disse bør foruden «Vægttabel» (3 Oplag) og den i 1879 udkomne «Firecifret Logarithmetabel» især fremhæves «Femcifret Logarithmetabel til hele Tal og Antilogarithmer» (1879),

anbefalet varmt af Hoüel i «Bulletin des sciences math. et astron.» 1876, S. 262. *H. G. Zeuthen.*

Baumgarten, Hans Henrik, 1806—75, Mekaniker, er født 29. Maj 1806 i Holstenbeck ved Pinneberg, hvor hans Fader, Franz Hinrich Joachim B., var en uformuende Ejer af en lille Bondegaard. Efter i nogle Aar at have været Landarbejder kom han 17 Aar gammel i Snedkerlære i Hamborg, men drog 1828 som Snedkersvend til Kjøbenhavn. Han betragtede alt den Gang Danmark som sit Fædreland. Hos Maskinbygger Fr. Schiøtt fik han her Lejlighed til at vise sit mekaniske Talent, og hermed var det afgjort, at han blev Mekaniker. Saa længe det Schiøttske, af Staten understøttede Etablissement bestod, havde han Arbejde i det, men det bestod ved Ejerens Letsindighed kun i faa Aar (til 1832), og derefter færdedes han 7 Aar i Udlandet. I 2 Aar bestyrede han et Jærnstøberi i Lybek, i 3 Aar var han Maskinmester ved «Vossische Zeitungs» Trykkeri i Berlin og endelig i et Aars Tid Værkfører i det store Freundske Maskinetablissement ogsaa i Berlin. Overalt benyttede han sin Tid godt, og da han i 1839 kom tilbage til Kjøbenhavn, var han en fortrinlig praktisk Maskinbygger. Han blev nu en kort Tid Maskinmester i det Berlingske Bogtrykkeri og bestyrede derpaa i et Par Aar Jærnstøber P. F. Lundes Maskinværksted paa Nørre Farimagsvej, til han endelig ved kongelig Bevilling af 18. Febr. 1843 paabegyndte en selvstændig Virksomhed paa en anden Sal i et Baghus paa Kjøbmagergade (nuværende Nr. 46). Det var en beskeden Begyndelse til det Maskinetablissement, der senere skulde blive Danmarks største. 1845 søgte han at hjælpe sig frem ved et Kompagniskab med Klejnsmed J. H. R. Winther, men denne Forbindelse varede kun et Aar; 1846 associerede han sig med nuværende Etatsraad C. C. Burmeister, og nu tog Virksomheden Fart. Endnu samme Aar fik Firmaet Baumgarten & Burmeister stort Lokale paa Christianshavn (Overgaden neden Vandet), og Maskinværkstedet blev forøget med et Jærnstøberi. En Række af de mest forskjellige industrielle Maskiner udgik fra Etablissementet, og da B. i 1863 trak sig tilbage fra Forretningerne, havde han siden sin Etablering i 1843 forestaaet Tilvirkningen af ikke mindre end 134 Dampmaskiner og erhvervet sig en stor og velfortjent Tillid. I 1863 indgik 21 af Kjøbenhavns anseteste næringsdrivende til Byens Overpræsident med et Andragende om, at han maatte blive indstillet til at modtage Danebrogsordenens

Ridderkors, hvad ogsaa skete. De omtalte ham som en i sin Fremtræden bramfri og fordringsløs Mand, der med sjælden Dygtighed havde saa at sige skabt en ny og storartet Industri i sit Fædreland. Fra 1846 til 1860 var han Medlem af Industriforeningens Bestyrelse. Sine sidste Aar tilbragte han paa en lille Ejendom i Lyngby, hvor han stadig var virksom. 1863 konstruerede han saaledes en lille Maskine til at gjennemprikke Statens Frimærkeark med. Han døde 3. Marts 1875. 29. Okt. 1830 havde han ægtet Frederikke Margrethe Andersen, der overlever ham; hun er født 17. Juni 1810, hendes Fader var Baadsmand paa Holmen.

C. Nyrop, Bidr. t. den dsk. Industris Hist. S. 3 f. *C. Nyrop.*

Baurenfeind, Georg Vilhelm, o. 1725—63, Kobberstikker, var født i Nürnberg og blev indkaldt til Kjøbenhavn for at stikke Kobbere for Klevenfeldt. Han synes imidlertid ikke at have svaret til de Forventninger, man havde gjort sig om ham, og han kom derfor under sin Landsmand J. M. Preislers Haand, under hvilken han lærte saa godt, at han 1754 fik Akademiets lille og 1759 dets store Guldmedaille, den sidste paa et Stik efter N. Poussins «Brændende Tornebusk». Da Frederik V snart efter udsendte den lærde Expedition til Arabien, blev B., som hurtig havde opnaaet en ikke ringe Anseelse som Tegner, Maler og Kobberstikker, sendt med Expeditionen som «Tegnemester». Tropernes Hede lagde ham imidlertid hurtig i Graven: han afgik ved Døden paa Havet mellem Mokka og Bombay 29. Avg. 1763. Af hans Arbejder kan nævnes: Iver Rosenkrantz (1757, efter J. S. Wahl), Frederik V i Salvingsdragt (1758, efter Pilo), A. G. Moltke (halv Figur, sort Kunst, efter Pilo) og en Del kongelige Portrætter. B. malede ogsaa i Olie.

Suhms Nye Saml. IV. Kjøbenhavns Skilderie 1830, Sp. 737 ff. Hennings, Essay sur les arts en Danemarc S. 77. Weinwich, Kunstens Hist. S. 173. Weilbach, Konstnerlex. *F. J. Meier.*

Bay, David Vilhelm Rudolph, 1791—1856, Komponist. Rudolph B. er født 9. Juli 1791 i Kjøbenhavn, Søn af kgl. Underfoged, Kancelliraad Rudolph B. og Christine Wilhelmine Louise f. Hanson. Han blev Student 1808 og studerede Theologi, blev derpaa 1815 Volontær i det udenrigske Departement og 1816 Konsulatssekretær i Algier, fra hvilken Post han entledigedes 1831, Under sit Ophold i Algier beskæftigede han sig med Musik; her komponerede han bl. a. Melodien til «Vift stolt paa Kodans Bølge»,

som er bleven en af vore Nationalsange, og gjorde 1819 en Rejse til Italien, hvor han tog Undervisning i Sang af Kapelmester Serletti i Rom. Efter sin Hjemkomst udnævntes han 1832 til kgl. Kammermusikus og 1834 til Kantor ved Holmens Kirke, hvorhos der s. A. tillagdes ham Titel af Professor. Naar det i Erslews Forf. Lex. hedder, at han 1838 blev Medlem af Kapellet, da er dette ikke rigtigt; han fik blot Prædikat af Kapelmusikus for at kunne blive Medlem af Kapellets Enkekasse, men opgav dette Prædikat kort efter. Han har komponeret et lille Syngespil, «Lazarilla», opført 1853 paa det kgl. Theater og senere i Kasino, samt en Mængde Romancer, der udmærke sig ved deres Syngelighed og ørefaldende — somme Tider lidt sentimentale — Melodier, og som, foredragne med hans egen behagelige Stemme, gjorde ham til en søgt Gjæst i det kjøbenhavnske Selskabsliv. Desuden beskæftigede han sig en Del med Sangundervisning for Seminarier og Almueskoler, udgav Sange til Brug for slige og skrev en Piece «Om Kirkesangen i Danmark» (1840). 1832 ægtede han i Randers Henriette Frederikke Bay, Datter af Kjøbmand Niels Nielsen B. Han døde i Kjøbenhavn 15. Maj 1856.

Erslew, Forf. Lex. Nord. Convers. Lex. H. W. Schytte, Musiklex.

G. St. Bricka.

Bay, Hans Nielsen, 1814—87, Handelsmand. Han var af en Slægt, som i henved 300 Aar har levet og virket i Randers, og blev født i denne By 30. Sept. 1814 som ældste Søn af Kjøbmand Niels Hansen B. og Nicoline f. Bay. I 1833 kom han i Handelslære i Kjøbenhavn hos Grosserer J. H. Malling, fik Fuldmyndighedsbevilling 1836 og etablerede sig samme Aar i sin Fødeby, hvor han indtil 1867, da han bosatte sig i Hovedstaden, drev stor Produkt- og Tømmerhandel i Forbindelse med Slagterier og Salteri. B.s Navn er nøje knyttet til hans Fødebys Historie i det nævnte Tidsrum; men han har ogsaa udfoldet en overordentlig stor og uegennyttig Virksomhed i det almenes Tjeneste og været en af sine Medborgeres mest agtede og betroede Mænd. I taknemmelig Erindring om hans Fortjenester lod Byraadet, da han, 19 Aar efter at have forladt Randers, fejrede sit 50 Aars Jubilæum som Kjøbmand, ham overrække en Adresse, hvori fremhævedes, at «i over en Menneskealder var ingen betydelig Foranstaltning til Kommunens Tarv og Fremme bleven foretaget uden hans virksomme og opofrende Bistand», og udtaltes «Byens Paaskjønnelse af hans store

og heldbringende Virksomhed under Kriser og Krigsforhold». Under den første slesvigske Krig besørgede B. Provianteringen af Ryes Brigade, udrustet af Regeringen med uindskrænket Fuldmagt til at raade over alle jyske Amtstuers Pengemidler samt til at beslaglægge ethvert ham til Transport nødvendigt Skib, der maatte komme i Havn, og i 1864 forestod han paa sin Bys Vegne Forplejningen af den der liggende betydelige preussiske Styrke og hindrede gjentagne Gange ved sin bestemte Optræden overdrevne Udskrivninger. — B. blev i 1837 gift med Mathilde Lindeburg, Datter af Regiments- og Distriktslæge L. Han var kgl. Agent og svensk-norsk Konsul i Randers. Han døde 24. Maj 1887.

C. Salmonsen.

Bay, Hans Thøger Valdemar, 1834—80, Veterinær. B. var Søn af Skibsfører, senere Proprietær Theodor B. og Magdalene f. Brøchner. Han blev født i Fredericia 18. Nov. 1834, blev først Landmand, men studerede senere Veterinærvidenskaben og tog Dyrlægeexamen 1860 med Udmærkelse. Bestemte sig derpaa til at studere Medicin, tog Artium 1862 og Lægeexamen 1868. Efter med offentlig Understøttelse at have opholdt sig nogen Tid i Udlandet, især i Wien og Paris, blev han 1. Avg. 1869 ansat som Docent i Statsveterinærvidenskab (veterinær Retslære) ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Med denne Stilling er forbunden Funktionen som Kjøbenhavns Politis Dyrlæge. Som saadan havde han blandt andet den Opgave at føre Tilsyn med den vigtige Kvægexport til England. Saa vel herved som ved sin aarvaagne Opmærksomhed med Hensyn til Husdyrenes Sundhedstilstand her i Landet og i Nabolandene vandt han Anerkjendelse som en dygtig og energisk Embedsmand. Som Lærer besad han ogsaa en ikke ringe Dygtighed. Videnskabelig Betydning havde han derimod ikke, og han har ikke efterladt sig litterære Arbejder af blivende Værd. Samtidig med sin Embedsstilling drev han nogen Lægepraxis. B. døde pludselig 12. Jan. 1880. Han ægtede 1869 sin Kusine Cecilie Augusta Bay, Datter af Kjøbmand Carl B. i Rudkjøbing.

B. Bang.

Bayer, Johan Thorbjørn, f. 1818, statistisk Forfatter. Han er Søn af Gottfried Carl B. († som kgl. Toldbetjent i Kjøbenhavn 1846) og Jensine Helene Marie f. Thorbjørnsen og fødtes 31. Maj 1818. I en tidlig Alder kom han ind i Toldvæsenet, hvor han en Tid kom til at arbejde under Grev Sponneck og ved det statistiske

Tabelværk; han blev i 1846 Toldkontrollør i Ribe, forflyttedes senere til Bornholm og blev i Aaret 1860 Toldkontrollør i Kjøbenhavn; samme Aar udnævntes han til Kammerassessor. Søgte og fik i 1878 sin Afsked og knyttedes 1880 til det forenede Dampskibsselskab som Statistiker. Gift med Laura Elisabeth Sørensen, f. 20. Marts 1826, Datter af Fuldmægtig, senere Prokurator Søren S. B. har erhvervet sig et godt Navn ved sine flittige Arbejder vedrørende Toldvæsenet; blandt andre Arbejder kan nævnes hans Bidrag til Traps «Beskrivelse af Danmark». I sine senere Aar har han beskæftiget sig med de danske Kjøbstæders økonomiske Stilling og den danske Provinsindustri, dels i Bladartikler, dels i selvstændige Skrifter.

Erslew, Forf. Lex. *H. Westergaard.*

Bayreuth, Hans, —1525, tysk Sekretær hos Christian II, skriver sig ogsaa Johannes Butner v. B., ligesom han ogsaa forekommer under Navnet Tauben Hans (Hans Duffuen). Han var en studeret Mand, maaske gejstlig. Efter at have tjent Kongens Svoger, Kurfyrst Joachim af Brandenborg, og andre tyske Fyrster kom han i Efteraaret 1521 til Danmark med Anbefalinger fra Dr. Carlstadt, fik først Tjeneste hos Diderik Slagheck og blev 1522 Kongens tyske Sekretær, fulgte denne i Landflygtigheden og stod i et nærmere fortroligt Forhold til ham. Ligesom Mester Lambert Andersen deltog han som Kaper i Claus Kniphoffs Tog og enten faldt i Slaget ved Gretziel 8. Okt. 1525 eller blev tillige med Kniphoff henrettet som Fange. Hans Skrivelser til Kongen udmærke sig ved stor Djærvhed og Humor.

Allen, Breve og Aktstykker til Christ. II's og Fred. I's Hist. I, 358. Allen, De rebus Christ. II exulis S. 88 ff. Allen, De tre nord. Rigers Hist. V, 108 ff. Diplom. Norvegicum X. *A. Heise.*

de Beaufort, Toussaint Colombe, —1664, Officer. Han var fransk af Fødsel, men om hans Herkomst og Familieforhold i øvrigt tie endnu Kilderne. Her til Danmark ses han at være kommen i Slutningen af Aaret 1649; han havde da Titel af Oberstvagtmester og stillede sig mod en Aarpenge til Kongens Raadighed i paakommende Tilfælde. Ved Krigens Udbrud med Sverige det følgende Aar indtraadte han i den aktive Hær som Major, og det overdroges ham at oprette et Kompagni Fodfolk, med hvilket han først deltog i det skaanske Felttog under Axel Urup, derpaa gik til Skibs paa den kongelige Flaade og endelig ved Vinterens Nær-

melse forstærkede Garnisonen i Nakskov. Her mistede B. uden egen Skyld sit i god og komplet Orden værende Kompagni, i det som bekjendt Fæstningens feje Kommandant kapitulerede strax, da Carl Gustav viste sig. — Da Hæren efter Roskildefreden skulde bringes paa Fode igjen, blev B. ansat i Garderegimentet, der i Juni 1658 oprettedes under Frederik Ahlefeldt, men allerede den følgende Maaned afgik han der fra, blev udnævnt til Oberstlieutenant og udset til at hverve Mandskab til et andet Garderegiment til Fods, som man vilde oprette for Kronprinsen. Heraf blev der imidlertid intet. 11. Avg. stod Carl Gustav paa ny for Kjøbenhavns Porte, og i Hast maatte man se at organisere, hvad der af vaabenføre Kræfter fandtes inden for Voldene. Af Adelen og Hofpersonalet dannedes et Korps i 2 Afdelinger under Laurids Pogwisch, og herved blev B. ansat som næstkommanderende og tillige som selvstændig Fører for Hoffets Tjenere. Korpset havde under Belejringen Forsvaret og Bevogtningen af et af de mest truede og saarbare Punkter, den saakaldte Løngang, der dannede Forbindelsen mellem Slotsholmsbefæstningen og den egentlige Vestfront — «det er ingen ringe, men meget fornemme Post, vi haver betroet eder», siger Kongen med rette —, og det er bekjendt, med hvilken udmærket Kjækhed B. og hans Folk Stormnatten tilbagesloge Svenskernes gjentagne Gange her imod førte Angreb. Ogsaa ved forskjellige andre Lejligheder lagde B. for Dagen, at han var en tapper og dygtig Soldat. Han blev i Sommeren 1659 Chef for et Kompagni Livvagt, der oprettedes for Kronprinsen, og døde som Oberst 9. Sept. 1664 i Kjøbenhavn. *S. A. Sørensen.*

de la Beaumelle, Laurent Angliviel, 1726—73, Forfatter, Søn af den reformerte Kjøbmand Jean Angliviel og den katholske Suzanne d'Arnal, er født 28. Jan. 1726 i Valleraugue i Languedoc og opdraget i Jesuiterkollegiet i Alais. 1745 drog han til Genf, rimeligvis for at studere reformert Theologi, for hvilken Lære han altid bevarede stor Hengivenhed. Som Hovmester for Overjægermester Grams Sønner kom han i April 1747 til Kjøbenhavn, hvor han fra Sept. 1748 til April 1750 udgav Ugebladet «La Spectatrice danoise ou l'Aspasie moderne». Dets Indhold er meget uensartet — fra religiøse Afhandlinger til slibrige Smaafortællinger —, men det behandler sine Æmner med en Frihed og Lethed i Stilen, som her var ukjendt. Det vakte Anstød, vistnok ved sine Angreb paa danske Misbrug og Uskikke, f. Ex. Lakajforfremmelsen, Rang-

sygen, ved Fremhæven af Litteraturens og Smagens lave Standpunkt i Danmark, ved sin demokratiske Bitterhed over for Adelen og den Friheds- og Lighedsaand, som det bar til Skue. Med Holberg, hvem B. aabenlyst smigrede, mens han saarede ham i maskerede Udfald, stødte han sammen ved Ytringer om den danske Skueplads. Ved Grev A. G. Moltkes Indflydelse udnævntes han 28. Marts 1750 til Professor i fransk Sprog. Efter en Rejse til Paris begyndte han i Jan. 1751 Forelæsninger paa Charlottenborg for en adelig Kreds, men dristige politiske Udtalelser i hans s. A. udgivne «Mes pensées» — et Værk, hvori fine og træffende Reflexioner staa ved Siden af højst ubetydelige — fremkaldte Klager til Kongen; han fjærnedes med en Rejsepenge og gik til Berlin (1751). Men en hensynsløs Ytring i «Mes pensées» gjorde Voltaire til hans uforsonlige Fjende. Dennes Had forfulgte ham hele Livet, tvang ham til at forlade Berlin (1752) og bragte ham to Gange i Bastillen (1753, 1756—57), hvorefter han forvistes til Languedoc, og det forbødes ham at lade noget trykke. Kampen med Voltaire gav hans Liv en skjæv Retning. Den sled ham op i en ufrugtbar Polemik, hvori han i Vid staar ved Siden af, i Maadehold overgaar sin store Modstander («Réponse au Supplement du siècle de Louis XIV», 1754). I Toulouse optraadte han som varm Forsvarer af den ulykkelige reformerte Familie Calas. 23. Marts 1764 ægtede han Enken Rose Victoire Nicol, f. de Lavaysse. Uagtet Voltaire ved lumpne Angivelser hos Ministrene søgte at bringe ham i Ulykke, hævedes hans Forvisning 1770, han fik en Ansættelse ved det kgl. Bibliothek i Paris, men døde allerede 17. Nov. 1773. Af hans mangeartede Skrifter mærkes: Romanen «l'Asiatique tolérant» (1750), et Forsvar for Toleransen; «Suite de la Défense de l'esprit des lois» (1751), et Forsvarsskrift for Montesquieu; «Pensées de Sénèque» (1752), Text og Oversættelse; «Mémoires pour servir à l'histoire de Mdm. de Maintenon» (1755—56). Mellem hans mange efterladte Haandskrifter nævnes en ufuldendt dansk-historisk Roman.

J. M. Querard, La France littéraire IV. M. Nicolas, Histoire litt. de Nimes II. Ch. Nisard, Les ennemis de Voltaire. (M. Angliviel) Observations sur un écrit de M. Ch. Nisard contre L. A. de la Beaumelle. Petersen, Den dsk. Lit. Hist. V, 1, 107 ff. Stolpe, Dagspressen i Danmark IV. *P. Stolpe.*

RETTELSER.

S. 3 L. 16 f. o. Malersvend, læs: Skomagersvend.
- 8 - 18 — Johannes, læs: Johansen.
- 34 - 4 — Birger Brosa, læs: Birger.
- 97 - 7 — Amtmand, læs: Kirkeinspektør.
- 107 - 1 — Erkehertuginden, læs: Enkehertuginden.
- 118 - 19 — Hammershøj, læs: Hemmershøj.
- 119 - 16 f. n. P. J. Agier ægtede i Marts 1827 Augusta Dorothea van Deurs, † 28. April 1832.
- 164 - 8 — Helvad, læs: Helrad.
- 255 - 1 — 1872, læs: 1871.
- 276 - 14—17 f. o. Joh. Peter Andr. (ell. Joh. Andr. Pet.) Anker (døbt Ancher) fødtes 22. Febr. 1837 (ikke 1831). Hans Fader: Hans Michael A., † 1872, 70 Aar gammel; Moderen: Elisabeth Kirstine f. Rasch, † 1861.
- — - 21 — Robetta Karoline Kvintus, læs: Roberta Caroline Qvintus.
- 289 - 1 f. n. Hertuginde, læs: Fyrstinde.
- 290 - 8 f. o. 1726, læs: 1721.
- 316 - 16 f. n. 1755, læs: 1750.
- 321 - 3 f. o. 1665, læs: 1655.
- 370 - 13 f. n. Her hedder det, at Esbern Snare og Absalon vare Tvillinger, medens det S. 70 siges, at Esbern var ældre. Denne sidste Angivelse støtter sig til Saxes Udsagn, hin derimod til Sagnet.
- 387 - 5 — Helsingørs, læs: Kjøbenhavns. (Lars Bache var Færgemand i Helsingør, men Begivenheden foregik paa Kjøbenhavns Red.)
- — - 3 — Helsingør, læs: Kjøbenhavn.
- 407 - 12 f. o. Sophie, læs: Charlotte (saaledes kaldtes hun).
- — - 8 og 5 f. n. Grandisson, læs: Grandison.
- 408 - 16 f. o. Halsen, læs: Halse.
- 419 - 5—6 f. o. Carl Baggers Ophold i Farbroderens Hus ligger forud for Faderens Død (s. S. 428 f., hvor Efterretningerne hvile paa officielle Aktstykker).

